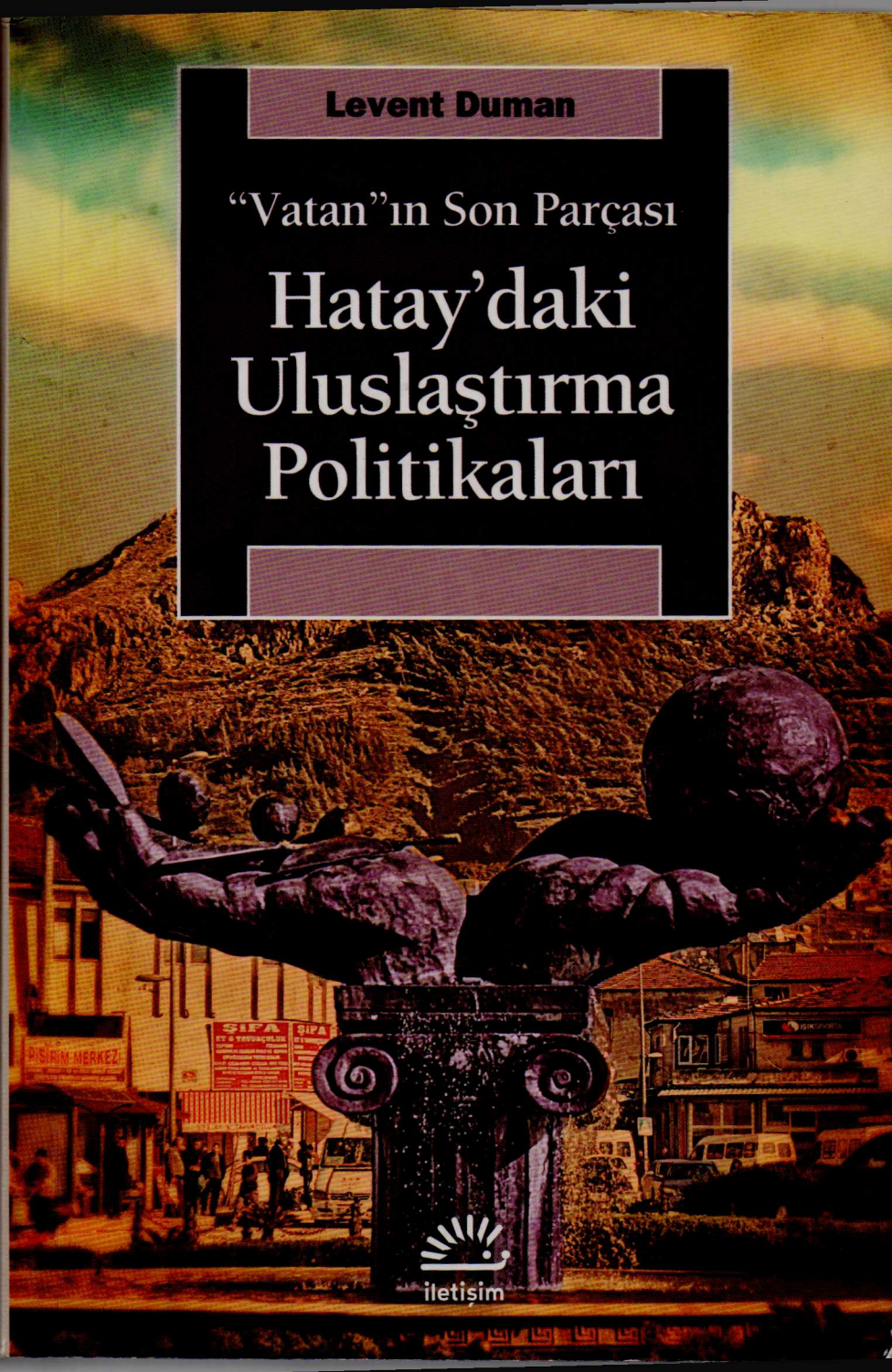
Levent Duman

"Vatan"ın Son Parçası

Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları

iletişim

LEVENT DUMAN

Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları

LEVENT DUMAN 1976'da Antakya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Antakya'da, lisans öğrenimini 1997'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığı lisansüstü eğitim bursuyla gittiği Amerika Birleşik Devletleri'nde University of Pittsburgh'da 2001'de Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisansını bitirdi. 2014'te Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora çalışmalarını tamamladı. Halen Selçuk Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak akademik çalışmalarını devam ettirmektedir.

İletişim Yayınları 2253 • Araştırma-İnceleme Dizisi 373
ISBN-13: 978-975-05-1873-7
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Adem Erkoçak
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Sergen Selman Buz
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Ümran Küçükislamoğlu
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEVENT DUMAN

"Vatan"ın Son Parçası

Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları

iletişim

Fedakârlık timsali
annem Ferize Duman ve babam Ferit Duman'a
sevgiyle, saygıyla, minnetle...

İçindekiler

Kısaltmalar 13

Önsöz ve Teşekkür 15

Giriş 19

BİRİNCİ BÖLÜM

Hatay'ın Siyasi Tarihi ve Sosyal-Ekonomik-Kültürel Yapısı 41

Bölgenin sosyal-ekonomik-kültürel yapısı 43

Tanzimat sonrası dönemde Antakya'da sosyal ve ekonomik yapıların yeniden şekillenmesi 45

Ötekileştirilen bir topluluk: Arap Aleviler 49

Ermenilerin durumu 59

Birinci Dünya Savaşı'ndan Hatay Devleti'ne uluslararası ilişkiler 61

Fransa'nın savaş ganimeti: Suriye 61

Değişen siyasal düzende Antakya 66

Fransa'nın ayrıştırma politikası: İskenderun Sancağı'nın kurulması ve Ankara Hükümeti ile görüşmeler 70

Türkiye'nin ulusal bir meselesi olarak Sancak sorunu ve Milletler Cemiyeti'nin rolü 79

Sonucu önceden belirlenen "seçim" ve devam eden Türkiye-Fransa görüşmeleri 90

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ MANDA DÖNEMİNDE İDARİ YAPI VE YEREL TOPLULUKLAR (1918-1936) 99

Fransız işgaline direniş hareketi 100

Değişen düzende yerel elitler 100

Kontrolsüz bir direniş gücü: Çeteler 107

Türk-Arap ve Sünni-Alevi ilişkileri bağlamında direniş hareketi 112

Manda döneminde yerel topluluklar ve yönetim 118

Fransız çıkarları ve Sancak'taki idari yapı 118

Kırılgan dengeler 126

Sosyal ve kültürel alanlardaki uygulamalar ve yansımaları 131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSKENDERUN SANCAĞI'NDA TÜRKİYE BAĞININ VE "TÜRK"LÜĞÜN KORUNMASI (1918-1936) 143

Yeni sınırlar, sınır ötesi ilişkiler 145

"Vatan"dan koparılma 145

Türkiye'nin bölgeye devam eden ilgisi 150

Sancak'ta Türkiye yanlısı teşkilatlanma 156

Yerel basın-yayın faaliyetleri ve etkileri 159

Karşıt "ulusçuluklar"a giden süreç 167

Semboller savaşı 167

Bir tepki olarak Sancak'ta Arap ulusçuluğu 172

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"HATAY'IN TÜRKLÜĞÜ" ZEMİNİNDE ULUSLARARASI MEŞRUİYET ARAYIŞI (1936-1938) 183

Yeni bir "ulusal" mesele: İskenderun Sancağı 185

1936 Fransa-Suriye Antlaşması ve Türkiye'de yükselen Sancak sorunu 185

Hatay'ın Türklüğü tezi: Basın, haritalar, yeniden tarih yazımı 189

Türkiye'nin Sancak'ta güç deneyi: 1936 seçimleri 201

Sancak'ta çoğunluk sağlama çabaları 210

Ulusçulukların mücadelesi: Türklük tezlerine karşı Suriye yanlıları ve Arsuzi 210

Suriye ve Türkiye'nin Sancak tutumu 219

Milletler Cemiyeti kararlarının yansımaları 222
Arap Alevilerin "Eti Türklüğü tezi" ve Hars Komiteleri 227
Bir "Eti Türklüğü" zaferi: Arap Alevilerde ayrışma 232
Seçmen yazılımları öncesi çoğunluk sağlama hazırlıkları ve teşkilatlanma 237

BEŞİNCİ BÖLÜM
"ULUSÇULUKLAR" MÜCADELESİNDE YENİ ARENA: SEÇMEN YAZILIMI VE SEÇİMLER (1936-1938) 247
Seçmen yazılımı öncesi Sancak'taki durum ve Türkiye'nin tutumu 247
Sancak'taki parçalı yapı 247
Seçmen yazılımı hazırlıkları ve Türkiye'nin itirazları 253
Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu idaresinde seçmen yazılımları 256
Seçmen yazılımının başlaması 256
Türkiye'nin "seçmen" faaliyetleri 259
Kararlaştırılan seçim sonuçları sağlanamıyor, şiddet tırmanıyor 261
Türkiye'nin baskısı ve Fransa'nın yeni önlemleri 265
Türk-Fransız Seçim Komisyonu ve Türkiye'nin "seçim" zaferi 273
Türk askerî gözetiminde Yeni Seçim Komisyonu'nun faaliyetleri 273
Seçim işlemlerinin tamamlanması 276

ALTINCI BÖLÜM
HATAY DEVLETİ DÖNEMİ: SON SÜRAT ULUSLAŞTIRMA (2 EYLÜL 1938 - 29 HAZİRAN 1939) 285
Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisi ve Türklük vurgusu 286
Hatay Millet Meclisi kararlarında Türkiye'nin belirleyiciliği 286
Türkiye'den Hatay'a maddi yardım ve personel desteği 294
Kâğıt üzerinde kalan eşitlik 297
CHP ve Halkevlerinin teşkilatlanması, Türkiye'nin yakın markajı 299

"Mekân"ın uluslaştırılması ve Türkleştirme girişimleri ... 306
Suriye'den uzaklaşıp Türkiye'ye yakınlaşmaya dönük politikalar ... 313
Suriye sınırında yükselen duvarlar: Gümrük oluşturulması ve etkileri ... 314
Türk Lirası'nın Hatay'da kullanılması ... 319
Tek dilli eğitime gidiş ... 322
Seyahat ve posta konusundaki düzenlemeler ... 325
Türkiye'den kanun transferi ... 329
Hatay Devleti'nde yerel topluluklar ... 332
Muhalefetsiz meclis, muhalifsiz Hatay ... 333
Arap Alevilerin zorunlu entegrasyonu ... 337
"Ara dönem"in sona erişi ... 340

YEDİNCİ BÖLÜM

VİLAYET DÖNEMİ: "YENİ"NİN "VATAN"A EKLEMLENMESİ ... 345
Hatay Vilayeti'nin kuruluşu ... 347
Hatay İli'ne dair kanunlar ve atamalar ... 347
CHP ve Halkevleri'nin çalışmaları ... 353
Tabiiyet seçimi ve malların tasfiyesi sorunu ... 358
Fransa'nın Hatay'ı tamamen terk etmesi ... 360
Yeni düzende yerel topluluklar ... 363
Hatay'dan göçler: Tercih veya zorunluluk? ... 364
Türkleşmeyi hızlandırma çabaları: "Hataylı Türkçe konuş" ... 369
Hataylı'dan Türk'e: Eğitimde Türkleştirme ... 373
Her alanda Türkleştirme çabaları ... 378
Yerel toplulukların zorunlu uyumu ... 382
Uluslaştırılan Hatay vilayeti ve yerel elitler ... 387
Uluslaştırılan Hatay'da yeni düzen ... 387
Herkese Türkçe soyadı ... 388
Kadınlar sandık başına ... 390
CHP tekelinde siyasetten dışlananlar ... 392

SEKİZİNCİ BÖLÜM
SONUÇ YERİNE: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HATAY 399
Hatay'da uluslaştırma ve dil üzerinden kimlik inşa faaliyetleri 407
Farklılıklar diyarı Hatay: Risklerden arınmış hoşgörünün ender bir örneği mi? 413
EKLER 429
EK 1: Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi 431
EK 2: Sancak/Hatay Meselesinde Önde Gelen Kişiler Hakkında Bilgi (soyadına göre sıralanmıştır) 433
KAYNAKÇA 439
DİZİN 453

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AP	Adalet Partisi
B.C.A.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
BMM	Büyük Millet Meclisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
der.	Derleyen
ed.	Editör
HMM	Hatay Millet Meclisi
hzl.	hazırlayan
MAH	Milli Amele Hizmet
MC	Milletler Cemiyeti
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
p.	Paragraf
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TL	Türk Lirası
UEB	Ulusal Eylem Birliği
vd.	Ve Diğerleri
yay. haz.	Yayına Hazırlayan

Önsöz ve Teşekkür

Bu kitap, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığım doktora çalışmaları kapsamında yazmış olduğum "'Vatan'ın Son Parçası: 1950 Öncesi Hatay'daki Millileştirme Politikaları" başlıklı doktora tezimin gözden geçirilip bazı kısaltmalar ve yeni eklemeler yapılmak suretiyle hazırlanmış şeklidir.

Üniversitedeki lisans eğitimim sırasında Hatay-İstanbul arasında yaptığım otobüs yolculuklarında zaman zaman otobüsteki Arap turistlerle sohbet eder ve bu sohbetlerde nereli olduğum konusu sık sık sorun olurdu. "Hatayli olduğumu" söylediğim bu Arap turistlerin çoğu Hatay adını bilmediklerinden, Antakya veya İskenderun adlarını da kullanmak zorunda kalırdım. Hatay adının bu turistler tarafından bilinmemesi garibime gitse de bu konunun üzerinde fazla durmazdım. Hatay konusuna lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında Türkiye'deki ortalama bir öğrenciden fazla kafa yorduğumu söyleyemem. Marmara Üniversitesi'ndeki doktora programına başvurduğum zaman Hatay konusu bir kez daha karşıma çıktı. Yazılı sınavdan sonra yapılan mülakat kısmında jüride bulunan Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan bana Hatay ile ilgili sorular yöneltti. Daha sonra, kendisinin vermiş olduğu "Türkiye'de Milliyetçilik ve

Etnik Sorunlar" dersi sırasında tezin konusu iyice şekillendi.

Üç yıldan fazla devam eden çalışmanın ürünü olan bu tezde şüphesiz en büyük teşekkürü, tez danışmanım olan Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan'a borçluyum. Tezle ilgili kendisine sunduğum her metni büyük bir sabır ve özenle inceleyen, yorumlar yapan, eksiklikleri gidermemi sağlayan, tezin tamamını defalarca okuyan, içindekiler kısmından dipnotlara kadar düzeltmeler yapan Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan'ın yönlendirme, yardım ve katkıları olmasaydı tezin şu anki haline gelmesi mümkün olamazdı. Doktora eğitimimi tamamladıktan sonra da desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan ile çalışma fırsatına sahip olmak, akademik hayattaki en büyük şansım olmuştur. Harcadığı emek ve yaptığı katkılardan dolayı kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Marmara Üniversitesi'ndeki doktora eğitimim sırasında bana büyük katkıları olan, hem Tez İzleme Komitesi hem de Tez Komitesi'nde bulunan ve şu ana kadar bana olan desteğini devam ettiren Prof. Dr. Ahmet Demirel'e yaptığı katkılar ve devam eden desteği için çok teşekkür ederim. Aynı şekilde, Tez İzleme Komitesi ve Tez Komitesi'nde yer alan, tez konusunda defalarca yapılan toplantılarda çalışmaya çok büyük katkılarda bulunan Prof. Dr. Füsun Üstel'e, yazdığım metinler üzerinde harcadığı zaman ve yaptığı katkılardan dolayı müteşekkirim. Tez Komitesi'nde yer almayı kabul ederek değerli yorumlarda bulunan Yrd. Doç. Dr. Behlül Özkan ve Yrd. Doç. Dr. Seda Altuğ'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Uzun ve yorucu çalışma boyunca dostlarımın verdikleri desteği burada belirtmem gerekiyor. Tez çalışması kapsamında Hatay'da yaptığım görüşmelerin tamamına yakınında yanımda olan, görüşmelerin kayıt altına alınmasında büyük emek harcayan, Antakya'daki kütüphanede günler süren yerel gazetelerin taranması ve fotoğraflanması sırasında beni yalnız bırakmayan, ayrıca doktora çalışmalarım kapsamında İstanbul'a yaptığım sayısız ziyaret sırasında evini bana açan ve desteğini hiç esirgemeyen Fikret Reyhan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Aynı şekilde, üniversiteye başladığım 1993'ten beri tanıdığım, her ihti-

yacım olduğunda yanımda hissettiğim ve doktora eğitimim sırasında evini benimle paylaşan Özgür Üşenmez'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen Cahit Kaçmaz, Ali Mansuroğlu, Doç. Dr. Zeki Sarıgil, İsmail Soylu ve Birgül Yılmaz'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Hatay'da yaptığım görüşmeler sırasında anlattıkları ile çalışmaya çok büyük katkılar yapan, samimiyetleri ve sıcaklıkları ile çalışmayı teşvik eden ve bazıları artık aramızda olmayan insanlara da tek tek teşekkür ederim.

Son olarak, uzun ve zorlu süreç boyunca koşulsuz biçimde bana destek olan aileme; kısa bir süre önce aramızdan ayrılan ve vicdan sahibi olmanın her şeyden daha önemli olduğunu öğreten babama, tanıdığım en fedakâr insan olan anneme, ağabeylerim Yüksel ve Mehmet'e, ablalarım Nursel ve Zuhal'e, hayatımıza renk katan yeğenlerime, tez için harcadığım sürede kendisini yalnız bırakmama katlanan ve tezi defalarca okuyarak düzeltmeler yapan eşim Menel'e, son olarak da hayatımın en büyük anlamı kızım Zeynep Eylül'e teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum. Onların desteği olmasaydı bu çalışmayı tamamlayacak gücü bulamazdım.

GİRİŞ

Hatay Devleti'nin 23 Temmuz 1939'da Türkiye'ye katılmasıyla birlikte Cumhuriyet Tarihi'ndeki en önemli sınır değişikliği gerçekleşmiş oldu. Uzun yıllar boyunca yaşanan yerel, ulusal ve uluslararası olayların sonucunda gerçekleşen bu sınır değişikliği siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda günümüze kadar etkileri görülebilen sonuçlar doğurmuştur. Sınırların yeniden çizilerek Hatay'ın, Türkiye'nin 63. vilayeti haline gelmesi sürecinde bölgeden başka ülkelere büyük göçler yaşanmış ve bölgenin demografik yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak yaşanan göçlere rağmen Hatay'da çok etnili, çok kültürlü ve çok mezhepli yapı önemli ölçüde varlığını devam ettirdi. Böyle bir yapıyla "anavatana" katılan Hatay'ın tamamıyla "uluslaştırılması" planlanan yeni bir döneme girilmiş oldu.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması, yirmi yılı aşan Fransız yönetiminden sonra gerçekleşti. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Antakya'da da tam bir belirsizlik hâkimdi. Savaşı sona erdiren anlaşmalar çerçevesinde, Antakya Fransız kontrolüne girdi ve bölgede İskenderun Sancağı[1] adında özerk bir idare kuruldu. 1938 yılı-

1 Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Sancak kelimesi de İskenderun Sancağı'nın yerine geçecek biçimde kullanılmıştır.

na kadar özerk yapısı devam eden Sancak'ta Fransa'nın belirlemiş olduğu siyasal, kültürel ve ekonomik politikalar uygulandı. Bölgede mümkün olduğu kadar uzun süre kalmayı amaçlayan Fransız yöneticiler, Sancak'ta uyguladıkları politikalarla, toplumsal hayatın her alanına nüfuz eden ve toplumu dönüştürmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışı sergilediler.

Türkiye'de cumhuriyet rejiminin kurulmasının ardından yapılan reformlarda, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde girişilen faaliyetlerin etkisini görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesiyle birlikte, bu gerilemeyi durdurabilmek amacıyla çareler aranmaya başlanmış ve ordudan başlayarak çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir.[2] Orduda başlayan reformlar sadece bu alanda sınırlı kalmayıp zamanla sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda da önemli etkiler yaratmaya başlamıştır. Bu süreçte, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ulusçuluk, Osmanlı aydınları arasında geniş taraftar kitlesi bulmaya başladı.[3] Önemli ölçüde, Osmanlı içerisinde yaşayan gayrimüslim tebaa arasında ortaya çıkan ulusçuluk akımlarına bir tepki olarak gelişimini sürdüren Türkçülük akımı, temeli itibariyle Osmanlı'nın yıkılmasını durdurma veya yavaşlatma hedefini benimsemiştir.[4] Osmanlı aydınları arasında ilk olarak kültürel alanda ortaya çıkan ulusçuluk akımları, bir dönüm noktası olarak kabul edilen Yusuf Akçura'nın 1904'teki "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesi ile siyasal bir akıma dönüşmüş oldu.[5] Kültürel alanla sınırlı kalmayıp, siyasal alanda da milliyetçili-

2 Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve reform çalışmaları konusunda bkz. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 3. baskı Oxford University Press, New York, 2002; Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 3. basım, I. B. Tauris, Londra, 2007.

3 Lewis, *a.g.e.*, s. 2-3.

4 Umut Özkırımlı ve Sypros A. Sofos, *Tormented By History: Nationalism in Greece and Turkey*, Hurst & Company, Londra, 2008, s. 2.

5 Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 165; Günay Göksu Özdoğan, *"Turan"dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, 3. basım, çev. İsmail Kaplan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 69; Ahmet Yıldız, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene": Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, 3. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 10, 70.

ğin etkin olmaya başlamasıyla birlikte, Türk kimliğinin kurgusuna dair çalışmalar hız kazanmış ve bu çalışmalar, Osmanlı'da başlayan reform hareketlerini çok daha üst bir noktaya taşıyan cumhuriyet rejimiyle birlikte devam ettirilmiştir.

Cumhuriyet ile başlayan süreçte yukarıdan-aşağıya uluslaştırma anlayışı çerçevesinde resmi politikalar ortaya konulmuştur. Yeni kurulan devlet sınırları içerisinde kalan toplulukların, devleti kuran kişilerin algıları etrafında şekillenen kurgulara göre, bir "ulus" oluşturacak şekilde yeniden "inşası" gündeme gelmiştir. Ülke sınırları içerisinde yaşayan bireylerin, ulus denilen bütünün parçası olan birer "makbul vatandaş"[6] haline getirilmesinin amaçlandığı bu süreçte sosyal, kültürel ve ekonomik reformlarla toplumsal yaşamın yeniden tanımlandığı bir döneme girilmiştir. Toplumsal hayata yönelik reformlar birbiri ardına gerçekleştirilirken, bu reformlara paralel olarak özellikle 1930'larda yeni bir tarih, ırk ve dil tezleri geliştirilmiştir.

Türkiye'de yeni rejimin idamesini sağlayacak reformlar bir bir hayata geçirilirken, Hatay ulusal sınırlar içerisine ancak 1939'da dahil edilebilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer aldığı konusunda yaygın bir kanaat olmasına rağmen, Suriye genelinde olduğu gibi Antakya'nın da dahil olduğu bölgede, Fransız Manda rejimi kurulmuş ve bu rejimin sonlarına doğru, bir yıldan az bir süre varlığını devam ettiren bir "Hatay Devleti" deneyimi yaşanmıştır. Türkiye'de ulus-devlet inşası politikalarının en hızlı biçimde hayata geçirildiği bir dönemde Hatay, Türkiye'nin ulusal sınırları dışında kalmıştı. Ancak, ulusal sınırlar dışında kaldığı halde bölgede yaşayıp "Türk" olarak kabul edilen insanlara karşı Türkiye kayıtsız kalmamış, uzun yıllar boyunca bunlara yönelik "Türklük bilincini" ayakta tutma politikaları izlenmiştir. İşte bu çalışmanın amacı da, sonradan "ulusal" sınırların içerisine dahil edilen Hatay'daki 1938 öncesi "Türklük milli bilincini" koruma ve 1938, özellikle de 1939 sonrasındaki uluslaştırma politikalarının analiz edilmesi suretiyle, bu politi-

6 Füsun Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 4. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

kalarda rol oynayan hususların ortaya çıkarılması ve bunların hayata geçirilmesi sırasında bölgede yer alan farklı dini ve etnik gruplar üzerindeki etkilerinin çözümlenmesidir. Farklı bir biçimde ortaya koymak gerekirse, Türkiye'nin bugünkü sınırları içerisine sonradan dahil edilmiş olan Hatay'da, 1950'ye kadar uygulanan uluslaştırma politikalarının özelliklerinin analiz edilmesi, bu politikalarda meydana gelen değişimlerin yerel, ulusal ve uluslararası sebeplerinin ortaya konulması ve izlenen politikaların bölgedeki farklı etnik gruplar üzerindeki yansımalarının tespit edilmesi, çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Şüphesiz bu çalışma Hatay ile ilgili yapılan ilk çalışma değildir. Ancak gerek Türkiye'nin bölgede izlediği "uluslaştırma" politikaları üzerinde yoğunlaşması, gerek kapsayacağı dönem, gerekse de uluslaştırma politikalarının bölgedeki farklı etnik ve dini gruplar üzerinde yarattığı etkilerinin analiz edilmesi nedeniyle kendinden önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Konu dışında, bu çalışma, ulusçuluk alanında yapılan çoğu çalışmadan yöntem itibariyle de ayrılmaktadır. Ulusçulukla ilgili yapılan çalışmalarda, genellikle daha zor olan "aşağıdan değerlendirme" yapmak yerine "yukarıdan aşağıya" analiz yöntemleri benimsenmektedir. Diğer bir deyişle, ulusçuluğun nihai hedefini oluşturan sıradan insanlar üzerindeki etkiler çerçevesinde değerlendirme yapmak yerine, ulusçuluğu ortaya çıkaran ve harekete geçiren hükümetler veya ulusçu liderler üzerine odaklanılması yoluna gidilmektedir.[7] İşte bu çalışma, bir yandan sürecin yukarıdan aşağıya doğru nasıl geliştirildiğini inceleyecek, ancak bununla yetinmeyerek farklı gruplardaki insanların ulusçuluk sürecinden nasıl etkilendiklerini de analiz edecektir. Böylelikle, önce İskenderun Sancağı'nda ve daha sonrasında Hatay'da gerçekleşen "uluslaştırma"nın doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın önceki çalışmalardan farkını net bir biçimde

7 Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, 3. basım, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 25.

ortaya koyabilmek için önceki çalışmalara kısaca değinmekte yarar vardır. Şu ana kadar yapılan çalışmalar içerisinde, Hatay'da Fransız Mandası döneminde yaşanan siyasal gelişmeler ve Hatay'ın Türkiye'ye dahil edilmesi sürecinde uluslararası ilişkilerin sürece etkileri, üzerinde en çok durulan konular olmuştur.[8] Bunun dışında, Hatay'ın Türkiye'ye katılım sürecini ve sonrasını konu alan sözlü tarih ve alan çalışmaları yapılmış,[9] yerel dinamikleri de analizin önemli bir unsuru olarak ele alıp bunları uluslararası gelişmelerle birlikte ortaya koyan[10] ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasındaki süreçte farklı politikalar neticesinde aidiyet duygularının dönüşerek merkezileşme yönünde nasıl değiştiğini konu alan çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.[11]

---

8 Bu perspektifle hazırlanan çalışmalara örnekler için bkz. Sarah D. Shields, *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*, Oxford University Press, Oxford, 2011; Adnan Sofuoğlu ve Adil Dağıstan, *İşgalden Katılıma Hatay*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınay, Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1938)*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001; Yusuf Duran, *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010; Yücel Güçlü, *The Question of the Sanjak of Alexandretta: A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001; Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005; Süleyman Tüzün, "İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1989; Nergis Savcı, "Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2007.

9 Bkz. Esra Demirci Akyol, *Sınırdaki Kimlikler: Türkiye'ye İlhak Sürecinde Hatay*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010; Fulya Doğruel, *"İnsaniyetleri Benzer..." Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*, 2. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; Çiğdem Duman, "Hatay Millet Meclisi (2 Eylül 1938-29 Haziran 1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2008; Sıtkıye Matkap, "Reconsidering the Annexation of the Sanjak of the Alexandretta through Local Narratives", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2009.

10 Yerel ve uluslararası dinamiklerin birlikte analizi için bkz. Seda Altuğ, "Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002.

11 Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, "Nation, state and identity at international borders", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M. Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, Türkiye'nin Hatay'da uyguladığı katılım öncesi Türklük bilincini ayakta tutma ve Türkiye'ye bağlılığın sağlanması politikaları ile katılım sonrasındaki uluslaştırma politikaları analiz edilmektedir. Çalışmada bu politikaların belli dönemde, tekdüze bir biçimde hayata geçirilen politikalar olmayıp, zamanla değişen ve dönüşen politikalar şeklinde uygulandıkları ortaya konulmuştur. Türkiye'de cumhuriyetin kurulması ile rejimin karar alıcı grubu, yeni kurulan devletin sınırları dışında kalan Türklerle, özellikle de Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan Türklerle pek ilgilenmemiştir.[12] Ancak bu çalışmanın vurgulamaya çalıştığı hususlardan birisi de, İskenderun Sancağı'nda yaşayan "Türkler"e yönelik Türkiye'nin izlediği politikanın, ulusal sınırlar dışında kalan Türklerle ilgilenmeme siyasetine bir istisna teşkil ettiğidir. Çalışmada ortaya konulacağı üzere, Türkiye, 1936'ya kadar etkin bir biçimde olmasa bile, Sancak'taki "Türkler"e ilgisini sürekli devam ettirmiş, 1936 sonrasında ise, bu konuda son derece canlı bir politika yürütmüştür.

Bu çalışmanın önemli bir yönü de, Hatay'da Türklüğü hâkim kılmaya dönük faaliyetlerin 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla sona ermediğini ortaya koymasıdır. "Ulusal" sınırlar içerisine "geç" katılınmış olunması nedeniyle "uluslaştırma politikaları", 1939'dan sonra kültürden ekonomiye kadar toplumsal yaşamın her alanını yeniden kurgulayacak şekilde daha yoğun ve sadece Türkleri değil, bölgedeki tüm toplulukları hedef alarak hayata geçirilmiştir.

Uluslaştırma politikaları açısından Hatay örneği önemli bir vaka oluşturmaktadır. Hatay Devleti dönemi ve özellikle de Türkiye'ye katılım sonrasında Hatay'da yaşanan olaylar, yürürlüğe konulan politika ve uygulamalar, 1930'lar Türkiye'sinde tasarlanıp denenmiş olan politikaların farklı mekân ve zamanda sonuçlarının incelenmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada ortaya konulduğu gibi, 1930'lar Türkiye'sinin uluslaştırma po-

12 Günay Göksu Özdoğan, "Dünyada ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 398.

litikaları, gecikmeli de olsa, Hatay için de benzer biçimde uygulanmıştır. Uluslaştırma politikalarının uygulanması neticesinde bölgede sosyal ve kültürel hayatın her alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde, yerel etnik ve dini grupların varlıkları yadsınarak merkezden tasarlanıp yönetilen tekçi politikalar, daha önceden "ulusal" sınırlar içindeki bölgelere uygulandığı gibi, 1939 sonrasında "ulusal" hale getirilebilen Hatay'da, neredeyse diğer bölgelerdeki uygulamaların aynısı olacak şekilde yürürlüğe sokulmuştur.

Bu çalışma siyasal ve sosyal olayların kronolojik bir sıra ile betimlenmesini hedefleyen bir çalışma değildir. Bundan ziyade çalışmanın hedefi, şu an "Hatay" diye bilinen bölgede, bölgeye verilen adın da bir parçasını oluşturduğu "Türklük bilincini koruma ve uluslaştırma politikalarının" geçirdiği aşamaların incelenmesi, bu aşamalar sırasında belirleyici olan yerel ve uluslararası gelişmelerin analiz edilmesi ve bu aşamalar sırasında izlenen politikaların daha önceden Türkiye'de izlenen uluslaştırma politikalarına benzerlik ve/veya farklılıklarının ortaya konulmasıdır. Bu amaçla, çalışmada İskenderun Sancağı/Hatay'daki Türklük bilincini koruma ve uluslaştırma politikaları 4 döneme ayrılarak incelenmiştir:

1. 1918-1936 Dönemi: Pasif dönem olarak adlandırılacak bu dönemde temel hedef bölgede bulunan "Türk" kimliğini koruma, güçlendirme ve Türkiye ile bağların devam ettirilmesidir.
2. 1936-1938 Dönemi: Türklerin bölgede çoğunluğunu ispatlama ve uluslararası meşruiyet kazanma çabaları.
3. 2 Eylül 1938 - 29 Haziran 1939 Dönemi: Türkiye'deki kanunların, teşkilatlanma yapısının Hatay Devleti'nde hayata geçirilmesi.
4. 1939-1950 Dönemi: "Yeni"nin "Vatan"a eklemlenmesi.

Çalışmada yukarıda ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla çok çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında, konu ile ilgili belgeler incelenmiş, döne-

min yerel ve ulusal gazeteleri taranmış, konu hakkında yapılan çalışmalar, yayınlanan kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Ankara'daki Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Sancak/Hatay ile ilgili belgeler incelenmiş ve çalışmada yararlı olacağı düşünülenlerin örnekleri alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları da incelenerek Sancak/Hatay ile ilgili meclis görüşmeleri analiz edilmiştir. Bunlar dışında, *Hatay Devleti Resmi Gazetesi*, Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları ve Osmanlı Devleti dönemine ait bazı belgeler de incelenmiştir. Bu resmi belgelerle birlikte, döneme birinci elden tanıklık edip süreç içinde aktif rol üstlenmiş olan Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen,[13] Başbakan Abdurrahman Melek[14] gibi kişilerin kaleme aldıkları çalışmalar da incelenmiştir.[15] Konu ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaların incelenmesi dışında, yerel kaynaklarda ulaşılabilen dergi ve kitaplardan da faydalanılmıştır.

Araştırılan dönemin hem *Cumhuriyet, Son Posta, Kurun, Akşam, Ulus* gibi ulusal, hem bir kısmına ancak şahsi arşivlerden ulaşılabilen *Yenigün, Atayolu* ve *Hatay* gibi yerel gazetelerin incelenmesi çalışmada önemli yer tutmuştur. Özellikle iki kütüphaneden yoğun biçimde faydalanılmıştır. Antakya'daki Cemil Meriç Halk Kütüphanesi *Yenigün, Atayolu* ve *Hatay Devleti*

13 Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

14 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

15 Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek dışında, dönemin ve olayların şahsen tanıklığını yapmış olan diğer kişilerin de kaleme aldıkları eserler çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır. Bu konuda bkz. Mesud Fani Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, İktisat Basımevi, Antakya, 1939; Hulki Öcal, *Hatay Savaşı*, Desen Matbaası, Ankara, 1953; Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, yay. haz. Günay Çelenk, Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Antakya, 1997; Nuri Aydın Konuralp, *Hatay Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi Tarihi*, yay. haz. Abdurrahman Konuralp, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun, 1970; Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri*, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1972; Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, cilt 1, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Resmi Gazetesi'ne ulaşmak için kullanılmıştır. Bu gazeteler henüz dijital ortama aktarılmadığı için, haftalarca gazetelerin orijinal kopyaları incelenerek binlerce fotoğraf çekilmiştir. Kopyaları kütüphanede bulunamayan yerel *Hatay* gazetesine ise, özel bir arşivde ulaşılmıştır. Ulusal gazetelerin bir kısmına çevrimiçi veri tabanlarından ulaşılmış,[16] önemli bir kısmına ise çalışmada sıklıkla kullanılan İstanbul'daki Atatürk Kitaplığı'ndan ulaşılmıştır. İncelenen döneme dair gazeteler araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde henüz dijital ortama aktarılmamış olduklarından, Atatürk Kitaplığı'nda da gazetelerin orijinal kopyaları günler süren çalışmalarla incelenmiştir. Bunlar dışında, özellikle Bilkent Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) kütüphanelerinden de konu hakkında yapılan yabancı yayınlara ulaşmak amacıyla yararlanılmıştır.

Yukarıdaki araştırmaların yanı sıra, çalışma kapsamında çok sayıda görüşme gerçekleştirilmiştir. Uygulanan politikaların halk üzerindeki etkilerinin doğru bir biçimde ortaya konulabilmesi için 32 kişiyle derinlemesine yarı-yapılandırılmış görüşmeler[17] gerçekleştirilmiştir.[18] Görüşme yapılan kişiler seçilirken belirli kriterler kullanılmıştır. Öncelikle, bu kişilerin incelenen döneme tanıklık etmiş ve halen o dönemi hatırlayan kişiler olmaları tercih edilmiştir. Nitekim, görüşülen 32 kişiden 25'i 80 yaşını aşmış insanlardır. Yaş itibari ile o dönemde şahsen yaşamamış 7 kişi ise, tarihi konularda bilgileriyle ön plana çıkan veya yakın akrabaları yaşanan süreçte önemli rol oynamış kişilerden seçilmiştir. Ayrıca görüşülen kişilerin mensup oldukları topluluklar da dikkate alınmıştır. Bu açıdan, özellikle uluslaştırma politikalarının hedefi konumundaki topluluklardan gelen kişiler ağırlıklı olarak tercih edilmiştir. Dolayısıy-

16 *Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı*, http://gazeteler.ankara.edu.tr/ (Erişim tarihi Ocak 2011-Haziran 2012).

17 Yarı-yapılandırılmış görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uwe Flick, *An Introduction to Qualitative Research*, Sage Publications, Londra, 1999, s. 76-97.

18 Çalışmada görüşülen kişilerin adlarına tam olarak yer verilmemiş, görüşmelere atıfta bulunulurken bu kişilerin ad ve soyadlarının sadece ilk harfleri belirtilmiştir. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin tam listesi için bkz. EK 1.

la, uluslaştırmanın en önemli hedefi durumunda bulunan Arap Alevilerden 19 kişi, diğer bir önemli grup olan Hıristiyan Ortodokslardan da 8 kişi ile görüşme yapılmıştır. Süreçten en fazla etkilenen ve günümüzde Hatay'da sayıları iyice azalan Ermenilerden de, dönemi çok iyi hatırlayan bir kişi ile oldukça yararlı bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Hatay'ın farklı yerlerinde yaşayan, farklı topluluklara mensup bu kişilerle önemli bir kısmı Arapça yapılan bu görüşmelerin neredeyse tamamı kayda alınmış, görüşülen kişilerin kayıt yapılmasına izin vermediği durumlarda ise sadece notlar alınmıştır. Farklı kaynakların bu şekilde kullanılmasıyla, bölgede meydana gelen uluslaştırma politikalarının hem yukarıdan-aşağıya uygulamalarının yöntem ve sonuçları, hem de bu uygulamaların temel hedefi niteliğinde olan halk üzerindeki yansımaları ortaya konulmuştur.

Bu çalışma kapsamı itibariyle 1950'ye kadarki süreci konu almaktadır. Çalışma kapsamında, Türk ulusçuluk hareketlerinin bir rakibi olarak, bölgede özellikle Hatay Devleti'nin kurulmasına kadar etkin olan Arap ulusçuluğuna da değinilmiş ve bölgede yer alan farklı toplulukların, ulusçulukların mücadelesine sahne olan süreçte nasıl etkilendikleri açıklanmıştır. Gerçekleşen mücadelenin galibi olarak ortaya çıkan Türk uluslaştırma politikalarının, diğer gruplar üzerindeki etkileri de çalışmada önemli bir yer tutmuştur. Türk ulusçuluğunun gelişimi ve ileri sürülen temel savları, incelenen konunun açıklanmasına hizmet edeceği oranda incelenmiştir. Arap ulusçuluğu da gene benzer biçimde, incelenen konunun açıklanmasına hizmet ettiği ölçüde, özellikle 1939 öncesindeki genel durumu ve temel savları ile analizin kapsamına alınmıştır. Bunlar dışında, çalışma kapsamında, özellikle Fransız manda rejimi sırasında en güçlü gruplardan birisini oluşturan, uzun süre boyunca bölgenin otonomisini savunan ve Hatay'daki yerel elitlerin önemli bir kısmını içine alan grup da incelenmiştir. Bu çerçevede, sözü edilen bu grubun etkinliğinin süreç içerisinde hızlı bir şekilde zayıflamasına ve kaçınılmaz olarak söylem değişikliğine gitmesine yol açan siyasal ve sosyal olaylar da çözümlenmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları ise şöyledir: Öncelikle incelenen döneme dair ulaşılabilen Arapça kaynaklar ve bunların çevirileri oldukça kısıtlıdır. Buna ilave olarak, bölgede Fransız manda rejimi sırasında İskenderun Sancağı'nda yayınlanan ve sonrasında Türkiye'de kalan yerel gazetelerin bulunduğu arşivin, 1960'lı yıllarda çıkan yangınla tahrip olması ile önemli bir kaynaktan mahrum olunmuştur. Buna rağmen, bu gazetelerin bazılarının sınırlı arşivleri yurtdışında bulunmakta ve bazı akademik çalışmalarda bunlardan yararlanılmaktadır. Günümüzde Türkiye'de, İskenderun Sancağı dönemine ait yerel gazetelerden sadece Türklerin çıkarmış olduğu *Yenigün* gazetesinin oldukça geniş bir arşivi, Antakya'daki Cemil Meriç Halk Kütüphanesi'nde ve *Hatay* (*Vahdet*[19]) gazetesinin sınırlı arşivi ise özel koleksiyonlarda ve kütüphanelerde mevcuttur. Sancak meselesinin en kritik günlerinde, *Yenigün*'ün Fransız yetkililer tarafından kapatılması ihtimaline karşı çıkartılmaya başlanan *Atayolu* gazetesinin arşivi de aynı kütüphanede bulunmaktadır. Sancak'ta Türk tezlerini savunan bu gazetelere ek olarak, *Hacivat-Karagöz* ve Beyrut'ta yayınlanan *Yıldız* gazetelerinin de sınırlı arşivlerinden yararlanılmıştır. Sürecin doğru biçimde analiz edilmesinde, Türklere muhalif olan gazetelerin arşivlerine erişim imkânının bulunmaması ne kadar önemli bir kayıpsa, uluslaştırma sürecinin anlaşılmasında, özellikle *Yenigün*, *Atayolu* ve *Hatay* gazetelerinin arşivlerinin varlığı da o derecede önemli bir kazanımdır, diye düşünmek gerekir. Aynı şekilde, bölgeye dair yabancı dilde yapılan çok sayıda yayın, araştırma sırasında başvurulan kaynak yelpazesinin geniş tutulabilmesine ve tüm olayları Türkçe kaynaklardan aktarma nedeniyle ortaya çıkabilecek tek taraflı çözümlemelerin önlenmesine imkân sağlamaktadır.

Teorik açıdan bu çalışma ulusçuluk literatürüne dayanmaktadır. "Ulus" ve "ulusçuluk" terimlerinin tanımı ve bunların kökenlerine dair tartışmalar, akademik çalışmalarda oldukça

19 Halep'te yayınlandığı sürede *Vahdet* adıyla çıkan bu gazete, 1937'de Sancak'a taşınmasının ardından bir süre aynı isimle yayınlanmaya devam etmiş, daha sonra da *Hatay* adıyla yayınlanmaya başlamıştır.

geniş yer bulmaktadır.[20] Kimilerine göre modern bir olgu, kimilerine göre ise insanlık tarihi kadar eski olan ulus ve bunun etrafında şekillenen ulusçuluk[21] hakkında çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ancak, sosyal çevre içerisinde tanımlanan bir kavram olan ve anlamı durum ve zamana göre değişen[22] ulus ve ulusçuluk konusunda, üzerinde uzlaşılan genel bir teorinin bulunmaması[23] ve farklı ulusçuluk türlerinin bulunması[24] nedeniyle tanımlar konusunda da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan süreçlerdeki farklılıklar, ulus ve ulusçuluk konusunda üzerinde uzlaşılan tanımlar geliştirmeyi giderek daha güç hale getirse de, belirli insan topluluğu, sınırları belirlenmiş coğrafya, ortak tarih, kültür ve gelenekler, topluluk bireyleri arasında bulunan ortak aidiyet duyguları gibi olguları vurgulamak suretiyle tanımlar geliştirmek mümkün görünmektedir.

Ulus ve ulusçulukla ilgili farklı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ulusçuluk ile ilgili teorilerin anlaşılmasında, Umut Özkırımlı'nın ortaya koyduğu sınıflandırma oldukça yararlıdır.[25] Özkırımlı, ulusçuluk teorilerini üç grupta toplamaktadır. Birinci grubu oluşturan "ilkçi" yaklaşımlar, milli kimliğin insan-

---

20 Umut Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Palgrave, New York, 2000.

21 Bu çalışmada da olduğu gibi, "ulus", millet kavramı yerine sıkça kullanılmaktadır. Ancak ulus ve millet kavramları yakın kavramlar olmakla birlikte ikisi arasında bazı farklılıklar da vardır. Örneğin, millet kavramı Osmanlı Devleti'nde belirli dini toplulukları tanımlamak için kullanılmış, aynı dine mensup kişilerin bir milleti oluşturduğu kabul edilmiştir. Daha modern bir kavram olan ulus ise, toplumsal dönüşüm sonucu ortaya çıkmıştır ve genellikle kapitalizme paralel ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu konuda bkz. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s. 19, 248. Ulus ve millet kavramlarının birbirinden farklılıklarına karşın, ulusçuluk ve milliyetçilik kavramları birbirlerine daha yakın anlamlara sahiptir ve bu çalışmada ulusçuluk ve milliyetçilik kavramları birbirlerinin yerine geçecek biçimde kullanılmıştır.

22 Thomas Haymes, "What is nationalism really? Understanding the limitations of rigid theories in dealing with the problems of nationalism and ethnonationalism", *Nations and Nationalism*, Cilt 3, No. 4, 1997, s. 544.

23 Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, s. 226-228.

24 John Hutchinson ve Anthony D. Smith, "Introduction", *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford, 1994, s. 3.

25 Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*.

ların doğal bir parçası olduğunu, ulus ve ulusçuluğun tarihin her döneminde bulunduğunu, farklı insan gruplarının kendilerine has özelliklerini tarihin her döneminde taşıdıklarını öne sürerler.[26] Bu yaklaşıma tam karşıt olan ikinci gruptaki "modernist" yaklaşımlar, ulus ve ulusçuluğu tamamen modern çağda oluşturulan, sosyal mühendisliğin ürünleri olarak görmektedirler. Bu iki grupta yer alan yaklaşımların arasında yer alan ve her iki yaklaşımdan da bazı unsurları bünyesinde barındıran üçüncü grup, "etno-sembolist" yaklaşımlardır. Genel bir ifadeyle, etno-sembolist yaklaşımlar, ulusların tamamen yoktan var edilmediğini, kökenleri tarihin eski dönemlerine uzanan belirli grupların ortak değerleri, sembolleri ve benzeri unsurları üzerinden, uzun yıllar devam eden inşa süreci sonucunda ortaya çıktıklarını iddia ederler.[27] Şunu belirtmek gerekir ki, bu çalışmada, ulus ve ulusçuluk konusunda benimsenen yaklaşım modernist ve etno-sembolist yaklaşımların her ikisinden de unsurlar taşımaktadır.

Ulusçuluk alanında en çarpıcı tanımlardan birisini, modernist yaklaşıma sahip olan Benedict Anderson ortaya atmıştır. Ulusları, özellikle kapitalizmin etkisiyle ortaya çıkan ve yayın dilinin büyük etkisinin olduğu modern kurgular veya kendi deyimiyle "hayali cemaatler" olarak gören Anderson'a göre ulus, "hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir."[28] Modernist yaklaşımın içinde kabul edilen Ernest Gellner[29] ve Eric Hobsbawm[30] da ulus kavramının yakın döneme ait modern bir kurgu olduğunu öne sürerler. Bu bakış açısına göre, süreç içerisinde kurgulanan sadece ulus kavramı olmamış, ulusal dillerin pek çoğu da "yarı yapay

26 Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s. 105.

27 Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*.

28 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 5. basım, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 20 vd.

29 Bkz. Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 2. basım, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, İstanbul, 2008.

30 Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*.

kurgular" veya tamamen "icat" olarak ortaya çıkmışlardır.[31] Ulusun inşa edilmesi sürecinde, pek çok gelenek de toplumsal mühendislikle bağlantılı olarak icat edilmiştir.[32]

Ulus kurma sürecinde bazı araçlara başvurulduğunu ve "pek çok millette modern öncesi unsurlar bulunduğunu" vurgulayan Anthony Smith, etno-sembolist yaklaşımın en sık anılan temsilcilerinden biridir. Smith'e göre "millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir halk kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir."[33]

Hiç şüphesiz, ulus ile ilgili ortaya konulan tanımlar yukarıda belirtilenlerle sınırlı değildir.[34] Ancak bu noktada bunlarla yetinip, ulus ile bağlantılı olan "ulusçuluk" kavramına geçmek yerinde olacaktır. Şunu belirtelim ki, ulusçuluk ile ilgili tanımlar da en az ulus tanımları kadar çeşitlilik arz ederler. Ernest Gellner'a göre "Ulusçuluk, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir."[35] Benzer ulusçuluk anlayışına sahip olan Eric Hobsbawm da ulusçuluğu Gellner'in

---

31 Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 73.

32 Eric J. Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, der. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 1-18.

33 Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, 5. baskı, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 32, 116 vd.

34 Ulus konusunda geliştirilen tanımlara birkaç örnek daha vermek gerekirse, Diderot ve d'Alembert ulusu "belirli bir genişlikte ve sınırları belli bir ülkede oturan, aynı yönetime tâbi bulunan kalabalık halklar" şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanımı daha da genişleten Sieyes'e göre ulus "ortak bir yasaya bağlı olarak yaşayan ve aynı yasama gücü tarafından temsil edilen ortaklar birliği"dir. Aktaran, Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s. 64. Türk milliyetçiliği literatüründe en önde gelen kişilerden biri olan Ziya Gökalp'e göre "Millet, aynı eğitimi görmüş, ortak bir dili, duyguları, idealleri, dini, ahlâkı ve estetik duyarlılığı paylaşan bireylerden oluşmuş bir grup ya da topluluktur." Aktaran, Kerem Ünüvar, "Ziya Gökalp", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 31. Stalin'e göre millet, "tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışavuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluktur". Aktaran Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 19, dipnot 11.

35 Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 71.

ortaya koyduğu bu tanım çerçevesinde kullandığını belirtmektedir. Hem Gellner hem de Hobsbawm için, ulusçuluk da ulus gibi modern zamanlara ait bir olgudur.[36]

Ulusçuluk çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Anthony Smith "milliyetçiliği, halihazırda ya da potansiyel olarak bir 'millet'i kuracağı bazı mensuplarınca farzedilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket"[37] olarak tanımlamaktadır. Şüphesiz bunlar dışında çok sayıda farklı tanım geliştirilmiştir. Bunlara örnek vermek gerekirse, John Breuilly milliyetçiliği, "devlet gücünü ele geçirmeyi hedefleyen veya devlet gücünü kullanan ve bu eylemi milliyetçi söylemlerle gerekçelendiren siyasi hareketler"[38] olarak tanımlamaktadır. Michael Billig ise milliyetçiliği "kendini günlük hayatın içinde de karşılaşılan bir söylemle yeniden üreten bir ideoloji"[39] olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda da görüldüğü üzere, konu hakkındaki tanım çeşitliliğini göz önüne alarak bu iki kavramın okuyacağınız çalışmada ne anlamda kullanıldığının belirtilmesi yararlı olacaktır. Bu çalışmada ulus, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, birbirleri ile kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda bağları olan, ortak bir tarihi geçmişi paylaşmış ve siyasi anlamda örgütlenmiş bir yapıya sahip insanların oluşturduğu varsayılan

---

36 Ancak bu durum ulusçuluk konusunda Gellner ile Hobsbawm'ın her alanda örtüşen bakış açılarına sahip oldukları anlamına da gelmemektedir. Hobsbawm, özellikle Gellner'in ortaya attığı "tepeden modernleşme perspektifinin" milliyetçiliğin nihai hedefi durumundaki sıradan insanlar üzerindeki etkilerin analiz edilmesinde güçlükler ortaya çıkardığı eleştirisini getirmektedir. Bkz. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 24-25. Gellner ve Hobsbawm gibi milliyetçiliği modern zamanların bir kurgusu olarak gören daha pek çok yazar vardır. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, John McGarry, "Explaining ethnonationalism: The Flaws in Western Thinking", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 1, No. 4, Kış 1995, s. 130; Umut Özkırımlı, "Türkiye'de Gayrıresmi ve Popüler Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 707.

37 Smith, *Milli Kimlik*, s. 121.

38 Aktaran Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, s. 105.

39 Aktaran Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, s. 199-203.

grup olarak kullanılacaktır. Tanımın bu kadar geniş tutulmasındaki amaç, ulusal aidiyet unsurlarının tümünü[40] içerecek ve kapsayıcı özelliğe sahip olacak bir kavram ortaya konulabilmesidir. Çalışmada benimsenen ulusçuluk tanımı ise şöyledir: Ulusçuluk, önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda belirli bir bölgede yaşayan (devlet olarak örgütlenme şartı olmaksızın) ve birbirleri ile siyasi ve kültürel ilişkiler içerisinde olan insanları harekete geçirmek amacıyla, genellikle elitler tarafından oluşturulan siyasi bir akımdır. Ulusçulukla ilgili bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, çalışmada benimsenen yaklaşım, modernistlerin iddia ettikleri gibi ulusçuluğun kurgulanmış bir kavram olduğu, ama bu kurgulanma sırasında, etno-sembolistlerin vurguladıkları tarihsel bazı unsurlara dayanmak suretiyle nihai hedef kitlesi üzerinde motive edici ve harekete geçirici etkinin yaratılmaya çalışıldığı şeklindedir. Ulusçuluk, etno-sembolistlerin tanımladığı "ulus" anlayışı üzerinden hareket eder.

Ulusçuluk, pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bir "ulus" kurgusu temelinde mobilize olan bir siyasal hareket olarak tanımlanıyorsa da, bu kurgunun ideolojik bağlarla nasıl oluşturulduğunu çözümlemek gerekecektir. Ulusçuluk hareketi ve ideolojisiyle ilgili sürecin analiz edilmesi, yani hangi safhalardan geçtiğinin, kullanılan yöntem ve araçların üzerinde durulması, bu çalışmanın temel konusu olan ve "uluslaştırma" olarak adlandırılan sürecin anlaşılmasına imkân verecektir. Uluslaştırma kavramı çalışmada, asimilasyon amacıyla gerçekleştirilen faaliyetleri de kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Daha farklı biçimde ortaya koymak gerekirse, uluslaştırma derken, bu çalışmada ulusçulukla ilgili farklı aşamalarda gerçekleşen sürecin tümü kastedilmektedir.

Özetle, kavram itibariyle bu çalışmada ulusçuluk ve uluslaştırma, genellikle "elitler" tarafından önceden belirlenen amaçları elde etmek amacıyla, belirli bir sistematik çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılan, ancak pragmatik bir yaklaşımla, karşı karşıya gelinen durumlara göre uyarlamaların yapılabildi-

40 Ulusal aidiyetin unsurları için bkz. Montserrat Guibernau, *The Identity of Nations*, Polity Press, Londra, 2007, s. 11-25.

ği siyasi kurgular olarak ele alınacaktır. Ancak, bir ulus inşası olarak ulusçuluğu ele almak, onun tüm ülkelerde aynı biçimde geliştiği anlamına gelmemektedir. Şunu tekrar vurgulamak gerekir ki, ulusçuluk süreci farklı ülkelerde farklı biçimlerde yaşanmış ve bu farklı deneyimlere bağlı olarak ulus ile devlet ilişkileri değişik biçimlerde şekillenmiştir.[41]

Ulusçuluğun gelişimi açısından "Türk ulusçuluğu" ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde, farklı gruplar arasında yayılan ulusçuluk akımlarına tepki olarak önce kültürel alanda başlayan Türk milliyetçiliği, daha sonra siyasal alanda da etkisini giderek arttırmıştır.[42] Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türkiye'de ulus bilincinin sağlanabilmesine yönelik faaliyetler devlet tarafından yürütülmeye başlanmıştır.[43] Bu açıdan Türkiye, devlet eliyle ulusun inşa edilmeye çalışıldığı örneklerden birisini oluşturmaktadır.[44] Bu süreçte, bir yandan ulus inşası gerçekleştirilmeye çalışılırken, bir yandan da inşa edilen bu ulusun modernleştirilmesine çalışıldı. Modernleşmeye dönük olarak 1920'ler boyunca kültürel ve toplumsal hayata yönelik reformlar birbiri ardına gerçekleştirildi. 1930'larda ise, ulus-devlet kurgusunu sağlamlaştırabilmek amacıyla gerçekleştirilen yeni tarih, ırk ve dil çalışmaları devlet tarafından desteklenmiştir. Tüm faaliyetler sonucunda "devlet eliyle inşa edilen etnik zemin"[45] üzerinde kurgulanan Türk ulusçuluğu, yukarıdan-aşağıya doğru, ülkede yaşayan tüm bi-

41 Farklı ülkelerde yaşanan deneyimlere dair özetleyici tablo için bkz. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s. 76.

42 Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve yayılması konusunda bkz. David Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, Frank Cass, Londra, 1977; Fatma Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 63-76; Özkırımlı ve Sofos, *a.g.e.*

43 Ayşe Kadıoğlu, "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları", *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, der. Artun Ünsal, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998.

44 Fethi Açıkel, "Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 119.

45 Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 173.

reylere benimsetilmeye çalışılmıştır. Toplum mühendisliği olarak adlandırılabilecek yöntemlerle geliştirilen tasarımları aktarıp, sıradan insanları birer "Türk"e dönüştürmek için, kimilerince "kültürel misyonerler" olarak adlandırılan kişilerden faydalanılmıştır.[46] Bu süreçte inşa edilen kurguların yaygınlaştırılması ve benimsetilmesinde, devlet tarafından eğitim başta olmak üzere,[47] pek çok araç seferber edilmiştir. Eğitim, bir ulus olmanın en önemli unsurlarından biri olan ortak dilin ülke sınırları içerisinde yaygınlaştırılmasında hayati bir rol oynar. Türkiye'de 1930'lar boyunca Türk olmayan toplulukların dil üzerinden asimilasyonu gerçekleştirilmeye çalışılırken de[48] tevhid-i tedrisat esaslarına göre verilen eğitim hayati bir rol oynamış, Türkçenin yaygınlaştırılması sağlanmıştır.

Okullarda verilen eğitim Türkiye'de ortak bir dilin yaygınlaştırılmasını sağlamasının yanında, ortak kültür ve aidiyet duygularının oluşmasında da rol oynamıştır.[49] Eğitim yoluyla kişilere aktarılan ortak kültür, kişinin kimliğinin çok önemli bir kısmını oluşturur.[50] Türkiye'de insanlara aktarılmaya çalışılan ortak kültür, toplumun modernleşmesini de hedeflemekteydi. İdeolojik açıdan bakıldığında, parti-devlet bütünleşmesinin de gerçekleştiği bu dönemde, eğitimin hedefinin CHP ilkelerinin halka benimsetilmesi olduğu söylenebilir.

Türkiye'de uluslaştırma faaliyetlerinin yoğunlaştığı süreçte, "ulusal" sınırların dışında kalan İskenderun Sancağı, başlangıçta bu uluslaştırma politikalarının etki alanının dışında kalmış

46 Joost Jongerden, "Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey", *European Journal of Turkish Studies* [Online], Cilt 10, 2009, s. 6-7.

47 Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*.

48 Soner Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 245-262

49 Gellner'a göre insanları ulus yapan iki önemli unsur "aynı kültürü" paylaşıyor olmaları ve "birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak kabul etmiş olmalarıdır." Bkz. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 78.

50 Ernest Gellner, "Introduction", *Notions of Nationalism*, ed. Sukumar Periwal, Central European University Press, Budapest, 1995, s. 3.

oldu. Ancak bu durum, Türk ulusçuluğunun Sancak'ta hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Türk ulusçuluğunun Sancak'ta gelişiminin anlaşılmasında Miroslav Hroch'un geliştirdiği çerçeve önemli ölçüde yararlı görünmektedir. Hroch'un ortaya koyduğu ve küçük Avrupa ülkelerindeki milliyetçi hareketleri üç aşamaya ayıran yaklaşım, Hatay'daki gelişmeler bir bütün olarak düşünüldüğünde, en azından Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına kadar geçen sürecin açıklanmasında oldukça kullanışlıdır. Hroch'a göre, milliyetçi hareketlerin "A Evresi"nde kültürel alandaki faaliyetler yer alır. "B Evresi"nde ise, milliyetçi kışkırtma yoğun hale gelir ve "milli" politikaların öncüsü konumundaki kişilerin yoğun faaliyetleri görülür. Bundan sonra gelen "C Evresi"nde ise, milliyetçi hareketin kitlesel hale geldiği görülür.[51] Hroch'un belirttiği bu evrelere paralel biçimde, çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı biçimde açıklanacağı gibi, 1921 Ankara Anlaşması ile Fransa'nın kontrolüne bırakılan İskenderun Sancağı'nda ulusçuluk konusunda ilk faaliyetler, 1920'lerin sonlarında kültürel alanda, özellikle gazeteler ve kurulan kulüpler üzerinden gerçekleşti. Bu faaliyetleri sonraki yıllarda yoğun propaganda faaliyetleri izledi. 1930'larm ilk yarısında bölgede hem Türk hem Arap propagandası yoğun biçimde yapılmaya başlanırken, bu dönemde bazı kişiler ön plana çıkmaya ve karşıt ulusçulukların kadroları netleşmeye başladı. Sancak'ta Türk propagandasının öncülüğünü, daha önceki dönemde İttihat ve Terakki'nin bölgedeki önemli temsilcileri olan ve 1923 sonrasında da Türkiye ile yakın ilişkilerini devam ettiren kişiler üstlendi. Arap propagandası konusunda ise Sancak'ta daha bölünmüş bir yapı ortaya çıkmış ve bu bölünmüşlük liderlik konusunda da kendini göstermiştir. Hroch'un da belirttiği üçüncü aşama ise, Sancak'ta geniş katılımlı gösteriler, grupların birbirlerine karşı uyguladıkları ambargo ve boykotlar, milliyetçiliğe dair sembollerin yoğun biçimde kullanılarak gruplar arasındaki farklılıkların giderek keskinleştiği bir dönem olarak yaşanmıştır.

51 Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Ulusçuluğun Sancak'ta yükselişe geçerek kitlesel hale geldiği süreç aynı zamanda yerel elitler arası mücadelenin de yaşandığı bir süreç olmuştur. Bölgedeki en etkin elit grubu, kendi lehine olan mevcut durumun devamını sağlamaya dönük uzun süre çaba harcamış, Türkiye'nin istediği sonucun ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelinceye kadar bu pozisyonlarını sürdürmüştür. Buna karşın, ekonomik açıdan daha az güçlü olan, ancak Türkiye ile bağlarını devam ettiren elit grubu ise, Sancak'ta Ankara'nın istediği sonucun elde edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ulusçuluk konusunda birbirleriyle mücadeleye giren taraflar, İskenderun Sancağı'nda çok çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Burada çalışmanın konusu gereği, Türk ulusçuluğu tarafından uygulanan yöntemlere daha ayrıntılı biçimde değinilecektir. Türk ulusçuluğunun Hatay ile ilgili olarak yaptığı en önemli çalışmalardan birisi, "geçmişin icat edilmesi" olmuştur.[52] Geçmişin icat edilmesi, cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türkiye'de de pratiğe geçirilen bir uygulama olmuştur. "Türklerin rakipleri"ne karşı üstünlüklerini ispat etmek amacıyla[53] 1920'lerin sonlarından itibaren üzerinde yoğun çalışmaların yapıldığı ve Türk ırkının yüceliğini vurgulayıp, Türklerin Anadolu'da çok uzun zamandan beri var olduğunu ileri süren "Türk Tarih Tezi" çerçevesinde devlet desteğiyle yoğun çalışmalar gerçekleştirilmiştir.[54] Sancak sorununun ön plana çıkmaya başladığı 1930'ların ikinci yarısında, Türk Tarih Tezi ile paralel biçimde, bölgede yaşayan Arap Alevilerin aslında "Eti Türkü" olduğu

52 Hobsbawm, milliyetçilikte geçmişin icat edilmesinin sık sık başvurulan bir yöntem olduğunu belirtir. Bkz. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 9.

53 Etienne Copeaux, "Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler", çev. Görkem Doğan, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 49.

54 Türk Tarih Tezi çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler ve süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: "Türk Tarih Tezi"", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 800-810; Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 55-78; Soner Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk*, Routledge, Londra, 2006, s. 48-57; Durgun, *a.g.e.*

iddiası ortaya atılmış ve bunların Orta Asya'dan binlerce yıl önce göç eden Türkler olduğuna dair tezler geliştirilmiştir.[55]

1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte, bölgenin bir "vatan" parçasına dönüştürülmesi yönünde önceki dönemlerde başlatılmış olan faaliyetler devam ettirilirken, uluslaştırmanın bir parçası olarak Türkleştirme politikalarına da ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bölgede yaşayan Türkler dışındaki grupların hedef alındığı bu politikalarda özellikle dil üzerinden asimilasyon politikası güdülmüş, Türkçenin hızla yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Dilin yanı sıra, kullanılan alfabe, insanların kılık-kıyafetleri de hızla dönüştürülmeye çalışılmıştır. Türkiye'de uzun yıllar boyunca tüm ülke çapında uygulanmaya çalışılan politikaları, 1939'dan itibaren Hatay gibi sınırlı bir bölgede, çok kısa bir zaman dilimi içinde ve yoğun bir biçimde hayata geçirmek için uğraşılmıştır. Tüm bu çabalarda özellikle eğitim önemli bir rol oynamıştır. Okullar dışında, CHP teşkilatı ve Halkevleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle ideolojik açıdan bölgedeki insanların cumhuriyet rejiminin ilkelerini benimsemeleri yönünde büyük çaba harcanmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölümü'nde, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde iyice şekillenmeye başlayan yörenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı incelenmiştir. Bölgedeki etnik, kültürel ve dinsel farklılıkların yüzyıllar boyunca devam ettiğinin vurgulandığı bu bölümde uluslararası ilişkiler bağlamında Birinci Dünya Savaşı sonrası Antakya ve çevresinin siyasi tarihi de analiz edilmiştir. 1918-1936 dönemi çalışmada iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. İkinci Bölüm'de, Fransız yönetimine karşı ilk dönemlerde ortaya çıkan direniş hareketleri üzerinde durularak bölgede oluşturulan Fransız yönetimi ile yerel toplulukların ilişkileri ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Türkiye'nin bölgede bulunan "Türklerin" haklarını koruma savları altında sürdürdüğü politikaların ortaya çıkardığı sonuçların açıklandığı

55 Durgun, *a.g.e.*, s. 201. Ernest Renan, tarihin yanlış yazılmasının millet inşasının bir parçası olduğunu belirtir. Renan'a göre "Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır." Aktaran, Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 27.

Üçüncü Bölüm'de, karşıt ulusçuluklar mücadelesinin zeminini hazırlayan koşullar analiz edilmiştir. 1936-1938 dönemi de önceki dönem gibi iki bölümde incelenmiştir. Dördüncü Bölüm'de, Türkiye'nin İskenderun Sancağı ile ilgili tezlerine uluslararası meşruiyet kazandırma çabaları çerçevesinde Sancak'ta gerçekleştirdiği faaliyetler, Sancak'ta gerçekleşen karşıt ulusçulukların mücadeleleri ve yerel toplulukların sürece dair tutumları analiz edilmiştir. Bu bölümde, uluslararası meşruiyetin kazanılabilmesi için farklı etnik gruplardan önde gelen kişilerle, özellikle önde gelen bazı Arap Alevi aileleri ile Türkiye arasında sağlanan işbirliğinin önemi de vurgulanmıştır. Sancak'ta "ayrı bir varlık" oluşturulması amacıyla düzenlenen seçmen yazılımı ve seçim işlemlerinin incelendiği Beşinci Bölüm'de, Türkiye'nin bu seçimlerde Türklerin çoğunluğu sağlamalarını garanti altına almak için takip ettiği politika ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Hatay Devleti döneminin incelendiği Altıncı Bölüm'de, Türkiye'nin yeni kurulan bu devletle ilişkileri, devlet bünyesi içerisinde Türkiye ile bütünleşme yolunda devam ettirilen sürecin nasıl şekillendirildiği üzerinde durulmuştur. Yedinci Bölüm'de, Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında, yeni "vatan" parçasının, "vatan"ın geri kalan kısmıyla bütünleştirilmesi konusunda atılan adımlar ve yerel toplulukların bu politikalar karşısındaki tutumu analiz edilmiştir. Bölgede özellikle dil üzerinden asimilasyon politikalarının yoğun biçimde uygulanmasının öne çıkarıldığı bu bölümde, Türkiye'de ulus-devlet kurgusunu sağlamlaştırmaya dönük, önceki dönemlerde geliştirilen politikaların 1939 sonrasında, Hatay gibi sınırlı bir bölgede, çok daha yoğun biçimde hayata geçirildiği vurgulanmıştır. Çalışmanın son bölümünü oluşturan Sekizinci Bölüm'de ise, çalışma hakkında genel bir değerlendirme yapılmış ve Hatay'da uzun yıllardır uygulanan uluslaştırma/Türkleştirme politikalarının günümüzde ortaya çıkan sonuçları üzerinde durulmuştur. Dil üzerinden uygulanan asimilasyon politikalarının günümüzdeki yansımalarına ilave olarak, bu bölümde Hatay'da farklı etnik-dinsel toplulukların var olmasıyla ilintili güncel riskler üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HATAY'IN SİYASİ TARİHİ VE SOSYAL-EKONOMİK-KÜLTÜREL YAPISI

Birinci Dünya Savaşı'ndan, Hatay'ın Türkiye katılmasına kadar geçen zaman içerisinde bölge ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmış, özellikle 1930'ların ikinci yarısında Fransa ile Türkiye arasında çetin pazarlıkların geçtiği bir süreç gerçekleşmiştir. Bu sürecin 1939'da, Türkiye'nin Cumhuriyet Tarihi'ndeki en önemli sınır değişikliği ile neticelenmesinde, Türkiye ve Fransa arasındaki görüşmelerin yanı sıra, dönemin en önemli uluslararası örgütü olan Milletler Cemiyeti'nin (MC) oynadığı rol ve İkinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte ortaya çıkan ittifaklar ve ittifak arayışları da etkili olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde geliştirilen analizlere zemin hazırlaması ve bölge hakkında gerekli bilgilerin sunulması amacıyla bu bölüm, iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, bölgenin daha iyi anlaşılmasını sağlaması açısından, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yeniden şekillenen ve etkileri günümüze kadar devam eden yerel sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler analiz edilmiştir. İkinci alt bölümde ise, Birinci Dünya Savaşı devam ederken yapılmaya başlanan savaş sonrası planlarından başlayarak, 1939'a kadarki süreçte "Hatay"[1] ile ilgili uluslararası siyasi ge-

1 Fransız Mandası döneminde "İskenderun Sancağı" olarak adlandırılan bölgenin en önemli şehirleri Antakya, İskenderun ve Kırıkhan idi. Bu şehirler-

lişmeler, çok detaya inmeden, Türkiye'ye katılım kararına etkisi bakımından incelenmiştir.

Dünya siyasi tarihi açısından çok az olay, Birinci Dünya Savaşı kadar geniş kapsamlı sonuçlar doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan uluslararası düzenlemeler, pek çok ülke gibi, bu savaşın mağluplarından birisi olan Osmanlı Devleti için de çok önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrasında sadece topraklarının büyük kısmını kaybetmekle kalmayan Osmanlı Devleti, ortaya çıkan yeni koşullar içerisinde varlığını daha fazla devam ettiremeyerek kısa bir süre sonra tarihe karışmıştır. Osmanlı Devleti, tarih sahnesindeki son dönemini geçirirken Anadolu'da başlayan direniş hareketi, zaman geçtikçe daha da güçlenmiş ve Anadolu'da işgalci konumda bulunan ülkelere karşı elde edilen başarılar sonucunda bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan alan içerisinde, "cumhuriyet rejimi" altında yeni bir devlet kurulmuştur. 1923'te kurulan cumhuriyetin günümüze kadar geçirdiği süreçte tek sınır değişikliği, Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye ilhakı/iltihakı[2] olmuştur.

---

den Antakya, sadece nüfus olarak en fazla kişiyi barındırmakla kalmayıp, aynı zamanda binlerce yıl öncesine dayanan geçmişiyle bölgenin siyasi, kültürel ve ekonomik merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Bölge için "Hatay" adının kullanılmaya başlaması Türkiye'nin bölge ile ilgili taleplerini ortaya koymaya başladığı 1936'da gerçekleşmiştir. Hatay adının kullanılması ile hem bölgede Türklerin geçmişinin çok eskilere dayandığı hem de bölgede nüfus sayısı olarak önemli bir durumda bulunan Arap Alevilerin aslında Türk olduğu ve bunların aslen "Eti Türkü" olduğu tezleri işlenmeye çalışılmıştır. Hatay adının ortaya çıkışı ve bununla ilgili ayrıntılara çalışmanın daha sonraki bölümlerinde yer verilecektir. Hatay adının ortaya çıkmasındaki unsurlar dikkate alınarak bu çalışmada bölgeyi tanımlamak için "Hatay Devleti"nin kurulduğu 2 Eylül 1938'e kadar Sancak veya İskenderun Sancağı adı kullanılacaktır.

2 Kelime anlamı olarak "ilhak" bir devletin başka bir devleti kendi rızası olmadan, silahlı kuvvetler ve/veya başka vasıtalar kullanmak suretiyle kendi sınırları içerisine dahil etmesi, egemenliği altına almasıdır. Buna karşın "iltihak", bir devletin kendi rızasıyla, yetkili kurumlarının alacağı kararla başka bir devlete dahil olması, katılması anlamına gelmektedir. İki kavram arasındaki bu farklı anlamlara rağmen yapılan çalışmalarda genellikle "ilhak" terimi kullanılmaktadır. Bu terimlerin kelime anlamları için bkz. *Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük* http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim Tarihi 9 Nisan 2012).

Bölgenin sosyal-ekonomik-kültürel yapısı

Çağlar boyunca çok sayıda farklı din, dil ve kültürü aynı anda bünyesinde barındırmayı başaran Antakya yöresi, Anadolu'nun da en eski yerleşim yerlerindendir. Günümüzde olmasa bile, tarihte dünyanın sayılı şehirlerinden birisi olan Antakya, Milattan Önce on binlerce yıla dayanan bir geçmişe sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle İlk Tunç Çağı'ndan itibaren çeşitli grupların hüküm sürdüğü bir yöre olan Antakya, tarihte Akadlardan Hititlere, Asurlulardan Perslere kadar çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Antakya, Büyük İskender'in M.Ö. 4. yüzyılda Anadolu'ya gelmesi ve Pers ordusunu yenilgiye uğratması sonrasında önemli gelişme gösterdi. Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlarından I. Selevkos, M.Ö. 3. yüzyılda Antakya'yı bugünkü yerinde kurdurup şehre "Antiocheia" adını vererek, burayı başkent haline getirdi. Hızla gelişen Antakya, M.Ö. 64'te Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiş ve M.S. 1. yüzyılda, Roma ve İskenderiye'den sonra dünyanın üçüncü büyük şehri konumuna gelmiştir. Kudüs'ten sonra, M.S. 1. yüzyılda Hıristiyanlığın ilk yayıldığı ve "Hıristiyan" adının ilk defa kullanılmaya başlandığı yer olan Antakya, 3. yüzyılda bir süre Sasanilerin kontrolüne girdi. Yaşadığı afetlere karşın, sonraki dönemlerde de çevre devletlerin ilgisini çekmeye devam eden Antakya, 638 yılında başlayan ve 331 yıl devam eden İslâm hâkimiyetinden sonra, 969 yılında yeniden Bizans kontrolüne girdi. Kısa bir dönem Selçuklu hâkimiyetine giren şehir 1098 yılında, bu kez de Haçlıların kontrolü altına girdi. Bu dönem ise 1268'de Memlûklulların şehri işgal etmesi ile son buldu. Osmanlı Devleti ile Memlûklular arasında 1516'da yapılan savaş sonrasında Yavuz Sultan Selim bölgedeki diğer şehirlerle birlikte Antakya'yı da ele geçirdi ve bundan sonraki süreçte Antakya'daki Osmanlı hâkimiyeti Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti.[3]

---

3 Manda Dönemi öncesindeki Hatay tarihiyle ilgili bilgi için bkz. Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*; A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild:*

En parlak dönemini Romalılar zamanında yaşayan ve o dönemi inceleyen kimi uzmanların "şanslı insanların şanslı hayatlar yaşadığı"[4] şehir olarak tanımladığı Antakya, sonraki dönemlerde karşı karşıya kaldığı savaşlar ve doğal afetler nedeniyle dünyada önde gelen şehirlerden biri olma durumunu yitirmiştir. Ancak, yaşadığı tüm olumsuz koşullara karşın, geçmişten gelen "çok kimlikli" yapısını devam ettirmeyi başarabilmiştir.[5] Türk, Arap, Ermeni, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Sünni, Alevi gibi farklı etnik yapıların, dinlerin ve mezheplerin varlığını asırlar boyunca yan yana devam ettirdiği Antakya'da, bu farklılıklar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki sosyal, ekonomik ve kültürel yapıların temel belirleyicisi olmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde, Antakya şehrinin farklılıkları bünyesinde barındıran özelliği devam etmekle birlikte, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bazı aileler belirleyici konumda oldular. Bu ailelerin ortak özelliği, Osmanlı Hanedanı gibi, Sünni Müslüman olmalarıdır. Osmanlı Devleti'nin "Sünni bir devlet" olması, yönetimle Sünni olmayan Müslüman topluluklar arasındaki ilişkilerin genelde gergin olmasına yol açmıştır.[6] Bölgede nüfus açısından büyük gruplardan birisini teşkil eden Arap Aleviler de, Osmanlı'nın Sünni eksenli politikaları nedeniyle toplumda ikinci sınıf pozisyona itilmişlerdir. Antakya'nın farklı etnik, kültürel ve dini unsurlardan oluşan yapısı içerisin-

---

Tarih, Reklam Basımevi, İstanbul, 1937; Adem Kara, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri: Antakya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005; Hamit Pehlivanlı, "Eski Çağdan Günümüze Antakya ve İskenderun Bölgesinin Jeopolitik Önemi", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 69-96; *Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl - Dünü, Bugünü, Yarını*, 5. cilt, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 3383-3402; Philip K. Hitti, *Syria: A Short History*, The MacMillan Company, New York, 1959; Albert Hourani, *The Emergence of the Modern Middle East*, University of California Press, Berkeley, 1981; Walter E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

4 Aktaran Reşat Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 199.

5 Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s. 202.

6 Itamar Rabinovich, "The Compact Minorities and the Syrian State, 1918-45", *Journal of Contemporary History*, Cilt 14, No. 4, Ekim 1979, s. 694.

de Hıristiyanlar da önemli bir yere sahiptir; bu nedenle, Antakya'nın da Hıristiyanlar için büyük bir önemi vardır. Ancak Osmanlı döneminde Antakya'daki gayrimüslim topluluklar, ekonomide önemli bir yere sahip olmalarına rağmen, siyasal ve toplumsal hayatta belirleyici grup olma imkânı bulamadılar.

Tanzimat sonrası dönemde Antakya'da sosyal ve ekonomik yapıların yeniden şekillenmesi

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı Hükümeti, Antakya ve çevresinde de diğer uç bölgelerdekine benzer bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu anlayış çerçevesinde, bölgede gündelik işlerin yerine getirilmesi yerel liderlere bırakılırken, merkezin çok az müdahalesi oluyordu. Bu yapı içerisinde Osmanlı Hükümeti, bölgede gruplar arası güç dağılımına, önde gelen kişilerin konumlarına ve hiyerarşik yapılara, merkezi hükümetle işbirliğini devam ettirdikleri sürece müdahale etmiyordu.[7]

Antakya'da toplumsal yaşamın iyice şekillenmesi açısından Tanzimat'la başlayan süreç özel bir yere sahiptir. Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasının ardından ülkenin yönetimi konusunda çeşitli yenilikler yapılmıştır. Bu yeniliklerden önemli bir tanesi de 1858'de çıkarılan Toprak Kanunu'dur. Bu kanunla hükümet topraklardan elde ettiği geliri arttırmayı hedefliyordu. Bunun için de, devletin sahip olduğu miri toprakların köylülerin adına kaydedilmesi, böylelikle de devletle toprağı işleyenler arasındaki aracının kaldırılması hedeflendi. Kanun yapılırken amaç, hem hükümet hem de köylü için avantajlı bir durum oluşturulmasıydı. Ancak bu kanun, en başta ortaya konulan amaçların gerçekleştirilmesinde başarısız oldu ve hedeflenenin tam aksine sonuçlar ortaya çıkardı. Merkezi hükümetin aradan çıkarmaya çalıştığı aracılar, yerel uygulamalar ve yorumlamalar sonucu toprakların yeni sahipleri konumuna geldiler. Çıkarılan Toprak Kanunu'nun başarılı olabilmesi için köylülerin topraklarını kendi adlarına kaydettirmek istemelerinin yanında, kayıt işlemlerinin etkin ve tarafsız biçimde ger-

7 Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s. 203.

çekleşmesi gerekiyordu. Halbuki uygulamada, tapulara bağlı toprak kayıtları, kayıt ücretleri ve yapılan nüfus sayımı, köylülerin toprakları kendi adlarına kaydettirme konusunda çekimser davranmalarına yol açtı. Toprak kayıtlarının daha fazla vergi toplamak ve asker alımı için gerçekleştiğine inanan köylülerin önemli bir kısmı, toprakları kendi adlarına kaydettirmek istemedi. Toprakları adlarına kaydettirmek isteyen köylüler ise, kimi bu işlem için gerekli kayıt parasını bulamama, kimisi de karşılaştığı bürokratik engellerden dolayı toprakların tapusunu alamadı. Sonuçta Toprak Kanunu, başlangıçta ortaya konulan hedefin tam aksine, toprakların mülkiyetinin birkaç ailenin elinde toplanmasına yol açtı.[8]

Toprak Kanunu'nun Antakya ve çevresindeki uygulamaları da, yukarıda genel olarak özetlenen sonuçlar paralelinde gerçekleşmiştir. Bu kanunun uygulanması sonucunda bazı Antakyalı önde gelen ve eşraf olarak tanımlanan aileler, büyük toprakları kontrol eder duruma geldiler. Her ne kadar o dönemde Antakya ve çevresindeki nüfusun önemli bir kısmını Sünni olmayan kesim oluştursa da, büyük toprak sahibi konumuna gelen ailelerin ortak özellikleri, hepsinin de Sünni Müslüman aileler olmasıdır.[9] Bu aileler, değişen koşullar ve iktidarlara kendilerini kolayca uyarlayabilen kişilerden oluşuyordu. Nitekim, Tanzimat sonrasında ortaya çıkan yeni büyük toprak sahibi Antakyalı aileler, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu, İbrahim Paşa'nın Antakya'yı yönetimi altında bulundurduğu ve 1832'de başlayıp on yıla yakın bir süre devam eden dönemde önemli mevkileri ellerinde bulunduranlarla aynı ailelerdi. Tanzimat sonrasında yapılan reformlarla tapuların dağıtıldığı dönemde de, hemen hemen aynı aileler merkezden gönderilen memurlara çeşitli hediyeler alma, onlar için ziyafetler düzenleme ve daha pek

8 Toprak Kanunu'nun özellikle Suriye'de ortaya çıkardığı sonuçlar için bkz. William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 105; Philip S. Khoury,*Urban notables and Arab nationalism: The politics of Damascus 1860-1920*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 27-28.

9 Barbara C. Aswad, "Visiting Patterns among Women of the Elite in a small Turkish City", *Anthropological Quarterly*, Cilt 47, No. 1, OCAK 1974, s. 11.

çok farklı yönteme başvurmak suretiyle toprakların tapularını almayı başardılar. Toprakların mülkiyetini ele geçiren, en eğitimli kesim olan, bürokrasideki memurlarla da çok iyi ilişkiler kuran bu aileler, halk üzerinde hem siyasal hem de ekonomik açıdan büyük bir nüfuza sahiptiler. Bu ailelerin ayrıcalıklı konumu Abdülhamid döneminde de devam etti.[10]

Antakya'nın önde gelen Sünni Müslüman nüfuzlu ailelerinin etkisi altındaki bölgeler genelde şehrin yakın çevresiyle sınırlıydı. Amik Ovası'nda ise farklı bir durum söz konusuydu. Bu bölge Reyhanlı Aşireti'nin[11] yerleştiği bir bölgeydi ve bölge, aşiretin sahip olduğu güç nedeniyle Antakyalı ailelerin tesiri altında değildi. Konar-göçer yaşam sürdüren bir Türkmen aşireti olan Reyhanlı Aşireti, yazları Sivas'ın güneyinde, kışları ise Amik Ovası'nda geçirmekteydi. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başında 3.000 çadırı ve 50 bin civarında nüfusu bulunan aşiret, 13 koldan oluşmaktayken, 6.000 silahlı adam çıkarabilecek bir potansiyele de sahipti.[12] Bulunduğu bölgede oluşturduğu asayiş sorunları ve yazlık-kışlık bölgelere gidiş gelişlerinde çevreye verdikleri zarar nedeniyle, Reyhanlı Aşireti 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı belgelerinde sık sık gündeme gelen bir konu oldu. Bu dönem, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin merkezileşmeye yönelik politikaları uygulamaya başladığı, konargöçer toplulukları yerleşik hayata geçmeleri için teşvik ettiği, buna yanaşmayan topluluklara karşı zorlayıcı yöntemlere başvurduğu dönemdir. Bu politika çerçevesinde, Osmanlı Hükümeti'nin özellikle iskânı uygulamaya çalıştığı bölgelerden biri-

10 A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, Tan Matbaası, İstanbul, 1939, s. 907-908; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s. 607-610.

11 Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in de mensubu olduğu Reyhanlı Aşireti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Canbolat, "Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin iskânı (18. ve 19. Yüzyıllar)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006; Hüseyin Çirkin, *Amik Ovasında Aşiretler*, Doğuş Ofset, Matbaacılık, Antakya, 2011.

12 Canbolat, a.g.t.; Çirkin, *a.g.e.*; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s. 596-597; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 66-69; Kara, *a.g.e.*, s. 55-56; Mehmet Mursaloğlu, *10 Ay, 16 Gün, 8 Saat: Hatay Devleti*, 2. baskı, Antakya Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Antakya, 2010, s. 24.

si, Antakya'yı da içine alan bölgeydi.[13] Ortaya çıkardığı olumsuz koşulları sona erdirmek için Hıristiyana tâbi tutulmaya çalışılan Reyhanlı Aşireti, uzun süre iskâna karşı çıkarak direndi. İskân konusunda birkaç defa devletle aşiret arasında varılan uzlaşılar da kısa sürede ihlal edildi. Çukurova, Amik Ovası ve bunlara yakın bölgelerdeki konar-göçer toplulukları iskâna tâbi tutma ve asayiş sorunlarını önleme konusunda girişimleri başarısız kalan Osmanlı Hükümeti, daha ciddi tedbirler alma yoluna gitti. Bu amaçla, 1865 yılında İbrahim Derviş Paşa komutasında "Fırka-ı İslahiye" adında bir ordu kurularak İstanbul'dan deniz yoluyla bölgeye gönderildi. İşte, Reyhanlı Aşireti'nin tam olarak iskân edilebilmesi ancak bu tarihten sonra gerçekleşebilmiştir. Vergi ödemediği ve eşkıyalık yaptığı için hükümet tarafından Rakka'ya yerleştirilmesi tasarlanan Reyhanlı Aşireti, Fırka-ı İslahiye'nin gelişi üzerine, kendi isteğiyle Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak Amik Ovası'na yerleşti. Aşiretin iskân edilmesi sonucu kurulan ilçeye de aşiretin adına izafeten Reyhaniye adı verildi.[14]

19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan konar-göçer toplulukları yerleştirme faaliyetlerinin yanı sıra, Antakya'yı etkileyen diğer bir olay da Balkanlar'da ve Kafkaslar'da kaybedilen topraklardan gelen muhacirleri yerleştirme faaliyetidir. Bu dönemde, Antakya'nın bir parçasını oluşturduğu Halep Eyaleti'ne çok sayıda Çerkez ve Balkan göçmeni yerleştirildi. Uygulanan bu iskân politikaları sonucunda, zaten çok çeşitliliğe sahip olan Antakya'nın etnik yapısı daha da çeşitlenmiş oldu. Değişen bu koşullarda, Amik Ovası'nda yerleşik hayata geçen Türkmen beylerinin önemi arttı. Osmanlı Devleti bu beyleri yerleşik diğer topluluklara karşı destekledi ve bunlar üzerinden bölgede bir denge oluşturmaya çalıştı. Yerleştikleri toprakların mülkiyetini de ellerine geçiren Türkmen beyleri, bu yeni düzen içe-

13 Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s. 206-207; Altuğ, a.g.t., s. 20.

14 Ancak Amik Ovası'na yerleşenler aşiretin tümü değildi. Reyhanlı Aşireti'nin önemli bir kısmı Sivas, Kayseri, Yozgat, Maraş, Kilis, Adana, Mersin dahil Anadolu'nun çeşitli yerlerine ve Suriye'nin Halep, Şam, Rakka bölgelerine yerleşti. Bkz. Canbolat, a.g.t., s. 25; Çirkin, *a.g.e.*, s. 17-32.

risinde aşiret beyliğinden büyük toprak sahipliğine geçiş yapmış oldular. Sahip oldukları geniş toprakları işleyebilmek için de, bölgede sayıları oldukça fazla olan Arap Aleviler dahil, diğer toplulukların işgücünden faydalanma yoluna gittiler.[15] Antakya bölgesinde, şehirde yaşayan nüfuzlu Sünni Müslüman aileler dışında, ortaya çıkan ikinci büyük toprak sahibi grup olan Türkmen beyleri de, Sünni Müslüman kişilerden oluşuyordu.

Ötekileştirilen bir topluluk: Arap Aleviler

Tanzimat sonrası dönemde Antakya'da yeniden şekillenen sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda üzerinde durulması gereken önemli bir grup Arap Alevilerdir. Bu grup, iki temel nedenden dolayı üzerinde biraz daha ayrıntılı durmayı gerektiriyor. Öncelikli sebep, bu gruba mensup kişilerin bölgenin nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmasıdır. Çalışmanın konusu itibariyle, ikinci ve daha önemli sebep ise, özellikle 1936'dan itibaren Türkiye'nin izlediği ve İskenderun Sancağı'nda "Türk" sayısal çoğunluğu ispatlama çabaları çerçevesinde bölgedeki Arap Alevilere yönelik takip edilen politikalardır.

Öncelikle, bu çalışmada Antakya yöresinde Alevi inancına sahip kişileri tanımlamada kullanılacak terim konusunda açıklama yapmak yararlı olacaktır. Bölgede yaşayan ve etnik-kültürel açılardan Arap olan Aleviler için, Osmanlı belgelerinde ve bu toplulukla ilgili günümüzde yapılan çalışmalarda genelde "Nusayri" adı kullanılmaktadır. Bölgedeki diğer topluluklar tarafından, günümüze kadar "Fellah", "Arap Uşağı" gibi aşağılayıcı adlandırmalarla da anılan Arap Aleviler kendilerini Nusayri olarak tanımlamamaktadırlar. Nusayri adının, özellikle kendilerini aşağılamak amacıyla türetilmiş bir isim olduğundan hareketle, kendilerini genellikle "Alevi" olarak tanımlamaktadırlar. "Arap Alevi" terimi ise "Türk" dışında başka bir

15 Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s. 206-208; Reşat Kasaba, "Antakya between Empire and Nation", *Spatial Conceptions of the Nation: Mondernizing Geographies in Greece and Turkey*, ed. P. Nikiforos Diamandouros, Thalia Dragonas ve Çağlar Keyder, I.B. Tauris Publishers, Londra, 2010, s. 199.

etnik gruba vurgu yaptığından ve bir anlamda bu gruba mensup kişilerde "ötekileştirilmiş" hissinin oluşmasına neden olabileceğinden genellikle tercih edilmemektedir.[16] Buna rağmen, Alevilerin bir kısmı da, kendilerini Anadolu'daki diğer Alevilerden ayırmak için "Arap Alevi" diye tanımlamaktadırlar. Bölgede yaşayan bu topluluğu adlandırmada, topluluğa mensup bireylerin üzerinde uzlaştıkları bir terim olmadığını göz önünde bulundurarak, hem bu topluluğun Anadolu'da yaşayan Alevilerle karıştırılmasını önlemek, hem de etnik-kültürel unsurları ön plana çıkarmak amacıyla bu çalışmada "Arap Alevi" terimi kullanılacaktır.[17]

Ortaya çıkışı Hz. Muhammed'in ölümünden sonra gerçekleşen olaylara dayanan Arap Aleviliği,[18] Osmanlı Devleti içerisinde önemli sayıda taraftarı olan bir mezhep olmuştur. 1516-17 yıllarında Yavuz Sultan Selim, önce Antakya, daha sonra da bütün Suriye'yi ele geçirdiğinde bölgede, büyük bir Arap Alevi nüfusuyla karşılaştı.[19] Yavuz Sultan Selim'in bölgeye gelme-

16 Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde gözlemlenen bu durum başka çalışmalarda da vurgulanmıştır. Bkz. Fulya Doğruel ve Johan Leman, "'Conduct' and 'Counter-conduct' on the Southern Border of Turkey: Multicultural Antakya", *Middle Eastern Studies*, Cilt 45, No. 4, Temmuz 2009, s. 601. Görüşme yapılan kişilerden birisi olan Z. Ö., kendisinin "Arap Alevi" diye tanımlanmasına karşı çıkmış bunun yerine Alevi veya "Antakyalı Alevi" tabirinin kullanılmasını istemiştir (Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtyol).

17 Bölgedeki Alevilerin adlandırılması ile ilgili tartışmalar için bkz. Hakan Mertcan, *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler (Tarih Kimlik Siyaset)*, Karahan Kitabevi, Adana, 2013, s. 5, 305-308; M. Hanefi Palabıyık, "Dini İnançlar ve Özellikleri Bakımından Nusayrilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 21; Erdal Aksoy, "Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 200-202; Aziz Büyükaşık, "Neden Nusayri?", *Yakto*, Yıl: 4, Sayı: 12, Mayıs-Haziran-Temmuz 2008, s. 25-27; Ömer Uluçay, *Nusayrilik: Beyanname*, Gözde Yayınevi, Adana, 2011, s. 9; Doğruel, *a.g.e.*, s. 35; İlber Ortaylı, "Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 39.

18 Arap Aleviliğinin ortaya çıkışı, gelişmesi ve 20. yüzyılın başına kadarki tarihi hakkında en kapsamlı çalışma, Muhammed Emin Galip Et-Tavil'in 1924'te ilk defa yayınlanan kitabıdır. Bkz. Muhammed Emin Galip Et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, çev. İsmail Özdemir, Karahan Kitapevi, Adana, 2010.

19 Arap Aleviler Halep'ten başlayarak Adana-Mersin'e kadar olan bölgede, özellikle Nusayra Dağları adı verilen bölgede yoğun biçimde yaşamaktadırlar. Bu

si, burada yaşayan Arap Alevileri için, Haçlı Seferleri'nden sonra ikinci büyük felakete neden oldu. Sünni İslâm'a tehdit oluşturan kâfirler olarak gördüğü Arap Alevilere karşı yörenin müftüsünden fetva alan Sultan Selim, bölgede onbinlerce Arap Aleviyi katletti. Katliamdan kaçan Arap Aleviler ele geçirilmesi güç olan, bölgedeki dağlık kesime sığındılar.[20] Osmanlı yönetiminin bundan sonra bölgede Arap Alevilere karşı izlediği politikalarda ikircikli bir tavır göze çarpmaktadır. Osmanlı Hükümeti ve hükümetin bölgede yer alan memurları, Arap Alevileri bir yandan "sapkın" bir inancın temsilcileri olarak görmeye devam etmelerine rağmen, onlara gayrimüslim tebaa gibi de davranmamışlardır. Nitekim, bölgedeki Arap Aleviler, Tanzimat sonrasında getirilen yeniliklerden birisi olan "kura usulü" çerçevesinde diğer Müslümanlar gibi askere alınmışlarken, gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi kendilerinden alınmamıştır.[21] Hem merkezi Osmanlı yönetimi hem de yerel Sünni yöneticilerle olan ilişkileri genelde gergin bir seyir gösteren Arap Aleviler, zaman zaman yönetime karşı isyan etmişlerdir.[22]

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan Arap Aleviler, hükümet tarafından gerçekleştirilen ve ilki 1831'de tamamlanan nüfus sayımlarında Müslüman millet içerisinde sayıldık-

---

konuda bkz. Et-Tavil, *a.g.e.*; Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv ve Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 50; Ahmet Beşe, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 164.

20 Yvette Talhamy, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)", *Middle Eastern Studies*, Cilt 44, No. 6, Kasım 2008, s. 895; Et-Tavil, *a.g.e.*, s. 221, 265. Mertcan, çalışmasında Yavuz Sultan Selim'in 40 binden fazla Arap Alevi'yi katlettiğini, hatta bazı kaynaklarda bu rakamın 70-80 bin olarak belirtildiğini aktarmaktadır. Bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 46-50.

21 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 40; Uğur Akbulut, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 114-115. Tanzimat sonrası dönemde Alevilerin de zorunlu askerliğe tabi olduğunu Osmanlı belgelerinde görmek mümkündür. Bu belgelerden bazılarının metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, yay. haz. Ali Sinan Bilgili, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut ve Naim Ürkmez, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 39, 68, 103.

22 Talhamy, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)".

larından, sayılarını tam olarak tespit etmek mümkün olmamıştır.[23] Ancak farklı kaynaklarda, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında 200 bin civarında Arap Alevinin yaşadığı belirtilmiştir.[24] Suriye, Lübnan ve Filistin ile ilgili ayrıntılı istatistikler hazırlayan Vital Cuinet, Antakya'daki Arap Alevi nüfusu ile ilgili de önemli bilgiler vermiştir. Cuinet'e göre, 1891'de Antakya Kazası'nda 10 bin Arap Alevi bulunmaktaydı ve bunların yaklaşık 6 bini şehir merkezinde yaşıyordu.[25]

Arap Alevilerin durumu, Osmanlı topraklarında özellikle 19. yüzyılda yoğunlaşan misyonerlik faaliyetleri[26] nedeniyle hükümet için önemli bir konu haline geldi. Osmanlı Devleti üzerinde yabancı devletlerin nüfuz kurma mücadelesinin yoğunlaştığı bu dönemde Rusya, Osmanlı'nın bazı başka bölgelerinde olduğu gibi Suriye'de de Hıristiyan Ortodoksları, İngiltere Dürzileri, Fransa da Marunileri desteklemekteydi. Bu ortamda, Arap Aleviler bölgede yabancı koruyucusu olmayan tek büyük dini grup durumuna gelmişti. İşte bu durum, Amerikan misyonerlerinin bu dönemde, faaliyetlerini özellikle Arap Alevi böl-

23 Osmanlı Devleti tarafından yapılan nüfus sayımları konusunda bkz. Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 9, No. 3, Ekim 1978, s. 325-338; Kemal H. Karpat, "Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 9, No. 3, Ekim 1978, s. 237-274.

24 Bu konuda bkz. Bill Edgar, "Founding Churches in Ottoman Empire Territory: RP Foreign Missions, 1856-1974", *Broomall Reformed Presbyterian Church*, 13 Haziran, 1998, s. 3; Abdullah Er, "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 152; Beşe, *a.g.e.*, s. 164; Ali Sinan Bilgili, *a.g.e.*, s. 50; Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına göre Osmanlı Nusayrileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 144;

25 Cuinet'e göre 1891'de Antakya Kazası'nda toplam 46 bin Müslüman yaşamaktaydı. Bunların içinde 20 bin Suriyeli Arap (muhtemelen Sünni Arap kastediliyor), 10 bin Arap Alevi, 13 bin Türk ve 3 bin de Çerkez vardı. Buna karşılık Antakya Kazası'ndaki Hıristiyan nüfusun toplamı 16.584, Yahudiler ise 266 kişidir. Yine Cuinet'e göre, 1891'de Antakya kent nüfusunun toplamı 23.550 idi ve bunların 6 bini Arap Alevilerden oluşmaktaydı. Cuinet'den aktaran *Yurt Ansiklopedisi*, 5. cilt, s. 3396.

26 Yvette Talhamy, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Cilt 47, No. 2, Mart 2011, s. 215. Kara, *a.g.e.*, s. 60-61.

gelerinde yoğunlaştırmalarında önemli rol oynadı.[27] Amerikalı misyonerler, Lazkiye'den Mersin'e kadar genişlettikleri faaliyet alanlarında okul, sağlık kuruluşu gibi tesisler oluşturarak bölge halkını kendilerine çekmeye çalışmışlardır. Osmanlı yönetimi tarafından çoğunlukla eğitim imkânlarından mahrum bırakılan Alevi bölgelerindeki halk, kurulan bu yeni okullara rağbet gösterdi ve çok sayıda Arap Alevi çocuğu açılan misyoner okullarında eğitim almaya başladı. Misyoner okullarının açıldığı dönemde Osmanlı toplumunda eğitim düzeyi en düşük topluluk olan Arap Alevilerin çoğunun okulla ilk tanışması, açılan misyoner okullar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Açtıkları okullarda Arap Alevi çocuklara, bölgede bulunan diğer Hıristiyan grupların çocukları ile birlikte Arapça eğitim veren Amerikalı misyonerlerin okulları, zamanla daha popüler hale geldi. Gelişerek artan misyonerlik faaliyetlerinin bölgede yaşayan Arap Alevilerin din değiştirmelerine yol açmasından çekinen Osmanlı yönetimi ise bu faaliyetlere karşı önlemler almaya başladı. Misyoner okulları sınırlamaya yönelik çabalar çerçevesinde, II. Abdülhamid izinsiz okulların kapatılması için fermanlar çıkardı ve bu fermanlar 1880'ler ve 1890'lar boyunca yinelendi.[28] Osmanlı yönetimi tarafından alınan önlemlerin temel hedefi, Arap Alevilerin Hıristiyanlığa geçmesini önlemek ve bu insanların "Sünnileşmesi"ni sağlayarak inançlarının "düzeltilmesini" (tashih-i itikad) sağlamaktı. Bu amaçla, II. Abdülhamid döneminde Arap Alevilerin yaşadıkları mahalle ve köylere çok sayıda cami ve okul açılması yoluna gidildi.[29]

Misyonerlerin artan faaliyetleri karşısında, devletle bölge-

27 Talhamy, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", s. 218-219.

28 Alevilere yönelik misyonerlik faaliyetleri konusunda bkz. Talhamy, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century"; Edgar, *a.g.e.*

29 Selahattin Tozlu, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010; Ortaylı, *a.g.e.*, s. 40; Ali Sinan Bilgili, *a.g.e.*, s. 51. Alevilere yönelik olarak "tashih-i itikad" teriminin kullanıldığı belgelerden bazılarının tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 184-189.

deki yöneticiler arasında bu dönemde çok yoğun bir haberleşme trafiği yaşanmıştır.[30] Bu dönemde Antakya ve çevresindeki Arap Aleviler, hükümetin kendi sorunlarına ilgi göstermesini, içinde bulundukları geri bırakılmışlık durumunu değiştirmek için bir fırsata dönüştürmeye çalıştılar. Her ne kadar Antakyalı Arap Aleviler, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerindeki Arap Aleviler gibi Müslüman tebaa içerisinde sayılıyorlarsa da, çok büyük ayrımcılığa tabi tutuluyorlardı. Yerel Sünni halk ve onların desteklediği yerel yöneticiler, Arap Alevileri "muhatap alınmayacak aşağılık insanlar" olarak görüyorlardı. Bu durum, yerel bürokrasinin her katmanına hâkim ve yerel elit aileler tarafından desteklenirken, Arap Alevilerin mahkemelerde şahitlikleri kabul edilmiyor,[31] devletle olan işlemlerinde her türlü zorluk çıkarılıyordu. Antakya'daki topluluklar içerisinde gerek eğitim düzeyleri, gerekse de ekonomik durumları açısından en kötü durumda bulunan Arap Aleviler, hükümetin misyonerlik faaliyetleri nedeniyle kendileriyle ilgilenmeye başlaması üzerine çeşitli haklar kazanmak üzere harekete geçtiler. Bu doğrultuda, sahip oldukları inanç nedeniyle "sapkın" olarak görünen Arap Aleviler, Müslüman olduklarını ispatlama çabasına giriştiler. Bunun için Antakya'da camilere gidip Sünnilerle birlikte ibadet etmeye çalıştılar. Ancak Arap Alevilerin bu girişimi, yerel Sünni halk ve yöneticiler tarafından engellendi. Özellikle, toprakların büyük kısmını ellerinde bulunduran yerel elit aileler, Arap Alevilerin camilere girmesine karşı çıktı. Bu karşı çıkışın kökeninde ekonomik çıkarların ve toplumda sahip olunan ayrıcalıkların devam ettirilmesi kaygısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Elitlerin kaygısı, Arap Alevilerin camilere girmesi durumunda mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilecek olmasıydı. Bunun gerçekleşmesi durumunda Arap Alevilerin bazı toprakların mülkiyetini ele geçirme ihtimali ortaya çıkabilirdi. Antakya müftüsü de, elit ailelerin görüşünü destekleyerek, Arap Alevilerin camilere alınmaması doğrultusunda gö-

30 Bu belgelerden bazılarının tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*.

31 Mertcan, *a.g.e.*, s. 87-88.

rüş bildirdi. Arap Alevilerin merkezi hükümete yaptıkları başvurular sonucu, yerel yöneticilere, Antakya'daki Arap Alevilerin camilere girmelerine izin verilmesi konusunda emirler gönderildiyse de[32] bu emirler, yerel yöneticilerin ve elit ailelerin direnişi sonucu bir türlü uygulamaya konulmadı. 1892'de Antakya'yı ziyaret eden Halep Valisi, Arap Alevilerin halen camilere alınmadıklarını bildiren bir rapor hazırladı.[33]

Arap Alevilerin giderek artan şikâyetleri ve yükselen misyonerlik tehdidi karşısında Osmanlı Hükümeti, Arap Alevilerin yaşadıkları diğer bölgeler gibi, burada da yoğun olarak yaşadıkları yerlere cami ve okul yaptırmaya başladı. Bu okul ve camilerin yapımında çeşitli kaynaklar seferber edildi. Okul ve cami inşaatları için ayrılan kaynaklar yetersiz kalınca, II. Abdülhamid şahsi bütçesinden ("ceyb-i hümayun") bunlar için para aktardı. Bu da padişahın bu okul ve cami inşaatlarına verdiği önemi göstermektedir.[34] Sultanın, inşaatların bir an önce tamamlanması için yayınladığı emirlere rağmen Antakya'daki yerel yöneticiler, Arap Aleviler için yaptırılmakta olan bu okul ve cami inşaatlarını durdurmaya çalıştılar.[35] Merkezi hükümetin kararlı tutumu sonucu, 1894 yılında Antakya'da 20, İskenderun'da 5 iptidai okul Arap Alevilerin yaşadığı köy ve mahallelerde açıldı. Antakya'da açılan okulların beş tanesi şehir merkezinde, Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde, geri kalan 15 okul ise Arap Alevi köylerinde inşa edildi.[36] Bu okullar, Arap Alevilerin Sünniliğe geçmesini sağlamak amacıyla yanlarında birer ca-

32 Naim Ürkmez ve Aydın Efe, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, Bahar 2010, s. 130; Bu konudaki bazı belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 69-75, 146-153; Tozlu, *a.g.e.*, s. 108; Uluçay, *a.g.e.*, s. 83.

33 Tozlu, *a.g.e.*, s. 89.

34 Akbulut, *a.g.e.*, s. 121; Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 140-141.

35 Tozlu, *a.g.e.*, s. 89. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 162-165.

36 Bu okulların Antakya ve İskenderun'da açıldığı yerler ve 1902, 1905 ve 1910'da sahip oldukları öğrenci sayıları için bkz. Tozlu, *a.g.e.*, s. 96-99.

mi/mescitle birlikte inşa ediliyordu. Okul ve camilerin inşa edildiği bölgelere hükümet tarafından Sünni muhacirler de yerleştirildi ve Arap Alevi çocukların Sünnilerle birlikte eğitim almaları sağlanmaya çalışıldı.[37] Hükümetin açtığı okul ve camilere Sünni öğretmen ve hocalar gönderildi, ancak daha sonradan artan masraflar nedeniyle bu kurumlarda yerel Arap Alevilerden kişiler de görevlendirilmeye başlandı. Özellikle kırsal kesimlerde Arap Aleviler için açılan camilere halk rağbet göstermedi, bu cami inşaatlarına tepki olarak bazı Arap Alevi köylerinde halk, kutsal sayılan şahsiyetlerin türbelerini bu dönemde inşa etmiştir.[38] Camilere gitmek zorunda kalan kişiler arasında, bu durumu mizahi bir şekilde dile getiren mâni/şarkılar söylenmesi sık rastlanan bir durum haline geldi. Çalışma kapsamında, bölgede yapılan görüşmelerde, o döneme tanıklık etmedikleri halde bazı kişilerin, bu mâni/şarkıları önceki kuşaklardan öğrendikleri ve halen hatırladıkları gözlenmiştir. Bu durum, Osmanlı döneminde Alevi köylerine yaptırılan camiler konusunda hiciv yapmanın oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Yapılan görüşmelerden birinde aktarıldığına göre, bu mâni/şarkılardan birisinin sözlerinde şöyle denmektedir:

> "Bu namaz emirle yapılmaktadır
> Benim rızam ile değil, Kadı'nın emriyle kılınmaktadır
> Rabbim niye bana bu cezayı reva gördü de
> Ömrümün sonunda böyle yere eğiliyorum"[39]

37 Ürkmez ve Efe, *a.g.e.*, s. 131; Tozlu, *a.g.e.*, s. 88.

38 Alevi köylerinde açılan okul-camilerden birisi de Yakto köyünde (şimdiki Gümüşgöze Beldesi) açılmıştır. Açılan bu caminin imamlığını bir süre, o köyün yerlisi olan Şeyh İsmail'in yaptığı bilinmektedir. Bu konuda bkz. Aziz Büyükaşık, "Yakto'da iz Bırakanlar: Mühr'ü Şeyh İsmail", *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s. 35. İnşa edilen türbelerden birisi 1888/89'da Yakto köyünde inşa edilen "Nebi İdris" türbesidir. Bu inşaatın önemli bir yönü, Aleviler tarafından kutsal sayılan bu yapının inşaatında Ermeni bir ustanın büyük rol oynamasıdır. Ermeni ustanın adı inşa edilen türbenin kitabesinde yazılmış, sonradan gayrimüslim kişinin adı türbede yer almaz gerekçesiyle bu isim kitabeden kazınmıştır. Bu olayla ilgili ayrıntılar için bkz. Aziz Büyükaşık, "Yakto'da iz Bırakanlar: Nebi İdris", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s. 28-29.

39 (Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir) S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Bu mâni/şarkının farklı bir versiyonu için

Misyonerlik tehdidi nedeniyle merkezi hükümetin gündemine gelen Arap Aleviler her ne kadar bazı kazanımlar elde etseler de, Osmanlı'nın son dönemlerinde Antakya'daki sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan geri kalmışlık durumları çok fazla değişmedi. Toplumda Arap Alevilere yönelik önyargılar varlığını devam ettirdi.[40] Önyargıların devam etmesi, Arap Alevileri toplumun geri kalan kısmı ile eşit görmeme tutumunun da yeniden üretilerek, devam etmesine yol açmıştır. Tayfur Sökmen'in (Bkz. EK 2) 1936 yılında Atatürk'ün direktifiyle tarihçi Necip Asım Bey'i ziyareti sırasında, Asım Bey'in anlattığı çocukluk anısı, Antakya'da Arap Alevilere yönelik bakış açısını yansıtması açısından önemlidir. Asım Bey, kendisinden Arap Alevilerin Türk olduğunu ispatlamak için belge isteyen Tayfur Bey'e, çocukluğunda tanık olduğu şu olayı aktardı:

> "[B]abam vaktiyle orada [Antakya] nüfus memuru idi –o dediği tarih de 40 sene evvel– bir gün köprüden geçiyorduk, çocuk mektebe gidiyordu. Sizin bir köprü var. Asi nehri. Herkes toplanmış, ben de çocukluk saiki ile bakıyorum. Birisi çırpınıyor. Bağırıyorlar: Pis fellaha karışmayın batsın, diye."[41]

Yoğun olarak Asi Vadisi ve kıyı bölgelerinde yaşayan Arap Aleviler, Sünnilerden oluşan ve "ağa" diye tabir edilen kişilerin topraklarını işliyor, bunun karşılığında elde edilen mahsulün

bkz. Aziz Büyükaşık, "Safta Sıra (Okulum)", *Yakto*, Yıl 3, Sayı 9, Mart-Nisan-Mayıs 2007, s. 5.

40 Özellikle Antakya bu önyargıların sürekli devam ettiği yerlerden birisi oldu. Ancak bu önyargılar Antakya ile sınırlı değildi. 1893'te Ramazan Ayı'nın Kadir Gecesi'nde Adana Büyük Cami'de ziyarete açılan Peygamber'in Sakal-ı Şerifi'ni görmek için camiye gelen Aleviler o sırada camide bulunan kişiler tarafından tartaklanıp dövüldüler. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 168-169. Benzer biçimde 1896'da Hicaz ve Yemen'e gönderilmek üzere İskenderun'da toplanan askerler arasında bulunan Antakyalı Sünni askerler, Cuma namazı için camiye gelen Alevileri dövmüş, bazılarını yaralayıp olay çıkmasına neden olmuşlardır. Bkz. Tozlu, *a.g.e.*, s. 99. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 349-350.

41 Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmeden aktaran, Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 204-205.

belli bir oranını alarak geçimlerini sağlıyorlardı. Arap Alevilerin en yoğun olarak yaşadığı Asi Vadisi'ndeki toprakların neredeyse tamamı Sünni Ağalar'ın elindeydi. Toprakların her türlü işiniyse Arap Aleviler yapıyordu. Şehirlerde yaşayan eşraf, adamları aracılığıyla şehrin dışındaki topraklarındaki üretimi denetliyorlardı.[42] Benzer biçimde, Amik Ovası'ndaki toprakların çok büyük kısmının mülkiyeti de Amik Beyleri'nin elindeydi ve bu topraklarda Arap Aleviler, Sünni köylülerle birlikte işçi olarak çalışıyorlardı. Arap Alevilerin bu şekilde, ekonominin üretim aşamasında çok büyük rolü olmasına rağmen, yaratılan ekonomik zenginlik Sünni toprak sahiplerinde toplanıyordu. Bu yapı içerisinde, açılan okullara karşın Arap Alevilerin eğitim açısından Antakya'daki diğer topluluklardan geri olma durumları değişmedi. Kısaca özetlemek gerekirse, Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Antakya'da Arap Alevilerin en fakir ve en eğitimsiz grup olma durumları devam etti.

Osmanlı Hükümeti, Arap Alevilerin sosyo-ekonomik durumlarında somut ilerleme gerçekleşmesini sağlayamasa da, onları mevcut sistemin içerisinde tutabilecek bazı önlemler almaya çalıştı. Arap Alevileri kazanmaya yönelik politikasının bir parçası olarak hükümet, Arap Alevilerden ileri gelen kişilere çeşitli nişan ve rütbeler dağıtma yoluna gitti. İlk olarak, misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemde hazırlanan raporlarda yer alan Arap Alevilerden, "şeyh ve ileri gelen kişilere rütbe, nişan ve mülk verilmesi suretiyle bunların desteğinin sağlanması"[43] fikri sonraki yıllarda hükümet tarafından hayata geçirildi. Ödüllendirilenlerden birisi de, manda döneminde ve Türkiye'ye katılım sürecinde önemli rol üstlenecek olan Antakya'nın ünlü Arap Alevi şeyhlerinden biri olan Şeyh Maruf Cilli oldu (Bkz. EK 2).[44]

---

42 Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s. 599-605.

43 Bu konunda bkz. Akbulut, *a.g.e.*, s. 121; Ürkmez ve Efe, *a.g.e.*, s. 132.

44 Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleştirdiği yararlı faaliyetler nedeniyle Şeyh Maruf'a, Kasım 1918'de, Sultan Mehmed Vahdettin'in emriyle "beşinci rütbeden bir mecidi nişanı" verildi. Tozlu, *a.g.e.*, s. 105. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 387-389.

Ermenilerin durumu

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı önemli problemlerden birisi olan etnik gerginlik, Antakya'da da önemli olayların çıkmasına yol açmıştır. Bu olaylardan, yörenin en eski topluluklarından birisi olan Ermeniler de etkilenmiştir.[45] II. Abdülhamid'in merkeziyetçi politikaları, Avrupa'da giderek yayılan ulusçuluk hareketlerinin Osmanlı sınırları içinde kalan toplulukları etkilemeye başlaması ve çeşitli devletlerin bu topluluklara yönelik aktif politikaları gibi nedenlerle, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler arasında hareketlenmeler başlayınca,[46] önemli bir Ermeni nüfusa sahip olan Antakya, Ermenilerin hedef alındığı ve 1894'te İstanbul'da başlayıp 1895'te Anadolu'nun bazı yerlerine yayılan şiddet olaylarından da etkilendi.[47] Antakya yöresindeki Ermenilerin de isyan hazırlığı içinde bulundukları ve bu amaçla silahlandıkları söylentileri yayılmaya başladı. Bu söylentilerin iyice artması üzerine, Antakya'da Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Süveydiye (şimdiki Samandağ) bölgesine takviye askerî birlikler gönderildi. 31 Temmuz 1895'te, Antakya merkezine yakın bir yerde mektup paketleriyle birlikte silah yükü de yakalanınca, şehirde yaşayan halk arasında "silahların Ermeni Kilisesi'nde saklandığı" söylentileri yayıldı. Antakyalı Müslüman halk, şehrin Ermeni mahallesinde bulunan kiliseye doğru yürüyüşe geçti. Bunun üzerine askerler kilisede arama yaptı, ancak herhangi bir silah bulunamadı. Olaylar üzerine, 1 Ağustos 1895'te Ermenilerden ileri gelen kişiler, hem bu olayı anlatan hem de Müslüman halktan gördükleri baskı ve şiddetle ilgili şikâyetlerine dair telgraflarını Sadrazam ve Halep valisine gönderdiler.[48]

---

45 Antakya yöresinde Ermenilerin tarihi geçmişleri konusunda bkz. Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Harvard University Press, Cambridge, 1965, s. 53-56.

46 Doğruel, *a.g.e.*, s. 40-41.

47 1894-1896 arasında yaşanan olaylarda bazı kaynaklara göre yüz binlerce Ermeni öldü ve çok daha fazlası bulundukları yerlerden göçe zorlandı. Bu konuda bkz. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s. 277-278.

48 Canbolat, a.g.t., s. 92-93.

Ermenilerin hedef alındığı, Antakya'yı da içine alan olaylar sonraki yıllarda da yaşandı. Kilikya (Adana ve civarını içine alan bölge) ve Kuzey Suriye'deki Ermeniler, 31 Mart 1909'da Adana'da başlayan olaylardan en fazla etkilenen grup oldular.[49] Bu olaylar sonucu, Antakya'da da silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Antakya şehir merkezinde ve çeşitli bölgelerde çıkan olaylarda 50'den fazla Ermeni öldürüldü.[50] Ancak Antakya yöresinde yaşayan Ermenileri etkileyen olaylar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra 1915'te çıkarılan "Tehcir Kanunu" ile Ermenilerden arındırılması öngörülen yerlerden birisi de Antakya yöresidir. Süveydiye'deki 7 Ermeni köyünde yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğu tehcir kararına karşı çıkarak Musa Dağ'da direnişe geçtiler. Yaklaşık 5.600 kişiden oluşan bu grup 40 gün boyunca direnerek Osmanlı birlikleri ile çarpıştılar. Bu grup, 40 gün sonra bölgeye gelen Fransız ve İngiliz gemileri tarafından Mısır'da Port Said'e götürüldü.[51] Savaş sona erdikten sonra köylerine geri dönen bu Ermeniler, Fransız manda yönetimi boyunca bölgede yaşamaya devam ettiler. Hatay Devleti'nin kurulması ve sonrasında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte ise büyük çoğunluğu Türkiye dışına göç etti. Göç etmeyip kalmayı tercih eden Ermeniler, 7 Ermeni köyünden birisi olan Vakıflı Köyü'nde yaşamlarını devam ettirdiler. Ermenilerin boşalttığı 6 köye de, Hatay'ın çeşitli bölgelerinden getirilen Türkmenler yerleştirildi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'nin çoğu

49 14 Nisan'a kadar devam eden olaylardaki can kaybı bazı kaynaklarda on binlerle ifade edilmektedir. Bkz. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s. 279-280.

50 Kasaba, "Antakya between Empire and Nation", s. 200; Güney Nur, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekâtı*, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği, Antakya, 2008, s. 43. Bazı kaynaklarda 1909 olaylarında Antakya'daki Ermeni can kaybının 500 civarında olduğu belirtilmektedir. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s. 280.

51 Ermenilerin bu direnişi daha sonra Franz Werfel'in romanına konu olmuştur. Bkz. Franz Werfel, *Musa Dağ'da Kırk Gün*, 2. baskı, çev. Saliha Nazlı Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, 2003. Bu konuda ayrıca bkz. *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, 2. baskı, 39'uncu Mekânize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu Yayınları, İskenderun, 2010, s. 38-39; Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s. 283-285.

bölgesine hâkim olan kargaşa ortamı ile birlikte, Antakya'da da savaş öncesi dönemde görülen gruplar arası mücadele iyice su yüzüne çıktı. Savaşın son dönemlerinde yerel gruplar arasındaki çekişmelere, bölge dışındaki aktörler de taraf olmaya başladılar. Suriye'de başlayan Arap Devleti kurma faaliyetlerinin Antakya'da da yansımaları oldu. Siyasal alanda yaşanan bu gelişmeler, farklı etnik, sosyal ve kültürel özelliklere sahip bölgedeki cemaatler arası ilişkileri de etkilemiştir. Bu dönem, cemaatler arası farklılıkların iyice belirginleştiği ve kutuplaşmanın giderek arttığı bir dönem olması itibariyle oldukça önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan uluslararası ortam, Antakya yöresinin geleceğini belirleyen başlıca faktör olmuştur. Bu dönemde yaşanan olaylar, günümüze kadar etkileri devam eden sonuçlar doğurmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Hatay Devleti'ne uluslararası ilişkiler

Fransa'nın savaş ganimeti: Suriye

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, savaş sonrası kurulacak düzene dair görüşmeler hız kazandı. Bu görüşmelerde en aktif rol üstlenen ülkelerden birisi Fransa oldu. Çünkü Fransa, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, bu ülkede sahip olduğu sermaye miktarı nedeniyle diğer devletlerden farklı bir konuma sahipti. Bu sermaye, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sene o kadar büyük rakamlara ulaşmıştı ki, tek başına, Osmanlı Devleti'ndeki Fransız sermayesinin oranı, kendisinden sonra büyük sermayeye sahip olan İngiltere ve Almanya'nın sermayelerinin toplamının iki katına ulaşmıştı.[52] Bu nedenle, Fransa'nın savaş sonrası planları yapılırken en önemli kaygısı, ekonomik çıkarlarında oluşacak kaybı telafi edecek bir tazminat elde etmekti. Fransız Başbakanı Briand'a göre bu

52 Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, I. B. Tauris, Londra, 1987, s. 30; Ada, *a.g.e.*, s. 15, 22. Bu konuda ayrıca bkz. Cleveland, *a.g.e.*, s. 244.

tazminat Suriye, Lübnan, Filistin, Kilikya ve Musul'u içine alan toprakların Fransa'ya verilmesiyle gerçekleşebilirdi.[53] Ekonomik çıkarların yanı sıra Fransa, aynı zamanda Suriye'yi kontrolü altına alarak, Suriye'deki Katoliklerle yüzyıllardır devam eden bağlarını sürdürmeyi, stratejik açılardan da önemli bir konumda bulunan Doğu Akdeniz'i kontrolü altında bulundurmayı ve Arap milliyetçiliğinin merkezi haline gelen Suriye'deki hareketin daha da güçlenip, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki topraklarında da etkili olmasını önlemeyi hedeflemiştir.[54]

Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendiren savaş sonrası döneme dair planların en önemlisi İngiltere ile Fransa arasında, henüz savaşın devam ettiği 1916 yılında imzalanan ve Rusya'nın da taraf olduğu Sykes-Picot Anlaşması olmuştur. İngiltere ile Fransa arasında bu konudaki ilk görüşmeler Kasım 1915'te başladı. Yoğun görüşmeler sonucunda İngiltere ile Fransa arasında hazırlanan taslak, Şubat 1916'da iki ülkenin hükümetleri tarafından kabul edilerek Rusya'nın onayına sunuldu. Üzerinde bazı değişikliklerin yapıldığı anlaşma metni 15-16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından onaylandı.[55] Gizli tutulan bu anlaşmayla, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının paylaşımı konusunda üç ülke arasında uzlaşma sağlanmış oldu. Bu anlaşmaya göre Fransa'ya verilen yerlerden birisi, Antakya yöresini de içine alan Suriye olmuştur.[56]

Ancak Sykes-Picot Anlaşması, savaş sırasında meydana gelen gelişmeler nedeniyle kaleme alındığı şekliyle hayata geçirilemedi. Savaş sırasında Rusya'da meydana gelen devrim sonrası çarlık rejiminin yıkılmasıyla, Rusya savaş dışında kaldı. Bu-

53 Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 6. baskı, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 147-148.

54 Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Ithaca Press, Lübnan, 1998, s. 1. Fransa'nın Suriye'deki çıkarları konusunda ayrıca bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 27-32, 42-43.

55 D. K. Fieldhouse, *Western Imperialism in the Middle East, 1914-1958*, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 51; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 148-149.

56 Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 4. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 277; Ada, *a.g.e.*, s. 16-17; Nur, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekâtı*, s. 28-29.

nun dışında, İngiltere'nin Mekke Şerifi Hüseyin ile yaptığı anlaşma da Sykes-Picot Anlaşması'nda üzerinde uzlaşılan toprak paylaşımı açısından bazı çelişkiler içeriyordu.[57] Daha savaş başlamadan önce Mekke Şerifi Hüseyin ile görüşmeler yapmaya başlayan İngiltere, savaşın devam ettiği süreçte Hüseyin ile "McMahon Uzlaşısı" adı verilen bir anlaşmaya vardı. Bu dönemde Mekke Şerifi, Mekke ve Medine'nin koruyucusu rolüne sahip olduğu için Osmanlı Devleti'ndeki en prestijli makamlardan birisi durumundaydı. Anlaşmaya göre, Şerif Hüseyin Arapları müttefiklerin yanında savaşa geçirirse, yani Osmanlı Devleti'ne karşı etkin bir biçimde ayaklanmalarını sağlarsa, İngiltere, uzlaşıda belirtilen Arap topraklarında kurulacak Arap hükümetleri tanıyıp destekleyecekti.[58] İngiltere ile vardığı uzlaşı sonrasında Şerif Hüseyin, 5 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı başlattı ve böylece İngiltere ile varılan anlaşma yürürlüğe girmiş oldu.[59] Ne var ki, McMahon Uzlaşısı ile Şerif Hüseyin'e vaat edilen bazı bölgelerin Sykes-Picot Anlaşması ile Fransa'ya da vaat edilmiş olması savaş sonrasında müttefikler arasında anlaşmazlıkların oluşmasına neden oldu.[60]

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde yapılan anlaşmalar, savaş sona erdikten sonra kurulacak düzen üzerinde etkili olmuştur. Ancak savaş sonrası ortamda oluşturulacak düzenlemelerde, sadece Fransa ve İngiltere'nin değil, diğer devletlerin de talep ve politikalarının dikkate alınması zorunluluğu

---

57 İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte yürürlüğe konulan ve Hicaz'daki otoritesini sınırlandırmayı hedef alan politikalara sürekli direnen Şerif Hüseyin, sahip olduğu konumu kaybetmemek adına arayış içerisine girdi. Bu konuda bkz. Khoury,*Urban notables and Arab nationalism*, s. 76-77.

58 Cleveland, *a.g.e.*, s. 176-179; George Antonius, "Syria and the French Mandate", *International Affairs*, Cilt 13, No. 4, Temmuz-Ağustos 1934, s. 527; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 52-57; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 134-136, 144-146; Ali Arslan, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı", *Güneyde Kültür*, Yıl 7, sayı 75, Mayıs 1995, s. 16.

59 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 51. Bazı kaynaklar, isyanın başlangıcı olarak, Şerif Hüseyin'e bağlı aşiret kuvvetlerinin 10 Haziran 1916'da Mekke'deki Osmanlı kuvvetlerine saldırmasını kabul ederler. Bkz. Cleveland, *a.g.e.*, s. 179.

60 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 52; Cleveland, *a.g.e.*, s. 177; Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, s. 278; Ada, *a.g.e.*, s. 18-20; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 34-35.

ortaya çıkmıştır. Bir yandan ABD Başkanı Wilson'nun savunduğu "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı", diğer yandan da özellikle İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruyabilecekleri bir sistem oluşturulması gayreti içinde bulunduğu bir ortamda, daha önce denenmemiş "manda" rejiminin kurulması fikri ortaya atıldı.[61] Bu fikrin ortaya atılmasından sonra ABD, manda rejiminin uygulanması düşünülen en önemli bölge olan Ortadoğu'da yaşayan halkların görüşünün alınması için Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda bölgeye bir heyet gönderilmesini talep etti. Bu talep doğrultusunda Amerikalı Henry Churchill King ve Charles Crane başkanlığında bir komisyon kurularak, bu komisyonun Haziran-Temmuz 1919'da eski Osmanlı topraklarında incelemelerde bulunması sağlanmıştır.[62]

Manda rejimi ile genel anlamda bir vesayet rejimi kuruluyor ancak, bu vesayetin süresi belirtilmiyordu. Bu düzenleme çerçevesinde savaştan mağlup çıkan devletlerden ayrılacak bölgelerde, bu bölgelerin kendi kendilerini idare edebilecekleri duruma gelmelerine kadar, savaştan galip çıkan devletlerin vesayeti altına alınmaları öngörülüyordu. Kısa sürede büyük taraftar bulan manda fikri, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. Maddesinde ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Bu madde çerçevesinde yapılan düzenlemelerle, idare edilecek bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre belirlenen A, B ve C türü manda re-

61 Manda rejimi fikri ilk olarak Güney Afrikalı General Smuts tarafından Aralık 1918'de yayınlanan bir kitapçıkta ortaya atılmıştır. Bkz. Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 108.

62 "King-Crane Komisyonu" olarak bilinen bu komisyona İngiltere ve Fransa katılmayı kabul etmemiştir. Komisyon incelemeleri sonucu hazırladığı raporda Suriye ve Lübnan'da halkın % 60'ından fazlasının Fransız mandasına karşı olduğunu rapor ettiği halde bu rapor daha sonra dikkate alınmayarak bölgede Fransız mandası kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komisyon hakkında bkz. Quincy Wright, "The Bombardment of Damascus", *The American Journal of International Law*, Cilt 20, No. 2, Nisan 1926, s. 263; Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, s. 69-70; Öcal, *a.g.e.*, s. 95-96; Sökmen, *a.g.e.*, s. 21; Konuralp, *a.g.e.*, s. 17; Duran, *a.g.e.*, s. 40; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 13; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 362-370.

jimleri ve bunlara hangi bölgelerin tabi olacağı belirtilmiştir. Buna göre, Osmanlı Devleti'nden ayrılacak bölgelerde "A türü manda rejimi" kurulması kararlaştırılmıştır. Daha önce İngiltere ile Fransa arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Milletler Cemiyeti'nin 24 Temmuz 1922'de kabul ettiği "Manda Yasası" ile resmi anlamda Suriye ve Lübnan Fransız mandası altına girerken, Irak, Filistin ve Ürdün İngiltere'nin mandası altına girmiştir.[63]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası arenada bu gelişmeler yaşanırken, Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi, Antakya yöresinde de belirsizlik ve kargaşa ortamı hâkimdi. McMahon Uzlaşısı çerçevesinde Suriye'yi içine alacak bir Arap Hükümeti kurmaya çalışan Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte bu doğrultudaki faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Çünkü 1917'de Rusya'da rejim değişikliği ile daha önceden yapılmış ve gizli tutulan anlaşmalar uluslararası kamuoyu ile paylaşılınca, Şerif Hüseyin'e vaat edilen Suriye'nin, Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde Fransa'ya verileceği anlaşılmıştı. Bunu önlemeye çalışan Emir Faysal ise, henüz Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi imzalanmamışken, fiili bir durum yaratma gayreti içerisine girdi ve 7 Ekim 1918'de Şam'a girip tüm Suriye'yi kapsayan bir Arap Hükümeti kurduğunu ilan etti. Yeni bir bayrağı da hazırlanan hükümetin, bürokratik işlemleri de buna göre düzenlenmeye başlandı. Emir Faysal bundan sonra kendisine bağlı kişiler aracılığıyla, diğer şehirlerde de kendisine bağlı yönetimler oluşturmaya çalıştı.[64] Bu durumu bir adım ileri götüren olay 10 Mart 1920'de, Suriye Ulusal Kongresi'nin Şam'daki toplantısında gerçekleşmiştir. Suriye'nin çeşitli bölgelerinden 135 kişinin bir

---

63 Gönlübol, *a.g.e.*, s. 107-113; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 13-14; Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 2. basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 56-57; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 63; Shields, *a.g.e.*, s. 26. Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Manda Yasası'nın tam metni için bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, Ankara, 1936, s. 13-20.

64 Eugene Rogan, *The Arabs: A History*, Basic Books, New York, 2009, s. 155-157; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 191.

araya gelmesiyle toplanan bu kongre, aldığı kararla Suriye Krallığı'nı ilan edip, Emir Faysal'ı kral olarak belirledi. Hızla gelişen siyasi olaylarda, Faysal ile Fransa arasında gerçekleşen görüşmelerden de olumlu sonuç alınamayınca, Fransa harekete geçmekte gecikmedi. Fransa'nın giderek artan baskısı karşısında Faysal, Suriye'de yönetimini kurduğu ilk dönemlerde büyük destek gördüğü İngiltere'ye tekrar yardım için başvurduğunda beklediği yanıtı alamadı. Bundan sonraki süreçte de, Fransız komutan General Gouraud'un Faysal'a verdiği ültimatom zamanında kabul edilmeyince, harekete geçen Fransız kuvvetleri 24 Temmuz 1920'de Faysal kuvvetlerini yenilgiye uğrattı ve Faysal'ın Suriye'deki hâkimiyetine son verdi. Böylece Fransa, Suriye'deki tek egemen güç konumuna geldi.[65]

Değişen siyasal düzende Antakya

Suriye'de yaşanan bu gelişmelerden etkilenen ve 7 Ekim 1918'de Faysal'ın Şam'da Arap Hükümeti ilanından sonra harekete geçen, büyük çoğunluğunu Türk eşrafın oluşturduğu Faysal yanlıları, 27 Ekim 1918'de Antakya'da bir Arap Hükümeti kurulduğunu ilan ettiler. Hükümet başkanlığına o zamanki kaymakam İbrahim Ethem'i getiren bu kişiler, hükümet konağındaki Osmanlı bayrağını indirip yerine Faysal Hükümeti'nin bayrağını astılar. Ancak kurulan bu hükümet uzun ömürlü olmadı. 3 Kasım'da Antakya'ya geri gelen Türk askerleri, şehirde askerî bir idare kurup Arap Hükümeti'ne son verdiler. Olayların ulusal ve uluslararası düzeylerde çok hızlı biçimde geliştiği bu dönemde aldıkları emir nedeniyle 8 Kasım'da Türk askerleri, Antakya'da sadece birkaç asker bırakarak şehirden ayrılmak zorunda kaldılar. Bundan sonraki süreçte, şehirdeki Faysal yanlılarının çağrısı üzerine, Faysal'a bağlı 500 civarında Arap asker Antakya'ya gelerek şehrin kontrolünü tamamen

65 Khoury, *Urban notables and Arab nationalism*, s. 90-92; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 161, 169; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 57-63; Wright, *a.g.e.*, 263; Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 5. basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 71; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 35-41; Daniel Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York, 1990, s. 23-28.

ele geçirdi ve 3 Aralık 1918'de Antakya'ya giren İngiliz askeri sayesinde, İbrahim Ethem başkanlığında Arap Hükümeti yeniden kuruldu.[66]

Antakya'da meydana gelen olaylar şüphesiz Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve buna bağlı olarak yapılan anlaşmalarla doğrudan bağlantılıydı. 30 Ekim 1918'deki Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi sonrasında, Suriye ve Kilikya'da Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin işgali başladı.[67] İşgal edilen bölgelerden birisi de İskenderun-Antakya bölgesiydi. Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin imzalanmasının üzerinden henüz iki hafta geçmişken, Fransız kuvvetleri 14 Kasım'da denizden karaya asker çıkarmak suretiyle İskenderun'u işgal ettiler ve yerli Hıristiyanlardan birisi olan Jozef Makzume'yi kaymakam olarak atadılar. 15 Kasım'da Beylan'ı işgal eden Fransız kuvvetleri burada da kendi yönetimlerini oluşturdular. Bir sonraki aşamada, 7 Aralık'ta Antakya'yı terk eden İngiliz askerlerinin yerine, aynı gün Antakya'yı işgal eden Fransız kuvvetleri, Arap Hükümeti'ne son verdiler. Şehri işgal ettikleri gün Arap bayraklarını hükümet konağından indiren Fransızlar, Ocak 1919'a kadar kendi bayraklarını asmadılar.[68]

1918'de Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin imzalandığı sırada, Antakya'nın da içinde bulunduğu bölgede, daha sonraki yıllarda Anadolu'daki kurtuluş hareketinin başına geçecek olan Mustafa Kemal'in etkin bir konumda bulunması, bölge hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmasını sağladı. Bu durum,

66 Antakyalı eşraf arasında ortaya çıkan bölünmelerin nedenleri ve nasıl gerçekleştiği çalışmanın İkinci Bölümü'nde açıklanmıştır. Antakya'da Arap Hükümeti kurulması hakkında bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 921-931; Konuralp, *a.g.e.*, s. 6-8; Çelenk, *a.g.e.*, s. 9-13; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 207-214.

67 Kasım 1919'a kadar Suriye ve Kilikya'daki işgallerin askerî yönetimi İngiltere, idari yönetimi ise Fransızların kontrolü altındayken Kasım 1919 tarihinden itibaren İngiltere askerî yönetimi de Fransa'ya devretmiştir. Fransa ile İngiltere arasında bu dönemde yapılan yeni düzenlemeyle ilgili olarak bkz. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 157-163; Duran, *a.g.e.*, s. 26; Güney Nur, "Milli Mücadele'de Güney Cephesi ve Suriye ile İlişkiler", *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Mehmet Tekin, Antakya: Kültür Basımevi, 2004, s. 32-38.

68 Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt*, s. 931-932; Çelenk, *a.g.e.*, s. 13-14; Duran, *a.g.e.*, s. 26-28; Melek, *a.g.e.*, s. 2.

Antakya-İskenderun bölgesinin cumhuriyet kurulduktan sonra ulusal sınırlar dışında kalmasına rağmen göz ardı edilmeyen bir konu olmasında önemli rol oynamıştır. 30 Ekim 1918'de Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin imzalanmasından birkaç gün önce, Mustafa Kemal'in komuta ettiği 7. Ordu, Halep'i terk etmiş ve şehrin kuzeyinde savunmaya daha elverişli bir bölgede savunma hattı oluşturmuştur. Savunma hattının oluşturulduğu bu bölgenin içerisinde kalan bölgelerden birisi de Antakya'dır.[69]

Antakya'nın, Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin imzalandığı tarihte işgal edilmemiş olması daha sonradan ilan edilecek Misak-ı Milli açısından önemlidir. Nitekim son Osmanlı Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de kabul edilen[70] Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde şöyle denmektedir:

> "[...] Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri içinde, din, soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslâm çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür."[71]

Misak-ı Milli'nin yukarıda bahsedilen maddesine dayanılarak, Hatay konusunda yapılan çalışmalarda genellikle bölgenin Misak'ın belirlediği sınırlar içerisinde yer aldığı öne sürülmek-

69 *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, s. 46; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 194.

70 Misak-ı Milli, Meclis-i Mebusan'da bulunan "Felah-ı Vatan" grubu tarafından görüşülmüş ve 28 Ocak 1920'de kabul edilmiştir. Ancak Misak-ı Milli'nin Meclis-i Mebusan'da okunması 17 Şubat 1920'de yapılan toplantıda gerçekleşti ve bu toplantıda yapılan oylama sonucunda oybirliği ile kabul edildi. Bkz. Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif içinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 67.

71 Misak-ı Milli'nin tam metni için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 15-16. Buradaki alıntı metnin günümüz Türkçesine dönüştürülmüş halinden alınmıştır. Misak-ı Milli'nin özellikle bahsi geçen birinci maddesinde zamanla bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu konuda bkz. Durgun, *a.g.e.*, s. 136-137.

tedir.[72] Ulusal kurtuluş dönemi ve cumhuriyetin kurulmasına gidilen süreçte Misak-ı Milli'ye atıfta bulunularak ulusal sınırlar belirlenmeye çalışılmışsa da, aslında Misak-ı Milli ile çizilen sınırların ne olduğu çok net değildir.[73] Nitekim, Mustafa Kemal de, ayrıntılı biçimde üzerinde durulacağı gibi, Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması'nın Büyük Millet Meclisi'ndeki (BMM) görüşmeleri sırasında, Misak-ı Milli'nin kesin sınırlar tespit etmediğini savunmuştur.[74]

Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi, imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim 1918'de, Osmanlı Hükümeti tarafından ordu ve vilayetlere tebliğ edildi ve aynı gün sözleşmenin yürürlüğe gireceği bildirildi. Buna ilave olarak, ordu içerisinde çeşitli görev değişikliklerine gidildi. Bu değişikliklerden birisi de, o dönemde 7. Ordu komutanı olan Mustafa Kemal'in, Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin yürürlüğe gireceği gün, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na atanması oldu. Aynı gün Mustafa Kemal Adana'ya gelerek görevi General Liman von Sanders'ten devraldı.[75]

Yıldırım Orduları Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal, 3 Kasım 1918'de 2. ve 7. Ordulara verdiği emirde "İskenderun, Antakya, Cebelsem'an, Katma, Kilis dolaylarının Türklerin yurdu olduğu ve Halep halkının dörtte üçünün Arapça konuşur Türk olduğu her zaman hatırda tutulmalı ve her davada bu esas kabul edilmelidir" dedikten sonra ateşkes şartlarının yeterince net olmadığını ve bununla ilgili belirsizlik giderilene kadar ka-

---

72 Bu yaklaşımın benimsendiği çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse, Tekin, *Hatay*, s. 63; Umar, *a.g.e.* s. 320; *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*.

73 Misak-ı Milli'nin sınırlarının muğlaklığı konusunda bkz. Durgun, *a.g.e.*, s. 130-141; Ayşe Hür, "Misak-ı Milli nedir, ne değildir", *Taraf*, 2 Ağustos 2009 http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-misak-i-milli-nedir-ne-degildir.htm (Erişim tarihi: 28 Haziran 2012).

74 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 13, inikat 94, celse 2, 16 Ekim 1337 (1921), s. 351, 355.

75 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 1; *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, s. 59; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2008, s. 132-133.

raya işgal kuvvetlerinin çıkmasının engellenmesini emretmiştir.[76] 6 Kasım 1918'de Başkumandanlık Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal "İskenderun'a, her ne sebep ve gerekçe ile, asker çıkarma girişiminde bulunacak İngilizlere ateşle karşı konulmasını" emrettiğini bildirdikten sonra İngilizlerin işgaline izin vermeye kendi "yaradılışı"nm uygun olmadığını, fakat emirleri uygulamaması durumunda da suçlamalarla karşı karşıya kalacağını belirterek, kendisinin görevden alınmasını ve yerine başka birinin atanmasını istemiştir.[77] 8 Kasım 1918'de ise, Adana'dan Başbakan Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, İngilizlerin İskenderun'u işgaline neden karşı çıktığını ayrıntılı biçimde açıkladıktan sonra, kendisinin aksi fikrine rağmen, emredildiği biçimde işgalin gerçekleşmesi için gerekli önlemleri alacağını bildirmiştir.[78] Bu gelişmeler yaşanırken, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ve 7. Ordu karargâhı padişah emriyle lağvedildi ve Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti emrine verildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, 10 Kasım akşamı trenle Adana'dan İstanbul'a hareket etti.[79]

Fransa'nın ayrıştırma politikası: İskenderun Sancağı'nın kurulması ve Ankara Hükümeti ile görüşmeler

14 Kasım'da İskenderun işgali ile başlayan dönemde Fransızlar, idari anlamda pek çok uygulamayı hayata geçirdiler. İşgalin başlamasıyla birlikte İngiltere ve Fransa'nın işbirliğiyle kurulan geçici askerî yönetim, 27 Kasım 1918'de Antakya, İskenderun, Harim ve Beylan kazalarını içine alan ve merkezi İskenderun olan "İskenderun Sancağı" adı altında "müstakil" bir idare kurulduğunu ilan etti.[80] Bunu izleyen dönemde sınır değişik-

76 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 21.

77 *A.g.e.*, s. 24.

78 *A.g.e.*, s. 25-26.

79 Kocatürk, *a.g.e.*, s. 5-6.

80 Altuğ, a.g.t., s. 77; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 214; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 10.

likleri de dahil, çok sayıda idari uygulamaya imza atan Fransa, İskenderun Sancağı'nın özerk statüsünü korumuştur.[81] Ancak Fransız manda yetkilileri, bu değişikliklerle birlikte Sancak'ın, Suriye'nin bir parçası olduğunu ortaya koymaktan da geri kalmadılar. Fransız politikalarına göre Sancak, ayrıcalıkları olan ama bu ayrıcalıkları hiçbir biçimde Suriye'nin bütünlüğüne aykırılık teşkil edemeyecek şekilde, Suriye'nin bir parçasıydı.[82]

Fransızların İskenderun Sancağı'nda ortaya koydukları yönetim, bölgede uzun süre kalabilmek için uygulamaya koydukları yönetim tarzının bir parçasıydı. İlk yıllarda uygulanan yönetim, esas itibariyle daha önceden Fransa'nın Fas ve Tunus'ta uyguladığı yönetim tarzının neredeyse kopyasıydı. Kuzey Afrika deneyimine göre oluşturulan manda yönetiminin[83] ilk yıllarında Fransa, yönetim tarzını yerel koşullara uygun biçimde uyarlama yoluna gitmeyip, bölgeye uygun olmayan bir yönetim tarzı uygulama yoluna gitti. Zamanla değişikliklerin yapıldığı Fransız manda yönetimi, Suriye genelinde uyguladığı politikalarla dini ve mezhepsel ayrılıkları daha da arttırmaya ve bazı grupları desteklemek suretiyle kendisine yakın gruplar oluşturmaya çalışmıştır. Suriye'de Arap Aleviler ve Dürziler gibi grupların belli bölgelerde yoğun olarak bulunması, Fransa'nın bu gruplara yönelik politikalar geliştirerek, onları Suriye toplumunun geri kalan kısmından ayrı tutma politikasının daha kolay uygulanabilmesine imkân tanımıştır. Bütün bu politikalarla Fransa'nın amacı kendisine karşı ortaya çıkabilecek ve tüm Suriye'yi kapsayan örgütlü ve bütüncül bir hareketin oluşmasını önlemekti. Bu açıdan özellikle yerel milliyetçiliğin gücünü sınırlı seviyede tutmak, Fransız manda yönetimi açısından temel bir hedef olmuştur.[84]

---

81 Ada, *a.g.e.*, s. 83.

82 Avedis K. Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1956)", *Middle East Journal*, Cilt 10, No. 4, Güz 1956, s. 379.

83 Rabinovich, *a.g.e.*, s. 698; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 257.

84 Philip S. Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13, No. 4, Kasım, 1981, s. 452-453; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 16.

Fransızların, işgalin ilk günlerinden itibaren uygulamaya soktukları idari düzenlemeler, kendilerine karşı direnişin oluşmasını engelleyememiştir. İşgalin ilk zamanlarındaki Fransız kuvvetlerinde yeterli sayıda asker bulunmuyordu. Fransız ordusunun büyük çoğunluğu, Fransa'nın sömürgesi olan Müslüman ülkelerden getirilen askerlerle birlikte, önemli sayıda da Ermeni asker ve gönüllülerden oluşmaktaydı.[85] İskenderun Sancağı'nda Fransız işgaline karşı direnişin ortaya çıkmasında ve kısa sürede yayılmasında, Fransızların bu kuvvet yapısının özelliklerinin büyük rol oynadığını söylemek mümkündür. Nitekim, Fransız işgaline karşı ilk önemli direniş, Ermeni askerlerden oluşan Fransız birliklerinin işgal ettiği Dörtyol'da yaşanmıştır. 19 Aralık 1918'de Dörtyol'un Karakese Köyü'nde meydana gelen çatışmada Fransız kuvvetleri çok sayıda zayiat vermiştir.[86] Ancak, bu dönemde İskenderun Sancağı'ndaki direniş hareketleri bir bütünlük oluşturmaktan oldukça uzaktı. Bölgede uzun yıllardır varlığını devam ettiren çetelerin yanı sıra, bu dönemde bir de Fransızlarla mücadele etmek üzere çeşitli direniş grupları ortaya çıkmıştır. Bu grupların bir kısmı Araplar adına hareket ederken, bir kısmı ise Kilis ve Maraş'taki Kuvayı Milliye ile irtibata geçerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Ortak düşman olarak algılanan Fransızlara karşı işbirliğine giden Türk, Arap ve Kürtlerden oluşan direnişçiler, özellikle Fransa'nın bölgede yetersiz askere sahip olduğu ilk dönemlerde, Fransız kuvvetlerine önemli zayiatlar verdirmeyi başardılar. Emir Faysal'ın Fransa tarafından Temmuz 1920'de yenilgi-

85 Fransa, Anadolu'da işgale başladığı ilk dönemlerde, Kilikya'da yoğun olarak bulunan Ermenileri silahlandırıp bunları Türklere karşı kullanmaya çalışmıştır. Bkz. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s. 285-286.

86 Fransızların girişikleri işgallerde yoğun biçimde Ermeni askerlerden yararlanmalarının üç temel sebebi olduğunu söylemek mümkündür. Biricisi, işgal edilen yerler hakkında Ermenilerin sahip oldukları bilgilerden faydalanma isteği, ikincisi, Fransızların yetersiz askerinin bulunması, üçüncüsü, Ermenilerin Türklere karşı sahip oldukları intikam duygularından faydalanma isteği. Bu konuda bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 19-20. Ermeni askerlerin giderek daha fazla problem çıkarması, Fransız kuvvetlerindeki Müslüman askerlere saldırıp isyan çıkarmaları üzerine Fransızlar Ermeni askerleri bölgeden çekmek zorunda kalmıştır. Duran, *a.g.e.*, s. 28-30.

ye uğratılması sonucu Halep ve Şam'da yenilgiye uğrayan Arap direnişi, Türklerle işbirliğine gitmek suretiyle, İskenderun Sancağı'nda etkili olmaya çalıştı.[87]

İskenderun Sancağı'ndaki mücadele devam ederken, Fransız işgali altında bulunan Anadolu'nun diğer kesimlerinde de Fransızlara karşı önemli başarılar kazanılıyordu. Bu gelişmelere ilave olarak, Fransa'da ise devam eden bu savaşa karşı muhalif sesler giderek yükseliyordu. Bazı entelektüellerin girişimiyle savaşın devam etmesine yönelik ciddi eleştiriler, Fransız kamuoyunda geniş taraftar bulmaya başladı.[88] Özellikle Şubat 1920'den itibaren Fransız güçlerinin Maraş, Urfa ve Pozantı'da Kuvayı Milliye karşısında geri çekilmek zorunda kalması nedeniyle Fransız kamuoyunda, Türklerle savaşın devam ettirilmesine yönelik eleştiriler daha da arttı.[89]

Fransa'da savaşa karşı yükselen muhalefet ve askerî alanda alman başarısız sonuçlar karşısında Fransız Hükümeti, Anadolu'daki direniş hareketiyle görüşmelerine hız verdi. Fransızlarla Kuvayı Milliye arasındaki ilk önemli görüşme, Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot'un, Aralık 1919'da Sivas'a giderek, Mustafa Kemal'le görüşmesi sonucunda gerçekleşti. Resmi nitelik taşımayan ve olumlu bir sonuç alınamayan Mustafa Kemal-Georges Picot görüşmesi bu düzeyde gerçekleşen ilk görüşme olması açısından önemlidir.[90] Bundan sonraki ikinci önemli girişim, Fransızların önemli askerî kayıplara uğraması üzerine Mayıs 1920'de gerçekleşti. Robert de Caix başkanlığında 3 kişiden oluşan Fransız heyeti, görüşmelerde bulunmak üzere 20 Mayıs 1920'de Ankara'ya gitti. Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından görevlendirilen komite önemli görüşmelerde bulundu ve 29 Mayıs gece yarısından itibaren iki taraf arasında 20 gün süreyle "ateşkes ilan edilmesi ve karşılıklı

87 Bölgede oluşan direniş hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt*, Konuralp, *a.g.e.*; Sökmen, *a.g.e.*; Melek, *a.g.e.*; Ada, *a.g.e.*, s. 30-40.

88 Ada, *a.g.e.*, s. 39.

89 Duran, *a.g.e.*, s. 43.

90 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 197-199.

savaş tutsaklarının mübadele edilmesi" dahil bazı konular üzerinde uzlaşmaya varıldı. Ancak varılan uzlaşma özellikle Fransız tarafının ihlalleri nedeniyle tam olarak uygulanamıyordu. En sonunda, Fransızların 8 Haziran'da Zonguldak Ereğlisi'ne asker çıkarması ile ateşkes henüz süresi dolmadan bozulmuş oldu.[91]

Fransa ile Ankara Hükümeti arasındaki bu diplomatik girişimlerden sonra, İskenderun Sancağı ile de ilgili önemli hükümler içeren "Bekir Sami Anlaşması" imzalandı. Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı sırasında Ankara Hükümeti heyeti, Yunanistan'ı yalnız bırakmak amacıyla diğer devletlerle ikili gizli görüşmeler gerçekleştirme yoluna gitti. Fransız Başbakanı Aristide Briand ile Bekir Sami Bey arasında yapılan bu görüşmeler sonucunda 11 Mart 1921'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada Fransız kuvvetlerinin Kilikya'yı boşaltması, savaş tutsaklarının mübadelesi ve daha pek çok önemli hükmün yanında, İskenderun Sancağı ile ilgili önemli hükümler de yer almıştır. Anlaşmada, İskenderun Sancağı'nın Suriye'de kalacağı, ancak özel bir yönetimin kurulması suretiyle Sancak'ta yaşayan Türklere kültürlerini geliştirme imkânı verilerek "Türkçenin, Arapça ve Fransızcanın yanı sıra resmi dil olarak kullanılmasına imkân verileceği" hükümleri yer almaktaydı. Fransızlara Anadolu'da verdiği imtiyazlar nedeniyle Ankara'da büyük eleştirilere maruz kalan ve ne BMM ne de Fransız Meclisi tarafından onaylanan[92] bu anlaşma, özellikle İsken-

91 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 69-74.

92 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, s. 132-138; Ada, *a.g.e.*, s. 43-44; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 25-26. Anlaşmada yer alan hükümler için bkz. Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 213-215. Mecliste tartışmalara yol açan bu anlaşma Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmedi, Bekir Sami Bey de bunun üzerine Hariciye Vekilliğinden istifa etti. Meclisteki tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 10, inikat 32, celse 2, 12 Mayıs 1337 (1921), s. 72-78. Mustafa Kemal de bu anlaşmaya karşı çıkanlardan birisi olmuştur ve anlaşmaya karşı çıkmasının sebebi olarak, mecliste daha sonraki tarihlerde yaptığı bir konuşmada, anlaşmanın Misak-ı Milli'ye aykırı olmasını göstermiştir. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 13, inikat 94, celse 2, 16 Ekim 1337 (1921), s. 351.

derun Sancağı'na yapılan vurgu ve bununla ilgili yapılan düzenlemeler bakımından ve daha sonraki Türk-Fransız görüşmelerinin esasını teşkil etmesi açısından önemlidir.[93]

Bekir Sami Anlaşması'nın onaylanmaması sonucu yeniden gerginleşen Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki ilişkiler, Fransa'nın Kilikya'da mali ve askerî açıdan giderek artan problemlere çözüm arayışı nedeniyle tekrar yumuşama sürecine girdi. Bu aşamada, Ankara Hükümeti de tüm imkânlarını Yunanlılarla savaşta kullanabilmek için, Fransa ile yapılacak bir anlaşmadan büyük yarar sağlayacaktı. Ankara Hükümeti Mayıs 1921'de Fransa'ya gönderdiği mektupla, Bekir Sami Anlaşması'nın reddedilme nedenlerini açıklamış ve yeni anlaşmaya varmak üzere görüşmelerde bulunmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Henry Franklin-Bouillon, Haziran 1921'de Ankara'ya geldi. Resmi görev üstlenmediğini bildiren Franklin-Bouillon, Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmelerde bir anlaşma taslağı üzerinde uzlaştı. Bundan sonra Franklin-Bouillon Paris'e giderek yetki mektubunu aldı ve kısa bir süre sonra Ankara'ya dönerek imzalanacak anlaşmayla ilgili görüşmelere devam etti. 20 Ekim 1921'de Ankara Hükümeti adına Yusuf Kemal'in, Fransa Hükümeti adına ise Franklin-Bouillon'un imzaladığı anlaşmayla Fransa ile olan savaş sona erdirilmiş oldu.[94] Bu anlaşmanın imzalanmasından önce BMM'de anlaşmaya yönelik çok sert eleştiriler yapılmıştır. Bazı milletvekillerinin, anlaşmanın Misak-ı Milli hükümlerine aykırı olduğu yolundaki eleştirilerine Mustafa Kemal, "Bu itilafname davayı millimizle asla ve kata ihtilaf halinde değildir ve tamamen Misak-ı Millimize mutabıktır. Bunun heyeti umumiyesi itibariyle kabulünde bir mahzur görmüyorum" şeklinde cevap verdikten sonra, çizilmesi öngörülen sınırı neden Misak-ı Milli'ye aykırı görmediğini de şu şekilde açıklamıştır: "Bu hudud Misak-ı Millimize münafi değildir. *Misak-ı Millimizde muayyen ve müsbet bir hat*

93 Bekir Tünay, "Atatürk ve Hatay", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 2, sayı 5, Mart 1986, s. 456.

94 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, s. 198-202; Ada, *a.g.e.*, s. 47-50; Soyak, *a.g.e.*, s. 523.

yoktur. Kuvvet ve kudretimizde tesbit edeceğimiz hat hattı hudud olacaktır."[95]

"Ankara Anlaşması" veya "Franklin-Bouillon Anlaşması" olarak da bilinen anlaşma, İskenderun Sancağı ile ilgili önemli hükümler içermektedir. Nitekim anlaşmanın 7. maddesinde "İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır"[96] denmektedir. Bunun dışında, anlaşmanın ekleri arasında bulunan ve Franklin-Bouillon tarafından verilen mektupta İskenderun Sancağı'ndaki Türklere tanınacak haklara dair başka vaatler de yer almaktaydı. Bu mektupta şöyle denilmektedir:

> "Bugün Hükümetlerimiz arasında imza edilen Anlaşmanın 7. Maddesini bütünleyici nitelikte olmak üzere, İskenderun bölgesinde uygulanacak özel bir yönetim konusunda Türk çoğunluğunun bulunduğu bölgelerin genellikle Türk soyundan olan memurlarca yönetileceğini belirtmeyi yararlı görüyorum. Türk kültürünün gelişmesi konusunda tüm kolaylıklardan yararlanacak okullar kurulacaktır."[97]

Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Güney Cephesi'ndeki savaş sona ermiş ve İskenderun Sancağı dışında, sonradan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalacak tüm bölgelerde Fransız işgali sona ermiştir. Anlaşmanın imzalanması Ankara Hükümeti'ne, daha önce Güney Cephesi'nde bulundurmak zorunda kaldığı askerleri batıya kaydırarak Yunanlılarla savaşta daha fazla kuvvet kullanabilme imkânı tanımış-

95 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 13, inikat 94, celse 2, 16 Ekim 1337 (1921), s. 351, 355 (İtalikler eklenmiştir). Anlaşmayla ilgili mecliste yapılan tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 13, inikat 91, celse 2, 12 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 92, celse 2, 13 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 93, celse 1-3, 15 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 94, celse 1-2, 16 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 96, celse 3, 18 Ekim 1337 (1921).

96 Anlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 50-52; bu konuda ayrıca bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 1, 10.

97 Bu mektubun ve anlaşmanın diğer eklerinin metinleri için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 53-60; bu konuda ayrıca bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 3.

tır. Buna ilave olarak, Fransa ile savaşın sona erdirilmesiyle birlikte Yunanlılarla devam eden savaşta Fransa'dan mali ve askerî yardım alınması olanağı da ortaya çıkmıştır.[98]

Batı Cephesi'nde Yunanlıların yenilgiye uğratılması sonrasında Batılı devletlerle Ankara Hükümeti arasında kalıcı bir barış kurma çabaları başladı. Bu amaçla 21 Kasım 1922'de toplanan Lausanne Barış Konferansı çok çetin pazarlıklara sahne olmuştur. Üzerinde uzlaşılamayan konular nedeniyle 4 Şubat 1923'te ara verilen konferans, 23 Nisan 1923'te tekrar toplanarak görüşmelere devam edildi ve 24 Temmuz 1923'te "Lausanne Barış Antlaşması" imzalandı.[99] Bu antlaşmanın 3. Maddesi ile güney sınırının 20 Ekim 1921'de imzalanan "Ankara Anlaşması" hükümlerinde belirlenen sınır olacağı teyit edilmiştir.[100] Böylece İskenderun Sancağı'nın milli sınırlar dışında kalması bir kez daha uluslararası bir belgede yer almış oldu.

Suriye sınırı ile ilgili olarak, Ankara Anlaşması ve bu anlaşmayı teyit eden Lausanne Antlaşması'ndaki hükümlere rağmen, sınırın nihai olarak belirlenmesi uzun süre gerçekleşmedi. Bu konudaki çalışmalar ancak Eylül 1925'te bir komisyonun kurulmasıyla başlayabildi. Komisyonun çalışmalarına başladığı dönemde genel koşullar Türkiye'nin lehineydi. Çünkü bu sırada Türkiye, Şeyh Sait isyanını tamamen bastırmış, Fransa ise Suriye'de giderek güçlenen isyan karşısında zor durumda kalmıştı. Nitekim, Suriye'de 1925 yılının yaz aylarında başlayan ve hızla yayılan isyan, manda rejimi kurulduğundan beri ortaya çıkan en büyük, en uzun süreli ve en yıkıcı isyan olmuştur.[101] Bu ortamda toplanan komisyonda, Türkiye sınırda kendi lehine birtakım değişikliklerin yapılmasını talep edin-

98 Ankara Anlaşması görüşmeleri yapılırken, Fransızlar anlaşmanın imzalanıp yürürlüğe girmesinden sonra silah sağlama taahhüdünde bulundular. Bu konuda bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 13, inikat 96, celse 3, 18 Ekim 1337 (1921), s. 366. Anlaşmanın ardından Fransızlar bu taahhütlerini yerine getirdiler. Bkz. Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 28-29.

99 Soysal, *a.g.e.*, s. 77.

100 Anlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 93-147; bu konuda ayrıca bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 4-6, 21-23.

101 Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin, 2005, s. 12.

ce, komisyon buna yetkisi olmadığı gerekçesiyle çalışmalarına ara vermiştir. 1925 yılı sonunda Fransa'nın Yüksek Komiser olarak atadığı ilk sivil olan Henri de Jouvenel, Türkiye ile sınır sorununu çözmenin aciliyeti olduğunu düşünerek bu konuda harekete geçti. Bu amaçla Şubat 1926'da Ankara'ya giden de Jouvenel, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile bir anlaşmaya vardı.[102] Fransa adına Ankara Büyükelçisi Albert Sarraut ve Türkiye adına Tevfik Rüştü Aras'ın 30 Mayıs 1926'da imzaladığı "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi" başlığını taşıyan bu anlaşma ile Türkiye-Suriye ilişkileri bir düzene sokulmakla kalmamış, ayrıca sınır çizgisi de belirlenmiştir. Buna ilave olarak, anlaşmanın eklerinde bulunan protokollerle Ankara Anlaşması'nın hükümlerinin aynen geçerli olmaya devam edeceği vurgulandıktan sonra, İskenderun Sancağı ile ilgili olarak "Suriye'de alınacak yönetimsel önlemler ya da Anayasa ne olursa olsun, Ankara Anlaşmasının 7. Maddesinin İskenderun Bölgesi için kabul ettiği özel yönetim biçimi her zaman göz önünde tutulacaktır" denmektir.[103] Bu anlaşma sonrasında sınırın tespit edilmesi çalışmaları uzun bir süre daha sürdü ve ancak 3 Mayıs 1930'da imzalanan protokolle tamamlanabildi.[104]

Yukarıda belirtilen anlaşmalarla birlikte Türkiye-Suriye sınırı 1930'a gelindiğinde kesin bir hal almış oldu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kalan İskenderun Sancağı, uzun süre Türk dış politikasında ön plana çıkan bir konu olmadı. Ancak bu süre içerisinde Sancak'taki Türklerin bir kısmı çeşitli örgütlenmelere gitmiş ve bu faaliyetlerinde Türkiye'nin önemli desteğini almışlardı. Türkiye, Sancakla ilgili taleplerini dile getirirken sadece uluslararası alandaki uygun koşullardan yararlanmamış, aynı zamanda yıllardır desteklediği Sancak'taki Türk cemaatinin, örgütlü ve disiplinli bir biçimde, belli hedefler doğrultusunda çalışmasını sağlayarak, Türkiye'ye katılımını gerçekleştirmiştir.

---

102 Majid Khadduri, "Alexandretta Dispute", *The American Journal of International Law*, Cilt 39, No. 3, Temmuz 1945, s. 408.

103 Anlaşmanın tam metni ve ek protokolleri için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 293-311.

104 Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 35-36.

Türkiye'nin ulusal bir meselesi olarak Sancak sorunu ve Milletler Cemiyeti'nin rolü

Türkiye'nin Sancak'la ilgili faaliyetlerinde 1936 yılı bir dönüm noktasını teşkil eder. Türk dış politikası açısından bu yılda önemli başarılara imza atılmıştır. Özellikle Boğazlarda sağlanan rejim değişikliği, çok önemli bir başarıdır. 1923'te Lausanne Barış Konferansı sırasında imzalanan "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" ile Türkiye, Boğazlar bölgesini silahtan arındırmayı ve Boğazların yönetimini kurulacak uluslararası bir komisyona devretmeyi kabul etmişti.[105] 1930'larda Avrupa'da giderek artan silahlanma yarışı, bu dönemde Türkiye'yi egemenlik haklarına sınırlama olarak gördüğü Boğazlarla ilgili, 1923 düzenlemesine karşı harekete geçmeye sevk etti. Nisan 1936'da Lausanne'de Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamış olan devletlere bir nota vererek, uluslararası alanda ortaya çıkan yeni durumlar nedeniyle sözleşmede değişiklik yapılmasını talep etti. Türkiye'nin talebi üzerine, Boğazlar meselesini görüşmek için 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux şehrinde bir konferans toplandı. Konferansa, İtalya dışında Lausanne Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan bütün devletler katılmış ve 20 Temmuz 1936'da "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" imzalanmıştır. Konferansa katılmayan İtalya ise Mayıs 1938'de sözleşmeyi imzalamıştır.[106] "Montreux Boğazlar Sözleşmesi" olarak anılan bu anlaşma ile Türkiye Boğazlar bölgesini silahtan arındırma yükümlülüğünden ve daha önce kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu'nun feshedilmesiyle de egemenlik haklarına kısıtlama oluşturan düzenlemeden kurtulmuş oldu.[107]

Boğazlar ile ilgili istediği değişikliklerin yapılmasını diplomatik yollardan sağlayan Türkiye açısından İskenderun Sancağı için harekete geçmenin önünde bir engel kalmamış ol-

105 Sözleşmenin tam metni ve ekleri için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 148-159.

106 Mehmet Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 120-124; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt I: 1914-1980)*, 10. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s. 343-345.

107 Sözleşmenin tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 509-526.

du. Nitekim Boğazlar Konferansı'nın bazı seanslarına dinleyici olarak katılan Afet İnan, sözleşmenin imzalandığı gün olan 20 Temmuz 1936'da Türkiye'ye dönmüş ve Atatürk'le yaptığı görüşmede Türkiye'nin başka meselesi kalmadığını söylediğinde, Atatürk'ten "Şimdi Antakya, İskenderun yani, Sancak meselemiz var" cevabını almıştır.[108] Aslında bu cevap, o dönemde Türk dış politikasının temel belirleyicisi durumunda olan Atatürk'ün, Sancak meselesinin gündeme getirilmesi için uygun koşulların oluşmasını beklediğinin bir göstergesi durumundadır.[109]

Türk dış politikasında Boğazlar sorununun çözüme kavuşturulması ve karar alıcıların Sancak meselesine dair algılamaları şüphesiz konunun gündeme taşınmasındaki tek etken değildir. Sancak meselesinin Türk dış politikasında önemli bir konu haline gelmesindeki bir başka olaysa, Suriye'de uzun zamandır bir çözüm arayışı içinde olan Fransa'nın, Suriye heyeti ile 9 Eylül 1936'da Paris'te imzaladığı antlaşmadır. Fransa bu durumda Suriye'ye bağımsızlık taahhüdünde bulunmuş oldu. Buna göre, Suriye'de Kasım ayında yapılması planlanan seçimlerden sonra antlaşma, Fransa ve Suriye meclisleri tarafından onaylanarak yürürlüğe girecekti.[110] Bu antlaşmanın 3. Maddesi İskenderun Sancağı'nı da etkileyen hükümler içermekteydi.[111] Bu maddede şöyle denmekteydi:

---

108 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 4. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 135.

109 Mustafa Kemal'in İskenderun Sancağı konusundaki görüşünü ortaya koyan olaylardan birisi 26 Kasım 1930'da Samsun'da meydana gelmiştir. Yurt gezisi kapsamında Samsun'a giden Mustafa Kemal, buradaki liseyi de ziyaret etti ve öğrencilerden birisinin tahtaya Türkiye haritası çizmesini istedi. Öğrencinin çizdiği haritada İskenderun Sancağı'nın Türkiye sınırları dışında kaldığını gören Mustafa Kemal, güney sınırını Sancak'ı içine alacak şekilde düzeltti ve burarın "kırk asırlık Türk Yurdu" olduğunu belirtti. Mehmet Tekin, *Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 183.

110 Suriye Heyeti ile Fransa arasında imzalanan antlaşmanın müzakere süreci ile antlaşmanın sonrasındaki gelişmelerle ilgili ayrıntılar için bkz. Shambrook, *a.g.e.*, s. 205-228 .

111 Ada, *a.g.e.*, s. 107-108.

"Yüksek Akit Taraflar manda rejiminin sona erdiği gün, Fransız Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak, ya da bu memleket adına imzalanan bütün andlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye Hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır."[112]

Böylece Fransa, Suriye'nin diğer kısımlarında olduğu gibi, İskenderun Sancağı'ndaki haklarını da Suriye'ye devredecekti. Fransa-Suriye antlaşmasının imzalanmasından önce bu konuda sessiz kalan Türkiye, antlaşma imzalandıktan sonra Sancak konusunu gündeme getirdi. İlk olarak Başbakan İsmet İnönü, Cenevre'ye giderken İstanbul'a uğrayan Irak Dışişleri Bakanı Nuri el-Said ile görüşmesinde, bu konuyu gündeme getirdi. Bu görüşmede İnönü, el-Said'e Türkiye'nin Suriye'nin bağımsızlığını kazanacak olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra, Fransa-Suriye görüşmeleri devam ederken olumsuz bir etki yapmaması açısından konuyu dile getirmediğini söyledi ve "Biz bu sorunu bizimle Suriye arasında doğrudan görüşmelerle çözmeye hazırız"[113] dedi. Bundan sonra da Sancak meselesi hızla Türkiye'nin gündemine girdi. Fransa ile yukarıda değinilen antlaşmayı imzalayan Suriye heyeti, Paris'ten dönerken İstanbul'a uğradı ve Türkiye'de geçirdiği iki günlük süre içerisinde Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve basın mensuplarıyla gerçekleştirdiği temaslar bile, Türkiye'nin Sancak'la ilgili kaygılarını ortadan kaldırmadı.[114] Bu süreçte Suriye heyetinin İskenderun Sancağı ile ilgili soruları yanıtlamaktan kaçınmaları, değil ikinci plana atılması, konunun Türk kamuoyunda giderek ön plana çıkan bir mesele haline gelmesine yol açtı. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneceği gibi, bu dönemde özellikle basın, mese-

112 Aktaran Gönlübol, *a.g.e.*, s. 162.

113 Bu görüşmeyi Majid Khadduri'ye el-Said-İnönü görüşmesinde hazır bulunan Irak'ın o zamanki Türkiye Büyükelçisi Seyid Naci Şevket aktarmıştır. Bkz. Khadduri, *a.g.e.*, s. 409.

114 Çelenk, *a.g.e.*, s. 62-64; Güçlü, *a.g.e.*, s. 104; Khadduri, *a.g.e.*, s. 409; Shields, *a.g.e.*, s. 27-30.

lenin giderek[115] bir "ulusal dava" haline dönüşmesinde önemli rol oynamıştır.

Fransa-Suriye Antlaşması sonrasında Türkiye, konuyu uluslararası platforma taşıyacak adımlar da attı. Bu doğrultuda ilk adım, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 28 Eylül 1936'da MC Konseyi'nde yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada Aras, İskenderun Sancağı meselesini gündeme getirerek, Fransa ile Türkiye arasında ikili görüşmeler yapılması talebinde bulundu.[116] Fransız Dışişleri Müsteşarı Pierre Vienot, 6 Ekim 1936'da Aras'ın talebine verdiği cevapta, Fransa'nın mandater ülke olarak bütün hak ve sorumluluklarını yeni Suriye Hükümeti'ne devrettiğini, bu nedenle de Türkiye-Fransa arasında Sancak ile ilgili yapılacak görüşmelere Suriye'nin de katılması gerektiğini bildirdi. Buna ilave olarak Vienot, Fransız Hükümeti'nin 1921'deki anlaşmalar çerçevesinde kalınması koşuluyla her zaman görüşmelere hazır olduğunu bildirdi. Türkiye'nin bundan sonraki adımı, Paris Büyükelçisi Suad Davaz aracılığıyla Fransa'ya 10 Ekim 1936'da bir nota vermek oldu.[117] Bu notada şöyle denmektedir:

> "Fransa ile Suriye mümessilleri arasında imza edilen ve Lübnan mümessilleri ile de akdedilmek üzere bulunan muahedeye müşabih bir muahedenin, azim ekseriyeti Türk olan, İskenderun ve Antakya mıntıkasının ahalisi delegeleri ile de aktedilmesinin Fransa Hükümetince münasip görülüp görülmediği hakkında karar vermek üzere lazım gelen tedbirlerin ittihazını rica ederim. ... Fransa Mandası çerçevesi içinde Suriye ve Lübnan'ın elde ettiği tekamül doğru ve haklı bir benzeyiş sebebiyle İskenderun ve Antakya'ya da teşmil edilmelidir ve tabi oldukları vesayetten sonra Suriye ve Lüb-

115 Yusuf Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 12, sayı 34, Mart 1996, s. 11.

116 "Milletler Cemiyeti Konseyinde", *Ulus*, 29 Eylül 1936, s. 1, 3; "İskenderunun istiklal hakkı tanınmalıdır", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1936, s. 1, 6.

117 Gönlübol, *a.g.e.*, s. 162; Khadduri, *a.g.e.*, s. 410-411; Soyak, *a.g.e.*, s. 533-535; Ada, *a.g.e.*, s. 111-112; Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", s. 11; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 499; *İskenderon-Antakya Meselesi I*, s. 13-15.

nan'a bahşedilen istiklal İskenderun'un muahedat ile müstefit olageldiği otonomiden sonra bu mıntıka için de tanınmalıdır."[118]

Bu notaya Fransa Dışişleri Bakanı Yvon Delbos 10 Kasım 1936'da verdiği cevapta, Vienot'un 6 Ekim'deki konuşmasını hatırlatarak, "Fransız Hükümeti'nin 1921 Anlaşması çerçevesinde Türk Hükümeti'nin görüşme talebini asla reddetmeyeceğini, ancak bu anlaşma şartlarının ötesine gitmeyeceğini ve buna yetkisi olmadığını" bildirdi. Ayrıca Delbos, "Suriye ile yapılan antlaşmanın benzerinin Sancak ile yapılmasının, Suriye'nin parçalanması anlamına geleceğini" söyleyerek, bunun "Manda Yasası'na aykırılık teşkil edeceğini" bildirdi.[119]

Türkiye ile Fransa arasında İskenderun Sancağı'na dair MC ve dışişleri bakanlıkları düzeylerinde diplomatik görüşmeler devam ederken, konunun Türkiye için taşıdığı önemin vurgulanması açısından, Atatürk 1 Kasım 1936'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılış konuşmasında, konu ile ilgili görüşünü şu şekilde ortaya koydu:

> "Bu sırada Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan "İskenderon - Antakya" ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz.
>
> Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatını bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."[120]

Atatürk bu konuşmasıyla bir anlamda Sancak meselesinin ulusal bir mesele haline geldiğini resmen ilan etmiş oluyordu.[121]

118 *Ayın Tarihi*, No. 36, 1. Kanun 1936, s. 92-93; *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 17-19; ayrıca bkz. Gönlübol, *a.g.e.*, s. 162-163.

119 Khadduri, *a.g.e.*, s. 411; *Ayın Tarihi*, No. 36, 1. Kanun 1936, s. 94-97; *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 1-5.

120 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 5, cilt 13, inikat 1, 1 Kasım 1936.

121 "Atatürkün Millete Hitabı", *Cumhuriyet*, 2 İkinciteşrin 1936, s. 1; Yunus Nadi, "Atatürkün dünkü Tarihi nutkunu dinledikten sonra", *Cumhuriyet*, 2 İkin-

Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere, Fransa ile ilişkilerin ilerlemesinde Türkiye, Sancak sorununun kendi perspektifine uygun bir biçimde çözüme kavuşturulmasını ön şart olarak koşmaktaydı. Bu konuşmasından bir gün sonra, 2 Kasım 1936'da Atatürk, Tayfur Sökmen'i yanına çağırtmıştır. Bu görüşmede Atatürk, Antakya-İskenderun için o andan itibaren "Hatay" adının kullanılması ve daha önce kurulmuş olan "Antakya, İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği" adı altında faaliyet gösteren teşkilatın da "Hatay Erginlik Cemiyeti" ismiyle değiştirilerek, Sancak'a yakın yerlerde bu cemiyetin şubelerinin açılması konusunda talimatlar verdi.[122] Böylece, Atatürk yerel düzeyde de Sancak sorunu ile ilgili tedbirler alınmasını sağlamıştır.

Sancak konusunun bu şekilde en yetkili ağızdan dile getirilmesinin ardından Türkiye, 17 Kasım 1936'da Paris Büyükelçisi Suad Davaz aracılığıyla Fransız Dışişleri Bakanlığına bir nota daha verdi. Bu notada Türkiye görüşlerini daha detaylı biçimde sundu ve Fransa ile Suriye arasında imzalanan anlaşmanın, 1921 Ankara Anlaşması ile Lausanne Antlaşması'na aykırı olduğunu ileri sürerek, Suriye ile Lübnan'a tanınan haklarının aynısının İskenderun Sancağı'na da tanınmasını talep etti.[123] Bu notaya 30 Kasım'da verdiği cevapta, Fransa Dışişleri Bakanı Delbos, Fransa ile Türkiye arasındaki aşılması mümkün olmayan görüş ayrılıkları nedeniyle sorunun MC'ye götürülmesi-

---

citeşrin 1936, s. 1, 3; "Meclis, dün Atatürkün çok mühim bir nutkile açıldı", *Akşam*, 2 Teşrinisani 1936, s. 1; "Atatürk'ün Tarihi Nutku", *Kurun*, 2 İkinciteşrin 1936, s. 1, 6; Asım Us, "İskenderun hakkındaki milli davamız", *Kurun*, 2 İkinciteşrin 1936, s. 1, 6.

122 Sökmen, *a.g.e.*, s. 95; İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 190-192; Mehmet Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet: Antakya İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Yahut "Hatay Erkinlik Cemiyeti"", *Güneyde Kültür*, Yıl 6, Sayı 67, Eylül 1994, s. 2-11. Cemiyetin adı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklarda "Hatay Erkinlik Cemiyeti", bazı kaynaklarda da "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak geçmektedir. Bu çalışmada, kurulan cemiyetin yazışmalarında kullandığı ve mühründe de yer alan "Hatay Erginlik Cemiyeti" adı kullanılacaktır.

123 Bu notanın tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 36, I. Kanun 1936, s. 107-111; *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 24-30. Bu konuda ayrıca bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 537-540.

ni teklif etti.[124] Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine sorun kısa sürede MC'ye taşınmış oldu.[125]

Türkiye ile Fransa arasında ortaya çıkan Sancak sorunu Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 14-15 Aralık 1936'daki olağanüstü toplantıda gündeme alındı.[126] Toplantının ilk gününde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yaptığı konuşmada sorunun ortaya çıkışına dair tarihsel sürecin özetini ve Türkiye'nin tezlerini sunarak Sancak'a, MC'nin atayacağı bir Komiserin denetiminde çalışacak, tarafsız jandarma gönderilmesini talep etti.[127] Aynı gün, İsveç temsilcisi Rickard J. Sandler, MC tarafından raportör olarak atandı. Fransız temsilcisi Vienot ise Fransa'nın Türkiye'nin tezlerini kabul etmediğini bildirirken, MC'nin konu ile ilgili işlemlerine destek olma vaadinde bulundu.[128]

MC Konseyi tarafından 14 Aralık 1936'da raportör olarak görevlendirilen Sandler, 16 Aralık'ta bir rapor sundu. Bu raporda Sandler genel hatlarıyla, Sancak sorununun MC'nin Ocak 1937'deki oturumunda tekrar görüşülmesini, bu zamana kadar geçecek sürede tarafların raportörle temas kurarak meselenin çözümüne dair görüşmelere devam etmelerini ve MC'nin Sancak'a 3 kişilik bir heyet göndermesini tavsiye etti.[129] MC Kon-

124 Fransız Dışişleri Bakanı Yvon Delbos tarafından verilen cevabi notanın tam metni için bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 11-13; *Ayın Tarihi*, No. 36, I. Kanun 1936, s. 120-122. Bu konuda ayrıca bkz. Khadduri, *a.g.e.*, s. 411-412; Ada, *a.g.e.*, s. 118-120.

125 Paris Büyükelçisi Suad Davaz'ın 4 Aralık 1936, buna cevaben Yvon Delbos'un 7 Aralık 1936 ve sonrasında Davaz'ın 9 Aralık 1936'da verdiği notaların tam metni için bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s. 14-16, 1-5. Türkiye, Fransa ve MC arasında bu süreçte yaşanan diplomatik yazışmalar konusunda bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 545-546.

126 "Konsey Sancak meselesini bugün müzakere edecek", *Akşam*, 14 Kanunuevvel 1936, s. 1, 12; "Sancak davası Cenevrede. Antakyanın Suriyeye ilhakını reddettik", *Cumhuriyet*, 15 Birincikanun 1936, s. 1, 7.

127 Tevfik Rüştü Aras'ın konuşmasının ayrıntıları için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s. 102-105.

128 Khadduri, *a.g.e.*, s. 412-414; Ada, *a.g.e.*, s. 120-122. Konuşmanın ayrıntıları için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s. 105-107.

129 Sandler Raporu'nun ayrıntıları için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s. 108-110. Bu konuda ayrıca bkz. "Sancağa bir heyet gidiyor", *Akşam*, 17 Kanunuevvel 1936, s. 1, 5; "Sancak için Cenevrede verilen muvakkat kararlar", *Cumhuriyet*, 18 Birincikanun 1936, s. 1, 8.

seyi tarafından raporun kabul edilmesi üzerine[130] 22 Aralık'ta Hollandalı, Norveçli ve İsviçreli 3 kişiden oluşan "İskenderun Sancağı Uluslararası Gözlemci Heyeti" kuruldu ve bu heyet 31 Aralık'ta Sancak'a ulaştı.[131] Aynı zamanda, MC kararı gereği, Cenevre'deki Türk heyeti Paris'e giderek görüşmelerde bulundu. Bu görüşmeler sırasında Türkiye, İskenderun Sancağı'nın ayrı bir devlet haline getirilmesini ve Suriye, Lübnan ve İskenderun Sancağı'ndan oluşacak bir konfederasyon kurulmasını teklif etti. Ancak Fransa böyle bir düzenlemeye yetkisi olmadığını bildirdiğinden, bu görüşmeler olumlu sonuç alınamadan[132] 23 Aralık'ta sona erdi.[133]

Sancak'la ilgili görüşmelerde Türkiye istediği sonuçları alamayınca başka yöntemleri de devreye soktu. Nitekim görüşmelerin çıkmaza girdiği aşamada Atatürk, 6 Ocak 1937'de ani bir kararla askerî birlikleri denetlemek amacıyla trenle İstanbul'dan Konya'ya doğru yola çıktı.[134] Eskişehir'de, Ankara'dan gelen Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile görüşen Atatürk'ün,[135] bu kişilerin çabası sonu-

130 Türkiye 16 Aralık'ta yapılan bu oylamada Sandler Raporu için çekimser kalmıştır. Türkiye'nin oylamada olumsuz oy kullanmamasının önemli bir sebebi Fransa'nın Suriye ile imzaladığı anlaşmanın onaylanmasını ertelemesidir. Türkiye'nin oylamadaki tavrı hakkında bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s. 110-112; Ada, *a.g.e.*, s. 123; Soyak, *a.g.e.*, s. 556-558; Shields, *a.g.e.*, s. 57-58.

131 MC tarafından görevlendirilen 3 kişilik Gözlemci Heyeti Hollandalı J. Caron, Norveçli Hans Holstad ve İsviçreli Charles von Wattewyl'den oluşmaktaydı. 3 üye dışında, MC Sekreterliği'nde görevli Norveçli Peter Anker ve İsviçreli Charles Mottier de 3 kişilik heyete eşlik ettiler. Bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 569-570; Güçlü, *a.g.e.*, s. 131; Shields, *a.g.e.*, s. 58-59.

132 Teklifin ayrıntıları için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (B.C.A.) (030.10.222.501.4)1. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu kaynağa B.C.A. olarak atıf yapılacaktır.

133 Gönlübol, *a.g.e.*, s. 163; Gönlübol vd., *a.g.e.*, s. 129; Soyak, *a.g.e.*, s. 558-560; *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s. 115; "Pariste Fransa ile siyasi müzakerelere dün başlandı", *Cumhuriyet*, 22 Birincikanun 1936, s. 1, 8; İsmail Müstak Mayakon, "Paris Müzakereleri", *Cumhuriyet*, 23 Birincikanun 1936, s. 1, 3.

134 "Atatürk Bu Sabah Konyaya Gitti", *Cumhuriyet*, 6 İkincikanun 1937, s. 1, "Atatürk Konyaya hareket ettiler", *Kurun*, 6 İkincikanun 1937, s. 1; "Atatürk Konyaya hareket etti", *Akşam*, 6 Kanunusani 1937, s. 1.

135 "Ulu Önder Eskişehirde Dört Saat Çalıştılar", *Kurun*, 7 İkincikanun 1937, s. 1; "Eskişehir telakisinden sonra", *Cumhuriyet*, 7 İkincikanun 1937, s. 1,3; "Eski-

cu Sancak'a yönelik bir askerî müdahaleden vazgeçirildiği açıklandı. Bu toplantıda, Sancak sorununa dair iki farklı tutumun çekişmesinin yaşandığı ve en azından bu olayda diplomasiyi ön plana çıkaran grubun görüşünün baskın geldiği şeklinde yorumlar yapılmışsa da,[136] Atatürk'ün bu seyahate çıkarken esas amacının Fransa'ya gözdağı vermek olduğu, Fransa'nın Sancak için Türkiye ile bir savaşa girmeyeceğinden emin olduğu anlaşılmıştır.[137] Eskişehir'deki toplantının ardından Konya'ya giden Atatürk, oradan Ulukışla'ya geçerek askerî birlikleri denetledi, bunun ardından da Ankara'ya geri döndü.[138]

Sancak sorununun çözümüne dair yapılan girişimlerde, bundan sonraki aşamalarda MC önemli bir rol oynamıştır. 20 Ocak 1937'de MC Konseyi tekrar toplandı. Toplantılar için Cenevre'ye giden Türk[139] ve Fransız heyetleri, İngiltere'nin arabuluculuk girişimleri sonucunda ikili görüşmeler yapmış ve görüşmelere Sandler de katılmıştır. Türkiye ile Fransa arasında uzlaşmaya varılan konuları Sandler, 27 Ocak 1937'de rapor halinde MC Konseyi'ne sundu.[140] Aynı gün MC Konseyi tarafın-

---

şehirde dört saat konuşuldu", *Akşam*, 7 Kanunusani 1937, s. 1.

136 Atatürk ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Sancak'ın her ne pahasına olursa olsun en kısa sürede Türkiye'ye katılmasını savunan görüşü savunurken, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilerek mümkün olduğunca çatışmadan kaçınılmasını savunuyordu. Bu konuda bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 125-126.

137 Soyak, *a.g.e.*, s. 576-578.

138 "Büyük Şef Konyadan sonra Ulukışlaya hareket buyurdular", *Cumhuriyet*, 8 İkincikanun 1937, s. 1; "Atatürk Ankaraya dönüyor", *Akşam*, 8 Kanunusani 1937, s. 1; "Atatürk Ankaraya döndüler", *Kurun*, 9 İkincikanun 1937, s. 1. Bazı görüşlere göre Atatürk'ün askerî güç kullanmaktan vazgeçmesi Ankara'daki görüşmeler sonucu ikna edilmesiyle değil, Fransa'nın tutum değişikliğine gitmesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu görüş için bkz. Khadduri, *a.g.e.*, s. 416.

139 Cenevre'ye giden Türk Heyeti, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ve danışmanlardan oluşuyordu. Heyetin görevlendirilmesi hakkında bkz. B.C.A. (030.18.1.2.71.1.2); B.C.A. (030.18.1.2.71.4.15).

140 Görüşmelerin nasıl geliştiği ve Sandler Raporu'nda kabul edilen ilkeler konusunda Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 27 Ocak 1937'de, yani raporun MC Konseyi tarafından kabul edildiği gün Cenevre'den gönderdiği telgrafın tam metni için bkz. B.C.A. (030.10.222.501.4). Raporun ayrıntıları için bkz.

dan onaylanan rapora göre Sancak, içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde ise Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olacak; resmi dil olarak Türkçe kullanılacak ve ordusu olmayacaktı. Ayrıca, Sancak'ın toprak bütünlüğü Fransa ve Türkiye'nin güvencesi altında olacaktı. Daha pek çok ayrıntının yer aldığı raporda, Sancak'm yönetilebilmesi için bir "Statü ve Anayasa" hazırlanması ve bunun MC Konseyi tarafından onaylanması öngörülmekteydi.[141]

Sandler Raporu uyarınca, Sancak Statü ve Anayasası'nı hazırlamak üzere Belçikalı, Fransız, İngiliz, Hollandalı ve Türk temsilcilerden oluşan beş kişilik "Uzmanlar Komitesi" kuruldu. Bu komite Şubat-Mayıs 1937 tarihleri arasında çalışmalarını Cenevre'de gerçekleştirdi. İlk toplantısını 25 Şubat'ta gerçekleştiren Uzmanlar Komitesi'nin talebi doğrultusunda, daha önce Sancak'a gönderilen üç kişilik Uluslararası Gözlemci Heyeti de Cenevre'ye geldi ve çalışmalara tavsiyeleri ile katkıda bulundu.[142] Uzmanlar Komitesi, Fransa ve Türkiye'nin önerilerini dikkate alarak Statü ve Anayasa'ya dair bir rapor yayınladı. Bu rapor, Sancak'ta resmi dil olarak Türkçenin yanı sıra Arapçanın da eklenmesi dışında, büyük oranda, daha önce Ocak 1937'de Türkiye-Fransa arasında varılan mutabakatı esas almaktaydı. Komite çalışmalarını sürdürürken, Türkiye ile Fransa arasında ikili görüşmeler devam etti.[143] Bu görüşmeler sonucunda, 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de, Türkiye-Fransa arasında Sancak'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırını gü-

---

Ayın Tarihi, No. 38, Şubat 1937, s. 94-98. Ayrıca bkz. Gönlübol, *a.g.e.*, s. 163; Gönlübol vd., *a.g.e.*, s. 129. Bu süreçte Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik görüşmeler konusunda bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 583-588; Güçlü, *a.g.e.*, s. 137-141, 153-164.

141 Kabul edilen raporun tam metni için bkz. *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s. 1-7. Bu konuda ayrıca bkz. Gönlübol, *a.g.e.*, s. 164; Gönlübol vd., *a.g.e.*, s. 129; Soyak, *a.g.e.*, s. 589-592; Khadduri, *a.g.e.*, s. 417.

142 Bu komitede Belçika'dan Maurice Bourquin, Fransa'dan Robert de Caix, İngiltere'den Sir James MacDonald Dunnett, Hollanda'dan R. A. Kollewyn ve Türkiye'den Numan Menemencioğlu yer almıştır. Uzmanlar Komitesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 101,107. Bu konuda ayrıca bkz. Güçlü, *a.g.e.*, s. 179.

143 Gönlübol vd., *a.g.e.*, s. 130-131.

vence altına alan anlaşmalar imzalandı.[144] Aynı gün, MC Konseyi Sancak Statü ve Anayasası'nı oluşturmakla görevlendirdiği komitenin raporunu onayladı ve böylece Sancak Statü ve Anayasası belirlenmiş oldu.[145]

Sancak Statü ve Anayasası'nın 29 Mayıs 1937'de kabul edilmesiyle birlikte Sancak'ta uygulanacak yönetime dair ayrıntılı düzenlemeler getirildi.[146] Statü ve Anayasa'nın bu kadar ayrıntılı biçimde hazırlanmasıyla, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önü alınmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan bu detaylı düzenlemelere rağmen, seçim aşamasında, anlaşmazlıkların ve buna bağlı şiddet olaylarının önlenmesi mümkün olamamıştır. Bu şiddet olaylarının ortaya çıkmasında, özellikle cemaatlerin, oluşturulacak Sancak Meclisi içerisinde kendilerine azami yer bulma çabalarının yattığını söylemek mümkündür. Özellikle, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı biçimde işleneceği gibi, Sancak'ta nüfus açısından en büyük grubu teşkil ettiği halde mutlak çoğunluk oluşturamayan Türk Cemaatinin, oluşacak Sancak Meclisi'nde, Türkiye'nin desteğini arkasına alarak mutlak çoğunluğu sağlama çabaları ile, bunu engellemeye çalışan diğer grupların faaliyetlerinin, bu çatışmacı ortamın Sancak'ın neredeyse tamamına hâkim olmasında doğrudan rol oynadığını söylemek yanlış olmaz.

Sancak'taki farklı gruplar arasındaki mücadelede, nihai olarak ortaya çıkacak durumun tayininde, Fransız Hükümeti'nin tutumu en büyük belirleyici faktörlerden birisi olmuştur. Hiç şüphesiz, 1936 sonrası dönemde Fransa, Sancak ile ilgili politikasını belirlerken uluslararası ortamda meydana gelen değişikliklerden etkilenmiştir. Bu dönemde giderek daha tehlikeli hale gelen Alman ve İtalyan tehdidine karşı müttefik arayışına gi-

144 Anlaşmaların tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 573-576. Bu konuda ayrıca bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 600.

145 MC'nin onayladığı raporun ve Sancak Statü ve Anayasası'nın tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 552-572; *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s. 8-53. Bu konuda ayrıca bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 601-604; Shields, *a.g.e.*, s. 107-110, 114.

146 "Hatayın istiklali Cenevrede tasdik edildi", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s. 1, 5; "Hataya ait anlaşmalar dün sabah saat onda Cenevrede imzalandı", *Kurun*, 30 Mayıs 1937, s. 1, 4.

ren Fransa ve İngiltere açısından, Türkiye'nin küstürülmemesi daha önce olmadığı kadar önemli hale gelmişti. Türkiye'nin, Fransa ile ilişkileri geliştirmek için Sancak sorununun çözümlenmesini şart olarak koşması, Fransa'yı taviz vermek durumunda bırakmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin taleplerini kabul etmek, yaklaşan bir savaşta Türkiye'nin desteğini sağlamak için verilen küçük bir bedel olarak algılandı.[147] Fransa'nın bu yaklaşımını, Sancak konusunda krizlerin yaşandığı çeşitli aşamalarda net bir biçimde görmek mümkündür.

Sonucu önceden belirlenen "seçim" ve devam eden Türkiye-Fransa görüşmeleri

Sancak Statü ve Anayasası'nın MC tarafından kabul edilmesiyle birlikte oluşturulması öngörülen meclis için çalışmalar başladı. Sancak Anayasası'na göre, seçimin ilk aşamasında, seçmenler kendilerini belirlenen cemaatlerden birisine kaydettireceklerdi. Ancak seçmen yazılım işlem sonuçları ne olursa olsun oluşturulacak mecliste her cemaatin belirlenen asgari sayıda vekile sahip olacağı belirtilmiştir.[148] Cemaatler belirlenirken, Fransa'nın daha önceden ortaya koyduğu ve Sancak'ta hiçbir grubu çoğunluk haline getirmeme yaklaşımı çerçevesinde, etnik, dinsel ve mezhepsel özellikler göz önünde bulundurulup, dilsel özellikler dikkate alınmamıştır.

MC'nin atadığı Seçim Komisyonu'nun, seçim düzenlemeleri hakkında Aralık 1937'de hazırladığı rapora, Türkiye itiraz etti.[149] Düzenlenecek seçimlere dair bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye-Fransa arasındaki ilişkiler başka olayların da etkisiyle gergin bir hal almıştır. Sancak'ta yeni rejimin resmen yürürlü-

147 Keith D. Watenpaugh, ""Creating Phantoms": Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 28, No. 3, Ağustos 1996, s. 369.

148 Soysal, *a.g.e.*, s. 569; *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s. 48-49. Bu kategoriler belirlenirken, Fransa'nın Sancak'ta belirlediği kategoriler esas alınmış, Arap Aleviler bu yaklaşım çerçevesinde Alevi olarak adlandırılan kategoriye dahil edilmişlerdir.

149 Khadduri, *a.g.e.*, s. 420-421.

ğe gireceği 29 Kasım 1937 tarihi için tören yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak yapılması planlanan bu törende asılacak bayraklar sorun teşkil etti. Sancak'taki Türk Konsolosu, törenlerde Suriye bayrağı asılması durumunda Türk bayraklarının da her yana asılacağını bildirdi. "Bayrak meselesi" kısa sürede Türk-Fransız ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuş ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ponsot ile yaptığı görüşmede, bu meseleden dolayı olayların artması durumunda Türkiye'nin Sancak'a müdahale edebileceği imasında bulunmuştur. Bundan sonra, bir adım daha atan Türkiye, 4 Aralık 1937'de Fransa'ya verdiği notada, Türkiye ile Fransa arasında 1926'da imzalanan "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi"ni tek taraflı olarak feshettiğini duyurdu. İlişkilerin daha fazla gerginleşmesini önlemeye çalışan Fransız Hükümeti, 17 Aralık'ta Türkiye'ye, kurulacak meclisin yeni bir bayrak kullanma kararı verebileceğini bildirerek gerginliği azaltmaya çalıştı.[150]

Bu ortamda Fransa, Türkiye'nin Seçim Komisyonu'nun raporuna dair itirazlarını destekleme yoluna gitti. Bunun üzerine, MC Konseyi de Geçici Komite kurularak Türkiye'nin seçimlerle ilgili düzenlemelere itirazlarının görüşülmesine karar verdi. Mart ayında Cenevre'de çalışmalarını gerçekleştiren komite, seçimlere dair düzenlemede Türkiye'nin itirazlarını giderecek değişiklikler yaptı.[151]

Türk ve Fransız temsilcilerinin de bulunduğu Geçici Komite, seçimlerde uygulanacak düzenlemelerdeki değişiklikleri görüşürken, Mart 1938'de Cenevre'de bulunan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, komisyonun Fransız temsilcisi De Tessan'e 10 Mart'ta Türkiye'nin Sancak'la ilgili taleplerini bir "memorandum" ile bildirdi. Buna göre Türkiye, oluşacak Sancak Meclisi'nde 22 vekilliğin Türk Cemaati'ne verilmesi, Türk vekillerin Halk Partisi tarafından belirlenmesi ve

150 Ada, *a.g.e.*, s. 145-148; "Fransa ile aramızdaki Suriye mukavelenamesini feshettik", *Son Posta*, 7 Birincikanun 1937, s. 1; "Suriye ile dostluk muahedesini feshettik", *Cumhuriyet*, 7 Birincikanun 1937, s. 1.

151 Güçlü, *a.g.e.*, s. 211-212; Shields, *a.g.e.*, s. 172-174.

Türkiye ile Fransa arasında yeni bir anlaşma imzalanması dahil, çeşitli taleplerde bulundu. İkili görüşmelerin daha sonraki aşamasında Fransa, Sancak Meclisi'nde 22 vekilliğin verilmesini kabul etti. Böylece Fransa henüz seçmen yazılımları başlamadan Sancak'ta yaşayan Türklere temsil anlamında çoğunluk garantisi vermiş oldu. Ancak üzerinde mutabakat sağlanan bu husus, Suriye'nin vereceği tepki düşünülerek, gizli tutulmuştur.[152]

Türkiye ile Fransa arasında Mart 1938'de varılan uzlaşıdan sonra, ilişkiler bu doğrultuda şekillenmiştir. Fransız Yüksek Komiseri'nin Sancak'taki delegesi Garreau, Mayıs ayının başlarında Ankara'ya giderek, Mart ayında varılan uzlaşının hayata geçirilebilmesi için yapılması gereken işleri görüştü. Bu sırada, Mayıs ayında seçmen yazılımları MC Seçim Komisyonu gözetiminde tekrar başladı. Ancak, Sancak'ta da olaylar devam etti. Fransız Yüksek Komiseri De Martel başta olmak üzere, diğer Fransız yetkililer olayların devam etmesi ve Türkiye'ye taahhüt edilen çoğunluk garantisinin seçmen yazılımlarında sağlanamaması durumunda Türkiye'nin müdahale etmesinden çekiniyordu.[153] Nitekim Fransız yetkililer bu endişesinde haksız değildi. Seçmen yazılımlarının Türkiye'ye verilen taahhütler doğrultusunda gerçekleşmemesi üzerine[154] Atatürk, 19 Mayıs

152 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgelerde, 10 Mart'ta bir "Gentlemen Agreement" yapıldığı ve Fransız Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı'mn Numan Menemencioğlu'na oluşturulacak Hatay Meclisi'nde 40 sandalyenin 22'sinin Türklere verileceği taahhüdünde bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. B.C.A. (030.10.224.510.126). Serhan Ada'nın aktardığına göre bu konuda tarafların imzaladığı bir metin bulunmuyor ancak Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki "diplomatik yazışmalardan Fransa'nın Türk Memorandumu'nu kabul ettiği açıkça anlaşılmaktadır." Bu konuda bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 159-160. Türkiye, Fransa ile varılan bu uzlaşıyı daha sonraki tarihlerde İngiltere'ye bildirmiştir. Bu konuda bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 194. Türkiye'nin, Sancak'ta 22 vekilliğin Türklere verilmesini seçim süreci daha devam ederken Fransa'ya kabul ettirdiği hususu başka kaynaklarda da teyit edilmektedir. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 509-510; Yaşar Demir, "Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)", *History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, 2012, s. 68; Yusuf Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 12, sayı 35, Temmuz 1996, s. 409.

153 Shields, *a.g.e.*, s. 176-203; Ada, *a.g.e.*, s. 164.

154 Mayıs ayı boyunca "Türk Cemaati"ne yazılan seçmen oranı % 50'ye ulaşamadı, oranlar bu ay içerisinde % 47-49 arasında gerçekleşti. Türk Cemaati'nin

1938'de trenle Ankara'dan Mersin'e hareket etti.[155] 27 Mayıs'a kadar Mersin ve Adana'daki birlikleri denetleyen Atatürk, Türkiye'nin Sancak meselesindeki kararlılığını bir kez daha dünyaya göstermiş oldu.[156] Atatürk'ün Mersin ve Adana'ya yaptığı seyahat, gecikme olmaksızın etkisini gösterdi. MC Konseyi, 23 Mayıs 1938'de yaptığı toplantıda, Türkiye'nin Sancak'ta seçmen yazılımında izlenen yöntemlere dair itirazını, Fransa'nın da desteklemesiyle haklı görerek, Türkiye'nin istediği doğrultuda değişiklikler yapılmasına karar verdi.[157]

Türkiye ve Fransa arasında, Mart 1938 sonrasında artarak devam eden işbirliği, Sancak'taki MC Seçim Komisyonu'nun da çalışmalarını etkiliyordu. Seçmen yazılımının taşıdığı önemin farkına varan Sancak'taki cemaatler sık sık karşı karşıya gelmeye ve çatışmaya varan olaylara neden olmaya başladılar. Bu aşamada Fransa, yeni önlemler almaya başladı ve Sancak'ta Türkiye'nin uzun süredir şikâyetçi olduğu kişileri görevlerinden aldıktan sonra, Sancak'a Abdurrahman Melek'i vali olarak atayarak, Türkiye'nin talep ettiği diğer değişiklikleri de gerçekleştirdi. Bu doğrultuda, Fransız Yüksek Komiseri tarafından atanan ve Sancak'taki en yetkili kişi Delege Garreau'yu da görevden alarak yerine, Sancak'taki Türklerle iyi ilişkileri olan Yarbay Philibert Collet'i atamıştır. 6 Haziran'da Sancak Valisi olarak göreve başlayan Melek de, Belediye Başkanlığı ve Antakya Kaymakamlığı dahil önemli pozisyonlara Türk cemaatinden kişileri atayarak, yönetimde Türk hâkimiyetinin oluşmasını sağlamıştır.[158]

---

seçmen oranları hakkında bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 190-196. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 165-166.

155 "Atatürk Mersine Gitti", *Kurun*, 20 Mayıs 1938, s. 1.

156 "Atatürk Mersinde askeri teftiş etti", *Kurun*, 21 Mayıs 1938, s. 1; "Atatürk Adanada", *Kurun*, 25 Mayıs 1938, s. 1; Tekin, *Hatay*, s. 342-344.

157 Türkiye, Sancak'ta yaşayan ve Türkiye'deki rejim aleyhtarı olan Türklerin "Türk Cemaati" yerine kendilerini "Sünni Müslüman" olarak beyan etmeleri sonucu "Diğer Cemaatler" kategorisine seçmen olarak kaydedilmelerine karşı çıktı. Fransa'nın desteklediği Türkiye'nin bu talebi, MC Konseyi tarafından haklı bulundu ve yapılan değişiklikle Türklerin bu tarihten itibaren "Diğer Cemaatler"e yazılmalarının önü kesildi. Bu konuda bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 187-192; Tekin, *Hatay*, s. 344; Ada, *a.g.e.*, s. 165-168.

158 Bkz. Melek, *a.g.e.*

MC Seçim Komisyonu, Sancak'taki yönetim değişikliği sonrasında ortaya çıkan koşullarda daha fazla çalışmalarını sürdüremeyerek 22 Haziran 1938'de faaliyetlerini durdurma kararı aldı ve bir hafta içinde Sancak'tan ayrıldı. Bu kararı memnuniyetle karşılayan Türkiye, Haziran ayı içerisinde MC Genel Sekreteri'ne başvurarak, Seçim Komisyonu'nu yetkilerini kötüye kullandığı ve tarafsız davranmadığı gerekçesiyle defalarca şikâyet etmiş ve çalışmalarının durdurulması talebinde bulunmuştu. Sancak krizinin son dönemlerinde Türkiye'nin bu talebi de Fransa tarafından desteklenmiştir.[159]

Sancak ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönem değerlendirilirken uluslararası gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim, Fransa ile Türkiye arasında Sancak konusunda işbirliğinin yoğunlaştığı dönem, Avrupa'da Almanya'nın Mart 1938'de Avusturya'yı işgal etmesi sonucunda krizin giderek derinleştiği bir döneme denk gelmektedir. Savaş ihtimalinin giderek arttığı bir ortamda Türkiye'nin desteğinin sağlanması giderek daha önemli hale gelmiştir. Türkiye'yi Almanya'dan uzaklaştırıp kendi taraflarına çekme çabaları çerçevesinde İngiltere, Mayıs 1938'de Türkiye'ye 16 milyon poundluk kredi sağlarken,[160] Fransa da Sancak konusunda Türkiye'nin talep ettiği değişiklikleri sürekli destekleyerek Türkiye'yi kazanmaya çalışmıştır.

Sancak'taki gelişmeler Türkiye ile Fransa arasındaki işbirliği paralelinde devam ederken, iki ülke Mart 1938 uzlaşısı ile yapılması tasarlanan askerî anlaşma için zemin yoklamaya başladılar. Bu konudaki görüşmeleri yürütmek üzere Türkiye'nin, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında görevlendirdiği heyet, 12 Haziran 1938'de Sancak'a gitti.[161] Fransız askerî yetkilileri ile uzun süren görüşmeler sonu-

159 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 409-410; Ada, *a.g.e.*, s. 171-174; Shields, *a.g.e.*, s. 209-229; "Milletler Cemiyeti komisyonu ile her türlü münasebatı kestik", *Kurun*, 22 Haziran 1938, s. 1, 4; "Hatay Meselesi Son Safhada", *Yenigün*, 23 Haziran 1938, s. 1.

160 Güçlü, *a.g.e.*, s. 213-215.

161 "Orgeneral Asım Gündüzün Başkanlığında Bir Türk Askeri Heyeti BuGün Şehrimizi Şereflendiriyor", *Atayolu*, 12 Haziran 1938, s. 1; "Askeri heyetimiz

cunda, 3 Temmuz'da imzalanan[162] "Türk-Fransız Askerî Anlaşması" ile Sancak'ın toprak bütünlüğünün Türk ve Fransız askerleri tarafından güvence altına alınması ve bunu sağlamak üzere en fazla 2.500 kişiden oluşan bir Türk Askerî Gücü'nün Sancak'a girmesi öngörüldü. Anlaşma şartları çerçevesinde, Türk askerleri 5 Temmuz'da Sancak'a girdi ve üzerinde uzlaşmaya varıldığı biçimde Sancak içinde konuşlandırıldı.[163] Sancak'ta bu gelişmeler yaşanırken, diğer konularda da Türk-Fransız görüşmeleri devam ettirildi. Bu görüşmelerin neticesinde 4 Temmuz 1938'de Ankara'da "Türkiye ile Fransa Arasında Dostluk Muahedesi" Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Henri Ponsot arasında imzalandı.[164] Anlaşmaların ardından Türkiye, Cevat Açıkalın'ı "Fevkalade Murahhas" olarak atadı ve Açıkalın, Temmuz 1938 ortasında Sancak'a gitti.[165]

MC Seçim Komisyonu'nun Sancak'tan ayrılması ve Türk askerleri'nin Sancak'a girmesinden sonra, Türk ve Fransız yetkililerden oluşan yeni bir seçim komisyonu kuruldu. Sadece Türk ve Fransız temsilcilerden oluşan bu komisyon çalışmalarına kısa sürede başladı ve seçmen yazılımını 1 Ağustos'ta tamamladı.[166] Kesinleşen sonuçlara göre seçmenlerin büyük çoğunluğunun Türk Cemaati'ne yazıldığı duyuruldu.[167] Bu son Seçim Komisyonu'nun, oldukça zorlama ve baskı sonucunda ortaya koyduğu rakamlara göre Sancak'taki Türk nüfusu iki

---

Hataya girdi", *Kurun*, 13 Haziran 1938, s. 1, 4; "Hatay Tarihi Günler Yaşıyor!" *Yenigün*, 14 Haziran 1938, s. 1.

162 "Askeri Anlaşma Dün Parafe Edildi-Bu Sabah Saat 8 de Imza Ediliyor", *Yenigün*, 3 Temmuz 1938, s. 1.

163 "Türk Askeri Hatay'da", *Ulus*, 5 Temmuz 1938, s. 1; "Askerlerimiz Hatayda", *Yenigün*, 5 Temmuz 1938-Ilave, s. 1; "Atatürk, Hatayı da kurtardın. varol!" *Kurun*, 6 Temmuz 1938, s. 1; Bekir Sıtkı Kunt, "Hatay'da Kahraman Askerlerimiz", *Yeni Mecmua*, 21 Haziran 1939, Sene 1, No. 8, s. 8-9.

164 "Dostluk muahedesi ve diğer vesikalar imza edildi", *Kurun*, 5 Temmuz 1938, s. 1. Anlaşmanın tam metni için bkz. B.C.A. (030.10.224.510.11)1-3.

165 B.C.A. (030.10.224.511.9)1.

166 Melek, *a.g.e.*, s. 60-61.

167 Melek, *a.g.e.*, s. 61; Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 413. Oyların oransal dağılımı için çalışmanın Beşinci Bölümü'ne bakınız.

yıl içerisinde, % 40'tan % 60'ın üzerinde bir orana erişmişti.[168] Sancak'taki seçimlerin ikinci turu bir formalite durumuna geldi. Çünkü, cemaatlere tanınan milletvekilliği sayısı ile başvurusu kabul edilen aday sayısı eşitti. Türk Cemaati'nden meclise girecek kişiler Türkiye tarafından önceden belirlendi ve sadece 22 aday belirlendiği için adayların tümü seçilmiş kabul edildi. Diğer cemaatlerden meclise girecek olan vekillerin de Türk tezlerine muhalefet etmeyecek kişilerden oluşmasına dikkat edilmişti.

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra da Türkiye, Hatay'la ilgili girişimlerini sürdürdü. Bu doğrultuda önemli bir adım, Türkiye'nin 30 Eylül 1938'de Fransa'ya bir muhtıra vermesi oldu. Bu muhtırada Türkiye, Fransa'dan Hatay'daki manda rejiminin sona erdiğini kabul etmesini talep ederek yeni oluşan duruma bir resmiyet kazandırmaya çalışmıştır.[169] Daha sonra, Ocak 1939'da, dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Fransa'nın Ankara'ya büyükelçi olarak atadığı Rene Massigli'ye, "Türkiye'nin Hatay'ı ilhak etmek istediğini, bunun kabul edilmesi durumunda Fransa'nın talep ettiği ittifakın gerçekleştirilebileceğini" açık bir biçimde bildirdi. Saraçoğlu'nun bu talebi, Fransa'da, Dışişleri ve parlamentodaki farklı görüşler nedeniyle oldukça büyük tartışmalara neden oldu. Türkiye ile Fransa arasında bu konudaki pazarlıklar devam ederken, Türkiye ile İngiltere arasında, ülkelerine saldırı durumunda işbirliğini öngören bir ittifak taslağı üzerinde uzlaşmaya varıldı. Fransa'nın da bu taslağa katılma isteğine Türkiye, Hatay meselesi çözümlenene kadar bunun mümkün olamayacağı cevabını verdi. İngiltere'nin Türkiye'ye silah alımında kullanılmak üzere 16 milyon Pound vermesini de öngören Türkiye-İngiltere Deklarasyonu 12 Mayıs 1939'da yayınlandı. TBMM'de Başbakan Refik Saydam'ın yaptığı konuşmayla kamuoyuyla paylaşılan bu deklarasyon üzerine, Türkiye ile Fransa arasında ittifak oluşturulmasına dair deklarasyonun 23 Haziran 1939'da Paris'te, Hatay'ın Türkiye'ye katılması-

168 Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 377.

169 Ada, *a.g.e.*, s. 190-191.

nı öngören anlaşmanın ise, yine aynı gün, Ankara'da imzalanması konusunda uzlaşmaya varıldı.[170] "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma" başlığını taşıyan anlaşma ile Hatay'ın Türkiye'ye katılması Fransa tarafından resmen kabul edilmiş oluyordu.[171] Anlaşma yürürlüğe girmeden 29 Haziran 1939'da toplanan Hatay Devleti Meclisi oybirliği ile Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören bir karar aldı.[172] Anlaşma hükümleri çerçevesinde, 23 Temmuz 1939'da, Hatay'da kalan son Fransız askerî birliği, Türk yetkililerin de katılımıyla gerçekleşen bir tören sonrasında Antakya'dan ayrıldı.[173]

---

170 Türkiye ile Fransa arasında bu dönemde gerçekleşen diplomatik pazarlıkların ayrıntıları için bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 198-211; Güçlü, *a.g.e.*, s. 249-274; Shields, *a.g.e.*, s. 237. Refik Saydam'ın konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 2, içtima F, inikat 11, celse 1, 12.5.1939, s. 67-69; bu konuda ayrıca bkz. "İngilizlerle Birleştik", *Yeni Sabah*, 13 Mayıs 1939, s. 1, 3.

171 "Hatay Anavatana kavuşmanın çılgın sevinci içinde çalkalanıyor", *Yenigün*, 24 Haziran 1938, s. 1; "Yirmi yıllık hicran nihayet bir mazi oldu", *Hatay*, 24 Haziran 1939, s. 1; Zeki Kemal Gençosman, "Tarihimize Bir Altın Yaprak Daha: Hatay Ana Vatana Kavuştu!", *Yeni Mecmua*, 7 Temmuz 1939, Sene 1, No. 10, s. 6-7. Anlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 581-589.

172 "Ebedi ve Şanlı bayrağımıza, bir daha ayrılmamak üzre bugün kavuşuyoruz", *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s. 1; "Hatay Devleti Tarihe Mal Oldu", *Hatay*, 30 Haziran 1939, s. 1.

173 "Varol Anavatan", *Yenigün*, 23 Temmuz 1939, s. 1-5; "Hataylı: kurtuluş bayramın kutlu olsun!" *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 1-2.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ MANDA DÖNEMİNDE İDARİ YAPI VE YEREL TOPLULUKLAR (1918-1936)

Antakya'yı da içine alan bölge, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız yönetimi altına girdi. Fransızlar savaş sonrası kendi yönetimlerine bırakılan Suriye'de uzun yıllar varlıklarını devam ettirebilecekleri bir idari yapı oluşturmaya çalıştılar. Bu bölgede idari yapının oluşturulmasının ilk aşamasında Fransızlar, Kuzey Afrika'da edindikleri deneyimlerini hayata geçirmeye çalıştılar. Suriye'nin genelini kapsayan, kendilerini hedef alan bir hareketin gelişmesini önlemeye dönük politikalar izleyen Fransız yöneticiler, bu doğrultuda bölgeyi mümkün olduğunca birbirinden bağımsız birimler halinde yönetmeye çalıştılar. Bu politikaların bir uzantısı olarak da, bölgede bulunan farklı etnik-dini özelliklere sahip toplulukları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışarak, bu topluluklardan bazılarına birtakım ayrıcalıklar tanıyıp, kendi yönetimlerine sadık topluluklar yaratma gayretine girdiler.

Antakya'da gerçekleştirdikleri işgal hareketinin ilk dönemlerinde önemli bir direniş hareketi ile karşılaşan Fransızlar uzun süre bölgedeki çetelerle mücadele etmek zorunda kaldılar. Ankara Hükümeti ile varılan uzlaşının ardından bölgedeki direnişin sona ermesiyle Antakya yöresinde yönetimlerini sağlamlaştıran Fransızlar, Suriye'yi ayrı birimler halinde yönetme politikalarının bir parçası olarak İskenderun Sancağı'nın özerk sta-

tüsünü sürekli devam ettirdiler. Fransızların bu politikası, bölgede topluluklar arası farklılıkların devam etmesine, hatta daha da keskinleşmesine yol açtı.

1918-1936 yılları arasındaki dönemin analiz edildiği bu bölüm iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile 1921 Ankara Anlaşması'na kadar geçen sürede Antakya yöresindeki gelişmeler, özellikle Fransız işgaline karşı geliştirilen direniş hareketleri incelenmiştir. İkinci alt bölümde ise, Fransızların kurduğu İskenderun Sancağı'nda yerel toplulukların durumları, bu bölümde vurgulanacağı gibi, farklı etnik ve dini grupların, Fransız yönetimi ile geliştirdikleri farklı ilişki biçimleri incelenmiştir.

Fransız işgaline direniş hareketi

Değişen düzende yerel elitler

Ulusçu hareketlerin güçlenmesi ve kitlesel hale gelmesinde elitler önemli bir rol oynarlar. Bu nedenle, İskenderun Sancağı'nda ulusçuluğun gelişimi konusunda üzerinde durulması gereken hususlardan biri de bölgede yaşayan elitlerin sürece etkisidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yüzyıllardır kullanılmakta olan elit kavramı konusunda[1] herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanım ortaya koymak güçtür.[2] Bu zorluğu akılda tutarak, çalışmada benimsenen elit tanımı şu şekilde ortaya konulabilir: Elitler, bulundukları topluluklardan sosyal, kültürel ve/veya ekonomik açılardan ayrılan ve topluluklara önderlik etme imkân ve kabiliyetine sahip bireylerdir.

1 T.B. Bottomore, *Elites and Society*, Penguin Books, Middlesex, 1974, s. 7.

2 Farklı elit tanımlarına birkaç örnek vermek gerekirse, Gaetano Mosca'ya göre elitler bir yönetici veya siyasal sınıftır. Vilfredo Pareto ise, daha geniş bir şekilde elitleri, alanlarında üstünlük gösteren bireylerin tümü olarak tanımlamaktadır. Elit teorisyenleri elitlerin etki kaynaklarının ne olduğu konusunda hemfikir olmasalar da elitleri güç ve liderlik açısından tanımlarlar. Aktaran, Andre Lecours, "Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 6, No. 1, Bahar 2000, s. 124, son not 58. Bottomore daha yalın bir ifadeyle elitleri, toplumda daha yüksek statüye sahip gruplar olarak tanımlamaktadır. Bkz. Bottomore, *a.g.e.*, s. 14.

Elitlerin ulusçuluktaki rolü konusunda oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Andre Lecours'a göre, ulusçu hareketlerin ortaya çıkması ve gelişmesinde elitler olmazsa olmaz unsurlardır.[3] Thomas Haymes de elitlerin faaliyetlerinin, bulundukları gruplarda kimliklerin oluşumunda büyük etkisi olduğunu öne sürmektedir.[4] Özellikle, ulusçu hareketlerin kitleselleşmesi aşamasında elitler önemli rol oynarlar.[5] Elitler, kimliklerin oluşturulması, yayılması ve siyasallaştırılması sırasında birtakım "kültürel işaretleyiciler" kullanırlar, bazı sembolleri oluşturur veya var olan sembolleri manipüle ederler.[6] Tüm bu süreçlerde, elitlerin çıkarları önemli rol oynar. Elitler, çıkarlarına göre ulusçuluk hareketlerini yönlendirmeye, belli şekillere sokmaya çalışırlar. Örneğin, Almanya'da siyasi elitler uluslaşmanın ilk dönemlerinde kitleleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle ettiler.[7]

Sosyal, siyasal ve çeşitli alanlarda meydana gelen değişiklikler elitlerin konumlarında değişikliklere yol açabilir.[8] Ancak, şunu akılda tutmak gerekir ki, elitleri sürekli birlikte hareket eden, homojen bir grup olarak ele almak yanıltıcı olacaktır. Gerçekçi bir analiz, elitler arasındaki bölünmüşlüğü dikkate almak zorundadır. Elitlerin tümü aynı çıkarlara sahip bireyler olmadıkları gibi, aralarında ciddi bir rekabet de yaşanabilmektedir. Dolayısıyla, çoğu durumda elitler bölünmüş durumdadır ve aralarındaki çıkar çatışmaları süreklilik arz etmektedir. Bu durumda sadece elitlerin değil, doğal olarak farklı elit gruplarının kullandıkları sembollerin de bir mücadelesi yaşanır.[9]

Türkiye'ye katılımın gerçekleştiği 1939 yılına kadar İskenderun Sancağı'nda görülen ulusçu hareketlerde özellikle ye-

3 Lecours, *a.g.e.*, s. 121.

4 Thomas Haymes, kimliklerin, elitlerin bilerek veya bilmeyerek gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu oluşturulduğunu öne sürmektedir. Bkz. Haymes, *a.g.e.*, s. 551.

5 McGarry, *a.g.e.*, s. 134.

6 Aktaran, Lecours, *a.g.e.*, s. 118.

7 Haymes, *a.g.e.*, s. 554, 546.

8 Bottomore, *a.g.e.*, s. 93.

9 Lecours, *a.g.e.*, s. 119.

rel elitler önemli rol oynamıştır. Osmanlı'nın son döneminden başlayarak bölgedeki elitler arasında bir bölünmüşlük vardı. Bu bölünmüşlüğün temel sebebini elitler arasında, ekonomik ve siyasal alanlardaki, çıkar mücadelesi oluşturmuştur. Uluşçu hareketlerde önemli rol oynayan bir başka grup ise kırsal kesimlerde etkili olan ve Sancak'ın en etkili diğer iki elit grubuyla bağlantısı bulunan kişilerdir.

Antakya'daki elitleri ve bunlar arasındaki mücadeleyi anlayabilmek için Tanzimat sonrasındaki gelişmelere göz atmakta yarar vardır. Tanzimat sonrası gerçekleştirilen toprak reformu ile büyük toprak sahibi konumuna gelen Antakyalı eşraf, ayrıcalıklı konumunu II. Abdülhamid döneminde de korudu. Bu dönemde büyük toprak mülkiyetinin yanı sıra bu kişiler, hükümetten çeşitli rütbeler alarak, halk üzerindeki nüfuzlarını daha da arttırdılar.[10] Antakyalı eşraf arasında, Tanzimat sonrası dönemde en ünlü kişi Bereketzade Rıfat Ağa'dır. Çalışma boyunca adından sık sık söz edilecek Suphi Bereket'in (Bkz. EK 2) babası olan Rıfat Ağa'nın, II. Abdülhamid'in güvenini kazanmasıyla Antakya'da kendisinin yakın ve uzak akrabalarından oluşan aileler, toprakların çok büyük kısmının mülkiyetini ve şehrin ekonomik olarak kontrolünü ellerine geçirdiler. Bu aileler Antakya'nın en zengin, en eğitimli ve kültürel açıdan en gelişmiş kesimiydiler. Rıfat Ağa sahip olduğu ekonomik güç ve prestij sayesinde Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Halep mebusu olarak seçildi. Bereketzade ve onlara yakın aileler o dönemde Antakya'nın elit kesimini oluşturmaktaydılar. Ancak, "31 Mart Vakası" sonucu II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle konumları sarsılan Antakya'nın büyük toprak sahibi aileleri, aynı dönemde Rıfat Ağa'nın ölümüyle de büyük bir darbe aldılar. Çünkü, büyük toprak sahibi ailelerin ekonomik ve siyasal açıdan sahip oldukları konum, Antakya'da bu aileler kadar zengin olmayan, ama ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri itibariyle halktan ayrı konumda bulunan ve genelde esnaf kişilerden oluşan kitleyi rahatsız ediyordu. Bu gruba ilave olarak, Antakyalı büyük toprak sahibi ailelerin imti-

10 Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s. 611.

yazlı konumundan rahatsız olan İttihatçılar da harekete geçerek, büyük toprak sahiplerinin bazılarını yargıladılar ve böylelikle prestijlerinin sarsılmasını sağladılar. Büyük toprak sahibi ailelerin siyasal ayrıcalıklarını hızla kaybettikleri bu süreçte, onlara muhalif olan kişiler, toprak sahibi olmayıp, üst gelir grubunda bulunan Türk ailelerden birisinden gelen Türkmenzade Ahmet Ağa'nm etrafında toplandı. Ahmet Ağa, büyük toprak sahiplerine muhalif olan kişilerle İttihatçıları bir araya getirdi. Böylelikle, Antakya'da yeni bir elit grubunun ortaya çıktığı bir süreç yaşandı. Diğer yandan, Bereket Ailesi'nin en fazla ön plana çıktığı büyük toprak sahibi ailelerin ekonomik güçlerini devam ettirmek suretiyle elit pozisyonlarını korudukları bu süreçte, Antakya'da iki elit grubu arasında bir mücadele başlamış oldu. Antakya'da İttihat ve Terakki Kulübü'nü açan yeni elit grubun lideri konumundaki Türkmenzade Ahmet Ağa, Bereketzade Rıfat Ağa'nın ölümünün ardından Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Halep mebusu olarak seçildi ve bu görevini Fransızların işgaline kadar da sürdürdü. Yeniden şekillenen düzen içerisinde, Antakya'daki en güçlü grubu İttihatçılar oluşturdular. Ancak İttihatçılarla büyük toprak sahibi elitlerin çekişmesi burada bitmedi. Siyasi güçlerini kaybeden büyük toprak sahibi aileler, yeniden eski güçlerine kavuşabilmek için fırsat kollamaya başladılar. Dolayısıyla bu gruba mensup kişilerin çoğu İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldılar, ancak bu girişim onlara eski konumlarını getirmedi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kargaşada ise sahip oldukları ayrıcalıkları tekrar kazanabilmek ümidiyle, bir kez daha sahneye çıktılar. Savaş sırasında çekilen gıda sıkıntısını propaganda aracı olarak kullanan büyük toprak sahibi elitler, bu şekilde İttihatçıları itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Siyasal alandaki ayrıcalıklı konumlarını yeniden kazanma çabalarını sürekli devam ettiren bu grup, Antakya'da Arap Hükümeti'ni kuran Faysalcılarla birlikte hareket ettiler.[11] Eski İtti-

11 Bu sürecin ayrıntıları için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 908-917. Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Parti-*

hatçılar ise, ileriki bölümlerde daha ayrıntılı biçimde üzerinde durulacağı gibi, Suriye'nin tamamen işgal edilmesinin ardından Fransızlara karşı verilen mücadelede ve sonraki süreçte Türkiye ile bağların devam ettirilerek, en nihayetinde "Türk" ulusçuluğuna İskenderun Sancağı'nda ivme kazandırılmasında yerel liderlik rolünü üstlendiler.

Tanzimat sonrası dönemde Antakya'da elit kesimi oluşturan her iki grubun da ortak özelliği, Sünni Türklerden oluşmasıdır. Bir yandan Bereket Ailesi'nin öncülük ettiği büyük toprak sahipleri, diğer yandan da Türkmen Ailesi'nin en ön planda olduğu İttihatçılar arasında devam eden siyasi ve ekonomik çekişmeye rağmen, diğer grupların konumları değişmedi. Bu noktada, Amik'teki büyük toprak sahibi Türkmen Beyleri'nin konumlarına değinmek faydalı olacaktır. Genellikle, Antakya şehrindeki siyasi çekişmelerin dışında kalan bu Türkmen Beyleri, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında giderek daha fazla önem kazanan ulusçu fikirlerden etkilendiler. Yaşadıkları bölgenin fiziksel olarak da Antakya'dan uzak olması nedeniyle siyasi çekişmelerde çok aktif olmayan Sünni Türkmen Beyleri, süreç içerisinde ulusçuluğun da etkisini arttırmasıyla, Antakya'daki İttihatçılarla daha yakın ilişkiler kurmaya başladılar. Türkmen Beyleri'nin bu konumuna karşılık, Tanzimat döneminde de sürdürülen Sünni siyasetinin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de sürdürülmesi ile Arap Aleviler bilinçli bir biçimde devlet işlerinden uzak tutuldu. Muhafazakâr hükümet görevlileri, Arap Alevileri sürekli baskı altında tutarken, Sünni halk da aynı paralelde Arap Alevileri aşağılayıcı ve dışlayıcı tutumunu devam ettirdi. Diğer bir deyişle, İttihat ve Terakki Partisi de Arap Alevilerin bu ikinci sınıf kitle olma durumunu sona erdirmedi.[12] Osmanlı Devleti döneminde, Antakya'da yüzyılların birikimi sonucu oluşan hiyerarşik yapı içerisinde genel olarak Arap Aleviler fakir, Sünniler ise zengin sınıfı oluş-

---

ler, cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918, Genişletilmiş Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 294-315.

12 A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937, s. 223.

turmaya devam etti. Etnik-dini grupların sosyal sınıflar arasındaki konumları değişmezken, Faik Türkmen'in de vurguladığı gibi, değişiklik en tepede yer alan Sünni Türk grubun üyelerinin pozisyonlarında gerçekleşiyordu.[13]

Ekonomik açıdan, Birinci Dünya Savaşı, Antakya yöresinde farklı grupları farklı biçimlerde etkilemiştir. Türkmen Amik Beyleri savaştan kârlı çıkanların başında geliyordu. Amik Beyleri, temel ekonomik kaynakları olan hububat fiyatlarının savaş sırasında dünya genelinde yükselmesiyle, zenginliklerini daha da arttırma imkânı buldular. Tam tersine, Antakyalı büyük toprak sahiplerinin bir kısmı, zenginliklerini önemli ölçüde Asi Vadisi'nde yetiştirilen ipeğe borçlu olduklarından, Birinci Dünya Savaşı sırasında ipek fiyatlarının düşmesi nedeniyle büyük ekonomik zarara uğradılar. Büyük toprak sahipleriyle birlikte, Asi Vadisi'nde yaşayıp geçimini ipek böcekçiliği ile sağlayan Arap Aleviler de büyük ekonomik zarara uğramıştır. Savaş sırasında ipeğin neredeyse hiç para etmeyecek kadar ucuzlaması nedeniyle, Arap Aleviler açlık ve sefalet içine düştüler. Bu zorlu koşullar Arap Alevilerin Osmanlı Hükümeti'nden daha da soğumalarına neden oldu.[14]

Fransızların Antakya ve çevresini işgal etmesinden sonra meydana gelen olaylar, büyük ölçüde yerel elit unsurların çıkar hesapları tarafından şekillendirilmiştir. Halk ise kendisini, elitlerin birbirleri ile mücadelesinin ortasında bulmuştur. Çıkarları doğrultusunda saf değiştirmekten çekinmeyen elitlerin birbirlerine karşı oluşturdukları gruplaşmalar, Osmanlı'nın son döneminde oluşan yapılar üzerinden devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde Antakya'da tam bir kargaşa ortamı oluşmuştu. Yerel yönetimlerin tümü ve iaşe işlerinin tamamı İttihat ve Terakki'nin kontrolü altında bulunuyordu. Şehirde ortaya çıkan iaşe sorunlarından dolayı her gün onlarca çocuk açlıktan ölüyordu. Yiyecek bulamayan in-

13 Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 904-906.

14 Bu konunda bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s. 612; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 913-915.

sanların bazıları ot yiyerek beslenmeye çalıştığından dişleri yemyeşil bir hal alıyordu. Belirsizliğin hüküm sürdüğü ortamda şehirdeki elitler arasındaki çekişmeler yeniden alevlenmiş durumdaydı. Bereket Ailesi'nin öncülük ettiği büyük toprak sahibi elitler, sıkıntıların sebebi olarak iktidardaki İttihatçıları gösterip, halkı hükümetten soğutma gayreti içine girdiler.[15] Savaş sonrası oluşan ortamda Osmanlı Devleti'nden umudu kesen büyük toprak sahipleri, Faysalcılarla işbirliği yaptı. Manda dönemi ve sonrasındaki Hatay Devleti sırasında da adlarından sıklıkla söz edilecek olan Suphi Bereket ve Mehmet Adalı'nın (bkz. EK 2) öncülük ettiği büyük toprak sahipleri, Faysal adına hareket eden Arap milliyetçisi İbrahim Henano (bkz. EK 2) ile birlikte, Antakya'da gerekli önlemleri aldıktan sonra, henüz savaşı resmen bitiren Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi imzalanmamışken, 27 Ekim 1918'de Antakya'da Arap Hükümeti'nin kuruluşunu ilan ettiler. Bu hükümetin kurulmasının kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğini düşünen Antakyalı büyük toprak sahipleri, Faysalcıların Antakya'daki liderliğini üstlendiler.[16]

Savaşın sona ermesinden sonra İngiltere ve Fransa'nın başlattıkları işgaller, bir süre sonra Fransa ile Faysal'a bağlı kuvvetleri karşı karşıya getirdi ve 7 Aralık 1918'de Fransız kuvvetleri Antakya'da kurulmuş olan Arap Hükümeti'ne son verdiler. İşgalin ilk dönemlerinde, Antakyalı büyük toprak sahibi elitler, Fransızlarla ilişkilerini geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulundular. Ancak, Sancak'ta oluşturulan Fransız yönetiminin yörede kalıcı olmaya dönük adımlar atması ve bu çerçevede hayata geçirilen yeni uygulamaların büyük toprak sahibi grubun çıkarlarına zarar verir hale gelmesi üzerine, bu grup taraftarları Arap hareketinin başlattığı direnişi daha fazla desteklemeye başladılar. Bu sırada, Halep'teki Faysalcılar, Fransız kuvvetlerinin Suriye'nin iç kesimlerine ilerlemesini engellemeye çalışıyor, bu açıdan da, Antakya'da direniş hareketinin ortaya çıkmasını kendi çıkarları lehine görüyorlardı. Bu dönemde Suphi

15 Konuralp, *a.g.e.*, s. 5; Öcal, *a.g.e.*, s. 19-20.

16 Bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 8.

Bereket, Halep'e giderek Antakya'da kurulacak direniş hareketi için görüşmeler yaptı ve bu hareketin başına eski bir Osmanlı subayı olan Asım Bey'i getirmeye karar verdi. Suphi Bereket, Halep'e çağırdığı Asım Bey, Dedebeyzade Hakkı Bey, İzzettin Çavuş ve Mürselzade Ahmet Bey ile birlikte kurulacak teşkilat konusunda Faysalcılarla yeniden görüşmeler yaptı ve bu konuda uzlaşmaya vardı. Buna göre, Fransızları bölgeden uzaklaştırmak amacıyla, Halep'teki Faysalcıların para ve silah yardımında bulunmaları, Antakyalı büyük toprak sahiplerinin de yöredeki çetelerin örgütlenmesine ön ayak olarak, çete liderlerine 30'ar, üyelere de 5'er altın maaş vermeleri kararlaştırıldı.[17]

Kontrolsüz bir direniş gücü: Çeteler

Halep'ten para ve silah yardımı alan Asım Bey ve yanındakiler, Kasım 1919'da Kuseyr bölgesine gidip Fransızlarla mücadele edecek çeteleri oluşturmaya başladılar. Hızlı bir biçimde örgütlenen çeteler, Kuseyr'deki Türk köylerine yakın bir yerde bulunan Baslıkaya'da kendilerine karargâh kurup, Halep'ten aldıkları yardım ve köylerden topladıkları adamlarla güçlenerek, bir süre sonra Fransızlarla çatışmaya girmeye başladılar. Daha da ileri giderek, Antakyalı büyük toprak sahipleri ile birlikte hareket eden Yüzbaşı Asım, organize ettiği çetelerle birlikte, 13 Mart 1920'de Antakya'ya baskın düzenledi. Fransızlarla şehrin sokaklarında çatışmaya giren çete üyeleri, şehirde bulunan hapishaneyi basarak tutukluları serbest bıraktı. Şunu vurgulamak gerekir ki, bu dönemde bölgede bulunan çeteler Anadolu'daki direnişten ziyade Suriye'deki direnişin bir parçası durumundaydı. Bu çetelerin Faysalcılarla birlikte hareket ettiğinin önemli bir göstergesi, ilk baskından sonra karargâhlarına dönen çetelerin, İdlip'e bir adam göndererek, Antakya baskınının başarıyla gerçekleştirildiğini Halep'e telgrafla bildirmeleridir. Bundan da önemli bir gösterge, baskından bir hafta sonra, Antakya şehrine hâkim durumdaki surlara gelen çetenin, burada

17 Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 932-936, 968-969; Konuralp, *a.g.e.*, s. 24; Melek, *a.g.e.*, s. 3.

büyük bir Faysal bayrağı açması olmuştur. Şehre yapılan baskının ardından da çete üyeleri surlardan ve cami minarelerinden Fransız askerlerini ateş altına almaya devam ettiler.[18]

Şehirde yeterli askerleri olmayan Fransızlar, çeteleri şehirden uzak tutmayı başaramadı. Çetelerle Fransız kuvvetleri arasında günler süren çatışmalar, şehrin içinde de devam etti. Çetelerle başa çıkamayan Fransızlar, şehrin belli bölgelerine yönelik günler süren bombardımana giriştiler. Şehirde tam bir kaosun sürdüğü bu günlerde halkın çoğu şehri terk edip çevredeki yerlere sığındılar. Antakya'ya çetelerin yaptığı baskınların ardından Asım Bey, Antakyalı büyük toprak sahipleri ile görüşüp çete adına para toplamaya başladı.[19]

Antakya ve çevresindeki çeteler bu faaliyetleri gerçekleştirirken Amik Ovası'nda da Fransızlara karşı mücadele başladı. Fransızlara karşı Amik'teki mücadelenin liderliğini ilk dönemlerde, Faysal'ın Antakya'daki temsilcisi konumundaki Suphi Bereket ile anlaşan ve kendisinden düzenli aylık ödeme alan Mürselzade Ahmet Bey üstlenmiştir. Bir süre sonra, Suphi Bereket, Mürselzade Ahmet Bey ile anlaşmazlığa düştü ve bu bölgedeki hareketin başına Gençağazade Ahmet Bey getirildi. Suphi Bereket tarafından görevinden azledilen Mürselzade Ahmet Bey ise, Fransızlarla anlaşarak bölgede 2 yıl boyunca onlar adına milis komutanlığı yaptı.[20] Bu örnekte olduğu gibi, mücadele edilen tarafın bu kadar sık ve kolay değişmesi, Antakya yöresinde önde gelen kişilerin aslında belli "ulusal" ya da bağımsızlıkçı duygulardan çok, çıkarlarına göre hareket ettiklerinin bir göstergesidir. Aslında bu durum şaşırtıcı değildir. Çünkü dünyanın farklı yerlerinde yaşanan pek çok olayda, Thomas Haymes'in de vurguladığı gibi, elitlerin çıkarlarına göre kendilerini yeniden konumlandırma yoluna gittikleri ve bu çerçevede top-

18 Bu sürecin ayrıntıları konusunda bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 969-978; Konuralp, *a.g.e.*, s. 29-32.

19 Bu sürecin ayrıntıları konusunda bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 980-992; ayrıca bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 45; Çelenk, *a.g.e.*, s. 17; Melek, *a.g.e.*, s. 4.

20 Öcal, *a.g.e.*, s. 33-34.

lumsal olayları yönlendirmeye, belli şekillere sokmaya çalıştıkları görülmüştür.[21]

Fransızlarla çok sayıda çarpışmanın yaşandığı bu dönem, Halep'in Fransızlar tarafından işgali ile sona erdi. Halep'in işgali ile Amik'teki çeteler dağıldı ve mücadelenin bu safhası sona erdi.[22] Burada şunu belirtmek gerekir ki, Suphi Bereket'in az önce bahsedilen ödemeleri dışında, Antakya'daki çetelere sağladığı gibi, Amik'teki çetelere de Halep'ten silah ve cephane akışını sağlamıştır.[23]

İşgalin ilk dönemlerinde belirleyici olan Antakyalı büyük toprak sahipleri ve onlarla birlikte hareket eden çeteler, Antakya'da eski İttihatçılardan oluşan grubu, Osmanlı Ordusu'ndan terhis olup şehre gelen ihtiyat zabitlerini ve eski Osmanlı memurlarını büyük baskı altına aldılar. Ancak bir süre sonra, çetelerin faaliyetleri sonucu, Fransız askerlerinin Antakya'da rahat hareket edememesinden faydalanan eski İttihatçılar da şehirde örgütlenme imkânı buldular. Bu grup, Osmanlı Devleti'nin son döneminde İttihat ve Terakki'nin Antakya'daki lideri konumunda olan Türkmenzade Ahmet Ağa liderliğinde, Antakya'da gayriresmî bir "Müdafaai Hukuk Cemiyeti" kurdu. Kurulan bu örgütün ikinci başkanlığını da Ahmet Ağa'nın kardeşi olan ve sonraki süreçte Hatay Devleti Meclis Başkanlığı'na gelecek olan Türkmenzade Abdülgani Bey (bkz. EK 2) üstlendi.[24]

Türkmenzade Ahmet Ağa'nın kurduğu cemiyet, eski İttihatçılar, savaştan dönen ihtiyat zabitleri ve sonraki süreçte Amik Ovası'nın hâkimi durumundaki Reyhanlı Aşireti'nin Türkmen Beyleri'ni de kapsayan bir şekle büründü. Bu cemiyet faaliyetlerinde Türklük vurgusunu ön plana çıkarıyor, bölgede yaşayan Türklerin desteğini kazanmaya çalışıyordu. Cemiyet, Türklük vurgusunun yanı sıra, Anadolu'daki kurtuluş hareketinin ilk

21 Bu konuda bkz. Haymes, *a.g.e.*, s. 546, 554.

22 Şubat-Ağustos 1920 arasında Fransızlarla yapılan çarpışmaların ayrıntıları için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 960-967.

23 Konuralp, *a.g.e.*, s. 40.

24 Bu süreçte Antakya'daki olayların ayrıntıları için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 980-981.

dönemlerinde olduğu gibi, Osmanlı sultanına bağlılığı savunan bir çizgideydi. Faaliyetleri çerçevesinde cemiyet, Antakya'daki Şeyh Ali Camisi'nde Osmanlı Padişahı adına Türkçe hutbe okunmasını sağladı.[25] Böylece Antakya'da Arap Hükümeti kurulması sonrasında, Şerif Hüseyin adına Arapça okunmaya başlanan hutbeler konusunda harekete geçilmiş oldu. Hutbelerin halk üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, hutbenin yeniden Türkçe okunmasının önemli bir sembolik değeri vardır.

Türkmenzade Ahmet Ağa'nın telkini ile ihtiyat zabitleri de Fransızlarla mücadele eden çeteye katıldı ve çete içerisinde Anadolu'da başlayan direniş hareketinin propagandasını yapmaya başladılar. Türkmenzade Ahmet Ağa'nın cemiyeti güçlenirken, Asım Bey'in çete üzerindeki konumu giderek sarsılıyordu. Halep'in işgal edildiği haberleri yayılınca ihtiyat zabitleri çete içerisinde Türk propagandası faaliyetlerine hız verdiler. Tüm çete üyeleri toplanıp Halep'e doğru yola çıktıklarında, ihtiyat zabitleri, çetenin Fransızlara teslim edileceği söylentilerini çıkararak, İbrahim Henano ve yanında bulunan Antakyalı büyük toprak sahiplerine karşı isyan ettiler. Bu olaydan sonra da Kuseyr'deki çeteler büyük toprak sahiplerinden tamamen ayrılmış oldu. Faysal bayrağını yere atıp Kuseyr'e dönen çeteler, karargâhlarına Osmanlı bayrakları astılar. Çetenin saf değiştirmesi halk arasında da etkili oldu ve Antakya'daki çarşılara da Osmanlı bayraklarının asıldığı görüldü.[26]

İskenderun Sancağı'nda Fransızlara karşı yürütülen mücadele, genel karakteri açısından, Halep'in Temmuz 1920'de Fransızlar tarafından işgaline kadar, Faysalcı bir hareket durumundaydı. Her ne kadar İskenderun Sancağı'ndaki çetelerin liderleri bu dönemde çoğunlukla Türk idiyse de bunlar, Suriye'deki Faysalcılarla işbirliği halindeki Antakyalı büyük toprak sahipleri tarafından yönlendiriliyordu. Halep'in işgal edilmesinden sonraki süreçte ise, Antakya ve çevresindeki direnişin üze-

25 Öcal, *a.g.e.*, s. 28; Konuralp, *a.g.e.*, s. 23.

26 Bu olayların gelişimi hakkında bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 49-59; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 995-997.

rinde Anadolu'da devam eden hareketin etkisi artmış, hareket giderek Anadolu'daki direnişin belirlediği bir şekle bürünmüştür.[27] Fransızlar, yenilgiye uğrattıkları Faysal'ın Suriye topraklarından ayrılmasını talep ettiler.[28] Halep'in Fransızların eline geçmesi ve Faysal'ın Suriye'den ayrılması Antakya'daki büyük toprak sahiplerinin durumlarını gözden geçirmelerine ve yeni arayışlar içine girmelerine yol açtı. Bu arayışlar sonucunda, Halep'in işgal edildiği dönemde İskenderun Sancağı'ndaki çete faaliyetlerinin baş aktörü konumundaki Suphi Bereket, kendisine bağlı olarak hareket eden Asım Bey'le birlikte Fransızlarla uzlaştı.[29] Daha önceki dönemlerde olduğu gibi çıkarları doğrultusunda hareket eden Antakyalı diğer büyük toprak sahipleri de değişen koşullarda, Fransızlara yakınlaşmayı, halk üzerinde sahip oldukları nüfuzlarını devam ettirebilmenin bir yolu olarak gördüler.[30]

Fransızlara karşı İskenderun Sancağı'nda, Halep'in düşmesinden sonra yürütülen mücadelede ön plana çıkan kişi, ileride Hatay Devleti'nin cumhurbaşkanlığını yapacak olan Tayfur (Sökmen) Bey'dir. Tayfur Bey, Halep'in işgal edilmesinden önceki süreçte, 1920 yılı başlarında Maraş'a giderek oradaki 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'le görüşmüştür. Tayfur Bey ile Selahattin Adil Bey arasında sonraki süreçte de görüşmeler yapılmıştır. Bu dönemde Fransızlar, Kuseyr'de bir baskın düzenleyip, Ankara Hükümeti tarafından görevlendirilmiş olan Yüzbaşı Bedri'nin komuta ettiği çetelere büyük bir darbe indirmişlerdi. Bu yüzden, Adil Bey, "Antep Müdafii Özdemir Bey" ile birlikte Tayfur Bey'i bölgedeki direnişe komuta etmekle görevlendirdi. Yeni örgütlenmeye göre, Kuseyr ve havalisi Kuvayı Milliye komutanlığını Özdemir Bey, Kürtdağı ve havalisi Ku-

27 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 182.

28 Suriye'den ayrılan Faysal'ı İngiltere'nin Filistin Yüksek Komiseri Hayfa'da resmi törenle karşıladı. Daha sonrasında ise İngiltere, Faysal'ı yeni kurulan Irak Krallığı'nın başına geçirdi. Khoury,*Urban notables and Arab nationalism*, s. 92; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 169; Cleveland, *a.g.e.*, s. 187.

29 Öcal, *a.g.e.*, s. 41.

30 Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 1002-1003.

vayı Milliye komutanlığını ise Tayfur Bey üstlenecekti. Aldığı talimatlar doğrultusunda İskenderun Sancağı'na dönen Tayfur Bey burada hazırlıklara başlamıştır. Adana cephesinden ayrılan bir grup askerin de kendisine katıldığı Tayfur Bey, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Beylan'da Fransızlara karşı mücadele etmeye başladı ve çok sayıda çatışmaya girdi. İlerleyen süreçte, Fransızların artan baskısı karşısında Maraş'a giden Tayfur Bey, daha sonra Hassa'ya geçerek mücadeleye orada devam etti. Bir süre sonra da, Maraş'taki 2. Kolordu Komutanlığı'ndan Fransızlarla barış görüşmelerinin başlaması nedeniyle mücadelenin durdurulması ve kuvvetlerin Maraş'a çekilmesi yolunda emir aldı ve kuvvetleriyle birlikte Maraş'a çekildi. Birkaç gün sonra, aldığı emir üzerine, Özdemir Bey de Maraş'a çekildi.[31]

Türk-Arap ve Sünni-Alevi ilişkileri bağlamında direniş hareketi

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, Fransızlara karşı yürütülen mücadelede göze çarpan önemli unsurlardan birisi Türklerle Araplar arasındaki işbirliğidir. Bu işbirliği, Halep'in işgal edilmesinden sonra da devam ettirilmiştir. Bu süreçte Suriyeli direniş liderleri ile yakın işbirliği kurulmuştur. Bu liderlerden birisi olan İbrahim Henano, Antakya yöresindeki çetelerle bağlantıya geçip ortak düşman olan Fransızlara karşı birlikte mücadele etmek istediğini bildirmiştir. Kuseyr'de gerçekleşen bu görüşmenin ardından Henano, Maraş'a giderek oradaki Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey ile aynı konuyu görüşmüş ve bu konuda yardım almıştır. Bu görüşmenin ardından Henano, Kefertarim'e dönerek orada Fransızlarla mücadelesini devam ettirdi ve sonraki süreçte de, Kuseyr'deki çetelerle kendi çetesi arasındaki işbirliği devam etti.[32] Özdemir Bey, bölgeye gidip direnişi yeniden örgütlemeye başladığında,

31 Tayfur Bey'in aktardığı bu sürecin ayrıntıları için bkz. Sökmen, *a.g.e.*, s. 44-56. Bu konuda ayrıca bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 1000-1011, 1024-1025; Nur, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekâtı*.

32 Sökmen, *a.g.e.*, s. 41-43.

Henano'ya da direktifler verdi ve Fransızlara karşı birlikte mücadele ettiler.[33]

Fransa'ya karşı yürütülen işbirliğine rağmen Türklerle Araplar arasındaki güvensizlik tam olarak aşılamadı. Maraş'taki Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'i ziyaret eden Antakyalı direnişçiler, Henano'dan duydukları rahatsızlığı aktardılar. Ancak komutan kendisini ziyaret edenlere, Araplarla birlikte hareket edilmesini, din kardeşliği üzerinden hareket edilerek aradaki sorunların unutulmasını ve ortak düşman olan Fransa'ya karşı birlikte savaşılmasını telkin ederken, Henano'nun üzerine ne kadar Fransız kuvveti çekerse Maraş ve bölgede mücadele eden Kuvayı Milliye'nin yükünün o oranda hafifleyeceğini söyleyerek, Henano'nun gücünün artmasının Türkler açısından olumlu sonuçları olduğunu vurgulamıştır.[34] Ankara Hükümeti bu süreçte Türklerle birlikte Araplara da silah yardımında bulunmuştur.[35] Henano ile Anadolu'daki Kuvayı Milliye arasındaki ilişki, Ankara Hükümeti'nin Fransa ile anlaşmaya varmasına kadar devam etti.[36] Etkisini giderek arttıran Henano'nun liderliğini yaptığı hareket,Kuzey Suriye'nin önemli bir kısmını kontrol eder duruma geldi. Ancak, 1920 yılı sonlarından itibaren Henano'nun bağımlı olduğu Türk yardımları azalmaya başlayınca, hareket de zayıflamaya başladı. Türklerden gelen yardımın azalmasına bölgedeki Fransız kuvvetlerinin de takviye edilmesi eklenince, Nisan 1921 itibariyle Henano'nun kuvvetleri Fransızlar tarafından önemli ölçüde kontrol altına alınmış oldu.[37] Mücadelesini sürdürdüğü süreçte Henano, Selahattin Adil Bey ile vardığı uzlaşı çerçevesinde, yaptığı faaliyetler ve bölgedeki durumla ilgili Adil Bey'e ayrıntılı ra-

33 Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 1031; Umar, *a.g.e.*, s. 472-475.

34 Aktaran, bu görüşmeye katılan Antakyalılardan birisi olan Nuri Aydın (Konuralp)'dır. Bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 80.

35 Genelkurmay ATASE Arşivi'nden aktaran Yaşar Demir ve Kenan Şen, "Doğuş Dönemi itibariyle Türk-Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya", *Akademik Ortadoğu*, cilt 5, sayı 2, 2011, s. 120.

36 Akyol, *a.g.e.*, s. 67-68; Altuğ, a.g.t., s. 42;.

37 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 283.

porlar göndermeye devam etmiştir.[38] Henano'nun, Anadolu'daki Kuvayı Milliye ile işbirliği yapması, sonraki süreçte hayatını kurtarmıştır.[39] Filistin'e kaçan Henano, İngilizler tarafından yakalanıp Fransızlara teslim edildi. Fransızların yaptığı yargılamada idama mahkûm edilen Henano, Fransızlarla Ankara Hükümeti arasında yapılan anlaşma çerçevesinde Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa'nın devreye girmesiyle, serbest bırakılmıştır.[40]

Fransızlara karşı oluşturulan çetelerin İskenderun Sancağı'ndaki faaliyetlerinde yerel dinamikler, çatışmalar ve eski düşmanlıklar büyük rol oynamıştır.[41] Kurulan çeteler, sadece Fransızlarla mücadele etmemiş, aynı zamanda yağmacılık ve soygunculuk işlerine de karışmıştır.[42] Çeteler, sadece Fransızları değil, aynı zamanda yöredeki bazı grupları da hedef almıştı. Mezhepsel açıdan bakıldığında, çetelerde belli özelliklerin ön plana çıktığı görülmekteydi. Çoğunluğu Sünni kişilerden oluşan çetelerin bu özellikleri, zaman zaman çete faaliyetlerinde belirleyici bir unsur olabilmekteydi. Nitekim, Mart 1920'de Antakya'ya baskın düzenleyen çeteler, baskın sırasında Fransız askerleri dışında Arap Alevilere, Hıristiyanlara ve bazı Türklere karşı da saldırılar düzenlediler. Antakya'nın Dörtayak adı verilen bölgesinde yaşayan Arap Aleviler, baskın sırasında kendilerine yönelik yoğun saldırılar nedeniyle, Arap Alevilerin çoğunlukta olduğu Affan mahallesine sığındılar ve burada çetelere karşı çeşitli savunma tedbirleri alma yoluna gittiler.[43]

İskenderun Sancağı'ndaki çetelerin, etnik-dini özellikler ekseninde bazı grupları hedef almaları Antakya baskını ile sınırlı kalmamıştır. Bölgedeki çeteler, eskiye dayanan etnik-dini ge-

---

38 İbrahim Henano tarafından 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'e gönderilen raporların bazılarının tam metni için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 1055-1056, 1061-1063, 1070-1071.

39 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 283.

40 Sökmen, *a.g.e.*, s. 57.

41 Altuğ, a.g.t., s. 37.

42 Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 944.

43 Altuğ, a.g.t., s. 56-57.

rilimlerin yeniden çatışmaya dönüşmesine de neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Suriye'nin Lazkiye Sancağı içinde kalan Sahyun bölgesindeki Arap Aleviler ile Sünniler arasında kökeni eskilere dayanan çatışma[44] yeniden alevlenmiş ve oradan kaçan Sünni Sahyunlular Antakya yöresine gelmişlerdir. Genelde çetelerle birlikte hareket eden Sahyunlular, özellikle bölgedeki Arap Alevileri hedef alan eylemler düzenlemişlerdir.

Fransız işgalinin ilk döneminde yetersiz asker sayısı nedeniyle, Antakya'da şehir merkezinde, özellikle de kırsal kesimlerde, tam bir kargaşa hali hüküm sürmüştü. Fransızların çetelerle mücadelede yetersiz kalması üzerine Antakya'nın çevresindeki bölgelerde yaşayan Arap Aleviler, yerel liderleri öncülüğünde, kendilerini hedef alan çetelere karşı örgütlenip savunma tedbirleri almaya başladılar. Bu çerçevede Yukarı Döver Köyü'nden başlayıp, Harbiye ve Dursunlu'ya kadar uzanan dağlarda tedbirler alındı. Belli aralıklarla nokta mevzilerin oluşturulduğu bu hatta sürekli nöbet tutuldu. Benzer tedbirler, Süveydiye'de de uygulandı.[45] Ancak, özellikle Antakya şe-

44 Osmanlı Arşiv belgelerinde Sahyun'daki Aleviler ile Sünniler arasında meydana gelen çatışmalar konusunda 1890'da belgelere rastlamak mümkündür. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s. 142-145.

45 Yörede hâlâ bu savunma önlemlerinin nasıl gerçekleştirildiğine dair çok sayıda hikâye anlatılır. Yapılan görüşmede H. E. bu savunma önlemleriyle ilgili şunları aktarmıştır: "Harbiye halkı çetelere karşı İbrahim Ağa Tuhani liderliğinde direndi. Harbiye'ye inemediler. Döver'den Dursunlu'ya kadar mevziler oluşturup çetelerin bu tarafa gelmelerine izin vermediler [bahsedilen iki nokta arasında uzanan paralel bir dağ sırası iç kesimlerle Harbiye'yi ayıran doğal bir set gibi uzanmaktadır]. [...] Hatta İbrahim Ağa Tuhani, oğlu Yusuf Ağa'yı da bir mevziye gönderdi. Günlerden bir gün oğlu mevziyi terk edip evine geldi, babası onu gördü ve ona 'burada ne yapıyorsun' diye sertçe sordu, oğlu da elbiselerini değiştirip banyo yapacağını söyleyince babası 'ne elbiselerini değiştireceksin, ne de banyo yapacaksın, derhal geriye mevzine dön' diyerek onu mevziye geri gönderdi. Evet valla, ona dedi ki, 'sen geldin, yarın senden başkası da gelecek. Gelmek yok, şimdi oraya geri gideceksin' dedi. Disiplin uyguladı, tüm Harbiye halkı da birbirine destek oldu. Hatta biri adak yapacaksa orada nöbet tutanlar yesin diye yukarı [mevzilere] gönderilirdi tüm yiyecekler." H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya. Bu konuda ayrıca bkz. Et-Tavil, *a.g.e.*, s. 352-353; Altuğ, a.g.t., s. 57. Son zamanlarda, çetelerin Alevilere yönelik saldırıları yazılan hikâye/romanlara konu olma-

hir merkezine uzak bölgelerdeki Arap Alevileri kendilerini savunabilecek durumda değildi. Arap Alevilerin daha az olduğu Kuseyr (şimdiki Altınözü) bölgesindeki Bayra Köyü'ne (şimdiki adı Akdarı) saldıran çetelerin bir kısmı, burada köylülerin çoğunu yağhaneye toplayıp, kapıları kapatarak binayı ateşe vermişler, insanları canlı canlı binanın içinde yakmışlardır. Aynı köyde, kaçmaya çalışan köylüleri yakalayıp arka arkaya dizip ateş ettiler, böylece fazla kurşun harcamadan birden fazla kişiyi öldürmüş oldular.[46]

Hemen belirtmek gerekir ki, çetelerin İskenderun Sancağı'nda Arap Alevileri hedef alan yukarıda aktarılan eylemlerinden, "Sünniler Fransız işgaline karşı çıktı, Arap Alevileri karşı çıkmadı, bu nedenle de çeteler bunları hedef aldı" gibi bir sonuç çıkarmak hatalı olur. Tam tersine, özellikle işgalin ilk dönemlerinde bazı bölgelerde Arap Alevilerin de Fransızlara kar-

ya başlamıştır. Bu olayları konu alan hikâyelerden birisi, Aziz Büyükaşık tarafından yazılmış ve yazı, dizi şeklinde *Yakto* dergisinden yayınlanmaya başlamıştır. Bkz. Büyükaşık, Aziz, "Kayıp Bir Dönemin Hikâyesi", *Yakto*, Yıl 1, Sayı: 3, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 12-14. Hikâyenin sonraki bölümleri için aynı derginin sonraki sayılarına bakınız.

46 M. U. ve eşi ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü. Bu konuda ayrıca bkz. Et-Tavil, *a.g.e.*, s. 356-357. Nuri Aydın Konuralp kitabında, Sahyunlularla kurulan çeteler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Konuralp'e göre, Lazkiye'nin Sahyun ilçesinde Alevilerle Sünniler arasında çıkan çatışmada, Sünni Sahyunlular Asım Bey'den yardım almış ama buna rağmen bölgede tutunamayıp Cisirişuğur bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır. Sayhunlu bu kişilerin 100 kadar silahlı adamı olduğu bilgisini aktaran Konuralp, bunların zaman zaman Asım Bey ile birlikte hareket ettikleri bilgisini de vermektedir. Buna rağmen Konuralp, Sahyunluların İskenderun Sancağı'nda gerçekleştirdikleri ve mezhepsel farklılıktan başka sebebi bulunmayan saldırıların sorumluluğundan çeteleri uzak tutmak için, Sahyunluların diğer çetelerden ayrı tutulması gerektiğini vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 46, 118. Ancak Konuralp'in aktardıklarına rağmen, Sahyunluların bölgedeki faaliyetlerini Asım Bey ve çetelerin bilgisi ve hatta yardımı olmadan gerçekleştirdiklerini ileri sürmek pek gerçekçi görünmemektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen bu olaylar, bölgede yaşayan Arap Aleviler arasında Sünnilere karşı şüpheci yaklaşımın yeniden üretilmesine neden oldu. Günümüzde bile bölgede sıklıkla anlatılan, hikâyelere konu olan bu saldırılar, gerçekleştikleri zaman diliminde Arap Alevilerin Sünni kesimi algılama şeklinde belirleyici bir rol oynamıştır. Beyra'daki katliam, benzer biçimde, bölgede yaşayan diğer topluluklar üzerinde de derin izler bırakmıştır. Bölgede yaşayan ve Hıristiyan Ortodoks Papazı olan B. B. de kendisiyle yapılan görüşmede bu olaydan söz etmiştir. B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

şı önemli direnişler gösterdiği görüldü.[47] Arap Alevilerin Fransız işgaline karşı topyekûn bir direniş göstermemesinde, bu kesimin, işgalin ilk döneminde direnişin öncülüğünü yapan Faysalcılar tarafından savunulan Arap milliyetçiliğine uzak durmasının rolü olduğunu söylemek mümkündür. Arap milliyetçiliğine olan mesafeye rağmen Arap Alevileri de, daha çok yerel niteliklerden kaynaklanan sebeplerle, Fransızlarla bazı bölgelerde mücadeleye girmiştir. Bu açıdan Arap Alevilerin en önemli direniş sergilediği bölge, Sancak sınırları dışında bulunan Lazkiye olmuştur. Fransızların Kasım 1918'de Lazkiye'yi işgal edip iç kısımlara ilerlemeye başlaması üzerine bölgedeki Arap Aleviler, Şeyh Salih liderliğinde, Fransızların kendi bölgelerini işgal etmelerine karşı direnişe geçtiler. Her ne kadar direniş Arap milliyetçiliğinin tetiklediği bir hareket değildiyse de, direnişin başlamasının ardından Şeyh Salih, Faysalcılardan yardım aldı. Faysalcıların yenilgiye uğratılmasının ardından direnişi sürdüren Şeyh Salih, Anadolu'daki direniş hareketinden de önemli destek görmüş ve bu destek Ekim 1921'deki Ankara Anlaşması'na kadar devam etmiştir.[48] Bölgeden gönderilen raporlardan, Şeyh Salih'in direnişinin Anadolu'da Fransızlara karşı verilen mücadeleye olumlu katkısı açıkça görülebilmektedir. İbrahim Henano, 28 Aralık 1920'de 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'e gönderdiği raporda, Fransızlara karşı en güçlü direniş noktasının Şeyh Salih olduğunu belirterek, bu hareketin Fransızlara karşı gerçekleştirilen mücadeleye katkısını vurgulamıştır. 5 Temmuz 1921'de Özdemir Bey tarafından Şeyhköy'den, yine Selahattin Adil Bey'e gönderilen bir başka raporda, Şeyh Salih'e karşı Fransızların büyük yığınak yaptığı ve direnişe sadece şeyhin aşiretinin devam ettiği, onlara destek verilmesi gerektiği belirtilmekteydi.[49]

---

47 Shields, *a.g.e.*, s. 89.

48 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 283. Nuri Aydın Konuralp, kitabında Şeyh Salih ile Mustafa Kemal arasında yakın ilişkiler kurulduğunu ve birbirlerine karşılıklı olarak hediyeler gönderdikleri bilgisini aktarmaktadır. Bu konuda bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 47.

49 Bu raporların tam metni için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 1055-1056, 1100-1104.

Manda döneminde yerel topluluklar ve yönetim

Fransız çıkarları ve Sancak'taki idari yapı

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Osmanlı topraklarında işgale başlayan Fransa, bölgede kalıcı olabilmek amacıyla birtakım önlemler alma yoluna gitti. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, Fransa'nın Suriye politikasının belirlenmesinde Kuzey Afrika deneyiminin önemli etkileri olmuştur. Nitekim, Fransız Manda rejiminin ilk yıllarında Suriye'de görev yapan Fransız yetkililerin çoğu, daha önce Kuzey Afrika'da görev yapmış kişilerden oluşuyordu.

Fransa tarafından işgal edilen bölgelerde alman önlemlerin önemli bir kısmını, oluşturulan idari bölümlenme oluşturmuştur. En basit ifadeyle "böl-yönet" olarak tanımlanabilecek bu yaklaşım çerçevesinde, Fransa işgal ettiği bölgelerde kendisine karşı gelebilecek büyük bir güç unsurunun oluşmasını engelleyebilmek amacıyla, işgal bölgelerini etnik, dini ve yöresel özellikleri dikkate alarak, mümkün olduğu kadar küçük bölümlere ayırma yoluna gitti. Henüz savaş devam ederken oluşturulmaya başlanan bu politika çerçevesinde Suriye'nin tek bir birim olarak bir arada tutulması yerine mümkün olduğu kadar çok sayıda birime bölünmesiyle Suriye genelinde azami seviyede kontrol ve nüfuz sağlanması hedefleniyordu. Bu şekilde, Fransız çıkarları için en büyük tehditlerden birisi olarak görülen Arap milliyetçiliğinin yayılması önlenerek iç bölgelerdeki birkaç şehirle sınırlı kalması sağlanabilecekti. Fransa'da en önemli savunucusu Robert de Caix olan bu yaklaşımın başarılı olabilmesinde, Suriye'nin farklı bölgelerinde bulunan etnik ve dini gruplar kilit bir öneme sahipti. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse, Fransa, Suriye'de çıkarlarına bir tehdit olarak gördüğü bütünleşmeyi değil, mevcut farklılıklar üzerinden işgal ettiği bölgelerde ayrışmayı teşvik eden bir yaklaşım benimsemiştir.[50]

50 Fransa'nın işgal ettiği bölgelerdeki genel politikasıyla ilgili olarak bkz. Rabinovich, *a.g.e.*, s. 696-697; Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", s. 452-453; Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 367; Khoury, *Syria*

Fransa'nın böl-yönet politikasını ilk hayata geçirdiği yerlerden birisi Antakya yöresi olmuştur. İngiliz ve Fransızlardan oluşan geçici askerî idare, Fransız işgalinin henüz ilk günlerinde, 27 Kasım 1918'de "İskenderun Sancağı"nın kurulduğunu ilan etti. Fransa'nın Suriye'yi çok sayıda birimlere bölme yaklaşımı çerçevesinde Suriye, 1 Eylül 1920'de Büyük Lübnan, Şam, Alevi ve Halep olmak üzere 4 bölgeye ayrıldığında, İskenderun Sancağı daha önce tanınan özerk statüsü korunarak, Halep Hükümeti'ne bağlandı.[51] Şunu belirtmek gerekir ki, oluşturulan bu bölümlerde, Suriye'deki mevcut koşullardan çok Fransa'nın çıkarları belirleyici olmuştur. Arap Alevilerin Suriye'nin geri kalan kısmındaki insanlarla birlikte hareket edebilmelerini önlemek amacıyla Fransa ilk dönemde ayrı bir "Alevi Devleti" kurma yoluna gitti.[52] Aynı yaklaşımın bir ürünü de Suriye'den ayrı bir Lübnan devleti kurulmasıdır. Tarihsel olarak Lübnan'daki Marunilerin hamisi olan Fransa, bu nedenle sonraki düzenlemelerde de Lübnan'ı ayrı bir birim olarak tutmaya devam etmiştir. Fransa'nın Lübnan'a verdiği önemin bir göstergesi olarak, manda rejiminden sorumlu Fransız Yüksek Komiser Beyrut'ta ikamet etmiştir. Suriye'de ise daha çok suni faktörler üzerinden ayrı birimler oluşturma yoluna giden Fransa, kendi belirlediği idari yapılanmada çıkarlarına göre değişiklikler yapmaktan çekinmemiştir.[53]

Fransa'nın Suriye'nin idari yapılanmasında gerçekleştirdiği sık değişikliklere rağmen, İskenderun Sancağı'nın özerk statüsü manda dönemi boyunca devam etmiştir. Nitekim, 1922'de Şam, Halep ve Alevi bölgeleri bir federasyon altında toplandığı zaman da İskenderun Sancağı'nın Halep'e bağlı özerk konumu devam etti. Ancak uzun ömürlü olmayan bu federasyon 1924

---

and the French Mandate, s. 20; Seda Altuğ, "Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939)", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 39, Ekim, 2008, s. 80-81; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 15; Umar, *a.g.e.*, s. 455-466; Cleveland, *a.g.e.*, s. 245; Pipes, *a.g.e.*, s. 18-33; Shambrook, *a.g.e.*, s. 13, 70.

51 İdari alandaki düzenlemelerle ilgili bkz. Duran, *a.g.e.*, s. 49, 86; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 214.

52 Shields, *a.g.e.*, s. 89.

53 Bu konuda bkz. Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 63; Ada, *a.g.e.*, s. 75.

sonunda dağıtıldı. Bunun yerine 1925 başında, Halep ve Şam'ı içine alan Suriye Devleti, bugünkü Lübnan'ın bulunduğu bölgede Büyük Lübnan Devleti, Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Lazkiye ve çevresinde Alevi Devleti ve Dürzi Dağı'nı içine alan bölgede de Cebeli Dürzi Devletleri'nden oluşan bir yapı oluşturuldu. Bu yeni düzenleme çerçevesinde Suriye Devleti'ne bağlanan İskenderun Sancağı özerk konumunu korumuştur.[54] Bundan sonraki süreçte de yapılan daha başka değişikliklere rağmen, İskenderun Sancağı'nın özerk konumu sürekli korunmuştur.

Fransızların işgalin ilk dönemlerinden itibaren İskenderun Sancağı'ndaki uygulamaları bölgede kalıcı olma hedeflerini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Fransızlar, İskenderun Sancağı'nda önemli alt yapı çalışmalarının yapılmasını sağlamış, çok sayıda görkemli bina, yol ve köprü inşaatı 1920'ler ve 1930'larda tamamlanmıştır. Özellikle İskenderun'da büyük bir liman kurmayı hedefleyen Fransızlar, şehirde çok sayıda kamu binası inşa ettiler.[55] Bunlara ilave olarak, Kadastro İdaresi oluşturularak Sancak'taki şehir ve köylerin kadastro planları hazırlandı. Sancak'taki bazı cadde, yol ve meydanlara Fransızların ünlü şahsiyetlerinin adları veya Fransızca isimler verilerek,[56] bir anlamda bölge Fransızlaştırılmaya çalışıldı.

Fransız yöneticiler İskenderun Sancağı'nda, Suriye'de uyguladıkları politikanın paralelinde bir politika takip etmişlerdir. Fransızların amacı, İskenderun Sancağı'nda hiçbir grubu hak iddia edebileceği baskın bir çoğunluk haline getirmemekti.[57] Arapça, Türkçe, Kürtçe, Çerkezce, ve Ermenice başta olmak

54 1922'te kurulan federasyonun ilk başkanlığını Suphi Bereket yapmıştır. İdari alanda yapılan değişikliklerin ayrıntıları için bkz. Umar, *a.g.e.*, s. 455-462. Bu konuda ayrıca bkz. Duran, *a.g.e.*, s. 86.

55 Fransızların Sancak'taki imar faaliyetleri konusunda bkz. Tekin, *Hatay*, s. 239; Duran, *a.g.e.*, s. 194.

56 İskenderun'da sahile paralel inşa edilen 12 km uzunluğundaki geniş caddeye "Boulevard Cayla" adı verilirken, bu cadde üzerinde yer alan büyük meydana, Fransız Yüksek Komiseri General Henri Gouraud'a atfen "Place Gouraud" adı verildi ve meydana çıkan ara yollara da "Rue Marechal Foch" ve "Rue Beauregard" adları verildi. Bkz. Duran, *a.g.e.*, s. 193-195.

57 Öcal, *a.g.e.*, s. 145-146; Shields, *a.g.e.*, s. 35.

üzere en az 5 farklı dilin konuşulduğu ve kutsal günleri Cuma, Cumartesi ve Pazar olan, 16 farklı din ve mezhebin üyelerinin bulunduğu Sancak'ta,[58] Fransa'nın bu konuda işi Suriye'nin diğer bölgelerinden daha kolay oldu. Çünkü Sancak'ta birbirine karşı kullanılabilecek çok sayıda grup vardı ve bu grupların bir araya gelip bir bütün oluşturarak Fransız işgalini ortadan kaldıracak bir seviyeye ulaşmaları, gruplar arasında geçmişten kalan kötü anılar, dinsel ve etnik farklılıklar nedeniyle çok zordu.

Fransız yöneticiler İskenderun Sancağı'nda bulunan dinsel ve etnik grupların aralarındaki farklılıklardan yararlanıp kendi yönetimlerini sağlamlaştırmaya çalışırken, bölgede mevcut çeşitliliğin daha da artmasını teşvik ederek, 1921 Ankara Anlaşması sonrasında özellikle Kilikya'dan kaçan Ermenilerin önemli bir kısmının Sancak'a yerleşmelerini sağladılar.[59] Bu göçler sonucunda, Sancak'taki yerleşik halklardan biri olan Ermenilerin nüfusu önemli oranda artmış oldu. 1928 yılında MC, Anadolu'dan göç eden Ermenilerin yerleştirilmeleri için İskenderun Sancağı'nda dört köyün inşa edilmesini finanse etti.[60]

Kurulan manda rejimi altında, Fransızlar tüm bölgeyi sıkı bir denetim altında tutabilecekleri bir sistem kurdular. Her bölgede oluşturulan yerel meclisler sembolik olmanın ötesine pek geçemiyordu. Her ne kadar Fransızlar, yönetsel açıdan kurdukları özerk birimlere yetki devri gerçekleştirmiş gibi görünseler de, bütün nihai kararların Beyrut'ta oluşturulan Fransız Yüksek Komiserliği'nin onayından geçmesi gerekiyordu. Yüksek Komiser'in atadığı yerel temsilciler, Sancak'taki idari birimlerin aldığı tüm kararları denetlemekteydi. Önemli konularda alınan kararlar ancak Yüksek Komiser'in onayından geçtikten sonra

58 Shields, *a.g.e.*, s. 9, 19; William Hale, *Türk Dış Politikası, 1774-2000*, çev. Petek Demir, Mozaik, İstanbul, 2003, s. 60.

59 Kilikya'dan kaçan Ermenilerin sayısının 175 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 80 bin kadarı Suriye'ye göç etti ve bu Suriye'ye göç edenlerden en azından 20 bin Ermeni İskenderun Sancağı'na yerleşti. Bkz. Güçlü, *a.g.e.*, s. 23-24.

60 Dört köyden biri Musa Dağ'da, üçü Amik Ovası'nda kurulmuştur. Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta, 1920-1936", *Middle Eastern Studies*, Cilt 22, No. 2, Nisan 1986, s. 150.

geçerli olabiliyordu. Onay zorunluluğu, Fransızların kurduğu yerel meclisler için de geçerliydi. Bu meclislerin kararları üzerinde Yüksek Komiser veto yetkisine sahipti.[61] Yargı alanında, eski Osmanlı sivil ve şeriat mahkemeleri devam ettirildi, ancak Fransız yargıçların bu mahkemeler üzerinde de kontrol yetkileri vardı. Bunlar dışında, Yüksek Komiser, vakıflar üzerinde de kontrol ve alınan kararları veto etme hakkına sahipti.[62]

İskenderun Sancağı da, manda rejiminin kurulduğu diğer bölgelerde olduğu gibi, Yüksek Komiserliğin sıkı bir denetimi altındaydı. Kurulan yönetim sistemi çerçevesinde İskenderun Sancağı'nda bütün yetkiler Fransızların elinde toplanmaktaydı. Sancak'ta, Yüksek Komiser'in atadığı delege en yetkili kişi konumundaydı. Delege, Sancak dahilinde bütçeyi ve alınan kararları denetliyor, verilen kararlarda nihai onayı veriyordu. Sancak dahilindeki kazalarda, Delege'ye bağlı olarak çalışan, bölgenin politik ve güvenlik işleriyle ilgilenen birer Delege yardımcısı atanmıştı. Kazaların başında kaymakamlar bulunmakla birlikte, Sancak dahilindeki esas yetkili Delege idi.[63]

İskenderun Sancağı'ndaki ilk dönemlerinden itibaren Fransız yöneticiler, oluşturdukları yönetime yerel destek sağlayabilmek için birtakım önlemler aldılar. 1921'de alınan kararla, üyelerinin 4'ü atamayla, 8'i seçimle belirlenecek olan "İdare Meclisi" kurulması kararlaştırıldı. Seçilecek üyeler, Sancak'ta bulunan etnik ve dini grupların nüfus içindeki oranlarına göre dağıtılacaktı.[64] İdare Meclisi'nin kurulmasının yanı sıra, Fransız yöneticiler ayrıca yörenin önde gelen kişileri ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar. Çünkü manda sistemi doğrudan bir yönetim şekli değildi. Bunun başarılı olabilmesi için yönetime destek olacak kişilere ve gruplara ihtiyaç vardı.[65] Kendilerine yakın

61 Ada, *a.g.e.*, s. 81-82.

62 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 261.

63 Aziz Büyükaşık, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", *Yakto*, Yıl 5, Sayı 14, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, s. 20.

64 Ada, *a.g.e.*, s. 83.

65 Philip S. Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", *The American Historical Review*, Cilt 96, No. 5, Aralık 1991, s. 1387.

kişilerden bölgenin önde gelen kişileri hakkında bilgi toplayıp, gün geçtikçe yöreyi daha fazla tanıma imkânı bulan Fransız yöneticiler, memur alımlarında topladıkları bu bilgiler doğrultusunda hareket edip, yüksek memuriyetlere Arap veya Arapça konuşan kişileri alarak, silahlı mücadele döneminde kendilerine karşı mücadeleyi örgütleyen Antakyalı büyük toprak sahiplerini bertaraf etmeye çalıştılar.[66] Bu yaklaşımlarının yanı sıra Fransız yöneticilerin Sancak'ta uyguladığı diğer bir politika da cemaatler arasındaki farklılıklardan faydalanmak ve bazı geleneksel toplum önderleri ile işbirliği yapmak olmuştur.[67]

Daha önce de belirtildiği gibi, İskenderun Sancağı 27 Kasım 1918'de ilk kurulduğunda, İskenderun merkez olmak üzere Antakya, Harim ve Beylan kazalarını içine almaktaydı. Ancak bu sınırlarda daha sonra bazı değişiklikler yapıldı. 1920'de yapılan değişiklikle Cisirişuğur, Bayır, Bucak ve el-Akrad Sancak sınırlarına dahil edilerek, sınırlar genişletilmiş oldu. 12 Eylül 1921'de yapılan değişiklikle, bu sefer de tam tersine, bazı bölgeler Sancak sınırları dışında bırakılarak, Sancak sınırlarının daraltılması yoluna gidildi. 1921'de yapılan değişiklikle, nüfusunun çok büyük çoğunluğu Arap olan Harim kazası ve nüfusu Türklerden oluşan Reyhaniye nahiyesi Sancak'ta bırakılmak üzere, Halep Devleti'ne bağlandı. Harim dışında, Bayır, Bucak ve al-Akrad da bu değişiklikle Alevi Devleti sınırlarına katıldı. Gerçekleştirilen bu sınır değişiklikleri neticesinde Sancak'taki Türklerin oranı, % 28'den, % 38'e yükselmiş oldu.[68] Ancak bu konuda farklı görüşlerin olduğunu da belirtmek gerekir. Türkiye'de konu ile ilgili çalışma yapan kişilerden bir kısmı, Türklerin İskenderun Sancağı'nda çoğunlukta olduğuna dair resmi tarih tezleri çerçevesinde, Fransızların gerçekleştirdikleri bu sınır değişikliği ile esas niyetin, Türklerin Sancak nüfusu içerisinde oranını azaltmak olduğunu ve sınır değişikliği neticesin-

66 Konuralp, *a.g.e.*, s. 15-16.

67 Altuğ, a.g.t., s. 76.

68 Yerasimos bu oranların İskenderun'daki Fransız delege yardımcısı tarafından da doğrulandığını belirtmektedir. Bkz. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 184. Ayrıca bkz. Altuğ, a.g.t., s. 77.

de Sancak'ta Türk nüfusunun artmak bir yana, azaldığını ileri sürmektedirler.[69] Yapılan bu sınır değişikliklerini, Sancak içerisindeki idari yapıda gerçekleştirilen değişiklikler takip etti. Yeniden düzenlenen idare, İskenderun daha önce olduğu gibi merkez olmak üzere, bölgeyi İskenderun, Antakya ve Kırıkhan'dan oluşan üç kazaya böldü.[70]

İskenderun Sancağı'nda dönem dönem bölgenin özerk konumunu daha da ileri seviyeye getirmeye yönelik girişimler ortaya çıkmıştır. Bu girişimlerde, Sancak'ın Suriye'nin geri kalan kısmından daha iyi ekonomik durumda olması ve bu zenginliğin Suriye'nin geri kalan kısmıyla paylaşılmak istenmemesi önemli rol oynadı. Aralık 1925 sonlarında, İskenderun Sancağı'nda önde gelen kişilerden oluşan 14 kişilik bir grup, Fransız Yüksek Komiserliği'ne başvurarak, Suriye ile olan idari ve siyasi bütün bağların koparılarak Sancak'ın bağımsız bir birim olarak doğrudan Yüksek Komiserliğe bağlanmasını talep etti.[71] Bu doğrultuda bir diğer önemli girişim 1926 yılı başlarında gerçekleşmiştir. Sancağın Suriye Meclisi'nde bulunan temsilcileri, Ocak 1926'da Sancak'ın, Suriye'den ayrılmasını ve doğrudan Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağlanmasını talep ettiler. Bu girişim, Suriye'nin küçük bölgelere ayrılarak idare edilmesi doğrultusunda baştan beri uygulanan Fransız politikası ile de uyumluydu. Dolayısıyla, girişimi destekleyen Yüksek Komiser, 1926 yılında, İskenderun Sancağı'nın doğrudan Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağlanmasını, Sancak için bir millet meclisi kurulup anayasa oluşturulmasını ve hükümet başkanı seçilmesini öngören bir kararname yayınladı. Sancak'ta seçimler için dini ve etnik özellikler esas alınarak kategoriler oluşturuldu. Buna göre meclise 3 Sünni Müslüman, 2 Arap Alevi, 1 Ermeni ve 1 Ortodoks Hıristiyan seçilecekti. Seçimler sonucu

69 Mehmet Tekin'e göre, bu düzenleme sonucunda Sancak'ta Türk nüfusu artmamış, tam tersine azalmıştır. Ancak Tekin bu argümanını destekleyecek güçlü veri sunmamaktadır. Bkz. Mehmet Tekin, "Ankara İtilafnamesi'nin 90. Yılını Hatırlama: 20 Ekim 1921-20.10.2011", *Güneyde Kültür*, cilt 20, sayı 182, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s. 13.

70 Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s. 103.

71 Güçlü, *a.g.e.*, s. 75-78.

oluşan meclis, Mart 1926'da anayasa hazırlayıp bağımsızlık ilanında bulundu. Böylece, Fransız manda rejimi altında "Müstakil İskenderun Hükümeti" kurulmuş oldu. Meclis, kurulan hükümetin başkanlığına da Yüksek Komiser'in Sancak'taki temsilcisi olan delege Durieux'u seçti. Ancak, İskenderun Sancağı'nda ayrı bir hükümet kurulması Suriye'de büyük tepkiye yol açınca, Fransız yöneticiler bu konuda geri adım atmak zorunda kaldılar. Mart'ta bağımsızlık kararı alan meclis, 12 Haziran 1926'da toplanarak, bağımsızlık kararını geri aldı ve İskenderun Sancağı'nın Suriye içerisinde özerk bir bölge olarak kalmasını öngören kararı kabul etti.[72]

Fransız yöneticilerin İskenderun Sancağı'nda yürüttükleri politikanın temelinde Sancağı hem Ankara hem de Şam'dan uzak tutma gayreti göze çarpmaktadır.[73] Sancak'ta "Müstakil İskenderun Hükümeti"nin kurulmasına izin verilmesi bu politikanın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Özellikle ilk dönemlerde bu politikanın Fransızlar açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Temmuz 1925'te başlayan ve neredeyse Suriye'nin her tarafına yayılan isyan, yaklaşık iki yıl boyunca devam etmiştir.[74] Buna karşın, isyan sırasında İskenderun Sancağı'nda bu doğrultuda herhangi bir hareket olmamıştır. Bu durum, Fransızların en azından İskenderun Sancağı'nı Şam'dan uzak tutma konusunda başarılı olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.[75] Sonraki yıllarda da, bu politika çerçevesinde Fransız yöneticiler, Sancak'ın Şam'a yakınlaşmasını önlemek amacıyla birtakım uygulamalara gitmekten ge-

---

72 Melek, *a.g.e.*, s. 13-14; Gönlübol, *a.g.e.*, s. 85; Güçlü, *a.g.e.*, s. 75-76. Tekrar vurgulamak gerekir ki, Fransızlar Arap Alevi değil, Alevi adını kullanmaktaydılar.

73 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 188.

74 İlk olarak Dürzi Dağı'nda başlayan ve hızla yayılan bu isyanla ilgili olarak bkz. Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate"; Antonius, *a.g.e.*, s. 528; Duran, *a.g.e.*,s. 87-88; Ada, *a.g.e.*, s. 77-79.

75 Fieldhouse, bu ayaklanma sırasında manda genelinde Fransa'yı destekleyen grupların Aleviler, İskenderun Sancağı'nda yaşayan insanlar, Çerkezler ve Ermeni göçmenler olduğunu belirtmektedir. Buna karşı, Hıristiyanlar ve bazı toprak sahibi Araplar isyan sırasında tarafsız kalan grubu oluşturmuştu. Bkz. Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 288.

ri kalmadılar. 1928 seçimleri sonrasında İskenderun Sancağı'ndan Şam'daki meclise seçilen mebuslardan Süreyya Halef ve Ahmet Mürsel, Fransız yetkililerin onayıyla Şam Meclisi'nde Türkçe konuşmalar yaptılar. Hatta, tutarlı bir siyasi davranışı, tercihi olmayan ve sıklıkla taraf değiştirdiği bilinen Ahmet Mürsel, Türkçe yaptığı konuşmada, İskenderun Sancağı'nın bağımsızlığı lehinde beyanatta bulunmuştur.[76]

Kırılgan dengeler

Osmanlı idaresinin tersine Fransızlar, manda dönemi boyunca Sancak'taki nüfusla ilgili çok ayrıntılı istatistikler tutmuştur. Bu istatistiklerde Fransızların İskenderun Sancağı'nı kurduktan sonra oluşturdukları her kategori için ayrıntılı veriler yer almaktadır. Belirlenirken hem dini hem de etnik unsurların kullanıldığı bu kategorilerin, Fransa'nın Sancak'ta ve manda genelinde uyguladığı ayrıştırıcı politikanın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bazı grupları (örneğin, Alevileri) sadece dini unsurlara göre belirleyen Fransız yetkililer, bazı grupları da Osmanlı döneminde olduğu gibi (örneğin, Ermenileri) hem etnik hem dini unsurlara göre belirlemişlerdir. Bu kategoriler sayesinde Fransızlar, Sancak'ta her grubun azınlık olduğunu ve hiçbirinin çoğunluğu oluşturacak sayıya sahip ol-

76 Melek, *a.g.e.*, s. 15-16. 1928 Seçimleri'nde İskenderun Sancağı'ndan Şam'daki meclise 9 kişi seçilmişti. Bir başka kaynağa göre, Süreyya Halef ve Ahmet Mürsel, Şam'daki mecliste Türkçe konuştukları, yine Antakya'dan bu meclise seçilen İzzeddin Maruf Cilli ise mecliste Sancak'ın bağımsızlığı lehine konuşma yaptığı için tepki toplamıştır. Bkz. Tekin, *Hatay*, s. 173. Süreyya Halef, Antakya'da toprak sahibi zengin Halefzade ailesinin bir üyesidir. Manda rejimi sırasında, 1921-1934 yılları arasında Antakya Belediye Başkanlığı yapmıştır. Haziran 1938'de Abdurrahman Melek'in Sancak Valisi olarak atanmasının ardından Süreyya Halef de Antakya Kaymakamı olarak atandı. Bu konuda bkz. Mehmet Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey*, Kültür Ofset Basımevi, Antakya, 1993. Ahmet Mürsel, daha önce kendisinden bahsedildiği gibi, Reyhanlı Aşireti'nin bir üyesidir. Antakya'da Arap Hükümeti'nin kurulması sürecinde ilk başlarda Suphi Bereket ile hareket etmiş, daha sonra Fransızlarla anlaşarak onlara bağlı olarak çalışmıştır. İzzeddin Maruf Cilli, daha önce bahsedilen Samandağlı Şeyh Maruf Cilli'nin oğludur ve daha sonraki süreçte 11. Dönem Hatay Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir.

madıklarını ileri sürebiliyorlardı.[77] Bu sınıflandırma sayesinde Fransızlar, Arap Alevilerini "Alevi" diye adlandırarak Sancak'taki diğer Araplardan ayırmış oldu. Alevi, Sünni, Hıristiyan Arapları tek bir "Arap" kategorisi altında birleştirmeyip ayrı kategoriler oluşturan Fransız yöneticiler, Arapların muhtemel çoğunluğunun da önüne geçmiş oldular. Benzer biçimde, tek bir "Sünni" kategorisi oluşturulmamış, böylece Sancak'taki Sünni Türklerle Sünni Arapların tek bir kategoride buluşmaları engellenmiştir. Gerçekten de, Fransızların yaptığı gruplandırmaya göre hiçbir kategori nüfusun çoğunluğunu teşkil etmiyordu.

Fransız yetkililerin amaçları bir yana, manda döneminde Sancak nüfusuna dair en güvenilir rakamların Fransız kaynakları olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Sancak'ta Eğitim Müdürlüğü görevini üstlenen Pierre Bazantay çok farklı kategorilerde ayrıntılı istatistikler tutmuştur.[78] Fransız verilerine göre 1924'te 127.886 olan Sancak toplam nüfusunun yaklaşık % 37'si en büyük grup olan Türklerden oluşurken, ikinci büyük grup olan Arap Aleviler nüfusun yaklaşık % 28'sini oluşturmaktaydı.[79] 1936'da yapılan sayımda elde edilen sonuçlar, grupların nüfus içindeki oransal dağılımı açısından 1924'teki sonuçlara oldukça yakındır. Fransız Yüksek Komiserliği'nin yayınladığı verilere göre, Sancak nüfusunun yaklaşık 220 bin olduğu 1936'da nüfusun, yaklaşık % 39'u Türklerden, % 28'si ise Arap Alevilerden oluşmaktaydı.[80] Bu rakamlardan anlaşıla-

77 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 186.

78 Bazantay, nüfus konusunda yaptığı çalışmaları bir harita üzerinde de göstermiştir. Etnik-dinsel özelliklere göre Sancak'ta bulunan köy ve mahalleler 7 kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler: 1)Sünni Türkler, 2) Sünni Araplar, 3) Sünni Çerkezler, 4) Sünni Kürtler, 5) Alevi Araplar, 6) Hıristiyan Araplar ve 7) Hıristiyan Ermeniler. Harita üzerinde her bir kategori için bir sembol kullanılıp, Sancak'ta nüfusun yapısı ve dağılımı bu sembollere göre gösterilmiştir. Faik Türkmen bu haritalarda bazı Türk köylerinin eksik olduğunu belirtip bunları da eklemek suretiyle Sancak'taki tüm köylerin bir listesini sıralamıştır. Bu liste için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s. 103-109.

79 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 186. Daha önce belirtildiği gibi, Fransızların oluşturduğu kategoride "Alevi" adı kullanılmakta, "Arap Alevi" adı kullanılmamaktadır.

80 Bu rakamlar genellikle kabul gören Fransız verilerine dayanarak hazırlanan verileri göstermektedir. Kaynaklarda kullanılan kategorilerdeki farklılıklara bağlı olarak bu rakamlarda küçük farklılıklar görülebilirse de genel anlam-

bileceği üzere, Türkler Sancak'ta en büyük grubu oluşturmakla birlikte nüfus içerisinde tek başlarına çoğunluk durumunda değildiler. O dönemin nüfus dağılımı aşağıdaki tabloda görülebilir:

TABLO 1
Fransız Verilerine Göre 1936'da Sancak Nüfusu

	Toplam kişi sayısı	*Toplam nüfus içinde oranı (%)**
Türkler	85.242	38.91
Alevi Araplar	62.026	28.31
Ermeniler	24.911	11.37
Sünni Araplar	22.461	10.25
Rum-Ortodoks Araplar ve Ermeniler dışındaki diğer Hıristiyanlar	18.051	8.24
Kürtler	4.831	2.21
Çerkezler	954	0.44
Yahudiler	474	0.22
Diğerleri	130	0.06
Toplam	219.080	100

(*) Kaynaklarda belirtilen verilere göre hesaplanmıştır.
Kaynak: Tablodaki veriler Fransız kaynaklarını kullanan şu çalışmalardan alınmıştır: Avedis K. Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1956)", *Middle East Journal*, Cilt 10, No. 4, Güz 1956, s. 380; Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, I. B. Tauris, Londra, 1987, s. 495; Seda Altuğ, "Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002, s. 216.

Nüfus açısından böylesine bir çeşitliliğe sahip olan İskenderun Sancağı, ekonomik ilişkiler açısından oldukça hassas bir durumdaydı. Bu hassas durumun ortaya çıkmasında iki temel faktörün rol oynadığı söylenebilir. Birincisi, bölge nüfusunun geçmişe dayanan mezhepsel, dinsel ve etnik esaslı unsurlara göre ayrışmış olmasıdır. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, ayrışmış bu yapı mülkiyetin ve ekonomik zenginliğin dağılımı konusunda belli grupların, özellikle de Sünni toprak sahip-

da birbiriyle tutarlı verileri farklı kaynaklarda görmek mümkündür. Bu konuda bkz. Satloff, *a.g.e.*, s. 154; Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay)", s. 380; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 192; Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s. 117-118; Hale, *a.g.e.*, s. 60; Khadduri, *a.g.e.*, s. 407; Duran, *a.g.e.*, s. 146-147; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 495.

lerinin lehine bir durum oluştururken, belli grupların da aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. Ekonomik zenginliğin dengesiz dağılımı, bölgedeki topluluklar arası ilişkilerin gergin durumunun devam etmesinde önemli rol oynuyordu. Ekonomik zenginlik bakımından avantajlı durumda olan gruplar, düzenin aynen devamını sağlamaya çalışırken, dezavantajlı durumda olanlar da kurulu düzenin değişmesini destekler bir tutum sergilemekteydiler. Bu açıdan, Sancak'ta Fransız yönetiminin kurulması, dezavantajlı gruplar açısından bir umut oluşturdu. Ancak bu grupların beklentilerinin aksine, Fransız yönetimi kurulduğunda Sancak'ta, Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapıda büyük değişiklikler olmadı. Bu dönemde de Sünnilerden oluşan büyük toprak sahipleri, ekonomideki hâkim konumlarını büyük oranda devam ettirdiler. Toprağın mülkiyeti üzerindeki kontrol, beraberinde ekonominin esas unsurunu oluşturan tarım sektörünün kontrolünü de getirmiştir. Daha önce olduğu gibi, Sancak'taki büyük toprak ağalarının neredeyse tamamı Türklerden oluşmaktaydı. İkinci büyük grup olan Arap Aleviler ise, büyük oranda tarım sektöründe çalışmaktaydılar. Bazı Arap Alevilerin kendilerine ait küçük toprakları olmasına rağmen, büyük çoğunluğu Türklerin sahip olduğu toprakları işlemekteydi.[81] Gayrimüslimler ise Sancak'ta nitelikli işgücü gerektiren mesleklerde hâkim durumdaydılar ve ticarette de oldukça etkin konumdaydılar. Ancak Türklerle kıyaslandığında, Sancak'ta ne Hıristiyan Ortodokslar, ne Ermeniler, ne de Aleviler bölge ekonomisinde belirleyici bir güç olabilecek konumda bulunmaktaydılar.

Ekonomik açıdan Sancak'taki hassas durumun ikinci sebebi, bölgedeki ekonomik hayatın genel itibariyle cemaatler arası karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde şekillenmesidir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu karşılıklı bağımlılık cemaatlerin ekonomide eşit etkinliği anlamına gelmemektedir. Sancak'ta gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler incelendiğinde her cemaatin belli meslek dallarında yoğunlaştığı ve belli cemaatlerin belli mesleklerde neredeyse tekel durumunda olduğu gö-

81 Satloff, *a.g.e.*, s. 157-160; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 496.

rülebilmektedir. Örneğin kilim dokumacılığı, saraçlık, tenekecilik, mühür yapıcılığı gibi işler neredeyse tamamen Türklerin icra ettikleri mesleklerken, hasırcılık, demircilik, kalaycılık, fırıncılık gibi işler çok büyük oranda Arap Aleviler tarafından icra edilen mesleklerdi. Sancak'ta yaşayan Hıristiyan Ortodokslar ise kuyumculuk, terzilik, nakışçılık, ipek dokumacılığı, taş yontuculuğu ve duvarcılık işlerinin tamamını yapmaktaydılar. Ermeniler de genellikle Hıristiyan Ortodokslarla aynı veya yakın meslekleri icra etmekteydiler. Kunduracılık, bıçakçılık, berberlik gibi meslekler ise her cemaatten kişiler tarafından yerine getirilmekteydi.[82]

Ekonomik zenginliğin dağılımı açısından büyük eşitsizliğin olduğu ve karşılıklı bağımlılığa dayalı Sancak ekonomisi, kaçınılmaz biçimde dönemsel gelişmelerden etkilenmiştir. 1920'lerde Sancak ekonomisi çok iyi durumdayken,[83] 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkileri, 1930'larda Amik Ovası'nda üretimin düşmesi ve İskenderun Limanı'nın öneminin azalması nedeniyle bir durgunluk dönemine girmiştir.[84] Bu durgunluk Sancak'taki iç istikrarı olumsuz yönde etkilemiştir.[85] Ekonomik durgunluk ve 1930'larda giderek yükselen Türk ve Arap milliyetçiliği, Philip Khoury'nin de vurguladığı gibi, cemaatler arasında karşılıklı bağımlılık esasına kurulu olan dengenin bozulmasına neden olarak, 1936'dan itibaren başlayan çatışmacı ortamın zeminini hazırlamıştır.[86] Sancak'ta karşılıklı bağımlılığa dayalı ekonomik yapı, özellikle 1936 sonrasında ortaya çıkan gergin ortamda cemaatlerin birbirlerine karşı ekonomik boykotları yoğun biçimde kullanmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ekonomik alanda ortaya

82 Antakya'da icra edilen mesleklerin cemaatler arasındaki dağılımını gösteren tablo için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s. 99-100.

83 Satloff, *a.g.e.*, s. 158.

84 Ada, *a.g.e.*, s. 90. 1930'larda ekonomide yaşanan buhran, Sancak'taki sosyal hayatı da olumsuz etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Bkz. Ali İlmi Fani, *Bir 150'liğin Mektupları: Ali İlmi Fani'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*, haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci, Kitabevi, İstanbul, s. 115.

85 Satloff, *a.g.e.*, s. 170-171.

86 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 494-495, 505.

çıkan olumsuz koşullar önemli etkenler olmakla birlikte, karşılıklı bağımlılığa dayalı dengenin bozularak çatışmacı ortamın ortaya çıkmasında, Robert Satloff'un da çok doğru biçimde vurguladığı gibi, Sancak'a dışarıdan yapılan müdahalelerin çok büyük etkisi olmuştur.[87]

Sosyal ve kültürel alanlardaki uygulamalar ve yansımaları

Eğitim açısından bakıldığında, Osmanlı döneminde Antakya yöresinde medreseler en yaygın eğitim kurumları durumundaydı.[88] Her ne kadar Tanzimat sonrası dönemde bölgede yeni okullar açılıp, eğitimde modernleşme çabalarına girişildiyse de bu okullar, gerek bütçedeki kaynak sıkıntısı, gerekse de arka arkaya gelen savaşlar nedeniyle eğitimde öncelikli kurumlar haline getirilemediler. Osmanlı döneminde, Antakya yöresinde eğitim düzeyi en yüksek grubu gayrimüslimler oluşturuyordu. Bölgede, ilki 1846'da Süveydiye'de olmak üzere çok sayıda yabancı okul açıldı. Büyük bölümü misyonerler tarafından kurulup yönetilen yabancı okullarda sadece gayrimüslimlerin çocukları değil, aynı zamanda Müslüman olan bazı ailelerin çocukları da eğitim gördü. Misyonerlerin kurduğu okullar dışında aynı zamanda Antakya yöresinde yaşayan Hıristiyan Ortodoksların ve Ermenilerin kendi okulları vardı.[89] Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Antakya ve İskenderun'daki yabancı okullar kapatıldı.[90] Bu okulların bir kısmı, Fransız mandası altında İskenderun Sancağı'nın kurulmasıyla yeniden faaliyete başladılar ve yörenin en gözde okulları arasında yer aldılar.

---

87 Satloff, *a.g.e.*, s. 177.

88 Melek, *a.g.e.*, s. 1.

89 Osmanlı döneminde Antakya'daki yabancı okullar konusunda bkz. Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 205-207; Kara, *a.g.e.*, s. 63; Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s. 20-25.

90 Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 174. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti içerisinde yabancı kurumların yoğun olarak bulunduğu bölgelerden birisi Antakya yöresidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şişman, *a.g.e.*

İskenderun Sancağı'nda ortaya koydukları yönetim tarzında Fransız yöneticiler, etnik ve dinsel unsurları esas alarak toplumsal kategorileri oluştururken, bilinçli biçimde dilsel özellikleri dikkate almadılar. Çünkü dilsel özelliklerin kullanılması halinde, Alevi, Sünni ve Hıristiyan Ortodoks gibi farklı dinleri içine alan "Arapça konuşan" grubun Sancak'ta çoğunluk haline gelme ihtimali ortaya çıkabilecekti. Oluşturulan toplumsal kategoriler arasında farklılıkları azaltıcı bir yaklaşım yerine, Fransız yöneticiler bu kategoriler arasında mevcut farklılıkları arttırma, bu mümkün olmuyorsa, mevcut farklılıkları koruma gayretine girdiler. Uygulamaya soktukları politikalarla Sancak'ta yaşayan insanları bir bütün olarak hareket edemeyen, yan yana yaşayan ama birbirleriyle çok az ortak yönü olan topluluklar halinde tutmaya çalıştılar. Bu amaçla, her topluluğun farklı eğitim sistemi uygulamasına izin verilip, toplulukların mevcut gelenekleri ve sembolleri özendirilmek suretiyle, topluluklar arası farklılıkların yeniden üretilmesi hedeflendi. Ancak, topluluklar arası farklılıklar özendirilirken, bu tutumun toplulukların kendi kimliklerini yaşayabilmeleri yolunda demokratik bir yaklaşım olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Çünkü, Fransız yöneticiler bu politikalarına eş zamanlı olarak, Sancak'ta Fransız kültürünü yaygın hale getirme çabasına girdiler. Fransız kültürünü yaygınlaştırma çabaları çerçevesinde okullarda okutulan Fransızca ders saatleri önce arttırıldı, daha sonra da coğrafya ve tarih dahil bazı dersler, Sancak'taki tek lise konumunda bulunan Antakya Lisesi'nde Fransızca okutulmaya başlandı.[91] Bu politikalarla, Fransız yöneticilerin İskenderun Sancağı'nda "asimilasyonist" bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Eğitimde Fransızcanın yaygınlaştırılması konusunda, görüşme yapılan Z. Ö. şunları aktarmıştır:

> "İlkokullardan başladılar. Fransızlar zamanında şimdiki ana okulu ayarında ihzari sınıflar vardı. Bu ihzari sınıfta ben okudum. Fransızlar bize her sayfası bir metrekare büyüklüğünde,

91 Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s. 35, 51, 68-69. Bu konuda ayrıca bkz. Tekin, *Hatay*, s. 123.

böyle kalınca karton gibi, kitaplar getirirlerdi, tahtanın üzerine açarlar, bunun Fransızca alfabesini en başta, ihzari sınıfta bize öğretmeye çalışırlardı. [...] İlkokullarda ayrıca sinyal denilen, tahta üzerine yazılmış şöyle 5 santimetrekare (elinin 4 parmağını birleştirerek tahtanın büyüklüğünü tasvir ediyor) sinyal yazılmış, gizlice bir çocuğun cebinde bulundurulan bir işaret vardı. Zaten sinyal işaret anlamındadır. Nedir bu? Hangi öğrencinin cebinde olduğunu siz bilmezsiniz. Öğrenciler teneffüslerde Fransızca konuşmak zorundaydılar, ilkokulda. Ve eğer tesadüfen Fransızcanın dışında bir dil kullanırsanız hemen cebinde saklı olan işareti çıkarıyor, 'sinyal' diyor, size gösteriyor kartı. Size sinyal dediği zaman siz 1 kuruş ceza vermek zorundaydınız. O zaman 1 kuruş bir dörtlük anlamındadır, 1 gümüş para. Gümüş para, bir dörtlük, bir ekmek, insanı doyuracak kadar birkaç parça peynir de verirlerdi 1 kuruşa. Veya başka bir deyişle 1 kuruş veya bir dörtlük, bir öğrencinin günlük harçlığıydı. Şimdi 1 kuruş ceza vermek zorundaydık eğer Fransızcanın dışında herhangi bir dili teneffüslerde kullanırsak. Arapça veya Türkçe kullanırsak 1 kuruş ceza vermek zorundaydık. Ben Fransız alfabesini ilkokulda öğrendim. İlkokulun 3. sınıfındayken alfabeyi çok iyi biliyordum. (Fransız alfabesinin tümünü sayıyor) Bunu ilkokulun 3. sınıfında öğrendim. [...] Müzenin yerinde Osmanlılardan kalma bir Sultani vardı, fakat onu yıktılar Fransızlar, müzeyi de oraya yaptılar ve bize e harfinden esinlenerek, ekol, bir lise yaptılar. Bu lise hem ortaokul hem de liseydi. Zaten İskenderun Sancağı'nda başka bir ortaokul, başka bir lise yoktu. Ta İskenderun'dan Yayladağı'na kadar, Reyhanlı'ya, Kırıkhan'a kadar lise okuyanların hepsi buraya gelirdi. Zaten lise okuyanların sayısı çok azdı. Fakat o lise Fransızların kontrolü altındaydı. [...] Biz ilkokulu bitirdiğimizde Fransızca konuşabilecek düzeydeydik."[92]

92 Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtyol. Bu görüşmede Z.Ö., ayrıca Fransızların yerel halktan unsurları paralı asker olarak çalıştırmalarının önemli bir sebebinin bu kişilere Fransızcayı öğretmek ve halk arasında Fransız kültürünü yaymak olduğunu söylemiştir. Z.Ö. bu konuda şunları söyledi: "Bir de okullara gitmeyen delikanlılar, okullara gitmeyen köy delikanlılarını ne yaptılar. Bunlara paralı askerlik diye kışlaya topladılar. Kimleri topladılar?

Genel olarak bakıldığında, İskenderun Sancağı'nda uygulanan eğitim politikası da gruplar arasında bulunan farklılıkların devam ettirilmesini hedefleyen özelliklere sahipti. Sancak içerisinde bulunan gruplara kendi tarih, dil ve kültürlerini okullarda öğrenme imkânı tanındı. Sancak'ta uygulanan eğitim politikası bir yandan devlet okullarının açılması ve bunların arttırılmasını sağlarken, bir yandan da Osmanlı zamanından kalan medreseleri destekledi. Birinci Dünya Savaşı sırasında öğrenci azlığı nedeniyle yok olma seviyesine gelen medreseler, Fransız yöneticilerin desteğiyle yeniden canlandırıldı ve bunlara ödenek sağlandı. Bunlara ilave olarak, Sancak'ta uygulanan eğitim politikası özel okulların da teşvik edilmesini içeren bir özelliğe sahipti. Bu politika çerçevesinde etnik ve dini gruplar için İskenderun Sancağı'nda manda dönemi boyunca, özel ve resmi okulların faaliyet göstermesi sağlandı. Açılan devlet okullarında standart bir eğitimin uygulanmasına gitmek yerine, devlet okullarının açıldığı bölgelerdeki topluluklara göre müfredat uygulandı. 1921 yılında İskenderun Sancağı'nda 21 olan devlet okulu sayısı, 1933'te 65'e yükseldi. Devletin açtığı okullarda Türk öğrencilerin, Ankara Anlaşması çerçevesinde, Türkçe eğitim almaları sağlandı. Ancak bu okullardaki öğrencilerin haftada 3 saat Arapça ders zorunluluğu vardı. 1932 yılına kadar Sancak'taki Türk okullarında kullanılan kitapların tümü Türkiye'den getirilmekteydi. Ancak, Türkiye'den gelen kitapların içeriğinden rahatsız olan Fransız yöneticiler, 1932'den itibaren Sancak'taki Türk öğrenciler için yerel öğretmenler tarafından hazırlanan kitapları kullanmaya başladılar. Sancak'ta yazdırılan bu kitaplar ve genel anlamda uygulanan eğitim politikasıyla, okula devam eden öğrenciler arasında yeni bir aidiyet duygusu oluşturulmaya çalışıldı. Türklerin devam ettiği okullar dışındaki devlet ilkokullarında ise Suriye'deki ilkokulların müfredatı uygulandı. Bu okullarda eğitim Arapça ve Fransızca

Köy gençlerini topladılar. Kışlaya topladılar, bunlara aylık 1 altın verdiler, bugünkü parayla 500-600 milyon demektir ve erzak yardımı da yaptılar. Bu çocuklara Fransızca eğitim, bunlar köy çocukları, okumuyorlar. Ama askerlik yaftası altında Fransızlaştırmaya çalışıyorlardı. Yani Fransız kültürünü köye sokmaya çalışıyorlar. Bu da bir sömürü tezgâhıydı."

yapıldı, buradaki öğrencilere hiç Türkçe öğretilmedi. 1931 yılı itibariyle Antakya Kazası genelinde 10 Arap ilkokulu ve 11 Türk ilkokulu vardı. Sancak genelinde de benzer bir tablo görülüyordu. 1933 yılında İskenderun Sancağı'nda bulunan 65 devlet okulunun 34'ünde Türkçe, 26'smda Arapça ve 5'inde de Ermenice eğitim yapılmaktaydı. 1928'den itibaren, Sancak'taki devlet ilkokullarında Fransızca zorunlu hale getirildi ve bu okullar bir anlamda Sancak'taki tek lise olan Antakya Lisesi'ne öğrenci hazırlayan kurumlara dönüştürüldü. Bu okullarda öğrenim gören öğrenciler 5. sınıfta Fransızca bir sınava tâbi tutuldu ve ancak bu sınavı geçenlere sertifika verildi. Köylerde açılan okullar sayesinde de Fransızca, en küçük birime kadar yayıldı. Bu süreçte eğitimde kullanılan Arapça ve Türkçe geriletildi. Devlet okullarının yanı sıra Fransız yöneticiler, Hıristiyan Ortodokslar ve Ermeniler için özel okulları desteklediler. Ermeni okullarında eğitim tamamen Ermenice yapıldı, yardımcı dil olarak Fransızca veya Arapça öğretildi. İskenderun Sancağı'nda eğitim müfettişi olarak görev yapan Pierre Bazantay'ın aktardığı verilere göre, 1933 yılında ilk ve ortaokullara devam eden 11 bin civarındaki öğrencinin % 20'ye yakın bir kısmı 27 farklı yabancı özel okulda eğitim görüyorlardı. Bu öğrencilerin çoğu, Sancak'ta yaşayan Hıristiyan ailelerin çocuklarından oluşuyordu. Ailelerin çocukları için yaptığı okul tercihinde etnik-dini unsurlar en temel belirleyici oluyordu. Ancak bazı durumlarda elit aileler, çocuklarını daha iyi eğitim almaları için yabancı okullara göndermişlerdir.[93]

İskenderun Sancağı'ndaki tek lise olması nedeniyle, Fransız manda yöneticilerinin Antakya Lisesi'ndeki uygulamaları, Sancak'taki eğitim anlayışını yansıtmada önemli bir yere sa-

93 Altuğ, a.g.t., s. 128-131; Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*. Serhan Ada ise bu rakamlardan farklı olarak, 1933'teki 65 devlet okulunun 33'ünde Türkçe, 32'sinde ise Arapça eğitim verildiğini belirtmektedir. Bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 90. Fransızların açtığı ilkokullardan birisi de Harbiye'nin Karyer mahallesinde açılmıştı. Bu okulda eğitim almış kişilerle yapılan görüşmede, bu kişilerin az da olsa Fransızca bilgilerini halen korudukları görülmüştür. İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

hiptir. 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması'nm imzalanmasından sonra Antakya İdadisi, 12 sınıflı bir Sultaniye'ye dönüştürüldü. 1921'de Sultani'nin sadece 9. sınıfı açıldı, sonraki yıllarda diğer sınıflar eklendi. Adı "lise" olarak değiştirilen okulda Türkiye'deki müfredata uygun bir program izlendi ve kitapları da Türkiye'den getirtildi. Bu durum 1925'e kadar devam etti ve bu tarihe kadar lisede sadece Türkçe eğitim verildi. Bu tarihten sonra ise lise, Türkçe ve Arapça olmak üzere ikiye bölündü. Türkçe ve Arapça kısımları arasındaki en önemli fark, haftalık Türkçe ve Arapça ders saatiydi. Buna bağlı olarak iki kısımda ders veren öğretmenler de farklıydı. Türkçe kısımda neredeyse tamamıyla Türk öğrenciler öğrenim görürken, Arapça kısmında ise öğrencilerin tamamına yakın kısmı Ortodoks ve Protestan Hıristiyanlar ile Arap Alevilerden oluşmaktaydı. Eğitim sisteminde Fransızcanın önemi sürekli biçimde arttırıldı. Liseden mezun olabilmek için çok iyi derecede Fransızca bilmek zorunlu hale getirildi.[94] Lisenin ikiye bölünmesi, Türklerle diğer kesimler arasındaki gerilimin artmasına neden oldu.[95] Bu gerilim, topluluklar arası ayrışmayı daha da derinleştirip, lise eğitimi üzerinden kurumsallaştıran bir etki yarattı. Öte yandan, Antakya Lisesi'nde Fransızcanın ağırlığının arttırılmasıyla, Fransız kültürünün eğitimli kesim arasında yaygın hale getirilmesi ve böylelikle eğitim görmüş kişilerden başlayarak Sancak'ta yaşayan insanlara bu kültürün benimsetilmesi hedeflendi.

Manda dönemi boyunca Sancak'ta, eğitim alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden on yıl içerisinde ilkokul sayısı % 265, bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı ise % 286 yükselmiştir. Daha önce hiç eğitim almamış kişilerin çocukları bu dönemde okulla tanıştılar. Eğitim almış kişi sayısının hızla artması, bir süre sonra bunca eğitimli insanlarına iş bulunamamasına neden olmuştur.[96] Sancak'ta üniversite bulunmadığı için, liseden mezun olan gençler yük-

94 Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s. 35, 51, 68-69; Altuğ, a.g.t., s. 129-130; Tekin, *Hatay*, s. 123.

95 Duran, *.a.g.e.*, s. 92; Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s. 46.

96 Matkap, a.g.t., s. 96-97.

sek öğrenimleri için Türkiye veya Suriye-Lübnan'a gitmek zorunda kalıyorlardı. Süreç içerisinde, Sancak'ta bulunan eğitimli işsiz sayısının artması, sistem karşıtı önemli bir grubun giderek büyümesine neden olmuştur.[97]

Sancak'ta bulunan etnik-dini grupların eğitim durumları ile ekonomik koşulları paralellik göstermekteydi. Sancak nüfusu içerisinde, ekonomik alanda geri kalmış olan Arap Aleviler, eğitim düzeyi en düşük olan gruptu. 1935'te Arap Alevi çocuklarının yalnızca % 13'ü okula devam ediyordu. Buna bağlı olarak Arap Aleviler arasında tıp, hukuk, muhasebe gibi mesleklerde çalışanların sayısı çok düşüktü. Genel olarak Sancak nüfusunun % 72'si kırsal kesimde yaşarken, bu oran Arap Aleviler arasında % 80'e ulaşmaktaydı. Arap Alevilerin ticari hayattaki düşük konumlarına karşın Sancak'taki Ermeniler ve Hıristiyan Araplar ticari faaliyetlerin en önemli unsurlarını oluşturmaktaydılar. Yüksek eğitim gerektiren işlerde bu iki grup neredeyse tamamiyle hâkim durumdayken, okullaşma oranlarında da çok üst sıralarda bulunmaktaydılar. Bu dönemde okul çağında bulunan Ermeni çocukların % 76'sı, Hıristiyan Arap çocukların ise % 63'ü okula devam etmekteydiler. Sancak'taki Sünni Araplar ise, Arap Aleviler gibi, ekonomik ve kültürel açılardan zayıf bir grup niteliğindeydi. Modern eğitimden uzak durma eğiliminin hâkim olduğu Sünni Araplarda, 1935 yılında yalnızca 90 öğrenci okullara devam etmekteydi.[98]

İskenderun Sancağı ile ilgili diğer işlerde olduğu gibi, memur alım politikasında da Fransız yöneticiler bölgede bulunan gruplar arasında nüfus oranlarını gözeterek hareket etmişlerdir.[99] Ancak buna karşı, Sancak'taki memuriyetlerin gruplar arasındaki dağılımında bazı gruplar nüfustaki oranlarından daha yüksek düzeyde memuriyet sayısına sahip oldular.

97 Satloff, *a.g.e.*, s. 165.

98 Satloff, *a.g.e.*, s. 157-160.

99 Ancak bazı yazarlar bunun böyle olmadığını öne sürmektedir. Örneğin, Alişan Bayramian, Fransızların Türklerden yana bir tavır sergilediğini, bu çerçevede bütün önemli kamu dairelerinin Türklerin denetiminde olduğunu, Sancak'taki Türklerin nüfus içindeki oranlarından çok daha yüksek oranda memuriyete sahip olduklarını ileri sürmektedir. Aktaran, Mertcan, *a.g.e.*, s. 154-155.

Pierre Bazantay'ın istatistiklerine göre Sancak'ta Sünni Türk, Sünni Arap ve Ermeni memurların sayısı nüfustaki oranlarıyla uyumluydu. Hıristiyan Araplar ise nüfustaki oranlarından daha yüksek oranda bürokraside yer alırken, Arap Alevilerin bürokraside temsili, nüfustaki oranlarından çok daha düşük seviyede kalmıştır. Arap Alevilerin bürokraside düşük temsilinin en önemli nedeni, yukarıda belirtilen okur-yazarlık oranlarıdır. Memuriyetlerin konumu itibariyle bakıldığında ise, Sünni Araplar üst kademe yöneticiliklerinde % 33 ile büyük bir orana sahip oldular. Sünni Türkler ise, alt kademe memuriyetlerin % 46'sı gibi oldukça önemli bir kısmını ellerinde tuttular.[100] Burada şunu belirtmek gerekir ki, Sünni Türkler için ayrılan memuriyetlerde, Yüzellilikler[101] dahil, Türkiye'deki rejime karşı

100 Satloff, *a.g.e.*, s. 162-163. Bu konuda ayrıca bkz. Altuğ, a.g.t., s. 109-110.

101 Yüzellilikler: Lausanne'da gerçekleştirilen barış görüşmelerinde antlaşma ile birlikte bir af kanunu çıkarılması üzerinde uzlaşmaya varıldı. Bu konuda varılan uzlaşma ve imzalanan protokole göre, savaş sırasında yaşanan olayların unutulması amacıyla, kişilerin 1 Ağustos 1914-20 Kasım 1922 arasında Türkiye ve Yunanistan'da gerçekleştirdikleri askerî veya siyasal davranışlarından dolayı hiçbir şekilde cezalandırılmamaları, bu nedenlerle verilen cezaların kaldırılması öngörülmekteydi. Ancak, suçlamalardan muaf tutulmayacak ve af kanununun kapsamına alınmayacaklara dair Türkiye'ye 150 kişilik bir liste hazırlama hakkı tanındı. İşte hazırlanan bu 150 kişilik listede yer alanlara Yüzellilikler adı verildi ve bu listeye dair Haziran 1924'te TBMM'de bir kanun çıkarılarak listede yer alan kişilerin çoğu yurtdışına sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilenlerden bir kısmı İskenderun Sancağı'na gitti. Bunlardan Mesud Fani ve Ali İlmi Fani gibi kişiler Antakya Lisesi'nde öğretmen olarak çalıştılar. 29 Haziran 1938'de TBMM'de Yüzelliliklerin affedilmesine dair kanun çıkarılınca, listede yer alan kişilerin çoğu Türkiye'ye döndü. Çıkarılan afla ilgili açıklama ve protokolün tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 195-198. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Fani, *a.g.e.*; Murat Yümlü, "Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme", *History Studies*, Cilt 2, No. 3, 2010, s. 333-347; Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 41. basım, yay. haz. Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 25-30. Çalışma kapsamında kendisiyle görüşme yapılan N. İ., 150'likler konusunda şunları aktardı: "150'likler Lausanne Barış Antlaşması'na eklenen bir listedir. Bu liste içerisinde 147 tane isim belirlenmiş, bu da bizim avukat bir üstadımız var Mesut Fani (Bilgili) 150'liklerden, 'anlat üstadım, ne oldu, neden 150'lik oldun sen?' Kardeşi bir de Hasan Naim, 3 kişi. Ali İlmi (Bilgili), Mesut Fani (Bilgili) bir de Hasan Naim, 3 kişi bunlar. 147 isim verilmiş, süre bitiyor, 3 isim daha istiyorlar, işte o an bunlar akıllarına geliyor Atatürk yazın demiş, yazmışlar diyordu. 150'lik budur, bunda bir şey yok. 150'liklerin Türkiye'ye girişleri yasaklandı. Mesut Fani (Bilgili), benim çok iyi bildiğim fevkalade kültürlü avukat üstadımız, Fransa'da hukuk eğitimini yaptıktan sonra buraya geldi, Hatay'a geldi avukatlığını

olan önemli sayıda Türk vardı.[102] Sünni Arapların modern eğitimden uzak durma eğilimlerine karşın, üst kademe memuriyetlerde büyük bir orana sahip olmaları, bu memurların önemli bir kısmının Şam'da bulunan ve Fransızlara direnmeyen Sünni Arap ailelerin kontrol ettiği hükümet tarafından atanmaları ile açıklanabilir.

Fransızlar, yönetimlerini aldıkları yabancı ülkelerde yerel unsurlardan güvenlik işlerinde kullanılacak personel sağlanması politikası çerçevesinde, oluşturdukları güvenlik güçlerini çok sayıda birime ayırma yoluna gittiler. Bu güvenlik birimlerinden Sancak'ta görev yapan jandarma ve polis kuvvetlerinde, yörede yaşayan Türkler çoğunluğu oluşturmuştur.[103] Bununla birlikte, Fransız yetkililer, manda yönetimi boyunca Arap Alevileri güvenlik güçlerine katılmaya teşvik ettiler. Arap Alevilerden önemli sayıda insan da yaşadıkları kırsal kesimdeki izolasyondan kurtulup sosyal olarak ilerleyebilmek için Fransızların kurdukları güvenlik birimlerinde çalışmayı bir yöntem olarak benimsediler.[104] Suriye mandası genelinde 1924'te yerel unsurlardan sağlanan güvenlik personeli sayısı 6.500 iken, bu rakam 1930'ların ortalarında 14 bine yükseldi.[105]

Fransız idareciler, farklı dini ve etnik grupların İskenderun Sancağı'nda Osmanlı'dan kalan statülerinde bazı değişiklikler yapma yoluna gittiler. Bu alanda en önemli değişiklikler, manda yönetimini destekleyen Hıristiyan grupların Sancak içerisin-

---

yaptı. Anavatana katılınca af da çıkmıştı, burada kaldı." N. İ. ile yapılan görüşme, 4 Ağustos 2011, Antakya.

102 Duran, *a.g.e.*, s. 88.

103 1927-1931 döneminde Sünni Türkler, jandarma kuvvetlerinin % 62'sini, polis kuvvetlerinin ise % 55'ini oluşturuyordu. Bu konudaki daha detaylı istatistikler için bkz. Altuğ, a.g.t., s. 110.

104 Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life", s. 1394. Görüşme yapılan kişiler de Alevilerden çok sayıda kişinin Fransız güvenlik birimlerinde görev aldığını ve bunlardan bazılarının şahsen tanıdıklarını belirtmişlerdir. İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; İ. R. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Samankaya Köyü, Antakya; N. K. ile yapılan görüşme, 31 Ağustos 2011, Aknehir Beldesi, Samandağ.

105 Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 260.

deki nüfuzunu arttırmak ve o zamana kadar sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan geri bırakılmış olan Arap Alevileri desteklemek olmuştur. Yapılan bu değişiklikler, Osmanlı zamanında ayrıcalıklı konumda olmaya alışmış olan kesimlerin tepkisine yol açmıştır.[106] Buna karşın, Sancak'ta yaşayan Arap Aleviler, Osmanlı döneminde sahip olmadıkları, diğer gruplarla eşit haklara sahip olma durumuna kavuştukları için Sancak yönetimine karşı oldukça olumlu bir tavır takındılar.[107] Ancak Fransız yöneticilerin bu politikaları, yüzyılların ürünü olarak ortaya çıkan toplumsal katmanlaşmayı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Tam tersine, Arap Alevilerin Fransız yanlısı bir tutum içine girmeleri, bu topluluğa karşı, toplumun bazı kesimlerinin ön yargılarının yeniden üretilmesine neden olmuştur. Manda döneminde de Arap Alevilerin, toplumsal hayat içerisinde kötü muameleye maruz kalma, dışlanma durumları devam etmiştir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde aktarılan iki olay, Alevilerin toplumsal hayatta maruz kaldıkları kötü muameleye örnek oluşturması açısından önemlidir:

> "Bir defasında Hasan oğlu Ali Mansur ve oğlu İbrahim hasattan geliyorlar, her birinin sırtında orağı asılı, Uzunköprü'nün oraya geldiler. Eskiden o yoldan geçip gelirdik buraya. Gali oğlu İsmail de iki hayvanıyla birlikte yürüyordu onlarla, bi-

106 Duran, *a.g.e.*, s. 67-68. Arı İnan'ın Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşmede, Selçuk da Fransız yönetiminin daha çok Alevi ve Hıristiyanları desteklediğini öne sürerek bu durumu eleştirmiştir. Selçuk, özellikle Alevi olan ve Sancak Maliye Müdürlüğü görevine getirilen Hasan Cabbara'nın Sancak'ta adeta bir "kral naibi" gibi davrandığını öne sürmüştür. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 242. Ancak burada belirtmek gerekir ki, Hamdi Selçuk bu yakındığı dönemde İskenderun Sancağı'nda bulunmuyordu ve olaylara birincil elden tanıklık etme imkânı bu nedenle yoktu. 1921'de Sancak'tan ayrılan Selçuk, ancak 1937'de Ankara'da çalıştığı görevinden izinli sayılıp seçimlere katılmak için Sancak'a gitmiştir. (Bkz. EK 2)

107 Fransız yönetimi ile ilgili Sancak'taki Arap Alevilerin olumlu düşüncesi bölgede yapılan görüşmelerde sık sık tekrarlanmıştır. N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; V. B. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya; M. S. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; İ. R. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

ri önünde diğeri arkasında. Oradan biri (Arap Alevi olmayan birini kastediyor) geçiyordu. Sırf kendisine yaklaştılar diye Ali Mansur'a okkalı tokatlar attı. Bizim insanlarımızın (Arap Aleviler) hiç değeri yoktu. [...] Çarşıda bir Alevi kaldırımda yürüyecek olsa yirmi tokat yerdi, hayvanların yürüdüğü yerde yürümek zorundaydı Aleviler. [...] Alevi şeyhleri de horlanırdı çarşıda. Bazen giydikleri sarıklar kibritle tutuşturulur, yere düşen sarıkları sokakta, çamurun içinde tekmelenirdi."[108]

"Türkiye gelmeden önceki 1.5, 2 sene idi. Ben 9 yaşındaydım, babamla birlikteyiz, babam beni hayvana bindirmiş geliyoruz. Eski otogarın orda, babamın başında 'tarbuş' denilen sarık var, iki çocuk geldi, sarığı kapıp gittiler. Ben babama, 'baba bunlar niye böyle yaptı' diye sordum, babam 'canım bir şey yok, bir şey yok' dedi. Belindeki kuşağı çıkarıp onunla başını sardı. Türkler o zamanlar Alevilere çok kötü davranıyorlardı."[109]

108 N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya.

109 A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSKENDERUN SANCAĞI'NDA TÜRKİYE BAĞININ VE "TÜRK"LÜĞÜN KORUNMASI (1918-1936)

Osmanlı döneminde çok sayıda etnik ve dinsel topluluğu bünyesinde barındıran Antakya yöresinde, önemli sayıda bir Türk kitlesi de bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, karşı karşıya kalınan toprak kayıplarına rakip ideolojiler olan Osmanlıcılık ve İslâmcılık akımlarının çare üretememeleri nedeniyle hızla taraftar sayısını arttıran Türkçülük akımı, Antakya'da da etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1911 sonrasında ideolojik açıdan Türkçü bir çizgiye gelmesiyle birlikte,[1] "Türkçülük" akımının Antakya'daki yansımaları da somut biçimde görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak 1912'de açılmaya başlanan Türk Ocakları'nın[2] bir şubesini, ileriki yıllarda Hatay Devleti'nde başbakanlık yapacak olan Abdurrahman Melek (bkz. EK 2), 1914 yılında üç arkadaşıyla birlikte Antakya'da açtı. Daha önce Türkmenzade Ahmet Ağa

1 İttihat ve Terakki'nin söz konusu 3 yaklaşımla ilgili tutumu hakkında bkz. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s. 177; Özdoğan, *"Turan"dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, s. 44, 77; Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 3. baskı, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 77.

2 Türk Ocakları ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, 3. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

tarafından kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de desteğini alan Ocak, bölgede Türkçülük fikrinin yayılmasında önemli bir rol oynadı. Ocak faaliyetlerinin kısa sürede gelişmesine rağmen, Ocağı kuran gençlerin bir kısmının yüksek öğrenim için başka şehirlere gitmeleri, bir kısmının da bir süre sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınmaları nedeniyle, Ocak kapatıldı.[3]

Türkiye Cumhuriyeti 1923'te kurulduğunda yeni devletin sınırları dışında kalan ve önemli sayıda Türk nüfusunun bulunduğu Antakya yöresine olan ilgi, ortaya çıkan ulusal ve uluslararası olaylar nedeniyle dönem dönem azalsa da, hiçbir zaman tamamen yok olmamıştır. Konunun ön plana çıkarılması için elverişli koşulların oluşmasının beklendiği 1936 yılına kadar geçen süreçte, Türkiye, İskenderun Sancağı'ndaki "Türk kimliğinin" korunması yönünde bir politika izlemiştir. Bu çerçevede, bölgeden ayrılıp Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklere, bölgeden ayrılmamaları telkininde bulunulmuş, Sancak'taki Türklerin kültürel anlamda kimliklerini korumaya yönelik kurdukları örgütler, yayınladıkları gazeteler desteklenmiş, Sancak'tan Türkiye'ye öğrenim için öğrenci gönderilmesi, devlet tarafından sağlanan burslar başta olmak üzere çeşitli biçimlerde teşvik edilmiştir.

Genel olarak Türkiye, İskenderun Sancağı konusundaki politikalarını belirlerken, Anadolu'daki işgale karşı başlatılan mücadele sırasında ve sonrasında yeni kurulan rejimin kendini güvenceye alarak kuvvetlendirmeye çalıştığı dönemde, yurt içinde ve uluslararası düzeyde oluşan dengeleri gözeterek, pragmatik esaslara göre hareket etmiştir. Bu dengeler, 1921'de Fransa ile Ankara Anlaşması imzalanıp Sancak, belirlenen güney sınırlarının dışında bırakıldığında, 1936'da Sancak konusunda aktif politika izlenmeye başlandığında, 1938'de Fransa ile uzlaşmaya varılıp Sancak'a Türk askerleri gönderildiğinde, kısacası hemen hemen her aşamada en belirleyici unsurları oluşturmuştur. Türkiye'deki karar alıcılar, süreç boyunca bölge ile olan bağların devam etmesi doğrultusunda özel bir çaba harcamış ve Sancak ko-

3 Melek, *a.g.e.*, s. 1.

nusunun Türk dış politikasında en önemli konu haline getirilmesi için uygun koşulların oluşmasını beklemişlerdir.

Bu bölüm, iki alt bölümden oluşmaktadır. Türkiye'nin, Sancak'taki "Türklerle" bağını devam ettirme yönündeki politikalarının açıklandığı birinci alt bölümde, özellikle Türkiye'de gerçekleştirilen yeniliklerin Sancak'taki Türklere tanıtılması ve benimsetilmesi çabaları üzerinde durulmuştur. İkinci alt bölümde ise Türkiye'nin desteği ile Sancak'ta yaşayan Türkler arasında ulusçuluğun ivme kazanmaya başlaması ve Sancak'ın yapısı itibariyle kaçınılmaz olarak bu harekete muhalif olan "karşı" ulusçuluğun gelişimi açıklanmıştır.

Yeni sınırlar, sınır ötesi ilişkiler

"Vatan"dan koparılma

İttihat ve Terakki döneminde Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Halep mebusu olarak seçilen Türkmenzade Ahmet Ağa, İskenderun Sancağı'nda Fransızlara karşı sürdürülen silahlı mücadelede önemli rol üstlendi; bu faaliyetlerinin Fransızlar tarafından ortaya çıkarılması üzerine de Maraş'a kaçmak zorunda kaldı. Maraş'ta bulunduğu sırada, İskenderun Sancağı'nı temsil edecek beş kişinin seçilerek Ankara'ya gönderilmesini isteyen bir telgraf aldı. Bunun üzerine 5 temsilci seçildi, ancak bunlardan yalnızca Abdurrahman Mürsel ve İhsan Mürsel Ankara'ya gidebildiler. İki temsilci Ankara'ya vardığı zaman, Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki görüşmeler oldukça ilerlediğinden, Sancak temsilcileri Büyük Millet Meclisi'ne katılamadılar.[4]

4 Sancağı temsil etmek üzere Ankara'ya giden Aburrahman Mürsel ve İhsan Mürsel'in BMM'ye katılamamaları konusunda iki farklı açıklama vardır. Türkmen'in aktardığına göre, iki temsilci Ankara'ya vardığında Fransa ile görüşmeler oldukça ilerlemişti ve bu görüşmeleri olumsuz etkilemesin diye Sancak temsilcileri BMM'ye alınmadılar. Bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt*, s. 1025. Sökmen ise, bu temsilciler Ankara'ya gittikten sonra kendisinin de Sancak ile ilgili görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya gittiğini belirttikten sonra, aynı zamanda ağabeyi olan İhsan Mürsel'in kendisine, Sancak temsilcisi seçildiklerine dair mazbatalarını kaybettikleri için BMM'ye katılamadıklarını anlattığını aktarır. Bkz. Sökmen, *a.g.e.*, s. 57-58.

20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan ve İskenderun Sancağı'ndaki Türklere önemli birtakım haklar getirmiş olan Ankara Anlaşması, bölgenin ulusal sınırlar dışında kalması anlamına geldiği için çok fazla eleştiri almıştır.[5] Anlaşma imzalanmadan önce, İskenderun Sancağı'nda Fransızlarla mücadele eden çetelerle Ankara Hükümeti arasında önemli temasların kurulduğu ve işbirliğinin sağlandığı önceki sayfalarda açıklanmıştı. Özellikle Halep ve Şam'ın Temmuz 1920'de işgal edilmesinin ardından Anadolu'daki mücadelenin bir parçası konumuna gelen Sancak'taki mücadele sırasında, Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları dışında olduğu söylentileri çıkarıldı. Bunun üzerine bölgede direnişin önde gelenlerinden biri olan Tayfur Bey (Sökmen), Mayıs 1920'de Antep'e giderek oradaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileriyle bu konuyu görüştü. Ancak bu kişilerin konu hakkında bilgi sahibi olmaması üzerine, Sam Köyü'ne giderek, Ankara'dan yeni dönen Kılıç Ali Bey ile Sancak konusunu görüşmüştür. Kılıç Ali Bey de durum hakkında bilgi sahibi olmadığından Tayfur Bey, 29 Mayıs 1920'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı olan Mustafa Kemal'e bir telgraf gönderip, İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Milli sınırları içerisinde olup olmadığını sordu. İlk telgrafa cevap gelmeyince 31 Mayıs 1920'de ikinci bir telgrafla bölgenin Kuvayı Milliye'nin koruyacağı alanlar dışında bırakılması durumunda, çekilen eziyetlere daha fazla tahammülleri kalmadığından, Osmanlı Bayrağı'nın sallandığı bölgelere göç etmeye hazır olduklarını ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda emir beklediklerini bildirdi. Mustafa Kemal, bu telgrafa Miralay Recep Bey aracılığıyla verdiği cevapta, İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduğunu bildirmiş ve Maraş'ta kurulan 2. Kolordu ile irtibata geçilmesini emretmiştir. Bu cevap üzerine, Tayfur Bey, Sam Köyü'nden ayrılıp Reyhaniye'ye

5 Anlaşmayla ilgili mecliste yapılan tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, cilt 13, inikat 91, celse 2, 12 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 92, celse 2, 13 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 93, celse 1-3, 15 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 94, celse 1-2, 16 Ekim 1337 (1921); cilt 13, inikat 96, celse 3, 18 Ekim 1337 (1921).

döndü.[6] Fransızlara karşı İskenderun Sancağı'nda mücadele devam ederken, 1921 yılında, Ankara Hükümeti ile Fransa arasında yapılan görüşmeler sonucunda önce Mart 1921'de Bekir Sami Bey Anlaşması'nın yapılması, daha sonraki süreçte ise Henry Franklin-Bouillon'un Ankara'ya gelerek görüşmeler gerçekleştirmesi, Sancak'ta yaşayan Türkleri tedirgin etti. Bu süreçte Sancak'ta yaşayan Türkler, Ankara Hükümeti nezdinde çok sayıda girişimde bulunarak BMM'ye çok sayıda telgraf ve mektup göndermek suretiyle İskenderun Sancağı'nın Fransa'ya bırakılmasını önlemeye çalışmıştılar. Bu belgeler incelendiğinde, bölgenin "Türklük camiasından" ayrılamaz bir bütün olduğu, bölgenin çok eski bir Türk yurdu olduğu ve daima Türk yurdu olarak kalacağı, bölgede Türklerden başka kimsenin olmadığı ve tamamıyla Türklerin hâkimiyetinde olduğu, son kişi kalıncaya kadar düşman işgaline karşı mücadele edileceği gibi argümanların sık sık tekrarlandığı görülmektedir.[7]

Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı'nın milli sınırlar dışında kalması, Sancak'ta yaşayan Türkler arasında moral bozukluğu yaratmıştır. Ankara Anlaşması'nın imzalanması sonrasında, İskenderun Sancağı'nda yaşayan ve silahlı mücadele döneminde aktif rol üstlenmiş olan Türkler, yaşadıkları hayal kırıklığına rağmen Türkiye ile olan bağlarını koparmadılar. Nitekim, Ankara Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, Mustafa Kemal'in 2 Kasım 1921'de Tayfur Bey'le (Sökmen) yaptığı görüşmede söyledikleri, Sancak'taki Türklere verilmiş bir vaat gibi algılandı. Bu görüşmede Mustafa Kemal, Ankara Anlaşması'nın imzalanma gerekçelerini ve bu anlaşma ile devam etmekte olan Kurtuluş Savaşı'na sağlanan faydaları açıklamıştır. Aynı görüşmede, İskenderun Sancağı ile ilgili olarak da büyük gayret sarf edilmesine rağmen bölge ile ilgili olarak sadece bazı ayrıcalıklar konusunda taahhüt alınabildiğini açıklayan Mustafa Kemal, Tayfur Bey ile yanındakilere "İnşallah ile-

6 Ayrıntılar ve Ankara'ya gönderilen telgrafın tam metni için bkz. Sökmen, 1992, s. 32-35.

7 Bu girişimlerin ayrıntıları ve Sancak'tan BMM'ye gönderilen telgraf ve mektupların bazılarının tam metinleri için bkz. Öcal, *a.g.e.*, s. 51-59; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt*, s. 1071-1096.

ride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız" demiştir.[8]

Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın Yunanlıların yenilgiye uğratılmasıyla sonuçlanmasının ardından, barış anlaşması için çalışmalar başladı. Ekim 1922'de Ankara Hükümeti'nin anlaşma görüşmeleri için Lausanne'a bir heyet göndereceği haberlerinin alınması üzerine, İskenderun Sancağı adına Ankara'da girişimlerde bulunacak bir heyet oluşturuldu. Bu heyet Ankara'ya giderek BMM'de çeşitli girişimlerde bulundu. Daha sonra Mustafa Kemal ile görüşen heyet, Lausanne görüşmelerini yapmakla görevlendirilen İsmet Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirdi.[9] Ankara'ya heyet gönderilmesinin yanı sıra, Sancak'ta yaşayan Türkler, hükümet ve meclisi etkilemek için Ankara'ya çok sayıda beyanname yolladılar. Girişimler sonucu, Sancak meselesi BMM gündemine taşındı. 3 Kasım 1922'de yapılan meclis görüşmelerinde milletvekilleri, İskenderun Sancağı ile ilgili ateşli konuşmalar yaptılar. Bu konuşmalarda kimi vekillerin 300 bin, kimilerinin ise 500 bin olarak verdikleri Sancak'taki Türk nüfusunun, aslında Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu halde Fransız zulmü altında kaldığı söylendi. Oturumda, Sancak'tan gönderilen ve anavatana kavuşmayı talep eden çok sayıda telgraf da okundu.[10] Sancak'ta hazırlanıp Ankara'ya gönderilen beyannamelerde, İskenderun Sancağı'nın "din, dil, dilek, kan, adat, an'anat ve vaziyeti coğrafiye" açısından anavatanın parçası olduğu ve bu nedenle Fransızlara bırakılamayacağı, bırakılmaması gerektiği savunuluyordu.[11] Konu, 30 Kasım'da yapılan oturumda, Türkmenzade Ahmet Bey'in Maraş Mebusu Hasib Bey'e gönderdiği telgrafın okunmasıyla sürdü. Bu telgrafta da Ahmet Bey, İskenderun, Antakya ve havalisinin tarihsel ola-

8 Sökmen, *a.g.e.*, s. 62-63.

9 Sökmen, *a.g.e.*, s. 68.

10 Mecliste yapılan konuşmaların tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 1, cilt 24, içtima 3, inikat 132, celse 3, 3.11.1338.

11 20 Kasım 1922'de hazırlanan ve oldukça uzun olan beyannamede, ırk, kültür, tarih, coğrafya başta olmak üzere pek çok alanda İskenderun Sancağı'nın Türk olduğunu ispatlamaya dönük argümanlar sunuluyor. Beyannamenin tam metni için bkz. Öcal, *a.g.e.*, s. 83-94.

tak Türk olduğunu vurgulamış, bölgenin Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğunu, buradaki insanların anavatana katılmak arzusunu bir kez daha dile getirmiştir.[12] Bu dönemde, Ankara Hükümeti nezdinde yapılan Sancak ile ilgili girişimlerde sürekli olarak, çok eski tarihlerden beri bölgede "Türk" varlığının bulunduğu iddiaları, buna bağlı olarak tarihsel ve kültürel olarak bölgenin "Türk" olduğunu ispatlama gayreti ön plana çıkmaktadır. Benimsenen bu tutumun, sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, 1930'larda geliştirilen Türk Tarih Tezi ile örtüşen argümanlar ortaya koyması ilginçtir.

Yapılan girişimlere rağmen, uzun süre devam eden Lausanne Barış Görüşmeleri neticesinde, güney sınırı ile ilgili olarak Ankara Anlaşması'nda getirilen düzenleme teyit edilmiştir. Lausanne Antlaşması'nın BMM'de görüşülmesi sırasında, Antakya yöresinin getirilen düzenleme ile sınırlar dışında bırakılması tartışmalara neden olmuştur.[13] Meclisteki görüşmeler sırasında, Antakya yöresinin tarihsel olarak Türk yurdu olduğu vurgulanmış ve daha önce Antakya'dan gönderilen bir telgraf okunmuştur. Türkiye'nin İskenderun Sancağı ile ilgili sonraki yıllarda izleyeceği politikaların bir anlamda özetini sunması açısından İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey'in bu görüşmeler sırasında yaptığı konuşma oldukça ilgi çekicidir. Bu konuşmada Hamdullah Suphi şunları özellikle vurgulamıştır:

> "Hududumuzun Cenup kısmında kalan kardeşlerimize söylüyorum; yerlerinizi, yurtlarınızı terk etmeyin, Anadolu mesafelerinin üzerinde o bedbaht kardeşlerimize, o Türk bayrağı altında yaşamak istiyen zavallı kardeşlerimize söylüyorum: Sizinle beraberiz, sizinle beraber kalacağız. Tali' bir zaman makus görünse bile neticede bir gün gelecek eğer Fransızlar söz-

12 Mecliste okunan telgrafın tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 1, cilt 25, içtima 3, inikat 148, celse 1, 30.11.1338, s. 128-129.

13 Mecliste Lausanne Antlaşması görüşmeleri için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 2, cilt 1, içtima 7, celse 1, 2, 3, 21.08.1339; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 2, cilt 1, içtima 8, celse 1, 2, 22.08.1339; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 2, cilt 1, içtima 9, celse 1, 2, 23.08.1339.

lerini tutmamakta devam ederlerse biz icap eden bütün şeraiti elde edeceğiz ve vaktiyle olduğu gibi yarın da milli bayrağımızın gölgesinde beraber yaşamak yolunu bulacağız."[14]

Türkiye'nin bölgeye devam eden ilgisi

Sınırın nihai şekli ile ilgili Türkiye-Fransa arasındaki görüşmeler ancak 1930'lara gelindiğinde tamamlanabildiyse de, Lausanne Antlaşması ile İskenderun Sancağı'nın sınırlar dışında bırakılması Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmiş oluyordu. Lausanne'daki barış görüşmelerine ara verildiği dönemde, İskenderun Sancağı ile ilgili önemli bir olay yaşanmıştır. Mustafa Kemal, Latife Hanım'la çıktığı yurt gezisi çerçevesinde 15 Mart 1923'te Adana'yı ziyaret etti. Bu sırada, Adana'da, "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adında bir teşkilatları bulunan ve sayıları oldukça artmış olan çok sayıda Sancak göçmeni insan vardı. Mustafa Kemal'in şehre gerçekleştireceği ziyareti haber alan cemiyet hazırlık yapıp karşılama törenine katılmıştır. Karşılama töreninde, daha önceden planlandığı gibi, Antakyalı Ayşe Fitnat adlı genç bir kız, Sancak'ın Fransızlara bırakılmaması için Mustafa Kemal'e hitaben etkileyici bir konuşma yapmış, bundan etkilenen Mustafa Kemal de cevap olarak "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalamaz" demiştir.[15] Sonraki yıllarda, Mustafa Kemal'in bu sözünün üstünde oldukça fazla durulmuş, bu söz *Mekânın* uluslaştırılması çabaları çevresinde özellikle Hatay'da çeşitli yerlerde bulunan anıtlara, yaptırılan Atatürk heykellerinin altına, devlet dairelerinin çeşitli kısımlarına yazdırılmıştır. Bir anlamda, 1930'larda "kurgulanacak" olan ve Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya

14 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 2, cilt 1, içtima 7, celse 3, 21.08.1339, s. 235.

15 Kimi kaynaklarda bu söz "Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde esir kalamaz" şeklinde aktarılmaktadır. Bkz. *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, s. 151. Bu karşılama ile ilgili ayrıntılar için bkz. Sökmen, *a.g.e.*, s. 69-70; Selçuk, *a.g.e.*, s. 20; Çelenk, *a.g.e.*, s. 28; İsmail Habib, "Adanada verilen söz", *Yenigün*, 1 ikincikanun 1939, s. 2; Zafer Sarı, "Ayşe Fitnat ve Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi", *Güneyde Kültür*, Yıl 2, Sayı 17, Temmuz 1990, s. 28-29.

binlerce yıl önce göç eden ve eski medeniyetler kuran bir toplumluk olduğunu ispatlamaya çalışan tarih tezlerinin bir haberisi gibi olan bu yaklaşım, Mustafa Kemal tarafından, yukarıda bahsedilen Mart 1923 Adana ziyaretinde dile getirilmiştir. 16 Mart 1923'te, Adana'daki esnaf cemiyetinin Türk Ocağı'nda düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmada Mustafa Kemal, Ermenilerin bölgede hiçbir hakkı olmadığı görüşünü, bölgenin eski sahiplerinin Türkler olması tezine dayandırmıştır. Mustafa Kemal'e göre, bir bölgenin esas sahibi oranın eski yerlileridir. Anadolu'nun da eski yerlileri Türkler olduğuna göre, esas sahipleri de Türklerdir, diğer ulusların burada hiçbir hakkı olamaz. Mustafa Kemal konuşmasında şunları söylemiştir:

> "[...] Ermenilerin bu verimli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, o halde Türk'tür ve sonsuza dek Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket eski asırlardan beri çok kere yabancı istilalarına uğramıştı. Başlangıçta Türk ve Turani olan bu ülkeleri İraniler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranileri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memleketler paylaştırıldığı zaman Adana kıtası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Doğu Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar; en sonunda Asya'nın göbeğinden tamamen kaynayan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi geçmiş ve asli hayatına iade ettiler. Memleket en sonunda yine gerçek sahiplerinin elinde karar kıldı. Ermeniler ve diğerlerinin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. [...]"[16]

Ankara Anlaşması'nın teyit edildiği Lausanne Antlaşması sonrasında da Türkiye, anlaşmalarla İskenderun Sancağı'nda bulunan Türklere tanınan hakların takipçisi olmayı sürdürdü. Bu çerçevede Türk Hükümeti, 5 Ekim 1923'te Fransa'ya bir no-

16 Konuşmanın tam metni için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 519-522.

ta vererek Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı'nda Türkler için öngörülen "özel rejimin" uygulanmadığını belirtmiştir. Fransız Hükümeti ise, bu notaya 20 Ekim 1923'te verdiği cevapta, Türklerin Sancak'ta azınlık durumunda olduğunu bildirmiştir.[17] Fransız Hükümeti'nin bu cevabı, Sancak'ta hiçbir topluluğu çoğunluk oluşturacak sayıya ulaştırmamaya dönük, daha önce açıklanan politikasıyla uyumludur. Sonraki dönemlerde de bu tutumu sürdüren Fransız Hükümeti, daha sonraki dönemde Türkiye'deki büyükelçisine, Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile ilgili uygulamalardan şikâyetçi olduğunu hatırlatarak. şu gizli talimatı vermiştir: "Türk Hükümeti'ne hatırlatmanız gerekir ki, % 38.5'lik bir Türk kökenli nüfus için bu bölgenin Türk kökenli memurların oranı % 43'tür. Ayrıca 40 okuldan 22'sinin ve Antakya Lisesi'nin dili Türkçe'dir."[18]

Türkiye, Fransa Hükümeti nezdinde anlaşmaların uygulanmasına dair girişimlerinin yanı sıra, İskenderun Sancağı'nda Türk nüfusunun azalmaması için girişimlerde bulunmuştur. Lausanne Antlaşması ile yapılan sınır değişiklikleri sonucunda, başka ülke sınırlarında kalmaları nedeniyle Türk uyrukluğunu yitirmiş olan kişilere "hakkı hıyar", yani tabiiyet seçme hakkı getirilmişti.[19] Antlaşmada, hakkı kullanmak için tanınan iki yıllık sürenin son dönemlerinde Sancak'ta yaşayan pek çok Türk, tabiiyet tercihini Türkiye'den yana kullanmak için hazırlık yapmaya başladı. Bunun gerçekleşmesi durumunda Sancak'ta yaşamaya devam eden Türk sayısı çok azalacağından, Türkiye bunu önlemeye yönelik tedbirler aldı. Bu amaçla, tabiiyet seçme işlemlerinde yetkili olan Türkiye'nin Beyrut'taki konsolosluğu, tabiiyet tercihini Türkiye'den yana kullanmak için başvuruda bulunanlara zorluklar çıkardı. Bunun yanı sıra, Sancak'ta bölgenin terk edilmemesi için yoğun propaganda faaliyetleri gerçekleştirildi. Bu faaliyetler sonucunda, Sancak'tan

17 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 185-186.

18 Aktaran, Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Atatürk Yolu Dergisi*, cilt 6, sayı 21, Mayıs 1998, s. 238.

19 "Uyrukluk" ile ilgili hükümler Lausanne Antlaşması'nın 30-36 maddelerinde belirtilmiştir. Antlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 93-147.

Türkiye'ye Türk göçü, önemli oranda önlenmiş oldu.[20] Türkiye'deki siyasi karar alıcıların bu tavrı, bölgenin Türkiye sınırlarına dahil edilmesi ile ilgili umutların tükenmediğinin, uygun koşullar oluştuğunda konunun yeniden gündeme getirileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim, Sancak'tan göç etmemesi için özel çaba harcanan Türk nüfusu, Türkiye'nin ileriki dönemlerde ortaya attığı tezlerin savunulmasında hayati rol oynayacaktır.

İskenderun Sancağı'na devam eden ilgi çerçevesinde hükümet, bölge ile ilgili birtakım örgütlenmelerin Türkiye'de kurulmasını desteklemiştir. Sancak ile ilgili Anadolu'da kurulan ilk önemli örgüt, 1923 yılında Adana'da kurulan Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'dir. Silahlı mücadelenin sona ermesinin ardından Adana'da, Sancak'tan göç edenlerin sayısının hızla artması üzerine Tayfur Bey (Sökmen), Samih Azmi Bey (Ezer), Nuri Aydın Bey (Konuralp) gibi Sancak kökenli önde gelen kişiler bir araya gelerek Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. Bu cemiyetin ilk faaliyetlerinden birisi, daha önce üzerinde durulan, 15 Mart 1923'te Mustafa Kemal'in Adana ziyareti sırasında düzenlenen karşılama töreni ve Ayşe Fitnat'ın Mustafa Kemal'e hitaben yaptığı konuşma olmuştur. İlk kurulduğunda gayriresmî bir nitelik taşıyan cemiyet bir süre sonra, Adana valisinin telkiniyle resmi bir hal almak için harekete geçti. Türkiye'deki resmi makamlardan da yardım alarak hazırlıklarını tamamlayan cemiyet 30 Mayıs 1923'te "Antakya-İskenderun Yurdu" adı altında resmen kuruldu. Cemiyet gayriresmî olarak faaliyet gösterirken başkanlığını Samih Azmi Bey üstlendi, resmi olarak kurulduktan sonra ise başkanlığa Tayfur Bey seçildi. Cemiyet, resmi adı olan Antakya-İskenderun Yurdu yerine yazışmalarında Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını kullanmaya devam etti. Diğer faaliyetlerinin yanı

20 Melek, *a.g.e.*, s. 10. Aynı konuda bkz. Yusuf Sarınay, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 30-31.

sıra, *Altınözü* adlı bir gazete çıkarıp Türk Hükümeti'nin dikkatini Sancak meselesine çekmeye çalışan cemiyetin[21] kuruluş amacı, cemiyet nizamnamesinin ikinci maddesinde şu şekilde ortaya konulmuştur:

> "Yurt teşekkülünden maksat Antakya-İskenderun ve havalisinin istirdadiyle Anavatana kavuşması emrinde ihtiyarı lazım gelen ilmi, içtimai, edebi, tarihi her türlü teşebbüsat ve fedakârlığı iyfa, muhacerat ve suveri saire ile Anadolu'ya geçen hemşehrilerimize maddi, manevi muaveneti mümkine icrasından ibarettir."[22]

İlk dönemlerinde oldukça etkin olan Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, sonraki süreçte aynı etkinliğini koruyamadı. Lausanne Barış Antlaşması sonrasında Sancak meselesinin Türkiye'nin öncelikli meselelerinden birisi olarak görülmemesinin cemiyetin öneminin azalmasında önemli rol oynamış olması muhtemeldir. Cemiyetin kapanmasıyla ilgili olarak, cemiyetin resmiyetteki ilk başkanı olan Tayfur Sökmen, kendisinin Adana'dan ayrılmasının ardından yöneticiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle cemiyetin kapandığı bilgisini aktarmaktadır.[23]

1924 yılı boyunca Adana basınında İskenderun Sancağı ile ilgili yürütülen kampanya ve Ocak 1925'te Mustafa Kemal'in sınırda bulunan Dörtyol'a düzenlediği dikkat çekici ziyarete[24] rağmen, Sancak sorunu gündemde alt sıralarda yer alan bir konu oldu. Bu süreçte, Türkiye'de, Musul Sorunu ve Şeyh Sait İsyanı, hükümet ve kamuoyunun daha fazla dikkatini çeken ve gündemi meşgul eden konular haline geldi. Dolayısıyla, Sancak

21 Cemiyetin kuruluşu ve çalışmaları konusunda bkz. Sökmen, *a.g.e.*, s. 66-73; Konuralp, *a.g.e.*, s. 139-140; Selçuk, *a.g.e.*, s. 17-18; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 32; Süleyman Hatipoğlu, "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 52; Mehmet Tekin, "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti veya Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti", *Güneyde Kültür*, Yıl 1, Sayı 6, Ağustos 1989, s. 3-5

22 Cemiyet nizamnamesinin tam metni için bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 141-143.

23 Sökmen, *a.g.e.*, s. 82.

24 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 187.

sorunu 1920'lerin ikinci yarısında pek gündeme gelen bir konu olmadı. 1926 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi'nde de Sancak ile ilgili herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu süreç içerisinde dış politikada Fransa ile karşı karşıya gelmek istemeyen Türk Hükümeti, Sancak meselesini gündeme taşımaktan kaçınmış, Beyrut'ta görevlendirdiği diplomatlarına da, görev sahalarında olduğu halde, İskenderun Sancağı'nı ziyaret etmekten kaçınmaları talimatı vermiştir.[25]

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı çeşitli sorunlar nedeniyle 1920'lerin ikinci yarısında Sancak konusunun pek gündeme gelmemesi, konunun unutulduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin sorunlarından sıyrılmaya başladığı süreçte konu, farklı kişiler tarafından yeniden gündeme getirilmeye başlandı. 25 Haziran 1932'de TBMM'de İskenderun Sancağı tekrar gündeme taşındı. İzmir mebusu Mahmut Esat Bey, Fransa'nın İskenderun Sancağı'nda bulunan Türklere Ankara Anlaşması ile tanınan haklarını tanıyıp tanımadığı konusunda Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e soru sordu. Vekilin verdiği kısa cevaptan tatmin olmayan Mahmut Esat Bey, söz isteyip bir konuşma yaptı. Konuşmasında, alınan duyumlara göre Fransa'nın Ankara Anlaşması'na uymadığını vurguladı. Ayrıca Mahmut Esat Bey, bölgede yaşayan ve nüfus olarak 400 bin kişi olduklarını söylediği Türklere karşı Fransa'nın Ermeniler başta olmak üzere, Türkiye'deki rejime muhalif olan kişileri kışkırttığını öne sürmüştür. Konuşmasının devamında Mahmut Esat Bey şunları söyledi:

> "Fransa Alsasloreni elli sene unutamadı. Ben milliyetçi bir Türk mebusu sıfatile o parçayı ölünceye kadar unutamam (Bravo sesleri, alkışlar). Yalnız bu kadar da değil; oradaki 400.000 Türkü bizden sonra gelecek Türk nesilleri de unutamıyacaktır (Bravo sesleri, alkışlar). Nasıl ki Fransa Alsasloreni elli sene unutmıyacak kabiliyette bir millet ise, buna inan-

25 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, cilt 1, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 86.

sın ki Türk milleti de kendi öz parçasını, kendi öz kalbinin bir parçasını elli bin sene unutmıyacaktır."[26]

Sancak'ta Türkiye yanlısı teşkilatlanma

Sancak'taki silahlı direnişin, Ankara Hükümeti'nin Fransa ile Ekim 1921'de imzaladığı anlaşmayla sona ermesinin ardından, Sancak Türklerinin, Sancak sınırları içerisinde ve dışında örgütlü faaliyetlerine devam ettikleri görülmüştür. Bu dönemde yapılan mücadelenin önemli bir kısmı Sancak sınırları dışında, Türkiye'de gerçekleşti. Çünkü, silahlı mücadelenin sona ermesinin ardından Sancak'taki Türk hareketinin lideri konumundaki kişilerin çoğu, Fransız yetkililerin kendilerini rahat bırakmayacağı endişesiyle, bölgeyi terk edip Anadolu'ya göç ettiler. Anadolu'ya göç eden bu kişilerin, Sancak ile olan bağları gittikleri yerlerde de devam etti. Göç ettikleri bölgelerde teşkilatlanmaya başlayıp Sancak ile ilgili örgütler kurdular ve bu süreç içerisinde Türkiye'deki yetkililerden önemli destek aldılar. Özellikle 1930'ların ikinci yarısında, Sancak ile ilgili Türkiye'de kurulmuş olan örgütlerin önemi oldukça arttı. Türkiye'nin Sancak ile ilgili aktif politika izlemeye başladığı 1936 yılından itibaren, Türkiye'de bulunan Sancak örgütleri, Ankara'daki hükümetin direktifleri doğrultusunda hareket ederek, sorunun hem "ulusçuluk" perspektifinde ortaya konulmasında, hem de Türkiye'deki kamuoyunun ilgisini çekecek "ulusal" bir mesele olarak gündeme taşınmasında önemli bir rol oynadılar. Fakat, İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye katılımı sürecinde, en az Türkiye'de kurulmuş örgütler kadar önemli olan unsur, Sancak içerisinde gerçekleştirilen teşkilatlanmadır. Süreç içerisinde farklı biçimlerde ortaya çıkan Sancak Türklerinin teşkilatları, Sancak'ta bulunan Türklerin, Türkiye ile olan bağlarının devam etmesini sağlamış, Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapların Sancak Türkleri arasında da benimsenip yaygınlaştırıl-

26 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 4, cilt 9, içtima 1, inikat 70, celse 1, 25.6.1932, s. 299-300.

masında önemli rol oynamıştır. Spor kulübü kurulması, dergi ve gazete çıkarılması gibi çeşitli biçimlerde görülen Sancak Türklerinin teşkilatlanmaları, Türkiye'den önemli destek almış ve zamanla bu teşkilatların Sancak içerisindeki etkinlikleri artarak devam etmiştir.

Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmış, ancak Sancak'ta yaşayan Türklerin Anadolu ile bağları devam etmiştir. Bu bağlar kendilerini farklı biçimlerde göstermiştir. 1922 yılı başlarında, Anadolu'da Yunanlılara karşı devam ettirilen savaşta Türk ordusuna yardım etmek amacıyla Antakya'daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti yardım toplamış ve bu yardımlar daha sonra Anadolu'ya gönderilmiştir.[27] Anadolu'da gerçekleşen olayların Sancak'ta yaşayan Türkler tarafından yakından takip edildiği bu dönemde, Anadolu'da yaşanan gelişmeler Sancak'ta da etkisini göstermiştir. Nitekim, Yunanlılara karşı savaşın kazanılması nedeniyle, Sancak'ta günler süren kutlamalar düzenlenmiştir.[28]

Silahlı mücadelenin sona ermesinin ardından başlayan süreçte Fransız yöneticiler, Sancak'ta mevcut gerginliği gidermek ve normalleşmeyi sağlamak için cemiyet kurulmasına izin vermeye başladılar. Bu aşamada ilk kurulan cemiyetlerden birisi, Samih Azmi (Ezer) Bey'in 1922'de Antakya'da kurduğu "Selamet-i Belde Cemiyeti"dir. Bu cemiyet, Fransız yetkililere verdiği programa göre Sancak'ın ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmesini hedefleyen, her cemaatten insana açıktı ve cemiyetin siyasetle hiçbir bağlantısı yoktu. Fransız yetkililerin de desteğini alan cemiyete, farklı kesimlerden çok sayıda insan üye oldu. Ancak, kuruluşundan itibaren sürekli biçimde Türklerin kontrolünde kalan cemiyetin bir de, sadece çekirdek üyelerinin bildiği bir amacı vardı. Bu da, Anadolu'da devam eden kurtuluş mücadelesine destek olmaktı. Gizli amaçlarının ortaya çıkması üzerine Selamet-i Belde Cemiyeti Fransız yetkililer tarafından kapatıldı. Üyelerinin bir kısmı tutuklanırken, Samih

27 Tekin, "Ankara Itilafnamesi'nin 90. Yılını Hatırlama: 20 Ekim 1921-20.10.2011", s. 19.

28 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 45-46; Çelenk, *a.g.e.*, s. 24-25.

Azmi, bazı arkadaşları ile birlikte Türkiye'ye kaçtı.[29] Bu cemiyet, silahlı mücadele sonrasında Türkler tarafından kurulan ve Sancak'ın Türkiye ile bağlarını korumayı amaçlayan ilk örgüt olması açısından önemlidir.

Fransız yönetiminin sıkı denetimi nedeniyle Sancak'ta kurulan Türkiye yanlısı teşkilatların kültürel alanda yoğunlaştırılması tercih edildi. İskenderun Sancağı'nda yaşamaya devam eden Türklerin, kültürlerini koruyup Türkiye ile olan bağlarını devam ettirebilmek için kurdukları ilk önemli teşkilat "Gençspor Kulübü"dür. Sancak'ta yaşayan Türk gençleri arasında "Türklük" bilincinin yaygınlaştırılması ve bu kimliğin Türkiye'de gerçekleştirilen yenilikler paralelinde yeniden üretilmesini sağlayan bir teşkilat olması nedeniyle Gençspor, önemli bir yere sahiptir. Adından da anlaşılacağı üzere, bu teşkilat ilk olarak bir spor kulübü olarak ortaya çıktı. 1925 sonlarında birkaç sporsever Antakyalı genç bir futbol takımı kurdular. Antakyalı Türklerden oluşan bu gençlerin öncüsü, Türkiye'de eğitim alıp İskenderun Sancağı'na dönen Şükrü Fehmi (Balcı)'dir. Takımın taraftarları çoğalınca bir kulüp kurulması kararlaştırıldı ve 26 Ağustos 1926'da Gençspor Kulübü kuruldu. Fransız yöneticilere teslim edilen kulüp tüzüğü Fenerbahçe ve Galatasaray Kulüpleri'nin tüzükleri esas alınarak hazırlandı. Sancak'ta artan taraftar sayısının yanı sıra, kulübün kurulmasında Türkiye'deki hükümetin teşvikleri önemli rol oynadı. Spor kulübü olarak kurulmasına karşın Gençspor, kısa sürede bir siyasi eğitim ve tartışma merkezi haline dönüştü. Futbolla başlayan faaliyetler sosyal ve kültürel alanlara yayıldı. Kulüp bünyesinde bir kütüphane kuruldu, müzik ve tiyatro faaliyetleri gerçekleştirildi ve 1932'den itibaren her hafta bir konferans düzenlenmeye başlandı. Ağustos 1931'de 500 kitap ile açılan kulüp kütüphanesi, kısa sürede Türkiye'den getirilen kitaplarla zenginleştirildi ve Latin harflerle basılmış Türkçe kitaplar için Sancak'taki tek kaynak durumuna geldi. Kütüphaneye, Türkiye'den ki-

29 Çelenk, *a.g.e.*, s. 26-27; Konuralp, *a.g.e.*, s. 137; Duran, *a.g.e.*, s. 68; Mehmet Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - I: Selamet-i Belde, Elektrik Şirketi, Hilal-ı Ahmer", *Güneyde Kültür*, Yıl 1, Sayı 5, Temmuz 1989, s. 2-3.

tapların yanı sıra *Kadro*, *Varlık* gibi dergiler ve *Cumhuriyet*, *Son Posta* gibi gazeteler de getirildi. Abonelik sistemi ile çalışan kütüphaneye kayıt yaptırılması için, birazdan üzerinde durulacak olan, *Yenigün* gazetesinde teşvik edici yazılar yayınlandı.[30] Sancak'taki Türkler için kültürel, sosyal ve siyasal bir merkez haline dönüşen Gençspor Kulübü'nün faaliyetleri Fransız yöneticilerin dikkatini çekti. Kulübün kapatılmasını önlemek amacıyla da kulüp yöneticileri kütüphaneyi Gençspor'dan ayırma kararı aldılar.[31] Kulübün Sancak'taki Türkler üzerinde yarattığı etkiyi gören Fransız yetkililer, Gençspor ile rekabet edebilmesi için Hıristiyan ve Arap Alevilerden oluşan bir kulüp açılmasını sağladılar.[32] Böylelikle, Fransa'nın farklı unsurlar arasında denge kurma çabası bu alanda da kendini göstermiş oldu.

Yerel basın-yayın faaliyetleri ve etkileri

Sancak'ta ortaya çıkan Türkiye yanlısı örgütlenmeye paralel yerel dergi ve gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazeteler, bir yandan Türkiye'ye dair haberleri okuyucularına aktarıp bölgedeki insanların Türkiye'deki gelişmelerden haberdar olmalarını sağlarken, bir yandan da Türkiye yanlısı mesajları sürekli olarak okuyucularına aktardılar. Özellikle ulusçu hareketlerde hayati önem taşıyan sembollerin aktarılması konusunda adeta misyonerlik benzeri faaliyetlerle, kılık kıyafetten yeni yazıya kadar farklı biçimlerde kodlanan bu semboller, Türk ulusçuluğunun bölgede yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türklerin sosyal ve kültürel hayatında, dergi ve gazeteler oldukça etkili olmuştur. Tür-

30 "Gençspor canlanıyor", *Yenigün*, 26 Eylül 1935, s. 1.

31 Gençspor Kulübü ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - 3: Gençspor Kulübü", *Güneyde Kültür*, Yıl 2, Sayı 16, Haziran 1990, s. 15-21; Çelenk, *a.g.e.*, s. 32-33. Sancak'ta Eğitim Müdürlüğü görevini yürüten Pierre Bazantay, İskenderun Sancağı'nda Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Nâzım Hikmet, Halide Edip gibi Türk yazarlarının kitaplarının, Atatürk ile ilgili kitapların, *Kadro*, *Varlık*, *7 Gün* gibi dergilerin okunduğu bilgisini verir. Aktaran, Ada, *a.g.e.*, s. 91, dipnot 241.

32 Öcal, *a.g.e.*, s. 112-113.

kiye'de yapılan inkılaplara Sancak'ta yaşayan Türkler büyük ilgi göstermiştir.[33] Bu inkılapların Sancak'ta duyurulmasında dergi ve gazeteler hayati bir rol oynamıştır. 1928 yılına kadar İskenderun Sancağı'ndaki Türklerin herhangi bir yayın organı yoktu. Türkiye'den gazetelerin postayla gelmesi birkaç günü bulabiliyordu. Bu eksikliği gidermek amacıyla, 1926'da Gençspor'un da kuruculuğunu yapan Şükrü Balcı, gerekli hazırlıkları yapıp bir dergi yayınlamaya başladı. *Yeni Mecmua* adı verilen ve Arap harfleriyle Türkçe olarak yayınlanan derginin ilk sayısı 15 Mayıs 1928'de yayınlandı. 30 Mayıs 1929'da yayınlanan 25. sayıdan itibaren dergi kapağı tamamen Latin harfleri ile basıldı. 27. sayıdan itibaren ise, her sayıda Latin harfleri ile birkaç yazı yayınlanmaya başlandı.[34] Edebi yazılar yayınlamak üzere kurulduğu bildirilen dergi, yavaş yavaş siyasi konularla ilgili yazılar da yayınlamaya başladı ve Suriye gazetelerini eleştiren bir tutum içine girdi.[35] Kurulduğu günden itibaren *Yeni Mecmua*, Sancak'ta yayınlanan ve manda taraftarı olan gazetelerin eleştirilerine maruz kaldı. Dergide, Türkiye'de gerçekleştirilen harf inkılabı paralelinde, Sancak'taki okullarda Latin harfleriyle eğitim verilmesi dahil, Türkler lehinde değişikler yapılması için çeşitli talepler dile getirildi. Türkiye'deki harf inkılabını özellikle işleyen *Yeni Mecmua* sayesinde, Sancak'ta yaşayan Türkler de haberini aldıkları bu değişikliğe rağbet göstermeye başladı. Bu süreçte, Fransız yöneticilerden siyasi yazılar yayınlanmaması veya dergi yerine gazeteye dönüştürülmesi konusunda uyarı alınınca, zaten ihtiyacı karşılamada yetersiz duruma gelen *Yeni Mecmua*'nın, 1 Temmuz 1930'da son sayısı yayınlandı.[36]

33 Çelenk, *a.g.e.*, s. 60; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 36-37.

34 Mehmet Tekin, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, Kültür Basımevi, Antakya, 1988, s. 122-125.

35 Melek, derginin ilk sayılarında sosyal ve bilimsel yazılarla gerçek amaçlarını gizlediklerini, daha sonraki süreçte siyasi konularla ilgili yazı yazmaya başladıklarını bildirmektedir. Bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 15.

36 Mehmet Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, Kültür Basımevi, Antakya, 1985, s. 54-60; Çelenk, *a.g.e.*, s. 34; Mehmet Tekin, "Hatay Basın Tarihinin Altın Sayfalarından Biri: Yeni Mecmua", *Güneyde Kültür*, Yıl 10, Sayı 111, Mayıs 1998, s. 1-4; Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 57-58.

Türkiye'de eğitimde Latin harflerinin kullanılmaya başlanmasını sayfalarına taşıyan *Yeni Mecmua* sayesinde Sancak'ta yaşayan Türkler arasında da yeni alfabeyi öğrenmeye yönelik eğilim ortaya çıktı. *Yeni Mecmua*, Türkiye'de yazı konusunda yapılan değişiklikleri aktarmasının yanında, ortaya çıkan olumlu sonuçlara dair propaganda faaliyeti yürüttü. *Yeni Mecmua*'nın bu faaliyetinin önemini anlamak için, yazının bir kültür içinde sahip olduğu yeri hatırlamak yeterli olacaktır. Kültürün önemli bir unsuru olan yazıda, kullanılan harflerin değiştirilmesi çok büyük bir adımdır. Türkiye'de gerçekleştirilen bu değişiklik Sancak'taki Türkler arasında da yaygın hale getirilmeseydi, Türkiye'de yaşayan ve kültürel hayatı önemli ölçüde devlet eliyle yeniden şekillendirilen "Türkler" ile Sancak'ta yaşayan "Türkler" arasındaki kültürel farklılıkların artması kaçınılmaz olacaktı. Bu açıdan, önce *Yeni Mecmua*, daha sonra da Sancak'taki Türk yanlısı diğer gazeteler, Sancak'taki Türkler ile Türkiye arasında kültürel farklılıkların artmasını önleyici bir rol oynamışlardır. Bu rol en somut biçimde, Latin harflerinin teşvik edilmesi ve kılık kıyafet alanında Türkiye'deki yeniliklerin özendirilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Antakya'da Eylül 1929'da Latin alfabesinin öğretilmesi için açılan gece okuma-yazma kursları, 1931'de Fransız Yüksek Komiserliği tarafından kurs açılabilmesi için yeni düzenleme getirilmesi üzerine kapandı. Bu dönemde Sancak'ta açılan kurslarda toplamda yaklaşık 600 kişi eğitim gördü.[37]

Yeni Mecmua'nın son sayısının ardından, gazete çıkarma çalışmalarına başlayan Şükrü Balcı, *Yenigün* adını verdiği gazetenin ilk sayısını 16 Eylül 1930'da yayınladı. Arap harfleriyle Türkçe yayın yapmaya başlayan gazetenin adı Latin harflerle basılıyordu. Zamanla gazetede Latin harflerle basılan yazı sayısı iyice arttı ve 27 Ağustos 1937'den itibaren gazetenin tümü Latin harflerle basılmaya başlandı.[38] İlk çıktığı dönem-

37 Tekin, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, s. 121-122.

38 Gazetenin çıkmaya başladığı tarihten itibaren Latin harflerle basılan yazı miktarında dönem dönem değişiklikler olmuştur. Bu konudaki ayrıntılar için bkz. Tekin, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, s. 125.

de haftada bir yayınlanan *Yenigün*, 14 Ekim 1930'dan itibaren haftada iki gün, 8 Ekim 1931'den itibaren ise her gün yayınlanmaya başladı. Sancak sorununda bundan sonra adı sık sık duyulacak olan Selim Çelenk (bkz. EK 2) de 1931'de *Yenigün*'e katıldı. Sancak'ta yaşayan Türklerin sesini duyurmayı, Türk kültürünü korumayı ve grup bilincini oluşturmayı amaçlayan *Yenigün*, gün geçtikçe Sancak'ta artan bir öneme sahip olmuştur.[39]

Yayınlanan yazılar nedeniyle Fransız yetkililerden defalarca kapatma cezası alan ve yazarları yargılanan *Yenigün*'ün en önemli faaliyetleri, Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapları Sancak'taki Türklere duyurmak, bu inkılapların Sancak'ta da uygulanmasına yönelik özendirici yayınlar yapmak ve Sancak'taki Türkleri, kültürel açıdan Türkiye'den uzaklaştırmamaktı. Üstlendiği bu "kültürel köprü" misyonu dışında *Yenigün*, Fransız yöneticilerin Sancak'ta yaşayan Türkler aleyhindeki uygulamalarına dair eleştirilere sıkça yer vermiştir. Bu bağlamda, özellikle Sancak'taki eğitim sistemi hakkında yayınlanan eleştiriler önemlidir. 8 Ağustos 1932 tarihinde *Yenigün*'de "Mektepler ve Müfredat Programımız" başlığı altında yayınlanan yazı bu eleştirilere iyi bir örnektir:

> "Hars dediğimiz zaman, harsın bütün şümulü ve icabatını kast ediyoruz. Bunun başında, mektep ders programları ve bu programların müfredat cetveli gelir. Halbuki bugün mekteplerimizde tatbik ve takip olunan müfredat programları, hars inkişafını temin etmekten çok ve pek çok uzak bulunuyor. Nasıl uzak bulunmasın ki! Bu programlarda bir Şam kuvveti, tatbikinde ise yabancı hislerin tazyiki apaçık görünüyor. Muallimin ağzından 'Türk' kelimesi işitemeyen, en iptidai kitaplarından en yüksek sınıf kitaplarına kadar 'Türk' ismine tesadüf et-

39 Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 67-74; Çelenk, *a.g.e.*, s. 34; Selçuk, *a.g.e.*, s. 35. *Yenigün*'de yayınlanan yazıların konuları hakkında bkz. Mehmet Tekin, "Hatay Basın Tarihinden Bir Yaprak", *Güneyde Kültür*, Yıl 4, Sayı 42, Ağustos 1992, s. 5. O dönem Antakya Lisesi'nde öğrenci olan Cemil Meriç'in ilk yazısı 23 Eylül 1933'te *Yenigün*'e yayınlanan "Geç Kalmış bir Muhasebe" başlıklı yazıdır. Bkz. Meriç, *a.g.e.*, s. 63-64.

meyen bir talebenin harsının inkişaf etmiş bulunacağını kabul etmek nasıl caiz olunuyor?"[40]

İskenderun Sancağı'nda Türk propagandası yapan tek gazete olan *Yenigün*'le birlikte, Halep'te de benzer yayınlar yapan *Vahdet* gazetesi çıkmaya başlamıştı. Arap harfleriyle Türkçe yayınlanan gazete, ilk sayısında yayın ilkelerini açıklarken, çiftçinin ve halkın savunucusu olacağını belirtip, "doğru, açık, pürüzsüz bir Türkçe kullanılmasına" özen gösterileceğini vurgulamıştır.[41] *Vahdet*'in ilk sayısı, *Yeni Mecmua*'dan sadece üç gün sonra, 18 Mayıs 1928'de yayınlandı. Halep'teki Türk Konsolosluğu'nun desteğiyle Nuri Genç tarafından çıkarılan bu gazete, Ocak 1937 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. İskenderun Sancağı'nda 1936 sonlarına doğru Fransız yöneticiler tarafından *Yenigün*'ün kapatılması üzerine, bu gazetede çalışan Selim Çelenk ve Ata Derviş, Aralık 1936'da Halep'e giderek, *Vahdet*'i çıkarmakta olan Nuri Genç'le birlikte çalışmaya başladılar. Suriye'de giderek artan gerginlik nedeniyle 1937 başlarında *Vahdet*'in Halep'teki yayınını durduran Nuri Genç, matbaasını 1937 yazında İskenderun'a taşıdı. Ekim 1937'den itibaren İskenderun'da yayınlanmaya başlanan *Vahdet*, birkaç defa kapatma cezası aldıktan sonra 7 Mayıs 1938'den sonra yayınlanmadı. Bunun yerine Nuri Genç, 18 Mayıs 1938'den itibaren *Hatay* adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. *Hatay* gazetesinin etkili olabilmesi için, Türkiye'deki hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kanalıyla bu gazeteye Latin harfleriyle baskı yapabileceği bir matbaa gönderdi. *Vahdet*, Halep'te yayınlandığı dönem de dahil, sürekli olarak Türklüğü savunan yazılar yayınlamış, Türkiye, Atatürk ve gerçekleştirilen inkılaplara dair haberleri sürekli sayfalarına taşımıştır. Özellikle Türkiye'de gerçekleşti-

40 Aktaran, Volkan Payaslı, "Fransız Mandası ve Hatay'ın/Sancak'ın Türkiye'ye İltihak Sürecine Kadar Olan Döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu Uygulamaları (1924-1939)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 5, sayı 22, Yaz 2012, s. 357.

41 Aktaran, Hüsamettin Yıldırım, "Vahdet Gazetesi'nin Harf İnkılabını Hatay Türkleri'ne Yansıtması", Misak-ı Milli'nin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli, yay. haz. N. Birgül Gündüz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 59.

rilen harf inkılabı, gazetede oldukça geniş yer bulmuştur. *Vahdet*'in yerine yayınlanmaya başlanan *Hatay* da benzer bir çizgiyi takip etmiş, "Türklük davası"nı savunan bir yayın anlayışı benimsemiştir.[42] Halep'te yayınlanan *Vahdet* dışında, Beyrut'ta Yüzellilikler'den Muhittin Meydani tarafından çıkarılmaya başlanan *Yıldız*[43] adlı gazete de Sancak meselesinde Türk tarafının tezlerini savunarak önemli katkıda bulunmuştur. Bu gazeteye de Türkler tarafından maddi destek sağlanmıştır.[44]

Türkiye'de Latin harflerinin kullanılmaya başlanması ile birlikte İskenderun Sancağı'nda Türklerin haklarını savunan kişi ve kuruluşların bu harfleri kullanımı, ilginç bir biçimde "Latin harfleri" Türklüğün sembolü haline getirilen unsurlardan birisi olmuştur.[45] Bu süreçte *Yeni Mecmua*, sadece harf inkılabı ile ilgili haberlere yer vermekle kalmamış, bu harflerin öğrenilmesi ve kullanılmasını özendirmeye yönelik gayret de göstermiştir. 15 Nisan 1930'da *Yeni Mecmua*, Latin harfleri kullanımını teşvik etmek amacıyla bir "mektepliler" sayfası açmış ve burada öğrencilerin gönderdiği, Latin harflerle yazılmış şiirleri yayınlamıştır. 1933'te Fransız yetkililerin, Türk öğrencilerin olduğu okullarda eğitimin Latin harfleri ile yapılmasını kabul etmelerinin ardından *Yenigün*, resmi işlemlerde de bu yazının kullanılması yönünde çok sayıda yazı yayınladı.[46]

Yayın hayatına başladığı günden itibaren *Yenigün*'de yayınlanan haberler ve yazılarla, Türkiye'de çeşitli alanlarda yapılan

---

42 Yıldırım, *a.g.e.*, s. 59-65; Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 60-66; Volkan Payaslı, "Atatürk Dönemi Eğitim-Kültür Politikalarının Hatay'a Yansımaları (1921-1938)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009, s. 60; Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 60-67, 102-103.

43 Daha önce değinildiği gibi, Yüzellilikler'den bir kısmı İskenderun Sancağı'nda yerleşmiştir. Refik Halit, Tarık Mümtaz, Muhittin Meydani, Celal Kadri, Hasan Sadık gibi çok sayıda Yüzellilik de Lübnan ve Suriye'ye göç etmiştir. Bkz. Mehmet Sılay, *Seyyah-ı Beyaban Mehmet Akif: Mehmet Akif'in Seyahatları*, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 177.

44 Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 14.

45 Anthony Smith'in üzerinde durduğu semboller üzerinde kimlik kurgulanmasının (bkz. Smith, *Milli Kimlik*, s. 35) Sancak'ta önemli oranda "Latin" harfler üzerinden gerçekleştirilmesi ve bunun üzerinden "Türklüğün" savunulması oldukça ilginç bir durumdur.

46 Payaslı, a.g.t., s. 61.

yenilikler İskenderun Sancağı'nda tanıtılmaya, teşvik edilmeye çalışılmıştır. Dil alanında Türkiye'de yapılan çalışmalarla ilgili çok sayıda yazı *Yenigün*'de yayınlanmış,[47] Türkiye'deki ulusal basında dil ile ilgili çıkan yazıların bir kısmı *Yenigün*'ün de ilk sayfasına taşınarak, Sancak'taki okurlara aktarılmıştır.[48] Dil ile ilgili yazılar dışında *Yenigün*'de, Türkiye'de yapılan inkılaplara halk tarafından gösterilen ilgi ve memnuniyete dair haberler de yayınlandı,[49] Sancak'ta bu yeniliklerin uygulanmaması ise bir eksiklik olarak gösterilip eleştirildi.[50] Bu haberler dışında, *Yenigün*'ün ilk sayfasında Türkiye'de kutlanan ulusal bayramların Sancak'ta da kutlanması teşvik edilmeye çalışıldı ve bu konuda yapılan faaliyetlere gazete sayfalarında geniş yer ayrıldı.[51]

Türkiye ile ilgili haberler dışında, *Yenigün*'de üzerinde önemle durulan konulardan birisi de, İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türkler arasında birliği temin etme ve aynı hedefler etrafında kenetlenmelerini sağlama çabası konusunda yapılan faaliyetlerdir. Bu haberlerde benimsenen görüş açısına göre, "An-

---

47 Bu tip yazıların birkaç örneği şunlardır: "Öz Türkçe sözlük için Kelimeler", *Yenigün*,4 Ocak 1935, s. 1; "Şimdiye Kadar çıkan sözler", *Yenigün*, 23 Ocak 1935, s. 1; "Edebiyat ve grammer hakkında rapor", *Yenigün*, 8 Şubat 1935, s. 1; "Öz dilimizle Kısa sözler", *Yenigün*, 28 Mart 1935, s. 1; "Beş bin kelime hazırlandı", *Yenigün*, 28 Nisan 1935, s. 1; "Öz dile doğru", *Yenigün*, 19 Mayıs 1935, s. 1; "Öz Türkçe Sözlük yakında çıkıyor", *Yenigün*, 25 Eylül 1935, s. 1; Şükrü Balcı, "Dil Bayramı", *Yenigün*, 26 Eylül 1935, s. 1.

48 Bu tip yazılara birkaç örnek vermek gerekirse, "Öz Türkçe Düşünceler", *Yenigün*, 22 Kasım 1934, s. 1 (Bu yazı *Akşam* gazetesinden alınmıştır); "Kendi kaynağımıza döndük", *Yenigün*, 9 Aralık 1934, s. 1 (Bu yazı *Milliyet* gazetesinden alınmıştır); "Dilin Kudreti", *Yenigün*, 27 Mart 1935, s. 1 (Bu yazı *Milliyet* gazetesinden alınmıştır); "Dilimize Karşı Suçluyuz", *Yenigün*, 15 Haziran 1935, s. 1 (Bu yazı *Tan* gazetesinden alınmıştır). Bunlar dışında, Şubat 1935'te, La Fontaine'nin Masalları da birkaç gün boyunca *Milliyet* gazetesinden alınıp *Yenigün*'ün 1. sayfasında yayınlanmıştır.

49 Bunlara örnekler için bkz. "Kayseri hocaları şimdiden sarık ve cübbelerini çıkardılar", *Yenigün*, 24 Ocak 1935, s. 1; "Adanada Çarşaf ve peçe kalmadı", *Yenigün*, 21 Mart 1935, s. 1; "Türkiye'de Kadın", *Yenigün*, 6 Temmuz 1935, s. 1.

50 Bkz. "Peçe Meselesi", *Yenigün*, 19 Şubat 1936, s. 1.

51 "23 Nisan Antakya'da Böyle Kutlandı", *Yenigün*, 29 Nisan 1936, s. 1; "İskenderun'da 23 Nisan", *Yenigün*, 30 Nisan 1936, s. 1; "Bayrama hazırlık", *Yenigün*, 26 Ağustos 1936, s. 1; "Cumhuriyet Bayramı", *Yenigün*, 29 İlkteşrin, 1937, s. 1; "Bayram çok güzel geçti", *Yenigün*, 31 İlkteşrin, 1937, s. 2; "Bayram çok neşeli geçti", *Yenigün*, 26 Nisan, 1938, s. 1.

takya Türkleri birbirinden ayrılmaz, hep bir amacın yolcuları, tek duygulu, tek davalı bir tek kütledir. Ne uydurma ayrılık yayıntıları, ne iftira, ne kast onları birbirinden ayıramaz, yollarından geri koyamaz."[52]

Basın dışında, Türkiye ile Sancak'taki Türklerin bağının devam ettirilmesinde, Sancak'tan Türkiye'ye eğitim için giden öğrenciler de önemli bir rol üstlenmişlerdir. İskenderun Sancağı'nda yüksek öğrenim imkânı olmadığı için, burada yaşayan Türk öğrencilerin önemli bir kısmı eğitimlerini devam ettirmek üzere Türkiye'ye gitmişlerdir. Bunların yanı sıra, Antakya Lisesi'ni tamamlamadan terk eden öğrencilerin Türkiye'de, bıraktıkları sınıftan eğitimlerine devam edebilmelerinin sağlanması için Milli Eğitim Bakanlığı ortaokul ve liselere direktifler gönderdi. Bu öğrenciler, tatillerde geri geldikleri zaman Türkiye ile ilgili gözlemlerini aktarıp insanları hem bilgilendirmiş hem de Sancak'ta Türkiye lehinde propaganda yapmışlardır. Türkiye'de bulundukları sürede ise, Sancak'taki akrabalarına gönderdikleri mektup, dergi ve gazeteler aracılığıyla Türkiye ile olan bağların devam ettirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Eğitimlerini tamamlayan öğrencilerin bazıları Sancak'a geri dönmeyerek Türkiye'ye yerleşmiş ve orada Sancak davasında önemli roller üstlenmişlerdir. Eğitimlerini tamamlayıp Sancak'a dönen öğrenciler ise, Türk ulusçuluğunun bölgedeki Türk gençleri arasında yayılmasında önemli rol oynadılar.[53] Sancak'taki Türklerin Türkiye'de eğitim görebilmeleri için hükümet bunlara burs tahsis etmiş ve 175 öğrenci Türkiye'den aldığı bursla öğrenimini tamamlamıştır.[54] Türkiye'deki hükümet, eğitim konusunda Sancak'tan gelen öğrencilere çe-

52 "Antakya Türkleri arasında ayrılık yok", *Yenigün*, 18 Eylül 1935, s. 1.

53 Konuralp, *a.g.e.*, s. 140; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 216, 233-244; Melek, *a.g.e.*, s. 10; Öcal, *a.g.e.*, s. 125-126; Güçlü, *a.g.e.*, s. 91; "Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih", *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 232.

54 Sökmen, *a.g.e.*, s. 90. Antakya Lisesi'nde Edebiyat öğretmeni olarak görev yapan Ali İlmi Fani de Türkiye'ye her yıl 20-30 öğrencinin gittiğini belirtmektedir. Bkz. Fani, *a.g.e.*, s. 76.

şitli imkânlar sağlamanın yanı sıra, eğitim sonrası için de cazip imkânlar sunmuştur. Bu öğrencilere mezun olduktan sonra Türkiye'de kamu görevlerinde çalışabilme, orduda askerlik yapma, pasaport taşıma dahil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına tanınan bütün haklar tanınmıştır.[55]

Karşıt "ulusçuluklar"a giden süreç

Semboller savaşı

İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türkler, Türkiye'den aldıkları destekle örgütlenip, Sancak'taki diğer gruplardan farklılıklarını daha çarpıcı ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli sembolleri yoğun biçimde kullanma yoluna gittiler. Buna karşılık, Türkiye yanlısı olmayan gruplar da benzer yöntemleri uygulamaya çalıştılar. Neticede, kullanılan semboller, gruplar arası farklılıkların yeniden üretilerek cemaat içi dayanışmanın güçlendirilmesini sağlamıştır.

Türkiye'de gerçekleştirilen inkılaplar arasında kılık-kıyafet devrimi, Sancak'ta da oldukça önemli sonuçlar doğurdu. Sonraki bölümde daha ayrıntılı açıklandığı gibi, bazı gelenekler ulusçulukla bağlantılı olarak icat edilebilmektedir.[56] Sancak'ta ise bu gelenek, şapka kullanımı ile "icat" edilmiş oldu. Sancak'ta yaşayan Türklerin önemli bir kısmı tarafından benimsenen ve kullanılmaya başlanan şapka, gruplar arasında ayrıştırıcı bir sembol konumuna da gelmiştir. Daha önce bahsedilen Latin harfleri kullanımından daha çarpıcı ve görünür bir sembol olan şapka, semboller üzerinden kimlik kurgulanmasında[57] önemli bir rol oynamıştır. Ancak şapkanın sembol olarak kullanılarak kimlik kurgulanması, Sancak'ta yer alan tüm toplulukları kapsayan bir kimlik oluşturulmasını sağlayamamıştır. Tam tersine, topluluklar arasında bulunan farklılıkları daha da keskin hale getiren bir etki yaratmıştır. Sancak'ta "Türk-

55 Güçlü, *a.g.e.*, s. 90.

56 Bu konuda bkz. Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", s. 17.

57 Smith, *Milli Kimlik*, s. 35.

lüğün bir sembolü haline gelen" şapkanın, zaman geçtikçe artan sayıda kişi tarafından giyilmesi üzerine, buna muhalif olan kesim de karşıt sembollere başvurma ihtiyacı hissetti. Çok sayıda Türk'ün şapka giymesi üzerine, Arap ulusçuluğu taraftarları, Irak polisi tarafından da kullanılan ve bağımsız Arabistan'ı temsil eden "sidara" adı verilen başlıkları giymeye başladılar. Çoğunluğu Türklerden oluşan toprak sahibi elitler fes giymeye devam ederken, Hıristiyan Ortodokslar ve Ermeniler de bu ayrışmada kendilerini net ortaya koyabilmek için çoğunlukla fes giyme yolunu tercih etmişlerdir.[58] Türkiye'nin desteğiyle yürütülen propaganda ve bedava şapka dağıtılması faaliyetleri sonucunda[59] giderek artan sayıda kişinin Sancak'ta şapka giymeye başlaması ve gruplar arası farklılıkların iyice belirginleşmesi neticesinde, Türkiye'ye muhalif olan grupların güçlerini gösterme çabaları yoğunlaşmaya başladı. Bu çerçevede Sancak'taki Araplar, Suriye'den gelen kişilerin de katılımı ile gösteriler düzenlediler.[60]

Ait olunan cemaatin belirlenmesinde sembollerin kullanılmaya başlanması, şapka, sidara, fes ile sınırlı kalmadı, farklı sembollerin de bu doğrultuda kullanımının önünü açtı. Neticede, topluluklar arasındaki ayrışma giyim-kuşam tarzı dışında başka alanlarda da kendini göstermeye başladı. Belediyenin dükkân ve mağazalara levha asılması kararı almasının ardından Türkler kırmızı, Araplar yeşil, Hıristiyanlar ve Ermeniler ise siyah renklerin ön planda olduğu levhalar astılar. Türklerin sahip olduğu dükkânlarda Türkiye'ye dair resim ve semboller ağırlıktayken, Alevi ve Hıristiyanların dükkânlarında Suriye ve Arap sembol ve resimleri yaygın hale gelmeye başladı.[61] Bu gelişmelerle, gruplar arasındaki ayrışma giderek hayatın her alanında yaygın bir hale dönüşmüş oldu. Böylelikle farklı kimlikler, bir yandan ortaya

58 Shields, *a.g.e.*, s. 36; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 505; İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 247.

59 Fransız istihbarat raporlarına göre özellikle 1936 sonrası dönemde Sancak'ta binlerce şapka halka Türkiye yanlıları tarafından bedava dağıtılmıştır. Bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 35, 63.

60 Tekin, *Hatay*, s. 202-203.

61 Melek, *a.g.e.*, s. 28.

konulan semboller üzerinden kendilerini yeniden üretme imkânı bulurken, diğer yandan da kendileri dışındaki kimliklerle aralarında net farklar ortaya koyma imkânı buldular.

Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapların Sancak'ta hızlı bir biçimde yayılmasının sadece yerel unsurlarla açıklanması zor görünmektedir. Türkiye'de yapılan harf inkılabı, kültürel anlamda Sancak'la Türkiye arasında önemli bir kopuşa neden olabilirdi. Bunun önlenmesinde yerel gazetelerin oynadığı rol apaçık ortadadır ve bu konuda öncü olan iki yayın olan *Yeni Mecmua* ve *Vahdet*'in aynı hafta içerisinde, Türkiye'de harf inkılabının gerçekleştirildiği 1928 yılında, yayın hayatına başlaması bir tesadüf olmasa gerektir. Bu gazetelerin çıkarılmasında Türkiye'nin teşvik ve telkinlerinin en az yerel düzeyde oluşan talep kadar önemli olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Nitekim, *Vahdet* gazetesini Halep'te çıkaran Nuri Genç'in eşi ile yapılan bir görüşmede, eşini zaman zaman Türkiye'den yetkililerin ziyaret ettiğini, gazetenin çıkarılmasında bizzat Atatürk'ün verdiği talimatların rol oynadığını ve gazete için Türkiye'den yardım vaat edildiğini, söylemiştir.[62] Türkiye'nin, Sancak'ta inkılapların benimsenmesinde önemli rol oynadığını düşünmemiz için başka sebepler de var. Türkiye'de yeni harflerin kabulünden sonra, Antakya'da "Sarı Ziya" adında bir kişi yeni alfabeyi öğretmek için yörede girişimlerde bulunmuş ve şehirde tanınmayan bu kişi, çok sayıda insana yeni alfabeyi öğretmeyi başarmıştır.[63] Bunun dışında, Antakya'da "Türklük" çerçevesinde yapılan girişimlerde önde gelen kişilerin bir kısmının Türkiye'deki emniyet ve istihbarat birimleri ile bağlantılı olması ve bu kişilerle Türkiye'deki kurumlar arasında gizli haberleşmelerin yapılması,[64] Sancak'ta-

62 Aktaran, Hatipoğlu, s. 56.

63 Melek, *a.g.e.*, s. 19.

64 Abdurrahman Melek, Adana'da kurduğu temas ile oradaki emniyet teşkilatının Sancak davasıyla ilgilenmesini sağladığını ve aynı zamanda Halep'teki Türk Konsolosluğu ile temas kurulduğu bilgisini aktardıktan sonra bu kanallar üzerinden Türkiye ile gizli haberleşmelere başlandığı bilgisini vermektedir. Abdülgani Türkmen, Abdurrahman Melek, Vedi Karabay, Selim Çelenk, Samih Azmi Ezer ve Abdullah Mürseloğlu'ndan oluşan 6 kişilik komite kurul-

ki olayların gelişiminde Türkiye'nin aktif rol oynadığı görüşünü güçlendirmektedir.

Şapka giyilmesi Sancak'ta yaşayan Türkiye yanlıları ile bunlara muhalif olan grupları karşı karşıya getirdi. Bu ayrışma, daha önce bahsedilen elitler arasındaki ayrışmanın bir devamı olması ve bu ayrışmanın zaman içinde sürekliliğini göstermesi açısından oldukça ilginçtir. İttihatçılara karşı İtilafçıları destekleyen ve daha sonraki süreçte Fransızlarla anlaşarak Suriye siyasetinde etkin roller üstlenen, Bereket ve Kuseyri Ailelerinin en güçlü konumda bulunduğu büyük toprak sahibi elit grubu, Sancak'ta şapka karşıtı grubun da liderliğini üstlenmiştir. Buna karşı, önceki dönemde İttihat ve Terakki'yi destekleyen ve manda dönemi boyunca Sancak'ta Türkiye yanlısı elit grup içerisinde en fazla ön plana çıkan Abdülgani Türkmen de, Sancak'ta şapka giyilmesini savunanların liderliğini üstlenmiştir.[65]

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Sancak'taki Türkiye yanlısı faaliyetlere muhalif olanlar arasında bir birlik yoktu. Zaten çok sayıda etnik ve dini topluluğun bulunduğu İskenderun Sancağı'nda birlikte hareket eden, iyi örgütlenmiş bir muhalefet bloğu oluşturmak neredeyse imkânsızdı. Buna rağmen, Sancak'ta Türkiye karşıtlığı etrafında şekillenen, içinde büyük toprak sahibi elit ailelerin de bulunduğu önemli bir muhalefet grubunun ortaya çıktığı söylenebilir. Bu muhalifler, Türkiye yanlılarının girişimlerini, dini argümanlar kullanarak itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Türklerin hayata geçirdikleri yenilikleri, Kemalizmin Sancak'ta yaygınlaştırılması olarak algılayan Türkiye karşıtları, Kemalizmin dinsizlik olduğu propagandasına ağırlık verdiler. Kemalizme karşı çıkan grup, Sancak'ta Kemalist sembolleri kullanan kişi ve grupları hedef almaya başladı. İki grubu kar-

---

duğunu ve bu komite ile Şükrü Balcı arasında sürekli temas kurulduğu bilgisini aktaran Melek, Türkiye'nin süreçteki rolünü de ortaya koymuş olmaktadır. Bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 10. Başka bir kaynakta da 1930'ların ilk yarısında Sancak'taki istihbarat ve teşkilatlanma işleriyle Abdurrahman Melek'in ilgilendiği, daha sonra bu görevi Selim Çelenk'in üstlendiği bilgisi aktarılmaktadır. Bkz. Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 73.

65 Shields, *a.g.e.*, s. 25.

şı karşıya getiren önemli bir olay 1934 yılında Yeni Cami'de yaşandı. Vaazlarında şapka giyenleri dinsiz olmakla suçlayan hoca ile şapka giyenlerin karşı karşıya geldiği olayda çatışma çıktı ve şapka giyen Türklerden birkaç kişi yaralandı. Olayın ardından, tepki olarak, Antakya'da şapka giyenlerin sayısı arttı.[66] Olay, gruplar arasındaki mevcut farklılıkların daha da derinleşmesine yol açan bir süreci başlatmıştır. Neticede, 1936 yılına gelindiğinde Sancak'ta, mevcut sistemden memnun olmayan çok sayıda eğitimli gencin bulunduğu, gruplar arasında farklılıkların keskinleştiği ve diyalogla sorunlara çözüm bulma isteğinin çok az olduğu bir ortam vardı.

Kitlesel anlamda İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türklerin düzenlediği ilk önemli olay, 26 Nisan 1934'te Antep Valisi Akif İyidoğan'ın Antakya'yı ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Valinin ziyaretini bildirmek için gönderilen telgrafın yanlış anlaşılması üzerine Antakya'da, valinin, bölgenin Türkiye'ye katılması için geldiği haberleri yayıldı. Bunun üzerine valiyi karşılamak için geç saatlere kadar bekleyen binlerce Türk, büyük bir karşılama töreni düzenledi.[67] Karşılama töreni adeta Sancak'taki Türklerin bir gövde gösterisi haline dönüşünce, Sancak'ta yaşayan Araplar da bu olaya kayıtsız kalmadı. Onlar da, Fransız kumandanı Huntziger 5 Mayıs'ta teftiş amacıyla Antakya'ya geldiğinde Suriye ve Fransa yanlısı kitlesel bir gösteri düzenlediler ve bu gösterileri 6-7 Mayıs'ta Sancak'ın farklı bölgelerinde tekrarladılar.[68] Bu olaylar, İskenderun Sancağı'ndaki Türklerle Araplar arasında yaşanan ilk ciddi olay olması bakımından önemlidir.[69]

---

66 Bu olayda yaralananlardan birisi Selim Çelenk olmuştur. Bkz. Çelenk, *a.g.e.*, s. 57-59. Yeni Cami olayı hakkında ayrıca bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 23-25; Fani, *a.g.e.*, s. 128.

67 Çelenk, *a.g.e.*, s. 52-54; Melek, *a.g.e.*, s. 20; Aziz Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları (Fransa ve Doğu Sorunu)", *Yakto*, Yıl 6, Sayı 15, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s. 27.

68 Mertcan, *a.g.e.*, s. 153-154. Arslan ise, Sancak'taki Arapların Antakya'yı ziyaret eden İbrahim Henano için kitlesel bir karşılama yaptıklarını belirtmektedir. Bkz. Arslan, *a.g.e.*, s. 21

69 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 498.

Bir tepki olarak Sancak'ta Arap ulusçuluğu

İskenderun Sancağı'ndaki Türklerin 1936'ya kadarki süreçte örgütlenmeye gitmesi, Türk olmayan grupların da örgütlenmelerini tetiklemiş, hızla yayılan Türk ulusçuluğu karşısında, Arap ulusçuluğu da yayılmaya başlamıştır. Arap ulusçuluğunun güçlenmesini analiz etmeden önce, konuya dair kısa bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Araplar arasında ilk olarak 19. yüzyılda başlayan ve çoğunlukla kültürel alanlarda ortaya çıkan cemiyetler, daha çok Müslüman olmayan Araplar tarafından kurulmuş ve genellikle gizli faaliyet gösterenlerden oluşmuştur. Arap cemiyetlerinde Müslüman Arapların da yer alması ve bu cemiyetlerin etkinliklerinin artması ise ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemde kurulan cemiyetlerin önemli bir kısmı, 2. Meşrutiyet ile birlikte verilen haklar çerçevesinde kurulan resmi cemiyetlerdir. Ancak bu dönemde, etkin olan ve gizli faaliyet gösteren çok sayıda Arap cemiyeti de ortaya çıkmıştır.[70]

Cemiyet kurma faaliyetlerinin önceki dönemlerde başlamış olmasına rağmen, Arap ulusçuluğunun önemli bir hareket olarak ancak 20. yüzyılın başında ortaya çıktığını söylemek mümkündür.[71] Bir muhalefet hareketi olarak başlayan Arap ulusçuluğunun güçlenmesinde, Arap toplumunda, özellikle de Suriye'deki şehirli üst sınıfta meydana gelen değişiklikler rol oynamıştır. Bu dönem, aynı zamanda İstanbul'daki okullarda öğre-

---

70 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda kurulmuş Arap cemiyetleri konusunda bkz. Umar, *a.g.e.*, s. 81-138; Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918)*, 2. basım, çev. Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 44-58; Mehmet Derviş Kılınçkaya, "Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele'de Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992, s. 59-87; Meltem Doğan, "II. Abdülhamid Dönemi Arap Milliyetçiliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 48-64. Bu konuda ayrıca bkz. Mehmet Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Doğuşu ve I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Faaliyet Gösteren Arap Cemiyetleri", *Güneyde Kültür*, Yıl 10, Sayı 115-116, Eylül-Ekim 1998, s. 1-15; Tunaya, *a.g.e.*, s. 623-628.

71 Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, 9. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 363-365.

nim gören Suriyelilerin, Avrupa'dan kaynaklanan fikirlerle tanıştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, resmi olarak kurulan cemiyetlerin yanı sıra, siyasal alanda yaygınlaşan ve resmi ideoloji haline gelen Türkçülüğe karşı Arap ulusçuluğunu savunan gizli cemiyetler, İstanbul ve daha pek çok şehirde kuruldu. Kurulan cemiyetlerin yanı sıra, özellikle 1908 yılında başlayan süreç, Arap ulusçuluğunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte ağırlık verilen Türkleştirme ve merkezileşme politikaları, Arap elitlerinin bürokrasideki pozisyonları ve bulundukları bölgelerdeki ayrıcalıklarını hızlı biçimde kaybetmeleriyle birlikte, Osmanlı sistemindeki çıkarlarını ortadan kaldırmış oldu. Bu değişikliklere ilave olarak, aynı dönemde, İttihat ve Terakki'nin devlet kuruluşlarında Türkçeyi zorunlu hale getirmesi, Arapların yaşadığı bölgelere çoğu Arapça bilmeyen Türk bürokratlar ataması, özellikle Suriye'de muhalefetin güçlenmesine ve bu muhalefetin artan biçimde Arap ulusçuluğu söylemlerine sarılmasına neden oldu.[72] Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu dönemde etkin olan Arap örgütlerinden en önemlileri, İttihat ve Terakki'nin ortaya koyduğu politikalara rağmen, Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı değil, merkeziyetçi politikaların değiştirilerek, ademimerkeziyet esasına dayalı bir yönetim tarzının Arap topraklarında oluşturulmasını savunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Arap ulusçuluğunun daha da güçlenmesini önlemek amacıyla, Osmanlı Hükümeti yüzeysel de olsa birtakım önlemler aldı. Bu doğrultuda, Arap olan Said Halim 1913'te sadrazamlığa getirildi, Arap cemiyetlerinde etkin olan kişilere birtakım bürokratik pozisyonlar tahsis edildi.[73]

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Hükümeti'nin aldığı önlemlere rağmen, savaşın başlamasının ardından Arap elitlerin Osmanlı Devleti'nden tamamen umutlarını kesmeleriyle birlikte Arap ulusçuluğu Suriye'de hızlı biçimde gelişen bir ha-

72 Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", s. 1384; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 5-6, 18-19; Kayalı, *a.g.e.*, s. 102-107.

73 Cleveland, *a.g.e.*, s. 158-159.

reket haline geldi.[74] İttihat ve Terakki, Suriye'de Osmanlı Hükümeti'ne karşı bir tehdidin oluşmasını önleyebilmek amacıyla önlemler aldı. Suriye'yi, savaş sırasında Enver Paşa ve Talat Paşa ile birlikte en etkin konumda bulunan kişilerden biri olan Cemal Paşa'nın doğrudan kontrolü altına verdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından geniş askerî ve sivil yetkilerle Şam'a giden Cemal Paşa, ilk dönemlerde bölge halkının desteğini kazanmaya çalıştıysa da, Süveyş Kanalı'nda gerçekleşen saldırının ardından tutum değişikliğine giderek yerel halka karşı baskıcı politikalar izlemeye başladı.[75] Arap ulusçuluğuna karşı sert tedbirler alan Cemal Paşa, askerî güç kullanarak Suriye'deki ulusçuluk hareketini 1916 yılı ortalarında bastırdı. Hareketin bastırılmasının ardından Suriye'den iki bin civarında kişi Anadolu'nun çeşitli yerlerine zorla göç ettirildi, lider konumda bulunan çok sayıda kişi ise yargılanıp idam edildi.[76]

Suriye'deki hareketin başarısızlığa uğraması üzerine, 1916 yılının ortasından itibaren Hicaz'da Şerif Hüseyin liderliğinde başlayan hareket, Arap bağımsızlığının öncü hareketi konumuna geldi.[77] Aslında Şerif Hüseyin bir Arap ulusçusu değildi ve temel hedefi ailesi adına bir krallık kurmaktı. Bu açıdan bakıldığında, Şerif Hüseyin'in başlattığı isyan daha çok bir aşiret isyanı niteliğini taşımaktadır. Ancak, 1918'de Şam'ın ele geçirilmesiyle birlikte hareket, Arap bağımsızlığı ile özdeşleştirilerek ulusçuların desteğini sağlamıştır.[78] Suriye'de bağımsızlık hareketinin önderi konumuna gelen Şerif Hüseyin'in oğlu Fay-

74 Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", s. 1386.

75 Bu politikaları nedeniyle Cemal Paşa'ya bölgedeki halk tarafından "el-saffah" yani "kan dökücü" lakabı takılmıştır. Bkz. Cleveland, *a.g.e.*, s. 172-173.

76 Cemal Paşa'nın bölgedeki faaliyetleri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Kayalı, *a.g.e.*, s. 217-221; Umar, *a.g.e.*, s. 329-343; Fatih Koraş, "Suriye'de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi, 1860-2000", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, s. 26-27. Bu konuda ayrıca bkz. Cleveland, *a.g.e.*, s. 173.

77 Bu sürecin ayrıntılı analizi için bkz. Khoury,*Urban notables and Arab nationalism*; Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries".

78 Cleveland, *a.g.e.*, s. 180.

sal, ilk dönemlerde geniş biçimde tanımlanan sınırlar içerisinde yaşayan ve Arapça konuşan bütün insanların tam bağımsızlığı olarak ortaya koyduğu hedeflerini, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ortaya çıkan uluslararası ortamda Suriye ile sınırlı olacak şekilde değiştirmek zorunda kalmıştır.[79]

Arap entelektüeller arasında ulusçulukla ilgili tartışmaların arttığı Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte, milliyetçi Arap entelektüeller de vatan, din, Araplık gibi kavramları yoğun biçimde tartışmaya başladılar.[80] 1920'ler ve 1930'lar boyunca Araplık, coğrafyadan çok dille tanımlanır hale geldi. Bu anlayışa göre Arap, anadili Arapça olan kişi olarak tanımlanıyordu. Ulusçu yazarlara göre, Arap ulusunu oluşturan kişiler kendi esas topraklarından çok önceleri çıkıp yayılmışlardır. Bu nedenle, ister Akdeniz'de isterse Kuzey Afrika'da olsun, Arapların yaşadığı ve dillerini konuştukları yerlerde Arap ulusu vardır.[81]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Faysal'ın başlattığı hareketin başarısızlığa uğrayarak Arapların yaşadığı yerlerin işgal edilmesi, Arap ulusçuluğu üzerinde büyük etki yaratmıştır. Arap ulusçuluğu konusunda artan entelektüel çabalara karşın, Arapların yaşadığı bölgelerin bölünerek Fransız ve İngiliz yönetimi altına verilmesi, Arapların birliği ve bağımsızlığı şeklinde ortaya konulan hedeflerin sorgulanır hale gelmesine neden olmuştur. Lübnan'ın da Suriye'den koparılmasıyla, Suriye'deki Arap ulusçuları daha dar bir ulusçuluk anlayışı geliştirerek Suriye'nin bağımsızlığını en önemli hedef olarak benimsemişlerdir.[82]

Suriye'deki ulusçu önderlerin Fransız yöneticilerle çeşitli alanlarda giriştikleri mücadele, Suriye'de ulusçu hareketin şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır.[83] Suriye'de Fran-

79 Altuğ, *a.g.e.*, s. 77-78.

80 Altuğ, *a.g.e.*, s. 74.

81 John F. Devlin, "The Baath Party: Rise and Metamorphosis", *The American Historical Review*, Cilt 96, No. 5, Aralık 1991, s. 1397.

82 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 6-7.

83 Altuğ, *a.g.e.*, s. 79.

sız manda rejiminin kurulmasıyla başlayan süreçte, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Suriye'de etkin durumda bulunan aileler yeniden etkin konuma geldiler.[84] Etnik açıdan Arap, Türk, Kürt olan bu ailelerin hepsi de Sünni Müslüman ailelerden oluşuyordu. Suriye toplumundaki konumlarını sürdürmek için bu ailelerin birbirleriyle kurdukları ittifaklar genelde uzun ömürlü olmamış, bu ittifaklarda sık sık taraf değiştirmeler yaşanmıştır. Önde gelen aileler arasındaki mücadelelere karşın, bu aileler arasında daha önceki dönemlerde çok sayıda taraftar bulan Arap ulusçuluğu, Fransız yönetimi altında da popüler konumunu devam ettirmiştir. Bu aileler açısından Arap ulusçuluğu, kendileri lehine olan yerel güç dengesini değiştirmeden, toplumsal tepkilerin Fransız işgaline yöneltilmesine imkân veren oldukça kullanışlı bir ideolojiydi.[85]

Suriye'de oldukça baskıcı bir yönetim anlayışı benimseyen Fransızlar tarafından hayata geçirilen politikaların en önemli hedeflerinden biri, Arap ulusçuluğunu zayıflatmak ve belirli bölgelerle sınırlandırmaktı. Bu amaçla Fransızlar, Arap ulusçuluk hareketine karşı yerel düzeyde kendilerine destek olabilecek etnik ve dini topluluklarla iyi ilişkiler kurma ve bu topluluklara siyasal ve ekonomik alanlarda önemli roller verme yoluna gittiler. Yönetimlerini bazı yerel topluluklara dayandırma yaklaşımına ilave olarak Fransızlar, Arap ulusçuluğunun yayılmasını önlemek amacıyla kır-kent arasındaki bağları zayıflatmaya çalıştılar, şehirlerde yaşayan Arap ulusçu liderlerinin etkilerini azaltabilmek için de buralarda etkin olabilecek konumda bulunan kişileri kendi taraflarına çekmeye çalıştılar.[86]

Fransız manda rejimi boyunca Arap ulusçuluğu, Suriye'nin belirli bölgelerinde daha güçlü biçimde varlığını sürdürmüştür. Şehirli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde geniş taraftar kitlesi bulan Arap ulusçuluğu, kırsal nüfusun yoğun olduğu bölgelerde fazla güçlenememiştir. Fransız yöneticiler, özellikle man-

84 Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life", s. 1386.

85 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 6, 13-14.

86 Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", s. 452-453. Bu konuda ayrıca bkz. Altuğ, *a.g.e.*, s. 80-81.

da rejiminin ilk döneminde, önde gelen bedevi şeyhleri Arap ulusçuluğundan uzak tutma konusunda başarı gösterdiler. Şehirli nüfusun en fazla yoğunluklu olduğu ve Suriye'nin en büyük dört şehri olan Halep, Şam, Hums ve Hama, Fransız manda rejimi sırasında ulusçu hareketlerin merkezleri durumundaydı. Buna karşı Arap ulusçu hareketi, Suriye'nin kırsal kesimleri ile belirli toplulukların yoğunluklu yaşadığı bölgelerde, özellikle Alevi ve Dürzilerin yoğunluklu olduğu bölgelerde çok etkili olamamıştır.[87]

Suriye'nin bir parçası olarak manda yönetimi altında bulunan İskenderun Sancağı'nda, Arap ulusçuluğunun gelişmesinde, Türk ulusçuluğunun yayılması da önemli bir etken olmuştur. Süreç içerisinde, Sancak'taki Türk örgütlenmesi ilerledikçe, buna tepki olarak Arap örgütlenmesi de giderek hızlandı. Ancak dini farklılıklar nedeniyle Arap örgütleri arasında bir birlikten söz etmek oldukça zordu. Bu durumun getirdiği farklı çıkar algılarına göre, bölgedeki Alevi ve Hıristiyan Araplar arasında, çoğunlukla Sünnilerin kontrolü altındaki Suriye'deki merkezi yönetimden uzakta kalarak çıkarlarının korunabileceği anlayışı hâkim durumdayken, Sancak'taki Sünni Araplar ise Şam ile iyi ilişkilere girmeyi çıkarlarına daha uygun görüyor ve bu konuda çaba harcıyorlardı.[88]

Parçalanmış bir yapı gösteren Arap örgütlenmesi içerisinde, 1930'larda Sancak'ta en etkin olan grubun lideri, Zeki Arsuzi (bkz. EK 2) adında, Fransa'da felsefe eğitimi almış bir Arap Aleviydi. Bir süre farklı okullarda öğretmenlik yapan Arsuzi, Fransız yönetimine aykırı fikir ve faaliyetleri nedeniyle 1934'te mesleğinden uzaklaştırıldı. Arsuzi'nin sonraki yıllarda Sancak'la sınırlı kalmayıp Suriye'de de oldukça etkili olacak fikirlerinin oluşmasında, Fransa'da bir yandan Batı felsefesi üzerinde çalışması, bir yandan da Arap tarihi ve dili hakkında bilgi edinmesi etkili olmuştur. Geliştirdiği ulusçuluk ideolojisi, özellikle di-

87 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 10-11; Philip S. Khoury, "The Tribal Shaykh, French Tribal Policy, and the Nationalist Movement in Syria between two World Wars", *Middle Eastern Studies*, Cilt 18, No. 2, Nisan 1982, s. 188-189.

88 Ada, *a.g.e.*, s. 153.

li bir ulusun en önemli unsuru olarak gören, Fichte'den etkilenmiştir.[89]

İnsanları örgütleme ve harekete geçirme konusunda büyük yeteneğe sahip olan Arsuzi, İskenderun Sancağı'nda her türlü dini ve etnik farklılıkların ötesine geçip insanları Pan-Arapçılık etrafında birleştirmeye çalıştı. Arsuzi, Sancak'ta başlattığı hareketin bir gün bütün Arap dünyasına yayılacağına inanıyordu.[90] Hitabet yeteneği son derece gelişmiş olan Arsuzi, özellikle gençler arasında önemli bir taraftar kitlesi edinerek onların desteğini kazanırken,[91] toplumdaki ekonomik adaletsizlik ve baskının başlıca sorumlularından birisi olarak gördüğü Antakyalı elitlerden destek bulmadı.[92]

Fransa'dan döndükten sonra Sancak'ta bir yandan öğretmenlik yapan Arsuzi, bir yandan da çeşitli siyasi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Sancak'taki devlet okullarının sınıflarında küme sistemi uygulanıyordu ve bu kümeler, Fransız politikası çerçevesinde din ve mezheplere göre yapılıyordu. Arsuzi, öğretmenliğini yaptığı tarih ve coğrafya derslerinde, Fransızların politikasına aykırı biçimde, öğrenci kümelerini öğrencilerin dinsel ve mezhepsel özelliklerini dikkate almadan oluşturdu. Öğrencilerinde tek bir ulusa ait olunduğu bilincini oluşturmaya çalışıp mezhepçiliğin, sosyal sınıfların ve kabile anlayışının ortadan kaldırılmasını savundu. Yerel düzeyde Araplar arasında din ve mezhepler nedeniyle oluşan bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak Sancak'taki Araplar arasında birliği sağlamaya çalışan Arsuzi, bir yandan da bölgedeki Araplar arasında, büyük Arap ulusunun bir parçası olunduğu fikirlerini yaymaya çalış-

89 Hiroyuki Aoyama, "Spritual Father of the Ba'th - The Ideological and Political Significance of Zaki al-Arsuzi in Arab Nationalist Movements", *Middle East Studies Series*, No. 49, Mart 2000, www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi: 15 Mart 2011), s. 2.

90 Wafiq Khansa, "Zaki al-Arsuzi between the Philosophy of the Arab Tongue and the Philosophy of Arab Nationalism", *Middle East Studies Series*, No. 49, Mart 2000, s. 46-47. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi: 15 Mart 2011)

91 Aziz Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s. 38.

92 Shields, *a.g.e.*, s. 91.

tı. Arap ulusçuluğuna dair görüşlerini bölgede yaygınlaştırabilmek amacıyla Arsuzi, öğrencilerini Antakya'daki bazı kulüplere yönlendirmeye çalıştı. Hıristiyan ve Müslüman Arap öğrencilerinin çoğu Antakya'da 1930'lu yılların başlarında kurulan "Güzel Sanatlar Kulübü" (*Fünun-u Cemile* veya diğer adıyla *Nadi Fünun*) ile bağlantılı hale geldi. Öğretmenlikten uzaklaştırıldıktan sonra siyasi faaliyetlerine daha fazla ağırlık veren Arsuzi, sonraki yıllarda Antakya'da "Arapçılık Kulübü"nü kurdu. Bu kulübün ilk dönemlerindeki üyeleri öğrenciler ve işçilerden oluşurken, kısa sürede faaliyetleri kırsal kesimdeki köylülere de yayıldı. Bu kulüpte her akşam öğrenciler, işçiler, köylüler bir araya gelip Arsuzi'nin Arap milliyetçi devrimi, İskenderun Sancağı'ndaki Arap hareketi gibi konularda yaptığı konuşmaları dinliyorlardı. Bu kulüpteki toplantı ve konuşmalar dışında Arsuzi, Çekmece'de bulunan evini taraftarlarına açtı. Burada hem taraftarları hem de farklı kesimlerden insanlar Arsuzi'yi dinleme imkânı buldu, fikirlerini birbirleriyle paylaşma fırsatı yakaladılar.[93]

Arsuzi'nin önderlik ettiği grup İskenderun Sancağı'nda, Ulusal Eylem Birliği'nin (UEB) (*Usbat al-Amal al-Qawmi*) çatısı altında örgütlenmiştir. UEB, 20 Ağustos 1933'te, aralarında Zeki Arsuzi'nin de bulunduğu, Arapların yaşadığı bütün bölgelerden 50 civarında milliyetçi gencin katılımıyla Lübnan'ın Karnayil Köyü'nde yapılan toplantı sonucunda kuruldu. Çoğunlukla eğitimli, orta sınıf gençlerin kuruculuğunu üstlendiği UEB, kuruluşundan itibaren iki temel hedef ortaya koydu: Birincisi Arapların bağımsızlığı, ikincisi ise Arapların birliği. Bu doğrultuda UEB, yabancı yatırımlara ve yabancılara verilen tavizlere karşı çıktı, feodal sisteme direndi ve mülkiyete sınırlama getirecek kanunların oluşturulmasını talep etti, Fransa ile işbirliği yapan Suriye hükümet ve parlamentosunun kararlarına itiraz etti. UEB taraftar sayısını arttırabilmek ve bu saye-

93 Aoyama, *a.g.e.*, s. 5; Shields, *a.g.e.*, s. 90. *Güzel Sanatlar Kulübü* ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - 6: İskenderun Sancağı'nda Siyasi Kuruluşlar ve Türkler Dışındaki Cemaatlerin Kurduğu Cemiyetler", *Güneyde Kültür*, Yıl 6, Sayı 70, Aralık 1994, s. 5-6.

de Suriye siyasetinde baskın durumda bulunan "Ulusal Blok"a karşı etkin mücadele sürdürebilmek amacıyla okullarda örgütlenme ve "Erkek İzci Örgütü" kurma yöntemlerini benimsedi. UEB'nin kuruluş toplantısına katılan Arsuzi, bu örgütün Antakya şubesinin başkanlığını üstlendi.[94] UEB'nin Sancak'ta ortaya koyduğu temel hedeflerine bakıldığında, Türkiye'nin Sancağı ele geçirmesinin önlenmesi ve anti-emperyalist mücadeleye devam edilmesi ön plana çıkmaktaydı. Bunun yanında, UEB Sancak'ta Sünni toprak sahiplerinin genel hâkimiyetini ve özellikle de baskın Türk unsurunun yoksul Arap Aleviler üzerindeki egemenliğini sonlandırmayı amaçlıyordu.[95] Genel hatlarıyla, Fransa'nın Sancak'taki Türklere haksız yere imtiyazlar verdiğini savunan UEB taraftarları, nüfus açısından esasında Sancak'ta çoğunluk durumunda bulunan Arapların Fransız politikaları nedeniyle azınlık durumuna düşürüldüğünü, bölgedeki Arapların demokratik haklarının Fransızlar tarafından çiğnendiğini ileri sürmekteydiler.[96]

İskenderun Sancağı'nda karşıt ulusçulukların mücadelesinin yoğunlaştığı dönemde Arsuzi, yerel halkta taraftar sayısını arttırabilmek amacıyla, Türklerin önceki yıllarda kullandıkları ve ulusçuluk hareketlerinde neredeyse evrensel hale gelen yöntemlerin benzerlerini kullanmıştır. Bu doğrultuda, Arsuzi iki temel araç kullanmıştır: Siyasi-kültürel kulüpler ve Sancak'ta Arapça yayınlanmaya başlanan *al-Uruba* gazetesi. Fransız yöneticilerin, öğrencilerin aktif oldukları Güzel Sanatlar Kulübü'nü kapatması üzerine Arsuzi, 1937'de Arapçılık Kulübü'nü kurdu. Bu kulüp, örgütlenmesinde, Sancak Türklerinin daha önce yaptığı gibi, çeşitli sembolleri grup kimliğini oluşturmak ve diğer gruplarla aralarındaki farkları net biçimde ortaya koymak amacıyla kullanma yoluna gitmiştir. Arapçılık Kulübü üyeleri, "sidara" adı verilen, Faysal tarafından popüler hale getirilen bot şeklindeki askerî şapkaları giydiler. Kulüp üyeleri, geleneksel ve dini selamlamalar yerine, faşizmin

94 Shambrook, *a.g.e.*, s. 162-164; Aoyama, *a.g.e.*, s. 6-7.

95 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 504.

96 Muhammed Ali Zerka'dan aktaran, Mertcan, *a.g.e.*, s. 152, dipnot 284.

selamlamasının dönüştürülmüş bir versiyonu olan "Çok yaşa Arapçılık"ı kullandılar. Arsuzi taraftarlarının Arapçılık Kulübü dışında, Türklerin daha önce kurmuş oldukları Gençspor kulübüne benzer bir kulüp kurma girişimi, Fransız yöneticilerin tutumu nedeniyle çok başarılı olamadı. Bu kulüpler dışında, Arsuzi taraftarları için önemli bir adım gazete çıkarılması oldu. Sonraki bölümde üzerinde daha ayrıntılı biçimde durulacağı gibi, daha geniş kitlelere ulaşabilmek amacıyla Arsuzi taraftarları, 30 Ekim 1937'de *al-Uruba* adlı gazeteyi Sancak'ta yayınlamaya başladılar.[97]

97 Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 370-375.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"HATAY'IN TÜRKLÜĞÜ" ZEMİNİNDE ULUSLARARASI MEŞRUİYET ARAYIŞI (1936-1938)

Türkiye'nin İskenderun Sancağı politikasında 1936 yılı önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu tarihe kadar, Sancak ile ilgili mümkün olduğunca aktif politikalar izlemekten kaçınan Türkiye, Eylül 1936'dan itibaren politika değişikliğine giderek yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde son derece aktif siyasi çalışmalara başlamıştır. Hiç şüphesiz, Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da Paris'te imzalanan antlaşma, Türkiye'nin Sancak politikasında değişikliğine yol açan en önemli olay olmuştur. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesi öngörülen bu antlaşma ile İskenderun Sancağı'nın da, Manda Rejimi kurulduğundan beri sahip olduğu özerk konumunu kaybetmesi ve Suriye'nin diğer bölgeleri gibi oluşacak merkezi yönetimin denetimine girmesi öngörülmekteydi. Bunun gerçekleşmesi durumunda Sancak'ta yaşayan Türklerin, 1921 Ankara Anlaşması ve bunu teyit eden Lausanne Antlaşması ile güvence altına alınan hakları ellerinden alınmış olacaktı.

Fransa ile Suriye arasındaki antlaşma imzalanmadan kısa bir süre önce, dış politikada Türkiye açısından önemli bir başarı sağlanmış ve 20 Temmuz 1936'da "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" ile Boğazlar üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakları-

nı kısıtlayan düzenlemelere son verilmiştir. Boğazlar sorununun çözülmesi ile birlikte Türkiye'nin İskenderun Sancağı ile ilgili harekete geçmesinin önündeki büyük bir engel ortadan kalktı. Boğazlar konusunda istediği sonucu diplomasi yoluyla elde etmeyi başaran Türkiye, Sancak konusunda da öncelikli olarak diplomasiyi ön plana çıkaran bir dış politika izlemiş ve İkinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte ortaya çıkan uluslararası ortamı kendi lehine kullanarak Fransa'dan istediği tavizleri koparmayı başarmıştır. Zaman zaman diplomasinin askerî güç kullanma tehdidi ile desteklendiği bu süreçte Türkiye tezlerini, İskenderun Sancağı'nda Türklerin çoğunlukta olduğu iddiasına dayandırmıştır. Uluslararası düzeyde tezlerine meşruiyet kazandırabilmek için savını kanıtlamaya çalışan Türkiye'nin, bu amaçla hayata geçirdiği en önemli politika, Sancak'ta yaşayan Arap Alevilerin esasında Türk olduğunu ileri sürmesi olmuştur. 1930'lu yılların başlarında ortaya atılan Türk Tarih Tezi çerçevesinde Arap Alevilerin Türk olduğu tezinin desteklenmesi için kitaplar bastırılması, konu ile ilgili toplantılar düzenlenmesi dahil çeşitli faaliyetler tertip edilmiştir. Sancak'ta Türklerin çoğunluğu oluşturduğu tezini kanıtlayabilmek için bir yandan Fransa ile görüşmelerini ve MC'deki girişimlerini devam ettiren Türkiye, diğer yandan da Sancak'ta tezlerini destekleyen teşkilatlanmanın etkinliğini arttırmak için bölgede yaşayan Türklere her türlü desteği vermiş, Sancak konusunda Türk kamuoyunu harekete geçirmek için çeşitli önlemler almayı da ihmal etmemiştir.

1936 yılından başlayarak, Hatay Devleti Meclisi'nin açıldığı 2 Eylül 1938 tarihine kadar devam eden dönem, iki bölümde incelenmiştir. Bu bölümde Sancak meselesinin Türkiye açısından bir "ulusal" hale gelmesi ve bu bağlamda Sancak'ta ve Türkiye'de yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuş, Beşinci Bölüm'de ise Sancak'ta gerçekleştirilen seçmen yazılımı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. İki alt bölüme ayrılan bu bölümün birinci alt bölümünde, İskenderun Sancağı'nın Türk dış politikasında öncelikli hale gelmesi ve Türkiye'nin bu konuda ilk etapta aldığı önlemler üzerinde durulmuştur. Çoğunluk üzerinden meşruiyet kazanma çabasına girişen Türkiye'nin, bu doğrultu-

da hem Sancak'ta hem de Türkiye'de hayata geçirdiği politikalar ikinci alt bölümde incelenmiştir.

Yeni bir "ulusal" mesele: İskenderun Sancağı

1936 Fransa-Suriye Antlaşması ve Türkiye'de yükselen Sancak sorunu

Suriye'de 1935 yılı sonlarında ulusçuluk hareketinin yeniden yükselişe geçtiği bir dönem yaşanmıştır. Mısır'dan ulaşan, İngilizlerin anayasayı yürürlüğe koymayı kabul ettiklerine dair haberler, Suriye'de ulusçuluk hareketinin liderlerini cesaretlendirerek faaliyetlerini hızlandırmalarına yol açmıştır. Suriye'de ivme kazanan Fransa karşıtı gösteriler Ocak 1936'ya gelindiğinde iyice arttı. Suriye'nin pek çok şehrinde başlayan gösteri ve grevlerle başa çıkabilmek için askerî önlemler alan Fransız yöneticiler, çok sayıda kişinin hayatını kaybetmeye başlaması üzerine Suriyeli direniş liderleri ile görüşerek olayları sonlandırmaya çalıştılarsa da, bu konuda başarıya ulaşamadılar. Şubat ayma gelindiğinde Suriye'de devam eden grevler ve sık sık tekrarlanan gösterilerle hayat tamamen felç duruma gelmişti. Şubat ayı başlarında Suriye'nin çeşitli şehirlerinde yapılan gösterilerde onlarca kişinin hayatını kaybetmesi üzerine 10 Şubat'ta Şam'da, 12 Şubat'ta da uygulama genişletilerek Halep, Hums ve Hama'da sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim ile birlikte Fransızlar, Suriyeli ulusçu liderleri de tutuklamaya başladılar. Bundan sonra, Fransızların kendi kontrollerinde bir hükümet kurdurmaları da Suriye'de olayların sona ermesini sağlamadı. Fransız yönetimine karşı devam eden hareketin kırsal kesimlere de yayılarak kontrol edilemeyecek hale gelmesinden çekinen Fransız Yüksek Komiseri de Martel, Şubat ayı sonunda Suriyeli muhaliflerle görüşmeleri yeniden başlattı. Bu görüşmeler sonucunda, 2 Mart 1936 günü çıkan gazetelerde bir hükümet bildirisi yayınlandı. Bildiride, 29 Şubat-1 Mart'ta gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, Suriye'den bir heyetin Fransa'ya bir anlaşma imzalamak üzere gitmesi üzerinde uzlaşma-

ya varıldığı duyuruldu. Muhaliflerin önderliğini elinde tutmaya çalışan Ulusal Blok, 3 Mart'ta bir bildiri yayınladı. Bu bildiride, Fransızların daha önce kabul etmedikleri talepleri son görüşmelerde kabul ettikleri duyurularak, 43 gündür devam eden grevin sona erdiği ilan edildi. Gelişmeler üzerine, Suriye'de bir hafta devam eden kutlamalar yapıldı.[1]

Fransa ile görüşmelerde bulunmak ve anlaşma imzalamak üzere oluşturulan Suriye Heyeti,[2] 22 Mart 1936'da Paris'e gitmek üzere yola çıktı. Fransa ile Suriye Heyeti arasındaki görüşmeler ancak 6 aya yakın bir süre içerisinde tamamlanabildi. Görüşmeler sürerken, Fransa'da 26 Nisan'da birinci turu ve 3 Mayıs'ta da ikinci turu gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda iktidar el değiştirdi. Mayıs ayında, radikal Sosyalist, Sosyalist ve Komünistlerden oluşan bir koalisyon niteliğindeki Halk Cephesi'nin, Leon Blum başkanlığında iktidara gelmesiyle birlikte, Fransa'nın sömürgeler ve denizaşırı ülkelere yönelik politikasında önemli değişiklikler meydana geldi. İktidara gelen Blum Hükümeti, sömürgelerle diyalog girişimlerini yoğunlaştırdı. Bu ortamda devam eden Fransa-Suriye görüşmeleri neticesinde antlaşma 9 Eylül 1936'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda, Fransa adına Pierre Vienot, Suriye adına da Haşim Ataşi tarafından imzalandı.[3]

İskenderun Sancağı'ndaki Türkiye yanlısı gazeteler Fransız Hükümeti ile Suriye Heyeti arasında devam eden görüşmeleri yakından takip ettiler. Antlaşmanın imzalanmasından aylar öncesinde, bu gazetelerde, devam eden müzakerelere dair yazılar yayınlanmaya başladı.[4] Görüşmeler sonucu ortaya çıkacak

---

1 Bu sürecin ayrıntıları için bkz. Shambrook, *a.g.e.*, s. 185-204. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 80, 105-106; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 21; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 269-270.

2 Fransa'ya giden Suriye Heyeti 6 kişiden oluşmaktaydı. Ulusal Blok'tan Haşim Ataşi, Cemil Mardam, Sadullah Cabiri ve Faris Khuri'nin bulunduğu heyette, hükümeti temsilen Eğitim Bakanı Emir Mustafa Şahabi ve Maliye Bakam Edmond Homsi yer almıştır. Bkz. Shambrook, *a.g.e.*, s. 205; Ada, *a.g.e.*, s. 106.

3 Fransa ile Suriye Heyeti arasındaki görüşmelerin ayrıntıları için bkz. Shambrook, *a.g.e.*, s. 206-219. Ayrıca bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 104-109; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 270-272.

4 "Suriye muahedesi ve Sancak Türklerinin hukuku", *Yenigün*, 14 Temmuz 1936, s. 1.

düzenlemelerden duyulan kaygının dile getirildiği bu yazılarda, Sancak'a bağımsızlığını vermek istemeyen Suriye Heyeti'ne eleştiriler yöneltildi.[5]

Türk Hükümeti ise, Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşmanın detayları ortaya çıkmaya başlayınca İskenderun Sancağı konusunu gündeme getirdi. Daha önce de belirtildiği gibi, Fransa-Suriye Antlaşması, İskenderun Sancağı ile ilgili doğrudan bir hüküm taşımadığı halde, Fransa'nın Suriye'deki tüm haklarının Suriye Hükümeti'ne devredilmesi ve Sancak'ın da merkezi hükümetin kontrolüne verileceği sonucunu ortaya koymaktaydı. Antlaşmayı imzaladıktan sonra Paris'ten Suriye'ye dönen Suriye Heyeti'nin 23-24 Eylül'de İstanbul'da iki gün geçirerek, Türk Hükümeti ve basın mensuplarıyla temaslarda bulunması, Türkiye'nin Sancak ile ilgili kaygılarını ortadan kaldırmak yerine, tam tersine konunun hızla "ulusal" bir mesele haline dönüşmesine neden oldu. Suriye Heyeti İstanbul'a gelmeden önce, Fransa-Suriye Antlaşması'na dair yazılar Türk basınında yer almaya başladı. 17 Eylül'de, *Ulus* gazetesinin 1. sayfasında yayınlanan köşe yazısında, Fransa-Suriye arasında yapılan antlaşmadan duyulan memnuniyet dile getirildikten sonra, sınırlarla ilgili getirilen düzenlemelere dair ayrıntıların henüz öğrenilemediği belirtilmiştir. Aynı yazıda, Antakya-İskenderun bölgesinde yaşayan ve "kan, dil, içtimai hayat tarzı bakımından" Araplarla hiçbir benzerliği olmadığı vurgulanan Türklerin, Ankara Anlaşması ile tanınmış olan haklarının korunarak, onlar için özerk bir yönetim oluşturulması gerektiği savunulmuştur.[6] Antlaşmanın ayrıntıları henüz bilinmediğinden, basında Antakya ve İskenderun'un antlaşma ile kurtulacağına dair haberler de yayınlandı.[7] İstanbul'a geldikten sonra, Suriye Heyeti'nin gazetecilere verdiği demeçler, Türkiye'deki beklentileri boşa çıkararak gazetelerin birinci sayfasında geniş yer buldu ve konunun kamuoyunun gündemine taşın-

5 "Suriye heyeti: Sancağın istiklalini tanımak istemiyormuş!!" *Yenigün*, 22 Temmuz 1936, s. 1.

6 N.A. Küçüka, "Fransız-Suriye Anlaşması", *Ulus*, 17 Eylül 1936, s. 1.

7 "Antakya ve İskenderun kurtuluyor", *Açık Söz*, 22 Eylül 1936, s. 1.

masında önemli rol oynadı. Heyet başkanı Haşim Ataşi, Fransa ile imzaladıkları antlaşmanın ayrıntılarını açıkladıktan sonra Antakya-İskenderun'la ilgili öngörülen düzenlemeyi şu şekilde açıkladı:

> "Suriyedeki Fransa hükümetine aid bütün hak ve salahiyetler iki sene sonra tamamiyle Suriye hükümetine geçecektir. Antakya ve İskenderun bugüne kadar Fransa mandası altında bir muhtariyeti idareye sahibdi. Suriye hükümetinin teşekküliyle bunlar Fransa mandasındaki ayni hukuk ve salahiyetlerle müstakil Suriye'ye geçecektir. Yeni devletin hüsnü niyetinden emin olabilirsiniz."[8]

Haşim Ataşi'nin bu beyanatı üzerine, bir gazete muhabiri, "Şu halde Antakya ve İskenderun için değişen bir vaziyet yoktur. Evvelce orada Fransız mandası vardı. Şimdi ise bunun yerine Suriye mandası kaim oluyor?" şeklinde soru sordu. Ataşi, cevap olarak, "Evet, vaziyette bir değişiklik yoktur. Antakya ve İskenderun Fransız mandası zamanındaki haklarına malik olacaktır" dedi.[9] Bu görüşmede yapılan beyanatlar Türkiye'deki basında yoğun eleştirilere neden oldu. Basında yer alan eleştirilerde, Antakya ve İskenderun'da yaşayan Türklerin, Suriye'de bir azınlık olarak yaşamayı kabul etmeyecekleri vurgulanmıştır.[10] Ataşi'nin beyanına da bir cevap yayınlanarak, Ankara Anlaşması hükümlerinin aynen uygulanması, bu mümkün olmuyorsa da Antakya ve İskenderun'un bağımsızlığının ilan edilmesi talep edildi.[11] İmzalanan anlaşmanın, Sancak'ta yaşayan ve sayıları 300 bine ulaştığı belirtilen Türklere[12] zulüm ve ıstırap getireceği bildirilerek buna ne oradaki Türklerin ne de Türkiye'deki Türklerin rıza göstereceği vurgulanmış-

8 "Suriye delegasyonu reisinin söyledikleri", *Ulus*, 24 Eylül 1936, s. 1, 5 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

9 "Milli bir dava önündeyiz", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1936, s. 1, 7.

10 Kemal Ünal, "Suriye'deki Türkler Ekalliyet Değildir", *Ulus*, 24 Eylül 1936, s. 1.

11 "Kabul edemeyiz!", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1936, s. 1.

12 Falih Rıfkı Atay, "Suriye ve Sancak", *Ulus*, 25 Eylül 1936, s. 1, 5; "İskenderun-Antakya", *Açık Söz*, 25 Eylül 1936, s. 1.

tır.[13] Türk basınında ortaya çıkan bu tepkiler üzerine, Suriye Heyeti'ndeki bazı üyeler ertesi gün yeniden basın mensupları ile görüşüp, Antakya-İskenderun ile ilgili henüz alınmış kesin bir karar olmadığını bildirerek eleştirilerin daha da fazla artmasını önlemeye çalıştılar.[14] Heyetin Sancak'ı gündemden düşürme çabalarına rağmen, Türkiye'deki gazetelerde konuyla ilgili haberler, Sancak'tan çekilen resimler, bölgeyle ilgili haritalar heyetin Türkiye'den ayrılmasının ardından da geniş yer bulmaya devam etti.[15]

Hatay'ın Türklüğü tezi: Basın, haritalar, yeniden tarih yazımı

İskenderun Sancağı'nda ulusçu hareketlerin taraftar sayısını arttırarak kitlesel hale gelmesinde, yerel gazeteler önemli bir rol oynamıştır. Ulusçu hareketlerin dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkışı ve yaygınlaşması incelendiğinde, basının bu rolü şaşırtıcı değildir. Nitekim, Benedict Anderson'a göre, ulusçu hareketlerin yaygınlaştırılmasındaki rolü bir yana, ulusçuluğu icat eden esas unsur yayın dilidir. Yayınlar hayali bir kurgu olan ulus fikrinin yaygınlaştırılmasında hayati rol oynarlar.[16] Yayınlar içerisinde, özellikle geniş kitlelere kısa bir sürede ulaşma imkânı olan gazeteler, ulusçu hareketlerde kritik bir rol oynarlar. Bu durum Sancak'a özgü değildir. Örneğin, belli coğrafi konuların sürekli işlenmesi suretiyle Yunan milliyet-

13 Yunus Nadi, "İskenderun-Antakya Türkleri", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1936, s. 1.

14 "Suriye heyeti yan çiziyor! İskenderun ve havalisi için bir karar verilmemiş", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1936, s. 1, 7.

15 "Türkiye Antakya ile beraberdir", *Açık Söz*, 26 Eylül 1936, s. 1; İsmail Habib, "İskenderun ve Antakya için tarihi bir hatıra", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1936, s. 1, 3; Falih Rıfkı Atay, "Suriye ve Sancak", *Ulus*, 30 Eylül 1936, s. 1. "Antakya'da Türk bayrağının tecavüze uğradığı yalandır!", *Cumhuriyet*, 30 Eylül, 1936, s. 1, 8; "Sancak Türkleri", *Ulus*, 30 Eylül 1936, s. 1; "Suriyeli çeteler bizim kanımızdan olup bizim dilimizle konuşanları katliam ile tehdit ediyorlar", *Açık Söz*, 30 Eylül 1936, s. 1; Cavit Oral, "Et kemikten ayrılamaz!", *Açık Söz*, 30 Eylül 1936, s. 1, 2; "Antakya Bizimdir!", *Cumhuriyet*, 1 Birinciteşrin 1936, s. 1, 3; Asım Us, "Fransanın Türkiye ile anlaşması lazımdır!", *Kurun*, 1 1.ci Teşrin 1936, s. 1, 2.

16 Anderson, *a.g.e.*, s. 151, 175.

çiliğinin yaygınlaştırılmasında, Yunan gazete ve dergileri kritik bir rol oynamıştır.[17]

Anssi Paasi'nin belirttiği gibi, gazeteler, belli bölgelerin ulusal terimler çerçevesinde tanımlanarak, o bölgelerle ulusal bağların kurulması, bölgesel veya ulusal bilincin oluşturulmasında çok önemli araçlardır.[18] Sancak meselesi incelendiğinde, basının bu amaçlar doğrultusunda hem Türkiye'de hem de Sancak'ta yoğun biçimde kullanıldığı görülebilir. Gazeteler, Türkiye genelinde olduğu gibi Sancak'ta da kitlelerin konu hakkında bilinçlendirilmesi, belli fikirlerin yaygınlaştırılması ve kamuoyu oluşturulmasında yoğun biçimde kullanılmıştır.

Gazetelerde, Sancak meselesi gündeme gelirken, sembol, resim ve harita gibi çeşitli unsurlardan yararlanarak şapka, Latin alfabesi gibi Türkiye'nin sembolü haline gelen unsurların yerel basında özendirilmeye çalışılmasının yanı sıra, özellikle Türkiye'deki ulusal basında Sancak'la ilgili harita ve resimlere sık sık yer verilmeye başlandı. Şüphesiz ki, ulusçu hareketlerde, dünyanın farklı bölgelerinde gazetelerin, özellikle haritaların ulusçu amaçlar doğrultusunda kullanıldığı görülmüştür.[19]

Katariina Kosonen'in deyimiyle "sosyal ürünler" olan haritalar, siyasetin bir aracı olarak kullanılmaktadır.[20] Ulusçu hareketlerde de sıklıkla görülen haritalar, özellikle bilinç oluşturma ve ortaya konulan argümanları desteklemede ideolojik araçlar olarak kullanılmaktadır.[21] Daha da önemlisi, Michael Biggs'in

17 Robert Shannan Peckham, "Map mania: nationalism and the politics of place in Greece, 1870-1922", *Political Geography*, Cilt 19, No. Ocak 2000, s. 82-83.

18 Aktaran, Katariina Kosonen, "Maps, newspapers and nationalism: The Finnish historical experience", *GeoJournal*, Cilt 48, No. 2, Haziran 1999, s. 91.

19 Finlandiya'da haritaların ulusçu hareketlerde basın tarafından kullanımı hakkında bkz. Katariina Kosonen, "Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942", *National Identities*, Cilt 10, No. 1, Mart 2008, s. 21-47; Kosonen, "Maps, newspapers and nationalism: The Finnish historical experience". Hindistan'da haritaların bu doğrultuda kullanımı konusunda bkz. Sankaran Krishna, "Cartographic Anxiety: Mapping the Body Politic in India", *Alternatives*, Cilt 19, No. 4, Güz 1994, s. 507-521.

20 Kosonen, "Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942", s. 22.

21 Haritaların siyasal amaçlar için kullanılması konusunda bkz. Özgür Adadağ, "Haritanın Gör(me) Dediği", *Tarabya Çalışmaları: Marmara Üniversitesi İkti-*

vurguladığı gibi, yayınlanan haritalar, ulusçu söylemlerin belirli coğrafi bölgelerle doğrudan bağlantısının oluşturulmasını sağlayarak, soyut düzeydeki söylemlerin fiziksel gerçekliklere dönüşmesini sağlarlar.[22] Bu açılardan, haritalar ulusçu hareketlerde "önemli silahlar" olarak kullanılabilmektedir.[23] Haritaların toplum üzerindeki etkisini arttırmak için, haritaların bayrak, anıtlar gibi ulusal sembollerle birlikte kullanılması da oldukça yaygındır.[24]

Sancak meselesinin Türkiye'nin gündemine gelmesiyle birlikte ulusal basında bölgeye dair resim ve haritaların eşlik ettiği haberler, Türkiye'deki kamuoyunda mesele hakkında belli bir görüşün oluşmasında önemli rol oynarken, özellikle yayınlanan haritalar, insanların algılarında Sancak'ın somutlaşmasına katkıda bulunmuştur. Gazetelerin bu faaliyetleri Türkiye'deki kamuoyunun harekete geçirilmesinde önemli rol oynadı.

Basının Sancak meselesini sürekli gündeme getirmesi, bunu yaparken de sürekli olarak bölgeye dair resim ve haritaların yayınlanmasının yanı sıra, gerçekleştirilen bir diğer önemli faaliyet bölgenin tarihinin yeniden yazılmasıdır. Bu çerçevede, bölge ile ilgili Türkiye'nin tezlerini desteklemek amacıyla, Eric Hobsbawm'ın "geçmişin icat edilmesi" olarak tanımladığı bir süreç başlatıldı. Ulusçu hareketlerde Hobsbawm'ın sık sık başvurulan bir yöntem olduğunu vurguladığı geçmişin kurgulanması çerçevesinde,[25] Sancak tarihinin yeniden ele alındığı yazılar daha etkili olabilsin diye çeşitli harita ve resimlerle birlik-

sadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü 20. Yıl Armağan Kitabı, ed. Ali Vahit Turhan vd., Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7-30; Bülent Batuman, "The shape of the nation: Visual production of nationalism through maps in Turkey", *Political Geography*, Cilt 29, No. 4, Mayıs 2010, s. 220-234; Kosonen, "Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942".

22 Michael Biggs, "Putting the State on the Map: Cartography, Territory, and European State Formation", *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 41, No. 2, Nisan 1999, s. 390.

23 Peckham, *a.g.e.*, s. 80.

24 Kosonen, "Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942", s. 37.

25 Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 9.

te yayınlandı. Bu faaliyet bir süre sonra daha da yaygınlaştırılarak, bölgenin tarihinin aslında ne olduğuna dair konferanslar düzenlendi ve hızlıca "yeni" tarih perspektifinden kitaplar yayınlanmaya başladı. Türkiye'de başlayan bu faaliyetler, zaman yitirilmeden hedef niteliğindeki Sancak'ı da içine alacak şekilde genişletildi. Başka ulusçu hareketlerin de kullandığı, iklim koşulları, insanların fiziksel özellikleri, inançlar gibi çeşitli alanlardaki benzerlikler,[26] Sancak'ın bir Türk yurdu olduğunu kanıtlamaya dönük deliller olarak ileri sürüldü.

Türkiye'deki kamuoyunda, İskenderun Sancağı'na dair bir algının oluşması ve şekillenmesinde basın çok önemli bir rol oynamış,[27] Suriye Heyeti'nin Türkiye'ye gelmesinden itibaren, Türk Hükümeti'nin direktifleri doğrultusunda bir kampanya yürütmüş[28] ve bu ziyaretle, sorunun Türk kamuoyu gündemine taşındığı günden, bölgenin Türkiye'ye katıldığı Temmuz 1939'a kadar geçen dönemde, konuyu sürekli gündemde tutmuştur. Ancak basının rolü sadece konuyu gündemde tutmakla sınırlı kalmamıştır. Hükümet tarafından oluşturulan Sancak ile ilgili tezlerin halka duyurulmasında ve bunlara destek oluşturulmasında[29] da rol oynayan basın, bir yandan da Türkiye'deki hükümet yetkililerinin uluslararası kamuoyuna vermek istedikleri mesajların taşıyıcılığı görevini de üstlenmiştir. Bunlara ilave olarak, basın aracılığıyla, gelişen olaylara göre, Türkiye'nin politikalarına aykırı hareket eden kişi, ülke veya kurumların hedef haline getirilip bunların bertaraf edilmesi veya en azından "hizaya sokulması" yaygın bir uygulama haline dönüştü. Basın aracılığıyla hedef alınan kişiler, kimi zaman Sancak'taki Fransız yöneticiler veya onların atadığı kişiler, kimi

26 Yunan ulusçuluğunda bu unsurların kullanımı hakkında bkz. Peckham, *a.g.e.*, s. 88.

27 Türkiye'deki basının İskenderun Sancağı sorununda oynadığı rol hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların örnekleri için bkz. Resul Yavuz, "Hatay Sorunu ve Basın", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004; Pınar Ceylan, "Türk Basınında Hatay Devleti'nin Kurulması Meselesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010.

28 Shambrook, *a.g.e.*, s. 240-241, Dipnot 150.

29 Shields, *a.g.e.*, s. 36; Altuğ, a.g.t., s. 146-147.

zaman Fransız Hükümeti veya hükümetteki belirli kişiler, kimi zaman ise MC'nin görevlendirdiği kişi ve kuruluşlar oldu.[30] Bu açıdan bakıldığında, sorunun gündeme gelmesinden, nihai çözüme ulaştığı güne kadar Türkiye'deki hükümetler, tek parti rejiminin de oluşturduğu koşullar altında, basını etkin bir araç olarak kullanmayı başarmıştır.

Basının etkin biçimde kullanılmasının yanında Türk Hükümeti, Sancak ile ilgili birtakım tezler ortaya atarak bölge ile ilgili taleplerine dayanak oluşturmaya çalıştı. Bu doğrultuda, daha önceki bölümlerde de bahsedilen, 1930'ların ilk yarısında devlet imkânlarının seferber edilmesiyle geliştirilen ve Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya binlerce yıl önce göç eden ve eski medeniyetler kuran bir topluluk olduğunu vurgulayan "Türk Tarih Tezi"nin ön plana çıkarılmasıyla birlikte hem Türklerin bölgede binlerce yıldır yaşayan bir halk olduğu ileri sürülerek, Türkiye'nin bölgeye yönelik taleplerine zemin hazırlanmış, hem de bölgede yaşayan Türklerin çoğunluğu teşkil ettiğine dair iddialara dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim, bu tezlerin en önemli kısmını, bölgede yaşayan Arap Alevilerin esasında çok eski tarihlerde Orta Asya'dan göç etmiş "Eti Türkleri" olduğu iddiası oluşturmuştur. Çünkü bu dönemde, Türklerin sayısal çoğunluk sağlayabilmelerinin tek yolu, Sancak nüfusu içerisinde ikinci büyük grubu oluşturan Arap Alevileri yanlarına çekmeleriydi.[31] Sonraki yıllarda, Sancak'ta önem-

30 Basın yoluyla bazı kişilerin hedef alınması uzun süre devam ettirilen bir yöntem olmuştur. Basın üzerinden hedef alınan kişilere birkaç örnek vermek gerekirse, Fransız Dışişleri Müsteşarı Pierre Vienot (Yunus Nadi, "Fransız-Türk dostluğunu gölgeliyen karabulut: Vienot", *Cumhuriyet*, 28 Birincikanun 1936, s. 1, 4), Antakya Lisesi'nde görev yapan Fransız öğretmenler ve Eğitim Müfettişi Pierre Bazantay ("Antakya Türk lisesinde yapılan feci tazyikler", *Cumhuriyet*, 22 İkincikanun 1937, s. 1, 3), Sancak Maliye Müdürü Hasan Cabbara ("Hasan Cebbare Kimdir?", *Tan*, 6 Mart 1937, s. 1, 8; "Türkiye aleyhinde gülünç propagandalar", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1937, s. 1, 7; "Hasan Cabbarenin azli mukarrer!" *Yenigün*, 7 Mayıs 1938, s. 1), Sancak Mutasarrıfı Hüsnü Barazi ("Hataydaki yobazlar işi azıttılar", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1937, s. 1, 7), Sancak Delegesi Garreau ("Hatayda dönen fırıldaklar: Garo, Ermenilere silah vereceğini söylüyor", *Cumhuriyet*, 15 Birincikanun 1937, s. 1, 8; "Delege Garoya açık mektup!" *Atayolu*, 29 Mayıs 1938, s. 1, 2) verilebilir.

31 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 192.

li görevler üstlenen Hamdi Selçuk kendisiyle yapılan bir görüşmede Arap Alevilerin "Eti Türkü" olduğuna dair tezin bizzat Türk Hükümeti, hatta şahsen Atatürk tarafından ortaya atıldığını belirtmiştir.[32]

İskenderun Sancağı'nda, Türkiye'nin tezlerinin desteklenebilmesi için, tarihin yeniden "icat" edilerek bir araç olarak kullanılması çabaları yoğunlaştırıldı. Bu çabalar çerçevesinde geliştirilen tezlerle ilgili yazılar gazetelerde yayınlanmaya, kitaplar basılmaya, konu ile ilgili toplantılar düzenlenmeye başlandı. Sancak meselesinin Türk kamuoyunda ön plana çıkmasından kısa bir süre sonra, Ekim 1936 başından itibaren gazetelerde bölgenin "Türk" tarihi konusunda yazılar yayınlanmaya başladı ve bazı yazılara Antakya-İskenderun'un "Türk" geçmişini ispatlamak amacıyla resim ve haritalar eklemek suretiyle, bölgenin Eti Türkleri tarafından kontrol edilen alan içerisinde yer aldığı gösterilmeye çalışıldı.[33]

1 Ekim 1936'da *Cumhuriyet*'te Antakya-İskenderun'un "Türk" olduğuna dair bir yazı yayınlandı. Bu yazının benzerleri, kısa süre içerisinde başka gazetelerde farklı yazarlar tarafından yayınlandı. Yazıda, Antakya-İskenderun'un tarihi ile ilgili şu görüşler dile getirilmiştir:

> "Tarih, binlerce yıldan beri buranın halis bir Türk olduğunu açık ve inkar kabul etmez bir hakikat olarak göstermektedir. Bugün Antakya - İskenderunda üç yüz bine yakın saf bir Türk kütlesi yaşamaktadır. Bu Türkler, dil, adet, yaşayış, seziş itibarile o kadar Türktür ki, orasını Çorumdan veya Ana-

32 Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 245.

33 Bu amaçla yayınlanan yazılara bölgenin Türklüğünü ispatlamaya dönük resimler eklenmiş, Antakya'yı da içine alacak haritalar yayınlanarak bölge Etilerin hüküm sürdüğü sınırlar içinde gösterilmiştir. Bu tip yazılara örnek olarak bkz. M. Turhan Tan, "Türk Antakyanın tarihi 3600 sene evvel Etilerin işgali ile başlar", *Cumhuriyet*, 3 Birinciteşrin 1936, s. 3; İsmail Müştak Mayakon, "Hata - Hatay ve Oronte - Uratube", *Cumhuriyet*, 22 Birinciteşrin 1936, s. 1, 3; "Sancağın hududunu çizelim", *Tan*, 1 2incikanun 1937, s. 11; Aralık 1936-Şubat 1937 tarihleri arasında Ahmet Faik Türkmen'in *Cumhuriyet*'te yayınlanan onlarca makalesi de sık sık bölgenin Türklüğünü ispatlamaya dönük resimlerle birlikte yayınlanmıştır.

dolunun herhangi bir vilayetinden ayırd etmenin imkânı yoktur. [...] Çünkü bu çevrede vaktile kuvvetli bir Eti - Hitit devleti vardı."[34]

İskenderun Sancağı'na dair tarihi yazıların giderek popüler hale gelmesiyle farklı kişiler tarafından bu konuda gazetelerde yazılar yayınlanmıştır. Bu yazıları kaleme alanlar arasında Fuat Köprülü gibi Türk Tarih Tezi'nin oluşturulmasında aktif rol oynayanlar da vardır.[35] Aralık 1936-Şubat 1937 arasında, o sıralarda Maltepe Askerî Lisesi'nde Felsefe öğretmenliği yapan ve daha sonra Hatay Devleti'nde Eğitim, Sağlık ve Kültür Bakanlığı'na getirilecek olan Ahmet Faik Türkmen, *Cumhuriyet*'te Antakya tarihi konusunda 40 makale yazmıştır.[36]

Bu makaleler incelendiğinde Türkmen'in kendisinden önce başka yazarların bölgenin Türklüğüne dair ortaya attıkları tezleri desteklediği net olarak görülebilir. Bu makalelerde Türkmen, Türklerin bölgeye çok eski devirlerde gelip yerleşen bir topluluk olduğunu savunmuş, bunu ispatlamak için coğrafi isimlerden antropolojiye kadar bir dizi delil ortaya koymaya çalışmıştır. Türkmen'in bu makalelerde özellikle öne çıkan tezlerinden biri, bölgede yaşayan Arap Alevilerin esasında Türk olduklarıdır. Türkmen'e göre bu topluluk Arapça konuşsa da, esasında fiziksel özellikleri, gelenek, görenek ve daha pek çok açılardan Türklerle aynı özelliklere sahiptirler.[37] Tamamı *Cumhuriyet*'te yayınlanan bu makaleler, Türkmen'in 1937 yılında bölgenin tarihine dair yayınlanan kitaplarının temelini oluştur-

34 Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Tarihin şehadeti: Antakya, Anadolu kadar eski ve Anadolu kadar halis bir Türk yurdudur!", *Cumhuriyet*, 1 Birinciteşrin 1936, s. 3. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

35 M. Fuad Köprülü, "Tarih Araştırmaları: Antakyada Türklere aid bir tılsım", *Cumhuriyet*, 2 Birinciteşrin, 1936, s. 3.

36 Bu yazılar için *Cumhuriyet*'in 23 Aralık 1936-17 Şubat 1937 tarihleri arasındaki sayılarına bakılabilir.

37 Bu konuda Türkmen'in yazdığı yazılara örnek olarak bkz. Ahmed Faik Türkmen, "Hatay'lı Aleviler Türktür", *Cumhuriyet*, 27 Birincikanun 1936, s. 2; Ahmed Faik Türkmen, "Hatay'lı Aleviler Türktür", *Cumhuriyet*, 28 Birincikanun 1936, s. 2; Ahmed Faik Türkmen, "Nuseyri'lerin menşei", *Cumhuriyet*, 29 Birincikanun 1936, s. 2; Ahmed Faik Türkmen, "Nuseyri'lerin Türklüğü", *Cumhuriyet*, 30 Birincikanun, 1936, s. 2.

muştur. Bu yazılarının yanı sıra Türkmen, İstanbul Halkevi'nde Hatay ile ilgili düzenlenen konferansta Hatay'ın "Türk yurdu olduğunu tarihi, beşeri, fiziki, coğrafya, etnoğrafya, toponomi, folklor, lisaniyat ve İslâm felsefesi bakımından inceliyerek ilmi metodlarla isbat"[38] etmeye çalışmıştır.

Sancak tarihinin kurgulanmasına paralel olarak gerçekleştirilen en önemli icatlardan birisini, bölgenin yeniden adlandırılması oluşturmuştur. "Hatay" adı, tam da bu dönemde ortaya çıkan bir icattır. Siirt Milletvekili olan İsmail Müştak Mayakon'un 10 Ekim 1936'da *Cumhuriyet*'te yayınlanan yazısında, Antakya-İskenderun bölgesinin adının, tarihsel geçmişine paralel biçimde "Hatay" olarak adlandırıldığı duyurulmuştur. Mayakon yazısında şunları dile getirmiştir:

> Tarih bilenlerin hatıralarını tazelemiş, bilmeyenlere de bir hakikat öğretmiş olmak için hemen söyliyelim ki Antakya, İskenderun ve havalisinin sahibi olan Türkler, Orta Asya ve Altaylardan kalkarak ilk önce Asyaya ve ondan sonra bütün yeryüzüne yayılıp genişleyen Türklerin bir parçasıdır. Bunların bir kısmı Çinin şimaline gidip orada yerleşmişler ve o havaliye kendi isimlerini vermişlerdir. Çinin şimalindeki memleketler tarih kitablarında hâlâ "Hatay" diye zikrolunmaktadır. Bu Hatay Türkleri bütün Anadoluya yayıldıkları gibi Antakya, İskenderun ve havalisine de gelip yerleşmişlerdir. İşte bugün Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşıyan Türkler o Hatay Türklerinin çocuklarıdır. Bu Türk çocukları tarihin seyri içinde örselenegelmiş olmakla beraber cedlerinin asaletini mukaddes bir emanet gibi ve kıskanç bir itina ile bugüne kadar muhafaza etmişlerdir. Gene tarihin şehadetile sabittir ki bunların Anadoluda ilk merkezleri Kızılırmak havzasındaki "Hatusas" denilen yerdi.
>
> Hatay, Hata, Ata, Eti: Bunlar hep ayni kökten gelen ve hepsi ayni mana ifade eden Türk kelimeleridir. [...]
>
> Hürriyet ve istiklaline kavuşması muhakkak, ve bu kavuşma günü yakın olan o ırktaşların hangi tarih yolile ve nere-

38 "Hatay hakkında bir konferans", *Kurun*, 25 İkincikanun 1937, s. 3 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

den geldikleri bu suretle malum olunca artık kendilerine tarihi isimlerini vermekten ve müstakil varlıklarında bu şerefli isimle yeni hayata karışmalarını temenni etmekten daha tabii bir şey olamaz. Bu büyük ad: "HATAY"dır.

Evet Antakya, İskenderun ve havalisinin coğrafya ismi Hataydır; burada yaşıyan Türkler Türk atalarının mümessili olan "Hata"lardır; Atalardır.[39]

Bazı kaynaklara göre Mayakon, Hatay adını ortaya attığı bu yazıyı Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda yazmıştır.[40] Bu yazıdan sonra, basında çıkan İskenderun Sancağı ile ilgili yazı ve haberlerin bazılarında, bölgeden Hatay diye bahsedilmeye başlandı.[41] Mayakon ise, sonraki günlerde yayınlanan, Orta Asya'da kullanılan coğrafi isimlerle İskenderun Sancağı'ndaki isimlerin benzerliğini vurguladığı ve haritalarla desteklediği yazısında, ortaya attığı Hatay adını savunmayı sürdürmüştür.[42] Gazetelerde Hatay adının giderek artan biçimde kullanılmasıyla, bu ad farklı platformlarda da kullanılır hale geldi. TBMM'de Hatay adı ilk defa Ankara Mebusu Aka Gündüz tarafından 27 Kasım 1936'da kullanılmıştır.[43] Hükümet eliyle kullanılması

---

39 Yazının tamamı için bkz. İsmail Müştak Mayakon, "Tarihten bir yaprak: Bir Türk camiasının adı", *Cumhuriyet*, 10 Birinciteşrin 1936, s. 1. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

40 Öcal, *a.g.e.*, s. 131.

41 Yunus Nadi, "Hatay Türklerinin tabii hakları ahdi teminatla teyid edilmiştir", *Cumhuriyet*, 13 Birinciteşrin 1936, s. 1, 3; "Sancak havalisinin yakın tarihi: Kır sekiz saat süren muhtariyet", *Kurun*, 11 1.ci Teşrin 1936, s. 1, 2; "Hatay Türkleri ikinci bir protestolarında", *Kurun*, 20 1.ci Teşrin 1936, s. 1; "Hatay Türkleri Büyük Bayramımızı Kutluyorlar", *Kurun*, 30 1.ci Teşrin 1936, s. 1.

42 Gazetenin birinci sayfasında yayınlanan yazının üst kısmında Orta Asya'daki coğrafi isimleri, alt kısmında ise İskenderun Sancağı'ndaki coğrafi isimleri gösteren haritalar yer almaktadır. Bkz. İsmail Müştak Mayakon, "Hata - Hatay ve Oronte - Uratube", *Cumhuriyet*, 22 Birinciteşrin 1936, s. 1, 3.

43 Mete Tunçay, "Hatay Sorunu ve TBMM", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, Ankara, 1976, s. 258. Aka Gündüz'ün Hatay adını kullandığı konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 5, cilt 13, inikat 8, celse 2, 27 Kasım 1936, s. 76. Sancak'la ilgili TBMM'de ateşli konuşmaların yapıldığı bu oturumda, bazı milletvekilleri doğrudan bölgenin Türkiye'ye ilhak edilmesini talep etti. Bkz. Seyhan Milletvekili İbrahim Mete'nin konuşması, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 5, cilt

teşvik edilen Hatay adı, kısa bir süre içerisinde Türkiye'de yaşayan insanların İskenderun Sancağı'nı tanımlamak için kullandıkları bir ad haline geldi. Hükümet bu adı daha bilinir kılıp kullanımını yaygınlaştırmak için çeşitli yöntemlere başvurdu. Bu çerçevede, 1938 yılı başlarında Almanya'dan satın alman bir vapura Hatay adının verilmesi ilginç bir örnektir.[44]

Hükümet, TBMM üyelerini Sancak meselesi hakkında bilinçlendirmek ve dikkatlerini konuya çekebilmek için birtakım önlemlere başvurdu. Sancak meselesinin gündemin üst sıralarına çıkmasıyla, Dışişleri Bakanlığı, meclisteki milletvekillerini konu hakkında bilgilendirmek amacıyla, kitap hazırlattı. Fransa ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalarda İskenderun Sancağı ile ilgili bölümleri, MC'nin Sancak'la ilgili düzenlemelerine dair metinleri içeren iki "Beyaz Kitap" bastırılıp bunlar milletvekillerine dağıtıldı.[45]

İskenderun Sancağı tarihinin yeniden yazılmasına dair önemli faaliyetlerden birisi de konu ile ilgili kitapların basılması olmuştur. Sancak meselesinin gündeme gelmesinden kısa bir süre sonra, Sancak'ın kurgulanan tarihine dair kitapların yayınlanmaya başladığı görüldü. 1937 yılı içerisinde Nureddin Ardıç[46] ve Faik Türkmen'in[47] bu konuda yazdıkları kitapları, 1938 yılında Hasan Reşit Tankut'un[48] yazdığı kitap izlemiştir. Bu kitaplarda öne sürülen tezlere bakıldığı zaman, Türk Tarih Tezi ile paralellikler göze çarpmaktadır. Bu kitaplarda ileri sürülen görüşler dört madde altında toplanabilir: Birincisi, Türkler Hatay'a çok eski devirlerde gelmiştir ve yörenin eski sahip-

13, inikat 8, celse 2, 27 Kasım 1936, s. 77.

44 "Hatay vapuru", *Yenigün*, 16 Şubat 1938, s. 1.

45 Tunçay, *a.g.e.*, s. 256; "Cevabi notamız metni", *Cumhuriyet*, 21 İkinciteşrin 1936, s. 1, 8; "Beyaz kitabın muhteviyatı", *Cumhuriyet*, 22 İkinciteşrin 1936, s. 1, 7. Bu kitaplardan birincisi olan *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

46 Nureddin Ardıç, *Antakya-İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları*, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937.

47 Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*.

48 Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ulus Basımevi, Ankara, 1938.

leridir. İkincisi, bölgede yaşayan ve Arapça konuşan Aleviler bölgeye eskiden gelen Türklerdir. Üçüncüsü, coğrafi ve tarihsel olarak Hatay, Anadolu'nun bir parçası durumundadır ve bu durumunu tarihte sürekli muhafaza etmiştir. Son olarak, bölgede yaşayan Türkler benliklerini unutmamışlar ve yabancılarla kaynaşmamışlardır. Bölgede yaşayan Arap Alevilerin esasında Türk olduğunu ispatlamak için bu çalışmalarda, aynen 1930'lu yılların ilk yarısında Türkiye'de olduğu gibi, antropoloji ve arkeoloji kullanılarak deliller sunulmaya çalışılmış, bu topluluğun fizyolojik özelliklerinin, konuşma tarzlarının Araplardan çok Türklere benzediği ileri sürülmüştür.[49]

İskenderun Sancağı'na dair Türk basınındaki haberler devam ederken, Türk Hükümeti bu konuda diplomatik girişimlere başladı. Sancak meselesi, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından 28 Eylül 1936 yapılan MC Konseyi toplantısında gündeme getirildi. Bunun ardından, Türkiye ile Fransa arasında diplomatik yazışmalar devam etti. 1 Kasım 1936'daki TBMM açılış konuşmasında Atatürk'ün, Fransa ile ilişkilerde Antakya-İskenderun meselesinin çözülmesini şart koşmasıyla birlikte, Sancak sorunu yeni bir boyuta taşınmış oldu. Atatürk'ün meclis açılış konuşmasının Sancak ile ilgili kısmı, Atatürk'ün resmiyle birlikte bir kartpostal haline dönüştürüldü. Beş bin adet basımı yapılan bu kartpostalların Sancak'ta dağıtılması sağlandı. Bölgeden gelen istihbarat raporlarına göre, bazı kişiler bu kartpostalları çerçeveletip evlerine astılar.[50] Her ne kadar, Atatürk bu konuşmasında bölgeyi tanımlamak için "Hatay" adını kullanmadıysa da, sonraki gün şahsen verdiği direktiflerde Hatay isminin kullanılması talimatı vermiştir. Meclisteki konuşmasından bir gün sonra, Antalya bağımsız milletvekili olan Tayfur Sökmen'i yanına çağırttıran Atatürk, daha önceden kurulmuş olan ve "Antakya, İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği" adı altında faaliyet gösteren teşkilatın adı-

49 Ardıç, *a.g.e.*; Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s. 12-26, 177-227; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s. 310-339; Tankut, *a.g.e.*

50 Hamit Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 14, sayı 40, Mart 1998, s. 184.

nın "Hatay Erginlik Cemiyeti" olarak değiştirilmesi ve Sancak sınırına yakın yerlerde şubelerinin açılması talimatı verdi.[51] Yine Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Hatay Erginlik Cemiyeti'nin genel başkanı, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer de genel sekreteri oldu. Cemiyetin merkezi İstanbul'da kaldı ancak, Sancak'a olan yakınlığı, karadan ve denizden ulaşım imkânları olması nedeniyle faaliyet merkezinin Dörtyol olması kararlaştırıldı.[52] Yeni ad altında Türk Hükümeti'nin desteğiyle hızla örgütlenme yoluna giden Hatay Erginlik Cemiyeti'nin öncelikli olarak Dörtyol, Mersin, Islahiye ve Kilis'te birer şube açması kararlaştırıldı. İlk şube, 17 Aralık 1936'da Dörtyol'da açıldı. Bunu diğer şubelerin açılması takip etti. Dörtyol'da kurulan şubenin Yönetim Kurulu Başkanlığına Abdurrahman Melek seçildi. Fakat, gerek Dörtyol Şubesi'nde gerekse diğer şubelerde bütün inisiyatif, şubelerin genel temsilcisi olarak görev yapan Tayfur Sökmen'in elindeydi.[53] Hatay Erginlik Cemiyeti'nin şubelerine, bizzat Atatürk tarafından belirlendiği söylenen ve Türkiye Cumhuriyeti bayrağına çok benzeyen, Hatay bayrağı çekildi.[54] Böylece, İskenderun Sancağı için, tarih ve isimden sonra üçüncü büyük "kurgu" bu bayrağın kullanılması olmuştur. Cemiyet şubelerine çekilen bayrak, Türk bayrağı gibi ay ve yıldızdan oluşuyor, tek farkı bayrakta yer alan yıldızın içinin de kırmızı olması, sadece kenarlarında beyaz çizgiler olmasıdır. Bu bayrak daha sonra kurulacak Hatay Devleti'nin de bayrağı olarak kabul edilecektir. Bir süre sonra da Cemiyet, Hatay için bir marş oluşturulması çabasına girdi ve bu konuda gazetelere ilan verdi.[55]

---

51 Bu süreçle ilgili daha fazla bilgi için çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

52 Sökmen, *a.g.e.*, s. 95; Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 101.

53 Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet", s. 6.

54 Melek, *a.g.e.*, s. 37. Cemiyetin Eminönü'nde bulunan merkez binasına 27 Aralık 1936'da Hatay bayrağı törenle çekildi. Bkz. "Hatay bayrağı merasimle çekildi", *Akşam*, 28 Kanunuevvel, 1936, s. 1, 6; "Hatay bayrağı dün şuurlu bir coşgunluk içinde çekildi", *Kurun*, 28 İlkkanun, 1936, s. 1, 3.

55 "Hatay İstiklal marşı için", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1937, s. 5.

Hatay Erginlik Cemiyeti, Türkiye'nin Sancak politikasında çok önemli bir yere sahiptir. O dönemlerde, henüz gayriresmî mahiyette Antakya'da faaliyet gösteren Halk Partisi, Hatay Erginlik Cemiyeti'ne bağlı olarak çalışmıştır. Sancak'la Ankara arasındaki haberleşme, Dörtyol'daki cemiyet şubesi aracılığıyla yapılıyordu. Sancak'tan Dörtyol'a gizlilik içerisinde gönderilen haberler, buradan telgrafla Ankara'ya gönderiliyordu.[56] Hatay Erginlik Cemiyeti, Ankara'da bulunan ve gizli bir biçimde kurulan "Egemenlik Kurumu"na bağlı olarak faaliyetlerini yürütüyordu.[57] Hatay Erginlik Cemiyeti'nin bu şekilde teşkilatlanması ve Sancak'ta bulunan Türkiye yanlıları ile sürekli temas içinde bulunması, Türkiye'nin uluslararası arenada devam ettirdiği girişimleri ile Sancak'taki faaliyetlerinin koordineli biçimde yürütülebilmesine imkân tanımıştır.

Sancak sorununun ortaya çıkmasının ardından hızla hareket geçip hem kamuoyunun oluşmasını hem de etkin bir teşkilat kurulmasını sağlayan Türk Hükümeti, hedeflediği sonuca mümkün olduğunca diplomatik yollardan ulaşmaya çalıştı. Bu nedenle, sorun ilk ortaya çıktığında, doğrudan Sancak'ın kendisine bağlanmasını talep etmeyip, önce Sancak'ın Suriye'den ayrılmasına yönelik bir politika geliştirdi. Bu çerçevede, Türkiye öncelikli olarak MC ve Fransa nezdinde Sancak'ta bağımsız bir idare kurulmasını savundu. Bunu başardıktan sonra da, ikinci aşamada bölgenin Türkiye'ye bağlanması sağlandı.[58]

Türkiye'nin Sancak'ta güç deneyi: 1936 seçimleri

Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşma gereğince, antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için, hem Suriye hem de

56 Melek, *a.g.e.*, s. 34, 218; Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet", s. 7. Bu konuda ayrıca bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 186.

57 Arı İnan'ın Abdurrahman Melek ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 218.

58 Tunçay, *a.g.e.*, s. 268. Türk Hükümeti nezdinde Sancak ile ilgili girişimde bulunanlara da Türkiye'nin öncelikli olarak bölgenin bağımsızlığını sağlamaya çalışacağı belirtilmiştir. Bu konuda bkz. Melek, *a.g.e.*, 25-27; Çelenk, *a.g.e.*, s. 67-68.

Fransız parlamentoları tarafından onaylanması gerekiyordu. Bunun yapılabilmesi için de Suriye'de seçimlerin yapılması ve oluşacak parlamentonun antlaşmayı onaylaması yönünde mutabakata varılmıştı. Suriye Meclisi için yapılacak seçimin ilk turunun 14 Kasım 1936'da, ikinci turunun ise 30 Kasım'da yapılması planlandı. Sancak konusunda aktif hale gelen Türkiye'nin bu seçimlerdeki tavrı oldukça önemli duruma geldi. Bu seçimlerin sorunsuz biçimde gerçekleşmesi, Sancak'ın tamamen Suriye'ye bağlanmasının önemli aşamalarından birisini oluşturabilirdi. Bu nedenle Türk Hükümeti, yapılacak seçimlerin meşruiyetini tartışılır hale getirebilmek amacıyla harekete geçerek, Türklerin seçimlerde takınacağı tavırla ilgili doğrudan belirleyici olma yolunu seçti. Seçimlerde takınılacak tavır konusunda Türk Hükümeti, Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek, Selim Çelenk gibi Sancak'la doğrudan bağlantısı olan kişilerle görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonunda, Suriye Meclisi için yapılacak seçimlere Sancak'taki Türklerin katılmaması yönünde bir karar alındı. Bu kararla, Sancak'ta yaşayan insanların Suriye'nin parçası olmak istemediklerinin gösterilmesi hedeflendi.[59] Seçimleri boykot kararı Ankara'da alınmasına rağmen, bu karar Sancak'ta yaşayan Türklerin kendi kararıymış gibi gösterilmeye çalışıldı. Türkiye'deki gazetelerde seçimlerden aylar öncesinde Sancak'taki Türklerin seçime katılmayacakları yönünde haberler yayınlanmaya başlandı.[60] Aynı dönemde, Fransız belgelerine göre Türkiye, Sancak'taki Türkleri harekete geçirmek için bölgeye ajanlar göndermeye ve sınırdan kaçak yollarla silah sokmaya başladı.[61]

Türk Hükümeti tarafından kararın etkili olabilmesi için Sancak'ta yaşayan Türklerle birlikte diğer cemaatlerin de seçimlere düşük düzeyde katılımlarının sağlanması gerekiyordu. Bu doğrultuda, Sancak'ta nüfus açısından ikinci büyük grup konumundaki Arap Alevilerin seçimlere katılmalarını önlemeye yönelik çabalar harcandı. Ekim ayı içerisinde, Türkiye'de yaşayan

59 Sökmen, *a.g.e.*, s. 93-94; Melek, *a.g.e.*, s. 31.

60 "Sancak Türklerinin protestosu", *Cumhuriyet*, 2 Birinciteşrin 1936, s. 1.

61 Aktaran, Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 500.

Arap Alevilerden önde gelen iki kişi, Sancak'a giderek bölgedeki Arap Alevileri Türkiye'nin tezlerini desteklemeleri ve yaklaşan Suriye seçimlerini boykot etmeleri için ikna etmeye çalıştı. Bu kişiler, Türkiye'nin refah seviyesine vurgu yapıp Türk Hükümeti'nin Arap Alevilere duyduğu sempatiyi anlattılar. Türkiye'den propaganda için gelen bu iki kişi dışında, Antakya'daki Türklerin lideri konumundaki Abdülgani Türkmen, seçimlere Arap Alevi temsilcisi olarak katılması planlanan Sadık Maruf ile görüşerek, Arap Alevilerin seçimleri boykot etmelerini sağlamaya çalıştı. Arap Aleviler dışında, Sancak'taki Türkiye yanlıları, Kırıkhan'daki Ermenilerin önde gelen kişileriyle de görüşüp, onları seçimlere katılmama konusunda ikna etmeye çalıştılar.[62] Türkler dışındaki cemaatlere uygulanan baskı, Suriye yanlısı olan Türklere de uygulandı. Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri'ye adaylıktan çekilmeleri için baskı yapıldı ancak bunda başarı sağlanamadı. Seçimlerin ilk turu ile ikinci turu arasındaki süre içinde Sancak'ta, daha önce görülmedik yoğunlukta bağımsızlık propagandası yapıldı ve özellikle seçimlerdeki milletvekili adayları hedef alındı. Türkiye'nin Sancak'ı işgal edeceği söylentileri yayıldı. Ayrıca, sınırdan çok miktarda silah geçirildiği söylentileri de halk arasında dolaşıyordu.[63]

Sancak'ta seçim tarihi yaklaştıkça, gerginlik de artıyordu. Seçimlerin yaklaştığı süreçte, Sancak'ta cemaatler arası, hatta cemaatler içi, ölüm ve yaralanmayla sonuçlanan çatışmalar görülmeye başladı. 29 Ekim 1936'da, Sancak'taki Türkiye yanlısı gençler, Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak için gösteri düzenlediler. Fransız yetkililer, 31 Ekim'de Lise'nin kız kısmını, 29 Ekim'de kızların okula gitmeyerek kutlamalara katılmaları nedeniyle, kapattıklarını duyurdular.[64] Bunun üzerine, Lise'nin erkek kısmında okuyan Türk öğrenciler de, kızları desteklemek amacıyla 2 Kasım'da boykota gittiler. Aynı gün Antakya'daki Arap ve Ermeniler, Türkiye yanlılarının gösterileri-

62 Shields, *a.g.e.*, s. 40-41.

63 Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", s. 39.

64 "Antakyada halkın hissiyatına tecavüz eden acaib bir karar", *Cumhuriyet*, 4 İkinciteşrin 1936, s. 1, 2.

ne yanıt olarak, Türklerin işyerlerini boykot etmeye başladılar. Antakya Lisesi'ndeki Türk öğrenciler de aynı gün boykota başladı. Sonraki on gün içerisinde Sancak'ta şiddet olayları yaşandı. Şehirde gruplar arası bölünmeler giderek daha belirgin hale geldi. Bu sırada, Atatürk'ün TBMM'de 1 Kasım'da yaptığı konuşmada Sancak konusunu dile getirmesi ve Türkiye'nin konu hakkında aktif rol oynayacağının kesinleşmesi, Sancak'ta olayların daha da artmasına neden oldu.[65]

İskenderun Sancağı'ndaki Fransız yöneticiler, Türkiye'nin seçimlerin boykot edilmesi girişimini engellemeye çalıştılar. Fransız yetkililer, Türkiye'nin esas niyetini anlamışlardı. Sancak'ta, Fransız Yüksek Komiseri'nin temsilcisi olarak görev yapan delege Durieux, Yüksek Komiser de Martel'e gönderdiği raporda, Türkiye'nin seçim boykotunu sağlayarak bölgenin Türk olduğunu göstermeye çalışacağını ve bu girişim başarılı olursa MC tarafından yapılacak referandumun Türklerin lehine sonuçlanacağı uyarısında bulundu.[66] Böyle bir sonucun oluşmasını önlemek üzere Fransız yöneticiler, Sancak'taki önde gelen Türklerden bazılarını uzaklaştırma yoluna gittiler. Vedi Münir, Samih Azmi ve Mustafa Rasim Humus'a, Selim Çelenk ve Rasih Bensa da Halep'e sürgüne yollandı. Sancak'ta Türklerin çıkardığı *Yenigün* gazetesi süresiz kapatıldı, başyazarı Şükrü Balcı tutuklanmamak için Türkiye'ye kaçtı. Türkiye'den Sancak'a dönen Abdurrahman Melek, İskenderun'dan geri çevrilip Antakya'ya gitmesine izin verilmedi.[67] Bu önlemler dışında, halkın seçimlere katılmasını sağlamak için, seçimlere katılmayanlara 50 Suriye Lirası para cezası ve bir hafta ile bir ay arasında hapis cezası verileceği söylentilerinin yayılması sağlandı.[68]

65 Satloff, *a.g.e.*, s. 174; Ada, *a.g.e.*, s. 116-117; Güçlü, *a.g.e.*, s. 116; Altuğ, a.g.t., s. 174-175.

66 Shields, *a.g.e.*, s. 46. Durieux'un bu öngörüsünde haklı olduğu zamanla görülmüştür.

67 Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s. 171; Altuğ, a.g.t., s. 176; Ada, *a.g.e.*, s. 117. Fransızların bu uygulamaları Türk basınının tepkisini çekti. Bkz. "Antakyada intihabat nasıl cereyan etti?", *Cumhuriyet*, 21 İkinciteşrin 1936, s. 3.

68 Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s. 174. Türkiye'deki gazetelerde seçime katılmayan-

Sancak'ta seçim tarihi yaklaşırken, Türkiye'deki basında konu ön sıralardaki yerini korudu. Gazetelerde, Fransa'nın, Sancak'taki Türkler aleyhinde yaptıkları uygulamaları ağır biçimde eleştirilirken, bölgenin Türk olduğu konusu sürekli işlendi. Ancak, Türkiye'de kamuoyunu Sancak konusunda harekete geçirmek için gazete haberlerinden başka yöntemlere de başvurulduğu görülmüştür. 13 Kasım 1936'da İstanbul'daki insanlar, Sancak'la ilgili bir film izlediler. Atatürk'e yakın kişilerden biri olan *Cumhuriyet* gazetesinin editörü Yunus Nadi tarafından Sancak'ta gizli çekildiği ileri sürülen filmde, çok büyük bir kalabalığın feslerini atarak gösteri yaptıkları gösterilmiştir. Bu film ile Sancak'taki olaylara halkın duyarlılığının arttırılması hedefleniyordu.[69] Söz konusu filmin, Sancak'ta yapılacak seçimlerden bir gün önce gösterilmiş olması bir tesadüf olmasa gerek.

Birinci turu 14 Kasım'da, ikinci turu ise 30 Kasım'da yapılan seçimlere İskenderun Sancağı'nda katılım oranı oldukça düşük düzeyde kaldı.[70] Türk basınında, seçimlere Türkler dışında, Ermenilerin, Arap Alevilerin ve Çerkezlerin de katılmadıkları haberleri yer aldı.[71] Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, se-

---

ların cezalandırılacağı konusu geniş yer buldu. Bkz. "İntihabata iştirak etmiyenlerin hapis edileceği bildirildi", *Kurun*, 17 İkinciteşrin 1936, s. 1, 6. Hatta, Fransız yöneticilerin, seçimlere katılmayan Türkleri 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandıracaklarını ilan ettikleri haberleri yer aldı. "Antakya ve İskenderunda Türk aleyhtarları iş başına getiriliyor", *Akşam*, 17 Teşrinisani 1936, s. 1, 5.

69 Shields, *a.g.e.*, s. 47.

70 Seçimlere katılım oranı konusunda kesin bir rakam yoktur. Khoury'nin aktardığına göre Sancak'ta seçimlere katılım % 8 düzeyinde kaldı. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 500. Melek, seçimlere katılımın Antakya'da % 5 civarında olduğunu ve diğer ilçelerde de katılımın çok düşük olduğunu belirtmektedir. Bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 34. Erkin'e göre ise, seçimlere katılım % 2.5 civarında kalmıştır. Bkz. Erkin, *a.g.e.*, s. 92. Türk basınında çıkan haberlere göre de seçimlere Antakya halkının % 95'i katılmadı. Bkz. "Hakkın Zaferi", *Cumhuriyet*, 18 İkinciteşrin 1936, s. 1, 8. Basında çıkan haberlere göre, Antakya'da 5.829 seçmenden sadece 319'u, İskenderun'da 2.340 seçmenden 630'u, Beylan'da 1.600 seçmenden 203'ü, Reyhaniye'de 2.500 seçmenden 231'i oy kullanmıştır. Seçimlere katılma oranı Antakya'da % 4.5, Reyhaniye'de % 9, Beylan'da % 12.5 ve Kırıkhan'da % 21 olmuştur. Oy kullananların tamamına yakını memur, jandarma ve Taşnak Ermenilerinden oluşmaktadır. Bkz. "İntihabatın kat'i neticesi", *Cumhuriyet*, 20 İkinciteşrin 1936, s. 1, 8.

71 "Zulümden kaçmak istiyenleri jandarmalar öldürüyor", *Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1936, s. 1, 5.

çime katılmayanların tümünün Türkiye'nin tezlerini desteklediği sonucuna varmak hatalı olacaktır. Sancak'taki Hıristiyan Ortodokslar, kendilerine bir mebus çıkaracak sayıları olmadığı için seçime ilgisiz kaldılar. Sünni Arapların bir kısmı ise, Sancak'ta Türk egemenliğinin yeniden kurulma ihtimalini dikkate alarak, Arap Alevilerin bir kısmı ise, yanlarında çalıştıkları Türk Ağaların baskısı nedeniyle seçime katılmadılar.[72] Zeki Arsuzi'nin taraftarı olan Arap Aleviler ise, Arsuzi'nin seçimlerde adaylığının kabul edilmemesi üzerine, seçimleri boykot ettiler. Bu boykot etkili olmuş olsa gerek ki Fransız yöneticiler, seçimleri sabote ettiği gerekçesiyle Arsuzi'yi tutukladılar. Ancak taraftarlarının düzenlediği gösteri sonucu kısa bir süre sonra kendisini serbest bırakmak zorunda kaldılar.[73]

Suriye genelinde, Kasım 1936 Seçimleri, Ulusal Blok'un zaferi ile sonuçlandı. Seçim sonucunda Blok liderlerinden Haşim Ataşi Devlet Başkanı, Cemil Mardam ise Başbakan oldu ve Blok üyelerinden oluşan bir kabine kuruldu.[74] Yeni oluşan Suriye Meclisi'ne İskenderun Sancağı'ndan farklı cemaatlere mensup altı milletvekili seçildiği açıklandı. Antakya'dan seçilenlerden Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri Türk, Sadık Maruf Arap Alevi, Moses Der Kalustyan ise Ermeniydi. Kırıkhan'dan seçilen Paşabeyzade Mahmut Türk, İskenderun'dan seçilen Şeyh Süleyman Şami ise Arap Aleviydi.[75] 21 Aralık'ta toplanan Suriye Meclisi'nde açılış oturumunun başkanlığını en yaşlı üye sıfatıyla Antakya'dan seçilen Mehmet Adalı yaptı. Suriye Meclisi, 26 Aralık'ta gerçekleştirdiği toplantısında Fransa ile imzalanan antlaşmayı oybirliği ile onayladı.[76] Böylece, antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Suriye üzerine düşeni yerine getirmiş ve sadece Fransız Parlamentosu'nun onayı eksik kalmıştı. Ancak Fransa'da antlaşmaya karşı giderek güçlenen muhalefet karşı-

72 Erkin, *a.g.e.*, s. 93-94.

73 Shields, *a.g.e.*, s. 91; Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", s. 38.

74 Shambrook, *a.g.e.*, s. 226; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 272.

75 Tekin, *Hatay*, s. 263; Sofuoğlu ve Dağıstan, s. 52; Soyak, *a.g.e.*, s. 544.

76 Shambrook, *a.g.e.*, s. 228.

sında, Cemil Mardam'ın tekrar Paris'e gidip antlaşmayla ilgili yeni tavizler vermesine rağmen, antlaşma Fransa tarafından onaylanmadı.[77]

Düşük katılım oranına karşın, Sancak'taki seçimlerin tamamlandığının ilan edilerek Suriye Meclisi'ne gidecek milletvekillerinin belirlenmesi, Türkiye açısından bir hayal kırıklığı oldu. Ancak Türk Hükümeti, bu konudaki girişimlerine son vermedi. Bir yandan MC nezdinde girişimlerini ve Fransa ile diplomatik görüşmelerini sürdürürken, bir yandan da Sancak'ta yaşayan Türkiye yanlılarını desteklemeye devam etti. Sancak'ta seçimlerin tamamlandığının ilan edilmesi üzerine, 30 Kasım'da Antakya'daki Türkler protesto gösterileri düzenlediler. Gösterilerde özellikle Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri'nin evleri hedef alındı. Bunların her ikisi de Antakya'dan Suriye Meclisi'ne milletvekili olarak seçilen Türklerdi. Mehmet Adalı'nın evinin önünde toplanan yaklaşık iki bin kişiye evden ateş açılması üzerine, kalabalık da evi taşlamaya ve eve doğru ateş etmeye başladı. Yaşanan olayda yaralananlar oldu. Yaklaşık üç yüz kişilik bir grup da Mustafa Kuseyri'nin evinin önünde toplandı. Burada da karşılıklı ateş edenler oldu. Olaylara müdahale eden polis kalabalığı dağıttı. Ancak ertesi gün, sabah erken saatlerden itibaren kalabalık özellikle Mustafa Kuseyri'nin evinin önünde yeniden toplanmaya başladı. Kalabalığın giderek artması üzerine bölgeye Fransız birlikleri çağrılarak olaylar yatıştırılmaya çalışıldı. Olayların giderek kontrolden çıkmaya başlamasıyla, Fransız askerleri kalabalığın üzerine ateş açtı. Açılan ateşle gösterici grubun içinde bulunan iki Türk öldü, çok sayıda yaralanan oldu. Daha sonra Delege Durieux, Sancak'ta sıkıyönetim ilan edip gece sokağa çık-

77 Antlaşmanın onaylanması geciktikçe, antlaşmaya muhalefet de arttı, antlaşma aleyhinde basında yazılar yayınlandı, konu ile ilgili kitaplar basıldı. Bu sürecin ayrıntıları için bkz. Shambrook, *a.g.e.*, s. 253-256; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 506; Shields, *a.g.e.*, s. 154. Fransız basınında antlaşma aleyhinde çıkan yazılar Türkiye tarafından yakından takip edildi. 16 Aralık 1937'de hazırlanan "Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı" başlıklı raporda Fransız gazetelerinin antlaşmanın onaylanmaması yönündeki haberlerine yer verilmiştir. Bkz. B.C.A. (030.10.222.501.24)1-6.

ma yasağı getirdi.[78] Mustafa Kuseyri, seçimlerin ardından Sancak'ta çıkan olaylar nedeniyle Fransız yetkilileri sorumlu tuttu. Kuseyri'ye göre, Fransızlar uluslararası kaygılar nedeniyle Türkiye yanlılarının gösterilerine karşı zamanında yeterli önlem almadılar.[79] Bu olaylar Türkiye'de büyük bir tepkiyle karşılandı ve olayların sorumlularının yerel Fransız yöneticiler, Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri olduğuna dair haberler gazetelerde geniş yer buldu. Bazı gazetelerde Antakya'da gösteri yapan Türklerin resimleri ilk sayfalarda yayınlanırken, bazı gazetelerde de olaylarda ölenlerin sayısı gerçekte olduğundan daha yüksek gösterildi.[80]

Sancak sorunu sırasında Türkiye'deki basın, iç kamuoyuna yönelik mesajların yanı sıra, uluslararası kamuoyuna yönelik mesaj verilmesinde ve diplomasinin tıkandığı noktalarda sorunun çözülmesi için gerekirse askerî kuvvete başvurulabileceğine dair Fransa'ya mesaj verilmesinde, Atatürk tarafından sıkça kullanılmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, MC Konseyi'nin 16 Aralık 1936'da Sandler Raporu'nu kabul etmesi üzerine, Fransa ile Türkiye arasında görüşmeler devam etti. Ancak bu görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine, Atatürk 5-6 Ocak'ta askerî birlikleri denetlemek üzere trenle İstanbul'dan Konya'ya doğru yola çıktı ve Eskişehir'de, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, İçişleri ve Dışişleri Bakanları'nm da katıldıkları bir toplantı yapmıştır.[81] Atatürk'ün bu seyahati, seyahatin amacı ve Eskişehir'de yapılan toplantı, gazetelerde oldukça geniş yer buldu. İstanbul'dan yola çıkan Atatürk'e, seyahati sırasında refakat edenlerden birisi de *Cumhuriyet* gazetesinin başyazarı Yunus Nadi idi. Nadi'nin 6 Ocak'ta yayınlanan ve "Ata-

78 Gösteriler ve çıkan olaylar konusunda bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 50-52; Melek, *a.g.e.*, s. 35; Soyak, *a.g.e.*, s. 544-545; Erkin, *a.g.e.*, s. 92; Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", s. 16; Fani, *a.g.e.*, s. 136.

79 Shields, *a.g.e.*, s. 42.

80 "Antakyada Türkleri Öldürmeğe Başladılar", *Cumhuriyet*, 3 Birincikanun 1936, s. 1, 6; "Sancak'ta vaziyet çok karıştı: Mitralyözle Türkler üzerine ateş açılıyor, beş ölü, elli yaralı var", *Akşam*, 3 Kanunuevvel 1936, s. 1, 5; "Antakya'da halka ateş açıldı!", *Kurun*, 3 İlkkanun 1936, s. 1, 2. Yunus Nadi, "Antakyada Türk Kanı Döküldükten Sonra", *Cumhuriyet*, 3 Birincikanun 1936, s. 1, 2.

81 Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

türk tarafından ilham, hatta dikte edildiği belli olan"[82] başyazısı Fransa'ya Sancak konusunda adeta bir ültimatom niteliğindedir. Bu yazıda şu hususlar ön plana çıkmaktadır:

> "Suriyedeki Fransız müstemleke memurları nereden bilsinler ki yeni Türkiye, başka cephelerdeki kuvvetlerini asla ve kat'a zerre kadar halel gelmemek üzere, İskenderun - Antakya ve havalisini –yalnız yirmi dört veya kırk sekiz saatte– ekstra milli kuvvetlerile işgal edebilir? Ve onlar nasıl takdir eylesinler ki ayni kuvvetlerle bütün Suriyenin işgali nihayet çok mahdud bir zaman meselesidir? [...]
>
> 1: Fransanın malumu olmalıdır ki yeni Türkiyeye Suriyedeki Fransız müstemleke memurlarının düşünceleri dairesinde müstemleke mahiyetli bir memleket nazarile bakılmak istenilmekte fahiş hata vardır.
>
> 2: Hatay meselesinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti haysiyet ve izzetinefsini müdafaa etmek ıstırarile hareketlerin en ileri derecelerine gitmek mecburiyet ve kararındadır. Eğer bu mecburiyet bizi Fransa ile harb haline koyarsa buna şimdiden sadece teessüf ederiz.
>
> 3: Sarih bir hak davasında önümüze Milletler Cemiyetini Fransa çıkardı. Cemiyet bu hakkı ihkaktan aciz kalırsa bizim kendi hakkımızı korumaktan aciz olmıyacağımız şimdiden Fransanın malumu olmalıdır, ve Fransa ile beraber bütün dünyanın."[83]

Atatürk'ün uluslararası kamuoyuna, özellikle de Fransa'ya Türk basını üzerinden mesaj gönderdiği tek vaka yukarıdaki yazı değildir. MC Konseyi'nin 27 Ocak'taki kararından önce de Atatürk, *Kurun* gazetesinde 22-26 Ocak tarihleri arasında Asım Us imzasıyla yayınlanan beş yazıyı "dikte" ettirmiştir.[84] MC Konseyi'nin Sancak ile ilgili karar vermesinin arifesinde, Fran-

82 Soyak, *a.g.e.*, s. 574.

83 Yunus Nadi, "Fransız dostluğuna hâlâ kıymet Veriyoruz!", *Cumhuriyet*, 6 İkincikanun 1937, s. 1, 3. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

84 Kocatürk, *a.g.e.*, s. 597.

sa ile Türkiye arasında görüşmelerin tıkanma noktasına geldiği bir dönemde, tamamı gazetenin birinci sayfasında yayınlanan bu yazılarla[85] Türkiye'nin Sancak konusundaki kararlılığı ortaya konulmak istenmiştir. Özellikle Fransız yöneticilerin Türkiye'ye yönelik tavırlarının sert biçimde eleştirildiği bu yazıların sonuncusu, MC Konseyi'nin 27 Ocak'ta aldığı karardan bir gün önce yayınlanmıştır. Bu yazının son kısmı şu şekildedir:

> "Türkiye Cümhuriyeti çok haklı olduğu Hatay davasını ortaya atarken bunun, bütün avakibini düşünmemiş olduğunu kim iddia edebilir? Dava arsıulusal olmuştur. Davasında haklı olan Türkiyedir. Artık dinlenilecek sözün kimin ağzından çıktığına çok dikkat etmelidir. Türkün sözü, Türkün haklı ve yerinde sözü Türkün kendisidir. Ona riayet etmemek, onu tanımamak, onu hiçe saymak, buna cesaret göstereceklerin düşünemedikleri akıbetle karşılaşacaklarına asla şüphe etmemelidir.
>
> İşte bizim bu dakikada söyliyeceğimiz bundan ibarettir."[86]

Sancak'ta çoğunluk sağlama çabaları

Ulusçulukların mücadelesi: Türklük tezlerine karşı Suriye yanlıları ve Arsuzi

Türk Hükümeti, Kasım'da yapılan seçimler sonrasında da Sancak'la ilgili girişimlerini sürdürdü. Türkiye'nin girişimleri sonucunda MC, Sancak sorununda bir taraf haline geldi. MC Konseyi'nin 16 Aralık 1936'da Sandler Raporu'nu kabul ederek Sancak'a üç kişilik bir gözlemci heyeti göndermeyi kararlaştırması Türkiye açısından önemli bir başarı olmuştur.[87] MC

85 Asım Us, "Fransanm dostlarına hitab ediyoruz!", *Kurun*, 22 İkincikanun 1937, s. 1; Asım Us, "Zavallı Fransa", *Kurun*, 23 İkincikanun 1937, s. 1; Asım Us, "Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve haysiyetini, hak ve menfaatini korumanın yolunu bilir", *Kurun*, 24 İkincikanun 1937, s. 1; Asım Us, "Günü biten intizar", *Kurun*, 25 İkincikanun 1937, s. 1; Asım Us, "Hala intizar!", *Kurun*, 26 İkincikanun 1937, s. 1

86 Asım Us, "Hala intizar!", *Kurun*, 26 İkincikanun 1937, s. 1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

87 Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

Gözlemci Heyeti 31 Aralık'ta Sancak'a ulaştı. Takip eden günlerde bir dizi temasta bulunan Heyet'i etkilemek için Sancak'taki farklı cemaatler büyük bir çaba içerisine girdi. Türkiye, Gözlemci Heyeti'nin Sancak'taki varlığını kendi tezlerine destek oluşturmak için bir fırsata çevirme gayretine girerken, Sancak'taki Araplar da Türklerin yoğunlaşan faaliyetlerine benzer yöntemlerle karşılık vermeye çalıştılar. Sancak'taki Türkiye taraftarları, nüfus açısından çoğunlukta olduklarını göstererek Sancak'ın "Türk" olduğunu, Suriye yanlıları da asıl çoğunluğun kendileri olduğunu göstermeye çalışarak, Sancak'ın "Arap" olduğunu ispatlamak için uğraşıyorlardı.

MC Gözlemci Heyeti'ni etkilemek amacıyla, Sancak'taki Türkler ve Araplar başta olmak üzere tüm cemaatler Heyeti etkilemeye yönelik faaliyetlerde bulundular. Bu faaliyetler, Heyet'e hitaben yazılan dilekçelerden, bölgeye dair hazırlanan istatistik raporlarına, kitlesel gösterilerden bireysel girişimlere kadar çok çeşitli biçimlerde gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerde Hatay Erginlik Cemiyeti ve Ocak 1937'de Suriyeli ulusçu liderlerden Fahri al-Barudi tarafından Şam'da kurulan "İskenderun Savunma Komitesi" ön plana çıkmıştır.[88] Ancak, Shields'in de vurguladığı gibi, hem Fransız yetkililer hem de Fransa ile ilişkilerini bozmak istemeyen Suriye Hükümeti, Sancak'taki Arapları geri planda durmaya teşvik ediyordu. Bu nedenle, Sancak'ta Türkiye yanlılarının yürüttükleri faaliyetlere muhalefetin liderliğini, Suriye'deki Ulusal Blok Hükümeti'ne de muhalif olan gruplar, özellikle de UEB üstlenmiştir.[89]

1930'larm ilk yarısı boyunca, Arapların birliği ve bağımsızlığının İskenderun Sancağı'ndaki en önemli savunucusu ve ideoloğu olan Zeki Arsuzi, 1936-38 döneminde de Türkiye yanlılarına karşı Sancak'taki muhalefetin en önemli liderlerinden birisi olmuştur.[90] 1936 sonrası dönemde, Zeki Arsuzi'nin liderliğini yaptığı Sancak'taki UEB Şubesi, Türk Hükümeti'nin des-

88 Ada, *a.g.e.*, s. 124; Altuğ, a.g.t., s. 181.

89 Shields, *a.g.e.*, s. 61-62.

90 Zeki Arsuzi'nin Sancak'taki faaliyetleri konusunda çalışmanın Üçüncü Bölümü'ne bakınız.

teğiyle etkin biçimde örgütlenen Türkiye yanlılarına karşı en kuvvetli muhalefet hareketini geliştiren, Sancak'ın Türkiye'ye katılması sürecini durdurmaya çalışan örgüt olmuştur. Arsuzi, Sancak'ta Türklük bilincinin oluşturulması faaliyetlerine Araplık bilincini yükselterek, hızla yayılan Türk ulusçuluğuna karşı da Arap ulusçuluğunu yaygınlaştırarak karşı gelmiştir. Arsuzi ve taraftarları, aralarında bazı Arap Alevilerin de bulunduğu Sancak'taki Türkiye yanlıları, Şam'daki Ulusal Blok Hükümeti ve Fransız yetkililer tarafından Sancak otonomisini savunmak üzere kurdurulan "İttihad-ı Vatani" partisi gibi olşumlarla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Seçimlere gidilen süreçte taraftar sayısını ve etkinliğini arttırabilmek amacıyla Arsuzi, 1937 yılında önce Arapçılık Kulübü'nü kurdu, daha sonra da 30 Ekim 1937'de *al-Uruba* adlı gazeteyi Sancak'ta yayınlamaya başladı. "Yerel Arapların sesi olacak ve onlara kutsal özgürlüğün ışığını getirecek bağımsız bir Arapça gazete" olarak tanıtılan *al-Uruba*, Sancak'ta devam eden mücadelede bazı hedefleri gerçekleştirmeye çalıştı. Birincisi, toplumdaki geleneksel liderliği bertaraf ederek, öncelikle yerel şehirli toplulukları Arap ulusçuluğu fikirleriyle tanıştırmak; ikincisi, bu fikirleri daha geniş biçimde Suriye ve diğer Arap unsurlarla bütünleştirmek; üçüncüsü de, Sancak'taki Arapların, Arap ulusal kültürünün en önemli özelliklerine sahip olduklarını yabancı gözlemcilere göstermek.[91]

İskenderun Sancağı'nda yaşayan Arapların birliğini sağlamaya çalışan, din ve mezheplere göre farklı kategorilere ayrılmalarına şiddetle karşı çıkan *al-Uruba*'nın, Fransız yöneticiler tarafından kapatıldığı Haziran 1938'e kadar 114 sayısı yayınlandı. Arsuzi, Sancak'la ilgili meydana gelen diğer gelişmelerin yanı sıra, birlik konusunu da gazetedeki yazılarında değerlendirdi. Bu çerçevede MC tarafından 29 Mayıs'ta kabul edilen Sancak Statü ve Anayasası'na karşı çıkan Arsuzi, bu konudaki görüşlerini *al-Uruba*'nın 25 Kasım 1937 tarihli yazısında belirtmiştir. Arsuzi'ye göre, bu düzenleme ile Sancak'taki Arapların, Alevi, Rum Ortodoks ve Sünni Arap olarak üç gruba ayrılmala-

91 Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 370-371.

ri, Araplara büyük zarar vermektedir. Bu bölünme sağlanarak, Sancak'ta Türklerin en büyük grup olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Oluşturulan bu gruplar, Türkiye için Sancak'ın Suriye'den ayrılmasını talep etmek için bir zemin hazırlayacaktır. Bu durum, aynı zamanda Fransa'yı Türkiye ile MC'den ayrı biçimde görüşmeler yapmaya ve uluslararası hukuka göre değil de politik çözümler bulmaya itecektir. Seçimlerdeki cemaatlerin belirlenmesinde tek bir kriter kullanılmalıdır ve kullanılacak kriter din ya da etnik özellikler olmalıdır. Arsuzi'nin burada esas karşı çıktığı husus, Türklerin tümünün tek bir kategoride toplanmasına karşın, Arapların farklı dini inançları nedeniyle ayrı kategorilere parçalanıp, Sancak'ta azınlık haline getirilmeleridir. Arsuzi'nin görüşüne göre, Türkler tek bir kategori oluşturuyorsa, ister Alevi, ister Sünni, isterse de Hıristiyan olsun, tüm Araplar tek bir kategori içinde yer almalıdır. Bu yazıda Arsuzi son olarak, Şam'daki Suriye Hükümeti'nin sorunla yeterince ilgilenmediğini belirtip Suriyeli politikacıları eleştirmiştir.[92] Sancak'a giden *Cumhuriyet* gazetesi muhabiriyle yaptığı görüşmede de Suriyeli politikacıları sert bir biçimde eleştiren Arsuzi, bölgede ortaya çıkan durumdan dış güçlerin sorumlu olduğunu ileri sürerek bu konuda şunları söyledi:

> "Bizim Türklerle anlaşmamız hiç de müşkil değildir. Bunun için tek şart harici tesirlerin, müdahalelerin ortadan kalkmasıdır. Biz, Türklerle baş başa kalınca mutlaka anlaşacağız. Çünkü bunca senedir burada hep beraber yaşıyoruz, bugüne kadar aramızda esaslı bir ihtilaf da çıkmış değildir. O kadar ki birbirimizin yalnız hemşerisi değil, hatta akrabasıyız bile. Bu seferki çarpışmalarda, yazık ki, birbirine el kaldıran, silah çeken amcazadeler, dayızadeler bile vardı."[93]

Arsuzi, Türkiye'nin Sancak'la ilgili tezlerine karşı geliştirdiği argümanları da *al-Uruba*'daki yazılarında ortaya koymuştur.

---

92 Aktaran, Aoyama, *a.g.e.*, s. 9-10.

93 "Hatayda Tetkikler: "Türklerle anlaşmak yegâne gayemizdir"", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1937, s. 1, 7 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

Sancak'taki seçimler yaklaşırken, Türk Hükümeti de Sancak'taki Arap Alevileri kendi tarafına çekmeye çalıştığından, *al-Uruba* Arap Aleviler üzerinde yoğunlaşmıştır. 21-29 Ocak 1938 tarihleri arasında Arsuzi'nin *al-Uruba*'da yayınlanan yazıları, kısmen Türk Hükümeti'nin "Eti Türkü" tezine, kısmen de Fransızların Arap Alevileri Araplıktan uzaklaştırma politikalarına yanıt niteliğini taşıyordu. Bu yazılarında Arsuzi, bölgedeki Alevilerin "saf Arap" olduğunu öne sürmüştür. Arsuzi yayınlanan yazılarında, sürekli olarak, Arapların aralarındaki dini farklılıkları bir yana bırakarak birlik oluşturmaları gerektiğini savunmuş ve bunun bütün Arapların yararına olacağını ileri sürmüştür. Arsuzi'nin *al-Uruba*'da yayınlanan yazılarında, Türkiye yanlılarının faaliyetlerine ve Fransız politikalarına karşı eleştirinin dozu artınca, Fransız yetkililer de Şubat 1938'de gazeteyi geçici olarak kapatma ve Arsuzi'yi de tutuklama yoluna gittiler. Kısa bir süre sonra Arsuzi serbest bırakıldı, *al-Uruba* da 3 Nisan'da yeniden yayınlanmaya başladı.[94]

Hatay Erginlik Cemiyeti, Sancak'ta bulunan ancak o dönemde henüz resmi bir statüsü bulunmayan Halk Evi aracılığıyla faaliyetlerini gerçekleştiriyordu. Bunun başında Abdülgani Türkmen yer alıyordu.[95] Cemiyet, MC Gözlemci Heyeti'nin Sancak'a gidiş tarihi yaklaşınca, 28 Aralık 1936'da Antakya'ya gizli bir talimat göndererek, MC Gözlemci Heyeti'nin 31 Aralık'ta Sancak'a varacağını ve Heyet ulaştığında Türkiye yanlılarının gösteriler düzenlemesi gerektiğini bildirerek, gerekli önlemlerin alınmasını istedi. 30 Aralık'ta gönderilen bir başka talimatta da, MC Gözlemci Heyeti'nin yola çıktığı bildirilerek, Heyet ile her fırsatta temas kurulması ve Suriye'nin hâkimiyetinin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğinin anlatılması istendi. Aynı gün gönderilen bir başka talimatla da, MC Gözlemci Heyeti'nin dikkatinin çekilmesi için gerekli tüm önlemlerin alınması istenmiştir. MC Gözlemci Heyeti'nin Sancak'a ulaşmasından sonra, 3 Ocak'ta gönderilen talimatta, Gözlemci Heyeti'nin gerçekleştirdiği çalışmaların takip edilmesi, yaptığı ziyaretlerin izlenerek bu konuda Dörtyol'a

94 Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 372-373.

95 Shields, *a.g.e.*, s. 60.

bilgi verilmesi, Türkler dışındaki cemaatlerin yaptıkları propaganda faaliyetlerinin takip edilmesi ve yapılacak usulsüz davranışlar konusunda derhal şikâyetçi olunması istenilmiştir.[96]

Türk Hükümeti MC Gözlemci Heyeti'nin Sancak ziyaretine büyük önem verdi. Bu nedenle, Heyet henüz Sancak'a ulaşmadan Heyet'i etkilemeye dönük önlemler almaya başlandı. Adana ve Mersin'de yaşayan çok sayıda Sancak doğumlu kişinin, Adana'daki Yenice tren istasyonunda toplanmaları sağlandı. Gözlemci Heyeti'ni taşıyan tren buradan geçerken, orada toplanan bu kişiler Heyet ile görüşme talebinde bulundu. Gözlemci Heyeti'nin kabul ettiği bu kişiler, Antakya'da devam eden zulüm ve haksızlıkları anlatıp, Fransız yetkililerin uyguladıkları baskılar nedeniyle Antakya'daki Türklerin Heyet tarafından dikkatlice dinlenilmesini talep ettiler. Bu görüşmede, Gözlemci Heyeti'ne Sancak'taki Arap Alevilerle ilgili şu telkinde de bulunuldu:

> "Antakya ve havalisinde Suriye ve Fransız memurlarının Alevi diye hitap edip Türk kütlesinden ayrı tutmak istedikleri kütlenin tamamen Türk olduklarını ve bu kütlenin eski Hititler olduklarını ve hatta mezar taşları tetkik edilince Alevilerin nasıl saf Türk kütleleri olduklarını göreceklerini, Arapların da bu Türk kütlelerini hiçbir zaman Arap camialarından saymayıp daima hakaret ettiklerini, son zamanlarda mahsus maksatlarla bu kütleleri Türklerden ayırmak maksadiyle Arap camiasından saymağa kalktıklarını söylediler."[97]

MC Gözlemci Heyeti'ni etkilemek için sembollerden de faydalanılması yoluna gidilmiştir. Halep'teki Türk Konsolosluğu Antakya'ya talimat göndererek insanların şapka giymelerinin önemini vurguladı, şapka giyilmesinin Gözlemci Heyeti'ne Sancak'ın Türk olduğunu göstereceği bildirildi. Daha çok kişi-

96 Tekin, *Hatay*, s. 271-273.

97 "Memleketimizdeki Hataylı Türkler Müşahit heyetile görüştüler", *Kurun*, 2 Ikincikanun 1937, s. 1, 2. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı haber, diğer gazetelerde de birinci sayfadan verilmiştir. Bkz. "Sancağa giden görmenler Adanadan geçerken Yenice istasyonunda kabul ettikleri hatay heyetiyle görüştüler", *Ulus*, 2 Sonkanun 1937, s. 1, 2; "Hududdan çıkarken samimi bir hasbıhal", *Cumhuriyet*, 2 Ikincikanun 1937, s. 1, 8.

nin giymesinin sağlanması için Türkiye'den şapkalar getirilip Sancak'ta bedava dağıtıldı.[98]

İskenderun Sancağı'na MC Gözlemci Heyeti'nin ulaşmasının ardından da Sancak'la ilgili haberlerine aralıksız devam eden Türk basını, Heyet'in faaliyetlerini ve meydana gelen olayları yakından takip edip bunları Türkiye'deki okuyucularına duyurdu. Gazetelerde, Gözlemci Heyeti'nin bölgedeki varlığına rağmen Sancak'taki Türklere baskının devam ettiğine dair haber ve yazılar sık sık tekrarlandı.[99]

UEB'nin başını çektiği Suriye yanlıları, Sancak'ın Türk olmadığını Gözlemci Heyeti'ne ispatlamaya çalıştılarsa da, Türkiye yanlıları Halk Evi tarafından çok daha iyi biçimde organize edilmişlerdi. MC Gözlemci Heyeti, Sancak'ta bulunduğu süre içerisinde farklı bölgelere ziyaretlerde bulundu ve ziyaret ettiği her yerde, Türkiye ve Suriye yanlıları, Heyeti etkilemek için gösteriler düzenlediler. Yer yer, iki grup arasında olaylar yaşandı. 10 Ocak 1937'de Reyhaniye'de çıkan kavgada, 1 kişi öldü, 20 kişi kadar da yaralanan oldu.[100] Küçük çaptaki bu gösteriler dışında, her iki grup da Antakya'da geniş katılımlı gösteriler düzenlediler. 9 Ocak'ta Antakya'daki Türkler, kendilerine karşı uygulanan baskıları protesto etmek için greve giderek dükkânlarını açmadılar.[101] Aynı gün, önce Suriye yanlıları, da-

98 Shields, *a.g.e.*, s. 63, 265'te Sonnot 31.

99 Bu haberlerin örnekleri için bkz. "Görmenler Sancak'ta iken tezahür yapılmaması için tazyik ve propaganda başladı", *Ulus*, 3 Sonkanun 1937, s. 1, 2; "Sancak'ta yeni bir mücadele başladı", *Akşam*, 7 Kanunusani 1937, s. 1, 13; "Hala Tazyik!", *Cumhuriyet*, 7 İkincikanun 1937, s. 1, 3; "Hatay Haberleri", *Ulus*, 7 Sonkanun 1937, s. 1, 6; "İskenderun halkı: "istiklal istiyoruz!" diye haykırdı", *Kurun*, 7 İkincikanun 1937, s. 1, 2; "Hatayda galeyan var!" *Cumhuriyet*, 8 İkincikanun 1937, s. 1, 3; "Sancak'ta tehdit siyaseti: Görmenlerin Türklerle temas etmelerine meydan verilmiyor", *Ulus*, 9 Sonkanun 1937, s. 1, 4; "Hatayda işkence, müşahitlerin gözü önünde de devam ediyor", *Tan*, 11 2incikanun 1937, s. 1, 3; "Suçsuz Türkler tevkif edilip hapse atılıyor", *Tan*, 14 2incikanun 1937, s. 1, 10; "Tethiş devam ediyor", *Ulus*, 15 Sonkanun 1937, s. 1; Ahmet Emin Yalman, "Bitaraf Müşahitler Görmiyorlar mı", *Tan*, 15 2incikanun 1937, s. 1, 10.

100 Altuğ, a.g.t., s. 181-182; Güçlü, *a.g.e.*, s. 131.

101 "Antakyada umumi grev var: Bütün çarşı tamamen kapalı!", *Ulus*, 10 Sonkanun 1937, s. 1; "Antakyada umumi grev", *Cumhuriyet*, 10 İkincikanun 1937, s. 1, 6.

ha sonra da Türkiye yanlıları, MC Gözlemci Heyeti'nin konakladığı Antakya'daki Turizm Oteli'nin önünde küçük çaplı gösteriler yaptılar. Ardından, 11 Ocak'ta Suriye yanlıları büyük bir gösteri düzenlediler. Sancak'ın çeşitli bölgelerinden gelen 20-25 bin Arapça konuşan kişiyle Musa Dağ'daki Ermeni köylerinden gelen 1.500-2.000 kişinin oluşturduğu kalabalık, Turizm Oteli'nin önünde iki saate yakın devam eden bir gösteri yaptılar. Suriye ve Fransa bayraklarını taşıyan göstericiler, Arapça ve Fransızca yazılı pankartlar taşıdılar, Suriye'nin bütünlüğüne saygı gösterilmesi çağrısında bulundular. Gösteriyi otelin balkonundan izleyen Gözlemci Heyeti lehine sloganlar da atıldı. Halep'teki ulusçuların gönderdiği bando takımı, gösteri süresince marşlar çaldı. Yapılan konuşmaların sonunda Gözlemci Heyeti'nin Antakya'daki UEB lideri Zeki Arsuzi ile görüşmesi talep edildi. Heyet, aynı gün öğleden sonra Arsuzi ile bir görüşme yaptı.[102] Bu gösteri, Suriye Hükümeti'nden çok, onlara muhalif olanlar tarafından düzenlendi. Göstericilerin, Gözlemci Heyeti'nin Arsuzi ile görüşmesini talep etmeleri de bunun bir göstergesidir.

Suriye yanlılarının 11 Ocak'ta bu büyük gösteriyi düzenlemeleri üzerine, Türkiye'den daha büyük bir gösteriyle buna karşılık verilmesi talimatı verildi.[103] Talimatta, gösterinin zaman geçirmeksizin 12 Ocak'ta yapılması, Suriye yanlılarının gösterisinden daha etkileyici olması, göstericilerin aktif davranması ve doğru yönlendirilmeleri istenmiştir. Talimat üzerine Antakya'daki Türkiye yanlıları harekete geçip hızla hazırlıklara başladılar. Köylerden ve başka kazalardan insanların Antakya'ya getirilmesini sağlamak için, akşam Türk garaj sahipleri ve şoförlere 100 teneke akaryakıt dağıtıldı. 12 Ocak günü erken saatlerde 70 kamyonla İskenderun, Kırıkhan, Beylan, Reyhaniye ve komşu Türk köylerinden Türkiye yanlıları Antakya'ya taşındı. Yerel Sancak yöneticileri, MC Gözlemci Heyeti'ni, Sancak Delege-

102 Shields, *a.g.e.*, s. 69-71.

103 Tekin'in aktardığına göre gösteri talimatı Dörtyol'dan geldi. Bkz. Tekin, *Hatay*, s. 277. Shields ise, bu gösterinin talimatını Halep'teki Türk Konsolosu'nun verdiğini belirtmektedir. Bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 71. Her iki durumda da, gösteri talimatının Türk Hükümeti'nden geldiği ortadadır.

si Durieux'un resmi konutuna davet edip, gösteri yürüyüşünün şehrin diğer yanında yoğunlaşmasını sağladılar. Soğuk ve yoğun yağış altında, binlerce gösterici delegenin resmi konutu önünde yürüyüş yaptı.[104] Olayları yakından takip eden Türk basını, gösteriye yaklaşık 20 bin kişinin katıldığını ve "Yaşasın Atatürk! Yaşasın istiklal! Yaşasın Hatay!" sloganları atıldığını bildirmiştir.[105] Daha sonraki günlerde ise, Türkiye'deki bazı gazetelerde, Sancak'ta Türklerin çoğunlukta olduğu tezlerine paralel olarak, gösteriye katılanların sayısının 60 bin kadar olduğu haberleri yayınlanmıştır.[106] Bazı kaynaklarda, daha da ileri gidilerek bu rakamın 80 bini bulduğu iddia edilmektedir.[107] Çalışma kapsamında görüşme yapılan N. İ., yapılan gösteriler hakkında hatırladıklarını şu şekilde aktarmıştır:

> "[B]en çocuktum, çok karlı bir gündü. Hatay'ın çeşitli ilçelerinden insanlar geliyordu. [...] Ben annemin kucağında defalarca biz oradan geçtik. 'Hürriyet isteriz, istiklal isteriz, yaşamak isteriz' diye söyleyerek geçtik oradan. İstemeyenler de tersine sloganlar atarak geçiyorlardı ve her Antakyalı evinde köylerden gelen onlarca kişiyi misafir etti, biz de ettik. Evimiz iki katlıydı, alt katta Yayladağı'ndan hatırlıyorum gelenlerin hepsini misafir ediyorduk. Kazanlar kaynadı, yemekler yendi."[108]

Gözlemci Heyeti'ni etkilemeye yönelik çabalara rağmen, Sancak'ın geleceğini belirleyen ve MC Konseyi tarafından 27

104 Shields, *a.g.e.*, s. 71. Turizm Oteli, o dönem Antakya şehir merkezinin bulunduğu, Hıristiyanların yoğun olarak yaşadığı bir mahallede yer almaktaydı. Sancak yöneticilerinin, Gözlemci Heyeti'ni o dönemlerde daha tenha olan Asi Irmağı'nın öbür tarafında yer alan resmi konuta yönlendirerek güvenlik risklerini azaltmaya çalışmış olmaları muhtemeldir.

105 "Antakya Türklerinin Nümayişi", *Ulus*, 14 Sonkanun 1937, s. 1, 6; "Antakya heyecan içinde", *Kurun*, 14 İkincikanun 1937, s. 1, 2; "20.000 Hataylı Antakyada çok muazzam bir nümayiş yaptılar", *Tan*, 14 İncikanun 1937, s. 1.

106 20 Ocak 1937 tarihli *Cumhuriyet*'te Sancak'ta gösteri yapanların resimleri yayınlanıp, altına gösteriye 60 bin kişinin katıldığı belirtilmiştir. Bkz. "M. Blum cevabını verdi", *Cumhuriyet*, 20 İkincikanun 1937, s. 1.

107 Tekin, *Hatay*, s. 277; Konuralp, *a.g.e.*, s. 145.

108 N. İ. ile yapılan görüşme, 4 Ağustos 2011, Antakya. N. İ.'nin ağabeyi İbrahim İ., Hatay Devleti Millet Meclisi'ne milletvekili olarak girmiş, bir diğer ağabeyi Şekip İ. 1954'te Antakya Belediye Başkanı olarak seçilmiştir.

Ocak'ta kabul edilen kararlarda, Heyet etkili olmamıştır. Fransa ile Türkiye arasında varılan uzlaşı neticesinde şekillenen, Sancak'ta Suriye'den "ayrı bir varlık" oluşturulmasını öngören karar alınırken, Sarah Shields'in aktardığına göre yaklaşık bir aydır Sancak'ta bulunan Gözlemci Heyeti'ne danışılmadı.[109] Bu nedenle, alman bu kararın, Sancak'taki insanların taleplerinden çok Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasındaki pazarlıklara göre alındığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim, sonraki süreçte de Sancak'la ilgili önemli kararlar alınırken Fransa ile Türkiye arasındaki müzakereler belirleyici olmuştur.

Suriye ve Türkiye'nin Sancak tutumu

1937 yılının başından itibaren Sancak'ta, Türkiye yanlıları ile Suriye yanlıları arasında yoğun mücadelenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Türk Hükümeti bu süreçte imkânlarını seferber ederek Sancak'taki Türkiye yanlılarına maddi ve manevi destekte bulunurken, Suriye Hükümeti'nin Sancak için ayırabileceği çok fazla imkânı bulunmamaktaydı. Fransa ile yapılan antlaşma sonrasında Suriye'de yapılan kutlamalar, Fransa'nın antlaşmayı onaylaması geciktikçe yerini hükümete yapılan eleştirilere bıraktı. Ayrıca, Aralık 1936'da kurulan Ulusal Blok Hükümeti, acil çözüm bekleyen siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Üstelik hükümetin bu sorunları çözebilmek için çok az imkân ve aracı bulunmaktaydı. Türkiye'nin Sancak ile ilgili girişimleri Suriye Hükümeti'ni rahatsız etse de, Fransa ile Türkiye arasında yapılması muhtemel herhangi bir düzenlemeyi etkilemeye dönük etkili bir aracı bulunmamaktaydı.[110] Başbakan Cemil Mardam, Paris'e giderek Şubat-Nisan 1937'de görüşmelerde bulunduğunda, ne Fransa-Suriye Antlaşması'nın onaylanması ne de İskenderun Sancağı konusunda herhangi bir somut başarı sağladı.[111] Uluslararası

109 Shields, *a.g.e.*, s. 86.

110 Shambrook, *a.g.e.*, s. 253.

111 Khoury'e göre Cemil Mardam'ın İskenderun Sancağı'nı Suriye'nin bir parçası olarak tutma konusundaki kararlılığı çok da güçlü değildi. Mardam'ın Pa-

alandaki zayıf konumun yanı sıra, Suriye Hükümeti, Sancak'taki Türk olmayan gruplar arasında birlik oluşturamadığı gibi, Sünni, Alevi ve Hıristiyanlardan oluşan Arapça konuşan kitle arasında da bir birlik oluşturmayı başaramadı.[112]

Suriye Hükümeti'nin içinde bulunduğu zor pozisyona karşın, Türkiye hem yurt içinde, hem Sancak'ta, hem de uluslararası alanda çok çeşitli araçları kullanabilecek pozisyonda bulunmaktaydı. Sancak'taki Türkleri daha disiplinli, daha düzenli[113] ve kaynakları daha bol bir örgütlenme içerisinde toplayabildi. Sancak'taki faaliyetlerin, uluslararası alanda devam eden diplomatik çabalarla uyumlu biçimde sürdürülmesi, Türkiye'nin hedeflerini gerçekleştirebilmesinde önemli bir rol oynadı.[114] Hükümet, Türk kamuoyunu yönlendirme konusunda basını etkin biçimde kullanmaya devam etti. Bazı gazeteler, Sancak'la ilgili daha ayrıntılı haberler verebilmek amacıyla Dörtyol'a muhabirlerini gönderdiler.[115] Hükümet tarafından 10 Şubat 1937'de bütün gazetelere gönderilen yazıda, gazetelerin halkı Hatay konusunda aydınlatmaları, gazetelerde konuyla ilgili ayrı bir bölüm açılması ve "milli dava elde edilinceye kadar gazetelerin, parti ve hükümetle işbirliğine devam etmeleri istenilmiştir."[116]

Gazeteler dışında, radyo yayınları da Türkiye'nin Sancak mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. İstanbul Radyosu, her gün Sancak meselesine haber programında geniş yer ayırdı. Bu programlar Sancak'taki insanlar tarafından büyük bir ilgiyle takip edildi.[117] Ortadoğu ülkelerinde, Türkiye'ye Sancak konu-

---

ris'i ziyaret etmesinin asıl amacı Fransa-Suriye Antlaşması'nın onaylanmasını hızlandırmaktı ve kuvvetle muhtemeldir ki Mardam Sancak'tan vazgeçmişti ve bunu Fransa'ya karşı bir pazarlık kozu olarak kullanmaya çalışıyordu. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 506. Bu konuda ayrıca bkz. Aoyama, *a.g.e.*, s. 9-10.

112 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 502-508. Bu konuda ayrıca bkz. Güçlü, *a.g.e.*, s. 218.

113 Güçlü, *a.g.e.*, s. 218; Shields, *a.g.e.*, s. 33.

114 Sarınay, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", s. 37.

115 Melek, *a.g.e.*, s. 34.

116 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", s. 30. Bu konuda ayrıca bkz. Öcal, *a.g.e.*, s. 124.

117 Güçlü, *a.g.e.*, s. 116.

sında destek oluşturabilmek amacıyla, Ocak 1937'de İstanbul Radyosu tarafından Sancak konusunda yapılmaya başlanan Arapça yayınların, bazı Ortadoğu ülkelerinde Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurduğuna dair raporlar gönderilmiştir.[118] Bu yayınlarla sadece Ortadoğu ülkeleri değil, aynı zamanda MC'nin Sancak'a gönderdiği heyet de etkilenmeye çalışıldı.[119] İstanbul Radyosu'nun yayınları dışında, Ankara Radyosu stüdyolarından Arapça yayın yapan *El İzaatü'l Arabiye* adı altında, günlük "radyo gazetesi" kuruldu. 1936-1937 yılları arasında bir yıl kadar devam eden yayınların ana hatlarını da hükümet belirliyordu.[120]

Dış kamuoyunu Sancak konusunda etkileyebilmek için konuyla ilgili broşürler hazırlatıldı. "Hatay'da Türklere yapılan mezalim" başlıklı bir broşür hazırlatılıp Arapça ve Türkçe bastırıldı. İçişleri Bakam, hazırlanan broşürlerin Mısır, Irak, Filistin, Hicaz ve Suriye'ye gönderilmesi talimatı verdi.[121]

Sancak meselesinin gündeme gelmesiyle birlikte, Türk Hükümeti bölgeye yönelik istihbarat faaliyetlerini de hızlandırdı. O dönemin Türk istihbarat teşkilatı olan Milli Amele Hizmet'in (MAH veya diğer adıyla Milli Emniyet Hizmetleri) kontrolünde, Dörtyol'da bir istihbarat birimi oluşturuldu.[122] MAH elemanları, Sancak sorununun ön plana çıkmasından kısa bir süre sonra bölge hakkında ayrıntılı bir rapor hazırladı. Birbirinin devamı olan iki parçadan oluşan bu rapor, 9 ve 19 Aralık 1936'da Genelkurmay Başkanlığı'na sunulmuştur. Eski çağlardan başlayarak bölgenin tarihinin de özetlendiği raporda, Sancak'taki okullarda öğrenim gören öğrenci sayıları, mülkiyetin cemaatler arası dağılımı, sağlık kuruluşlarının durumu, güvenlik güçlerinin yapısı hakkında bilgiler gibi çeşitli ayrıntıla-

118 Bağdat'taki Türk elçisi bu konuda 13 Ocak 1937'de Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor gönderdi. Bkz. B.C.A. (030.10.259.745.20).

119 Shields, *a.g.e.*, s. 88.

120 Abdullah Muradoğlu, "Atatürk'ten Arapça Radyo Gazetesi", *Türkiye ve Dünyada Yarın* http://yarinlist.tripod.com/mayis/34.htm (Erişim tarihi: 26 Mart 2012).

121 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", s. 30.

122 Muradoğlu, *a.g.e.*

ra yer verilerek, Türkiye'nin propagandasına dayanak oluşturabilecek unsurlar bulma gayreti göze çarpmaktadır. Raporda, Sancak'taki Arap Alevilerden bahsederken genelde "Alevi" tabiri kullanılmış, bazı yerlerinde ise, Türkiye'nin öne sürdüğü "Eti Türkü" teziyle çelişir şekilde, "Arap Alevi" tabiri kullanılmıştır.[123] Türkiye adına çalışan istihbarat elemanları, sadece istihbarat toplamakla yetinmeyip, çeşitli faaliyetlerde bulunarak halkı etkilemeye de çalışmışlardır.[124] MAH elemanları, Sancak'taki farklı cemaatler konusunda ayrıntılı bilgiler toplarken, bir yandan da Sancak'taki Türkleri desteklediler.[125] Sancak'ta önde gelen Türkiye yanlılarından ve *Yenigün*'ün yazar ve yöneticilerinden birisi konumundaki Selim Çelenk de MAH üyelerinden birisinin istihbaratçısı olarak istihbarat işlerinde rol oynamıştır.[126]

Milletler Cemiyeti kararlarının yansımaları

MC Konseyi'nin, 27 Ocak 1937'de aldığı kararla, Sancak'ta "ayrı bir varlık" kurulmasını öngören Sandler Raporu'nu kabul etmesi, Türkiye'de büyük bir sevinç yarattı. MC'nin kararını Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Cenevre'den gönderdiği telgrafla öğrenen Atatürk, Başbakan İnönü'ye telgraf gönderip bu sonucun alınması konusunda çaba gösteren hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı'na teşekkür etti.[127] TBMM de, 29 Ocak 1937'de yapılan oturumda, bu başarıdan dolayı Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İnönü'ye teşekkür etme kararı aldı. Meclisin bu oturumunda bir konuşma yapan İnönü, MC'nin aldığı kararın içeriği ve önemini vurguladı ve bu kararla Sancak'taki Türklerin kendilerine mahsus bir idare oluşturmala-

123 Bu raporla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Yorulmaz, *a.g.e.*, s. 234-245. Bu konuda ayrıca bkz. Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s. 165.

124 Konuralp, *a.g.e.*, s. 213; Altuğ, a.g.t., s. 144.

125 Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s. 205.

126 Sökmen, *a.g.e.*, s. 93.

127 B.C.A. (030.10.222.501.5)

nının, uluslararası alanda da tanınmış olduğunu bildirdi. İnönü konuşmasında, ayrıca Türk gazetelerine de teşekkür etti.[128]

Türk Hükümeti, MC'nin aldığı 27 Ocak kararını, kurgulanan "Hatay" imgesinin halka yayılması ve benimsetilmesinde bir araç olarak kullanma yoluna gitti. Bunun için, ülke çapında devlet eliyle mitingler düzenlendi, gazetelerde Sancak haberleri artarak devam etti. 28 Ocak'ta İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın imzasıyla bütün vilayetlere ve müfettişliklere yazı gönderilerek, 31 Ocak'ta yurt genelinde "Milli Hatay Mitingi" düzenlenmesi talimatı verildi. Mitinglerin nasıl yapılacağı konusunda, yapılacak konuşmalardaki içeriğe kadar ayrıntıların da belirtildiği yazıda, CHP, Halk Evleri ve belediyeler tarafından düzenlenmesi öngörülen mitinglere halkın ve öğrencilerin geniş katılımının sağlanmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması ve mitinglerden sonra Atatürk, İnönü, Dışişleri Bakanı, CHP ve diğer ilgili kuruluşlara tebrik ve teşekkür telgrafları gönderilmesi istenmiştir.[129] Mitinglerin yapıldığı 31 Ocak günü, yine Şükrü Kaya imzasıyla tüm vilayetlere gönderilen yazıda, düzenlenen mitinglerde toplanan halk miktarının ve mitinglerin nasıl geçtiğine dair özetin acele gönderilmesi talimatı verilmiştir.[130]

MC'nin 27 Ocak kararını Türkiye'deki gazeteler birinci sayfalarından duyurdular. Karar, okuyuculara Türkiye'nin bir zaferi olarak sunuldu.[131] Gazetelerde, kararla ilgili olarak yurt genelinde kutlama mitingleri yapılacağı duyuruldu.[132] 31

128 İnönü'nün konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 5, cilt 15, inikat 30, celse 2, 29 Ocak 1937, s. 160-164.

129 Gönderilen yazının tam metni için bkz. Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", s. 38-41.

130 B.C.A. (490.01.3.15.11).

131 "Sulh Yoluyla Kazanılan Milli Zafer", *Tan*, 28 2incikanun 1937, s. 1, 8; "Hatay davamızın halli şeklini izah eden Sandler raporunu konsey kabul etti", *Ulus*, 28 Sonkanun 1937, s. 1, 5; "Konsey Dün Anlaşmayı Tasvip Etti", *Kurun*, 28 İkincikanun 1937, s. 1, 2; "Konsey Sancak Mukavelesini Tasdik Etti", *Cumhuriyet*, 28 İkincikanun 1937, s. 1, 9.

132 "Milli Hatay mitingi yapılacak", *Kurun*, 29 İkincikanun 1937, s. 1; "Büyük Miting", *Tan*, 29 2incikanun 1937, s. 1, 10; "Yurdun her yeri sevinc içinde", *Cumhuriyet*, 29 İkincikanun 1937, s. 1, 9; "Yarın Miting Var", *Kurun*, 30 İkincikanun 1937, s. 1; "Milli Hatay mitingi", *Ulus*, 30 Sonkanun 1937, s. 1, 5;

Ocak'ta yapılan mitingler de gazetelerde en büyük haber olarak yer aldı.[133]

MC Konseyi'nin 27 Ocak'ta aldığı karar, Sancak'taki parçalı yapının bir sonucu olarak farklı cemaatlerde, farklı tepkilere neden oldu. Hatay Erginlik Cemiyeti, 28 Ocak 1937'de Antakya'ya gönderdiği talimatta, Atatürk ve Türkiye'deki diğer devlet yöneticilerine telgraflar gönderilmesini, MC Kararı'nın coşkuyla ama taşkınlık yapılmadan kutlanılmasını, özellikle de Türkiye ile paralel biçimde 31 Ocak'ta büyük kutlamalar yapılmasını istemiştir. Dörtyol'dan gelen talimat doğrultusunda, 31 Ocak'ta kutlamalar yapıldı ve Türkiye'deki yöneticilere teşekkür telgrafları gönderildi.[134]

Suriye'de ve Sancak'taki Suriye yanlılarında ise, MC Konseyi'nin 27 Ocak Kararı öfke ve hayal kırıklığına neden oldu. Bu kararın alınmasından ötürü yalnızca Türkiye değil, aynı zamanda Fransa da sorumlu tutuldu. Fransa, Suriye'ye ihanet etmekle suçlandı. Suriye Başbakanı Cemil Mardam, "İskenderun Sancağı'nın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu" ilan etti ve Suriye'nin haklarını korumak için sonuna kadar mücadele etme sözü verdi.[135] 27 Ocak Kararı'nı protesto etmek için Suriye'de boykot ve gösteriler düzenlendi. Karara tepkiler, kararın resmen açıklanması beklenmeden başladı. 24 Ocak'ta Halep, Şam, Hums, Hama, Lazkiye, Antakya ve İskenderun'da dükkânlar protesto amacıyla kapatıldı. Şam'da öğrenciler "İskenderun Arap'tır" ve "İskenderun veya ölüm" şeklinde sloganlar atarak gösteriler düzenlediler. Öğrencilerin gösterileri Türkiye ve Fransa'yı hedef aldıysa da, kısa sürede, Suriye'deki Ulusal Blok Hükümeti'ni de işin içine katan bir şekle büründü. Fran-

"Bugün bütün Türkiye Hatay zaferini tes'id edecek", *Cumhuriyet*, 31 İkincikanun 1937, s. 1, 3; "Bugün Hatay zaferini kutluyoruz", *Tan*, 31 2incikanun 1937, s. 1, 10; "Hatay zaferini sevinçle kutluluyoruz!", *Kurun*, 30 İkincikanun 1937, s. 1.

133 "Bütün Yurd Hatay Zaferini Kutluladı", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1937, s. 1, 6; "Bütün memleket Hatayı kutladı", *Tan*, 1 Şubat 1937, s. 1, 14; "Büyük şenlik", *Kurun*, 1 Şubat 1937, s. 1; "Milli Hatay mitinginde binlerce Ankaralı bulundu", *Ulus*, 1 Şubat 1937, s. 1, 6.

134 Tekin, *Hatay*, s. 285.

135 Güçlü, *a.g.e.*, s. 173-175. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 130.

sız Yüksek Komiseri de Martel basın bildirisi yayınlayarak halkı teskin etmeye çalıştı. Hızla yükselen muhalefet karşısında, Ulusal Blok Hükümeti de boykotu desteklemek zorunda kaldı. Ancak hızla büyüyen hareket Ulusal Blok tarafından değil, ona muhalif olan UEB ve diğer gruplar tarafından yönlendirilmekteydi. Ulusak Blok Hükümeti sadece muhalif grupların değil, bazı üyelerinin de muhalefetiyle karşılaştı. Radikal öğrenciler, gösteri ve boykotların devam etmesini savunurken, hükümet çarşıların kapatılarak boykot uygulanmasına karşı çıktı. Buna karşın Ulusal Blok, kendi taraftarlarını teskin etmek amacıyla, 27 Ocak Kararı'nı protesto eden büyük bir gösteri düzenledi.[136]

Sancak'taki Arap ve Ermeniler, MC Kararı'nı öğrenince büyük hayal kırıklığına uğradı. Yeni düzenlemeyle, Sancak'ta Türkçenin resmi dil olacağının öğrenilmesiyle bu grupların korkuları iyice arttı. Antakya'nın Türk olmayan bölgesinde kararı protesto etmek amacıyla dükkânlar 3 gün boyunca kapalı kaldı. Bu gruplar, o dönemde hâlâ Sancak'ta bulunan MC Gözlemci Heyeti'ne başvurarak, karardan memnuniyetsizliklerini dile getirdiler.[137] Kararı protesto etmek için bu gruplar, Sancak'ta protesto gösterileri de düzenlediler.[138]

MC Konseyi'nin 27 Ocak 1937'de aldığı kararlardan sonra bir diğer önemli karar, 29 Mayıs 1937'de Sancak Statü ve Anayasası'nın kabul edilmesi olmuştur. Bu kararın ardından, Sancak'ta oluşacak meclise dair çalışmalar başladı. 29 Mayıs'ta alınan karar, 27 Ocak kararında olduğu gibi Türk gazetelerinde Türkiye'nin bir zaferi olarak duyuruldu.[139] Sancak Statü ve Anayasası'nın kabul edildiği haberi, kararın alındığı gün önce radyodaki haberler aracılığı ile, daha sonra da Cenevre'den Ab-

136 Shields, *a.g.e.*, s. 78-84.

137 Shields, *a.g.e.*, s. 86.

138 Tekin, *Hatay*, s. 285.

139 "Hatayın istiklali Cenevrede tasdik edildi", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s. 1, 5; "Hatay Davamızda Kat'i Zafer", *Tan*, 30 Mayıs 1937, s. 1, 8; "Hataya ait anlaşmalar dün sabah saat onda Cenevrede imzalandı", *Kurun*, 30 Mayıs 1937, s. 1, 4; "Hatay bayram yapıyor", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s. 1; Yunus Nadi, "Milletler Cemiyetinin ve sulhun bir zaferi daha", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1937, s. 1, 7.

durrahman Melek ve Dörtyol'dan Tayfur Sökmen'in gönderdikleri telgraflarla Sancak'a ulaştı. Bunun üzerine Sancak'taki Türkiye yanlıları, Halkevi'nde toplanıp kutlamalar yaptı, Türkiye'deki liderlere teşekkür ve tebrik telgrafları gönderdiler.[140] Sancak'ta Türkiye yanlıları iki gün devam eden kutlamalar düzenlerken, Türklerin çıkardığı gazetede anlaşma ile ilgili duygular şu şekilde tanımlanıyordu:

> "Mazi, kapkaranlık bir rüyadır artık. Ondan hatıramızda en küçük bir şekil, en belirsiz bir çizgi bile kalmamıştır.
>
> İstikbal parlak, günlük ve güneşliktir. İstikbale imanla adım atıyoruz. Parlak günler, mesut ve müreffeh devirler bizimdir. Yaşasın İstiklal! Yaşasın Hatay! Yaşasın Hatayı kuranlar!"[141]

Sancak Statü ve Anayasası'nın MC Konseyi tarafından kabul edilmesi, Suriye'de olduğu gibi, Sancak'taki Suriye yanlıları tarafından da büyük tepkiyle karşılandı. Statü ve Anayasa'nın MC Konseyi'nde görüşüleceği tarih yaklaşınca, buna karşı tepkiler ortaya çıkmaya başladı. 19 Mayıs'ta Sancak'taki UEB liderleri, Suriye Meclisi, başbakan ve muhalefet liderlerine telgraf göndererek, İskenderun Sancağı'nı canları pahasına savunmaya kararlı olduklarını bildirdiler. Yeni kurulan ulusçu bir örgüt olan "İskenderun Sancağı ve Savunma Komitesi", 21 Mayıs'ta ilanlar dağıtarak "Arap İskenderun'un oğullarına" harekete geçme çağrısı yaptı. Bu ilanda, Araplara karşı bir oyun oynandığı, Arapların buna direnmesi gerektiği, bu oyun başarılı olursa tüm Arapların bundan etkileneceği, siyasi liderlerin Sancak'ın kaybından sorumlu olacak başlıca kişiler olduğu, her Arap şehrinin İskenderun Savunma Komitesi'ni desteklemeye çağrıldığı belirtiliyordu. Bu çağrı üzerine, aynı gün Sancak'ta protestolar başladı, dükkânlar kapalı kaldı, Arap öğrenciler okulu boykot ettiler. Ertesi gün, Antakya'da gösteriler sabah saat 6'da yeniden başladı. Arap gençler, dükkânlarını açmamaları için dük-

---

140 "Anlaşma nasıl tasdik edildi?", *Yenigün*, 1 Haziran 1937, s. 1; "Anlaşma nasıl karşılandı ve nasıl kutlulandı", *Yenigün*, 1 Haziran 1937, s. 2.

141 Şükrü Balcıoğlu, "Bayram", *Yenigün*, 1 Haziran 1937, s. 1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

kân sahiplerini tehdit ettiler. Antakya'daki Arap ulusçu liderlerin gözaltına alınması, göstericileri daha da kızdırdı ve Fransız kurumlarına saldırmaya başladılar. Gözaltına alınanların serbest bırakılmasıyla dükkânların çoğu öğleden sonra açıldı. 31 Mayıs'ta toplanan Suriye Meclisi, İskenderun Sancağı'nın Suriye'den koparılmasının Fransa-Suriye Antlaşması'na aykırı olduğu, Suriye'nin bütünlüğüne aykırı olan hiçbir düzenlemenin kabul edilmeyeceği ve haklarının korunması için mücadele etmeye kararlı olunduğunu bildiren bir karar aldı. Bu karar, Fransız yetkililer ve MC'ye bildirildi. Aynı gün, Suriye'de pek çok şehirde gösteriler düzenlendi, gösterilerde "İskenderun Arap'tır" sloganları atıldı. Sancak'ta, Arap çarşılarının tümü gün boyunca kapalı kaldı. Haziran'ın ilk günlerinde, özellikle Antakya'da şiddet olayları arttı, farklı gruplar arasındaki çatışmalarda çok sayıda kişi yaralandı. 8 Haziran itibariyle Sancak'ta olaylar bitti, dükkânlar yeniden açıldı.[142]

Suriye Meclisi'nin aldığı karara karşın, sonraki günlerde Suriye Hükümeti, Sancak'ta oluşturulan yeni düzene karşı herhangi bir girişimde bulunmayarak, durumu kabullenmiş göründü. Ancak, Sancak'ta bulunan Suriye Hükümeti tarafından atanmış olan yetkililer, MC kararma karşı muhalefetlerini devam ettirdiler. Bu yetkililer, UEB ile birlikte hareket ederek Antakya'da bir kongre düzenlemeye karar verdiler. Sancak'taki her köyden temsilcilerin çağrıldığı kongre yaklaşık 300 kişinin katılımıyla 30 Haziran'da düzenlendi. Sancak'taki farklı Arap unsurlarını ortak bir amaç için birleştirmede başarılı olamayan kongre, herhangi bir somut gelişme sağlanamadan dağıldı.[143]

Arap Alevilerin "Eti Türklüğü tezi" ve Hars Komiteleri

MC Konseyi'nin aldığı kararlar doğrultusunda Sancak'ta yeni rejimle ilgili hazırlıklar başlarken, Türkiye yeniden "çoğunluk"

142 Shields, *a.g.e.*, s. 102-119. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 136.

143 Shields, *a.g.e.*, s. 120. Bu konuda ayrıca bkz. Tekin, *Hatay*, s. 305.

meselesine hız verdi. Türkiye, uyguladığı politikalarla, mevcut dayanışma ve işbirliğini daha da arttırmaya çalışırken, Türkiye yanlısı olmayanlar arasından da yeni taraftarlar bulma çabasına girmiştir. Bu çerçevede, özellikle Sancak'ta nüfus açısından ikinci büyük grup olan Arap Alevilerin desteğinin sağlanması, hayati bir önem taşımaktaydı. 1936'dan itibaren, Arap Alevileri Türkiye'nin tezlerini desteklemeye ikna edebilmek için çok çeşitli yöntemler devreye sokuldu.

Türk Hükümeti'nin, Sancak'taki Arap Alevilerin desteğini alabilmek için önce Türkiye'deki faaliyetlerine bakacak olursak, daha önce belirtildiği gibi, sorunun ortaya çıkmasıyla birlikte Türk Tarihi Tezi'nin, Sancak'ı içine alacak biçimde yeniden yorumlanması ve bu kapsamda bölgedeki Arap Alevilerin "Eti Türkü" olduğu iddiaları tekrar edildi. Konuyla ilgili gazetelerde yazılar yer aldı, kısa sürede kitaplar basıldı. Arap Alevilerin "Eti Türklüğüne" yönelik devlet eliyle toplantılar düzenlenmesi sağlandı.

29 Kasım 1937'de Sancak Statü ve Anayasası'nın yürürlüğe girmesi münasebetiyle Ankara Halk Evi'nde yapılan törende, "Eti Türkü" vurgusu sık sık yapıldı. Bu törende konuşan, Sümer Bank'ta memur olarak çalışan, Memduh Alkaya kendisini "Eti Türkü" olarak tanımlayıp "Bir Eti Türkü Konuştu" başlıklı bir konuşma yaptı. Alkaya konuşmasında şu hususları vurguladı:

> "[B]izler bu öz Türk yurdu üzerinde asırlarca yabancı kültürleri bize aşılamak istiyenlerle döğüşe döğüşe yıllarca şehir yüzü görmemiş, dağ başlarında kayalar arasında kartal gibi öz kültürümüzü saklamak için döğüşmüş insanlarız. [...] Bizim için teneffüsü mümkün hava ancak Atatürkün türk ülkesi üzerinde yarattığı hür havadır. Ciğerlerimiz, başka bir havaya asla alışkın değildir."[144]

Ankara Halk Evi'nde töreni düzenleyenler, takip eden günlerde CHP'ye başvurarak, törende yapılan konuşma, okunan

144 *Kırk Asırlık Türk Yurdu Esir Kalamaz: Hatay'ın Kurtuluşu*, Halkevleri, Ankara, 1939, s. 21 (Metindeki yazım yanlışları, kaynak kitapta aynen yer almaktadır).

şiir ve makalelerin, Atatürk'ün Hatay ile ilgili sözleriyle birlikte bir broşür halinde bastırılmasını teklif ettiler.[145] CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen bir başka yazıda da, Ankara Halk Evi'ndeki törene dair broşürün Türkiye'deki gençlerde Hatay sevgisini arttıracağı vurgulanarak, broşürün beş bin adet basılması önerilmiştir.[146]

Türk Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve genellikle Adana ve Mersin'de yaşayan Arap Alevilere yönelik politikalar izleyerek, Sancak'taki Arap Aleviler arasında Türkiye'yi cazip kılmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, 10 Ocak 1937'de Ankara'dan Adana Valisi'ne bir yazı gönderilerek, TBMM'ye bir Arap Alevi seçilmesine karar verildiği, bu nedenle de valinin Adana veya Mersin'den Arap Alevi aday önermesi istenilmiştir. Önerilecek adayların Türk ulusal kurtuluşuna katkısı olmuş, Türklüğe ve Atatürk Devrimleri'ne bağlılığı konusunda tereddüdü olmayan ve Arap Aleviler arasında etkili konumda olan birisi olması istenilmiştir. Adana Valisi, 14 Ocak'ta yazdığı cevapta, istenilen özellikleri taşıyan dört Arap Alevi aday ismi göndermiştir.[147]

Bu konuya verilen önemin bir göstergesi de, Adana ve Mersin'deki Arap Alevilere yönelik hükümetin üst düzey yetkililerinden gelen açıklamalardır. İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya da Mart 1937'de Adana'ya yaptığı ziyaret sırasında Halkevi'nde yaptığı konuşmada Arap Alevilerle ilgili şunları vurguladı:

> "Bu Türkler Alevi oldukları için bilhassa Sünni hacıların, kadıların husumet ve garezlerine uğramışlar ve mezhep husumeti onları büyük Türk camiasından ayırmıya ve uzak tutmıya saik olmuştur.
>
> Halbuki tarih, gerek Lazkiye, gerek Hatay ve gerekse Çukurovada bulunan Alevilerin Öztürk olduklarını itiraz kabul etmez bir şekilde göstermektedir.

145 B.C.A. (490.01.845.345.1)45.

146 B.C.A. (490.01.845.345.1)44.

147 Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s. 120; Matkap, a.g.t., s. 114.

[...] Bu Türkler bazı uzun süren yabancı temasların neticesi olarak lisanlarını unutmuşlar ve Arapça öğrenmişlerdi."[148]

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'deki ulusal gazetelerde Arap Alevilerin Türk olduğuna, bunların Arapçayı sonradan öğrenip Türkçeyi unuttuklarına dair çok sayıda yazı, 1936 yılının son aylarından itibaren yayınlanmaya başladı.[149] Şükrü Kaya'nın yukarıda bahsedilen konuşmasının ardından da benzer yazılar gazetelerde yer almaya devam etti.[150]

Sancak'a yakın yerlerde yaşayan Arap Alevilere yönelik alınan bir diğer önlem de, CHP ve Halkevleri'nin destek ve himayesi ile İçel ve Seyhan vilayet merkezleri, Mersin, Adana ve Tarsus kaza merkezlerinde ve Ankara'da, Sancak'taki Arap Alevilerin "Eti Türkü" olduğunu ispatlamaya çalışan "Hars Komiteleri"nin kurulması olmuştur.[151] Komitelerin kuruluş amacı "öz ana dillerini düzgün konuşamayan Türklerin Milli kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk yurtdaşlarile olan ailevi ve içtimai vaziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık bir duruma getirmek" olarak açıklanmıştır.[152]

Hars Komiteleri'nden, Türkçeyi düzgün konuşamayan kişilerin her zaman ve her yerde Türkçeyi düzgün konuşabilmelerini sağlamak amacıyla mahalle ve köy okullarında gerekli önlemlerin alınması, hem ev gibi özel alanlarda hem de sokak,

148 "Alevi Türkler: Kötü bir zihniyete mahkum edildi", *Tan*, 10 Mart 1937, s. 1, 10 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı konuda bkz. "B. Şükrü Kayanın Adana Halkevindeki mühim söylevi", *Ulus*, 10 Mart 1937, s. 1, 6.

149 Bu yazıların birkaç örneği için bkz. Ahmed Faik Türkmen, "Hatay'h Aleviler Türktür", *Cumhuriyet*, 27 Birincikanun 1936, s. 2; Yunus Nadi, "Münakaşa götürmeğe tahammülü olmıyan hakikat: Hatay'ın Türklüğü", *Cumhuriyet*, 29 Birincikanun 1936, s. 1, 3; Ahmed Faik Türkmen, "Nuseyri'lerin Türklüğü", *Cumhuriyet*, 31 Birincikanun 1936, s. 2; İsmail Hakkı, "Antakya Tarihi", *Cumhuriyet*, 31 İkincikanun 1937, s. 4.

150 Bu tip yazıların birkaç örneği için bkz. Asım Us, "Arapça konuşan Türkler", *Kurun*, 10 Mart 1937, s. 2; Ahmet Emin Yalman, "Türk Alevilerin Yarası", *Tan*, 11 Mart 1937, s. 1, 10.

151 B.C.A.(490.01.583.12.1)72-73; (490.01.584.13.1)40-41. Hars Komiteleri'nin kuruluş ve faaliyetleri konusunda bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 204-210.

152 B.C.A.(490.01.583.11.1)23.

karşı gibi umumi *Mekân*larda Türkçenin konuşulmasının teşvik ve temin edilmesi, Sünnilerle Aleviler arasında geçmişe dayanan olumsuz algıların ortadan kaldırılması için karşılıklı kız alıp vermenin teşvik edilmesi, Türkçeyi düzgün konuşamayanlara bunun ulusal menfaatlerin gerektirdiği bir görev olduğunun öğretilmesi, Arap Alevilerin Türkçe dışında başka diller konuşmaları bazı yanlış fikirlerin oluşmasına neden olduğundan, Arap Alevilerin Türk olduğunun tarihi ve bilimsel delillerle savunulması ve bu konuda yayınlar hazırlanarak bu bilgilerin herkese öğretilmesi, konu ile ilgili konferans ve toplantılar düzenlenmesi, Arap Alevi köylerinde Türkçe milli türkü ve destanların öğretilmesi ve bunların söylenmesinin alışkanlık haline getirilmesi, Sünnilerin Arap Alevileri aşağılamak amacıyla kullandıkları "Arap uşağı", "Fellah", "Nusayri" gibi nitelendirmelerin kullanılmasını önlemeye dönük tedbirler alması istenmiştir.[153] Ankara'dan gönderilen talimatlara göre kurulan Hars Komiteleri, bir bildiri hazırlayarak halka dağıttı. Bildirinin bir kısmında şöyle denmektedir:

> "Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın [Arap Alevilerin] Türkçe'den başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için milli bir suç olur.
>
> Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın bir an evvel bu itiyaddan vaz geçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmağa başlamaları kendileri için milli bir vazifedir."[154]

Hars Komiteleri için bütçeden ödenek ayrılmış ve bu ödenekle, diğer faaliyetlerin yanı sıra, Adana ve Mersin'de Arap Alevilerin yaşadıkları mahalle ve köylere ilkokullar açılmıştır.[155] Türkçe konuşma konusunda devlet okullarının yetersizliğini gidermek için, Kasım 1937 ortalarında Adana'da 16'sı erkeklere, 17'si de kadınlara tahsis edilen toplam 33 Ulus Dershanesi açıldı. Ulus Dershaneleri'nin faydalı olduğu ve halkın

153 B.C.A.(490.01.583.11.1)23-24; (490.01.583.12.1)74-75.

154 Seyhan Vilayet Hars Komitesi tarafından hazırlanan bildirinin tam metni için bkz. B.C.A.(490.01.583.11.1)93.

155 B.C.A.(490.01.583.10.1).

bunlara rağbet ettiği görülünce, Şubat 1938'de 54 yeni Ulus Dershanesi daha açılması kararlaştırıldı. Açılan bu 87 Ulus Dershanesi'nde toplam 3.510 kişi kurslara devam etti. Kurslarda eğitim gören kişilere Hars Komiteleri tarafından çeşitli kitap ve dergiler dağıtıldı.[156] Açılan bu kurslardan mezun olanlara diploma verildi.[157] Bu çalışmalar dışında, bölgedeki Arap Alevilere, "Eti Türkleri" konusunda çalışmalar yapan Hasan Reşit Tankut gibi kişilerin konferans vermesi sağlandı.[158]

Bir "Eti Türklüğü" zaferi: Arap Alevilerde ayrışma

Türkiye'de yürütülen faaliyetler dışında, Sancak'ta da Arap Alevileri Türkiye'yi desteklemelerine ikna için çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerde, Türk yetkililerin Arap Alevi ileri gelenleriyle kurdukları temas oldukça önemlidir. Türkiye, Arap Alevilerin desteğini sağlamaya dönük çalışmalarında iknadan zorlamaya kadar çeşitli yöntemlere başvurmuş, hangi yöntemin kullanılacağına hedef alman kişi veya kişilerin sosyo-ekonomik durumlarına göre karar vermiştir. Nitekim, ikna daha çok Arap Alevilerin ileri gelen kişilerine uygulanırken, zorlama yöntemleri daha çok Türkiye yanlısı toprak sahiplerinin arazilerinde çalışan Arap Alevilere uygulanmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu yöntemler süreç içerisinde farklı biçimlerde Sancak'taki Arap Aleviler dışındaki Türkiye yanlısı olmayan diğer gruplara da uygulanmıştır. Fakir köylülerin yoğunlukta olduğu kırsal kesimlerde daha çok zorlamaya başvurulurken, şehir merkezlerinde ikna yöntemi daha fazla kullanılmıştır.[159]

Türk Hükümeti, Arap Alevilerin desteğini sağlamaya dönük faaliyetlerinde bölgedeki Alevi ileri gelenleri ile doğrudan te-

156 B.C.A.(490.01.583.11.1)55-56, 125; (490.01.584.13.1)51-52.

157 B.C.A.(490.01.584.13.1)43.

158 B.C.A.(490.01.583.11.1)138-141; "Hatay Türkleri Hakkında güzel bir konferans", *Son Posta*, 22 Şubat 1938, s. 1, 11.

159 Altuğ, a.g.t., s. 196-210. Bu süreçte Arap Alevilere yönelik kullanılan yöntemler hakkında ayrıca bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 158.

mas kurup, onlara çeşitli hediyeler gönderdi[160] ve bazılarının Türkiye'ye gönderilip, orada hükümet yetkilileri ile görüştürülmeleri sağlandı.[161] Türk Hükümeti'nin girişimleri sonucunda, Sancak'taki Arap Aleviler arasında nüfuzlu konumda bulunan Cilli, Gali, Reyhani, Hayyat (Türkiye'deki görüşmeleri sonucunda Tümkaya soyadını aldı), Tüleyli Aileleri ile Suphi Bedir, Fadıl Ğabbuş (sonradan Öztürk soyadını aldı), Ali Şelhum (sonradan Devrim soyadını aldı) dahil pek çok kişi, Sancak'ta Türkiye lehine faaliyet gösterdiler.[162] Burada adı geçen aileler, Sancak'taki şeyh ailelerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır[163] ve bu konumları onların Türkiye lehine çalışmalarının önemini daha da arttırmıştır.

Türkiye yanlısı Arap Alevilerin girişimleri kısa süre içerisinde basında geniş yer bulmaya başladı. İstanbul'a giden Harbiye'nin önde gelen Arap Alevilerinden Şeyh Mahmut, *Cumhuriyet* gazetesi muhabirine şu beyanatı verdi:

> "Hatayda Alevilik ve Türklük deye biribirinden ayrı iki zümre yoktur. Onların kalpleri Türklerinkinden ayrı çarpmaz. Ben şuna kaniim ve kailim ki yalniz Hatayda değil fakat bütün Süriyede aklı başında vicdanı temiz ve dürüst adamlar bu toprak üstündeki Türk hakkını teslim ederler.
>
> Biz ezeldenberi Türklerle beraber yaşadık. Savaşlarda kanlarımızı beraber döktük. *Ayni ırktanız. Ayni şerefli tarihe, cemiyete, haysiyete ve vicdana sahibiz.*
>
> Aleviler Hatayli Türk kardaşlarıyle birlikte Anavatanın taali ve inkişafını en büyük sevinçle takip itmektedir."[164]

---

160 Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s. 120.

161 Tekin, *Hatay*, s. 331, 348; Serdar Yılmaz Saraç, *Hatay Tarihi Üzerine Makaleler*, Yiğitoğlu Ofset-Dijital Matbaası, Kahramanmaraş, 2008, s. 29.

162 Selçuk, *a.g.e.*, s. 33-34.

163 Arap Alevilerde dini önderlik anlamına gelen şeyhlik belli ailelere mahsustur. Bir kişinin, şeyh ailesinden doğmamışsa sonradan şeyh olması çok istisnai bir durumdur. Bu nedenle, şeyhlik belli ailelerin tekelindedir.

164 4 Ağustos 1937 tarihli *Cumhuriyet*'ten aktaran, "Bir Alevi yurtdaşın "Cumhuriyet"e beyanatı", *Yenigün*, 7 Ağustos 1937, s. 3. (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

İstanbul'dan sonra Ankara'ya giderek çeşitli görüşmelerde bulunan ve yaptığı ziyaretten, orada kendisine gösterilen ilgiden son derece memnun kalan Şeyh Mahmut, Sancak'a döndükten sonra *Yenigün*'e verdiği beyanatta da şunları söyledi:

> "Türkiye ricali tarafından gördüğüm hüsnü kabul ve ikramı tariften acizim. [...] *Ben ve bana tabi olanlar Türklüğü bilakaydüşart kabul ettik – Biz zaten aslen Türküz* – Ben, akil olan her Aleviye Türkiyeyi ziyaret etmesini tavsiye ederim. Orada büyük Türk inkılabını, Türkün misafirperverliğini ve bize karşı besledikleri büyük muhabbeti gözleriyle görmelidirler. Yalancıların garazkarların sözlerine aldanmamalıdırlar."[165]

Türk Hükümeti'nin girişimleri sonucunda, Sancak'taki Arap Alevilerin bir kısmının Türkiye'yi desteklemesi, Arap Aleviler arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle, Türkiye'nin yoğun bir propaganda sürecini başlattığı 1936 sonrasında, Sancak'taki Arap Aleviler arasındaki bölünmüşlük derinleşmiş ve Arap Aleviler farklı ulusçulukların hedefi haline gelmişlerdir. Bu süreçte, Sancak'taki Arap Aleviler arasında, üzerinde uzlaşılan bir "kimlik kurgusu" gerçekleşmedi. Daha çok Türkiye'nin etkisiyle kurgulanan "Eti Türkü" kimliği ile, önemli sayıda taraftar kitlesi kazanan ancak, sahip olduğu sınırlı kaynaklar ve dış destekten yoksunluk nedeniyle Sancak siyasetinde belirleyici bir güç olma konumuna gelemeyen "Arap" kimliklerinin mücadelesi yaşanmıştır. Arap Aleviler arasında giderek derinleşen bölünmüşlük, özellikle Türkiye'yi destekleyen Arap Aleviler ile UEB'yi destekleyen Arap Aleviler arasında sık sık olaylar yaşanmasına neden oldu. Bu olaylar daha çok Antakya şehir merkezinde, Arap Alevilerin yoğun olarak bulunduğu Dörtayak ve Affan mahalleleri ile Süveydiye'de yaşanmıştır.[166] İki grup arasında kavgaya varan olaylar, 1936 Seçimleri öncesinde çıkmaya başladı.[167]

---

165 "Şeyh Mahmut Efendi", *Yenigün*, 9 Eylül 1937, s. 2. (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

166 Altuğ, a.g.t., s. 202.

167 Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", s. 37.

Türkiye yanlılarının Sancak'taki Arap Alevileri Türkiye'nin safına çekme konusunda en büyük yardımcıları Şeyh Maruf Cilli olmuştur. Abdülgani Türkmen başta olmak üzere, Sancak'taki önde gelen Türkiye yanlısı kişilerle Şeyh Maruf arasında yakın ilişki kuruldu. Bu süreçte, Abdülgani Türkmen ve ona yakın kişiler çeşitli vesilelerle Süveydiye'ye giderek Şeyh Maruf'u ziyaret etti,[168] Şeyh Maruf da Türk Ulusal Bayramlarını kutlamak amacıyla Sancak'ta düzenlenen törenlere[169] ve Halkevi'nde düzenlenen çeşitli etkinliklere katılarak[170] Türkiye yanlısı tutumunu açık bir biçimde ortaya koydu. Şeyh Maruf'un çabaları sonucu çok sayıda Arap Alevi Türkiye lehine faaliyette bulundu ve Türk Hükümeti kendisini bu faaliyetlerinde desteklemeyi ihmal etmedi. Şeyh Maruf'un oğullarından ikisi, 9 Ağustos 1937'de silah getirmek amacıyla Türkiye'ye gitti.[171] Bundan sonraki süreçte, Arap Aleviler arasındaki çatışma, Hatay Devleti kuruluncaya kadar devam etti.

Seçmen kayıt işlemlerinin başlamasından önce, Türk Hükümeti Arap Alevilerine yönelik faaliyetlerini daha da arttırdı. Adanalı Arap Alevilerden biri olan ve TBMM'ye Kocaeli Milletvekili olarak giren İbrahim Dıblan,[172] Sancak'taki Arap Alevi dini liderleriyle temas kurmak üzere görevlendirildi. Dıblan, Arap Alevi dini liderleriyle Türkiye-Sancak sınırında toplantılar düzenleyip onları, Türkiye'yi desteklemeleri yönünde ikna etmeye çalıştı.[173] Dıblan'ın yanı sıra, farklı kişiler de Arap Alevi dini liderlerle görüşüp onları Türkiye'yi dekteklemeleri için

168 "Süveydiyede sevinç tezahürleri", *Yenigün*, 25 Haziran 1937, s. 2; "P. Başkanı Süveydiyede Şeyh Maruf efendiyi ziyaret etti", *Yenigün*, 18 Temmuz 1937, s. 1.

169 Sancak'taki Türk Konsolosluğu'nda düzenlenen Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına Şeyh Maruf da katıldı. Bu kutlamalar sırasında Şeyh Maruf'un Türkiye Konsolosu ve Abdülgani Türkmen'le birlikte çekilen resmi için bkz. "Suriye, Hatay itilafını tasdik edecek", *Son Posta*, 13 İkinciteşrin 1937, s. 1.

170 "P. Başkanı Cilli Zadeler şerefine mükellef bir ziyafet verdi", *Yenigün*, 4 Temmuz 1937, s. 1.

171 Shields, *a.g.e.*, s. 125-126.

172 İbrahim Dıblan 5. Dönem Ara Seçimlerinde TBMM'ye Kocaeli Milletvekili olarak girdi ve 6. Dönem'de de Kocaeli Milletvekili olarak tekrar meclise girmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 272, 339.

173 Duman, a.g.t., s. 71-72.

ikna etmeye çalıştılar. Ayrıca, ikna ettikleri din adamlarının başka din adamlarına ikna amaçlı mektup yazmalarını sağladılar.[174] Arap Aleviler arasında yürütülen faaliyetlerin bir uzantısı olarak, Atatürk'ün bizzat Sancak'a gittiği ve bölgeyi Türkiye'ye ilhak için faaliyette bulunduğu söylentileri yayıldı.[175]

Yapılan propaganda faaliyetleri neticesinde, Sancak'taki Arap Alevi liderlerinden bazıları sık sık Türkiye'ye gidip hükümet yetkilileri ile temaslarda bulunmaya başladılar. İskenderun'un önde gelen Arap Alevi şeyhlerinden Abdülhamid Hayyat, bu konuda önde gelen kişilerden biri olmuştur. Şeyh Abdülhamid, Şubat 1938'de oğlu ve damadı ile birlikte önce İstanbul'a gidip Hatay Erginlik Cemiyeti'ni ziyaret etti.[176] Ziyarete Türkiye basını geniş yer ayırırken, hükümet yetkilileri de Sancak'tan gelen bu ziyaretçilere büyük önem vermiştir. Şeyh Abdülhamid'in bu ziyareti sırasında Tayfur Sökmen'le birlikte Atatürk'ü ziyaret etmesi ve seyahatinin ikinci kısmında Ankara'ya giderek hükümet yetkilileri ile görüşmesi, bu kişilere Türk yetkililerin verdiği önemin açık bir göstergesidir. Türkiye ziyareti sırasında Mersin'e de uğrayan Şeyh Abdülhamid, burada gazetecilere şu demeci verdi:

> "Türkiye bizim de vatanımızdır. Bütün Hataylılar Atatürkün ulu dehasile yarattığı muazzam Türk inkılabını adım adım takib etmişler ve nasiplerini almışlardır.
>
> Millet başını hiçe sayan eski idare Sünnilik, Alevilik diye ay-

174 Çalışma kapsamında görüşülen S. G., dedesi Şeyh İsmail'i Türkiye'den Mehmet Sait adında orduda görev yapan birinin ziyaret ettiğini ve ikna olan Şeyh İsmail'in Türkiye'yi desteklemeleri için diğer Arap Alevi şeyhlerine mektup yazdığını aktarmıştır. S. G. şunları aktarmıştır: "Hangi köyde bir şeyh varsa dedem Şeyh İsmail bir mektup yazıp gönderirdi. Kardeşim Şeyh Ali küçük bir çocuktu. Onunla mektupları gönderirdi. Propaganda yapıldı. [Mektuplarda] olaylar anlatılıyordu, Atatürk övülüyordu. Devlet kurulacağı anlatıyordu. Reisin Atatürk olduğu falan anlatılıyordu. Adalet olacağı anlatılıyordu. Devlet kanunlarının adaletli olacağına onları [diğer şeyhleri] ikna etti." S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

175 A. A. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

176 "Iskenderun Eti Türk müftüsü Ankaraya gitti", *Yenigün*, 6 Şubat 1938, s. 2; "Hataydaki Eti Türklerinin mümessili Abdülhamid Hayyat oğlu ve damadı şehrimizde", *Kurun*, 15 Şubat 1938, s. 1; "İskenderun müftüsü İstanbula geldi", *Son Posta*, 15 Şubat 1938, s. 1, 13.

nı ırktan olan ve damarlarında aynı kanı taşıyan kardeşler arasında bir tefrika sokmuştu. Bugün Türkiyede olduğu gibi *Antakyada da Alevi Türklerle* Sünni Türkler arasında hiçbir ayrılık yoktur ve bütün Hataylılar bir kütle halinde birleşmiş bulunuyor."[177]

Arap Alevi önde gelen kişilerinin Türkiye'ye yaptığı ziyaretler, Sancak'ta Türkiye'nin istediği sonuçların alınmasında önemli katkıda bulundu. İskenderun'a dönüşünde coşkuyla karşılanan Şeyh Abdülhamid, "Tümkaya" soyadını aldığını duyurdu. İskenderun'a gelir gelmez de ilk iş olarak Halkevi'ni ziyaret eden Şeyh Abdülhamid, kendisi için düzenlenen toplantıya katıldı. Daha sonra da Türk Konsolosu'nu ziyaret etti.[178] Türkiye'de gördüğü yakın ilgiden son derece etkilenen Şeyh Abdülhamid, Sancak'a dönmesinin ardından Ankara'ya bu konuda bir teşekkür mektubu gönderdi.[179] Türkiye yanlısı tutum ve faaliyetlerini bundan sonraki süreçte de devam ettiren Şeyh Abdülhamid, daha sonraki tarihlerde Ankara'ya tekrar giderek[180] Başbakan Celal Bayar'la görüştü.[181]

Seçmen yazılımları öncesi çoğunluk sağlama hazırlıkları ve teşkilatlanma

29 Mayıs 1937'de MC Konseyi'nin Sancak Statü ve Anayasası'nı kabul etmesinin ardından Türk Hükümeti, Sancak ile ilgili faaliyetlerine hız verdi. Türkiye'nin istediği sonuçları alabilmesi için uluslararası alanda ve Türkiye içinde yürütüğü faaliyetlerin, Sancak içinde de yürütülecek faaliyetlerle desteklenmesi gerekmekteydi. Bu konuda bir komite kuruldu. Komite-

177 "Bay Abdülhamid Hayyat", *Yenigün*, 20 Şubat 1938, s. 3 (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

178 "Şeyh Abdülhamid Tümkaya", *Yenigün*, 10 Mart 1938, s. 2.

179 B.C.A.(490.01.583.12.1)49-50.

180 "Şeyh Abdülhamid ve dört arkadaşı Ankaraya vardı", *Atayolu*, 3 Haziran 1938, s. 1.

181 "Hataydaki Eti Türklerinin vaziyeti", *Kurun*, 5 Haziran 1938, s. 1; "Şeyh Abdulhamit Hayyat Başvekilin huzurunda". *Atayolu*, 3 Haziran 1938, s. 3.

nin ilk toplantısı 28 Temmuz 1937'de gerçekleştirildi ve Sancak'ta uygulanacak strateji belirlenerek alınacak önlemler kararlaştırıldı. Bu çerçevede, birinci olarak, seçimin kazanılmasında en etkili yöntemin Sancak'taki ekonomik durumun düzeltilmesi olacağı belirlendi. 3 Mayıs 1937'de İş Bankası yetkililerinden Mehmet Sait Koray Sancak'a giderek, burada banka şubesi kurulması konusunda incelemelerde bulundu.[182] Hazırladığı raporda banka kurmanın maliyetleri hakkında bir rapor verdi: Ekonomik alanlardaki sorunları gidermek amacıyla 2.5 milyon lira maliyeti olacağı hesaplanan İş Bankası Şubesi, maliyeti ne olursa olsun kısa bir süre içinde açılmalıdır. Sancak'ta yaşayan insanlar için Suriye Bankası ve Tunus-Fransız Bankası'na olan borçları onlara önemli bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Sancak'taki Türklerin ve Türkiye taraftarlarının bu borç sorunu çözüme kavuşturulmalıdır. Türklerle birlikte hareket eden Arap Alevilere kredi ve ziraat yapabilmeleri için para verilmelidir. Ekonomik alandaki faaliyetler dışında ikinci olarak, Sancak'ta toplumsal hizmet sunulması, Türkleri güçlendirip seçimin kazanılmasına yardım edecektir. Bunun için, Sancak'ta hastane veya dispanser açılmalı, bölgeye doktor ve eczacılar gönderilmeli veya bölgede bulunan bu meslekleri icra eden kişilerden yararlanılmalıdır. Üçüncü olarak, Türkiye'de yaşayan ve sayıları on bin olarak tahmin edilen Sancak doğumluların, Sancak'a gönderilip seçim sırasında orada bulunmaları sağlanmalıdır. Gönderilecek olanlardan memur olanlar, Sancak'ta bulundukları süre için izinli sayılıp maaşlarının ödenmesine devam edilmelidir. Dördüncüsü, seçim için Sancak'a gidecek olanlara konferanslar düzenlenmelidir. Beşincisi, Sancak'taki seçimlerin kazanılmasında kritik önemi olan Arap Alevilerin Türkiye'yi desteklemelerinin sağlanması için, halen devam ettirilen faaliyetlerin desteklenmesi gerekmektedir. Sancak'tan Adana'ya pasaportsuz gelerek amelelik yapmak isteyen Arap Alevilere izin verilmelidir. Bunların, Adana'da çalıştıkları süre içerisinde Türkiye hakkında edin-

182 Shields, *a.g.e.*, s. 92. Bu girişim Suriye Bankası yetkililerinin tepkisine yol açmıştır. "Hatayda iş bankası", *Kurun*, 13 Mayıs 1937, s. 1.

dikleri iyi izlenimler seçimin kazanılmasına katkı sağlayacaktır. Altıncı olarak, Sancak'tan Türkiye'ye öğrenim için öğrencilerin gönderilmesine devam edilecektir. Yedincisi, Arap Alevilerin Türkiye lehine oy kullanmasını sağlamak üzere yaşadıkları bölgelerde çalışmalar yapmak için para gerekmektedir. Bu amaçla harcanmak üzere 54 bin lira gerekmektedir. Komitenin toplantısı sonunda, alınan bu kararların bulunduğu belge, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından imzalanıp gerekli kararların alınması için hükümete gönderildi.[183] Bu toplantıda alınan tavsiye kararları, Türkiye'nin Sancak politikasının anlaşılmasında oldukça yararlıdır. Bu tavsiye kararlarının bir kısmı toplantı yapıldığı tarihte zaten devam ettirilmekte olan uygulamalardı, bir kısmının ise uygulanmasına sonraki dönemde başlanmıştır.

Sancak'taki seçimlerin kazanılmasına dair daha başka raporlar da hazırlanmıştır. 24 Kasım 1937'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından hazırlanan raporda şunlar teklif edildi: Birincisi, Fransız Hükümeti nezdinde ciddi önlemler alınarak Sancak konusunda tarafsızlık sağlanmalı, Sancak'taki Fransız yetkililer ve özellikle de MC tarafından görevlendirilen kişilerin tarafsız olmadıkları meydana gelen olaylarla teyit edilmeli ve bu konudaki ayrıntılar Türk gazetelerinde yayınlanmalıdır. İkincisi, Fransız Hükümeti'nin tarafsızlığını sağlamak için, Türkiye yanlısı olan bazı bölgelerdeki halkın harekete geçirilmesine, Türk Hükümeti onay vermelidir. Üçüncüsü, Türk Konsolosu, Fransız yetkililerin ve MC'nin görevlendirdiği kişilerin taraflı davranışlarını takip edip bu konuda Sancak Delegesi'ne başvurmalı ve bununla ilgili Ankara'ya ayrıntılı bilgi vermelidir. Dördüncüsü, seçimler için gerekli olduğu tespit edilen 200 bin lira bir an önce karşılanmalıdır.[184]

Türkiye'nin istediği sonuçların alınabilmesi için Sancak'taki Türkiye yanlılarının iyi bir teşkilatlanmaya gitmeleri gerek-

183 Belgenin tam metni için bkz. Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 141-151. Metinde, Sancak yerine Hatay ve Arap Alevi yerine Alevi, bazı yerlerde de "Etili" tabiri kullanılmaktadır. Bu belge ile ilgili ayrıca bkz. Demir, *a.g.e.*, s. 58-61.

184 Demir, *a.g.e.*, s. 63.

mekteydi. Bu amaçla, Antakya'da "Halkevi" olarak adlandırılan ve Abdülgani Türkmen'in evinde faaliyet gösteren bir teşkilat kuruldu. Temmuz 1937'de Sancak'ın çeşitli bölgelerinde çok sayıda Halkevi Şubesi açıldı.[185] Halkevleri'ne insanları çekmek amacıyla bunları öven yazılar Türkiye yanlısı gazetelerde yayınlandı.[186] Ayrıca, Sancak'ta Abdülgani Türkmen başkanlığında "Halk Mümessilleri Heyeti" oluşturuldu. Bu heyet, Dörtyol'daki Hatay Erginlik Cemiyeti'nden talimat almaktaydı. Heyet, aldığı talimatlara göre Sancak'ta Türkiye yanlılarının faaliyetlerini belirlemekteydi. Sancak'ta seçime gidilen süreçte siyasi parti faaliyetlerinin başlayacağı duyurulunca, Halk Mümessilleri Heyeti, "Hatay Halk Partisi" adını aldı ve 9 Ağustos 1937'de beyannamesini Fransız yetkililere teslim ederek, resmen tescil edilmiş oldu. Bu tarihten itibaren, Sancak'taki Türkler adına Fransız yetkililer ve MC görevlileri nezdinde tüm müracaatları parti yapmaya başladı.[187]

Sancak'ta açılan Halkevleri, Türkiye'deki Halkevlerinden farklıdır. Türkiye'de Halkevleri "Dil, Edebiyat ve Tarih", "Güzel Sanatlar", "Temsil", "Spor", "Sosyal Yardım", "Halk Dershaneleri ve Kurslar", "Kütüphane ve Yayın", "Köycülük" ve "Müze ve Sergiler" olmak üzere 9 kol halinde örgütlenmişti. Fakat, her Halkevi'nde bu kolların tümünün bulunması zorunlu tutulmamış, 3 kolun bulunması yeterli sayılmıştır.[188] Bunlar "Emniyet", "Hukuk" ve "Propaganda" kollarıydı. Emniyet kolu, silah taşıyan "Halk Polisleri" tarafından idare edilmekteydi ve bu kolun yöneticisi, Türkiye'den gelen Fehmi Kasapbaşı adında bir komiserdi. Hukuk kolu da, benzer biçimde, Türkiye'den gelen hukukçular tarafından kurulmuştu ve vatandaşlar arasında meydana gelen olaylar hakkında, bunların

185 "Sancağın her tarafında Halkevi şübeleri açılıyor", *Yenigün*, 20 Temmuz 1937, s. 1.

186 Şükrü Balcıoğlu, "Halk Partisi ve Evleri", *Yenigün*, 30 Temmuz 1937, s. 1.

187 Tekin, *Hatay*, s. 308; Çelenk, *a.g.e.*, s. 72; Melek, *a.g.e.*, s. 22, 37; Arı İnan'ın Abdurrahman Melek ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 217.

188 Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu* dergisi, cilt 6, sayı 23, Mayıs 1999, s. 272.

kurdukları mahkemelerde karar veriliyordu. En fazla mensubu olan Propaganda kolu ise, hem şehir hem de köylerde, halka seçimlerde nasıl oy kullanacaklarını anlatarak, halkı seçimlere hazırlamaya çalışıyordu. Bu üç kol dışında, gerektiğinde silahlı savunma işlevini yürütmek için 51 kişiden oluşan bir "mavzerli" grup vardı. Bu grup da Nuri Aydın'ın idaresinde faaliyet gösteriyordu. 51 kişilik grup ve Halk Polisleri, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde nöbet bekliyor ve devriyeye çıkıyorlardı.[189] Halk Partisi tarafından maaş verilen bu kişilere ödenen para Türkiye'den gönderilmekteydi.[190] Türkiye'den Sancak'a oy vermek için gelenler, ilk iş olarak Halkevi'ne başvurarak istediği kola kayıt yaptırıp görevine başlıyordu.[191] Güvenlik konusunda oluşturulan bu yapı dışında, Sancak'ta etkin bir istihbarat ağı oluşturuldu. Böylelikle, Türkiye yanlıları Sancak'ta bir nevi "devlet içinde devlet" teşkilatı kurmuş oldular.[192]

Türkiye yanlılarının Sancak'taki teşkilatlanma biçimleri, Suriye yanlılarının da benzer faaliyetlerde bulunmasını beraberinde getirdi. UEB de, kendi polis kuvvetini oluşturmaya çalıştı, propaganda amacıyla köylere üyelerini gönderdi.[193] Bu amaçla, Arapçılık Kulübü'ne üye olan gençler izci grupları şeklinde örgütleniyor, kendilerine bir çeşit askerî eğitim veriliyordu.[194] Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde bu tür faaliyetlerle ilgili şunlar aktarılmıştır:

> "Zeki Arsuzi bir nevi askeriye yaptı. O zamanlar Selim Huri, ve 4-5 kişiye sidara verdi, bizden büyükler talim yaptırırlardı bize asker gibi. [...] Köylerden adam toplayıp bunlara eğitim

189 Konuralp, *a.g.e.*, s. 152. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 46; Volkan Payaslı, "Halkevlerinin Hatay'daki Faaliyetleri ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, Cilt 3, No. 1, 2011, s. 222.

190 Arı İnan'ın Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 247.

191 Konuralp, *a.g.e.*, s. 153.

192 Shields, *a.g.e.*, s. 168.

193 Shields, *a.g.e.*, s. 123.

194 Tekin, *Hatay*, s. 309.

veriyordu, talim yaptırıyordu askerlik gibi. Eskiden bize talim yaptırırken okuduğumuz bir şarkı vardı, çok iyi bilirdim eskiden. Şu an aklıma gelmiyor.[195]

Biri vardı. Türkiye'nin aleyhineydi. Asker topladı, ama silahı yoktu. Sopalara ip bağlayıp silah gibi talim yaptırırdı. Marşlar söyletirdi. [Arapça bir marş okuyor] Talim yaptırırdı, marş söyletirdi."[196]

Sancak'ta düzenlenecek seçimler öncesinde halka Türk alfabesi ile okuma-yazma öğretilmesine yönelik faaliyetler yoğunlaştırıldı.[197] Bu amaçla, 13-50 yaş arasındaki yetişkin kadın ve erkekler için gece kursları açıldı.[198] Bu alandaki faaliyetleri daha sistematik hale getirebilmek amacıyla, Antakya Halkevi kurslar açmayı kararlaştırdı. Bunun için de, öncelikle bu kurslarda görev alacak kişiler için bir kurs açıldı. Kurs sonunda, 141 gönüllü, 18 Temmuz 1937'de görevlendirildikleri köylere gittiler.[199] Bu kişilerin köylerde düzenledikleri kurslar bir ay sürdü. Daha sonra, benzer uygulamalar Beylan ve Reyhaniye'de de gerçekleştirildi.[200] Bu kursiyerlerin köylere gönderilmesinin esas nedeni, eğitimden çok propagandaydı.[201] Sancak'taki Suriye yanlıları da Arapça kurslar açarak benzer faaliyetler yürütmeye çalıştılar.[202]

Türkiye ve Suriye yanlılarının Sancak'ta birbirleriyle rekabet halinde örgütlenmeye gitmesi, 1937 yaz aylarında oldukça gergin bir ortamın oluşmasına neden oldu. Bu dönemde, Antakya'da şehir bölünmüş bir yapı görünümündeydi. Belli gruplar, şehrin belli bölümlerini kontrolleri altında tutuyorlardı. Gruplar arasında meydana gelen çatışmalar rutin bir hale geldi.[203] Bu

195 N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya.

196 S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

197 "Okuma odaları", *Yenigün*, 21 Nisan 1937, s. 1.

198 "Gece dersleri devam ediyor", *Yenigün*, 25 Nisan 1937, s. 1.

199 "Okutma seferberliği başlıyor", *Yenigün*, 17 Temmuz 1937, s. 3.

200 Tekin, *Hatay*, s. 306.

201 Shields, *a.g.e.*, s. 123.

202 Saraç, *a.g.e.*, s. 37.

203 Altuğ, a.g.t., s. 191-201.

çatışmalar sadece farklı cemaatler arasında gerçekleşmiyor, aynı zamanda aynı cemaat içindeki farklı gruplar arasında da sık sık çatışmalar yaşanıyordu. 9 Ağustos'ta, bir dava için Antakya'daki mahkemeye ifade vermeye giden Türkiye yanlısı Arap Alevilerden Şeyh Maruf Cilli'nin adamları ile UEB taraftarları arasında çatışma çıktı. Aynı gün, şehrin çeşitli yerlerinde küçük çapta olaylar da yaşandı.[204] Antakya'daki olaylar sonraki gün de devam etti, bunun üzerine çarşılar kapandı.[205] Olayların devam etmesi üzerine Fransız yetkililer, 11 Ağustos 1937'de, Antakya'da UEB merkezi ve Halkevi'ne baskın düzenlediler. Yapılan aramalarda, UEB merkezinde silah bulunamadı, Halkevi'nde ise çok sayıda tabanca bulundu. Aynı gün, Fransız yetkililer UEB ve Halkevi'ni kapattı. Halkevi lideri Abdülgani Türkmen ile birlikte Selim Çelenk, Şükrü Balcı, Vedi Münir ve Fevzi Şemsettin tutuklanmamak için gizlice Türkiye'ye gittiler. Ankara'da İçişleri Bakanı ile görüşen bu kişiler, bir süre sonra Sancak'a geri döndüler.[206] Olayların ardından Fransız yetkililer, Antakya'da Türklerin yaşadığı bölgelerle diğer bölgeler arasına asker yerleştirerek, iki gün çarşı ve dükkânların kapalı kalması yönünde emir verdiler. 13 Ağustos'ta ise çarşı ve dükkânların açılması yönünde emir verildi, ancak Antakya'daki Türkler dükkânlarını kapalı tutmaya devam etti.[207] Tayfur Sökmen, 14 Ağustos 1937'de Şükrü Kaya'ya gönderdiği raporda, Sancak'ta gösterilere devam edilip edilmeyeceği yönünde talimat gönderilmesini istedi. Bu da Sancak'ta Türkiye yanlıları tarafından yapılan eylemlerin, Türk Hükümeti'nin direktifleri doğrultusunda gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı raporda, çarşı ve dükkânların kapalı kalmasından zarar görenlere yardım yapılacağı da bildirilmiştir.[208] 24 Ağustos'ta toplantı yapan Halk Partisi

204 "Kati emniyet ve sükun daha ne vakit teessüs edecek?", *Yenigün*, 10 Ağustos 1937, s. 1.

205 "Şehir dün de kapandı", *Yenigün*, 11 Ağustos 1937, s. 1.

206 Shields, *a.g.e.*, s. 127-130. Ali İlmi Fani de baskında Halkevi'nde tabanca bulunduğunu ve hem Halkevi'nin hem de UEB merkezinin kapatıldığını belirtmektedir. Bkz. Fani, *a.g.e.*, s. 146.

207 Tekin, *Hatay*, s. 311; Fani, *a.g.e.*, s. 146.

208 Aktaran, Demir, *a.g.e.*, s. 64.

Temsil Heyeti çarşıların açılmasına karar verdi.[209] Bir süre sonra UEB ve Halkevi'nin faaliyetlerine yeniden izin verildi, ancak Sancak'ta olaylar sona ermedi.

Sancak Statü ve Anayasası'nın yürürlüğe gireceği tarih olarak belirlenen 29 Kasım'da olaylar daha da arttı.[210] Meydana gelen olaylar nedeniyle Türklerin çıkardığı *Yenigün* ve *Vahdet* gazeteleri, 30 Kasım'dan itibaren 8 gün süreyle kapatıldı.[211] Zeki Arsuzi tutuklanıp, UEB kapatıldı. Antakya'dan İskenderun'a götürülen Arsuzi'nin tutuklandığı haberi üzerine Antakya ve İskenderun'da olaylar çıktı. Arsuzi'nin götürüldüğü karakola saldıran taraftarları ile polis arasında çıkan olaylarda iki kişi öldü, çok sayıda kişi de yaralandı. Bu olayların ardından UEB taraftarlarından Mehmet Ali Zarka, Nedim Verd, Şehid Arsuzi ve İskenderunlu bazı gençler de tutuklandı. Bu haberlerin Antakya'da duyulmasının ardından da, UEB taraftarlarının yoğun olarak bulunduğu Affan ve Dörtayak mahallelerinde olaylar çıktı.[212] Tutuklanan Zeki Arsuzi, Mehmet Ali Zerka ve Nedim Verd ile birlikte 18 Aralık'ta Keseb'e sürgüne gönderildi. Ancak kısa bir süre sonra, 28 Aralık'ta Arsuzi, Zerka ve Verd ile birlikte sürgünden geri döndü ve Affan Mahallesi'nde yaklaşık iki bin kişi tarafından coşkuyla karşılandı.[213]

Teşkilatlanma açısından, Halkevleri ve Halk Partisi kurulması dışında, Türkiye'nin seçimler öncesinde diğer bir önemli faaliyeti, Sancak'ta konsolosluk kurması olmuştur. Bu doğrultuda Fransa'ya başvuran Türkiye'nin talebine, ilk etapta sıcak bakmayan Fransız Hükümeti onay verdi,[214] ve Ağustos 1937'de Antakya'da Türk Konsolosluğu açıldı. Konsolosluğun başına geçici olarak Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosu Faik Zihni Akdur atandı. Ayrı bir bina bulununcaya kadar, konsolosluk iş-

209 "Çarşılar dün açıldı", *Yenigün*, 25 Ağustos 1937, s. 1.

210 "Hatay istiklali Suikasda Uğradı", *Cumhuriyet*, 30 İkinciteşrin 1937, s. 1, 8.

211 "Yenigün niçin tatil edildi", *Yenigün*, 8 Birincikanun 1937, s. 2.

212 "Usbeciler tevkif edildiler", *Yenigün*, 14 Birincikanun 1937, s. 2, 3.

213 "Usbeciler Kısmen serbest bırakıldılar, Arsuzi Kesebe gönderildi", *Yenigün*, 21 Birincikanun 1937, s. 2; "Arsuzi ve arkadaşları bırakıldılar", *Yenigün*, 30 Birincikanun 1937, s. 2; Shields, *a.g.e.*, s. 152-155.

214 Ada, *a.g.e.*, s. 141.

leri Turizm Oteli'nde yürütüldü.[215] 4 Eylül 1937'de imzalanan kararname ile Antakya Başkonsolosluğu'na, Paris Başkonsolosu Firuz Kesim atandı.[216] Kısa bir süre sonra İskenderun'da da bir Türk Konsolosluğu açıldığı için, Antakya'daki "Başkonsolosluk" diye anılmaya başlandı. İskenderun Konsolosluğu'na da Necati Menemencioğlu atandı.[217]

Seçimin Türkiye'nin istediği biçimde neticelenmesinde yerel basın da önemli bir rol oynamıştır. Çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, 1936'ya kadar olan süreçte Türkler tarafından çıkarılan yerel gazeteler, Sancak'ta Türk kimliğinin korunmasında önemli roller üstlenmişlerdi. 1936 sonrasındaki süreçte Sancak'ta yayınlanmaya devam edilen *Yenigün*, Mayıs 1938'den itibaren *Vahdet*'in yerine yayınlanmaya başlanan *Hatay* ve Mayıs 1938'de *Yenigün*'ün bir süre için Fransız yetkililer tarafından kapatılması üzerine çıkarılmaya başlanan *Atayolu* gazeteleri, seçmen yazılımı sürecinde Sancak'ta önemli bir propaganda aracı oldular. Moral ve motivasyonun sağlanmasında da önemli roller oynayan bu yerel gazetelerde yayınlanan haberlerle halk bilinçlendirilmeye çalışılmış ve yaklaşan seçimler hakkında çok sayıda yazı yayınlanmıştır.[218] Bunun dışında, gazetelerin farklı sayfalarında yaklaşan seçimler nedeniyle kişilerin nüfusa kayıt işlemlerini yapmalarına yönelik büyük harflerle "SOYDAŞ intihap yaklaşıyor nüfusa yazıl",[219] "SOYDAŞ nüfusa yazıl",[220] "İntihap yaklaşıyor SOYDAŞ nüfusa yazıl",[221] "SOYDAŞ nüfusa yazıl intihap

215 "T. Konsolosu: Şehrimize geldi vazifesine başladı", *Yenigün*, 22 Ağustos 1937, s. 1.

216 B.C.A.(030.11.1.115.30.13).

217 Aralık 1937'de Necati Menemencioğlu başka bir göreve atandığı için yerine Fethi Denli İskenderun Konsolosu olarak atandı. Antakya Başkonsolosu Firuz Kesim'in yerine de Nisan 1938'de Celal Tevfik Karasapan atandı. Daha fazla bilgi için bkz. Tekin, *Hatay*, s. 315, 330-338.

218 Bu yazıların örnekleri için bkz. Salahattin Kutlu, "Düşünce ve Birlik", *Yenigün*, 26 Birincikanun 1937, s. 1; "Soydaş işbaşına", *Yenigün*, 26 Birincikanun 1937, s. 1.

219 *Yenigün*, 3 İkinciteşrin 1937, s. 3.

220 *Yenigün*, 4 İkinciteşrin 1937, s. 2.

221 *Yenigün*, 7 İkinciteşrin 1937, s. 3.

yaklaşıyor"[222] gibi ilanlar hemen her gün yayınlanmıştır. Bu gazetelerin propaganda faaliyetleri sadece Sancak'ta yaşayan insanları hedef almamıştır. Seçmen yazılımlarının yapıldığı süreçte, 3 Mayıs 1938'den başlayarak *Yenigün*'ün 4. sayfası Fransızca yayınlanmaya başlamıştır. Bu uygulama 23 Haziran'a kadar sürdürülmüştür.[223] Mayıs ayında *Yenigün*'e Fransız yetkililerin kısa bir süre kapatma cezası vermesi üzerine, bunun yerine çıkarılmaya başlanan *Atayolu* da aynı uygulamayı devam ettirmiştir. Böylelikle MC Seçim Komisyonu'na, Sancak seçim işlemlerinde meydana gelen olaylar hakkında, Türkiye yanlılarının görüşü sunulmuş oluyordu. MC Seçim Komisyonu'nun Sancak'ta meydana gelen olaylar üzerine seçim işlemlerini Haziran 1938'de durdurmayı kararlaştırmasıyla birlikte, *Yenigün*'de Fransızca sayfa yayınlanması uygulamasına son verildi. *Yenigün*'ün Fransızca bir sayfa yayınlamasının yanı sıra gazete, Kasım 1937'de *El-Yevmül Cedid* (*Yenigün*) adıyla Arapça olarak da yayınlanmaya başladı. Böylece, hem Ekim 1937 sonunda Arapça olarak yayınlanmaya başlanan *al-Uruba*'nın yazılarına cevap verilmeye, hem de Türkçe bilmeyen Sancak vatandaşlarına da ulaşılmaya çalışıldı. Hatay Devleti'nin kurulmasının ardından misyonunu tamamlayan *El-Yevmül Cedid*'in yayın hayatı Ocak 1939'da sona erdi.[224]

222 *Yenigün*, 14 İkinciteşrin 1937, s. 2.

223 Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 78.

224 *El-Yevmül Cedid* hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s. 94-95.

BEŞİNCİ BÖLÜM

"ULUSÇULUKLAR" MÜCADELESİNDE YENİ ARENA: SEÇMEN YAZILIMI VE SEÇİMLER (1936-1938)

İskenderun Sancağı'nda düzenlenen seçimlerin konu alındığı bu bölüm, üç alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölümde, seçmen yazılımı hazırlıkları ve Türkiye'nin bu konudaki girişimleri üzerinde durulmuş, özellikle Türkiye'nin, bölgede mevcut olan çok parçalı yapıyı kendi lehine kullanabilmek için, seçim düzenlemesinde yapılmasını sağladığı değişiklikler vurgulanmıştır. MC Seçim Komisyonu idaresinde başlatılan seçmen yazılımları ikinci alt bölümde incelenmiş, yazılımların başlamasıyla birlikte Sancak'ta yaşanan olaylar ve Türkiye'nin bu süreçteki tutumu açıklanmıştır. MC Seçim Komisyonu'nun Sancak'tan ayrılmasının ardından Türkiye ve Fransa'nın birlikte oluşturduğu Seçim Komisyonu'nun faaliyetlerinin incelendiği üçüncü alt bölümde, yeni komisyonun henüz seçmen yazılımları başlamadan önce kararlaştırılan sonuçların alınmasını sağlamak için aldığı önlemler, izlediği politikalar üzerinde durulmuştur.

Seçmen yazılımı öncesi Sancak'taki durum ve Türkiye'nin tutumu

Sancak'taki parçalı yapı

MC Kararları çerçevesinde seçim hazırlıklarının yapıldığı süreçte, Sancak'ta farklı siyasi eğilimler ortaya çıkmıştı. MC ta-

rafından kabul edilen Sancak Statü ve Anayasası, etnik-dinsel-mezhepsel esaslara göre aynı etnik-dini özelliğe sahip kişilerin, aynı siyasi hedefleri destekleyeceklerini öngörmekteydi. Uygulamada ise, kişilerin kararlarında etnik-dini özelliklerinden çok siyasal beklenti ve amaçlarının belirleyici olduğu görülmüştür.[1] Aynı etnik-dini özelliklere sahip kişiler, beklentilerine göre, farklı siyasi tercihlerde bulunmuştur.

İskenderun Sancağı'nda 1936-1938 döneminde siyasal alanda etkili olmaya çalışan çok sayıda grup vardı. Bu grupların anlaşılması için etnik-dini unsurların incelenmesi yeterli değildir. Çünkü bu gruplar, etnik-dini özelliklerden çok, siyasal ve ekonomik çıkarlara göre ortaya çıkmıştı. Çıkarlarına göre bazı gruplar Sancak'ta statükonun devamını savunurken, bazıları da mevcut durumun değiştirilmesi yönünde faaliyetlerde bulundular. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Sancak'ta oluşan gruplar statik olmamıştır, süreç içinde gruplar arası geçişler sıkça yaşanmıştır.

Sancak meselesinin Türkiye'nin gündemine geldiği süreçte, Sancak'taki Türkler arasında üç farklı siyasal eğilimin taraftarları vardı. Sancak'ın yönetsel otonomisini devam ettirmesi koşuluyla Şam ile işbirliği taraftarı olan "Otonomistler" en güçlü grup durumundaydı. Bu grup, daha önce de kendilerinden bahsedilen Antakyalı büyük toprak sahipleri ve çoğunlukla Türk olan Sünni Müslüman dini kurumların önde gelen kişilerinden oluşmaktaydı. Otonomistler, Kemalizmin Türkiye'de sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda ortaya koyduğu yeniliklere karşı çıkan, Sancak'ta kendi çıkarlarına hizmet etmekte olan sosyal-siyasal sistemin aynen devamını savunan muhafazakâr kişilerden oluşuyordu. Bu grup üyeleri, Türk ulusçuluğuna, özellikle de Kemalizme hiç rağbet göstermemiş, Kemalizmin Sancak'ta etkisinin artmasından son derece rahatsızlık duymuştur. Bu gruptakiler, Türk dilini ve kültürünü devam ettirmek istiyor, ancak Türkiye vatandaşı olmak istemiyorlardı. Dolayısıyla, MC'nin 27 Ocak 1937'de getirdiği düzenleme otonom bir rejim öngördüğü için, bu kararı desteklediler. Sancak'taki Türk-

1 Shields, *a.g.e.*, s. 151, 166.

ler arasında ikinci grup, Sancak'ın bağımsız olmasını ve Türkiye ile güçlü bağlar kurmasını savunuyordu. Üçüncü grup ise, Sancak'ın Türkiye'ye katılmasını isteyenlerden oluşuyordu. İkinci ve üçüncü grup birbirine oldukça yakındı ve her iki grup da Kemalizmin ortaya koyduğu siyasal ve sosyal politikaları benimsemişlerdi.[2] Bu iki grup arasındaki benzerlikler, süreç içinde tek bir grupta toplanmalarına yol açtı. Sancak'ta "Kemalistler" veya "Şapkalılar" olarak nitelendirilen bu grubun taraftar sayısı ve etkinliği hızla arttı.[3] Kemalistlerin liderliğini, Osmanlı'nın son dönemindeki İttihatçı olan kadronun devamı üstlenmiştir.[4] Türkiye'nin sağladığı imkânların da etkisiyle hızla güçlenen Kemalistler, Abdülgani Türkmen liderliğinde 1936 sonrasında Sancak siyasetinde en belirleyici gruplardan biri haline geldiler.

Dilsel özellikler dikkate alındığında Sancak'ta Arapça konuşan nüfus, Türkçe konuşan nüfustan daha fazlaydı.[5] Ancak, Sancak'taki Türklerle kıyaslandığında, Araplar dinsel-mezhepsel farklılıklar nedeniyle çok daha parçalanmış bir yapıda idiler. Alevi, Sünni ve Hıristiyan Araplar arasında önemli kültürel, sosyal ve ekonomik farklılıklar da vardı. Alevi ve Sünni Araplar Sancak'ta eğitim düzeyi, ekonomik gücü en düşük düzeyde olan grupları oluştururken, Hıristiyan Araplar en eğitimli gru-

2 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 502-503. Bu konuda ayrıca bkz. Satloff, *a.g.e.*, s. 172; Büyükaşık, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", s. 25.

3 Altuğ, a.g.t., s. 152-153.

4 Bu grubun içinde en önde gelen kişilerden biri olan Abdülgani Türkmen'in ağabeyi Türkmenzade Ahmet Ağa, daha önce açıklandığı gibi, Osmanlı döneminde Antakya'da İttihat ve Terakki Kulübünü açmış ve daha sonra mebus olarak Osmanlı Meclisi'ne girmiştir.

5 İskenderun Sancağı'nda Eğitim Müfettişi olarak görev yapan Pierre Bazantay'ın aktardığına göre, 1936'da yaklaşık 220 bin olan Sancak nüfusunun 99.163'ü Arapça, 85.274'ü Türkçe konuşan insanlardan oluşuyordu. Bunlar dışında Sancak'ta 28.857'si Ermeni, 4.831 Kürt ve 954 Çerkez vardı. Bkz. Büyükaşık, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", s. 22. Sancak'taki MC Gözlemci Heyeti'nde görev yapan Peter Anker'in 15 Ocak 1937'de, Cenevre'deki MC Genel Sekreterliği'nde görevli Edouard de Haller'e gönderdiği mektupta, İskenderun Sancağı'nda Türkçe konuşanların (bazı Kürtler ve Çerkezler dahil) yaklaşık 90 bin, Arapça konuşanların (Sünni Arap, Alevi Arap, Hıristiyan Arap ve bazı Kürtler) yaklaşık 99 bin ve Ermenice konuşanların da yaklaşık 30 bin olduğunu bildirmiştir. Bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 73.

bu oluşturmakta ve ekonomik açıdan da iyi konumda bulunmaktaydılar. Arapların farklı cemaatleri arasındaki bu farklılık dışında, her Arap cemaatinin kendi içinde bir bütünlük oluşturduğundan söz etmek de oldukça güçtür. Bu bölünmüş yapı içerisinde, Sancak'taki Araplar da üç grupta ele alınabilir. Birinci grubu oluşturan ve şehirlerde yaşayan Hıristiyan Araplar ve Arap Alevi Cemaatinin ileri gelenlerinin bir kısmı, Sancak'ta otonomiyi savunuyorlardı. Bu gruba, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önemli mal ve can kaybına uğrayan, ama aynı zamanda Arap ulusçulara da güvenmeyen Ermeniler de destek veriyordu. Bu gruptakiler, Sancak'ın Türkiye'ye katılmasına karşı çıktıkları gibi, aynı zamanda Şam'daki Ulusal Blok'un ortaya koyduğu Arap ulusçuluğundan da endişeleniyorlardı. Ayrıca, bu gruptakiler, Suriye'deki Sünni Arap hâkimiyeti altında mevcut konumlarını kaybetmekten çekiniyorlardı. İkinci grup, çoğunlukla eğitimli genç Arapların yer aldığı gruptur. Sancak'taki Türkler arasında olduğu gibi, eğitimli genç Araplar arasında da ulusçuluk hızla yayılıyordu. Arap ulusçuluğunun Sancak'taki en önemli örgütü konumundaki UEB, Arapların farklı cemaatlerinden gençler arasında hızla taraftar sayısını arttırıyor ve Suriye'nin de içinde bulunacağı büyük bir Arap devleti kurulmasını hedefliyordu. Üçüncü grup ise, Sancak'taki Sünni Arapların önemli bir kısmının oluşturduğu gruptur. Bu gruptakiler, kendileriyle aynı mezhepten olan Şam'daki rejimi kendilerine yakın bulduklarından Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olmasını ve Suriye'nin tam bağımsızlığını savunuyorlardı. Bu bölünmüş yapıları nedeniyle Arapların, Sancak siyasetinde bir bütün olarak hareket etme ihtimalleri çok daha düşüktü.[6]

Seçimlere gidilen süreçte, Sancak'ta farklı cemaatlerden otonomiyi savunan ve mevcut durumun devam etmesinden çıkarı olan kişiler, Sancak'taki Fransız yetkililerin teşvikiyle bir araya gelerek örgütlenmeye çalıştılar.[7] Hızla yükselen Türk ve Arap ulusçuluğunu çıkarlarına tehdit olarak gören bu kişiler, farklı cemaatlerin önde gelenlerinden oluşuyordu. 31 Ara-

6 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 504-505; Altuğ, a.g.t., s. 153-154.

7 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 510.

lık 1937'de Antakya'da yapılan ve yaklaşık 500 kişinin katıldığı toplantıda "İttihad-ı Anasır Cemiyeti" adı verilen bir cemiyetin programı açıklandı. Açıklanan programa göre cemiyetin amacı "Sancaklılık fikrini ve birliğini korumak" idi. İttihad-ı Anasır, UEB'nin aksine, MC'nin Sancak'ta "ayrı bir varlık" kurularak otonominin devam ettirilmesi kararını desteklemiştir. Cemiyet, 16 Ocak 1938'de "Cemiyet-i İttihad-ı Vatani" adı altında resmi izin alarak siyasi partiye dönüştü. Ocak 1938 sonunda da cemiyet "İttihad-ı Vatani" olarak nahiyelerde örgütlenmeye başladı. Sancak'ın çeşitli bölgelerinde cemiyetin şubeleri açıldı. Cemiyet, ırk, din, dil ayrımı gözetmeden tüm unsurların desteğini sağlama iddiasıyla ortaya çıkmıştı. Üye bulmakta zorlanan cemiyet, köylerde kendisini "Hükümet Partisi" diye tanıtıp destek toplamaya çalıştı. İttihad-ı Vatani'ye en sert muhalefeti UEB gerçekleştirdi. Çünkü her iki grup da özellikle Arap Alevi köylülerin ve Amik'te kötü muamele edilen Sünni Arapların desteğini kazanmaya çalışıyordu. UEB taraftarları ile İttihad-ı Vatani taraftarları arasında sık sık olaylar yaşandı. Olaylar, 5 Şubat 1938'de bir grup UEB taraftarının, İttihad-ı Vatani lideri Albert Beyluni'nin evine saldırmasına kadar vardı. Bunun üzerine, Fransız yetkililer 8 Şubat'ta UEB'nin yayın organı olan *al-Uruba*'yı kapatıp, gazetenin müdür ve editörünü tutukladılar.[8]

İttihad-ı Vatani, Türkiye taraftarlarının da yoğun eleştirisine maruz kalmış ve bu cemiyeti kuranların esas amacının halka hizmet etmek değil, kendi çıkarlarını korumak olduğu ileri sürülmüştür.[9] Neticede, seçime gidilen süreçte halk desteği bulamayan İttihad-ı Vatani, Sancak'taki çatışma ortamının daha da artmasına neden olmuş ve farklı unsurları bir araya getirme hedefinden oldukça uzak kalmıştır. Partiye taraf olan Sancak'ın önde gelen kişileri de kendi çıkarlarını korumak için farklı arayışlara girmişlerdir. Bunlardan, büyük toprak sahibi Türkler, aşağıda ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, Türk Hükü-

8 İttihad-ı Anasır-İttihad-ı Vatani konusunda daha fazla bilgi için bkz. Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - 6", s. 8-9; Altuğ, a.g.t., s. 198-199; Ada, *a.g.e.*, s. 154; Shields, *a.g.e.*, s. 165-166.

9 Salahattin Kutlu, "İşin aslı", *Yenigün*, 14 İkincikanun 1938, s. 1.

meti ile anlaşıp Sancak'ta Türkiye propagandası yapmaya başladılar.[10] Fransız yetkililerin de gözünden düşen İttihad-ı Vatani, kanunlara uygun biçimde örgütlenmediği gerekçe gösterilerek, UEB ile birlikte 22 Haziran 1938'de Sancak yönetimi tarafından kapatılmıştır.[11]

İttihad-ı Vatani'nin Sancak'ta oluşan ortamda başarılı olamayacağını anlayan Sancak'taki büyük toprak sahibi Türkler için, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek dışında pek bir alternatif yoktu. Sancak'taki büyük toprak sahibi ailelerin desteğinin sağlanmasının, Türkiye açısından da oldukça önemli hale geldiği bu ortamda, taraflar arasındaki ilişkiler hızla gelişti. Bu grup içerisinde özellikle üç kişi ön plana çıkmıştır. Bunlar Suphi Bereket, Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri'dir.[12]

21 Aralık 1936'da toplanan Suriye Meclisi'nin açılış oturumunda en yaşlı üye sıfatıyla başkanlık yapan Mehmet Adalı kısa bir süre sonra Türkiye'nin güçlenen pozisyonu nedeniyle Ankara ile ilişkilerini iyileştirme çabalarına hız verdi. Bu çerçevede, Mart 1938 sonlarında Türkiye'ye giderek, orada hükümet yetkilileri ile görüşmelerde bulundu.[13] Daha önce, Suphi Bereket de, 26 Ocak 1938'de Türkiye'ye gidip[14] çeşitli görüşmelerde bulundu. Türkiye'den dönüşünde gazetelere verdiği demeçte Bereket, "Hatay davası bitmiştir. *Burası Türk ekseriyetinin bulunduğu bir Türk memleketidir. Buranın Arabıda Türktür, Türküde*" şeklinde demeç verdikten sonra Hatay Halk Partisi'ni ziyaret edip, orada görüşmelerde bulundu.[15] Sancak'taki seçmen

---

10 B.C.A.(030.10.223.508.13).

11 "Usbeci ve İttihadçı teşkilatı", *Yenigün*, 22 Haziran 1938, s. 1.

12 Suphi Bereket özellikle 1920'lerde Suriye siyasetinde belirleyici olan kişilerden biri olmuştur, Suriye Devlet Başkanlığı ve Meclis Başkanlığı görevlerini üstlenmiş, 1930'larda Ulusal Blok'un etkinliğinin artmasıyla Suriye siyasetinde etkisi azalmıştır. Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri de önceki dönemlerde Suriye Meclisi'ne seçilmiş ve Suriye'de bakanlık görevleri üstlenmişlerdi. Kasım 1936 seçimlerinde hem Adalı hem de Kuseyri yeniden Suriye Meclisi'ne seçilmişlerdi.

13 "Adalı Ankaraya gitti", *Yenigün*, 31 Mart 1938, s. 2

14 "Suphi Bereket Dün Ankaraya Gitti", *Yenigün*, 27 İkincikanun 1938, s. 2.

15 "Bay Suphi Bereket Türkiyeden şehrimize döndü", *Yenigün*, 19 Şubat 1938, s. 2; "Bay Suphi Bereket Türkiyeden hayranlıkla bahsediyor", *Yenigün*, 20 Şubat

yazılımları sırasında Suphi Bereket, Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri Halkevi Başkanı Abdülgani Türkmen ile birlikte köyleri dolaşıp Türkiye lehine propaganda yaptılar ve Türk olmayan grupları seçmen yazılımı sırasında "Türk Cemaati"ne yazılmaya ikna etmeye çalıştılar.[16]

Antakyalı büyük toprak sahibi elitlerin seçimlerin yaklaştığı dönemde Türkiye lehine bir tavır içine girmeleri, oluşan yeni düzende de etkin bir siyasal pozisyon sahibi olmalarının yolunu açmıştır. Ankara'ya giderek Türkiye ile uzlaşma yoluna giden Mehmet Adalı ve Suphi Bereket, Hatay Millet Meclisi'ne (HMM) Antakya Kazası'ndan Türk Cemaati temsilcileri olarak girmeyi başardılar.[17] İlginç bir tesadüftür ki, yukarıda da belirtildiği gibi 21 Aralık 1936'da toplanan Suriye Meclisi'nde açılış oturumunun başkanlığını en yaşlı üye sıfatıyla yapmış olan Mehmet Adalı, HMM'nin 2 Eylül 1938'deki ilk toplantısında da açılış oturumunun başkanlığını yine en yaşlı üye sıfatıyla yapan kişi olmuştur. Adalı'nın iki farklı mecliste iki yıldan kısa bir süre içinde başkanlık yapması, elitlerin kendilerini değişen koşullara göre konumlandırmada becerilerini sergilemesi açısından ilginç bir örnek olmuştur.

Seçmen yazılımı hazırlıkları ve Türkiye'nin itirazları

Sancak Statü ve Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından Sancak'ta seçim işlemlerini gerçekleştirmek için MC'nin 4 Ekim 1937'de atadığı Seçim Komisyonu, kısa bir süre içinde görevine başladı.[18] İskenderun Sancağı ve Cenevre'de çalışma-

1938, s. 1. (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynı biçimde yer almıştır). Sonraki gün de Parti Başkanı Abdülgani Türkmen, Suphi Bereket'in şerefine bir ziyafet düzenledi. "Genel Başkan Bay Suphi Bereket şerefine ziyafet verdi", *Yenigün*, 22 Şubat 1938, s. 1.

16 B.C.A.(030.10.223.508.13). Bu konuda ayrıca bkz. "Hatayda muhalefet yok", *Yenigün*, 1 Mayıs 1938, s. 1; "Adalı Mehmet Kırıkhan Halkevinde", *Kurun*, 13 Mayıs 1938, s. 6.

17 "Türk cemaati mebus namzetleri", *Yenigün*, 19 Ağustos 1938, s. 1; "İskenderon Sancağı Seçim Komisyonu: 23 sayılı Karar", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s. 1.

18 Khadduri, *a.g.e.*, s. 420.

lar yapan Komisyon, 10 Aralık 1937'de MC Konsey Başkanlığı'na, Sancak'ta yapılacak seçimlerde uygulanacak esaslara dair raporunu sundu.[19] Komisyonun önerileri belli olur olmaz Türkiye, usul ve işleyişe dair itirazları olduğunu MC'ye bildirdi.[20] Türk Hükümeti, 15 Aralık ve 24 Aralık 1937'de MC'ye gönderdiği protestolarda, seçim düzenlemesinin kendisine danışılmadan hazırlandığını bildirmiş ve tüm bu hususların MC Konseyi tarafından görüşülmesini talep etmiştir.[21]

Hazırlanan seçim düzenlemesine Türkiye'nin en büyük itirazı, seçmen yazılımında izlenecek usule ilişkindi. Hazırlanan düzenlemede, görevlendirilecek Seçim Komisyonu'nun, seçmenleri ait oldukları cemaatlere göre seçmen olarak kaydetmesi öngörülüyordu. Türkiye ise seçmenlerin beyanlarına göre isteyecekleri cemaate yazılmalarına izin verilmesini talep etti.[22] Türkiye'nin bu itirazının esas nedeni, öngörülen düzenlemede, Türk olmayanların Türk Cemaati'ne yazılmalarının engellenmesidir. Öngörülen düzenlemede sadece Türkler Türk Cemaati'ne yazılabileceğinden, seçim sonuçları Türkiye'nin aleyhine olacaktı. Halbuki, Türk Hükümeti'nin amacı, diğer cemaatlerden, özellikle de Arap Alevilerden, mümkün olduğu kadar çok kişiyi Türk Cemaatine yazılmaya ikna edip çoğunluğu sağlamaktı. Her ne kadar Sancak Statü ve Anayasası'nda her cemaatin kurulacak mecliste alacağı asgari vekillik sayısı belirtilmişse de, hangi cemaatin kaç vekilliğe sahip olacağı seçmen yazılımları sonucunda belli olacaktı. Bu nedenle seçmen yazılımlarında uygulanacak yöntem, Türkiye'nin San-

19 İngiliz Thomas Reid'in başkanlığını yaptığı komisyonun diğer üyeleri Belçikalı Jacques Lagrange, Hollandalı G. J. Van Der Mandere, Norveçli Herman Reimers ve İsviçreli Roger Secretan'dı. Güçlü, *a.g.e.*, s. 203; Shields, *a.g.e.*, s. 139.

20 Shields, *a.g.e.*, s. 157-158; Ada, *a.g.e.*, s. 147; Güçlü, *a.g.e.*, s. 203; "Milletler Cemiyetine Protesto Gönderdik", *Kurun*, 16 Birincikanun 1937, s. 1, 4; "Hükümetin protestosu: Hatay intihabı için yapılan talimatnameyi reddettik", *Cumhuriyet*, 16 Birincikanun 1937, s. 1, 7; Asım Us, "Milletler Cemiyetine verdiğimiz nota", *Kurun*, 17 Birincikanun 1937, s. 1, 6; Yunus Nadi, "Hatay işleri için Milletler Cemiyeti nezdinde teşebbüsümüz", *Cumhuriyet*, 16 Birincikanun 1937, s. 1, 7; "Hatayda intihab", *Son Posta*, 28 Birincikanun, 1937, s. 1, 3.

21 Khadduri, *a.g.e.*, s. 420-421.

22 Güçlü, *a.g.e.*, s. 205.

cak'ta hedeflediği çoğunluğu sağlayabilmesinde son derece kritik bir öneme sahipti.

Türkiye'nin itirazları, Paris ve Cenevre'de pek hoş karşılanmamasına rağmen,[23] MC Konseyi'nin 28 ve 31 Ocak 1938'deki toplantılarında görüşüldü. Türkiye, bir komite kurularak seçim düzenlemesinde değişiklik yapılmasını, oluşturulacak komitede yer almayı ve komitenin oybirliği ile karar almasını talep etti. Avrupa'da yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle, Fransa ve İngiltere, Türkiye'yi kendilerinden uzaklaştıracak herhangi bir adım atmak istemiyorlardı. Bu nedenle Türkiye'nin taleplerini desteklediler. MC Konseyi de bu gelişme üzerine 31 Ocak 1938'de, Türkiye, Fransa, İsveç, İngiltere ve Belçika temsilcilerinin bulunacağı geçici bir komite kurularak, Türkiye'nin seçimlerle ilgili düzenlemelere itirazlarının görüşülmesine karar verdi.[24] Seçim düzenlemesini hazırlayan Seçim Komisyonu ise Türkiye'nin istediği değişikliklere karşı çıktı. Bu nedenle, oluşturulan Geçici Komite'nin çalışmalarına katılmayı reddetti.[25]

Geçici Komite, Mart ayı içerisinde Türkiye'nin itirazlarını görüştü. Komite kararları oybirliği ile alındığından, Türkiye'nin istemediği herhangi bir düzenlemenin kabul edilmesi mümkün değildi. Neticede, Komite 19 Mart'ta Türkiye'nin talepleri doğrultusunda değişikliklerin yapılmasına karar verdi.[26] Buna göre, seçmen yazılımı sırasında başvuruda bulunan kişinin vermesi istenen bilgiler azaltıldı ve seçmenlerin sadece beyanları ile, başka bir delil gerektirmeden, istedikleri cemaate kayıt olabilmelerine imkân tanındı. Bunun dışında, seçmen olabilmek

23 B.C.A.(030.10.223.502.5).

24 Shields, *a.g.e.*, s. 164; Güçlü, *a.g.e.*, s. 204-205; Ada, *a.g.e.*, s. 149-156; Soyak, *a.g.e.*, 608-609. Kurulan Geçici Komite İngiltere'den George Rendel, Belçika'dan Maurice Bourquin, İsveç'ten Karl Ivan, Fransa'dan François de Tessan ve Türkiye'den Numan Menemencioğlu'nun katılımıyla oluşmuştur. Bkz. Güçlü, *a.g.e.*, s. 204-205; Soyak, *a.g.e.*, 610.

25 MC yetkililerine göre, Türkiye'nin seçim düzenlemesinde değişiklik talep etmesinin nedeni, Sancak'ta suni bir çoğunluk yaratmaktı. Bu çoğunluğun yaratılmasının ardından Türkiye plebisit için bastırıp, neticede Sancak'ın kolayca Türkiye ile birleşmesini sağlayabilecekti. Shields, *a.g.e.*, s. 159-163.

26 "Hatayda seçim Haziran sonunda bitmiş olacak", *Son Posta*, 21 Mart 1938, s. 1, 11.

için Sancak'taki zorunlu ikamet tarihi 31 Aralık 1937'den, 31 Mart 1938'e ertelendi. Bu erteleme, Sancak'ta doğup da henüz Sancak'ta bulunmayanların Sancak'a gelip oy kullanabilmeleri için yeni bir imkân yaratmış oldu.[27] Araplar, kategorilerde Alevi, Sunni ve Hıristiyan Arapların ayrı konulmasına itiraz ederek, Alevi ve Rum-Ortodoks kategorilerinin kaldırılmasını talep etti. Ancak değişiklikler yapılırken, Arapların söz konusu itirazları Geçici Komite tarafından kabul edilmedi.[28]

Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu idaresinde seçmen yazılımları

Seçmen yazılımının başlaması

Sancak Statü ve Anayasası'nda, Sancak'ta yapılacak seçimlere dair ayrıntılı hükümler yer almaktadır. Statü'nün 8-12. maddelerinde Sancak Yurttaşlığı ile ilgili hükümler düzenlenmiştir.

---

27 Güçlü, *a.g.e.*, s. 211-212. Kabul edilen düzenlemenin 19. Maddesi'ne göre, seçmenler şahsen kurulacak olan Seçim Bürolarına başvurarak, kendilerinin ve babalarının adlarını, kendi doğum yerleri ve yaşlarını, 31 Mart 1938 tarihi itibariyle ikamet ettikleri yeri ve mensup oldukları cemaati beyan ederek seçmen kayıt işlemini gerçekleştireceklerdi. Beyan edilen cemaat için herhangi bir delil gösterilmesi istenilmeyecekti. "Yeni Hatay intihabat nizamnamesinin musahhah metni-3", *Yenigün*, 27 Nisan 1938, s. 2. Kabul edilen seçim düzenlemesinin tam metni için *Yenigün*'ün 23, 26, 27, 28, 29 ve 30 Nisan 1938 tarihli sayılarına bakınız.

28 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 507. Geçici Komite tarafından, Seçim Komisyonu'na Sancak'taki seçim işlemlerinde yardımcı olmak ve kurulacak seçim bürolarında başkanlık yapmak üzere 8 farklı ülkeden 17 gözlemcinin daha görevlendirilmesine karar verildi ve bu kişilerin kimler olacağı belirlendi. Bkz. Soyak, *a.g.e.*, s. 609-610; Shields, *a.g.e.*, s. 177. George Rendel, Geçici Komite'de görevlendirilmeden önce 30 Ocak'ta İngiliz Dışişlerine yazdığı raporda, Türklerin Sancak'ta % 40'tan fazla olmadıklarını ancak seçimlerde çoğunluğu sağlamak istediklerini belirtip, oluşturulacak Geçici Komite'nin görevinin Sancak seçimlerinde Türk çoğunluğu sağlayacak önlemler almak olduğunu bildirdi. 18 Mart'taki raporunda ise Rendel, yapılacak değişiklikle Sancak'ta Alevi ve Araplara Türk yazılmaları için her türlü baskı ve zorlamanın önünün açılmış olduğunu bildirdi. Ayrıca, Rendel'e göre, her cemaat için ayrı renkte seçmen kartı verilmesi, kimin hangi cemaate yazıldığının belirlenmesini kolaylaştırarak seçmenlere yönelik şiddetin artmasına neden olacaktı. Bu nedenle, Rendel çok az sayıda kişinin Alevi ve Arap Cemaatlerine yazılacağını öne sürdü. Aktaran, Shields, *a.g.e.*, s. 164-165, 278'de sonnot 45, s. 279'da sonnot 61.

Buna göre, Sancak'ta belirli bir tarih itibariyle ikamet eden ve Sancak'ta doğup başka yerlere göç etmiş kişilere, Sancak Yurttaşlığı hakkı tanınıyordu. Sancak'ın 40 üyeden oluşacak meclisi için yapılacak seçimin ilk aşamasında seçmenler kendilerini, MC Seçim Komisyonu'nun gözetiminde, "Türk Cemaati", "Alevi Cemaati", "Arap Cemaati", "Ermeni Cemaati", "Rum-Ortodoks Cemaati", "Kürt Cemaati" veya "Diğer Cemaatler"den birisine kaydettireceklerdi. Anayasaya göre seçmen yazılım işlem sonuçları ne olursa olsun oluşturulacak mecliste her cemaatin sahip olacağı asgari vekil sayıları da belirlenmiştir. Buna göre seçim sonucu oluşacak mecliste Türk Cemaati'nden en az 8, Alevi Cemaati'nden en az 6, Arap Cemaati'nden en az 2, Ermeni Cemaati'nden en az 2 ve Rum-Ortodoks Cemaati'nden ise en az 1 vekil bulunacaktır.[29] Seçmen yazılımı için cemaatlerin belirlenmesinde kullanılan kriter, ne tam olarak dilsel ne de tam olarak dinseldir. Alevi ve Rum-Ortodoks cemaatleri belirlenirken dinsel özellikler dikkate alınırken, diğer cemaatler için çoğunlukla dilsel özellikler dikkate alınmıştır. Halbuki tamamıyla dilsel ayırım yapılacak olsaydı, Alevi ve Rum-Ortodoksların da Arap Cemaati'ne kaydedilmeleri gerekecekti.

Sancak seçimlerinde uygulanacak yönteme göre, en çok seçmen yazılan cemaate en fazla milletvekili verilecekti. Bu durumda, seçmen yazılımı süreci Sancak'ta gerginliğin had safhaya ulaştığı, gruplar arası çatışmaların en yoğun olduğu dönem olmuştur. Durumun kötüye gitmesi üzerine, Delege Garreau, Sancak dışından bin kişilik ilave Faslı asker kuvveti getirtmek zorunda kaldı.[30]

---

29 Anayasada düzenlenecek seçimlerde sadece 20 yaşından büyük erkeklere oy kullanma hakkı tanınmış, kadınlara bu hak verilmemiştir. Seçim düzenlemesinde yapılan değişiklikle, yukarıda belirtildiği gibi, seçmen olabilmek için Statü'de belirtilen şartlara sahip olma ve 31 Mart 1938 tarihi itibariyle Sancak'ta ikamet ediyor olma şartı getirilmişti. Birinci ve ikinci derece seçimlerde aday olabilmek için 25 yaşını doldurmuş olma ve okur-yazar olma şartı getirilmişti. Soysal, *a.g.e.*, s. 569; *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s. 48-49. Bu kategoriler belirlenirken, Fransa'nın Sancak'ta belirlediği kategoriler esas alınmış, Arap Aleviler bu yaklaşım çerçevesinde Alevi olarak adlandırılan kategoriye dahil edilmişlerdir.

30 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 509-510.

Seçim düzenlemesinde Türkiye'nin istediği değişikliğin yapılmasının ardından, daha önceden MC Konseyi tarafından atanmış olan Seçim Komisyonu, Nisan 1938'de "Milletler Cemiyeti İskenderun Sancağı'nda İlk Seçimleri Düzenleme ve Denetleme Komisyonu" adıyla tekrar Sancak'a döndü.[31] 15 Temmuz'da yapılması kararlaştırılan birinci derece seçimlerinden önce seçmen kayıt işlemlerinin yapılması gerekiyordu. 3 Mayıs'ta Seçim Komisyonu bir bildiri yayınlayarak, kurulacak seçmen kayıt bürolarının listesini ve bu listelere kayıt yaptıracak mahalle ve köylerin isimlerini ilan etti[32] ve aynı gün listelerin hazırlanması ile seçmen yazılımı işlemlerini başlattı.[33]

Sancak'ta açılan seçmen kayıt bürolarına Seçim Komisyonu üyeleri başkanlık ediyordu. Başkan dışında, bürolarda her cemaatten birer temsilci bulunuyordu. Anayasada belirtilen 7 cemaatin her biri için ayrı renklerde seçmen kartları hazırlandı. Kayıt yaptıran her seçmene bir seçmen kartı verildi. Kişinin beyanına göre hangi renkte seçmen kartı verileceği belirlenmiş oluyordu.[34] Seçmen, ait olduğu cemaatle ilgili beyanda bulunurken herhangi bir kanıt göstermek zorunda değildi.[35] Kayıt büro başkanı, yerel yöneticiye bir gün önceden şehrin hangi kısmını veya hangi köyleri kayıt için büroya çağırması gerektiğini bildiriyordu. Seçmen yazılımına gelen kişilerin yanlarında kimlik belgelerini getirmeleri gerekiyordu. Seçmen yazılımı sırasında köylülere, köy yöneticileri ve yaşlıları eşlik ediyor ve bunlar, kaydı yapılacak her seçmenin kimliğini teyit ediyorlardı.[36]

---

31 Ancak ilk kurulan Seçim Komisyonu'nun başkanı İngiliz Reid, Türk ve Fransız temsilcilerin bulunduğu Geçici Komite'nin seçim düzenlemesinde değişiklik yapmasının Seçim Komisyonu'nun tarafsızlığına gölge düşüreceği gerekçesiyle görevinden istifa etti. Onun yerine Norveçli Reimers Komisyon Başkanı olarak atanırken, istifa eden Reid'in yerine de, yine İngiltere'den A. P. Nicol komisyonun yeni üyesi olarak atandı. Shields, *a.g.e.*, s. 175.

32 "Milletler Cemiyeti Komisyonunun İskenderun Sancağının ilk intihabatına ait tebliği", *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s. 2-3.

33 "Dün Iskenderunda müntehiplerin tesciline başlandı", *Yenigün*, 4 Mayıs 1938, s. 1.

34 Çelenk, *a.g.e.*, s. 93.

35 Güçlü, *a.g.e.*, s. 212.

36 Shields, *a.g.e.*, s. 177-178.

Türkiye'nin "seçmen" faaliyetleri

Sancak seçimlerini kazanabilmek için tüm imkânlarını seferber eden Türk Hükümeti, seçim düzenlemesinde oy kullanma hakkı verilen ve Türkiye'de yaşayan binlerce kişiyi seçmen yazılımı öncesi Sancak'a gönderdi. Seçim için Sancak'a gönderilen ilk kafile, 10 Aralık 1937'de trenle İskenderun'a giderek, akrabası olanlar onların yanında, olmayanlar da otel, han, kiralık evler gibi yerlerde kalmaya başladılar.[37] Bu tarihten sonra seçimlere katılmak amacıyla Türkiye'den kafileler halinde insanlar Sancak'a gitmeye devam etti.[38] Sancak'a gönderilenler arasında, Sancak nüfusuna kayıtlıymış gibi gösterilen iki maliye müfettişi ve Arap Aleviler üzerinde etkili olabileceği düşünülen kişiler de vardı.[39] Türk Hükümeti, Sancak'a seçim için giden kamu görevlilerinin 2 yıla kadar izinli sayılmaları, orada bulundukları süre içinde de maaşlarını almaları yönünde kararnameler çıkardı.[40] Ayrıca, Sancak'a gidenlerin uyacakları kurallar hakkında bir de talimatname çıkarıldı.[41] Çalış-

37 Tekin, *Hatay*, s. 325. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 38.

38 Bu kafilelerle ilgili haberler Sancak ve Türkiye basınında zaman zaman yer almıştır. Bkz. "Kaç kişi olacağız?", *Yenigün*, 21 Birincikanun 1937, s. 2; "Beşinci kafile evvelki akşam geldi", *Yenigün*, 23 Birincikanun 1937, s. 2; "Yurddaşlar geliyorlar!", *Yenigün*, 28 Birincikanun 1937, s. 2; "Yurda dönen 8inci kafile", *Yenigün*, 30 Birincikanun 1937, s. 2; "13üncü kafile", *Yenigün*, 11 İkincikanun 1938, s. 2; "Hataydaki Arablar Üçe Ayrıldılar", *Son Posta*, 24 İkincikanun 1938, s. 1, 2; "Hataya Dönen yurtdaşlar", *Atayolu*, 11 Mayıs 1938, s. 3.

39 Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 102.

40 B.C.A.(030.18.1.2.82.14.10); B.C.A.(030.18.1.2.82.18.16); B.C.A.(030.18.1.2.82.26.13). Ayrıca, seçimin önemini anlatmak için Sancak'a gönderilen ve Sancak doğumlu olup Türkiye'de öğrenim gören öğrencilerin, mağdur olmalarını önlemek için sınavlarının döndükleri zaman yapılması yönünde de kararname çıkarıldı. B.C.A.(030.18.1.2.83.40.6).

41 Bu talimatnameye göre, Sancak'a giden memurlar 2 yıl orada kalacak, Başkonsolos'un izni olmadan Türkiye'ye dönemeyecek, Türkiye'deki görevlerine ilişkin maaşlarını almaya devam edecekler ve memuriyet terfileri Sancak'ta geçen süre içerisinde düzenli olarak devam edecekti. Talimatnamede, ayrıca Sancak'a gidenlerin ailelerini de yanlarında götürmeleri istenmiş, Hatay Halk Partisi'nin birer üyesi olarak çalışacakları belirtilmiş, özellikle Arap Aleviler arasında Eti Türkü tezini yaymaları istenmiştir. Bu konuda bkz. Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", s. 31; Ada, *a.g.e.*, s. 153.

ma kapsamında görüşülen kişilerin aktardıkları, çok sayıda kişinin Türkiye'den Sancak'a gittiğini ve gidenlerin Türk Hükümeti'nin hazırladığı talimatname çerçevesinde hareket ettiklerini teyit etmektedir.

> "Türkiye geleceği zaman, annemin ailesi Adana'ya yerleşmişlerdi. [...] Türkiye geleceği zaman [...] dayım geldi 5-6 ay bizde kaldı, bizde yattı kalktı bu süre boyunca. Bize işte bizde şunlar var, Türkiye şöyledir derdi. İplik eğirirken bize her iplik demetinin sarılı olduğu tahtaları sayar, 'bak yeğenim bunların her birini 1 kuruşa eğireceksiniz' derdi, biz de 'keşke şimdi gelse' (Türkiye için) derdik. O zamanlar biz 30 iplik demeti 1 'barğuna' (1 kuruştan da az bir para) eğiriyorduk. Oradan bir akraba, şuradan bir akraba tüm çevrede vardı. İnsanları Türkiye'nin gelmesine teşvik etmek için, 'Evet Türkiye'nin gelmesini istiyoruz dedirtmek için' Adana'dan Hatay'a bu şekilde epeyce insan getirdiler. [...] Bu kişiler burada 3-4 ay kaldılar.[42]
>
> Adana'da bir halamız vardı, orada 4-5 babayiğit oğlu vardı. Türkiye bunları buraya bizim yanımıza gönderdi. Başkalarının da akrabaları Türkiye tarafından buraya gönderildi, burada 40 gün kaldılar, bunlar seçim için geldiler. [...] Bizde 30 günden fazla kaldılar bu gelenler. Yiyip, içip burada kaldılar, Türkiye lehine oy kullandılar, [...] böylece Türkiye galip geldi.[43]
>
> Bizim akrabalarımız gelmedi ama o dönemde Adana'dan gelen çok kişi oldu. Ben çok iyi biliyorum, gelen çok insan oldu, o zamanlar 10 yaşlarındaydım. Bize gelip 'Türkiye şöyledir, çok iyidir, ondan iyisi yoktur' gibi şeyler anlatırlardı. Teşvik etme amaçları vardı.[44]
>
> Adana'dan gelenler oldu. Bunlar daha önceden Antakya'da yaşayıp da Adana'ya göç etmiş olan kişilerdi, Türkiye bunları buraya gönderdi. Bunlara dediler ki gidin kendi cemaatinizi Türkiye'nin gelmesine onay vermeleri için ikna edin."[45]

---

42 Z. B. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

43 N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya.

44 A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

45 H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

Seçim için Türkiye'den Sancak'a gidenler hakkında yerel yetkililerde tereddütler vardı. Bu kişilerin Sancak'la hiçbir bağlantısının olmadığını, bu durumun Türk Hükümeti'nin sağladığı imkânlarla gerçekleştiğini ve sayıca çok fazla olan bu kişilerin bir güvenlik sorunu da yarattığını belirten Delege Garreau'ya göre, Türkiye'den gidenler Sancak sokaklarında kafileler halinde "fethedilmiş bir ülkede olduğu gibi" dolaşıyorlardı. Sancak'a 3 bin kişinin seçimler için gittiği tahmin ediliyordu. Bazı diplomatlara göre ise bu rakam çok daha yüksekti.[46]

Seçimlerin kazanılabilmesi amacıyla Sancak'taki Halkevleri, hem Türklere hem de Türk olmayan cemaatlere yönelik çeşitli faaliyetlerde bulundu. Türkiye'deki liderlerin Sancak ile ilgili konuşmaları Arapçaya çevrilerek broşür halinde dağıtıldı. Seçimlere gidilen süreçte Halkevleri, Türkiye propagandasının yapıldığı çok sayıda ilan hazırlatıldı. Seçmen yazılımlarının başlamasından bir gün önce ise Türkçe ve Arapça hazırlanıp dağıtılan ilanlarda, seçmen yazılım prosedürü anlatılıp, Türk Cemaatine kayıt yaptırılması çağrısı yapıldı.[47]

Kararlaştırılan seçim sonuçları sağlanamıyor, şiddet tırmanıyor

Sancak'ta seçmen kayıt işlemlerine başlanmadan önce, Türkiye ile Fransa yetkilileri arasında 10 Mart 1938'de varılan uzlaşmaya göre, Fransa oluşturulacak Sancak Meclisi'ndeki 40 milletvekilliğinin 22'sinin Türk Cemaatine verilmesini kabul ediyordu.[48] Böylelikle, Fransa ile Türkiye, seçmen yazılımlarının başlamasından aylar önce, sonuçları belirlemiş oluyorlardı. MC Seçim Komisyonu ise, Fransa ile Türkiye arasındaki uzlaşmadan habersiz olarak, Sancak'ta seçimlerin adil ve tarafsız bir biçimde yapılmasını sağlamaya çalıştığından, çok büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. Seçim Komisyonu'nun varlığı,

---

46 Shields, *a.g.e.*, s. 157, 183-184, 278'de sonnot 32. Bu konuda ayrıca bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 508.

47 Shields, *a.g.e.*, s. 91, 166-167, 178.

48 Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

seçmen yazılımlarının Fransa-Türkiye uzlaşısından farklı yönde gelişmesine neden oldu. Seçmen yazılımlarını günlük olarak takip eden Türk Hükümeti, sonuçlardan Sancak'taki Fransız yetkilileri ve Seçim Komisyonunu sorumlu tuttu. Bunlar hakkında MC'ye başvurular yapıldı, Türk basınında çok sayıda aleyhte yazılar yazılarak belli kişi ve kurumlar hedef olarak gösterildi. Tüm bunlardan sonuç alınamayınca da, sağlık durumu elverişsiz olmasına rağmen Atatürk, Mayıs 1938'de önce Mersin'e sonra da Adana'ya giderek askerî birlikleri denetledi.

Seçmen kayıt işlemlerine başlanmadan önce Sancak Delegesi Garreau, Türkiye'nin Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan ile birlikte, 1 Mayıs 1938'de Ankara'ya gitti.[49] Ankara'da yapılan görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Sancak'taki seçimlerde Türklerin, Arap Alevilerin 1/3'ünün desteğini alarak çoğunluğu sağlayacaklarından oldukça emindi. Bu sonucun sağlanması için de Menemencioğlu, Garreau'dan, 10 Mart Uzlaşısı'na sadık kalarak bazı önlemler almasını istedi.[50] Ankara'dan döndükten sonra Garreau, 13 Mayıs'ta Türk Hükümeti'nin şikâyet ettiği kişileri görevlerinden uzaklaştırdı, bunlara ilave olarak 14 Mayıs'tan itibaren köy bekçilerinin silahları toplanmaya başlandı ve 16 Mayıs'tan itibaren geçerli olmak üzere genel af ilan edildi.[51]

---

49 "Delege Başkonsolosla birlikte Ankara yolunda", *Yenigün*, 1 Mayıs 1938, s. 1. Durieux'un yerine Eylül 1937'de Sancak Delegesi olarak atanan Garreau, bu göreve ilk atandığı andan itibaren Türk Hükümeti ve basınının yoğun eleştirilerine maruz kaldı ve kendisiyle ilgili Paris'e şikâyetlerde bulunuldu. Fakat Sancak'taki Araplar da Garreau'dan memnun değildi ve onlar da Garreau hakkında çok sayıda şikâyette bulundular. Bu konuda bkz. Çelenk, *a.g.e.*, s. 94; Melek, *a.g.e.*, s. 45-46; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 509; Ada, *a.g.e.*, s. 148.

50 Bu talepler arasında, tüm siyasi tutuklular için af çıkarılarak seçime katılmalarının sağlanması, Türkiye karşıtı propagandanın sona erdirilmesi, Türklere muhalif olan Sancak'taki memurların uzaklaştırılması ve Türkiye'deki Kemalist rejime muhalif olan Sancak'taki Türklerin seçmen yazılımına katılmaları için ikna edilmeleri, köy korucularının silahtan arındırılması gibi önlemler vardı. Shields, *a.g.e.*, s. 176; Ada, *a.g.e.*, s. 164.

51 Garreau, Antakya Kaymakamı Selahattin Bey, Sancak Genel Kâtibi Alaaddin Bey ve Sancak Maliye Müdürü Hasan Cabbara'ya üçer aylık izin vererek görevlerinden uzaklaştırdı, Maliye Müfettişi Fuad Bey ve Nafia Müdürü Rasim Bey'i de emekliye ayırdı.Tekin, *Hatay*, s. 342; Ada, *a.g.e.*, s. 168; "Idare memurları

Seçmen yazılımın başlamasıyla birlikte, Sancak'ta Türklerin çıkardıkları gazetelerde, seçmenlere Türk Cemaatine yazılma çağrısı sürekli tekrarlanan ilanlarla yapıldı.[52] Ayrıca, Türk listelerine yazılmanın önemi hakkında yazılar yayınlandı.[53] Sancak'taki Türklere yönelik yazılar dışında, bu gazetelerde, Türk listesine yazılmak isteyen Türk olmayan kişilere, özellikle Arap Alevilere baskı yapıldığına[54] ve bu kişilerin Türkiye'ye gönderdikleri şikâyet yazılarına dair haberler de yayınlandı.[55]

Türk Hükümeti, seçmen yazılımı sırasında yapılan işlemlerin bazılarına itiraz etti. Türkiye'nin ısrarı ile getirilen, kişilerin istedikleri cemaatlere kendilerini yazdırabilmelerine dair düzenleme, her ne kadar Arap Alevilerden ve diğer cemaatlerden önemli sayıda kişinin kendilerini Türk Cemaati'ne yazdırabilmelerine imkân verdiyse de, Türkiye açısından bazı sakıncalar da ortaya çıkardı. Seçmen yazılımlarının başlamasıyla, Sancak'ta yaşayan ve Türkiye'deki Kemalist rejime muhalif olan bazı Türkler, seçmen yazılımının yapıldığı bürolarda kendilerini "Sünni Müslüman" diye beyan edip, Sancak Anayasası'na göre belirlenen 7 cemaat arasında böyle bir cemaat olma-

arasında değişiklikler", *Atayolu*, 13 Mayıs 1938, s. 2; "Değişiklikler resmen tahakkuk etti", *Atayolu*, 14 Mayıs 1938, s. 1.

52 "Hür ve şerefli yaşamak istiyorsanız Türk yazılınız", *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s. 2; "Sayın hemşeri! Ebediyen hür ve müstakil yaşamak için Türk listesine yazıl", *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s. 1; "Memlekete istiklali Genç Türkiye Cumhuriyeti kazandırdı. Sen de sana düşen minnet borcunu Türk yazılmakla öde!", *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, İlave-1 gibi ilanlarla seçmenler kayıt yaptırmaya teşvik edildi, hatta bu konuda şiirler bile yayınlandı, bkz. *Atayolu*, 25 Mayıs 1938, s. 3.

53 Bu yazıların örnekleri için bkz. "Ne mutlu Türküm Deyene", *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s. 1.

54 "Bilhassa Kilikya Alevileri Türklerin gözbebeğidir", *Yenigün*, 8 Nisan 1938, s. 2; "Türk cemaatına yazılmak istiyen Eti Türklere sistamatik bir tethiş hareketi başladı", *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s. 1; "Sistematik tedhişler devam ediyor", *Atayolu*, 1 Haziran 1938, s. 3.

55 19 Mayıs'ta yayınlanan bir habere göre, Sancak'taki Arap Aleviler, Atatürk'e şöyle bir telgraf göndererek yardım talebinde bulundular: "Biz Sancak'taki alevi cemaatinin ileri gelenleri, Sancak alevileri üzerinde hükümetin iştirakile tatbik edilen tazyik ve tethiş hareketlerine karşı protesto eder ve tamamen ihlal edilmiş olan intihab serbestimizin yüksek müdahelenizle teminini istirham eyleriz." *Atayolu*, 19 Mayıs 1938, s. 2. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

dığı için de "Diğer Cemaatler" listesine yazılmayı talep ettiler. Seçim Komisyonu'nun ilk hazırladığı seçim düzenlemesine, kişilerin istedikleri cemaatlere yazılma hakkı olmadığı için itiraz eden Türk Hükümeti, bu defa Sancak'taki bazı Türklerin kendilerini Sünni Müslüman olarak beyan edip "Diğer Cemaatler" listesine yazdırmalarına karşı çıktı ve bu konuda Fransa ve MC nezdinde girişimlerde bulundu. Türkiye'ye göre, "Diğer Cemaatler" kategorisi, Çerkez, Yahudi, Katolik, Maruni gibi küçük cemaatler için oluşturulmuştu ve kendilerini Sünni Müslüman diye beyan edenlerin bu listeye yazılması Sancak Anayasası'na aykırıydı. Türkiye'nin itirazı üzerine, Geçici Komite 21 Mayıs 1938'de Türkiye'nin bu konudaki itirazını görüştü. Alınan karara göre, o tarihe kadar "Diğer Cemaatler"e yapılan kayıtlar kabul edilecek, ancak bundan sonra yapılacak kayıtlarda kişilerin "Diğer Cemaatler"e kendilerini yazdırabilmeleri için cemaatlerini bildirmeleri zorunlu olacaktı. 16 Mayıs itibariyle "Diğer Cemaatler"e sadece 291 seçmen kayıt edilmişti. Ancak bu olay, Türkiye'nin seçmenlerin kendilerini istedikleri cemaate yazdırma konusundaki tavrının sınırlılığını göstermesi açısından önemlidir.[56]

Sancak'ta alınan önlemlere rağmen, seçmen kayıt işlemleri Türkiye'nin istediği biçimde gitmiyordu. Kurulan seçim bürolarında çok sayıda olay yaşandı. İşlemlerde sona yaklaştıkça Sancak geneline yayılan şiddet olaylarında büyük bir artış oldu. Bu olaylarda şüphesiz ki, Sancak'taki tüm grupların az veya çok payı olmuştur. Ancak şiddet olaylarının artmasında sorumluluğun büyük kısmının hangi tarafa ait olduğu konusu tartışmalıdır. Türkiye'de yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, Mayıs 1938'deki şiddet olaylarının başlıca sorumlusu olarak Suriye yanlılarını, özellikle UEB'yi işaret etmektedir.[57] Uluslararası alanda yapılan çalışmaların önemli kısmında ise, olayların artışının başlıca sorumlusu olarak Türk Hükümeti'nin Sancak'ta

56 Shields, *a.g.e.*, s. 187-192. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 44-45; "Milletler Cemiyeti karar verdi", *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, Ilave-2; "Türk Tezinin Parlak Bir Zaferi Daha", *Atayolu*, 24 Mayıs 1938, s. 1.

57 Bunlara örnek olarak Yücel Güçlü ve Mehmet Tekin'in çalışmaları verilebilir.

yürüttüğü politikalar gösterilmektedir.[58] Sancak'ta kurulan hemen hemen bütün seçmen kayıt bürolarında olaylar yaşandı. Şiddet olaylarının seçmen kayıt işlemini imkânsız hale getirdiği bürolarda işlemler durduruldu.[59]

Türk Hükümeti tarafından sıkı bir biçimde takip edilen seçmen kayıt büroları, Sancak'tan Dörtyol'a, oradan da Ankara'ya gönderilen günlük raporlarla, hangi büroların faaliyette olduğu, her büroda hangi cemaatten kaç kişinin kayıt yaptırdığına kadar ayrıntılı bilgiler ulaştırıyordu.[60] Bu bilgi akışı, Türk Hükümeti'ne gelişmelere göre hareket etme imkânı sağlıyordu. Seçim Komisyonu verilerine göre, 14 Mayıs 1938 itibariyle, Türk Cemaatine kayıt yaptıran seçmenlerin oranı % 49'du. Bu oran 18 Mayıs'ta % 47.6, 22 Mayıs'ta % 47, 27 Mayıs'ta ise % 48 olarak gerçekleşti. Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan, bu sonuçlardan sadece Fransız manda yetkililerini değil, MC Seçim Komisyonu'nu ve Türkiye karşıtı yerel Fransız yetkilileri de sorumlu tuttu.[61]

Türkiye'nin baskısı ve Fransa'nın yeni önlemleri

Seçmen kayıt işlemlerinde Türk Cemaati'nin çoğunluğu sağlamaması Türkiye'de hayal kırıklığı yarattı. Bunun üzerine, Atatürk, 19 Mayıs 1938'de trenle Ankara'dan Mersin'e hareket etti.[62] Bu ziyaret, Fransa'ya mesaj verme amacını taşıyordu ve mesajın biraz daha net verilmesi için bazı tedbirler alındı. Sade-

---

58 Bunlara örnek olarak Sarah Shields ve Philip Khoury'nin çalışmaları verilebilir.

59 Seçmen kayıtları sırasında yaşanan olaylar hakkında çok farklı değerlendirmeler vardır. Bu konuda bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 44-45; Konuralp, *a.g.e.*, s. 146-155; Çelenk, *a.g.e.*, s. 93; Altuğ, a.g.t., s. 202-203; Tekin, *Hatay*, s. 338-339; Shields, *a.g.e.*, s. 178-198; B.C.A. (030.10.223.508.28).

60 B.C.A. (030.10.223.505.57).

61 Shields, *a.g.e.*, s. 188-196. 16 Mayıs itibariyle, kayıt yaptıran 14.887 seçmenden 7.272'si yani % 49'u Türk Cemaati'ne kayıt yaptırmışlardı. Bu tarih itibariyle Alevi Cemaati'ne 2.062, Arap Cemaati'ne 1.287, Ermeni Cemaati'ne 2.896, Rum-Ortodoks Cemaati'ne 852, Kürt Cemaati'ne 227, ve Diğer Cemaatler'e de 291 seçmen kayıt yaptırmıştı. Bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 165.

62 "Atatürk Mersine Gitti", *Kurun*, 20 Mayıs 1938, s. 1.

ce Türkiye'deki gazetelerde değil, Sancak'taki Türk gazetelerinde de birinci sayfadan okuyuculara duyurulan[63] ziyarette, Atatürk'ün askerleri denetlediği sırada ayakta çekilen resimlerinin Sancak gazetelerinde yayınlanması için talimat verildi.[64]

27 Mayıs'ta TBMM'de yapılan görüşmelerde Sancak konusu tartışıldı. Söz alan milletvekilleri, devam eden seçmen yazılımına dair eleştiriler yönelttiler, Fransız yetkililerin bölgedeki Türklere ve Türk Cemaati'ne yazılmak isteyen Arap Alevilere baskı ve şiddet uyguladığını ileri sürdüler. MC tarafından görevlendirilen Seçim Komisyonu da milletvekilleri tarafından yoğun biçimde eleştirildi, Komisyon'un Türklerin aleyhinde hareket ettiği ileri sürüldü. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da, Sancak'taki olaylardan Fransız Hükümeti'ni sorumlu tutarak, sorunlara diplomatik yollardan çözüm bulunması için Türkiye'nin girişimlerini sürdürdüğünü bildirdi.[65]

Türkiye'nin seçmen kayıtları konusunda gösterdiği sert tepki, Fransız yetkilileri telaşlandırdı. Ankara'daki yabancı diplomatlar, Sancak'ta Türklerin çoğunluğu elde etmemesi durumunda, Türkiye'nin sorunu farklı yöntemlerle çözmek için harekete geçebileceği yönünde raporlar hazırladılar. Yüksek Komiser de Martel ve diğer yerel Fransız yetkililer, seçmen kayıt işlemlerinde Türklerin çoğunluğu sağlayamayacağından neredeyse emindiler. Ancak Türkiye'nin baskısıyla yeni önlemler aldılar.[66] Bu faaliyetlere rağmen Türk Hükümeti, yerel Fransız

63 "Hoş Geldin ATAmız", *Atayolu*, 21 Mayıs 1938, s. 1; "Büyük Şef Mersinde", *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s. 1.

64 Selim Çelenk resimlerin kendisine Mersin'den özel kurye ile gönderildiğini, Antakya'da gazetelerde resim basmaya imkân verecek klişeler olmadığı için resimleri acilen Halep'e götürdüğünü ve ertesi güne resimlerin gazetelerde yayınladığını aktarmaktadır. Bkz. Çelenk, *a.g.e.*, s. 96-97. "Büyük Şefin Mersinde tetkikatı", *Atayolu*, 25 Mayıs 1938, s. 1. Başlığın hemen altında, Atatürk'ün askeri denetlediği sırada çekilen bir resmi yayınlanmıştır.

65 Konuşmaların tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 5, cilt 25, inikat 68, celse 1, 27 Mayıs 1938, s. 246-267.

66 De Martel, Sancak'a giden güzergâhlarda kontrol noktaları oluşturulmasını sağlayarak, Suriye'den seçim işlemleri için geleceklerin girişine izin vermedi. Delege Garreau da, Sancak'taki Türk olmayan cemaat liderleri ile toplantı yaptı. TBMM'de 27 Mayıs'ta yapılan konuşmanın sert tonunu cemaat liderlerine bildiren Garreau, kayıt işlemlerinde Türk çoğunluğun sağlanabilmesi için

yetkililerden şikâyetçi olmaya devam etti. Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan, 28 Mayıs'ta Ankara'ya gönderdiği telgrafta, Sancak seçimlerinde Türkiye'nin istediği sonuçların alınabilmesi için Garreau'nun Sancak'tan uzaklaştırılması gerektiğini bildirdi.[67]

Fransız yetkililer, Türkiye'yi yatıştıracak önlemlere başvururken, MC Seçim Komisyonu, yeni uygulamaların, seçim işlemlerinin adil bir biçimde yapılmasını engellediği gerekçesiyle bu uygulamalardan şikâyetçi oldu. Türkiye yanlılarının Sancak'ta uyguladıkları baskı ve tehditler yüzünden, Seçim Komisyonu'na sadece Araplar değil, Sancak'taki farklı gruplardan da şikâyetler iletildi. Sancak'taki Kürtler, Ocak 1937'den itibaren, Türkiye yanlılarının yoğun baskısına maruz kaldıkları için Yüksek Komiserliğe ve MC'ye başvurarak korunma talep ettiler. Seçmen yazılımının başlamasıyla Kürtlere yönelik bu baskılar daha da arttı.[68]

Seçmen yazılımının başlamasıyla birlikte, Sancak'taki Suriye yanlılarının kaygıları daha da arttı. UEB, seçmen yazılımı sırasında propaganda faaliyetlerini devam ettirerek, Türklerin çoğunluk sağlamalarını önlemeye çalıştı. Bu dönemde, Türkiye'nin müdahale söylentileri ve çeşitli komplo teorileri, *al-Uruba*'nın sayfalarını doldurmuştur. Türkiye yanlılarının, Fransız yetkililerin uygulamalarıyla Sancak'ta giderek avantajlı konuma geldiklerini gören Arsuzi, bu konuda MC Seçim Komisyonu nezdinde girişimlerde bulundu.[69]

---

kendi cemaatlerinden mümkün olduğu kadar çok kişinin Türk Cemaati'ne yazılması gerektiği konusunda uyardı. Shields, *a.g.e.*, s. 191-197.

67 Demir, *a.g.e.*, s. 67.

68 Bazı Kürtler, Seçmen Komisyonu'na, Türk Cemaatine yazılmaları karşılığında kendilerine para teklif edildiği yönünde şikâyette bulundular. Bu şikâyeti yapanlar, daha sonra Türkiye yanlıları tarafından cezalandırıldı. Sancak'taki Kürtlerin önde gelenlerinden biri olan Memduh Selim, Seçim Komisyonu Başkanı'na yazdığı mektupta, Türkiye yanlılarının kendilerine, Türk Cemaatine kayıt yaptırmaları için para teklif edip, tehdit de ettiklerini bildirdi. Shields, *a.g.e.*, s. 180-182.

69 Watenpaugh, *a.g.e.* s. 374. Arsuzi'nin MC Seçim Komisyonu'na yazdığı mektup *al-Uruba*'nın 8 Mayıs 1938 tarihli sayısında yayınlandı: "Ankara Hükümeti, esas itibariyle Sancak'tan oldukları bahanesi altında, Türk Seçim Listelerine kayıt yaptırmaları için Türkleri Sancak'a göndermiş ve halen göndermeye de-

Fransız Dışişleri Bakanı, 27 Mayıs'ta Yüksek Komiser'e gönderdiği telgrafta, Sancak'ta Türk çoğunluğunun sağlanması için gerekli tüm önlemlerin alınması talimatı verdi.[70] 30 Mayıs'ta gerçekleşen Delege Garreau - Başkonsolos Karasapan görüşmesi yeni bir krizle sonuçlandı. Karasapan, seçmen kayıt işlemlerinin Türklerin lehine olması için aldığı önlemleri anlatan Garreau'dan, işlemlerin 5 gün durdurulması talebinde bulundu. İlave olarak Karasapan, Sancak'ta Türkiye'nin istemediği tüm memurların derhal kovulmasını, jandarmanın tasfiye edilmesini ve belli sayıda Türk Jandarmanın Sancak'a gelmesine izin verilmesini talep etti. Ayrıca Karasapan, yerel bir hükümet kurulması için derhal harekete geçilmemesi durumunda, ailesiyle birlikte Sancak'tan ayrılarak Türkiye'ye döneceğini bildirdi. Garreau, Karasapan'ın talebi doğrultusunda, seçmen kayıt işlemlerinin 31 Mayıs öğle itibariyle 5 gün durdurulmasını sağladı. Bunun dışında, Garreau, 31 Mayıs'ta Ermeni, Rum-Ortodoks ve Arap Alevi ileri gelenleriyle görüştü ve Türkiye'nin işgal tehdidinin gerçekleşmemesi için kayıt yaptırmamaları telkininde bulundu. 1 Haziran'da Garreau ile Karasapan tekrar görüştü ve bu sefer görüşme olumlu geçti. Çözüm arayışını sürdüren Yüksek Komiser de Martel, Türk askerinin Sancak'a girmesinin önlenmesi için sıkıyönetim ilan edilip, tüm yetkilerin askerî komutan olan Collet'e verilmesini Paris'e teklif etti. Fransız Hükümeti bu teklifi kabul etti ve Collet, 3 Haziran sabahı, Garreau'nun yerine askerî ve sivil yetkileri üstlenmiş olarak, Sancak'taki yeni görevine başladı.[71]

vam etmektedir. Bu Türklerin önemli bir kısmı esas itibariyle Sancak'tan değildir. Sancak'ta Türk çoğunluğun olmasından her türlü çıkarı olan ve her ne pahasına olursa olsun başarılı olmak isteyen Ankara Hükümeti, Sancak'ta doğmamış ve de hiç Sancak'a ait olmamış olan vatandaşlara pasaport vermede tereddüt etmemektedir. ... İlave olarak, Türkiye'den gelen bu Türkler, mahir hile tekniklerini uygulamaktan geri durmamaktadırlar. Sancak hükümeti tarafından hazırlanan seçmen listelerinde görünmediklerinden, kendilerini iki veya üç bölgede kayıt ettirebilmektedirler." Aktaran Watenpaugh, *a.g.e.* s. 374'te mektubun Fransızcası, s. 387, sonnot 50'de de İngilizce tercümesi yer almaktadır. Yukarıdaki metin, İngilizce versiyonundan çevrilmiştir.

70 Ada, *a.g.e.*, s. 169.

71 Sürecin ayrıntıları için Shields, *a.g.e.*, s. 197-204. Shields'e göre, bu görüşmenin ardından Karasapan'ın Sancak'taki askerî komutan olan Yarbay Philibert

Göreve başladığı gün Collet'in ilk icraatı, Sancak'ta sıkıyönetim ilan etmek oldu.[72]

Garreau'dan sürekli şikâyetçi olan Başkonsolos Karasapan, Collet'in atanması ile problemlerin artık çözüme kavuşacağını düşünüyordu.[73] Sancak'ta Türklerin çoğunluğunu sağlamak üzere atanan Collet, öncelikle Abdurrahman Melek'i Sancak Valisi olarak atadı, Süveydiye ve Harbiye'ye de Türk yanlısı belediye başkanlarını göreve getirdi. Türk ve Çerkez subayların komutasında, 50 Çerkez jandarmayı işe alarak seçmen kayıt bürolarının güvenliğini sağladı. Seçmen kayıt bürolarında cemaatleri tarafından görevlendirilen Arap Alevileri, Türkiye yanlısı Arap Alevilerle değiştirdi.[74] Bu önlemler dışında Collet, seçmen yazılımlarında Türk çoğunluğun sağlanabilmesi için bir dizi önlem daha aldı.[75] İlave olarak, Collet, 5 Haziran'da UEB'ye büyük bir darbe indirerek *al-Uruba*'yı kalıcı olarak kapattı.[76]

Collet tarafından Sancak Valisi olarak atanan Abdurrahman Melek, 6 Haziran 1938'de göreve başladı ve önemli mevkilere Türkiye yanlısı kişileri atadı. Göreve atandığında, 148 kişiden

---

Collet'e telgraf çekerek ailesini Sancak'ta tutacağı konusunda güvence verdi ve Dörtyol'a gitmesinin nedeninin oradaki yetkililerle müzakere etmek olduğunu bildirdi. Ada'ya göre ise, Karasapan'ı Sancak'ı terk etmemesi için Yarbay Collet ikna etti. Bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 169.

72 "M. Garo Dün Vazifesinden Çektirildi", *Atayolu*, 4 Haziran 1938, s. 1.

73 Melek, *a.g.e.*, s. 45-46.

74 Shields, *a.g.e.*, s. 205.

75 Özellikle Arap Alevilerle yakından ilgilendi, bunları Türk listelerine yazılmaya teşvik etti, hatta bu konuda onları zorladı. Türkiye'den seçim için Sancak'a gelenlere hiçbir zorluk çıkarılmadığı halde, Suriye'den gelenlerin Sancak'a sokulmaması için talimat verdi. Kuseyr'de Arap propagandası yapanların tutuklanması için asker gönderdi. Zeki Arsuzi'ye haber gönderip herhangi bir faaliyette bulunmaması için onu uyardı. Sancak'taki Ermenilerin kayıtlarının sınırlı günlerde yapılması için tedbir aldı. Direniş gösteren Hıristiyan Ortodoksların liderlerini çağırtıp, olay çıkarmaları halinde kendilerine mebusluk verilmeyeceği konusunda uyarıda bulundu. Tüm tutuklu ve hükümlü Türklerin serbest bırakılması için tedbirler aldı. Süveydiye'deki Dahiliye Müdürü'nü değiştirip yerine Reyhaniye'den Türk olan müdürü atadı, bu bölgede Türklerden oluşan jandarmanın ciddi tedbirler almasını sağladı, buradaki kayıt bürosunun yerini değiştirdi. B.C.A.(030.10.223.507.46).

76 Watenpaugh, *a.g.e.* s. 374.

oluşan jandarma ve polis kadrosunda 40 Türk vardı. Bu nedenle, yeni birlikler oluşturulmasını sağladı. 13 Haziran'da Antakya'da meydana gelen olaylar üzerine, Melek, Zeki Arsuzi dahil, önde gelen muhalifleri tutuklattı. Bunun üzerine Arsuzi taraftarları, toplanıp hükümet konağı ve hapishaneyi taşladılar. 14 Haziran sabahı göstericileri dağıtmak için askerlerin açtığı ateş sonucu 2 kişi öldü, 2 kişi de yaralandı.[77]

MC Seçim Komisyonu, göreve gelen Collet ve Melek'in uygulamaları nedeniyle işini yapamaz duruma geldi. 5 Haziran'da Collet ile görüşen Seçim Komisyon Başkanı Reimers, bazı Arap Alevilerin kendilerine Collet'in uygulamalarını şikâyet ettiklerini ve hiçbir gruba doğrudan veya dolaylı baskı yapılmasını kabul etmeyeceklerini bildirerek, 8 Haziran'da Collet'e, devam eden bazı uygulamalar hakkında resmi protesto gönderdi.[78]

Collet ve Melek tarafından alınan tüm önlemlere rağmen, Seçim Komisyonu tarafından yeniden yapılmaya başlanan seçmen kayıt işlemlerinde istenilen sonuçlara bir türlü ulaşılamadı. Aynı zamanda, seçmen yazılımı sırasında meydana gelen olaylar da devam etti. 9 Haziran itibariyle, kayıt edilen seçmenlerin yalnızca % 44'ü Türk Cemaati'ne yazılmıştı. Bu dönemde, Arap Alevi şeyhlerin bir kısmı Türkiye propagandası yaparken, bir kısmı bu konuda direnç göstermeye devam etti. Başkonsolos Karasapan dahil, Türk yetkililer, çoğunluk sağlanamamasının sebebi olarak MC Seçim Komisyonu'nu gördüler. Bu nedenle, Karasapan, Seçim Komisyonu'nu hedef almaya başladı.[79] 15 Haziran'a gelindiğinde, Türk olarak yazılanla-

77 Melek, *a.g.e.*, s. 49-53.

78 Protesto edilen uygulamalar arasında yeni atanan tüm memurların Halk Partisi'ne mensup olması, seçmen yazılımının yeniden başlamasının arifesinde, sebepsiz yere düşük yetkilere sahip Türk olmayan memurların görevden alınması, Collet'in Türk olmayan cemaat liderlerini toplayıp Türk listelerine yazılma veya seçime katılmama baskısı yapması, Türklerden oluşan jandarma kuvvetlerinin seçmen yazılımının başlamasından hemen önce Türklerin olmadığı veya çok az olduğu bölgelere gönderilmesi, Türkiye'ye muhalif basının susturulması ve seçmen olma hakkına sahip olup da Suriye'den gelmek isteyenlere engel olunması yer almaktadır. Shields, *a.g.e.*, s. 207-209. Seçim Komisyonu'nun şikâyetleri konusunda ayrıca bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 171-172.

79 Shields, *a.g.e.*, s. 212-216

rın oranı hâlâ % 50'nin altındaydı.[80] Sancak'taki Türk örgütlenmesinde aktif görevler almış Nuri Aydın'a göre, Seçim Komisyonu da Türklere karşı yürütülen kampanyanın bir parçasıydı, bu nedenle de Türkler, seçim işlemlerini önlemeye dönük saldırılar düzenledi.[81]

Seçmen yazılımlarında sona yaklaşılırken Türk çoğunluğunun bir türlü sağlanamaması, Fransız yetkilileri farklı arayışlara sürükledi. 15 Haziran'da, de Martel'e gönderdiği telgrafta Collet, Türk çoğunluğun sağlanmasından çok uzak olunduğunu ve kayıt işlemlerinin yakında biteceğini belirtip, işlemler tamamlanmadan Seçim Komisyonu'nun provoke edilip Sancak'tan ayrılmasını sağlamak gerektiğini bildirdi. 21 Haziran'da, Seçim Komisyonu, Collet ile görüşüp baskıların giderek arttığını, Kuseyr'deki askerî kuvvetlerin seçmenleri tehdit ettiğini ve sadece Türk propagandasına izin verildiğini bildirdi. Seçim Komisyonu, gerekli önlemlerin alınmaması durumunda kayıt işlemlerinin durdurulacağını bildirdi. Yüksek Komiser de Martel'in talimatı doğrultusunda, Collet, Seçim Komisyonu'na güvenlik konusunda garanti veremeyeceğini bildirdi. Aynı gün, Seçim Komisyonu, MC Konseyi'ne bir telgraf göndererek, yapılan uygulamaların seçim düzenlemesine aykırı olduğunu bildirdi ve Fransız yöneticileri seçim işlerine karışmakla suçladı. 21 Haziran'da, Kuseyr'deki Babatorun Köyü'nde meydana gelen olaylar, Seçim Komisyonu için bardağı taşıran son damla oldu. Burada açılan seçmen kayıt bürosuna kayıt yaptırmak için Baksanos Köyü'nden gelen Araplar, büronun yanında bekleyen Türklerin saldırısına uğradı. Olayın ardından, 22 Haziran'da, Seçim Komisyonu Sancak'taki tüm faaliyetlerini durdurup durumu MC'ye bildirdi. Seçim Komisyonu bu kararı almadan önce, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye, Fransa'nın da desteğini alarak, Haziran ayı içerisinde MC Genel Sekreteri'ne Seçim Komisyonu'nu defalarca şikâyet etmiş ve çalışmalarının durdurulması talebinde bulunmuştu. 23 Haziran'da Seçim Komisyonu, MC Konseyi'ne bir telgraf göndererek, San-

80 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 409.

81 Konuralp, *a.g.e.*, s. 146.

cak'taki seçim işlemlerinin yapılamaz hale geldiğini ve bu nedenle de seçmen yazılımının durdurulması kararı alındığını bildirdi.[82] MC Seçim Komisyonu'nun seçmen kayıt işlemlerini durdurarak Sancak'tan ayrılacağını MC'ye bildirmesi, Türkiye'deki gazetelerde sevinçle karşılandı.[83]

MC Seçim Komisyonu, Sancak'taki seçmen kayıt işlemleri hakkında 26 Temmuz'da bir rapor yayınlayarak, işlemlerin durdurulduğu 22 Haziran itibariyle kayıt edilen seçmenlerin cemaatlere göre dağılımını bildirdi. Sonuçlar, Türkiye'nin bu Seçim Komisyonu'nun faaliyetlerine karşı çıkmasının asıl sebebini ortaya koyar niteliktedir. Çünkü yayınlanan rapora göre, Türk Cemaati Sancak'ta çoğunluğu oluşturmanın oldukça uzağında bulunuyordu. Rapora göre, 22 Haziran itibariyle, toplamı 50.782 olarak tahmin edilen birinci derece seçmenlerin 45.543'ünün seçmen kayıt işlemleri tamamlanmıştı ve henüz kayıt olmayan 5 bin civarında seçmen kaldığı tahmin edilmekteydi. Kayıt edilen seçmenlerin 20.889'u, yani % 45.8'i Türk Cemaati'ne yazılmıştı[84] ki bu oran Türkiye'nin 40 milletvekilinden oluşacak mecliste 22 milletvekilliği talebini karşılamıyordu. MC Seçim Komisyonu'nun raporuna göre, 22 Haziran itibariyle kayıt edilmiş olan 45.543 seçmenin cemaatlere göre dağılımı Tablo 2'deki gibi gerçekleşmiştir.

Tablodaki veriler, çalışmanın İkinci Bölümü'nde verilen Sancak nüfusunun 1936'daki rakamlarını gösteren Tablo 1 ile karşılaştırıldığında önemli farkların olduğu görülmektedir. İki tablo arasında özellikle Türk Cemaati'ndeki artış dikkat çekicidir. 1936'da Sancak nüfusunun % 38.9'unu oluşturan Türkler, Haziran 1938 itibariyle kayıtlı seçmenlerin % 45.8'ini oluşturmuştur.

---

82 Babatorun'daki büro başkam, olay çıkaranları tutuklamaları için jandarmaya emir verdiğinde, jandarmalar oradan kaçtı. Daha sonra, işlemlere devam edilmesi üzerine, 30-40 kişilik bir grup seçim bürosuna saldırdı. Seçim Komisyonu üyeleri, saldırıyı yapanların bölgeye otobüslerle gelen Türkler olduğunu rapor etti. Süreçle ilgili ayrıntılar için bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 219-229.

83 "Mahut komisyon bir hafta zarfında Hatayı terkedeceğini Cenevreye bildirdi", *Kurun*, 25 Haziran 1938, s. 1, 6.

84 MC Seçim Komisyonu'nun raporu hakkında bkz. Watenpaugh, *a.g.e.*, s. 377; Ada, *a.g.e.*, s. 179.

TABLO 2
22 Haziran 1938 İtibariyle Kayıt Edilen Seçmenlerin Cemaatlere Dağılımı

	Kayıt edilen seçmen oranı (%)
Türk Cemaati	45.8
Alevi Cemaati	25.8
Ermeni Cemaati	13.6
Rum-Ortodoks Cemaati	7.9
Arap Cemaati	5.1
Kürt Cemaati	0.8
Diğer Cemaatler	1

Kaynak: Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 179.

Buna karşılık, 1936'daki oranlarıyla karşılaştırıldığında, Arap Alevilerin oranı % 28.3'ten % 25.8'e, Sünni Arapların oranı % 10.2'den % 5.1'e, Kürtlerin oranı da % 2.2'den % 0.8'e gerilemiştir. Bu rakamlar, Fransa'nın desteğini arkasına alan Türkiye'nin, Türkler dışındaki cemaatlerden çok sayıda kişiyi Türk Cemaati'ne yazılmaya ikna ettiğini veya ikna dışında zorlama ve baskı yöntemlerinin etkin biçimde kullanıldığını göstermektedir.

Türk-Fransız Seçim Komisyonu ve Türkiye'nin "seçim" zaferi

Türk askerî gözetiminde Yeni Seçim Komisyonu'nun faaliyetleri

MC Seçim Komisyonu, faaliyetlerini durdurmasının ardından 29 Haziran'da Sancak'tan ayrıldı.[85] Böylece seçimlerin 10 Mart Uzlaşısı'na göre tamamlanması için bir engel kalmamış oldu. Türkiye ile Fransa arasında yapılan görüşmelerde, seçimlere bir süre ara verilmesi, verilecek bu arada Türk askerlerinin Sancak'a girmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması, ardından da seçimlere devam edilmesi kararlaştırıldı.[86] 3-4 Tem-

85 "Seçim heyeti Bugün şehrimizden ayrılıyor", *Yenigün*, 29 Haziran 1938, s. 1.

86 Shields, *a.g.e.*, s. 229-230.

muz'da Türkiye-Fransa arasında yapılan anlaşmalarla 2.500 Türk askerinin, 5 Temmuz'da Sancak'a girmesi kararlaştırıldı.[87] Bu süreçte, Sancak'ta Türkiye'ye muhalefetini devam ettirenlere yönelik baskılar iyice arttırıldı, seçim sonuçlarının Mart 1938'de kararlaştırıldığı biçimde gerçekleşmesi için daha önce alman önlemlere yenileri eklendi.[88]

Sancak'ta Türkiye yanlıları, Türk ordusunun gelişini büyük sevinçle karşılarken, bu olay Türk olmayan toplulukların önemli kısmında korkuyla karşılandı. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde bu olayla ilgili şunlar aktarılmıştır:

> "7 Temmuz 1938 günü kahraman ordumuzu karşılamak üzere çok erken saatlerde elimizde Türk bayrakları, kamyonlarla Serinyol'a gittik. Annem, babam, ağabeylerim, ablam, ninem, bütün komşular bir kamyonu doldurmuş idik. Büyüklerimiz babamla beraber askerlerimizi Topboğazı'nda karşıladılar. Biz Antakyalıların 20 yıllık uzun ve acı hasreti sona eriyordu."[89]
>
> "İnsanlar çok korktu. 'Türkiye geldi, kim bilir bize ne yapacak' diye çok korktular. 'Bizi öldürecek, bizi göç ettirecek' diye korktular. ... Millet böyle düşündü."[90]

Türk askerinin Sancak'a girmesinin ardından, Türk ve Fransız yetkililer, kurulacak yeni seçim komisyonunda kimlerin yer alacağı konusunda müzakereler yaptılar. Sancak'taki Türk yetkililer, Ankara'ya rapor göndererek bu konuda talimat gönderilmesi talebinde bulundular.[91] Bu sırada, Türkiye-Fransa arasında imzalanan anlaşmaların bir uzantısı olarak Türkiye, Cevat Açıkalın'ı "Fevkalade Murahhas" olarak atayarak Sancak'a gönderdi. Açıkalın 14 Temmuz'da[92] Collet'e verilen yetkilere

87 Çelenk, *a.g.e.*, s. 90.

88 Türk askerlerinin Sancak'a girmesinden önce UEB kapatıldı, lideri Zeki Arsuzi tutuklandı. Türk askerlerinin girmesinden üç gün sonra serbest bırakılan Zeki Arsuzi, kendisine yakın kişilerle birlikte Sancak'tan ayrılıp Suriye'ye gitmek zorunda kaldı. Aoyama, *a.g.e.*, s. 12.

89 Ö. B. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya.

90 V. B. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

91 B.C.A. (030.10.224.511.3).

92 B.C.A. (030.10.224.511.9)1.

eşit yetkilerle donatılmış olarak Sancak'a gitti.[93] 15 Temmuz'da Açıkalın ile Collet arasında yapılan görüşmede, seçim işlemleri konusunda uzlaşmaya varıldı. Buna göre, yalnızca Türk ve Fransız temsilcilerden oluşan bir Seçim Komisyonu kurularak seçim işlemleri tamamlanacaktı.[94]

Seçmen kayıt işlemlerinin 22 Temmuz'da yeniden başlatılması kararlaştırıldı.[95] Yeni oluşturulan Seçim Komisyonu bir beyanname yayınlayarak bu kararı halka duyurdu. Bu beyannamenin son kısmında, seçmen kayıt işlemlerine yönelik hareketlerin ağır biçimde cezalandırılacağı, Sancak'ın "hakiki siyasi menfaatlerine" aykırı davranışlara izin verilmeyeceği bildirilmiştir. Ancak, Sancak'ın "hakiki siyasi menfaatleri"ni kimin, nasıl belirleyeceği belirtilmiyordu. Esasında, bunun diğer bir anlamı, Sancak'ta Türkiye aleyhtarı herhangi bir faaliyete izin verilmeyeceğidir.[96]

Türk ve Fransız yetkililer, Sancak'ta seçim işlemlerinin bir an önce tamamlanmasını hedeflediler. Bu nedenle, seçmen kayıt işlemlerinin MC Seçim Komisyonu'nun bıraktığı yerden devam ettirilerek tamamlanmasını kararlaştırdılar.[97] Böylece çok

---

93 Shields, *a.g.e.*, s. 232-233.

94 Varılan uzlaşma çerçevesinde, gereksiz konuma gelen Başvuru Komiteleri kaldırılacak, seçimlerde görevli olan Özel Mahkeme iki Türk ve bir Fransız hâkimden oluşacak, komisyonun işini engelleyecek maddeler değiştirilecek, yeni seçim büroları açılacak ve Seçim Komisyonu'nda Türk Cemaat temsilcisi dışında temsilci olmayacaktı. Aynı görüşmede, oluşturulacak yeni Seçim Komisyonu'nun Collet, Açıkalın, Sancak Valisi Abdurrahman Melek ve Türk Cemaati Temsilcisi Abdülgani Türkmen'den oluşması kararlaştırıldı. B.C.A. (030.10.224.511.9).

95 B.C.A. (030.10.224.511.10).

96 Collet ve Açıkalın'ın imzasıyla yayınlanan bu beyannamenin son kısmında şöyle denilmektedir: "Yapılacak seçim işlerini ihlal mahiyetinde görülecek en ufak bir suç bu işlere kafil olan iki devletin uhdelerine aldıkları vazifeyi işkal edeceğinden, Fransız ve Türk hükümetleri mümessilleri, herhangi bir intizamsızlığı tecziye ve vaziyeti, menafi'i şahsileri veya Sancağın hakiki siyasi menfaatlerine muhalif ideolojilerle istismare kalkışacak olan herhangi bir kimseyi kanunen takip için en şiddetli tedbirleri almakta tereddüt göstermeyeceklerdir." "Komisyonun Beyannamesi", *Yenigün*, 20 Temmuz 1938, s. 1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

97 "Intihab Müşterek Bir Komisyonun Nezaretinde Yapılacak", *Yenigün*, 18 Temmuz 1938, s. 1.

büyük kısmı tamamlanmış olan seçmen kayıtlarının yeniden yapılması ile zaman kaybedilmemiş olacaktı. Ancak, yeni kurulan Seçim Komisyonu'nun hedefi olan Sancak'ta Türk çoğunluğun sağlanabilmesi için, MC Seçim Komisyonu'nun hazırladığı listelerde birtakım değişiklikler yapıldı. Kararları kesin olan ve hiçbir şekilde itiraz edilemeyen bu yeni Seçim Komisyonu, MC Seçim Komisyonu tarafından seçmen listelerine kaydedilmiş olan yüzlerce kişinin isimlerini seçmen listelerinden çıkardı.[98]

Listelerden bazı seçmen isimlerinin silinmesinin yanı sıra, yeni Seçim Komisyonu, seçmen kayıt işlemleri tamamlanmış olan bazı yerlerde, seçmen kayıt işlemlerinin yeni baştan yapılmasına karar vermiştir. Reyhaniye'de, kayıt işlemleri sırasında çok sayıda Kürt ve Arap'ın "usulsüz" biçimde seçmen listelerine yazıldığı gerekçesiyle, bu bölgede kayıtların yeniden yapılması kararlaştırıldı.[99] Bu kararın esas sebebi, söz konusu yörede yaşayan Kürtlerin, yapılan baskılara rağmen kendilerini Türk Cemaati yerine Kürt Cemaati'ne yazdırmaları ve yöredeki Sünni Arapların da benzer bir tavır takınmasıdır. Sancak'ta Türk askerlerinin de bulunduğu bir ortamda kayıtlar yenilenirken, bu cemaatlerin, kendilerini Türk Cemaati'ne yazdırmaları konusunda yapılan baskılara direnmelerinin imkânı kalmamıştı.

Seçim işlemlerinin tamamlanması

22 Temmuz'da yeni Seçim Komisyonu denetiminde yeniden başlatılan seçmen yazılım işlerinin 1 Ağustos, saat 18.00'da tamamlanacağı ilan edildi.[100] Seçmen yazılım sonuçları, sürpriz olmayan biçimde, Türkiye ile Fransa arasında Mart 1938'de varılan uzlaşı çerçevesinde gerçekleşti. Türk Cemaati'ne yazı-

98 İsimleri seçmen listelerinden silinen ve sayıları seçmen yazılımı sonuçlarını etkileyecek düzeyde olan bu kişilere dönük işlemler için alman kararlarda, söz konusu kişilerin Sancak vatandaşlığına hakları olmadığı, kayıtlarının hile ile yapıldığı gibi çeşitli gerekçeler gösterilmiştir Melek, *a.g.e.*, s. 60-61. Seçim Komisyonu'nun bu kararları hakkında bkz. "İntihap hakkında tebliğ ve kararlar", *Yenigün*, 21 Temmuz 1938, s. 3.

99 "7 numaralı karar", *Yenigün*, 21 Temmuz 1938, s. 3.

100 "Karar numara 15", *Yenigün*, 3 Ağustos 1938, s. 1.

lanların, toplam seçmenlerin % 63.5'ini oluşturduğu duyuruldu.[101] Sancak Anayasası'nda belirtildiği üzere, her cemaate verilecek ikinci derece seçmen ve milletvekilliği sayısını da belirleyen seçmen yazılım sonuçları, Birinci Derece Seçim sonucu olarak kabul edildi. İkinci Derece Seçmen sayısı, her 100 Birinci Derece Seçmen'e, 1 İkinci Derece Seçmen verilmesi şeklinde belirlendi. Seçim Komisyonu, 2 Ağustos tarihli 15 numaralı kararı ile seçim sonuçlarının aşağıdaki tabloda gösterildiği biçimde gerçekleştiği duyurdu.

TABLO 3
1 Ağustos 1938'de Tamamlanan Birinci Derece Seçim Sonuçları

	Kayıt edilen birinci derece seçmen sayısı	*Birinci derece seçmen oranı (%)**	*İkinci derece seçmen sayısı*	*Meclisteki vekil sayısı*	*Meclisteki vekil oranı (%)**
Türk Cemaati	35.847	62.9	358	22	55
Alevi Cemaati	11.319	19.9	113	9	22.5
Ermeni Cemaati	5.504	9.7	55	5	12.5
Rum-Ortodoks Cemaati	2.098	3.7	20	2	5
Arap Cemaati	1.845	3.2	18	2	5
Diğer Cemaatler	359	0.6	-	-	-
TOPLAM	56.972*	100		40	100

(*) Yayınlanan verilere göre hesaplanmıştır.
Kaynak: "Karar numara 15", *Yenigün*, 3 Ağustos 1938, s. 1.

Seçim sonuçlarını gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde bazı önemli hususlar göze çarpmaktadır. Bu sonuçlarda, Sancak Anayasası'nda belirtilen 7 cemaat yerine sadece 6 cemaate yer verilmiş, Kürt Cemaati'ne kayıt olanlara dair herhangi bir veri sunulmamıştır. Halbuki, Tablo 2'de verilen MC Seçim Komisyonu verilerine göre, 22 Haziran itibariyle kayıt olan seçmenlerin % 0.8'i, yani yaklaşık 360 kişi Kürt Cemaati'ne yazılmıştı. Yayınlanan sonuçlarda Kürt Cemaati'ne yer verilmemesi, özellikle yukarıda değinilen Reyhaniye'deki seçmen ka-

101 "Tescil neticelendi: Türkler yüzde altmış üç buçuk ekseriyetle çokluklarını isbat ettiler", *Yenigün*, 3 Ağustos 1938, s. 1.

yıt işleminin yeniden gerçekleştirilmesi sırasında bu gruptaki seçmenlerin, Türk Cemaati'ne yazıldığı şüphesini uyandırmaktadır. Tablo 3'teki sonuçların incelenmesinden göze çarpan bir diğer husus da, Tablo 2'deki verilere göre Türk Cemaati'ne yazılan seçmenlerin oranının % 45.8'den % 62.9'a yükselmesi, buna karşın Alevi, Ermeni, Rum-Ortodoks ve Arap Cemaatleri oranlarının ciddi biçimde düşmesidir. Diğer bir deyişle, MC Seçim Komisyonu'nun işlemlerini durdurduğu 22 Haziran ile, yeni Seçim Komisyonu'nun seçmen yazılımını tamamladığı 1 Ağustos arasında geçen kırk günlük süre içerisinde, Türk Cemaati'ne yazılanların sayısı 15 bin civarında artarken, geriye kalan cemaatlere yazılan seçmenlerin sayısı artmak bir yana, önemli düşüşler göstermiştir. Ayrıca, Tablo 3'teki sonuçlara göre, Türk Cemaati % 63'e yakın seçmen yazılımına sahipken, yani oransal olarak 25 milletvekilliğine sahip olması gerekirken, yalnızca 22 milletvekilliğini, yani % 55'ini almıştır. Bu sonuç da seçim sonuçlarının Mart 1938 Uzlaşısı'nda belirlenen 22-40 oranına göre tamamlanmasının önceden kararlaştırıldığını teyit etmektedir.

Ağustos 1938'deki Birinci Derece Seçim sonuçları, 1936'daki Sancak nüfus verileriyle karşılaştırıldığında ise çok daha çarpıcı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Tablo 1 ve Tablo 3'teki oransal veriler dikkate alındığında, Sancak'taki Türk nüfusu 1936'da % 38.9'dan Ağustos 1938'de % 62.9'a yükselmiş görünmektedir. Türk nüfusundaki bu artışa karşın, iki dönem arasında diğer bütün grupların oranlarında önemli düşüşler görünmektedir. Tablo 2'deki veriler de dikkate alındığında, farkın özellikle MC Seçim Komisyonu'nun Sancak'tan ayrılmasının ardından arttığı anlaşılmaktadır. Türk-Fransız işbirliği ile kurulan yeni Seçim Komisyonu'nun ortaya koyduğu veriler ise, 1936 yılındaki verilerin çok uzağında, Türkiye'nin Sancak'taki amaçlarına göre tasarlanmış görünmektedir.

Seçmen kayıt işlemlerinin 1 Ağustos'ta tamamlanmasıyla birlikte Türkiye kurulacak mecliste çoğunluk hedefini sağlamış oldu. Bundan sonraki aşamada ise, meclise girecek milletvekillerinin kimler olacağı konusunda yoğun çalışmalar gerçek-

leştirildi. Bu faaliyetler sırasında, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye sadece Türk Cemaati'ne ayrılan 22 milletvekilinin ve devlet başkanı, başbakan ve bakanların kimler olacağını belirlemekle yetinmemiş, bunun yanı sıra, diğer cemaatlerden meclise girecek milletvekillerinin, Türkiye'nin tezlerine muhalif olmayan kişilerden oluşması için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur.[102] Bu kapsamda, Sancak davasını takip etmekle daha önceden görevlendirilmiş olan dönemin Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, 10 Ağustos 1938'de Dörtyol'da, Tayfur Sökmen, Cevat Açıkalın ve Antakya'ya başkonsolos olarak atanan Fethi Denli'nin katılımıyla bir toplantı düzenledi.[103] Bu toplantıya daha sonra Abdurrahman Melek de katıldı.[104] Bu toplantıda, meclise kimlerin milletvekili olarak gireceği, Devlet Başkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve Bakanların kimler olacağı konuları görüşüldü. Toplantıda Sökmensüer, Sökmen'in yeni devletin Cumhurbaşkanı olmasını Atatürk'ün bizzat istediğini bildirmiştir. Bu görevi kabul etmek istemeyen Sökmen, Atatürk'ün ısrarı üzerine sonradan bu görevi kabul etti.[105] Türk Cemaati dışındaki cemaatler adına meclise girecek milletvekillerinin de Türkiye'ye muhalif olmayan kişilerden seçilmesi ve bunun Melek tarafından sağlanması kararlaştırıldı.[106]

---

102 Melek, *a.g.e.*, s. 61-65; Sökmen, *a.g.e.*, s. 106-108.

103 Sökmen, *a.g.e.*, s. 106. Şükrü Sökmensüer de toplantıdaki kişilerin Sökmen'in belirttiği kişiler olduğunu söylemiştir. Bkz. Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 116.

104 Melek, *a.g.e.*, s. 61. Abdurrahman Melek, Cevat Açıkalın'ın kendisini toplantı hakkında bilgilendirdiğini ve Dörtyol'a gitmesini istediğini belirtir. Açıkalın'dan bir gün sonra Dörtyol'a gittiğini belirten Melek, o sırada Sökmensüer, Sökmen, Açıkalın ve Denli'nin toplantı halinde olduğunu ve onlara katıldığını belirtir. Bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 61. Kitabında bu toplantıyı ayrıntılı biçimde anlatan Sökmen ise Melek'in bu toplantıya katıldığını belirtmemektedir. Bu durum ikili arasında süreç içerisinde gelişen ve önceki bölümlerde değinilen fikir ayrılığının bir yansıması olabilir.

105 Sökmen, *a.g.e.*, s. 106-108; İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 117, 194-195; Soyak, *a.g.e.*, s. 619.

106 Melek, *a.g.e.*, s. 62. O dönemde, hem Sancak Valisi hem de milletvekili adaylarının adaylık başvurularını değerlendiren Seçim Komisyonu'nun üyesi olan Melek'in Türkiye muhaliflerinin meclise girmelerini engellemesi çok da zor olmadı.

Şükrü Sökmensüer Dörtyol'daki toplantının ardından Ankara'ya dönerek bir rapor hazırladı. Bu raporda Devlet Başkanlığı, Başbakanlık, Meclis Başkanlığı ve Bakanlıklar için adaylar belirtilmiştir. Raporda, mecliste Türk Cemaat milletvekillerinin çoğunluğu sağlayabilmeleri için bakanların meclis dışından seçilmesi önerilmiştir. Ayrıca, meclise girecek 22 Türk Cemaat temsilcisi için, 22 kişilik asıl ve 22 kişilik de yedek bir liste hazırlanarak, belirlenecek milletvekillerinin Türk olması ve Ankara'ya bağlı olması gerektiği vurgulanmıştı. Bunlara ilave olarak raporda, son dönemde Türkiye yanlısı bir tavır takman bölgenin önde gelen yerel elitleri de unutulmayarak Bereket, Adalı ve Kuseyri Aileleri'nden temsilcilerin meclise milletvekili olarak girmesi gerektiği belirtilmiştir.[107] Ankara'da bu faaliyetler devam ederken, Sancak'taki Türk Cemaat lideri Abdülgani Türkmen, milletvekilliği için henüz hiçbir adayın belirlenmediği yolunda beyanat verdi.[108]

Ankara'nın kararları doğrultusunda belirlenen Türk Cemaati'nin 22 milletvekili adayı, Hatay Halk Partisi'nin Antakya'da yapılan toplantısında Cevat Açıkalın tarafından duyuruldu. Açıkalın ayrıca, Devlet Başkanlığı'na Tayfur Sökmen, Meclis Başkanlığı'na Abdülgani Türkmen, Başbakanlığa da Abdurrahman Melek'in getirileceğini duyurdu. İsimleri Açıkalın'ın okuması, bu kişilerin Türkiye tarafından belirlendiğinin bariz göstergelerinden birisidir. Çünkü, Açıkalın o dönemde Sancak'ta Türkiye adına bulunan en yetkili kişi konumundaydı.[109]

Hatay Halk Partisi'nin toplantısında okunan Türk Cemaati'nin milletvekili aday listesi, daha sonra Parti'nin bir beyannamesi ile birlikte gazetelerde ilan edilerek halka duyuruldu.

---

107 Aktaran, Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 414-415.

108 "Mebusluk için hiçbir namzet tespit edilmiş değildir", *Yenigün*, 13 Ağustos 1938, s. 1.

109 Ancak açıklanan 22 kişilik liste Hatay Halk Partisi'nin bazı üyelerinde şaşkınlığa yol açtı. Çünkü listede, uzun süre Türkiye'ye muhalefet etmiş ancak son dönemde işbirliği yapmaya başlayan Suphi Bereket, Mehmet Adalı gibi kişilerin de isimleri vardı. Uzun süre Türkiye yanlısı faaliyetlerde rol oynamış kişiler, listede bu kişilerin yer almasını kendilerine yapılan bir haksızlık olarak algıladılar. Melek, *a.g.e.*, s. 62.

Bu beyanname, Türkiye'nin Hatay Halk Partisi üzerindeki etkisinin açık bir göstergesi durumundadır. Nitekim, beyannamede Türkiye'deki rejimin ortaya koyduğu ilkeler, Hatay Halk Partisi'nin de ilkeleri olarak ortaya konulmaktadır. Bu konuda, yayınlanan beyannamenin 4. Maddesinde şöyle denilmektedir: "Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Layiklik, kültürel milliyetçilik, İnkilapçılık, devlet idaresinde hâkim kılacağımız ana prensiplerdir."[110]

Birinci Derece Seçim sonuçlarının ilanından sonra seçimlerle ilgili gerçekleştirilen işlemler formaliteden ibaretti. Seçim Komisyonu, 3 Ağustos'ta aldığı kararla, seçmen yazılımı sonuçlarına göre cemaatlere verileceği bildirilen ikinci derece seçmenlerin ve milletvekilliklerinin Sancak kazaları arasında nasıl dağıtılacağını duyurdu.[111] Bundan sonra, seçim işlemlerinin geriye kalan kısmının tamamlanması için işlemler hızlandırıldı. İkinci derece seçmen olabilmek için Seçim Komisyonu'na başvuranların kayıt işlemleri 8 Ağustos'ta tamamlandı.[112] Türk, Ermeni ve Arap Cemaatleri'nden ikinci derece seçmen olabilmek için başvuranların sayısı, bu cemaatlere ayrılan kontenjanı aşmadığından, bu kişiler kendi cemaatlerinden ikinci derece seçmen olarak kabul edildiler. Alevi ve Rum-Ortodoks Cemaatleri'nde ise başvuruda bulunan kişi sayısı kontenjanı aştığı için, bu cemaatlerden ikinci derece seçmenlerin belirlenmesi için 19 Ağustos'ta seçim yapılması kararlaştırıldı.[113] Ancak daha sonra, Alevi ve Rum-Ortodoks Cemaatle-

110 Beyannamenin tam metni için bkz. "Hatay Partisinin Bütün Hataylılara Beyannamesi", *Yenigün*, 19 Ağustos 1938, s. 1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı beyanname, 20 Ağustos'ta *Hatay* gazetesinde de yayınlanmıştır, bkz. "Partinin beyannamesi", *Hatay*, 20 Ağustos 1938, s. 1.

111 Bu karara göre Antakya Kazası'nda 14 Türk, 7 Alevi, 2 Ermeni, 2 Arap ve 1 Rum-Ortodoks, İskenderun Kazası'ndan 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni ve 1 Rum-Ortodoks, Kırıkhan Kazası'ndan ise 5 Türk ve 2 Ermeni milletvekili seçilecekti. Bkz. "16 numaralı karar", *Yenigün*, 4 Ağustos 1938, s. 2. 9 Ağustos'ta alınan 17 numaralı kararla, Antakya'da Türk Cemaati'ne ayrılan milletvekilliği sayısı 14'ten 13'e düşürüldü, Kırıkhan'daki ise 5'ten 6'ya yükselmiştir. Bu değişiklik sonucunda kurulacak meclisteki Türk Cemaati'nin milletvekilliği sayısı değişmemiştir. Bkz. "17 numaralı karar", *Yenigün*, 10 Ağustos 1938, s. 2.

112 "Hatay Meclisi Şehrimizde Toplanacak", *Yenigün*, 8 Ağustos 1938, s. 1.

113 "18 numaralı karar", *Yenigün*, 10 Ağustos 1938, s. 4.

ri'ndeki kontenjan fazlası ikinci derece seçmen adayları istifa ettiği için, 19 Ağustos'taki seçime gerek kalmadı.[114] İkinci derece seçmenlerin isim listeleri kaza ve nahiyelerde asılıp gazetelerde ilan edildi.[115]

Milletvekili olabilmek için 20 Ağustos'a kadar Seçim Komisyonu'na başvuruda bulunmak gerekiyordu. Başvurular, Komisyonun incelemesinden geçtikten sonra kabul ediliyordu. Komisyonun incelemesi bittiğinde milletvekilliği adaylık başvurusu kabul edilenlerin isim listeleri gazetelerde yayınlandı.[116] Ardından da, Seçim Komisyonu'nun bir kararıyla, başvuru tarihinin dolduğu tarihte, milletvekili olabilmek için başvuranların sayısı, cemaatlere ayrılan kontenjanla eşit olduğundan, başvurusu kabul edilenlerin tümü, ikinci tur seçimlerinin yapılması beklenmeden milletvekili seçilmiş sayıldı.[117] Böylece, ikinci derece seçmenlerin oy kullanmasına gerek kalmadan cemaatlere verilen kontenjanlarda kimlerin yer alacağı tespit edilmiş oldu. Bunun ardından, meclisin 2 Eylül'de toplanacağı duyuruldu.[118]

Türkiye tarafından Devlet Başkanı olarak belirlenen Tayfur Sökmen 25 Ağustos'ta Sancak'a gitti.[119] Sökmen, meclisin açılmasını ve kendisini Devlet Başkanı seçmesini beklemeden de Sancak'ta çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bu süre içe-

---

114 "Türk cemaati mebus namzetleri", *Hatay*, 20 Ağustos 1938, s. 1.

115 "Müntehibi sanilerin listesi", *Yenigün*, 11 Ağustos 1938, s. 2; "Müntehibi sanilerin listesi", *Yenigün*, 12 Ağustos 1938, s. 3; "Müntehibi sanilerin listesi", *Yenigün*, 13 Ağustos 1938, s. 3.

116 "Mebuslarımız Tespit ve Kabul Edildi", *Yenigün*, 20 Ağustos 1938, s. 1; "Sair Cemaatler'de Mebus Namzetlerini tesbit ederek Komisyona bildirdiler", *Hatay*, 21 Ağustos 1938, s. 1. Türk Cemaati'nin adayları için bkz. "Partimiz Namzetleri Tespit Edildi", *Yenigün*, 19 Ağustos 1938, s. 1; "Halk partisi namzetlerini tesbit etti", *Hatay*, 20 Ağustos 1938, s. 1. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 65.

117 "İskenderon Sancağı Seçim Komisyonu: 23 Sayılı Karar", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s. 1.

118 "Meclis 2 Eylülde Toplanıyor", *Yenigün*, 22 Ağustos 1938, s. 1; "Mebuslar Meclisi 2 Eylül Cuma günü açılıyor", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s. 1.

119 "Hatay İstiklalinin Kahraman Mücahidi", *Yenigün*, 25 Ağustos 1938, s. 1; R. Siliöz, "Teyfur Sökmeni karşılarken", *Yenigün*, 25 Ağustos 1938, s. 1; "Hataylılar Dün yeni bir Bayram yaptılar", *Hatay*, 26 Ağustos 1938, s. 1; N. Aydın, "Tayfur Sökmen", *Yenigün*, 26 Ağustos 1938, s. 1, 3.

TABLO 4
Cemaat ve Kazalara Göre Milletvekilli Seçilenler

	Antakya kazası	*İskenderun kazası*	*Kırıkhan kazası*	*Toplam*
Türk Cemaati	- Abdülgani Türkmen - Vedi Bilgin - Samih Azmi - Suphi Bereket - Vedi Münir Karabay - İbrahim İnal - Arif Hikmet Celal - İzzet Zekeriya - Bekir Sıdkı Kunt - Ali Mısırlı - Nuri Aydın - Mehmet Adalı - Mehmet Kamil	- Bostan Mercan - Abbas Ülkü - Hamdi Selçuk	- Seydi Oğuz - Arif Hikmet Süral - Bahri Bahadırlı - Cevat Abalı - Abdullah Mursal - Abdurrahman Mursal	22
Alevi Cemaati	- Mehmet Sait Tüleyli - Hasan Ali Davut - Süleyman Tuhani - Mehmet Köse Diyap - Zeynel Abidin Cilli - Selim Mahmut - Salih Güzel	- Davut Şeyh Mehmet Reyhani - Ahmet Celal Abdülhamid		9
Ermeni Cemaati	- İsa Kazancıyan - Agop Davityan	- Marsel Balit - Mihran Keşişyan	- Haçadur Karabacakyan	5
Rum-Ortodoks Cemaati	- Basil Huri	- Kamil Zireyk		2
Arap Cemaati	- Baksanuslu Hacı Rezzuk - Hacıpaşalı Mustafa Fansa			2
Toplam	25	8	7	40

Kaynak: *Yenigün*, 19-20 Ağustos 1938; *Hatay*, 20-23 Ağustos 1938.

risinde, yerel basında Sökmen'in Sancak'taki faaliyetlerine geniş yer ayrıldı.[120] Tayfur Sökmen'in resmi konut olarak kulla-

120 "Bay Sökmen Halkevinde", *Yenigün*, 26 Ağustos 1938, s. 1; "Bay Tayfur Sökmen şerefine", *Yenigün*, 27 Ağustos 1938, s. 1; "B. Tayfur Sökmen", *Hatay*, 28 Ağustos 1938, s. 1; "Tayfur Sökmenin tetkikleri", *Yenigün*, 29 Ağustos 1938,

nacağı yer bile meclisin toplanmasından günler öncesinde belirlendi.[121]

Hazırlıkların tamamlanmasıyla sıra meclisin açılmasına gelmişti. Ancak açılacak meclisin bağımsız olamayacağı açıkça ortadaydı. Suriye Devleti içerisinde "ayrı bir varlık" olması tasarlanan bu yapının en tepesinde bulunması kararlaştırılan Tayfur Sökmen, bu göreve atanırken, TBMM'de Antalya Milletvekili sıfatını taşıyordu[122] ve Devlet Başkanlığı boyunca da bu sıfatı devam etti. Bu nedenle, meclisin açılmasıyla başlayacak dönemin, Türkiye'nin hedefi olan Sancak'ın Türkiye'ye katılması için bir ara dönem olmaktan öteye gitmeyeceği neredeyse kesin gibiydi.

Hatay Devleti'nin kurulmasıyla siyasal açıdan Türkiye'ye katılma istikametine net bir biçimde giren İskenderun Sancağı, bu yeni dönemde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yoğun "uluslaştırma" politikalarına tabi tutulmuştur. Bu açıdan, Hatay Devleti dönemi, bölgenin "Türk" kimliğinin sağlamlaştırılması amacıyla yoğun faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. Sonraki bölümde, siyasal gelişmeler paralelinde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki uygulamalar üzerinde durulmuştur.

---

s. 1, 4; "Tayfur Sökmen tetkikatına devam ediyor", *Yenigün*, 31 Ağustos 1938, s. 1, 2; "Bay Tayfur Sökmenin tetkik gezileri devam ediyor", *Yenigün*, 1 Eylül 1938, s. 1, 3; "Sayın B. Tayfur Sökmenin tetkikleri", *Hatay*, 1 Eylül 1938, s. 1.

121 "Defne oteli Riyaseti Cumhur Sarayı oluyor", *Yenigün*, 29 Ağustos 1938, s. 3.

122 Tayfur Sökmen'in 1935 seçimlerinde TBMM'ye bağımsız Antalya milletvekili seçtirilmesi Atatürk'ün Hatay konusunda kararlılığının göstergelerinden birisi olarak görülebilir. Sökmen'in neden başka bir ilden değil de Antalya'dan milletvekili seçtirildiğinin sorulması üzerine Atatürk "Günü gelince (L) harfi yerine (K) harfini koyacağız. Böylece Antalya Antakya olacak" demiştir. Aktaran, Tünay, a.g.m., s. 458.

ALTINCI BÖLÜM

HATAY DEVLETİ DÖNEMİ: SON SÜRAT ULUSLAŞTIRMA (2 EYLÜL 1938 - 29 HAZİRAN 1939)

2 Eylül 1938'de, Antakya'da Hatay Millet Meclisi'nin (HMM) açılmasıyla, İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye katılması yönünde önemli bir adım atıldı. Siyasal açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olmasının yanı sıra, 2 Eylül'den itibaren Türkiye'ye daha da yakınlaşmak üzere, çeşitli uluslaştırma politikalarının kademeli olarak hayata geçirildiği bir döneme girilmiştir. Türkiye'nin kontrolü altında hayata geçirilen sosyal, kültürel ve ekonomik politikalarla bölge giderek Suriye'den uzaklaşıp Türkiye'ye yakınlaştı. MC tarafından 29 Mayıs 1937'de onaylanan Sancak Statüsü'ne göre, içişlerinde bağımsız ayrı bir varlık, dışişlerinde ise Suriye Devleti'ne bağlı olacağı belirtilen İskenderun Sancağı, bölge idaresi için kurulan hükümet ve meclisin aldığı kararlarla siyasal açıdan da Suriye'den uzaklaştı.

Bir yıldan az bir süre varlığı devam eden İskenderun Sancağı'ndaki yeni oluşumun kalıcı olması neredeyse imkânsız gibiydi. Meclisteki vekillerin belirlenmesinde takip edilen yöntemler ve yeni kurulan yönetimin üst düzey kademelerinin belirlenmesinde izlenilen süreç dikkate alındığında, yeni oluşumu tasarlayanların da oluşturulan düzenin kalıcı olmasını hedeflediklerini söylemek oldukça güçtür. Türkiye'nin istemediği kişilerin meclise sokulmadığı, 5 Temmuz 1938'de bölgeye gelen

Türk askerlerinin yeni düzenin bir koruyucusu konumunda olduğu bir ortamda, 2 Eylül'de başlayan süreç, olsa olsa bir "ara dönem" olabilirdi. Nitekim, süreç içerisinde bu ara dönem, her açıdan bölgenin Türkiye'ye yakınlaştırılması için oldukça verimli kullanıldı ve en nihayetinde meclis, 29 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı aldı. 23 Haziran 1939'da dış politikada önemli bir başarıya imza atan Türkiye, bölgenin kendisine verilmesi konusunda Fransa ile bir anlaşmaya varmıştı. Sürecin en başından itibaren olduğu gibi, 29 Haziran'da Antakya'da toplanan meclis de, Ankara'da belirlenen politikaların yerel uygulayıcısı olarak hareket edip, varlığını sona erdirmiştir.

HMM'nin açıldığı 2 Eylül 1938'den, meclisin kendini feshettiği 29 Haziran 1939'a kadarki dönemin analiz edildiği bu bölüm, üç alt bölüme ayrılmıştır. İskenderun Sancağı'nda yeni kurulan yönetimle Türkiye arasındaki ilişkiler ve Türkiye'nin bu yönetim üzerindeki etkileri ile uygulamalarda ortaya konulan Türklük vurgusu, birinci alt bölümde incelenmiştir. İkinci alt bölümde, uluslaştırma politikalarının nasıl hayata geçirildiğini göstermek amacıyla yeni yönetimin bölgeyi Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştırmak için izlediği sosyal, kültürel ve ekonomik uygulamalar üzerinde durulmuştur. Üçüncü alt bölümde ise, hayata geçirilen uygulamaların bölgedeki farklı topluluklar üzerinde oluşturduğu etki, bunların yönetimle ilişkileri ve süreç içerisinde kendilerini nasıl konumlandırdıkları incelenmiştir.

Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisi ve Türklük vurgusu

Hatay Millet Meclisi kararlarında Türkiye'nin belirleyiciliği

Sancak'ta yapılan seçimlerde olduğu gibi, Millet Meclisi'nin toplandığı ilk günden itibaren, Türkiye'nin süreçteki belirleyici rolü apaçık biçimde ortaya çıkmıştır. Mecliste kimlerin olacağı Ankara tarafından belirlenmişti. Türkiye'nin belirleyici et-

kisi, meclisin açılmasıyla birlikte giderek artmıştır. Türkiye'nin Fevkalade Murahhas olarak atadığı Cevat Açıkalın ve İskenderun Sancağı'na atadığı konsoloslar, meclisin açılmasının ardından da görevlerine devam etmişlerdir. Türkiye adına görev yapan kişiler dışında, yeni yönetimin en etkin pozisyonlarında bulunan kişiler de Türkiye ile olan yakın ilişkilerini arttırarak, yerel uygulamalarında Ankara'dan aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Meclisin, 2 Eylül 1938'de, Antakya'daki Gündüz Sineması'nda yapılan ilk toplantısı, Türkiye'nin kararlaştırdığı biçimde gerçekleşti. Meclisin açılışından önce, kimlerin hangi görevlere getirileceğinin yanı sıra, meclis açılışında yapılacak konuşmalara kadar ayrıntılar önceden Ankara tarafından belirlenmiş durumdaydı.[1] Meclisin açılış toplantısına Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalm, Fransız Yüksek Komiseri'nin temsilcisi olan Collet ile birlikte katıldı. Önce İstiklal Marşı'nın, ardından da Fransız ulusal marşının okunmasıyla meclisin ilk toplantısı başladı. Meclisin en yaşlı üyesi olması nedeniyle Mehmet Adalı'nın geçici başkanlığında açılan toplantıda, ilk olarak Meclis Başkanlığı seçimi yapıldı ve daha önce kararlaştırıldığı üzere Abdülgani Türkmen, oybirliği ile seçildi.[2] Abdülgani Türkmen, seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada, bölgenin tarihi bir Türk yurdu olduğunu vurgulayıp, toplanan meclisin Türkiye ve Atatürk'e olan bağlılığını vurguladı:

> "Milli coğrafyamızda şimdi 'Hatay' diye anılan bu havali Büyük Türk Milleti ve onun şerefli tarihinin ayrılık bilmeyen ve dünya bir araya gelse ayrılmayacak olan kutsal bir yurdudur. [...]
>
> Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Türk Milletine, Cumhuriyet Hükümetine ve istiklalimizi kurtaran, kuran ve koruyan Ulu Şef Atatürk'e milletimizin ve meclisimizin derin şükran-

1 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 415.

2 Meclis'in ilk toplantısı hakkında daha fazla bilgi için bkz. "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s. 1-4; "Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti", *Hatay*, 2 Eylül 1938, s. 1; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, haz. Mehmet Tekin, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 25-36.

larını ve sarsılmaz bağlılıklarını sunmak hepimiz için şerefli bir ödevdir."[3]

Abdülgani Türkmen'in konuşmasının ardından, Meclis Başkan Vekilleri ve Kâtipler'in seçimi gerçekleştirildi. Bu işlemlerin ardından, çok sayıda milletvekili meclis kürsüsünden ateşli konuşmalar yaptı. Yapılan konuşmalarda, bölgenin tarihsel olarak bir Türk vatanı olduğu, bölgede yaşayan Arap Alevilerin Türk olduğu gibi, daha önce Türkiye'nin ortaya atmış olduğu tezler ateşli konuşmalarla dile getirilerek, Türkiye ve Atatürk'e olan bağlılık defalarca vurgulandı. Milletvekillerinin yemin etmesinin ardından da Devlet Başkanlığı seçimi yapıldı ve daha önce Ankara tarafından kararlaştırıldığı üzere, Tayfur Sökmen Devlet Başkanı seçildi. Seçimin ardından, meclisten seçilen bir heyet, Turizm Oteli'nde bulunan Tayfur Sökmen'e kararı tebliğ etmekle görevlendirildi.[4]

Türkiye'nin süreçteki belirleyici rolünü sergilemesi açısından ilginç bir olay, meclis toplanmadan önce Türkiye'de yayınlanan gazetelerin ilk sayfalarında Tayfur Sökmen'in resminin yayınlanıp, Devlet Başkanlığı'na kendisinin seçileceğine dair haberlere yer verilmesi olmuştur.[5] Bu durum, bir anlamda, meclisteki oylamanın sadece bir formaliteden, daha önce alınan kararların onaylanmasından ibaret olduğunu teyit etmektedir. Meclis Başkanlığı seçiminde olduğu gibi, Devlet Başkanlığı seçiminde de kararın oybirliği ile alınması, sürecin önceden ne kadar ayrıntılı biçimde planlandığının bir göstergesidir. Bu seçimler bir kez daha, sürecin Türkiye'nin planladığı gibi işleyeceğini ve sadece bu planlara muhalif olmayacak kişilerin meclise girmesine izin verildiğini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

---

3 Konuşmanın tam metni için bkz. "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s. 2, 3; "Hatay Meclisi dün sabah büyük bir merasimle açıldı", *Kurun*, 3 Eylül 1938, s. 2; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 26-30.

4 "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s. 1; "Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti", *Hatay*, 2 Eylül 1938, s. 1.

5 "Hatay Meclisi bugün açılıyor", *Kurun*, 2 Eylül 1938, s. 1, 6.

Yeni açılan mecliste Türkiye'nin etkisi, kilit konumda bulunan pozisyonlara Ankara'nın belirlediği kişilerin seçilmesini sağlamakla sınırlı kalmadı. Meclis çalışmalarında kullanılan dil, bunun önemli bir göstergesidir. MC tarafından onaylanan Sancak Statü ve Anayasası'nda resmi diller olarak Türkçe ve Arapçanın kullanılacağı belirtildiği halde, meclis açılışında tüm konuşmalar Türkçe yapıldı. Meclisin bundan sonraki dokuz ayı aşkın faaliyetlerinde de sadece Türkçe kullanılmasına büyük önem verildi. Bu doğrultuda, Türkçeleri zayıf olduğu için meclise verdikleri önergeleri Arapça hazırlayan milletvekillerinin çalışmaları Türkçeye çevrilip, o şekilde meclisteokundu.[6]

Kullanılan dile ilave olarak, yeni rejim için kabul edilen isim de Türkiye'nin etkisini sergiler niteliktedir. Nitekim, meclisin ilk toplantısında alman kararlardan birisi de İskenderun Sancağı'nda oluşturulan yeni yapının adının "Hatay Devleti" olarak kabul edilmesi olmuştur.[7] Böylece, daha önceki bölümlerde üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu gibi, Türk Tarih Tezi paralelinde kurgulanan "Hatay" adı, İskenderun Sancağı'nda yeni kurulan rejimin adı olarak kabul edilmiş oldu. Buna ilave olarak, HMM'deki görüşmelerin nasıl yapılacağına dair görüşme-

6 Meclisin 26 Aralık 1938'deki oturumunda İskenderun Kazası'ndan Rum-Ortodoks Cemaati adına milletvekili seçilen Kamil Zireyk'in Türkçesi zayıf olduğu için ekonomi ile ilgili Arapça hazırladığı önerge Türkçeye çevrilip mecliste okundu. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 227-231.

7 "Hatay Meclisi açıldı", *Son Posta*, 3 Eylül 1938, s. 1; "Hatay Meclisi dün sabah büyük bir merasimle açıldı", *Kurun*, 2 Eylül 1938, s. 1, 2; "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s. 1; "Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti", *Hatay*, 2 Eylül 1938, s. 1. MC'nin kabul ettiği Sancak Statü ve Anayasası'na göre 'ayrı bir varlık' olması öngörülen rejimin adının ne olacağı belirtilmemiş, daha önceden olduğu gibi 'Sancak' adı kullanılmıştır. HMM'nin yeni rejim için 'Hatay Devleti' adını kabul etmesiyle birlikte bu ismin kullanımı kısa sürede yaygınlaşmıştır. 23 Haziran 1939'da "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma"da ise 'Hatay Devleti' yerine 'Hatay' adı kullanılmıştır ki zaten bu anlaşma orada kurulu olan rejimin sona ermesini öngörmekteydi. İngilizce bazı kaynaklarda kurulan rejimin adı olarak Hatay Devleti yerine Hatay Cumhuriyeti adının kullanıldığı (bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 234) görülmektedir. Bu çalışmada, konu hakkında yapılan çalışmaların çoğunda olduğu gibi (örnek olarak bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 185), Hatay Devleti adı kullanılacaktır.

lerde de Türkiye'nin etkisi açık biçimde ortaya çıkmıştır. Müzakerelerin nasıl yapılacağı konusunda, daha önce Suriye'deki meclis çalışmaları konusunda oldukça tecrübeli olan Suphi Bereket, Suriye'deki usullerin uygulanmasını önerince, kendisine büyük tepki gösterilmiş ve HMM'de sadece Türkiye'deki kanun ve usullerin örnek alınabileceği bildirilmiştir.[8]

Meclisin 3 Eylül 1938 tarihindeki toplantısında, TBMM'de Antalya Milletvekilliği görevi devam etmekte olan Tayfur Sökmen yemin ederek, Hatay Devleti Başkanlığı görevine başlamış oldu.[9] Böylelikle, farklı bir ülkenin parlamentosunda görev yaparken başka bir ülkenin devlet başkanlığını üstlenmek gibi eşine az rastlanır bir durum ortaya çıkmış oldu. Göreve başlamasının ardından Sökmen'in Atatürk'e gönderdiği telgraf, yeni rejimin Türkiye'ye bakışını sergilemesi açısından önemlidir:

> "Türkiyenin Ulu Önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım sayesinde istiklaline kavuşmuş olan Hatay'ın Ulu Şef Atatürke ve Büyük Millet Meclisine karşı beslediği minnet ve şükran ve bağlılık hislerini bu vesile ile de arzetmekle son derece bahtiyarım.
>
> Vazifemin ifası sırasında yüksek alaka ve irşatlarınızın esirgenmemesi dileğiyle candan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı sunarım."[10]

Devlet Başkanı olarak seçilen Sökmen, Ankara tarafından kararlaştırıldığı üzere, eski İskenderun Sancağı Valisi Abdurrahman Melek'i hükümet kurmakla görevlendirdi.[11] Başbakan dışında dört bakandan oluşan hükümetin tamamı Türklerden oluşuyordu. Kabinedeki tüm kişiler HMM'deki Türk

8 Bu konunun ayrıntıları için bkz. Selçuk, *a.g.e.*, s. 58-59.

9 "Cümhur Reisimiz Bugün İlk Nutkunu Alkışlar Arasında Okudu", *Yenigün*, 3 Eylül 1938, s. 1; "Devlet Reisimiz Parlamentoda", *Hatay*, 4 Eylül 1938, s. 1; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 37-39.

10 Telgrafın tam metni ve Atatürk'ün cevabı için bkz. "Atatürk'e Hatay devlet reisinden bağlılık telgrafı geldi", *Kurun*, 5 Eylül 1938, s. 1, 4 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Bu konuda ayrıca bkz. "Atatürk'le Cumhurreisimiz arasında taati edilen telgraflar", *Yenigün*, 5 Eylül 1938, s. 1.

11 "Valimiz Doktor A. Melek Başvekil Olarak Kabineyi Teşkil Etti", *Yenigün*, 5 Eylül 1938, s. 1; "Kabine kuruldu", *Hatay*, 6 Eylül 1938, s. 1.

çoğunluğu korumak amacıyla mecliste bulunmayan kişilerden seçildi. HMM'nin 6 Eylül'deki toplantısında Melek, hükümet programını okudu. Konuşmasında, "Canla başla bağlı olduğumuz Ulu Şefimiz Atatürk'ün nur ve iman saçan ilham ve eserleri, Türk'ün ruhunda mevcut olan azim ve fedakârlık bize bütün bu güçlükleri yenmek kudretini gösterecektir" diyen Melek, kurulan hükümetin programının "ruhu ve esası Kemalizm rejimi ve bunun bütün icabatı"dır dedi. Konuşmanın ardından yapılan oylamada güvenoyu alan hükümet, resmen göreve başladı.[12]

Hükümet programının okunarak, hükümete güvenoyu verilmesi dışında, 6 Eylül'de HMM'de iki önemli icraat daha gerçekleştirildi. Bunlardan birincisi, MC tarafından Mayıs 1937'de kabul edilen Sancak Statü ve Anayasası'nın yerine geçecek yeni bir anayasanın kabul edilmesi olmuştur. MC'nin kabul ettiği metinlerden farklı olarak HMM'nin kabul ettiği anayasa, Hatay Devleti'ni "Türklük esasına" dayanan ayrı bir devlet olarak tanımlamaktadır.[13] MC tarafından onaylanan Sancak Statüsü'nün 1. Maddesi'nin ilk fıkrasında "Sancak, içişlerinde bütünüyle bağımsız olan bir ayrı varlıktır" denilmekte, ikinci fıkrada "Sancak'ın dışişleri Suriye Devletince yönetilir" ibaresi yer almakta ve üçüncü fıkrada da "Sancak ile Suriye için tek gümrük ve para düzeni vardır" denilmekteydi.[14] HMM'nin kabul ettiği Hatay Anayasası'nın 1. Maddesi'nde ise "Hatay, dahili işlerinde tam bir istiklali haiz 'Türk ekseriyetine müstenid ve Cumhuriyet rejimi ile idare olunan' ayrı ve müstakil bir varlık teşkil eden bir devlettir" denilmektedir. Devlet merkezi'nin Antakya olacağı belirtilen Anayasada, Hatay'da yaşayan vatandaşların kanun önünde ırk, dil, din farkı gözetilmeden eşit olacağı ifade edilmektedir.[15]

12 "Meclis, ilk Hatay kabinesine ittifakla itimad beyan etti", *Yenigün*, 6 Eylül 1938, s. 1; "Meclis Kabineye ittifakla güven verdi", *Hatay*, 8 Eylül 1938, s. 1; "Hatay meclisinde Başvekil beyannamesini okudu", *Kurun*, 8 Eylül 1938, s. 1.

13 "Yeni Anayasamız", *Yenigün*, 6 Eylül 1938, s. 1.

14 Soysal, *a.g.e.*, s. 556.

15 HMM tarafından kabul edilen Anayasanın tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 47-50. Bu konuda ayrıca bkz. "Hatay Anayasası", *Yenigün*, 6 Eylül 1938, s. 2.

Ancak kabul edilen Anayasa metninde, içişlerinde tam bağımsız olunduğu ilk maddede yer almasına rağmen, dışişleri ve Suriye ile gümrük ve para birliği konusunda herhangi bir ibare yer almamaktadır. Yeni Anayasa'da bu konulara dair hükümlerin bulunmamasının bir tesadüf olmadığı, süreç içinde meydana gelen gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Nitekim, ileriki sayfalarda üzerinde durulacağı gibi, Hatay Devleti'nin kısa bir süre sonra kendi gümrüklerini oluşturma yoluna gittiği görülecektir. Buna ilave olarak, süreç içerisinde Hatay Devleti yöneticileri, dışişlerinde Suriye'den bağımsız hareket etme ve Suriye Lirası yerine Türk Lirası'nı kullanma yoluna gittiler.

6 Eylül'de HMM'nin diğer önemli icraatı, sembolik olarak Türkiye'ye bağlılığın en önemli göstergelerinden birisini oluşturan bayrağın kabul edilmesi olmuştur. Kabul edilen "Hatay Bayrağı Kanunu"nun 1. Maddesi'ne göre "Hatay bayrağı al zemin üzerine beyaz bir ay ve etrafı beyaz ve ortası al bir yıldızdır."[16] Yani, Hatay Devleti Bayrağı olarak kabul edilen bayrak, Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağıyla neredeyse aynıydı, tek fark bayrakta yer alan yıldızın içinin kırmızı renkte olmasıydı. Bayrak Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından, bayrak törenle HMM binasına çekildi.[17] Meclis üyelerinden Hamdi Selçuk, yaptığı konuşmada, Hatay Bayrağı'nın bizzat Atatürk tarafından çizildiğini belirtti.[18]

Kabul edilen Hatay bayrağı, Türkiye bayrağının neredeyse aynısı olmasından dolayı bölgenin "Türklüğünü" vurgulaması açısından önemli bir sembolik değere sahiptir. Bu sembolik değerinin yanı sıra, kabul edilen bayrak, Hatay Devleti'nin Suriye'den "ayrı bir varlık" olma durumunu vurgulama işlevi de görmüştür. Hatay'da çeşitli alanlarda hızla kullanımı yaygınlaşan bayrak, İskenderun Limanı'nda da kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak, Türkiye'den gelen bir geminin, İskenderun Li-

16 "Hatay Bayrağı kanunu", *Yenigün*, 7 Eylül 1938, s. 1.

17 "Dün en mutlu günlerimizden birini daha yaşadık: bayrağımıza kavuştuk", *Yenigün*, 7 Eylül 1938, s. 1; "Millet Meclisinin 4üncü celsesi", *Hatay*, 8 Eylül 1938, s. 1.

18 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 53. Bu konuda ayrıca bkz. Selçuk, *a.g.e.*, s. 71.

manı'na girerken Hatay bayrağı çekmesiyle başlayan bu uygulama, kısa sürede yaygın hale getirilmiştir.[19] Hükümetin aldığı kararla, limana girmek isteyen yabancı gemilere Hatay bayrağını çekme zorunluluğu getirilmiştir. Uygulamanın başlamasının ilk günlerinden itibaren İngiliz ve Alman gemileri Hatay bayrağı çekme uygulamasına riayet ettiler. İtalyan gemileri bu uygulamayı ilk dönemde kabul etmezken, Fransız gemileri İskenderun Limanı'nda Fransız bayrağı çekmeyi sürdürdüler.[20] Türkiye'den gelen gemiler de Hatay bayrağı çekilmesi uygulamasına riayet ederken, İtalyan gemileri ise limanda işlemlerini yaptıramadıkları için bir süre sonra bayrak çekme zorunluluğuna uymaya başladılar.[21]

Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisini gösteren bir diğer icraat da HMM'nin 7 Eylül'deki toplantısında, Türkiye'nin ulusal marşı olan İstiklal Marşı'nın Hatay Devleti'nin de ulusal marşı olarak kabul edilmesidir.[22] Böylece Hatay Devleti, Türkiye ile neredeyse aynı bayrağa ve tamamıyla aynı ulusal marşa sahip "ayrı" bir devlet oldu.

HMM'nin 7 Eylül'deki oturumunda meclisin, TBMM'de olduğu gibi, 1 Kasım'a kadar tatil edilmesi kararlaştırıldı. Halbuki, yeni kurulan bir devlette meclisin açık tutularak idarenin teşkilatlanması için çıkarılması gereken çok sayıda kanunun görüşülmesi sağlanabilirdi. Bunun yerine, 7 Eylül'deki oturumda hükümete kanun çıkarma yetkisi verildi. Böylece hükümet, HMM'deki görüşmelerle zaman kaybetmeden kanun çıkarıp bunları yürürlüğe koyabilecekti.[23] HMM'nin kapalı olduğu dönemde hükümet, kendisine verilen yetkiye dayanarak

19 Gazetede yer alan habere göre Türkiye Devlet Deniz Yolları'nın "Samsun" adlı vapuru İskenderun Limanı'nda bu uygulamayı ilk gerçekleştiren gemi olmuştur. Bkz. "İskenderunda İlk Hatay bayrağını çeken vapur", *Yenigün*, 22 Eylül 1938, s. 2.

20 B.C.A. (030.10.224.514.6).

21 Melek, *a.g.e.*, s. 71.

22 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 64-65; "Hatay Meclisinin mühim kararları", *Kurun*, 9 Eylül 1938, s. 1, 6.

23 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 66-68; "Hükümete geniş salahiyet verildi", *Yenigün*, 7 Eylül 1938, s. 1, 3; "Hatay millet Meclisi ikinci teşrinde toplanmak üzere dağıldı", *Hatay*, 9 Eylül 1938, s. 1.

çok çeşitli alanlarda 24 geçici kanun çıkarmıştır.[24] Bunlar dışında hükümet, verilen yetkiye dayanarak 7 geçici kanun daha çıkarmış ve bunlar meclisin açılmasından sonra yayınlanmıştır. Bu kanunlar çıkarılırken, Türkiye'deki kanunlarla uyumlu olmalarının sağlanması amacıyla, Hatay Hükümeti Adana'ya adam gönderip Türkiye'deki kanun ve talimatları getirtme yoluna gitti. Türkiye'deki kanunlar paralelinde hazırlanan geçici kanunlar daha sonra Devlet Başkanı'nın onayından geçirildi.[25] Her ne kadar hükümetin çıkardığı 31 geçici kanun, 1 Kasım'dan sonra HMM'de görüşüldüyse de, bu görüşmeler formalitenin ötesine geçmedi.

Türkiye'den Hatay'a maddi yardım ve personel desteği

HMM'nin ilk toplantısından itibaren ortaya çıkan Türkiye'ye bağlılık ve Türklük vurgusu, Hatay Devleti'nin Türkiye ile olan ilişkisinin bir ürünüdür. Türkiye'nin 1936'dan itibaren İskenderun Sancağı konusunda izlemeye başladığı aktif politika olmasaydı, Hatay Devleti'nin kurulması bir yana "Hatay" adının ortaya çıkması bile söz konusu olmayacaktı. Türkiye, 2 Eylül 1938 sonrasında da, kendi çabaları sonucu kurulan Hatay Devleti'ni her açıdan destekleyen bir politika izlemiştir. Türkiye'nin bu desteği, Hatay Devleti'ne kuruluşundan itibaren maddi yardım yapılması, kurulan idarede görev alacak personelin önemli bir kısmının Türkiye'den sağlanması, HMM üyelerine Türkiye'de çeşitli kolaylıklar sağlanması gibi farklı alanlarda görülmüştür.

Yeni kurulan Hatay Devleti teşkilatlanmasını gerçekleştirirken, Türkiye de acil ihtiyaçlarda kullanılmak üzere 50 bin TL göndererek desteğini sürdürdü.[26] Türkiye'nin maddi yardımları bundan sonra da artarak devam etti. Hatay'da oluşturulan,

---

24 Hükümetin bu dönemde çıkardığı kanunların tam listesi için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 76-77.

25 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 194-198.

26 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 416.

1.500 civarında personele sahip emniyet teşkilatının maaşlarının büyük kısmı Ankara'dan karşılandı, Hatay Hükümeti bu maaşlara çok sınırlı katkı sağladı.[27] Ocak 1939 başında, Türkiye, Hatay'daki devlet teşkilatı ve emniyet teşkilatında kullanılmak üzere 1 milyon TL para göndermeyi kararlaştırdı.[28] Bunun dışında Türkiye, Hatay'daki emniyet teşkilatında görev yapan personelin giyim ihtiyaçlarını da karşıladı.[29]

Kamu kurum ve kuruluşlarının dışında Türkiye, Hatay Devleti döneminde Türkiye yanlısı yayınlarıyla bilinen ve Hatay'da Türkçe yayınlanan *Yenigün*, *Hatay*, *Karagöz* gazeteleri ile Arapça yayınlanan *Ahdi Cedid* ve *Enba-i Hatay* gazetelerine önemli maddi yardımda bulundu.[30] Bu gazeteler, Türkiye yanlısı propagandanın kesintisiz biçimde geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında önemli işlev gördüler.

Türkiye maddi yardımlar haricinde, Hatay Devleti'ne çeşitli alanlarda çok sayıda personel göndermek suretiyle de önemli yardımda bulundu. Hatay'da emniyet teşkilatını kurmak ve bunların eğitimlerini sağlamak için Türkiye'den subay ve gedikli çavuşlar gönderilerek, personel masrafları da karşılandı.[31] Benzer şekilde, Hatay'da mali teşkilatın kurulmasında yardımcı olmak üzere maliye müfettişleri gönderildi ve bunların masrafları da Türkiye tarafından karşılandı.[32]

Çeşitli alanlardaki ihtiyaçları karşılamak üzere Türkiye'den gönderilen personelin yanı sıra, bölgedeki askerî kuvvetlerin varlığı, Türkiye'nin istemediği bir uygulamanın hayata geçirilmesini imkânsız hale getirmişti. Hatay'daki yerel basında bu askerî kuvvetleri öven haberler sıkı sık yer aldı. Hatay'daki yeni rejimin koruyucusu ve kollayıcısı konumundaki bu askerler gerektiğinde harekete geçirilebilir, yeni rejimin muhaliflerine karşı baskı unsuru olarak kullanılabilirdi. Ayrıca bu as-

27 Melek, *a.g.e.*, s. 78.

28 B.C.A. (030.10.225.515.1).

29 B.C.A. (030.10.225.515.6); B.C.A. (030.10.225.516.12).

30 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 419.

31 B.C.A. (030.10.225.516.12).

32 B.C.A. (030.10.225.515.3).

kerî kuvvetler, zaman zaman tatbikatlar düzenleyip,[33] Zaman zaman da ihtişamlı tören ve toplantılar gerçekleştirdiler.[34] Bunun dışında, Hatay'da bulunan Türk askerleri çeşitli sosyal faaliyetlerde bulunmak suretiyle de, bölgede Türkiye'ye olan sempatinin artması yönünde çaba harcadılar. Hatay'da açılan orduevlerinde[35] devlet yöneticileri ve bölgedeki önde gelen kişilerin katıldıkları çok sayıda etkinlik gerçekleştirildi.[36] Orduevlerindeki etkinlikler dışında da Türk askerleri, Hatay'da birtakım faaliyetlere öncülük ettiler. Özellikle atlı sporlarla ilgili faaliyetler büyük ilgi uyandırdı.[37] Bunun üzerine, atlı sporlarla ilgili bir teşkilat oluşturuldu. Kurulan "Atlıspor Kulübü" Hatay'daki Türk Askerî Kuvvetlerinin Komutanı Albay Şükrü Kanatlı'nın da katıldığı çeşitli faaliyetler gerçekleştirdi.[38] Tüm bu faaliyetler, Hatay'daki Türk askerlerinin, askerî konular dışındaki alanlarda da söz sahibi olmalarını sağladığı gibi, bölgedeki günlük hayatın içerisinde daha görünür hale gelmelerine de imkân tanımıştır.

---

33 Güçlü, *a.g.e.*, s. 240; "Ordumuz İskenderunda top ateşi talimleri yapacak", *Yenigün*, 4 Mart 1939, s. 1; "Kahraman ordumuzun top atışı manevraları", *Yenigün*, 8 Mart 1939, s. 1; "Top atışları", *Hatay*, 8 Mart 1939, s. 1.

34 "Türk Ordusu Tanrının Bütünleşmiş İradesidir!", *Yenigün*, 16 Mart 1939, s. 1, 3; "İskenderon, yine mutlu bir gön yaşadı", *Hatay*, 28 Mart 1939, s. 1; "Medeniyet aleminde ışık, insanlığa örnek olan Türk ordusunun karşısında eğilmiyecek baş yoktur!", *Yenigün*, 28 Mart 1939, s. 1, 2; "Hatayda Çok Parlak Bir Askeri Tören", *Yeni Sabah*, 30 Mart 1939, s. 1, 3.

35 "Şehrimizde bir orduevi açılıyor", *Hatay*, 17 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Antakya'da da bir Orduevi açıldı", *Hatay*, 2 Nisan 1939, s. 1.

36 "Orduevinde çay ziyafeti", *Hatay*, 7 İkinci Kanun 1939, s. 1; "Sayın albayımız", *Hatay*, 10 İkinci Kanun 1939, s. 1; "Orduevinde", *Hatay*, 26 Mayıs 1939, s. 1.

37 "Atlı spor gezisi", *Hatay*, 27 İkinci Kanun 1939, s. 1.

38 "Atlıspor teşkilatı inkişaf ediyor", *Hatay*, 26 Şubat 1939, s. 1; "Atlıspor teşkilatı genişliyor", *Hatay*, 7 Mart 1939, s. 1; "Atlı Spor Klübü", *Yenigün*, 10 Mart 1939, s. 1; "Atspor'a Aza yazılmak isteyenler", *Yenigün*, 14 Mart 1939, s. 2; "Reyhaniyede Atspor Klübü teşkil edildi", *Yenigün*, 23 Mart 1939, s. 1; "Atlısporun ilk gezintisi", *Yenigün*, 11 Nisan 1939, s. 2; "Atlıspor başladı", *Yenigün*, 14 Nisan 1939, s. 2.

Kâğıt üzerinde kalan eşitlik

Hatay Devleti yöneticileri, yeni kabul edilen Hatay Anayasası'nda belirtildiği gibi, vatandaşlar arasında herhangi bir ayırım olmadan herkesin eşit olacağını vurguladılar. 1 Kasım 1939'da HMM'nin dönem açılışı nedeniyle yaptığı konuşmada Tayfur Sökmen bu konuda şunları söyledi:

> "Bu millet kürsüsünden tekrar herkese söyleyebilirim ki, cins, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetmeden ağa, bey, sınıf, zümre ayırmadan bilaistisna herkesi adalet muvacehesinde müsavi görmek devletimizin esas umdelerinden birisidir. Teşvike, iğfal ve ığvaata kapılmayarak kemal-i sükun ve huzurla herkesin işi ve gücüyle meşgul olmasını sayın halkımıza tavsiye ederim."[39]

Sık sık devlet yöneticileri tarafından dile getirilen buna benzer söylemlere karşın, uygulamada farklı mezhep, ırk ve milliyetlere eşit davranıldığını söylemek oldukça güçtür. Belli özelliklere sahip kişilerin kayırılması, en bariz biçimde, devlete personel alımlarında kendisini göstermiştir. Hatay Devleti'nde yapılan atamalarda önemli bürokratik mevkilerin neredeyse tamamına Türkler atandı.[40] Hatay'da yaşayan Türklerin devletteki önemli mevkilere getirilmesi bir yana, Türkiye'den gönderilen kişiler de bu mevkilere atanmıştır. Bunu yaparken de idarenin sahip olduğu yetkiler kullanıldı. Hatay'daki "İcra Vekilleri Heyeti"ne verilen yetkilerden birisi de, Hatay vatandaşı olmayan kişileri vatandaşlığa alma yetkisidir. Çıkarılan Vatandaşlık Kanunu'na göre,[41] Türkiye'deki 1928 tarihli "Türk Vatandaşlığı Kanunu"na benzer biçimde,[42] "Hatay için faideli olacakla-

---

39 Konuşmanın tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 69-75.

40 Matkap, a.g.t., s. 128.

41 22 Aralık 1938'de HMM'de kabul edilen Vatandaşlık Kanunu görüşmelerinin ayrıntıları için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 200-207.

42 22 ve 23 Mayıs 1928'de TBMM'de görüşülerek kabul edilen kanunun 6. Maddesi ile "istisnai müsadeyle" vatandaşlığa alma durumu düzenlenmiştir. Kanun hakkında bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 3, cilt IV, inikat 80, celse 1, 22 Mayıs 1928, s. 262-263; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 3, cilt IV, inikat 81, celse 1, 23 Mayıs 1928, s. 295-296.

rı anlaşılarak Hatay'a hizmetleri mesbuk olanlar icra vekilleri heyeti kararı ile Hatay vatandaşlığına kabul edilebilirler."[43] Bu yetkiye dayanarak, Türkiye'den gelen yüzlerce kişi farklı dönemlerde Hatay vatandaşlığına alındı.[44] Vatandaşlığa alınan bu kişilerin, daha sonra da Hatay'daki önemli mevkilere atamaları yapıldı. Bu uygulamaya birkaç örnek vermek gerekirse, 3 Aralık'ta Hatay vatandaşlığına alınma kararı *Hatay Devleti Resmi Gazete*'de yayınlanan Mucip Sözen'in,[45] Antakya Jandarma Tabur Komutanlığı'na atanma kararı 10 Aralık'ta aynı gazetede yayınlandı.[46] Benzer biçimde, yine 3 Aralık'ta vatandaşlığa alınma kararı yayınlanan İhsan Çardaklı'nın[47] 16 Aralık'ta Hatay Gümrük Genel Müdürlüğü'ne atanma kararı yayınlandı.[48]

Hatay Devleti'nde atamalar yapılırken, Türk olan kişilerin diğer cemaatlere mensup kişilere tercih edilmesi, önemli mevkilerle sınırlı kalmadı. Bunu gerçekleştirebilmek için de, personel alımında Türkleri ön plana çıkaracak koşullar getirildi. Bu

---

43 "Kanun No 23: Hatay vatandaşlığına dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 1 Şubat 1939, sayı 57, s. 32 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

44 Hatay vatandaşlığına alınma kararlarına *Hatay Devleti Resmi Gazete*'de sık sık rastlamak mümkündür. Bu kararların bazıları tek kişiye özel alınmış, bazı kararlarda ise onlarca kişi birden vatandaşlığa alınmıştır. Bu kararların birkaçı için bkz. "Karar No. 27", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 İkinciteşrin 1938, No. 43, s. 599; "Kararname No. 41", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, No. 46, s. 612; "Kararname No. 42", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, No. 46, s. 613; "Karar No. 63", "Karar No. 67", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 İkincikanun 1939, sayı 46, s. 7; "Karar No. 82", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 21 İkincikanun 1939, sayı 54, s. 19; "Karar No. 89", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 Şubat 1939, sayı 59, s. 39; "Karar No. 101", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 1 Mart 1939, sayı 63, s. 57; "Karar No, 129", "Karar No. 130", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 29 Mart 1939, sayı 73, s. 83-84; "Karar No. 152", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 15 Nisan 1939, sayı 77, s. 99; "Karar No 184", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 6 Mayıs 1939, sayı 82, s. 113.

45 "Kararname No. 38", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 3 Birincikanun 1938, No 45, s. 608.

46 "Kararname No. 20", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, No. 46, s. 612.

47 "Kararname No. 35", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 3 Birincikanun 1938, No. 45, s. 606.

48 "Kararname Karar No. 46", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 16 Birincikanun 1938, No. 48, s. 623.

durumun en bariz örneği, Hatay'da kurulan emniyet teşkilatına personel alımında gerçekleştirildi. Emniyet teşkilatında görev almak üzere başvuruda bulunacak kişiler için "Türkçe okur yazar veya konuşur olmak (Polis için iyi derecede okur yazar olmak esastır)"[49] şartı getirilmiştir.[50] Böylelikle, Hatay'da yaşayan Türkler dışındaki cemaatlerden, sadece kendi anadilini konuşabilen birinin emniyet teşkilatında çalışması imkânsız hale getirildi. Bu düzenleme sonucu, zaten Türkiye'den gönderilen ordu mensupları tarafından eğitilen Hatay'daki emniyet kuvvetleri, lisan açısından da Türkiye'deki emniyet kuvvetlerinin aynısı haline geldiler.

CHP ve Halkevlerinin teşkilatlanması, Türkiye'nin yakın markajı

Hatay'da devlet teşkilatının Türkleştirilmesi yönündeki çalışmalar kesintisiz devam ederken, CHP ve Halkevlerinin teşkilatlanmaları da önemli faaliyetlerde bulunulmuştur. Hatay Devleti'nin kurulmasının ardından Hatay Halk Partisi faaliyetlerini durdurdu. Bu alanda oluşan boşluğu doldurmak amacıyla, Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak Hatay'a gönderildi. Apak'ın yaptığı incelemeler sonunda yeni bir CHP teşkilatı kurulması kararlaştırıldı. CHP'nin Hatay'daki ilk şubesi İskenderun'da açıldı, daha sonra Hatay'ın her bölgesinde hızla teşkilatlanma yoluna gidildi. CHP teşkilatı oluşturulurken, Halkevleri konusunda da çalışmalar gerçekleştirildi. Teşkilatlanma konusundaki faaliyetlerin köylere kadar yaygınlaştırıl-

49 Kanunun tam metni için bkz. "Kanun No. 31: Hatay zabıta teşkilatı kanunu", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 15 Şubat 1939, sayı 60, s. 41-48. Türkçe konusundaki şartlar, daha önce gazetelere verilen ilanlarda da görülmektedir. İlan için bkz. "İlan: Hatay Devleti Zabıta Umum Komutanlığından", *Hatay*, 18 İkincikanun 1939, s. 2.

50 1920'lerin ortalarından itibaren Türk etnik kimliğinin Türkiye'de ayrıcalıklı konuma getirildiği, "Türklüğün" memuriyete alımlarda şart olmaya başladığı hatırlandığında Hatay'daki düzenlemelerin bundan etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'deki vatandaşlık politikaları hakkında bkz. Soner Çağaptay, "Citizenship policies in interwar Turkey", *Nations and Nationalism*, Cilt 9, No. 4, Ekim 2003, s. 603-605.

ması için çaba harcandı.[51] Açılan CHP Ocakları'nın kongreleri de hızla gerçekleştirildi.[52] Hatay'da CHP ve Halkevlerinin teşkilatlandırılması konusunda Hatay Devleti yetkilileri ve Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın ile işbirliğine giden Apak'a, bu teşkilatlanma faaliyetlerinde kullanması için Ankara'dan para gönderildi.[53] Kurulan bu teşkilatlar Hatay'da büyük kitlelere ulaşmayı başardı. Rahmi Apak, 22 Nisan 1939'da yapılan CHP Hatay Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Hatay'da oluşturulan CHP teşkilatına 28 bin kişinin üye olduğunu ve aynı dönemde Hatay'da 125 CHP Ocak teşkilatının kurulduğunu söyledi.[54]

CHP'nin Hatay'daki faaliyetlerine paralel olarak Halkevleri de oldukça etkili çalışmalar gerçekleştirdi. Bu çalışmalar sırasında Halkevleri, Kemalist ilkeler çerçevesinde faaliyetler gerçekleştirmiştir.[55] Hatay Devleti kurulmadan önce, daha önce değinildiği gibi, İskenderun Sancağı'nda açılan Halkevleri'nde sadece "Emniyet", "Hukuk" ve "Propaganda" kolları bulunmaktaydı. Hatay Devleti döneminde yeniden teşkilatlandırılan Halkevleri ise, Türkiye'deki Halkevlerinde olduğu gibi "Dil, Edebiyat ve Tarih", "Güzel Sanatlar", "Temsil", "Spor", "Sosyal Yardım", "Halk Dershaneleri ve Kurslar", "Kütüphane ve Yayın", "Köycülük" ve "Müze ve Sergiler" olmak üzere 9 kol

---

51 Melek, *a.g.e.*, s. 83; Selçuk, *a.g.e.*, s. 66-67.

52 Hatay'da açılan CHP Ocakları konusunda bkz. "Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı", *Yenigün*, 14 Mart 1939, s. 1; "Parti teşkilatımız Kırıkhan semt ocakları kuruldu", *Yenigün*, 15 Mart 1939, s. 1; "C. Halk Partisi Ocak kongreleri hararetle devam ediyor", *Yenigün*, 17 Mart 1939, s. 1; "Cumhuriyet Halk Partisi köy ocak kongreleri devam ediyor", *Hatay*, 19 Mart 1939, s. 1;"Hatayda C.H. Partisi ocak kongrelerine devam ediliyor", *Hatay*, 28 Mart 1939, s. 3; "Hatay Ocak Kongreleri son durumu", *Hatay*, 30 Mart 1939, s. 1; "Ocak kongreleri Büyük bir heyecan ve hararetle devam ediyor", *Yenigün*, 2 Nisan 1939, s. 1; "CHP İskenderon Semt ocağı kongresi büyük tezahüratla yapıldı", *Hatay*, 7 Nisan 1939, s. 1.

53 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 418-419.

54 Kongre için bkz. "Hatayda Cumhuriyet H.P. Teşkilatı", *Yeni Sabah*, 23 Nisan 1939, s. 3; "C.H. Partisi Hatay Vilayet kongresi dün Antakya'da toplandı", *Hatay*, 23 Nisan 1939, s. 1; "C.H.P. Hatay Vilayet Kongresi Dün Coşkun Tezahüratla Açıldı", *Yenigün*, 23 Nisan 1939, s. 1, 3.

55 "İskenderun Halkevi Başkanının beyanatı", *Yenigün*, 25 2incikanun 1939, s. 2.

halinde örgütlendi.[56] Bölgedeki vatandaşlar, Hatay'ın her tarafına ulaşmayı hedefleyen Halkevleri'nin faaliyetlerine katılmaları yönünde teşvik edildi.[57] Hatay'da açılan Halkevleri'nin daha da güçlendirilmesi amacıyla Rahmi Apak, Türkiye'deki Halkevleri'nde yetişmiş çeşitli alanlarda bilgili 25 kadar öğretmenin Hatay'da görevlendirilmesini talep etti. Türkiye'den bu öğretmenlerin gönderilmesiyle, Hatay'daki Halkevlerinin faaliyetleri çok daha etkin hale geldi. Özellikle, Arap Alevilerin desteğini kazanmak amacıyla faaliyetlerde bulunuldu.[58] Okul çağını geçirmiş ancak, okuma yazma bilmeyen veya Türkçeyi hiç bilmeyen vatandaşlar için Halkevleri'nde Türkçe kursları açıldı, açılan kurslara yüzlerce kişi kayıt yaptırdı.[59] Bunun dışında Halkevleri, yoksul çocuklara yardım amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirdi,[60] Türkiye ile ilgili çeşitli konularda konferanslar düzenledi.[61]

Hatay'da yürütülenler dışında, Türkiye içinde de Hatay'la ilgili birtakım faaliyetler devam ettirildi. Özellikle, Hatay'da kilit konumdaki mevkilere getirilen kişilerle Türkiye'nin sıcak teması devam etti. Bunun en bariz göstergelerinden biri, Türkiye'deki 1939 Genel Seçimleri'dir. Hatay Devleti Başkanlığı'na getirildiği dönemde Antalya Milletvekili olan Tayfur Sökmen'in, bu seçimlerde yeniden Antalya Milletvekili olarak TBMM'ye girmesi sağlandı. Halbuki, Hatay Devlet Başkanlığı'na getirilmesinin ardından, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Sökmen'in hem Türkiye vatandaşı, hem Antalya milletvekili, hem de Hatay Devlet Başkanı olmasının uluslararası hukuk açısından sorun çıkarabileceği gerekçesiyle, Sök-

56 "Halkevimiz Dünden itibaren faaliyete geçti", *Yenigün*, 6 2incikanun 1939, s. 1.

57 "Antakya Halkevi başkanı B. Samih Azminin beyanatı", *Hatay*, 13 İkinci Kanun 1939, s. 1.

58 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 419.

59 "Halkevi'nde Türkçe dersleri", *Hatay*, 10 Ocak 1939, s. 1; "Halkevimizde faaliyet", *Yenigün*, 14 2incikanun 1939, s. 1, 3; "Okuma dersanelerine fazla tehacüm var", *Yenigün*, 25 2incikanun 1939, s. 2; "Halkevi çalışıyor", *Yenigün*, 26 2incikanun 1939, s. 2.

60 "Çocuk esirgeme korumunun faaliyeti", *Hatay*, 15 Şubat 1939, s. 1.

61 "Konferans", *Hatay*, 30 Mart 1939, s. 1; "B. Kazım Nami", *Hatay*, 31 Mart 1939, s. 1; "Halkevinde konfras", *Hatay*, 20 Mayıs 1939, s. 1.

men'in Türkiye vatandaşlığından ayrılıp, Antalya milletvekilliğinden istifa etmesini istemiştir. Sökmen'in bu talep karşısından verdiği cevap oldukça çarpıcıdır:

> "Burada ecanibe karşı Devlet Reisiyim. *Haddizatında Aziz Atatürk'ün emrini infaz etmek için gelmiş veya gönderilmiş bir memur olarak vazifemi görmekteyim.* Asli vazifem Antalya Mebusluğu ve Türk tabiiyetini muhafaza etmektir. Hariciye Vekili ısrar ederse Devlet Reisliğinden istifa eder, Anavatan'a dönerim."[62]

Kendisini Türkiye'nin Hatay'da görevlendirdiği bir memur olarak gören Sökmen'in, Antalya Milletvekilliği ve Türkiye vatandaşlığı konusundaki ısrarı üzerine, Dışişleri Bakanı'nın talepleri geri çekildi. Sökmen'in Türkiye vatandaşlığını koruyacağı yönünde de Bakanlar Kurulu Kararı alındı.[63] Sökmen, gazetelere verdiği beyanatta da kendisinin "Ebedi Şef Atatürk'ün ve Milli Şef İsmet İnönü'nün yüksek iradelerini tatbik ve infaz etmek için gönderilmiş bir memurdan başka bir şey değilim" görüşünü tekrarlamıştır.[64] Bu yaklaşımla uyumlu olarak, 1939 Seçimlerin'de Sökmen'in Antalya'dan yeniden milletvekili seçilmesi sağlandı. Üstelik, Hatay Devleti Başbakanı olan Abdurrahman Melek de bu seçimlerde Gaziantep Milletvekili olarak ilk defa TBMM'ye girdi.[65] Melek'in TBMM'ye girebilmesi için, 1939 Seçimleri öncesinde Türkiye Hükümeti bir kararname ile Melek ve ailesinin Türkiye vatandaşlığına alınmasını sağladı.[66] Hem Hatay Devlet Başkanı, hem de Başbakanı'nın TBMM'ye seçilmesi, Hatay'ın kısa bir süre içerisinde Türkiye'ye

62 Sökmen, *a.g.e.*, s. 110 (Italikler eklenmiştir).

63 Sökmen, *a.g.e.*, s. 110.

64 "Devlet Reisimizin "Cumhuriyet" gazetesine mühim beyanatı", *Yenigün*, 29 Nisan 1939, s. 1, 2. Aynı beyanat hakkında ayrıca bkz. "Devlet reisimizin beyanatı", *Hatay*, 29 Nisan 1939, s. 1. Sökmen, Türkiye'nin bir memuru olduğu yönündeki beyanatını daha sonra gazetelere verdiği demeçlerde de tekrarlamıştır. Bkz. "Devlet reisimizin gazetemize beyanatı", *Yenigün*, 26 Haziran 1939, s. 1.

65 B.C.A. (030.01.17.94.7). "Geçen Pazar günü yurdun her tarafında yapılan mebus seçimi, Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerinin müttefikan intihabile neticelendi", *Hatay*, 28 Mart 1939, s. 1, 2.

66 B.C.A. (030.18.1.2.86.21.5).

iltihak olacağı yönündeki beklentileri iyice kuvvetlendirdi. Seçimlerin neticelenmesinin ardından, Sökmen ve Melek yemin töreni için Ankara'ya çağrıldı[67] ve her ikisi de 16 Nisan'da Ankara'ya gitti.[68] TBMM'nin 17 Nisan'daki oturumunda yemin eden Sökmen ve Melek,[69] diğer milletvekillerinden daha farklı bir konumdaydılar. Onların konumları, Ankara'da kendilerine büyük ilgi gösterilmesine neden oldu. Nitekim, mecliste yemin ettikten sonra Sökmen ve Melek, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ve Mareşal Fevzi Çakmak'la görüştüler.[70] Sökmen ve Melek, bir süre Türkiye'de kaldıktan sonra Hatay'a dönerek, çalışmalarını devam ettirdiler.

Sökmen ve Melek'in 1939 Seçimleri'nde TBMM'ye girmesinin dışında, Türkiye HMM'de bulunan vekillerle de yakın temasını sürdürdü. HMM'de yapılan görüşmelerde Türkiye'nin bu yaklaşımının etkilerini görmek mümkündür. HMM'ye seçilmeleri aşamasında dikkatli bir elemeden geçirilen milletvekilleri, meclis görüşmeleri sırasında Türkiye'ye muhalif söylemlerde bulunmaktan kaçındılar. Bunun dışında, görüşme tutanakları incelendiğinde, Türkiye'nin tezlerinin en ateşli savunucusu konumundaki kişilerin görüşmelerde sürekli ön plana çıktığı görülebilir. HMM'deki görüşmelerde en fazla ön plana çıkan kişilerden birisi Hamdi Selçuk olmuştur. Türkiye'de savcı olarak çalışırken 1937 sonunda İskenderun Sancağı'na gönderilen Hatay doğumlu memurlardan birisi olan Selçuk, Hatay Devleti'ne gidilen süreçte en aktif çalışan kişilerden[71] olurken,

---

67 Melek, *a.g.e.*, s. 81; "Hatay Anavatana İlhak Ediliyor", *Yeni Sabah*, 27 Mart 1939, s. 1, 3.

68 "Devlet reisimizle Başvekilimiz Ankaraya hareket ettiler", *Hatay*, 16 Nisan 1939, s. 1; "Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek Ankara Yolunda", *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1939, s. 3.

69 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 1, inikat 4, celse 1, 17 Nisan 1939, s. 39; "Sayın Devlet Reisimizle Başvekilimiz Kamutayda Andiçtiler", *Yenigün*, 19 Nisan 1939, s. 1.

70 "Milli Şef Devlet reisimizle Başvekilimizi kabul buyurdular", *Hatay*, 20 Nisan 1939, s. 1; "Milli Şef, Devlet Reisimizle Başvekilimizi kabul ederek iltifatta bulundular", *Yenigün*, 20 Nisan 1939, s. 1.

71 *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 328, 396; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 231-260.

HMM'de de meclisin usul ve işleyişini belirleyenlerden biri olmuştur. Şüphesiz, Türkiye'nin yakın ilişki içinde bulunduğu tek HMM üyesi Selçuk değildi. Bunun dışında pek çok vekille Türkiye arasında yakın temasın olduğu bilinmektedir. Süreç içerisinde Türkiye, HMM üyelerinin tümüne yönelik birtakım jestlerde bulunmuştur. Bu çerçevede alınan kararlardan birisi de HMM üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'nda (TCDD) ücretsiz seyahat edebilmelerine imkân tanıyan bir kanun çıkarmak olmuştur.[72] Türkiye'nin aldığı bu karar, HMM'de coşkuyla karşılanmış,[73] bu konuda ateşli konuşmalar yapılmıştır. Hamdi Selçuk yaptığı konuşmada şunları söyledi:

> "[O]kunarak dinlediğimiz kanun, Hatay Mebuslarının Devlet Demiryollarında parasız seyahatleri gibi görünüyorsa da, manası alelade bir seyahat için gösterilen bir kolaylıktan ibaret değildir. Hakikat manası, babamız olan Türkiye Hükümetinin biz evlatlarına gösterdiği yüksek lütuf ve atıfetin bir nişanesidir. Yarın Türkiye'ye gidildiğinde, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bir baba evine gider gibi gideceğiz. Orada bir baba lütfu ve şefkati göreceğiz. Biz de bu baba lütfuna bir kere daha teşekkür edelim."[74]

Daha önce değinildiği gibi, 1938 öncesinde bölgede Türkiye'nin nüfuzunu arttırmak için, eğitim amacıyla Türkiye'ye öğrenci gönderilmiştir. Bu uygulama Hatay Devleti döneminde de sürdürülmüş ve çok sayıda öğrenci Türkiye'ye gönderilmiştir.[75] Öğrenci gönderilmesi dışında, Hatay'da yaşayan insanlarda Türkiye'nin imajını güçlendirmek ve bölge halkının Türkiye'ye desteğini arttırmak için çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Hatay'da, Sümerbank tarafından bir "Yerli Mallar Pazarı"

---

72 B.C.A. (030.18.1.2.85.110.16); "Hatay mebuslarının Türk Devlet Demir yollarında parasız seyahat meselesi", *Yenigün*, 21 2incikanun 1939, s. 1; "Hatay mebusları Türk Demiryollarında parasız seyahat edecekler", *Hatay*, 22 S.Kanun, 1939, s. 1.

73 "Millet meclisi Evvelki gün toplandı", *Hatay*, 16 Şubat 1939, s. 1.

74 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 295.

75 "Anavatanın bir şefkati daha: Dün Hataydan 25 talebe gitti", *Hatay*, 17 BirinciKanun 1938, s. 1.

açılması,[76] Türkiye'den gelen sanatçıların konserler vermesi,[77] tiyatro oyunları sergilemesi,[78] Hatay'da tedarikinde sıkıntı çekilen tekel ürünlerinin Türkiye'den getirtilerek piyasaya sürülmesi,[79] Türkiye'de kutlanan ulusal bayramların Hatay'da geniş katılımlı görkemli törenlerle kutlanmasının sağlanması[80] gibi olaylar, bölge halkı nezdindeki Türkiye imajına büyük katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin Hatay Devleti için harcadığı çabalar, çok çeşitli alanlarda meyvelerini vermiştir. Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisinin görüldüğü alanlardan biri de dış politika olmuştur. Hatay Devleti yetkilileri, Türkiye'nin dış politikasına paralel bir politika izlemeyi tercih ettiler. Bu paralelliğin somut olarak görüldüğü olaylardan biri, Avrupa'dan kaçan Yahudi göçmenlere karşı takınılan tavırda görülebilir. Türkiye, 1938'de çıkardığı kanunlarla, Avrupa'dan kaçan Yahudilerin topraklarına girmesi konusunda büyük sınırlamalar getirdi. Başka ülkeye gitmek için vizeleri bulunmayan Yahudilerin Türkiye'ye girişleri tamamen yasaklandı.[81] Hatay Devleti de Yahudi göçmenler konusunda benzer bir politika izlemiştir. Hatay'daki yerel gaze-

76 "Hatayda Yerli Mallar Pazarı Açılacak", *Hatay*, 8 BirinciKanun 1938, s. 1; "Hatayda Bir yerli mallar sergisi açılıyor", *Yenigün*, 8 Birincikanun 1938, s. 1.

77 "Bayan Mualla", *Yenigün*, 14 Nisan 1939, s. 2; "Fevkalade Bir Gece", *Hatay*, 15 Nisan 1939, s. 1.

78 "İstanbul Şehir Tiyatrosunun Hatayda vereceği temsiller", *Yenigün*, 6 Nisan 1939, s. 2; "İstanbul Şehir Tiyatrosu", *Hatay*, 21 Nisan 1939, s. 1; "İstanbul Şehir Tiyatrosu dün sabah Antakyaya gitti", *Hatay*, 25 Nisan 1939, s. 1.

79 "İnhisar içkileri piyasaya geldi", *Yenigün*, 6 Mayıs 1939, s. 2; "Türk inhisar idaresi", *Yenigün*, 25 Mayıs 1939, s. 3.

80 "Cumhuriyetin 15inci yılı hepimize kutlu olsun", *Yenigün*, 29 Birinciteşrin 1938, s. 1; "İskenderon renkler ve ışıklar içinde yüzüyor", *Hatay*, 29 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Cumhuriyetimizin 15inci yıldönümü Hatayda fevkalade tezahüratla kutlandı", *Kurun*, 1 Teşrinisani 1938, s. 1, 8; "Milli hâkimiyet ve Çocuk Bayramını Sonsuz Bir Heyecan Kaynağı İçinde ve Muazzam Tezahüratla Kutluladık", *Yenigün*, 25 Nisan 1939, s. 1; "23 Nisan", *Hatay*, 25 Nisan 1939, s. 1; "Ebedi Şefimiz, 20 yıl evvel bugün Türk Yurdunu kurtarmak için Samsuna ayak basmıştı", *Yenigün*, 19 Mayıs 1939, s. 1; "Bugün Gençlik ve Spor Bayramıdır", *Hatay*, 19 Mayıs 1939, s. 1; "Tek bir kalp, tek bir insan gibi dün 19 mayısı kutladık", *Yenigün*, 20 Mayıs 1939, s. 1.

81 Türkiye'nin bu dönemde Yahudi göçmenler konusundaki politikası için bkz. Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 7. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 331-362.

telerde, Romanya'dan kaçan Yahudilerle dolu olan iki vapurun Akdeniz'de sığınacak ülke aradıkları haberleri yayınlandı. Herhangi bir ülkeye giriş vizesi olmayan bu Yahudiler, İskenderun Limanı'na geldiler. Ancak Hatay Devleti yetkilileri bunların karaya çıkmasına izin vermedi. Limanda kaldıkları iki gün boyunca bunlara yiyecek ve içecek verilmesiyle yetinildi.[82]

"Mekân"ın uluslaştırılması ve Türkleştirme girişimleri

Mekân ve coğrafyaya dair adlar, sabit unsurlar olmayıp, tarihsel süreç içerisinde değişikliklere maruz kalırlar. Ancak şunu akılda tutmak gerekir ki, bir bölgenin adlandırılması veya yeniden adlandırılması, Jongerden'in deyimle, "asla masum değildir."[83] Fiziki bir alanın geçmişi ile bağlarının ortadan kaldırılması ve yeni bir kurgu içerisinde yer almasının sağlanmasına dönük önemli adımlardan birini, ad değişiklikleri oluşturur. "Sosyal mühendislik" ile bağlantılı olan ad değişikliklerinin gerçekleştirilmesiyle, belirli bir bölgenin "öteki"ye ait önemli unsurlardan biri olan adlardan arındırılması hedeflenir.[84]

Şüphesiz ki ad değişikliklerinin gerçekleştirilmesi Sancak meselesi ile ortaya çıkan bir durum olmayıp, Türk ulusçuluğu ile sınırlı bir olgu da değildir.[85] Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren ad değişikliği konusunda sistematik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İttihat ve Terakki'nin iktidarı dönemin-

82 Melek, *a.g.e.*, s. 72. Bu konuda yerel basında çıkan bir haber için bkz. "Limanımıza gelen 12 Yahudi karaya çıkarılmadı", *Hatay*, 7 Şubat 1939, s. 1. Aralık 1941'de Romanya'dan kaçan Yahudilerin bulunduğu Struma adlı gemi Sarayburnu'na demirlediği zamanda da gemide bulunanların karaya çıkmasına izin verilmedi, gemide bulunanlara yiyecek ve içecek verilmesiyle yetinildi. Struma olayı hakkında bkz. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, s. 346-362.

83 Jongerden, *a.g.e.*, s. 31.

84 Kerem Öktem, "The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey", *European Journal of Turkish Studies*, [Online], No. 7, 2008.

85 Örnek olarak, Yunan ulusçuluğu çerçevesinde yapılan isim değişiklikleri konusunda bkz. Peckham, *a.g.e.*, s. 88.

de, *Mekânın* uluslaştırılarak bir "Türk vatanına" dönüştürülmesi çabaları çerçevesinde şehir, kasaba, köylerle sınırlı kalmayıp dağ ve nehirlerin de yeniden adlandırılması yönünde sistematik çalışmalar yürütülmüştür.[86] Cumhuriyet Dönemi'nde de ad değişlikleri konusunda, hem tek parti dönemi hem de bunun ardından 2000'lere kadarki süreçte önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 1957'de "Ad Değiştirme İhtisas Kurulu" kurularak sistematik bir hale dönüştürülen ad değişikliği çalışmaları çerçevesinde, 28 bin ad değişikliği gerçekleştirilmiştir.[87] Bu faaliyetler çerçevesinde, Harun Tunçel'in çalışmasına göre, 2000 yılına kadar 12 binden fazla köyün adı değiştirilmiştir.[88] Şunu vurgulamak gerekir ki, Türkiye'de yapılan isim değişiklikleri köy isimleri ile sınırlı kalmayıp, topografyaya dair isimler de değişikliklerden nasibini almıştır.[89]

Bu değişikliklerden nasibini alan Hatay'da da 2000 yılı itibariyle 117 köy adı değiştirilmiştir.[90] Kerem Öktem'in aktar-

---

86 Ayhan Aktar, "Conversion of a 'Country' into a 'Fatherland': The Case of Turkification Examined, 1923-1934", *Nationalism in the Troubled Triangle: Cyprus, Greece and Turkey*, der. Ayhan Aktar, Niyazi Kızılyürek ve Umut Özkırımlı, Palgrave Macmillan, Londra, 2010, s. 26.

87 Cumhuriyet dönemindeki isim değişiklikleri konusunda bkz. Harun Tunçel, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10, sayı 2, 2000; Öktem, "The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey"; Müslüm Kabadayı, "Yer Adlarının Değiştirilmesi ve Hatay Örneği", *1. Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, 17-19 Mayıs 2013.

88 Tunçel'in çalışmasında ad değişikliklerinin özellikle Doğu Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde en yoğun biçimde gerçekleştirildiği, özellikle de dinsel ve etnik adların değiştirildiği belirtilmektedir. Bkz. Tunçel, *a.g.e.*

89 Kerem Öktem, "Creating the Turk's Homeland: Modernization, Nationalism and Geography in Southeast Turkey in the late 19th and 20th Centuries", *The City: Urban Culture, Architecture and Society*, Socrates Kokkalis Graduate Workshop, 2003, s. 9-10. Türkiye'deki ad değişiklikleri konusunda ilginç bir çalışma Sevan Nişanyan tarafından yapılmıştır. Türkiye'nin genelinde yapılan isim değişikliklerinin tarihleriyle ve bölgedeki etnik unsurlarla birlikte sunulduğu bir haritadan oluşan bu çalışma oldukça yararlıdır. Bkz. Sevan Nişanyan, *Index-Anatolicus: Türkiye yerleşim birimleri envanteri*, http://www.nisanyanmap.com (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2013).

90 Tunçel, *a.g.e.*, s. 28.

dığına göre, Hatay'da yapılan ad değişiklikleri çerçevesinde adı değiştirilen köylerin il içindeki toplam köy sayısına oranı % 37'dir.[91] Hatay'da köyler için tercih edilen isimler incelendiğinde, Türkiye'nin diğer bölgelerine benzer biçimde, adlarda özellikle bir "Türkleştirme çabası" göze çarpmaktadır. Hatay'da ad değişiklikleri gerçekleştirilirken, bir yandan da resmi tarih tezleri çerçevesinde olan adların da kullanıldığı görülmüştür. Bu açıdan, Osmanlı'nın son döneminde ve Fransız manda rejimi sırasında "Bdeyvi", yani Bedeviler olarak anılan bölge, 1939 sonrasında genişleyen Antakya şehrinin bir semti haline dönüşmüş ve "Sümerler" olarak yeniden adlandırılmıştır.[92] Bu çarpıcı örnekte görülen yaklaşım, Hatay ili genelinde yapılan ad değişikliklerinde sıkça tekrarlanmış, Arapça olan pek çok köy ve bölge adı Türkçe adlarla yeniden adlandırılmıştır. 1939 sonrasındaki süreçte Hatay'da ad değişikliklerinin devam etmesi, uluslaştırmanm bölgede Türkiye'ye katılımla birlikte sona ermeyip, sonraki dönemlerde de devam eden dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Ulusçu hareketlerde hedef alınan bölgenin, kullanılan adlar dışında belli özelliklere sahip olduğu ve bu özellikleriyle o bölgenin belli ulusa ait olduğu savlarına sıkça rastlanır. Bu amaçla, üzerinde hak iddia edilen bir bölgenin belli bir ulusa ait olduğuna dair deliller ortaya konulmaya çalışılır. Bir bölgenin belli bir ulusla doğrudan ilintili olduğuna dair, tarihsel delillere dayanmanın yanı sıra, o bölgede görülen gelenek, görenek, tören, anıtlar ve benzeri unsurlarla, bölgenin belirli bir ulusa ait olduğu iddiaları desteklenmeye çalışılır.[93] Dolayısıyla, sosyal pratiklerin bir ürünü olan ve sürekli bir üretime tabi olan

91 Öktem, "The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey", Tablo 3-4.

92 Kabadayı, *a.g.e.* Kabadayı'nın çalışmasında Hatay'da gerçekleştirilen ad değişikliklerine dair onlarca örneğe rastlamak mümkündür.

93 Kaiser, "Mekânın uluslaştırılması" olarak tanımladığı süreçte imge, mit ve semboller dahil çok çeşitli unsurun seferber edildiğini bildirmektedir. Bkz. Robert J. Kaiser, "Homeland making and the territorialization of national identity", *Ethnonationalism in the Comtemporary World: Walker Connor and the Study of Natinalism*, ed. Daniele Conversi, Routledge, Londra, 2004, s. 232.

Mekân ile bağlar kurma çabası karşımıza çıkmaktadır.[94] İşte bu *Mekân*la bağ kurularak, *Mekân*ın uluslaştırılması çabaları çerçevesinde hak iddia edilen bölgede anıtlar dikilir, belli tören ve seremoniler düzenlenir, bir ulusun simgeleri haline dönüşmüş olan gelenekler o bölgede yaygın hale getirilmeye çalışılır.[95] Tüm bu ulusal unsurlar bölgede yaygınlaştırılmaya çalışılırken, bir yandan da ulusal olmayan, bir diğer deyişle "öteki"ye ait olan unsurların da o bölgeden tasfiyesine çalışılır. Bir anlamda, ulusun *Mekân*la bağının güçlendirilmesi "öteki" veya "ötekiler"e ait unsurların *Mekân*dan tasfiyesi ile mümkündür.[96]

Hobsbawm, geleneklerin icat edilmesinin ulusçulukta önemli bir yere sahip olduğunu belirtir.[97] Bu açıdan bakıldığında, Hobsbawm, özellikle siyasal geleneklerin belli amaçları gerçekleştirmek amacıyla bilinçli olarak tasarlandığını ileri sürer.[98] Sonradan oluşturulan geleneklere örneklerden biri, "ulusal" belirli günlerde tatil ilan edilip resmi kutlamaların yapılmasıdır ki, bunun örneklerine en küçüğünden en büyüğüne kadar her devlette rastlanabilmektedir.[99] Benzer biçimde, anıtların dikilmesi gibi uygulamalara da toprağın uluslaştırılması sürecinde sıkça rastlanmaktadır.[100]

İskenderun Sancağı'nda seçimlerle ilgili çalışmaların devam ettirildiği dönemde Türkiye'nin tezlerini desteklemeye dönük

---

94 Jongerden, *a.g.e.*, s. 6-7.

95 Ulusun Mekân ihtiyacı ve Mekânın uluslaştırılması konusunda bkz. Smith, *Milli Kimlik*, s. 25-26, 126-127.

96 Öktem, "The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey", s. 15.

97 Hobsbawm, icat edilmiş geleneği "alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaya çalışan pratikler kümesi" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", s. 2.

98 Eric J. Hobsbawm, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", *Geleneğin İcadı*, der. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 306.

99 Trinidad ve Tobago ile Mauritius'da bazı geleneklerin devlet eliyle nasıl icat edildiği konusunda bkz. Thomas Hylland Eriksen, "Formal and informal nationalism", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 16, No. 1, Ocak 1993, s. 1-25.

100 Kaiser, *a.g.e.*, s. 235.

her alanda adımlar atılmaya devam edildi. Bu açıdan, seçim döneminde de *Mekânın* uluslaştırılması için birtakım faaliyetlerde bulunuldu, çeşitli yer ve *Mekânın* adları değiştirilmeye başlandı. Antakya ve İskenderun'da sinema ve otellerin adları değiştirilip, bunlara Türkçe adlar verildi.[101] Orgeneral Asım Gündüz'ün Fransız askerî yetkililerle görüşmelerde bulunmak üzere, Haziran 1938'de Antakya'ya gelmesinin ardından, Antakya'daki Ampir (Empire) Sineması'nın adı "Gündüz Sineması" olarak değiştirildi.[102] Türkiye'ye dair çok sayıda film sinemada gösterilmeye başlandı.[103] Türkiye lehine devam ettirilen propaganda faaliyetlerinin bir parçası olan bu filmler Ankara'dan gönderildi.[104] Ampir Sineması'nın adının değiştirilmesinden sonra, Gündüz Sineması'ndan Kavaslı Köprüsü'ne kadar uzanan caddenin adı da "Gündüz Caddesi" olarak değiştirildi.[105]

Ad değişikliklerinin yanı sıra, Türkiye'de farklı alanlardaki uygulamalar Sancak'ta da uygulanmaya başlandı. 5 Temmuz'da Türk askerlerinin Sancak'a girmesinin ardından, Türkiye'de olduğu gibi, Beylan'da da ezan, Türkçe okunmaya başlandı.[106] Sancak'ta bir kısmı Cuma, bir kısmı ise Pazar günü kapalı olan resmi kuruluşların hafta tatilleri yeniden düzenlenerek tüm hükümet dairelerinin resmi tatilinin, Türkiye ile paralel biçimde, Pazar günü olduğu ilan edildi ve karar derhal yürürlüğe sokuldu.[107] Resmi alanda gerçekleşen bu değişikliklerin yanı sıra, bu dönemde kişisel bazı girişimler de önemlidir.

---

101 "Sinemalardan sonra", *Yenigün*, 18 Haziran 1938, s. 3.

102 Tekin, *Hatay*, s. 234, 353. Hatay Devleti Millet Meclisi'nin 2 Eylül'deki ilk toplantısı ve 7 Eylül'e kadarki toplantıları Gündüz Sineması'nda gerçekleştirilmiştir.

103 Salahattin Kutlu, "Türk Filmleri", *Yenigün*, 10 Ağustos 1938, s. 2; "Türkçe filmler", 13 Ağustos 1938, s. 2.

104 B.C.A.(490.01.1210.19.2)22-24.

105 "Gündüz Caddesi", *Yenigün*, 25 Temmuz 1938, s. 1; Ahmet Faik Türkmen, "Gündüz caddesi ve Orgeneral Asım Gündüz", *Yenigün*, 26 Temmuz 1938, s. 1.

106 "Beylanda Ezan Türkçe Okunmağa başlandı", *Yenigün*, 9 Temmuz 1938, s. 2.

107 "Dairelerin hafta tatili", *Yenigün*, 12 Temmuz 1938, s. 1; "Hafta tatili", *Yenigün*, 18 Temmuz 1938, s. 3; "Hafta tatili", *Yenigün*, 15 Ağustos 1938, s. 1.

Bu çerçevede, bazı kişilerin Türkçe soyadları almaya başladığı görülmüştür.[108]

Hatay Devleti döneminde de *Mekân*ın uluslaştırılması yönünde yapılan ad değişikliklerinde, sürekli olarak Türkiye ve Türklük ile bağlantılı isimlerin tercih edildiği göze çarpmaktadır. Hatay Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Beylan'da bulunan ilkokula, belediyenin aldığı kararla Hatay'daki Türkiye birliklerinin komutanı Albay Şükrü Kanatlı'nın adı verildi.[109] İskenderun'da kurulan deniz işletmesinde çalıştırılan vapurlara "Hatay" ve "Bayır Bucak"[110] adları verildi.[111] Bunlar dışında, Antakya'da işyerlerine Türkçe adlar verilmesi uygulamasında büyük bir artış görüldü. Bu uygulamalar hakkında gazetelerde yazılar yayınlanmaya başladı.[112] *Mekân*ın uluslaştırılması konusunda Hatay Devleti döneminde atılan diğer bir önemli adım, Hatay davasından şehit olanların isimlerinin belirlenmesi, kemiklerinin Hatay'a getirilmesi konusunda bir heyet kurulması ve bunlar için bir abide oluşturulmasının kararlaştırılmasıdır.[113]

Hatay Devleti'ndeki Türklük vurgusu sosyal yardım yapılacak kişilerin belirlenmesinde de kendini net biçimde göstermiştir. Devlet tarafından Hatay'ın kurtuluş mücadelesine katkıda bulunanlara yardımda bulunulmuştur. "Hatay Davası'nda yararlılık" kriterine göre belirlenen kişilere hükümet tarafından makbuz karşılığında maddi yardımda bulunulmuş-

---

108 Türkiye'nin tezlerini savunan Arap Alevilerden Abdülhamid Hayyat gibi kişiler, daha önce değinildiği gibi, Türkçe soyadları almıştı. Bu dönemde de benzer olaylar yaşanmış, kendisinden daha önce Türkiye yanlısı diye söz edilen Ali Şelhum adlı Arap Alevi, 'Devrim' soyadını almıştır. Bu konuda bkz. "B. Ali Devrim", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s. 1.

109 "Beylan okuluna ad konma merasimi", *Yenigün*, 22 Eylül 1938, s. 2.

110 Bayır ve Bucak günümüzde Suriye sınırları içinde kalan, Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerden biridir. Fransızlar tarafından 1921'de yapılan sınır değişikliği ile İskenderun Sancağı sınırları dışında bırakılmıştır.

111 "Bayır Bucak vapurumuz", *Hatay*, 8 İkinci Teşrin 1938, s. 1; "İskenderunda Hatay deniz işletmesi kuruldu", *Yenigün*, 9 İkinciteşrin 1938, s. 1.

112 "Yeni Tabelalar", *Yenigün*, 8 Birincikanun 1938, s. 2.

113 Özellikle mezarı Gaziantep'te bulunan HMM Başkanı Abdülgani Türkmen'in ağabeyi Türkmenzade Ahmet Ağa'nın mezarının Hatay'a getirilmesi için çalışmalar yapılması kararlaştırılıyor. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 415-417.

tur.[114] CHP ve Halkevleri teşkilatını oluşturmak için görevlendirilen Rahmi Apak, diğer faaliyetlerinin yanı sıra, Hatay mücadelesinde ölenlerin ailelerine ve Türkiye yanlısı faaliyette bulunanlara maddi yardımda bulunulmasını sağlamıştır.[115]

Resmi bayramlar konusunda Mayıs 1939'a gelindiğinde, HMM önemli bir karara imza atmıştır. 18 Mayıs'ta HMM'nin aldığı kararla, Türkiye Cumhuriyeti'nde kutlanan resmi bayramlar, Hatay Devleti'nin de resmi bayramı olarak kabul edildi. Türkiye'deki bayramlara ilave olarak, Türkiye'den gelen birliklerin İskenderun Sancağı'na girdiği 5 Temmuz'un "Kurtuluş Bayramı", HMM'nin açıldığı 2 Eylül'ün de "Kuruluş Bayramı" olarak kutlanması kararlaştırıldı.[116] Bu kararla, resmi bayramlar konusunda Türkiye'ye yakınlaşmanın ötesinde, Hatay Devleti Türkiye ile bütünleşmiş oldu.

Hatay Devleti'nden Hatay Vilayeti'ne gidilen süreçte, Hatay'da *Mekânın* uluslaştırılması yönündeki uygulamalarla başlayan ad değişiklikleri, 1939 sonrasında daha sistematik biçimde devam ettirilmiştir. Bu uygulamanın çarpıcı örneklerinden biri, Antakya köprübaşında bulunan Santral Oteli'nin adının, Türk askerlerinin İskenderun Sancağı'na girdiği tarihe atfen, "5 Temmuz" olarak değiştirilmesi olmuştur. Otelin adının 5 Temmuz olarak değiştirildiğine dair ilanlar gazetelerde günlerce yayınlandı.[117] İş yerlerine Türkçe adlar verilmesi uygulaması o kadar hızla yayıldı ki, bu adların dükkânlara asılan levhalara yazılmasında yapılan yanlışlar, hatalı adların kullanılması gazetelerde yayınlanan yazılarla eleştirilmiş, hatta belediyenin kullandığı levhalardaki yanlışlıklar bile eleştiri konusu olmuştur.[118]

---

114 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 439.

115 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 419.

116 Kanunla ilgili görüşmelerin ayrıntıları için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 414-417. Bu konuda ayrıca bkz. "Millet Meclisinde", *Yenigün*, 19 Mayıs 1939, s. 2; "Millet meclisi", *Hatay*, 19 Mayıs 1939, s. 1; "Hatayın Resmi Bayram günleri", *Yeni Sabah*, 21 Mayıs 1939, s. 1.

117 "5 temmuz oteli", *Yenigün*, 7 Temmuz 1939, s. 4; *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s. 4; *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s. 4.

118 "Yeni levhalar!", *Yenigün*, 28 Eylül 1939, s. 1, 2; "dükkân levhaları", *Yenigün*, 15 B.Teşrin 1939, s. 1.

*Mekân*ın uluslaştırılması çerçevesinde Hatay'daki diğer bir uygulama da Türkiye'ye dair sembol, resim, büst, heykel ve benzeri unsurların yaygınlaştırılması olmuştur. Bu faaliyetlerden en önemlisi, Atatürk büstünün, daha önce HMM binası olarak kullanılan vilayet konağı önünde dikilmesi olmuştur. Günümüze kadar vilayet konağı olarak kullanımı devam eden bu binanın önüne Atatürk büstünün dikilmesi, bölgede Türkiye'nin hükümranlığının önemli göstergesidir. Hazırlanan Atatürk büstünün açılışının, Fransızların Hatay'ı resmen Türkiye'ye devrettikleri 23 Temmuz'da yapılmasının planlanması,[119] şüphesiz ki bir tesadüf değildir. Hatay'ın uluslaştırılması çerçevesinde dikkat çeken bir diğer faaliyet, Türkiye ve CHP bayraklarının Hatay'daki pek çok işyerinde satışa sunularak, bu konuda gazetelere ilanlar verilmesi olmuştur.[120] Ayrıca, yıllardır bölgede Türklerin kendilerini diğer gruplardan ayırmak için kullandığı şapka kullanımının daha da yaygınlaştırılması için önlemler alındı, bu amaçla Hatay'da şapkacılık kursu açıldı.[121]

Suriye'den uzaklaşıp Türkiye'ye yakınlaşmaya dönük politikalar

HMM'nin açıldığı ilk günden itibaren bariz biçimde ortaya çıkan Türkiye etkisi, siyasal alanla sınırlı kalmayıp, Hatay Devleti'nin yürürlüğe koyduğu sosyal, kültürel ve ekonomik uygulamalarda da kendini göstermiştir. 2 Eylül'de açılan HMM, 7 Eylül'de tatile girene kadar pek çok alanda geçici kanunlar çıkarıp, bunları yürürlüğe koymuştur. Hükümet bu kanunları çıkarırken, Hatay'ı kademeli olarak Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştırmaya çalışmıştır. Hükümetin bu yaklaşımı, 1 Kasım 1938'de HMM'nin açılmasının ardından da devam etmiştir.

---

119 "Atatürk büstü vilayet konağı önüne dikiliyor", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s. 2.

120 "Türk ve Parti Bayrakları", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s. 4; "Sayın Halkımıza: Türk ve Parti bayrakları geldi", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s. 4; *Yenigün*, 26 Temmuz 1939, s. 4; *Yenigün*, 27 Temmuz 1939, s. 2.

121 "Şapkacılık ve çiçekçilik kursu", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s. 4.

Suriye sınırında yükselen duvarlar: Gümrük oluşturulması ve etkileri

Hatay Hükümeti'nin Hatay'ı Suriye'den net bir biçimde ayırmak için attığı ilk adımlardan birisi, Hatay Devleti için Suriye'den ayrı bir gümrük oluşturmak olmuştur. Daha önce değinildiği gibi, MC Sancak Statüsü'nde bölgenin Suriye ile gümrük ve para birliği içinde olacağı belirtilmiş, HMM'nin kabul ettiği Hatay Anayasası'nda ise bu konuda herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Hatay Devleti'nin ilk günlerinde Suriye ile Hatay arasında siyasi ve askerî sınırlarla birlikte, gümrük de yoktu. Bu durumu değiştirmek için harekete geçen Hatay Hükümeti, 20 Ekim 1938'de Fransız Yüksek Komiserliği'nin kontrolünde bulunan İskenderun gümrüklerine el koyarak, bunların Hatay'a devri için işlemleri başlattı.[122] Ancak, böyle bir girişimin aniden alınan bir karardan ziyade, ayrıntılı biçimde düşünülüp planlama yapılarak gerçekleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna zemin hazırlamak için yerel basında günler öncesinde, İskenderun'da Fransızların kontrolünde bulunan gümrük idaresini eleştiren yazılara yer verilmeye başlandı.[123]

Hatay Devleti'nin İskenderun gümrüğüne el koyması farklı açılardan önemli bir olaydır. Öncelikle, bu gümrükten elde edilecek gelirler, Hatay maliyesine önemli bir gelir kaynağı sağlayacaktı. Daha da önemlisi, Suriye ile Hatay arasında devam eden gümrük birliğini sona erdirme yolunda ilk adımı oluşturacaktı. Hatay Devleti yetkililerinin böyle bir girişime Türkiye'nin bilgisi dışında başvurduklarını söylemek güçtür. Bunu, girişimin ardından Türkiye adına hareket eden yetkililerin, Fransız yetkililerle gerçekleştirdikleri görüşmelerden anlamak mümkündür. Türkiye Başkonsolosu Zihni Akdur'un Fransız Yüksek Komiserliği Delegesi Collet ile yaptığı görüşmede Collet, Hatay Hükümeti'nin bu girişimine şiddetle karşı çıktı ve gümrüğe el koyma işleminin durdurulmaması ha-

122 Tekin, *Hatay*, s. 392.

123 "Liman dairesi Hükümet içinde Hükümetmidir?", *Hatay*, 3 Birinci Teşrin 1938, s. 1.

linde Yüksek Komiserliğin Suriye sınırında Hatay'dan giden mallara karşı tedbirler alacağını bildirdi. Collet, Türkiye ile sınırı kapalı olan Hatay'ın Suriye ile de sınırının kapanması halinde ekonominin bundan zarar göreceği uyarısında bulundu. Buna rağmen Akdur, Hatay gümrüğünün 21 Ekim'de yürürlüğe gireceğini Collet'e bildirdi. Ardından Akdur, Devlet Başkanı Sökmen'le görüştü ve Fransızların Hatay-Suriye sınırını kapatma ihtimallerine karşı önlemler alındı. Hatay gümrük kadrosunun başına, Türkiye'de gümrük müdürü olarak görev yapmış İhsan Çardaklı'nın getirilip, gümrük kadrosunun toplam 53 kişiden oluşması yönünde hazırlıklar yapıldı. Bu kadronun 21 Ekim'de İskenderun gümrüğünde işe başlaması ve aynı zamanda Süveydiye ve Arsuz'da da gümrük memurları bulundurulması kararlaştırıldı.[124]

Gümrükler konusunda Hatay Hükümeti'nin geri adım atmaması üzerine Fransız yetkililer, 20 Ekim gece yarısı Hatay-Suriye gümrüğünü kapattılar. Fransız yetkililer böyle bir girişimin Hatay Devleti'ne geri adım attıracağını düşündüler. Fransızların beklentisinin tam tersine, Hatay Devleti de sınırda kurulan karakolların karşısına kendi karakollarını kurma yoluna gitti. Daha önceden gümrük teşkilatı için hazırlanan personel kullanılarak bu karakollar hızlıca kuruldu. Başbakan Abdurrahman Melek, böyle bir girişimin Fransızları kızdırmasından çekindiyse de, Devlet Başkanı Sökmen durumu Hatay'ın Suriye'den fiilen ayrılması yönünde bir fırsat olarak değerlendirdi. Bir gece içerisinde sınırda gümrük karakolları kurulmasını sağlayıp, gelişmeleri Ankara'ya bildirdi. Türkiye Başkonsolosu da Sökmen'in sınırda karakol kurulması kararını destekledi. Collet, kurulan karakolların kaldırılması için çaba harcadıysa da Sökmen, Fransızların karakolları kaldırması halinde bile artık Hatay Devleti'nin karakolları kaldırmayacağını bildirdi.[125]

21 Ekim'de Hatay Devleti'nin gümrük idaresine el koyması üzerine Suriye'ye giden Hatay menşeli mallardan gümrük

124 Zihni Akdur'un 20 Ekim 1938'de Hariciye'ye gönderdiği raporun tam metni için bkz. B.C.A. (030.10.224.513.52).

125 Sökmen, *a.g.e.*, s. 113-115; Melek, *a.g.e.*, s. 72-74; Selçuk, *a.g.e.*, s. 64.

vergisi alınmaya başlandı. Bunun üzerine, Hatay Devleti İktisat Vekâleti de bir bildiri yayınlayarak, Suriye'den Hatay'a gelen mallardan gümrük vergisi alınacağını duyurdu.[126] Hatay Hükümeti, HMM'nin tatilde olması nedeniyle "Hatay ile Suriye ve Lübnan Arasında Gümrük İhdasına Dair Muvakkat Kanun" çıkardı ve Hatay ile Suriye ve Lübnan arasındaki gümrük 22 Ekim sabahı itibariye resmen kurulmuş oldu.[127] Yeni kurulan Hatay Gümrüğü'nün Suriye'den net bir biçimde ayrılmasını sağlamak üzere de çalışmalara başlandı. Bu amaçla, daha önceden kabul edilen Hatay Bayrağı ile uyumlu bir bayrağın Hatay Gümrük Bayrağı olması kararlaştırıldı.[128] Hatay Bayrağı, Türkiye'nin bayrağının neredeyse aynısı olduğundan kabul edilen gümrük bayrağı da Türkiye bayrağı ile uyumlu olmuştur. Hatay'ı Suriye'den ayıran gümrüklerde bu bayrağın kullanılmaya başlanması, Hatay'ın Suriye'den ayrı olduğunu ve Türkiye ile neredeyse birleştiğini gösteren önemli bir sembol olmuştur.

Hatay ile Suriye arasında gümrük oluşturulmasına Türkiye'deki gazeteler geniş yer ayırarak, haberi okuyucularına ilk sayfadan duyurdular. Yayınlanan haberlerde, meydana gelen olaylardan Suriye tarafı suçlanarak, esas amacın Hatay'ın ekonomisini çökertmek olduğu ileri sürüldü ve başka seçenekleri kalmayan Hataylı yöneticilerin, devletlerini korumak için önlemler almak zorunda kaldıkları yönünde yorumlara yer verildi.[129]

---

126 "Mühim tebliğ: Hatay Gümrükleri dünden itibaren milli idaremize geçti", *Hatay*, 22 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Suriye ile Hatay arasında Gümrük tesis edildi", *Yenigün*, 23 Birinciteşrin 1938, s. 1, 2; "Gümrük işlerine dair", *Hatay*, 24 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Hatayın iktisadi hayatı süratle inkişaf edecek", *Yenigün*, 25 Birinciteşrin 1938, s. 1, 2.

127 Tekin, *Hatay*, s. 394. Geçici Kanun, HMM'nin yeniden çalışmalarına başlamasının ardından 19 Aralık'ta mecliste görüşülerek kabul edildi. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 173-174. Kabul edilen kanun 14 Ocak'ta *Resmi Gazete*'de yayınlandı. Bkz. "Kanun No 21: Hatay ile Suriye ve Lübnan arasında gümrük ihdasına dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 14 İkincikanun 1939, sayı 52, s. 11.

128 HMM 5 Ocak 1939'da da "Hatay Gümrük Bayrağı Hakkında Kanun"u görüşerek kabul etti. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 256-259.

129 "Suriye, Hatay iktisadiyatını öldürmek istiyor", *Kurun*, 27 Teşrinievvel 1938, s. 1, 4; "Hatayda mühim toplantı", *Cumhuriyet*, 27 Birinciteşrin 1938, s. 1, 7.

Gümrüklere Hatay Devleti tarafından el konulması ve sonrasında sınırda karakollar oluşturularak gümrük vergisi alınmaya başlanması, Hatay'ın Suriye'den ayrılması için önemli bir adım olmuştur. Böylece, bölgenin fiziksel olarak işaretlenmesi gerçekleşmiş ve uluslaştırma politikalarının uygulanacağı alan da netleşmiş oldu. Hatay Devleti'nin bu girişimi Türkiye'den büyük destek gördü. Hatay'dan Ankara'ya bu dönemde gönderilen heyet, Başbakan Celal Bayar'la görüştü.[130] Ticaretinin büyük bir kısmını Suriye ile gerçekleştiren Hatay'ın, Suriye ile gümrük oluşturulması ve ticaretten vergi alınması nedeniyle uğrayacağı zararın[131] giderilmesi için Türkiye hızlıca önlemler aldı. 2 Kasım 1938'de Türkiye'de çıkarılan kararname ile Hatay'dan Türkiye'ye ihraç edilecek "mahsul ve mamuller"den alınan gümrük vergilerinin % 99 oranında düşürülmesi kararlaştırıldı.[132] Bu kararla Türkiye, Hatay'ın Suriye ile ticaretinde meydana gelen düşüşü gidermeyi hedefledi. Hatay'daki İcra Vekilleri Heyeti de, Türkiye'nin bu kararına paralel olarak yine 2 Kasım'da, Türkiye'den Hatay'a gidecek eşyanın gümrük vergisinden muaf tutulmasına dair geçici bir kanunu kabul etti.[133] Türkiye'deki kararname ve Hatay'daki geçici kanunun aynı günde kabul edilmesi, bu konudaki işlemlerin de Türkiye'nin denetiminde yürütüldüğü izlenimini kuvvetlendirmektedir. Bu kararlar neticesinde, Hatay ticari ilişkiler anlamında Suriye'den

130 Selçuk, *a.g.e.*, s. 64.

131 Halep'teki İngiltere Konsolosu'nun raporuna göre Suriye ile Hatay arasındaki ticarette gümrük vergisi alınmaya başlamasının ardından İskenderun Limanı'ndaki yoğunluk % 60-70 civarında düştü, Hatay'daki fiyatlarda büyük yükselme gerçekleşti. Aktaran, Shields, *a.g.e.*, s. 236-237.

132 B.C.A. (030.18.1.2.85.95.8).

133 2 Kasım 1938'de Cevat Açıkalın tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgraf. Bkz. B.C.A. (030.10.224.514.3). "Türkiyeden gelecek mallar gümrük resminden istisna edildi", *Yenigün*, 2 İkinciteşrin 1938, s. 1, 4; "Türkiyeden Hataya girecek bütün eşyadan gümrük resmi alınmayacaktır", *Hatay*, 2 İkinci Teşrin 1938, s. 2; HMM, 8 Aralık 1938'de "Türkiye'den İthal Edilecek Eşyadan Gümrük Alınmamasına Dair Kanunu" görüşüp kabul etti. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 126-127. Bu kanun 7 Ocak 1939'da *Resmi Gazete*'de yayınlandı. Bkz. "Kanun No 10: Türkiyeden ithal edilecek eşyadan gümrük alınmamasına dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 7 İkincikanun 1939, sayı 50, s. 1.

uzaklaşırken Türkiye'ye daha önce olmadığı kadar yakınlaşmış oldu ve Türkiye'den Hatay'a gümrüksüz mal girişi başladı.[134]

Yeni düzenlemelerin ardından Hatay ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler hızla gelişirken, Suriye ile ilişkilerin sınırlı düzeyde tutulması yönünde çaba harcandı. Bu amaçla, 22 Kasım'da, Hatay'a dışarıdan gelen ürünlerden alman gümrük vergilerinde % 40 indirim yapılmasını öngören kanundan,[135] 26 Ocak 1939'daki HMM toplantısında yeni bir kanun çıkarılarak, % 40'lık indirimin Suriye ve Lübnan'dan gelen mallara uygulanmayacağı yönünde bir karar alındı.[136]

Suriye ile Hatay arasında ticari ilişkilerde oluşan büyük gerileme, İskenderun Limanı'ndan Avrupa'ya yapılan transit ticareti de etkiledi. Halbuki, transit ticarete konu olan malların Hatay ile Suriye arasındaki ticarette alınmaya başlanan gümrük vergilerinden muaf tutulması kararlaştırılmıştı.[137] Buna rağmen Fransızlar, Halep'in çoğunlukla İskenderun Limanı üzerinden yapılan uluslararası ticaretini Lazkiye ve Tripoli'ye yönlendirdiler. Bundan sadece Hatay değil, daha yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalan Halep'teki tüccarlar da olumsuz etkilendi. Suriye'deki en işlek yol olan Halep-İskenderun yolunu daha önce günde 300 civarında araç kullanırken, Hatay Devleti döneminde bu rakam 20'nin altına düştü.[138] Hatay üzerinden yapılan transit ticaret hacminin gerilemesinde, Hatay'da bulunan motorlu araçların AX (Alexandretta) harflerini taşıyan plakaların, Hatay Nafia Vekâleti tarafından ücretsiz olarak HD (Hatay Devleti) harflerini taşıyan Hatay plakaları ile değiştirilmesi de etkili olmuştur.[139] Aynı dönemde Suriye'de araç plakası alabilmek için yüksek miktarlarda para yatırmak gerekiyordu. Bu durumda Hataylı şoförler, Suriye'ye daha ucuza mal taşıyabile-

134 "Gümrüksüz ilk mahsul dün geldi", *Hatay*, 6 İkinci Teşrin 1938, s. 1; "Has Un Geldi", *Hatay*, 9 İkinci Teşrin 1938, s. 1.

135 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 100-102.

136 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 272-273.

137 "Yeni Gümrük kararı", *Hatay*, 16 Birinci Kanun 1938, s. 1.

138 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 511-512.

139 "Yeni otomobil plakaları", *Yenigün*, 25 Eylül 1938, s. 2; "Otomobil sahiplerinin dikkatine", *Hatay*, 14 Şubat 1939, s. 1.

cek duruma geldiler ki, bu durum Suriyeli şoförlerin tepkisine yol açtı. Bunun üzerine de Hatay plakalı araçların Suriye'ye girişine izin verilmemesi uygulamasına gidildi.[140] Bir süre sonra da Hatay Hükümeti, bu uygulamaya tepki olarak, Suriye plakalı araçların Hatay'a girmesine, bazı istisnalar dışında, yasak getirme kararı aldı.[141] Taşıma konusunda ortaya çıkan problemleri gidermek için Hataylı önde gelen bazı kişiler Türkiye nezdinde girişimde bulundular. Halep'ten malların trenle İskenderun Limanı'na ulaştırılmasının limana katkı sağlayacağı düşüncesiyle, Türkiye'nin kontrolünde bulunan Meydanıekbez-Payas için alınan tren taşıma tarifelerinin düşürülmesini talep ettiler. Türkiye de bu talebi olumlu karşılayarak Meydanıekbez-Payas arasındaki tren taşıma ücretlerinde indirime gitmeyi kararlaştırdı.[142]

Türk Lirası'nın Hatay'da kullanılması

Ekonomik alanda Hatay'ı Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştıran bir diğer önemli olay da izlenen para politikası olmuştur. Hatay Devleti'nin ilk kurulduğu dönemde, İskenderun Sancağı döneminde olduğu gibi, Suriye Lirası kullanılmaktaydı. Bu durum MC'nin kabul ettiği Sancak Statüsü'nde de bu şekilde düzenlenmişti. Ekonomik unsurların yanı sıra, bir bölgede kullanılan paranın sahip olduğu önemli bir sembolik değeri de vardır. Öncelikli olarak, siyasal açıdan bir bölgede kullanılan para, hükümranlık göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Paranın üzerinde yer alan figür, resim, yazı çeşidi ve benzeri unsurlar belli bir siyasal yapıyı, kültürü temsil ederler.

---

140 Melek, *a.g.e.*, s. 67; Tekin, *Hatay*, s. 402; "Anlaşmaya rağmen Otomobillerimiz gene Suriyeye geçirilmiyor", *Hatay*, 30 İkinci Teşrin 1938, s. 1; "Hatay markalı otomobillerin Suriyeye girmesi için", *Yenigün*, 25 Birincikanun 1938, s. 2; "Hatay otomobillerinin Suriyeye girmesi meselesi", *Hatay*, 27 Birincikanun 1938, s. 2.

141 "Suriye otomobilleri", *Hatay*, 5 İkinci Kanun 1939, s. 1.

142 B.C.A. (030.10.225.515.8). Bu konuda ayrıca bkz. "Meydanıekbez-Payas hattında", *Hatay*, 7 Mart 1939, s. 1; "Tüccar ve transitörlerimize müjde", *Hatay*, 10 Mart 1939, s. 1.

Kurulduğu günden itibaren Türlük vurgusu etrafında şekillenen Hatay Devleti'nde, Suriye Lirası'nın geçerli para olma durumunun sona erdirilmesi, özellikle siyasal açıdan bir ihtiyaç olarak görüldü. Ekonomik açıdan bakıldığında ise, daha önce üzerinde durulan, o dönemde Suriye'nin içinde bulunduğu siyasal belirsizlik ve yoğun iç çatışma ortamına bağlı olarak,[143] Suriye Lirası'nın değerinde yaşanan sık dalgalanmaların Hatay ekonomisi için de olumsuz etkileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat Hatay Devleti yöneticileri açısından asıl önemli olan, Suriye'nin bir anlamda Hatay'daki siyasal gücünü temsil eden Suriye Lirası'nın kullanımından vazgeçilmesiydi. Ekonominin tümünü etkileyecek bu şekilde köklü bir değişiklik yapabilmek için, Hatay Devleti yöneticileri tarafından kademeli bir plan takip edildi.

Hatay Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra yerel basında, Suriye parasının istikrarsızlığına ve bunun Hatay ekonomisi üzerinde oluşturduğu olumsuzluklara dair yazılar yayınlanmaya başladı.[144] Hükümet ilk olarak, Şubat 1939'da Hatay'da artan iş hacmini karşılamak ve ticarette ortaya çıkan para sıkıntısını gidermek gerekçesiyle, Hatay Maliye veznelerinde

143 Başbakan Mardam'ın tüm çabalarına karşın Fransız Hükümeti Fransa-Suriye Antlaşması'nı onaylamadı. Bu durum Ulusal Blok içinde çatlakların oluşmasına yol açarak Blok üyelerinin bazılarının muhalefet saflarına katılmasına yol açtı. Hükümetteki siyasal çekişmelere ilave olarak, Suriye içinde de olaylar devam etti. 1937'de El-Cezire'de başlayan olaylar 1938'de de devam etti. Bu olaylarda çok sayıda gösteri düzenlendi ve Nisan 1938'deki gösterilerde Fransız askerleri halkın üzerine ateş açıp 5 kişiyi öldürdü. Suriye'de olayların devam ettiği bir ortamda, Ocak 1939'da Fransa'nın Yüksek Komiserliğe atadığı Gabriel Puaux ile anlaşmazlığa düşen Başbakan Mardam, Şubat 1939'da görevinden istifa etti. Mardam'ın ardından kurulan hükümet de uzun ömürlü olmadı ve Ulusal Blok, Suriye genelinde Fransa karşıtı gösteriler düzenlemeye başladı. Mart ayında, Şam ve Suriye'nin diğer şehirlerinde düzenlenen gösterilerde olaylar çıktı ve Fransız askerlerinin müdahalesi sonucu göstericilerden ölen ve yaralananlar oldu. Suriye'de olaylar bundan sonra da durulmadı. Siyasal istikrarsızlığın da devam ettiği Suriye'de, Yüksek Komiser Puaux Haziran 1939 ortasında Suriye Meclisi'ni feshederek anayasayı askıya aldı. Bunun ardından Suriye'yi yönetme görevi, Yüksek Komiserin güdümünde çalışmak üzere oluşturulan bir konseye verildi. Bu dönemde Suriye'deki siyasal gelişmeler hakkında bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 163, 202-227; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 274; Cleveland, *a.g.e.*, s. 250.

144 Nuri Genç, "İktisadi vaziyet", *Hatay*, 20 Eylül 1938, s. 1; Nuri Genç, "Altın Borçlar", *Hatay*, 18 Birinci Kanun 1938, s. 1.

Suriye Lirası'nın yanı sıra, Türk Lirası (TL) ile de işlem yapılmaya başlanacağını duyurdu. Hükümet, yeni düzenleme çerçevesinde kişilerin ister Suriye, ister Türk parası ile işlem yapmakta özgür olacaklarını bildirdi.[145] Böylece Hatay'da TL'nin kullanımı resmen başlamış oldu. Bunu izleyen süreçte, Hatay'da TL'nin kullanımına dair gelişmeler iyice hızlandı. Şubat ayı bitmeden bir adım daha atan hükümet, devlet maliyesine dair tüm işlemlerin yalnızca TL ile yapılmasına dair bir karar aldı[146] ve karar doğrultusunda devlet memurlarının Şubat 1939 yılı maaşları, TL cinsinden ödendi.[147]

TL kullanımının başlamasından kısa bir süre sonra, Hatay'da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın bir şube açacağı duyuruldu.[148] Bu konudaki hazırlıklar kısa bir sürede tamamlandı, İskenderun'da açılacak Merkez Bankası şubesi için Türkiye'den memurlar gönderildi.[149] Tüm bu hazırlıklardan sonra sıra, TL ilgili bir kanun çıkarmaya gelmişti. HMM 13 Mart 1939'daki toplantısında, "Türk parasının resmi para olarak kabulüne dair kanun"u kabul etti.[150] Meclisin bu kararı almasından günler öncesinde, yerel gazetelerde, Suriye parasının kullanılmaması, alışverişte kabul edilmemesi yönünde haberler yayınlandı.[151]

TL'nin geçerli tek para haline gelmesinde, Hatay'da açılan Merkez Bankası önemli rol oynadı. Merkez Bankası, halkın elindeki Suriye parasını Türk parası ile değiştirmeye başladı.[152] Sürecin son aşaması olarak da, 14 Nisan 1939'dan iti-

145 "Hatayda Türk parası işliyecek", *Yenigün*, 19 Şubat 1939, s. 1; "Hatayda Türk parası", *Hatay*, 21 Şubat 1939, s. 2.

146 "Karar No. 90", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 18 Şubat 1939, sayı 61, s. 52.

147 "Bugün Memur Aylıkları Türk Parası Olarak Veriliyor", 28 Şubat 1939, s. 1.

148 "Cumhuriyet merkez bankası şehrimizde bir şube açıyor", *Hatay*, 8 Mart 1939, s. 1.

149 "Merkez Bankası kasalar ve memur kadrosu geldi", *Yenigün*, 10 Mart 1939, s. 1.

150 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 344-347. "Türk parası Hatayın resmi parası olarak kabul edildi!" *Yenigün*, 14 Mart 1939, s. 1. "Kanun No. 51: Türk parasının resmi para olarak kabulüne dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 15 Mart 1939, sayı 66, s. 65.

151 "Yeni Suriye paralarını almayınız", 8 Nisan 1939, s. 1.

152 "Merkez Bankası halkın elindeki Suriye parasını Türk parasiyle değiştirecek", *Yenigün*, 19 Mart 1939, s. 1; "Merkez Bankası halkın elindeki Suriye liralarını

baren Suriye parası tamamen tedavülden kaldırılmıştır.[153] Hatay'da TL'nin kullanılmaya başlanması, ekonominin ötesinde, Türkiye ile bütünleşme yolunda atılmış büyük bir adımdır. 13 Mart'ta HMM'de kanunun kabul edilmesi üzerine yapılan konuşmalar yeni uygulamanın önemini sergiler niteliktedir:

> İbrahim İnal: [...] maliyemizi müstekar ve sağlam bir paraya istinad ettirmek için en esaslı tedbir, çelik irade ve imanı kadar sağlam olan Türk parasını Anavatandan hiçbir vechile ayrılık kabul etmeyen Türk Hatay'da da aynı paranın kabul edilmesidir. [...]
>
> Vedi Bilgin: [...] Büyük Türkiye Cumhuriyeti'yle bizim her şeyimiz birdir. Fikir, hars, ırk ve düşüncemiz birdir. Bu para birliği de tabiatıyla olacaktır. [...]
>
> Başvekil Abdurrahman Melek: [...] Yıllardan beri her gün binbir hadise ile bizim ve bütün dünyanın şahit olduğu bir hakikat vardır ki, Hatay; ırkan, hissen, aslen ayrılık kabul etmeyen anavatanın bir parçasıdır. [...][154]

Tek dilli eğitime gidiş

Hatay'ı Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştırmaya dönük politikalar, ekonomi alanındaki uygulamalarla sınırlı kalmadı. Özellikle eğitim alanında bu konuda büyük çaba harcandı. İskenderun Sancağı döneminde, daha önce üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu gibi, eğitim kurumları büyük çeşitlilik göstermekteydi. Bazı devlet okulları Türkçe, bazıları Arapça eğitim verirken, süreç içerisinde bu okullardaki Fransızca derslerinin sayısı giderek arttırılmış, bölgenin tek lisesi olan Antakya Lisesi'nde bazı dersler Fransızca okutulmaya başlanmıştır. Devlet okulları dışında, çoğunlukla yabancılar tarafından idare

---

değiştirdi", *Hatay*, 25 Mart 1939, s. 1; "Merkez Bankası para tebdiline devam ediyor", *Hatay*, 30 Mart 1939, s. 1.

153 "Halkımızın nazarı dikkatine", *Yenigün*, 8 Nisan 1939, s. 1; "İlan: Suriye Banknotu 14 Nisandan itibaren tedavülden kaldırılıyor", *Hatay*, 8 Nisan 1939, s. 1.

154 Konuşmaların tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 345-347.

edilen çok sayıda okulda eğitim yabancı dillerde gerçekleştirilmekte, bu okullar üzerindeki devlet kontrolü çok asgari düzeylerde bulunmaktaydı.

Hatay Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, eğitim alanında hızlı bir Türkleştirme dönemine girildi. Eğitim alanında düzenlemeler yapılabilmesi için 1938'de okullar geç açıldı ve eğitime 10 Ekim'de başlandı.[155] Eğitime ayrılan bütçe arttırılarak Türkçe eğitim verilen çok sayıda yeni devlet okulu açıldı. Kısa bir süre içerisinde yeni açılan çok sayıda ilkokula ilave olarak, Hatay'da iki lise ve altı ortaokul daha açıldı. İlkokullarda uygulanan küme usulü kaldırılarak, Türkiye'de olduğu gibi sınıf usulü kabul edildi.[156] Okulların müfredatının Türkiye'deki okullarla uyumlaştırılması için bir dizi önlem alındı. Örneğin, geçici bir kanunla Antakya Lisesi'nin 12 yıl olan eğitim süresi Türkiye'deki liselerde olduğu gibi 11 yıla indirildi. 11. sınıftan 12. sınıfa geçenler mezun kabul edildi.[157] Hatay'daki okullarda çalışmak üzere Türkiye'den öğretmenler getirtilerek, eğitim kadrosu güçlendirildi.[158]

Türkçe eğitim seferberliği çerçevesinde, daha önce de belirtildiği gibi, Halkevleri okul yaşını geçmiş olan kişilere yönelik kurslar açtı. Arapça okulların devamına izin verildi ancak yeni okul açılmasına izin verilmedi. Antakya Lisesi'nin Arapça kısmına yeni öğrenci alınmadı, sadece mevcut öğrencilerin devam

---

155 "Yeni maarif teşkilatı", *Yenigün*, 9 Birinciteşrin 1938, s. 2; "Maarif Kadrosu: İlk mektepler Teşkilatı", *Hatay*, 10 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Kitapsız Mektep", *Hatay*, 25 Birincikanun 1938, s. 1.

156 Bu faaliyetler 1 Kasım'a kadar gerçekleştirilmiştir. Veriler, Tayfur Sökmen'in 1 Kasım 1938'deki HMM'ni açış konuşmasından alınmıştır. Konuşmanın tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 69-75.

157 "Hatay Liselerinin 11 seneye indirildiğine dair muvakkat Kanun No. 29", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 4 Birinciteşrin 1938, No. 39, s. 578. HMM'nin çalışmalarına başlamasından ardından bu kanun 8 Aralık'ta mecliste görüşülmüştür. Türkiye'de liselerin 12 yıldan 11 yıla indirildiği 1923 yılında da 11. sınıfı tamamlayan öğrencilere diploma verilmişti. Bu program değişikliği ile ilgili görüşmeler hakkında bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 140-141. HMM tarafından kabul edilen kanun 7 Ocak'ta *Resmi Gazete*'de yayınlandı. Bkz. "Kanun No. 13: Hatay liselerinin 11 seneye indirildiğine dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 7 İkincikanun 1939, No 50, s. 1.

158 Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s. 73.

etmesine izin verildi. Antakya Lisesi'nde zorunlu ders ve bazı derslerin öğretim dili olan Fransızcanın sadece yabancı dil olarak ve haftada en fazla 7 saat okutulmasına izin verildi.[159] Antakya Lisesi Müdürü ve aynı zamanda eğitim müfettişi olan Pierre Bazantay, bu düzenlemelere karşıydı. Giderek artan baskıya dayanamayıp, kontrat süresi dolmadan istifa etti. Hatay'daki diğer Fransız öğretmenler de ya görevden alındılar ya da baskılara dayanamayıp görevlerini bıraktılar. Bunların yerlerine Türk öğretmenler, Eğitim Müfettişi olarak da Nuriye Siliöz atandı.[160] Başkanlığına Tayfur Sökmen'in seçildiği "Hatay Maarif Cemiyeti" adında bir dernek kurularak, eğitim faaliyetlerinin desteklenmesine çalışıldı.[161] Daha sonra bu derneğin fahri başkanlığına, Türkiye'deki Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel seçilmiştir.[162]

Hatay Devleti'nin eğitime verdiği önemin sonuçları kısa sürede alındı. Hatay Devleti döneminde Türkçe eğitim veren onlarca yeni okul açılması[163] neticesinde öğrenci sayısı iki katına çıkmıştır.[164] Yabancı okulların faaliyetlerine üzerlerindeki denetim arttırılarak izin verildi. Yabancı okullara devam eden öğrenci sayısında düşüşler yaşandı. Yapılan değişikliklerle, Hatay'daki resmi ve özel bütün okullarda Türkçe dersleri müfre-

159 Tekin, *Hatay*, s. 405; "Hatayda Arap mektepleri kapatılmıyor", *Hatay*, 1 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Hatayda Arap mektepleri kapatılmamıştır", *Yenigün*, 2 Birinciteşrin 1938, s. 1.

160 Melek, *a.g.e.*, s. 69; Payaslı, a.g.t., s. 39; "Maarif kadrosu", *Hatay*, 2 Birinci Teşrin 1938, s. 1.

161 "Hatay maarif cemiyeti kuruldu", *Yenigün*, 2 İkinciteşrin 1938, s. 3; "Maarif Cemiyeti", *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1938, s. 1.

162 "Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücelin teşekkürü", *Yenigün*, 26 Mayıs 1939, s. 1.

163 Hatay Devleti döneminde sadece İskenderun'da açılan yeni okul sayısı 17'ye ulaşmıştır. Bkz. Zeynep Kıymat, "Hatay'ın Anavatana Katılmasından Sonra İskenderun İlçesinde Eğitim Alanında Gelişmeler (1939-2000)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007, s. 19. Hatay Devleti'nde açılan yeni okullar sık sık gazetelere konu olmuştur. Bkz. "Şehrimizde bir ortamekteb açılıyor", *Hatay*, 13 Eylül 1938, s. 1; "Maarif Vekilinin Beyanatı", *Hatay*, 9 İkinci Teşrin 1938, s. 1; "Hacılarda mektep açılıyor", *Hatay*, 5 İkinci Kanun 1939, s. 1.

164 Maarif Vekili A. Faik Türkmen'in HMM'de yaptığı konuşma. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 143.

datta yer aldı.[165] Eğitime devam eden yabancı okullar, yerel basın tarafından mercek altına alınarak sık sık eleştirilerin hedefi oldu.[166]

Seyahat ve posta konusundaki düzenlemeler

Başka alanlarda hayata geçirilen uygulamalar da bu sürece önemli bir katkı sağladı. Özellikle Türkiye ile Hatay arasında yapılacak seyahatlere dair düzenlemelerdeki değişiklikler, Hatay'ın Türkiye ile olan etkileşimini arttırmıştır. Hatay ile Suriye arasında seyahat edebilmek için, Fransız makamlarının düzenlediği "Laissez-Passer" belgesi kullanılmaktaydı.[167] Hatay Hükümeti, Suriye ile Hatay arasında 22 Ekim'de gümrük oluşturulmasından sonra seyahat işleri konusunda yeni bir düzenlemeye gitti. Bir kararname ile Hatay'a giriş vizesinin kaldırıldığı, Hatay'a gelmek isteyen yabancıların, kendi ulusal hüviyet cüzdanları ile giriş yapabilecekleri, Hatay Devleti pasaport düzenlemeyeceğinden, Hatay dışına seyahat edecek Hataylıların Türkiye veya Fransa pasaportu alarak seyahat edebilecekleri bildirildi.[168] Suriye ve doğal olarak Hatay bu dönemde hukuken halen Fransa'nın mandası olarak görüldüğünden, Hataylılara Fransız pasaportu verilmesi çok da ilginç bir durum değildir. Ancak Hatay Hükümeti'nin isteyen Hataylılara Türkiye pasaportu verileceğini duyurması, Türkiye'nin bölge konusunda artan etkinliğinin bir göstergesidir. Hatay Hükümeti'nin aldığı bu karar, yerel basın tarafından vatandaşlara büyük bir müjde olarak duyuruldu.[169] Bu düzenlemeyle, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen pasaportun, Hatay vatandaşlarına da verilmesinin önü açılmış oldu.

---

165 Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s. 67, 72.

166 "Büyük bir gaflet", *Hatay*, 24 Şubat 1939, s. 1.

167 "Hatay-Suriye arasında", *Hatay*, 20 Birinci Teşrin 1938, s. 1.

168 "Kararname No. 22", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 31 Birinciteşrin 1938, No. 35, s. 563. Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın yeni düzenlemeyi 2 Kasım'da Dışişlerine gönderdiği bir raporla bildirmiştir. Bkz. B.C.A. (030.10.224.514.5).

169 "Yurtdaşlara müjde", *Yenigün*, 1 İkinciteşrin 1938, s. 2; "Hataya pasaportsuz girilebilecek", *Hatay*, 2 İkinci Teşrin 1938, s. 1.

Hatay'a vizesiz seyahat edilebilmesine dair yeni uygulama, seyahat kolaylığını getirdiyse de, yöneticilerin istemediği bazı sakıncalar da ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, vizesiz seyahat edebilme imkânı sadece Türkiye vatandaşlarına değil, tüm ülke vatandaşlarına tanınmıştı. Bunun üzerine, dünyanın pek çok yerinden insanlar, özellikle Avrupa'dan kaçan Yahudiler Hatay'a gelmek için başvuruda bulundu. Bu nedenle, Hatay Hükümeti giriş vizesinin kaldırılmasından kaynaklanan sakıncaları gidermek için, Hatay'a gelecek yabancıların ikamet sürelerini kısıtlama ve kontrol etme yoluna gitmiştir.[170]

Hatay'a girişte vizenin kaldırılmasından sonraki adım, Hatay'dan Türkiye'ye seyahat konusunda kolaylık sağlayacak düzenlemelerin yapılması olmuştur. Bununla ilgili olarak 1 Aralık 1938'de Cumhurbaşkanı İnönü ve hükümet tarafından imzalanan bir kararname çıkarıldı. Bu kararnameye göre Hatay vatandaşları, herhangi bir harç ödemeden Türkiye Konsoloslukları'na onaylattıkları belgelerle Türkiye'ye girebileceklerdir. Aynı kararname ile, Hatay vatandaşlarının vize ve pasaport harcı ödemeden Türkiye pasaportu alabilmelerine de imkân tanınmıştır.[171] Türkiye pasaport işlemlerinde kendi vatandaşlarına tanımadığı ayrıcalıkları Hataylılara tanıdı.

Hatay ile Türkiye arasındaki seyahatler konusunda sağlanan kolaylıklara karşın, Hatay ile Suriye arasındaki seyahatlerde birtakım zorlaştırıcı tedbirlere başvuruldu. Hatay Dahiliye Vekâleti tarafından hazırlanan bir talimatname ile 10 Aralık'tan itibaren Hatay vatandaşlarının Laissez-Passer almadan Suriye'ye girmeleri yasaklandı. Talimatnameye uymayanlar hakkında para cezası uygulanacağı duyuruldu.[172]

Türkiye'den Hatay'a seyahat işlemleri konusunda diğer bir gelişme, Mart 1939'da yaşandı. Yeni bir düzenlemeye gidilerek, Türkiye'den Hatay'a gidecek olanlar için pasaport alma zorun-

170 Melek, *a.g.e.*, s. 72.

171 B.C.A. (030.18.1.2.85.100.14).

172 "Suriyeye Gidecek Vatandaşlar hakkında", *Yenigün*, 6 Birincikanun 1938, s. 1; "Hataydan Suriyeye gidecek yolcular hakkında", *Yenigün*, 7 Birincikanun 1938, s. 1.

luluğu kaldırıldı. Bu düzenleme, Türkiye'den Hatay'a giden kişi sayısında büyük bir artışa neden oldu.[173] Artan seyahat talebini karşılamak için Payas-İskenderun arasında yeni tren seferleri konuldu.[174] Aynı dönemde Türkiye'ye seyahat edecek Hatayların almaları gereken seyahat belgelerinin yakında kaldırılacağına dair haberler yayınlandı.[175] Buna karşın, Suriye'ye gidecek Hatay vatandaşları için Laissez-Passer'den harç alınacağı duyuruldu.[176] Ayrıca, Laissez-Passer almadan Hatay'a giriş-çıkış yapanlar hakkında yeni cezalar getiren kararlar alındı.[177] Daha da ileri gidilerek, Suriye'den gelen yolculardan Laissez-Passer belgelerinde Hatay yerine "Müstakil Sancak" ibaresi olanlar Hatay'a sokulmamaya başlandı.[178]

Hatay Devleti'nin ilk dönemlerinde Hatay'daki posta işleri, Suriye Posta İdaresi tarafından sürdürülmekteydi. Hatay ile Suriye arasında gümrüklerin oluşturulmasının ardından, Yüksek Komiserliğin aldığı kararla, 1 Kasım 1938 itibariyle posta idaresi Suriye'den ayrılmış oldu.[179] Hatay Devleti uluslararası ilişkilerinde MC'nin kabul ettiği Statüye göre Suriye'ye bağlı bulunuyordu ve bu nedenle kendi adına pul bastıramıyordu. Pul bastırılabilmesi için Uluslararası Posta Birliği'ne üye olmak gerekiyordu. Fransız Hükümeti aracılığıyla Hatay Hükümeti, Birliğe başvuruda bulundu ve Hatay posta pullarının tescil edilmesini sağladı.[180] Ancak üyelik için Hatay'ın yaptığı başvuru oldukça uzun zaman aldı ve "Hatay Posta Pulları" ancak HMM'nin kendini feshetmesinden sonra, Temmuz 1939'da tedavüle sokulabildi.[181]

---

173 "Pasaport kaldırıldı", *Hatay*, 10 Mart 1939, s. 1.

174 "Tren seferleri arttırıldı", *Hatay*, 2 Nisan 1939, s. 1; "Trenler tıklım tıklım dolu geliyor", *Yenigün*, 6 Nisan 1939, s. 2.

175 "Seyahat verakası yakında kalkıyor", *Yenigün*, 11 Mart 1939, s. 3.

176 "Lese paselerden harc alınacak", *Hatay*, 28 Mart 1939, s. 1, 4.

177 "Karar No. 187", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 13 Mayıs 1939, No. 84, s. 133.

178 ""Müstakil Sancak" yazılı Lese passeyi hamil yolcular Hataya sokulmıyacak", *Hatay*, 27 Mayıs 1939, s. 1.

179 "Gümrükten sonra", *Hatay*, 28 Birinci Teşrin 1938, s. 1; "Son bağ da koptu", *Yenigün*, 29 Birinciteşrin 1938, s. 2.

180 Melek, *a.g.e.*, s. 68-69.

181 Hatay Posta Pulları 11 Temmuz 1939'da tedavüle sokuldu. 8 parçadan oluşan bu pulların Hatay'ın resmen Türkiye'ye katılma tarihi olan 23 Temmuz'a ka-

Hatay'ın kendi pullarının basılmasına kadar geçen süreçte, posta işlemlerinde Suriye pullarının kullanılması gerekiyordu. Ancak Türkiye, Cumhurbaşkanı İnönü ve hükümet tarafından 2 Ocak 1939'da imzalanan bir kararname ile Türkiye pullarının Hatay kaydı ile sürşarj edilerek Hatay'ın içindeki ve Türkiye ile olan posta işlemlerinde kullanılmasını kararlaştırarak, Payas'taki bir posta merkezinin bu iş için tahsis edileceği ve Hatay'a verilecek pulların masrafının Türkiye tarafından karşılanacağını belirtmiştir.[182] Hatay Hükümeti de Türkiye'nin bu kararı üzerine, aynı düzenlemeyi içeren bir karar aldı.[183] Kısa bir süre sonra sürşarjlı pullar Hatay'daki postanelere dağıtılarak kullanılmaya başlandı.[184] Bu dönemde, Hatay'ın Suriye ve diğer ülkelerle olan posta işlemlerinde Suriye pulları kullanımına devam edildi. Şubat 1939'a gelindiğinde Hatay'ın diğer ülkelerle olan posta işlemlerinde de Türkiye damga pullarının sürşarj edilerek kullanılması yoluna gidildi.[185] Türkiye, bundan sonra da Hatay Devleti'nin ihtiyacı olan pulları, kendi pullarını sürşarj etmek suretiyle karşılamaya devam etmiştir.[186] Bu süreçte, Hatay İcra Vekilleri Heyeti, 10 Mart'ta aldığı bir kararla, Hatay ile Türkiye arasındaki posta ve telgraf işlemlerinde Türkiye'de-

---

dar Hatay pulu olarak kullanılması, daha sonra Şürşarj edilerek kullanılması kararlaştırıldı. 23 Temmuz'da sürşarj edilen pullar 26 Temmuz'da tedavülden kaldırıldı ve bir daha basılmadı. Bkz. Tekin, *Hatay*, s. 429-430; "Hatay posta pulları", *Yenigün*, 7 Temmuz 1939, s. 2; "Hatay posta pulları dünden itibaren tedavüle çıkarıldı", *Yenigün*, 12 Temmuz 1939, s. 2; "Yeni posta pullarımız", *Yenigün*, 13 Temmuz 1939, s. 2; "Yeni posta pullarımız çıktı", *Hatay*, 16 Temmuz 1939, s. 1; "Hatay Posta Pulları", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s. 1; "Sürşarjlı Hatay pulları", *Yenigün*, 26 Temmuz 1939, s. 2.

182 B.C.A. (030.18.1.2.85.110.4). Abdurrahman Melek kitabında Türkiye pullarının kullanılmasının gerekçesi olarak Hatay'da pul kalmamasını ve Suriye'nin de Hatay'a pul göndermemesini göstermektedir. Bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 68. Ancak B.C.A.'da yer alan Türkiye'nin bu konuda çıkardığı kararname incelendiğinde, Türkiye'nin Hatay'da Suriye pullarının kullanılmasını istemediği anlaşılmaktadır.

183 "Karar No. 81", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 28 İkincikanun 1939, sayı 56, s. 28.

184 "Yeni Posta pulları yakında tedavüle çıkarılacak", *Hatay*, 20 S.Kanun 1939, s. 1; "Yeni pullar tedavüle çıkarıldı", *Hatay*, 26 S.Kanun 1939, s. 1.

185 "Karar No. 86", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 4 Şubat 1939, sayı 58, s. 35; Tekin, *Hatay*, s. 400; Güçlü, *a.g.e.*, s. 240.

186 B.C.A. (030.18.1.2.86.21.9).

ki dahili ücret tarifesinin uygulanmasına karar verdi.[187] Yani, Hatay ile Türkiye arasındaki posta ve telgraf ücretleri, Türkiye'nin herhangi iki şehri arasındaki ücretlerle eşit hale getirildi. Buna karşın, Suriye ve Lübnan'la yapılan posta ve telgraf işlemlerinde yurtdışı ücret tarifesinin uygulanması kararlaştırıldı.[188]

Hatay Devleti hayata geçtiğinde, telefon şebekesi Fransızların yönetimindeydi. Fransızların kurup işlettiği şebeke Hatay Hükümeti tarafından satın alınarak denetim altına alındı.[189] Türkiye ile Hatay arasında telefon görüşmelerine Ekim 1938 ortalarında başlandı.[190] Yerel gazeteler, Türkiye ile telefon görüşmeleri yaparak, aldıkları haberleri okuyucularına duyurmaya başladılar.[191]

Türkiye'den kanun transferi

Hatay Devleti'nin ilk dönemlerinde, Türkiye'deki kanunların esas alındığı daha önce belirtilmişti. Hatta, HMM'nin "Dahili Nizamnamesi" bile TBMM'nin Dahili Nizamnamesi esas alınarak yapılmıştır.[192] HMM'ye gelen kanun teklifleri hemen hemen hiç tartışılmadan kabul edilip yürürlüğe sokuluyordu.[193] Bir anlamda, kanunların görüşülmesi zaman kaybı olarak görülüyordu. 16 Şubat 1939'da HMM tarafından kabul edilen "Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Kanunu Olarak Kabulüne Dair Kanun" ile toplamı 4 bini bulan "kanunlar ve kaideler silsilesi"nin tümümün kabul edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu kanunla, hükümete Türkiye'deki kanunları tamamen veya kısmen yürürlüğe sokma yetkisi tanınmış oldu.[194] Bu kanu-

187 "Karar No. 110", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 13 Mart 1939, sayı 65, s. 62.

188 "Yeni kanunlarımız", *Yenigün*, 16 Mart 1939, s. 3.

189 Melek, *a.g.e.*, s. 75.

190 "Hatay-Türkiye Telefon hattı işlemiye açıldı", *Yenigün*, 12 Birinciteşrin 1938, s. 2; "Türkiye-Hatay Telefon muhaberesi dün başladı", *Hatay*, 18 Birinci Teşrin 1938, s. 1.

191 "Alo! Alo! Ankara!" *Yenigün*, 2 İkinciteşrin 1938, s. 1, 4.

192 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 16.

193 Çelenk, *a.g.e.*, s. 100-101.

194 Ayrıntılar için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 302-309; "Hatay Millet Meclisi Dün En Mühim Kararlarından Birini Verdi", *Yenigün*, 17 Şubat 1939, s. 1; "Türkiye kanunları Hatay için kül halinde kabul edildi", *Ha-*

nun HMM tarafından kabul edilmesi ile Hatay'ın hukuk alanında Türkiye ile bütünleşmesi yönünde çok önemli bir adım atılmıştır. Kanunun görüşülmesi sırasında milletvekillerinin konuşmaları bu önemi gösterir niteliktedir:

> Abbas Ülkü: [...] Bugün vereceğimiz selahiyetle bu kanunlardan hangilerinin ne zaman tatbik ve icra edileceği(ni) hükümete terk etmiş bulunacağız ve bununla da meclisimizin Kemalist rejimine sadakatini ve bundaki sebatını bir kere daha ispat etmiş bulunacağız. [...]
>
> İbrahim İnal: [...] Atatürk'ün yüksek dehasıyla Hatay kurtulmuş ve bugünkü refah ve saadete kavuşmuştur. Bu refah ve saadeti ikmal ve itmam etmekle bütün mevcudiyetimizle bağlı bulunduğumuz Kemalizm rejiminin kanun ve nizamlarının burada tamamen kabul ve tatbik edilmesiyle tamamlanmış olacaktır. Asırları yıllara, aylara, hatta günlere sığdırarak anavatanı bugünkü büyük kudret, refah ve saadete eriştiren Kemalizm rejimi, Kemalist Türk Hatay'da da aynen kabul edilmekle o büyük varlığa ve zengin medeniyet hazinelerine kavuşmuş bulunuyoruz. İşte yüksek meclisimizin kabul etmiş olduğu bugünkü kanun Hataylıların bağlı oldukları hakiki bağlılığı tam manasıyla izhar etmiş ve hakiki bir kararı vermiş bulunuyor ki, zaten bundan daha tabii bir şey olamazdı. [...] Hatay artık milletin arzu ettiği şekle az zaman sonra tamamen vasıl olacaktır. Arkadaşlar, hiçbir şekil ve surette Hatay anavatandan ayrılığı kabul etmez bir varlıktır. [...] Hatay dünyaya sulh, emniyet telkin eden anavatanın şarka ve cenuba bakan bir ileri karakolu ve ondan ayrılmaz bir vatan parçasıdır. Mukaddesatımızın, varlığımızın koruyucusu ve kurtarıcısı şanlı ordumuzun Hatay'a girmesiyle kazandığımız istiklalimizi, kabul ettiğimiz bu kanunla daha fazla takviye etmiş ve tamamlamış bulunuyoruz. [...]

---

tay, 17 Şubat 1939, s. 1; "Türkiye Cumhuriyeti kanunları", *Hatay*, 17 Şubat 1939, s. 1, 4. Kabul edilen kanun 11 Mart'ta resmi gazetede yayınlanmıştır. Bkz. "Kanun No. 45: Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının Hatay kanunu olarak kabulüne dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 Mart 1939, sayı 64, s. 59.

> Hamdi Selçuk: [...] Anavatandan ayrı hiçbir şeyimiz yoktur. Bu devlet o büyük milletin eseri. Bizi ısıtan ve aydınlatan kuvvet, oradan akseden hararet ve ışıktır. [...][195]

HMM'nin bu kanunu kabul etmesinin ardından hükümet, Türkiye'deki kanunları yürürlüğe koymaya başladı.[196] Ancak Türkiye'de geçerli olan askerlik, kadınlara seçim hakkı tanınması gibi kanunların Hatay'da yürürlüğe konulması düşünülmüyordu. Hatay Hükümeti, kanunların Hatay'da nasıl uygulanacağı konusunda Türkiye'den uzman gönderilmesini talep etti.[197] Türkiye'deki kanunların uygulanmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye benzeri uygulamaların sayısı iyice arttı. Örneğin, Medeni Kanun'un yürürlüğe konulmasıyla, Hatay'da medeni nikâh kıyılmaya başlandı.[198]

İkinci Dünya Savaşı'nın kaçınılmaz hale geldiği bir dönemde Hatay nedeniyle Türkiye ile karşı karşıya gelmek istemeyen Fransa, Hatay'daki Fransız Delegesi Collet'in söz konusu kanunun kabul edilmesinin ardından gazetelere verdiği demeçten anlaşılacağı üzere, Fransa artık Türkiye'nin tezlerini tam olarak kabul etmiş görünmektedir. Collet demecinde şunları söyledi:

> "Hatay millet meclisinin Türk kanunlarını Hatayda tatbike karar vermesi, hayreti mucip bir şey değildir. Çünkü Hatay devleti müstakildir ve memleketin ekseriyeti de Türktür. Şu halde, Kemalist idarenin uzun tecrübeler neticesinde vücude getirmiş olduğu modern Türk kanunlarının bu ülkede tatbikine karar verilmesi gayet makul bir şeydir."[199]

---

195 Kanun hakkında HMM'de yapılan konuşmaların tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 303-309.

196 Melek, *a.g.e.*, s. 407.

197 Tekin, *Hatay*, s. 406-407.

198 "Şehrimizde ilk medeni nikâh", *Hatay*, 13 Mayıs 1939, s. 1.

199 "Kolonel Kole'nin beyanatı", *Hatay*, 21 Şubat 1939, s. 1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı beyanatla ilgili olarak bkz. "Kolonel Kolenin beyanatı", *Yenigün*, 21 Şubat 1939, s. 2.

Hatay Devleti'nde yerel topluluklar

Hatay Devleti'nin kuruluşundan itibaren Türklük vurgusunu öne çıkaran bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu vurgu çerçevesinde, her ne kadar HMM'nin kabul ettiği Hatay Anayasası'nda tüm vatandaşların kanun önünde eşit oldukları belirtilmişse de, pratikte sürekli olarak Türkler lehine uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hatay'da yaşayıp Türk olmayan topluluklar, Hatay Devleti döneminde ikinci sınıf vatandaş konumunda bırakıldılar. Yeni kurulan devlet teşkilatlanmasını oluştururken, Türklük esasına göre hareket edildiğinden, Hatay'daki Türk olmayan toplulukların sosyal, kültürel hakları dikkate alınmadı. Aslında bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü Hatay Devleti kurulurken, Türkiye'deki karar alıcılar gibi, Hatay'da yeni devletin yöneticilik kademelerine getirilenler de, kurulan devleti Türkiye'ye katılmanın bir ara safhası olarak görüyorlardı.[200] Devlet Başkanı Sökmen'in kendisini Türkiye'nin Hatay'daki bir memuru olarak tanımladığına önceki sayfalarda değinilmiştir. Türkiye'den dönüşünde halka yaptığı konuşmada da, Hatay Devleti'nin ara bir dönem olduğunu "Yirmi yıllık bir hicran nasıl mazi ve rüya olmuşsa bu devrei tevekkuf de bir rüya bir mazi olacaktır" sözleriyle vurgulamıştır.[201] Başbakan Melek de, daha sonra kendisiyle yapılan bir görüşmede, mücadelenin en başından beri esas hedefin Türkiye'ye katılmak olduğunu belirtmiş ve Hatay Devleti ile ilgili şunları söylemiştir: "Müstakil olarak kalma bir safha, bir geçitti. Esas çalışmalar, bütün çırpınmalar anavatana kavuşmak içindi."[202] Bu nedenle, Hatay Devleti döneminde yapılan siyasi, ekonomik ve kültürel düzenlemeler, Türkiye'ye katılmaya hazırlık niteliğindedir.[203] Böyle bir anlayışın hâkim

200 Selçuk, *a.g.e.*, s. 72; Sofuoğlu ve Dağıstan, *a.g.e.*, s. 97.

201 "Devlet Reisimiz Ankaradan Döndüler", *Hatay*, 7 Mayıs 1939, s. 1. Sökmen'in bu beyanatı konusunda ayrıca bkz. Bekir Sıtkı Kunt, "Hatay Devlet Reisi ile Bir Saat", *Yeni Mecmua*, 2 Haziran 1939, Sene 1, No. 5, s. 33.

202 Abdurrahman Melek ile yaptığı görüşmeden aktaran İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 225.

203 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 416.

olduğu bir ortamda da diğer toplulukların varlığının yadsınması çok şaşırtıcı olmamalıdır.

Muhalefetsiz meclis, muhalifsiz Hatay

HMM'deki Türk olmayan cemaat temsilcilerinin, muhalefet geliştirme konusunda aktif rol üstlendiklerini söylemek oldukça güçtür. Zaten HMM'ye girecek vekiller sıkı bir elemeden geçirilmiş ve daha önce de vurgulandığı gibi, sadece Türkiye'ye muhalif olmayacak kişiler olmasına izin verilmiştir. HMM zabıtları incelendiğinde, Türk olmayan toplulukların temsilcilerinin, mümkün olduğu kadar sivrilmekten kaçındıkları ve Türkiye'ye karşı herhangi bir olumsuz duyguya sahip olmadıklarını sık sık tekrarlama ve zaman zaman Türkiye lehine tezleri dile getirme ihtiyacı hissettikleri görülmüştür. HMM'nin açıldığı 2 Eylül tarihinde, Arap Alevi temsilcilerinden Zeynel Abidin Cilli'nin yaptığı konuşma bu açıdan önemlidir:

> "[...] Çok eski zamanlardan beri oturduğumuz bu yurtta daima sulh ve sükun içinde yaşadığımız gibi, şimdi idrak ettiğimiz bu mesut devre Sancağın bütün sekenesiyle el ele vererek memleketin refah ve saadetine çalışacağız. Kuvvetini tarihin azametinden ve Türk milletinin tükenmez kudret kaynaklarından alan Sancak sekenesi az zamanda çok terakki ederek yurdumuzu cennete çevirecektir. Türk'ün en eski kollarından gelen ve kendi aslını çok iyi bilerek hiçbir vakit unutmamış olan milletimiz, Türklerin ve bütün Şarkın Atası olan Ulu Önderin bize gösterilen teveccühe layık olduğunu ispat edecektir. [...]"[204]

Meclisin ilk gününde söylenen bu sözlerle özetlenen tutum, sadece Arap Alevi milletvekilleri ile sınırlı kalmamış, diğer Türk olmayan milletvekilleri tarafından da büyük ölçüde benimsenmiştir. Diğer HMM üyeleriyle birlikte Türkiye'yi ziyaret eden bu milletvekilleri, Türkiye'den büyük övgüyle bahsede-

204 Şeyh Maruf Cilli'nin oğlu olan Zeynel Abidin Cilli'nin konuşmasının tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 34.

rek Atatürk'e minnet duyduklarını belirtmişlerdir.[205] HMM'deki Ermeni temsilcilerden İsa Kazancıyan ve Haçadur Karabacakyan'ın Türkiye'yi ziyaretleri sırasında basma verdikleri beyanat oldukça çarpıcıdır:

> "Hatayda Türklerle Ermeniler arasında sadece din farkı vardı. *Yani hepimiz Türküz*. Biz artık yabancılara alet olamayız. Bilakis öyle bir hattı hareket takib edeceğiz ki, bütün dünya bizim Atatürkün üvey değil, öz evladları olduğumuzu ve Onun güneşinden aydınlanacağımızı anlıyacaktır."[206]

Muhalif liderlerin büyük çoğunluğu ise, Türkiye askerlerinin 5 Temmuz'da İskenderun Sancağı'na girmesinden sonra bölgeden göç etme yoluna gittiler. Hatay'dan göç eden muhalif liderler özellikle Halep'te yeniden teşkilatlanmaya çalıştılar. MAH, bu kişilerin Suriye'deki faaliyetlerini yakından izlemeye devam etmiştir.[207]

Hatay Devleti'nin kuruluşundan önce başlayan süreçte de çok büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçler neticesinde, yeni rejimle uzlaşma ihtimali olmayanların yanı sıra, Türkiye'nin işgalinden çekinen binlerce kişi, başta Suriye ve Lübnan olmak üzere dünyanın farklı yerlerine göç ettiler. Özellikle Türkiye askerlerinin bölgeye gelmesi ve yeni devletin resmi kuruluşlarında Türklerin hâkim hale gelmesiyle, bu göçler iyice hızlandı.[208]

Hatay Devleti'nin kuruluşu sonrası çok fazla seçeneği olmayan topluluklar, ya yeni devletin belirlediği kurallara uyacak ya da göç edeceklerdi. Ancak özellikle toprağa bağlı yaşayan köylülerin Suriye veya başka ülkelerde yeniden yerleşme imkânları çok düşük olduğundan, büyük oranda, göç etmeyip Hatay Devleti'nde kaldılar.[209] Göç etmeyen bu kitleler, Türklerin mutlak

205 "Gördük, inandık ittikat ve iman ettik!", *Hatay*, 10 İkinci Teşrin 1938, s. 1.

206 "Hatay heyeti şehrimizde", *Cumhuriyet*, 3 İkinciteşrin 1938, s. 1, 7 (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

207 Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s. 196-199.

208 Shields, *a.g.e.*, s. 207, 232-236.

209 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 513.

hâkimiyeti karşısında başka seçenekleri kalmadığından, Türklerle zıtlaşmak yerine onlarla işbirliğine girdiler.[210]

Hatay Devleti'nde yaşayan Türk olmayan toplulukların durumlarının iyi olduğunun vurgulanması hususunda yerel basında özel çaba harcanmıştır. Örneğin, bu toplulukların Hatay Devleti'ne olan bağlılıkları ve devlet kademelerinde aleyhlerinde herhangi bir ayırıma tabi tutulmadıkları belirtilmiştir.[211] Ayrıca yerel basında, özellikle Suriye'deki Arap Alevilerin Suriye'nin bir parçası olmak istemedikleri ve bağımsızlık talebinde bulunduklarına dair haberler de yer almıştır.[212]

Hatay Devleti, muhaliflere karşı tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Özellikle İskenderun Sancağı döneminde aktif olan ve neredeyse tamamı göç eden muhalefet liderlerine karşı bazı önlemler alınmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi, 22 Aralık 1938'de HMM tarafından kabul edilen "Hatay Vatandaşlığına Dair Kanun" ile İcra Vekilleri Heyeti'ne belli kişileri Hatay Vatandaşlığı'na alma hakkı getirilirken, belli özelliklere sahip kişileri Hatay Vatandaşlığı'ndan çıkarma yetkisi de verilmiştir.[213] Kanunun 4. maddesi (ç) fıkrasında, Hatay vatandaşı olup da Hatay Devleti'nin kuruluşundan önce veya sonra Hatay'dan göç edenler için "Hatayın istiklalini ve şekli idaresini tağyire çalıştıkları tahakkuk eden eşhas icra vekilleri heyetinin kararile derhal vatandaşlıktan iskat edilebilirler"[214] denildi. Diğer bir deyişle, Hatay'dan göç etmiş Türkiye muhaliflerinin Hatay'a

---

210 Güçlü, *a.g.e.*, s. 241.

211 Bu tip yazılara birkaç örnek için bkz. "Devlet Reisimiz Bitiyasta", *Hatay*, 17 Eylül 1938, s. 1; "Hatay Ermenileri ne diyor?" *Hatay*, 25 Eylül 1938, s. 2; "Eti kardeşlerimiz", *Yenigün*, 24 Şubat 1939, s. 2; "Hatayın sükun ve huzuru", *Yenigün*, 2 Mart 1939, s. 1, 2; "Zahle Rum Despotunun Beyanatı", *Hatay*, 28 Mayıs 1939, s. 1.

212 "Suriyede Alevi isyanı nasıl çıkmış?", *Hatay*, 23 Birincikanun 1938, s. 2; "Alevi heyeti neler istemiş", *Hatay*, 24 S.Kanun 1939, s. 1.

213 1928 tarihli Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda da 9-11. Maddeler ile belli özelliklere sahip kişileri vatandaşlıktan çıkarma yetkisi İcra Vekilleri Heyeti'ne verilmiştir. Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 3, cilt IV, inikat 81, celse 1, 23 Mayıs 1928, s. 295-296.

214 "Kanun No. 23: Hatay vatandaşlığına dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 1 Şubat 1939, sayı 57, s. 32 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

dönme imkânları ortadan kaldırılmıştır. Hatay Vatandaşlığı'nı kaybetmek istemeyen kişilere, bulundukları ülkelere göre 3 ay ile 1.5 yıl arasında değişen başvuruda bulunma süresi tanınırken, muhalif olanların vatandaşlıklarının hemen sona erdirilebilmesine imkân tanınmıştır.[215] Bu düzenleme ile Hatay Devleti eski muhaliflerden tamamen kurtulmuş oldu.

Hatay Devleti'nde dikkat çeken uygulamalardan biri de basına getirilen sıkı denetimdir. Türkiye, Hatay Devleti döneminde birçok gazetenin masraflarını karşılayıp destek verirken, hükümetin uygulamalarını eleştiren ve eski muhaliflerin fikirlerini dile getiren gazetelere karşı katı bir politika izlenmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, basma getirilen sınırlamalar sadece Hatay Devleti'nin bir uygulaması değildir. Bu dönemde, Suriye de Türkiye yanlısı yayınlarıyla bilinen gazetelerin, Suriye'de satışını engelleyici tedbirler almıştır.[216] Basına yönelik tutum kapsamında, Hatay Devleti Mayıs 1939'da aldığı bir kararla, farklı ülkelerde Arapça, Ermenice, Fransızca ve Türkçe yayınlanan onlarca gazetenin Hatay'a girişine yasak getirdi.[217]

Basına yönelik sıkı kontrol, Hatay dışından gelen gazetelerin içeri sokulmaması ile sınırlı kalmadı. Yerel gazetelerde yer alan yazıların içeriği, haberlerin veriliş tarzı konusunda hükümet tarafından gazetelere uyarılar gönderildi.[218] Basma yönelik sıkı kontrol çerçevesinde, 1 Aralık 1938'de hükümet, Hatay'da Arapça yayınlanan gazetelerden *El Haliç*'e, hükümeti eleştiren başmakalesi nedeniyle 3 ay kapatma cezası verdi.[219] Hükümetin gazetelere kapatma cezası verme uygulaması bundan sonra da devam etti.[220] Hatta bu sıkı kontrol politikası öyle bir safha-

215 Vatandaşlık Kanunu'nun HMM'de yapılan görüşmelerinin ayrıntıları için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 200-207.

216 "Gazetemiz müsadere edildi", *Yenigün*, 2 Birincikanun 1938, s. 1; "Gazetelerimiz Suriyeye sokulmamasına rağmen", *Hatay*, 3 BirinciKanun 1938, s. 1.

217 Hatay'a girmesi yasaklanan gazetelerin tam listesi için bkz. "Karar No. 183", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 6 Mayıs 1939, sayı 82, s. 113. Ayrıca bkz. "Çok yerinde bir karar", *Yenigün*, 4 Mayıs 1939, s. 2.

218 "Bir tavzih", *Hatay*, 9 Mart 1939, s. 1.

219 "Kararname No. 40", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, sayı 46, s. 612.

220 Tekin, *Hatay*, s. 398.

ya ulaştı ki, Türkiye yanlısı *Karagöz* gazetesi yayınlanan yazılar ve karikatürler nedeniyle Mart 1939'da Devlet Başkanı Sökmen'in kararı ile bir hafta kapatıldı.[221]

Arap Alevilerin zorunlu entegrasyonu

Hatay Devleti'nin kurulmasından önce Türkiye ile işbirliğine giden bazı Arap Alevi liderler, bu dönemde de Türkiye yanlısı tutumlarını sürdürmüşlerdir.[222] İskenderun Sancağı'nda yapılan seçimlerde Türkiye lehine faaliyetleri nedeniyle Cilli, Reyhani ve Tümkaya ailelerinden bireylerin HMM'ye girmesi ve yeni yönetimde önemli görevlere getirilmesi sağlanmıştır. Türkiye'nin bölgedeki Arap Aleviler arasındaki en önemli müttefiki Şeyh Maruf Cilli'nin oğullarından Zeynel Abidin Cilli, HMM'ye milletvekili olarak girerken, diğer oğlu Abdullah Cilli de Süveydiye Belediye Başkanlığına atandı. Öte yandan, daha önce kendisinden bahsedilen ve Türkiye yanlısı önemli faaliyetler gerçekleştiren Harbiye'nin önde gelen Arap Alevi liderlerinden Şeyh Mahmut da Harbiye Belediye Başkanlığına atandı.[223]

Türkiye yanlısı Arap Aleviler ödüllendirilirken, Hatay Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, diğer Arap Alevilerin desteğine olan ihtiyaç azaldı. Bu nedenle Arap Alevilere karşı izlenilen hassas politikadan vazgeçilebilecek duruma gelindi. Artık ikna yerine zorlayıcı tedbirlere başvurmak mümkün hale gelmişti. Aralık 1938 sonunda Ankara'dan Tayfur Sökmen'e gönderilen mektupta, Arap Alevilere karşı öteden beri gösterilen sempatinin, diğer grupları kızdırmamak adına sona erdirilmesi istenilmiştir.[224]

---

221 "Karagöz gazetesi bir hafta müddetle kapatıldı", *Hatay*, 1 Mart 1939, s. 1. Aynı gazeteye Haziran 1939'da da Devlet Başkanı'nın kararıyla 1 hafta kapatma cezası verildi. Bkz. "Karagöz", *Hatay*, 20 Haziran 1939, s. 1.

222 Devam eden bu tutumun iyi bir göstergesi bu kişilerle Türkiye arasında gerçekleşen ve basına yansıyan mesajlardır. Bkz. "Reisicumhur İsmet İnönü ile Hatay Eti Türkleri Ruhani reisi arasında", *Hatay*, 19 İkinci Teşrin 1938, s. 1.

223 "Yeni tayinler: Harbiye ve Süveydiye Belediye Reislikleri", *Yenigün*, 20 Birincikanun 1938, s. 2; "Süveydiye ve Harbiye belediye riyasetleri", *Hatay*, 21 Birincikanun 1938, s. 1.

224 Aktaran, Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s. 121.

Hatay'daki Arap Alevileri Türkleştirebilmek adına hayata geçirilmeye çalışılan ilk uygulama, bu topluluğa Türkçe öğretmek için girişimlerde bulunmak olmuştur. Daha önce Mersin ve Adana'daki Arap Aleviler için Hars Komiteleri aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetleri, Hatay'da uygulamak için adımlar atılmaya başlandı. CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'na Hatay'dan katılan delegeler 8 maddelik bir takrir sundular. Hatay'da yapılması temenni edilen bazı önemli faaliyetlerin bulunduğu bu takririn 3. maddesinde "Eti Türkleri arasında Türkçenin süratle tamiri için gerek olan tedbirlerin süratle alınması" talebi yer almaktadır.[225]

Eti Türkü tezine ilave olarak, Hatay Devleti döneminde Türklerle Arap Aleviler arasındaki ortak din olan İslâm'a vurgu yapılarak da bu topluluğun Türklerle kaynaştırılmasına dönük çaba harcanmıştır. Osmanlı zamanında yerel yöneticiler ve Sünniler tarafından Müslüman olarak kabul edilmeyen Arap Alevilerin, Hatay Devleti döneminde Müslüman kimlikleri ön plana çıkarılmaya çalışılmış, özellikle Antakya'da Sünnilerle Aleviler arasındaki husumeti ortadan kaldırmaya dönük girişimlerde bulunulmuştur. Bu amaçla, yüzyıllardır Antakya'da devam eden tabuları yıkmak için bizzat harekete geçen Devlet Başkanı Tayfur Sökmen, 30 Aralık'ta Meclis Başkanı Abdülgani Türkmen, HMM milletvekillerinden Vedi Karabay, Hamdi Selçuk, İbrahim İnal ve diğer bazı kişilerle birlikte, Antakya'da Arap Alevilerin yaşadığı bölgelerden biri olan Affan'daki camiye giderek, Cuma namazını kıldı.[226] Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Arap Aleviler için Antakya'da inşa edilen Affan Camii'nde kılınan Cuma namazının ardından Sökmen'in yaptığı konuşma, devlet yöneticile-

225 "Delegelerimiz Kurultaya bir dilek takriri verdiler", *Yenigün*, 30 Mayıs 1939, s. 1.

226 Sökmen, *a.g.e.*, s. 112; "Devlet Reisimiz", *Yenigün*, 31 Iincikanun 1938, s. 1. Tayfur Sökmen kendisiyle yapılan bir görüşmede kendisine Arap Alevilere gitmesi yönünde bizzat Atatürk'ün emir verdiğini bildirmiştir. Bkz. Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 205. Ancak bu olay Atatürk'ün ölümünden sonra gerçekleştiğine göre bu emri Sökmen'e Atatürk'ün çok önceden vermiş olması muhtemeldir.

rinin Hatay'daki Arap Alevilere bakışını ortaya koyması açısından önemlidir:

> "Asırlardan beri çok büyük ihmale uğrıyan, Türkün cesur ve çalışkan bir kolu olan siz Eti Türklerini manen hepimizi bağlıyan bu mukaddes çatı altında bütün samimiyetimle selamlarım.
>
> Bu mukaddes binayı ziyaret ve bugünkü ibadetimiz bazı menfaatperest ve kindar kimselerin asırlardan beri akıttıkları zehrin artık nihayet bulduğunu fiilen ispat ve teyit eden içtimai bir hadisedir. Eskiden beri Şarkı kemiren Şiilik ve Sünnilik mücadelesi aziz vatanımızı terakkiden geri bırakmıştır. *Bugün Alevilerin Türk ırkından geldiklerini bilmiyen tek bir kimse tasavvur olunamaz.* Şayet hâlâ bu hakikatin samimiyetine inanmak istemiyen dar düşünceli kimseler varsa bunlar da işin hakikat ve ciddiyetini anlamakta gecikmiyeceklerdir.
>
> Kanı, dini ve inancı bir olan bu iki zümrenin arasına kundak soktuğunu zannedenler ne yaman surette aldandıklarını bilfiil gördüler. Bazı kimseler bu iki çalışkan ve vatan sever zümreyi birbirine düşürerek istifade etmek için azami gayret sarfetti. Fakat Türkün asil seciyesi bunu anladı ve neticede her işte olduğu gibi bunda da muzaffer oldu. Bugün ihtiyar dünyada ve bilhassa Büyük Atatürkün ve kahraman İnönünün tesis ettiği Cumhuriyet hükümetinde nazarı itibara alınan din ve mezhep değil, vatan topraklarında yaşıyan vatandaşlardır. Hepimiz aynı vatanda yaşadığımıza ve aramızda didişmeği icab ettirecek esaslı hiçbir şeyin mevcut bulunmadığına göre her zaman olduğu gibi bugün de dünden daha çok yakın ve beraber yaşamalıyız."[227]

Yukarıdaki konuşmadan da anlaşılacağı üzere, Arap Alevilere yönelik asimilasyonist bir tutum içine girilmiştir. Önde gelen muhalif Arap Alevilerin neredeyse tamamının Hatay'dan

227 Konuşmanın tam metni için bkz. "Devlet Reisimiz", *Yenigün*, 31 Iincikanun 1938, s. 1 (Italikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

göç etmesi, lider eksikliği yaşayan ve düşük eğitimli Hatay'daki Arap Alevileri, devletin uygulamalarıyla daha kolay şekillendirilebilir duruma sokuyordu.

"Ara dönem"in sona erişi

2 Eylül 1938'de HMM'nin açılmasıyla başlayan süreçte hayata geçirilen siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal politikalarla Hatay Devleti, her geçen gün Suriye içinde "ayrı bir varlık" olma statüsünden uzaklaşmıştır. HMM bu süreçte, Türkiye'deki hükümetin bir uzantısı gibi hareket etmiştir. Hızla ve kökten yapılan değişiklikler neticesinde, Haziran 1939'a gelindiğinde, Hatay Devleti kamu teşkilatı, eğitim, kültür ve sosyal kurumları açısından Türkiye'ye benzer duruma gelmiştir. Bu açıdan, Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılım öncesi "ara dönem" olma misyonu neredeyse tamamlanmıştı. Uluslararası arenada meydana gelen gelişmelerin Fransa'yı Türkiye ile ittifak kurmaya zorlaması neticesinde de, 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılımına dair anlaşma, Fransa ile Türkiye arasında imzalandı.[228] Anlaşma haberinin Hatay'da duyulması üzerine çeşitli kutlamalar yapıldı. Ancak HMM daha önceden olduğu gibi, 23 Haziran sonrasında da rutin çalışmalarına devam etti.

Hatay'ın Türkiye'ye katılımına dair çeşitli hazırlıklar son aşamasına gelmişti. Türkiye ile Hatay arasındaki ilişkilerin daha iyi geliştirilmesi amacıyla Şubat 1939'da Dışişleri Bakanlığı'nda oluşturulan "Hatay İstişari Heyeti" tüm bu hazırlıkları yönlendirmekteydi. Bu Heyet'in belirlediği esasların hayata geçirilmesi için de Bakanlar Kurulu kararları alındı.[229] Haziran ayına gelindiğinde Hatay'ın Türkiye'ye katılması artık formalitelerden ibaret bir süreç olarak görüldüğünden, Hatay Vilayet Kanunu taslağı bile tamamlanmıştı. Bu kanunda, Ha-

228 23 Haziran 1939'da "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma" Ankara'da imzalanırken aynı gün Paris'te Türkiye ile Fransa arasında ittifak kurulmasına dair deklarasyon yayınlandı. Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

229 B.C.A. (030.18.1.2.86.15.10).

tay'ın TBMM'de kaç vekile sahip olacağı gibi, çeşitli ayrıntılara yer verilmiştir.[230] Ayrıca Hatay'da kurulacak idari teşkilatlanma konusunda da ayrıntılı taslaklar oluşturuldu.[231] TBMM, Hatay'ın Türkiye'ye katılması yönünde önemli kararlardan birisine imza atarak, 16 Haziran 1939'da Hatay ile Türkiye arasındaki bütün hudut işlemlerinin kaldırılmasını kararlaştırdı.[232] Hatta, Hatay Valiliği'ne kimin atanacağı bile Türkiye-Fransa arasındaki anlaşmanın imzalanmasından günler öncesinde belirlendi.[233]

HMM, Fransa ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma üzerine, 2 Eylül'den itibaren olduğu gibi, Türkiye'nin belirlediği çerçevede hareket etmiştir. 27 Haziran'daki toplantısında HMM başkanı Abdülgani Türkmen, sonraki toplantının 6 Temmuz 1939'da yapılacağını söylese de, HMM Başkanlığı 28 Haziran'da yaptığı çağrıyla, meclisi 29 Haziran'da olağanüstü toplantıya çağırdı.[234] HMM Başkanlığının, meclisi acil toplantıya çağırması, bu toplantının da Türkiye'nin direktifleri doğrultusunda gerçekleştirildiğine dair güçlü bir delildir.

29 Haziran 1939'daki toplantı HMM'nin son toplantısıdır.[235] Bu toplantıda dünya siyasi tarihinde benzerine az rastlanan bir kararla meclis, Türkiye'ye katılma kararı alarak kendini feshetti. HMM olağanüstü toplantıya çağrıldığında, bu toplantıdan Türkiye'ye katılım yönünde bir karar çıkağına dair şüphe kalmadı. Adana, Zonguldak, Edirne, Çorum ve Urfa da-

230 "Hatay vilayeti kanunu", *Hatay*, 16 Haziran 1939, s. 1; "Hatay Vilayeti teşkilat kanunu", *Hatay*, 27 Haziran 1939, s. 2. Bu konuda ayrıca bkz. Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 420.

231 "Hatayın Anavatana iltihakından sonra", *Yenigün*, 19 Haziran 1939, s. 1; "Hatayın Müstakbel Idare Şekli", *Hatay*, 23 Haziran 1939, s. 1.

232 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 3, inikat 27, celse 1, 16 Haziran 1939, s. 179. Bu konuda ayrıca bkz. "Anavatanla aramızda bütün hudut kayıdleri kaldırıldı", *Hatay*, 18 Haziran 1939, s. 1; "Anavatanla aramızda", *Hatay*, 23 Haziran 1939, s. 1.

233 "Hatay Valiliği", *Hatay*, 18 Haziran 1939, s. 1.

234 *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 481-482.

235 "Ebedi ve Şanlı bayrağımıza, bir daha ayrılmamak üzre bugün kavuşuyoruz", *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s. 1; "Hatay Meclisi bugün son toplantısını yapacak", *Hatay*, 29 Haziran 1939, s. 1; "Hatay Devleti Tarihe Karıştı", *Ulus*, 30 Haziran 1939, s. 1.

hil Türkiye'nin değişik şehirlerinde bununla ilgili kutlamalar yapıldı.[236] Antakya'daki CHP ve Halkevi binaları kutlamaların merkezi oldu. Gün boyu devam eden kutlamaların ardından saat 16.00'da HMM toplantısı başladı. Devlet Başkanı Tayfur Sökmen, Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın, Albay Şükrü Kanatlı ve Türkiye'nin Hatay Başkonsolosu'nun da katıldığı toplantının başında 38 imzalı şu şekilde bir önerge verildi: "Yüksek riyasete: Türk camiasının ayrılmaz bir parçası olan Hatay'ın Anavatana kavuştuğunun bir kararla tespitini teklif ediyoruz".[237] Bu önergenin okunmasının ardından çok sayıda milletvekili mutluluklarını, Türkiye, Atatürk ve İnönü'ye duyulan bağlılık ve minnet duygularını dile getirdiler. Milletvekillerinin ardından Devlet Başkanı Sökmen de bir konuşma yaptı[238] ve en son kürsüye gelen HMM Başkanı Abdülgani Türkmen şunları söyledi:

> "Muhterem arkadaşlarım;
> Bugünkü fevkalade toplantımızla Meclisin en şerefli vazifesini yapmış, Hatayın kopmaz bir parça olarak Anavatana kavuştuğuna ittifakla karar vermiş, bu isabetli kararınızdan dolayı hepinizi sevgi ve saygı ile selamlar ve tebrik ederim.
>
> Arkadaşlarım; Hatay Millet Meclisi bütün çalışmalarında Anavatana en sadık duygularla mütehassis olmuş, Ebedi Şef Atatürkün gösterdiği yol üzerinde ve Milli Şef İsmet İnönünün yüksek arzuları dahilinde hareket etmiştir. Bu bizim için unutulmaz şeref hatıralarıdır. Hatayı kurtaran büyüklerimize en derin şükran minnet ve tazimlerimi ifade etmekle mesudum.

236 "Hatayın Anavatana katılması", *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s. 2; "Anavatana kavuştuğumuz mutlu gün için", *Hatay*, 29 Haziran 1939, s. 3.

237 "Hatay, Dün Yerinden Oynadı", *Yenigün*, 30 Haziran 1939, s. 1, 4; "Hatay Meclisi", *Hatay*, 30 Haziran 1939, s. 1, 4.

238 HMM'de yapılan konuşmaların tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 483-507; "Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar", *Yenigün*, 30 Haziran 1939, s. 2-3; "Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar", *Yenigün*, 1 Temmuz 1939, s. 2-3; "Hatay meclisinin son toplantısında", *Hatay*, 1 Temmuz 1939, s. 1; "Hatay Millet Meclisinin son toplantısında", *Hatay*, 1 Temmuz 1939, s. 1, 4; "Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar", *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s. 3-4.

Tarihi vazifesini ikmal eden Hatay Millet Meclisini dağıtıyorum ve kabulünü reye koyuyorum."[239]

Bu konuşmanın ardından teklifin alkışlarla kabul edilmesiyle Hatay Devleti de tarihe karışmış oldu. Böylece, saat 16.00'da başlayan HMM'nin son toplantısı, böylesine önemli bir karara imza atarak 17.45'te resmen kendini feshetti. Başbakan Abdurrahman Melek'in kısa konuşmasının ardından da meclis binası dışında, İstiklal Marşı eşliğinde Hatay Bayrağı indirilip, yerine Türkiye bayrağı çekildi.[240] Ankara'dan gönderilen talimatla, Hatay'daki tüm yetkiler Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın'a verildi.[241]

239 "Meclis reisi Abdülgani Türkmenin nutku", *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s. 4 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

240 "Hatay, Dün Yerinden Oynadı", *Yenigün*, 30 Haziran 1939, s. 1, 4; "Hatay bayrakları indirildi her tarafa Türk bayrağı çekildi", *Ulus*, 30 Haziran 1939, s. 1.

241 "Hükümet işlerini Fevkalade murahhas deruhde etti", *Hatay*, 30 Haziran 1939, s. 1.

YEDİNCİ BÖLÜM

VİLAYET DÖNEMİ: "YENİ"NİN "VATAN"A EKLEMLENMESİ

Hatay Devleti'nin tarihe karışmasından sonra, Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde, 23 Temmuz 1939'da Hatay'daki son Fransız askerlerinin çekilmesiyle birlikte, Hatay resmen Türkiye'nin bir vilayeti haline geldi. Diplomasi alanındaki bu başarıyla birlikte artık sıra, bu yeni "vatan" parçasının, "vatan"ın geri kalan kısmıyla bütünleştirilmesine gelmişti.

Sancak döneminden itibaren Türkiye ile olan bağlarını koparmayan bölgede, özellikle Hatay Devleti döneminde sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda Türkiye ile bütünleşmeye dönük büyük adımlar atılmıştır. Ancak, Hatay'ı Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştürmek için kurumsal alanda yapılması gereken değişikliklerin yanı sıra, bölgede uygulanacak politikalarla coğrafyanın/*Mekân*ın uluslaştırılması ve bölgede yaşayan insanların da Türkiye'nin herhangi bir yerinde yaşayan bireyler için olduğu gibi "makbul vatandaş"[1] haline getirilmesi gerekmekteydi. Diğer bir deyişle, bölgede Türkiye Cumhuriyeti idaresi eksiksiz biçimde oluşturulurken, Hatay'ın bir Türk vatanı olduğuna dair yer-*Mekân* isim değişiklikleri yapılması, Türkiye ve Türklüğe dair anıt, heykel ve büstler dikilmesi ve Türk eği-

1 Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde.*

tim-kültür politikalarının hâkim kılınmasının yanı sıra, bölgede yaşayan insanların da Türkiye'de gerçekleştirilen inkılaplara göre eğitim almaları, giyinmeleri, Türkçe konuşmaları ve cumhuriyetin ortaya koyduğu ilkeleri benimsemeleri gerekiyordu.

Yüzyıllardır çok sayıda farklı etnik ve dinsel grubu bünyesinde barındıran Hatay, 1939 sonrasında yoğun uluslaştırma ve bu politikaların bir parçası olan Türkleştirme politikalarına[2] tabi tutuldu. Bu politikaların etkin biçimde uygulanabilmesi amacıyla, Türkiye'de önemli görevlerde bulunmuş kişiler Hatay'da görevlendirildi. Türkiye ve Türklük ile ilgili çeşitli anıtlar ve heykellerin çeşitli yerlere yerleştirilmesinin yanı sıra, hayata geçirilen sosyal ve kültürel politikalarla, bölgede yaşamaya devam eden Türkler dışındaki grupların asimilasyonuna dönük önlemler alındı. Türkçenin benimsetilerek insanların asimilasyonunun sağlanacağı kanısı olduğundan, Türkçenin yaygınlaştırılmasına büyük önem verilmiştir.[3] Tüm bu politikalarla Hatay'ın, cumhuriyetle birlikte Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılan özelliklere sahip bir "vatan" parçasına, bölgede yaşayan insanların da birer Türk'e dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

HMM'nin kendini feshettiği 29 Haziran sonrasındaki sürecin analiz edildiği bu bölüm, üç alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, Hatay Devleti'nin sona ermesi ve Hatay Vilayeti'nin kurulması, bu süreç içerisinde Türkiye tarafından alınan kararlar, hayata geçirilen uygulamalar incelenmiştir. Hatay'dan göç etmeyen Türkler dışındaki toplulukların yürürlüğe konulan sosyal, kültürel ve ekonomik politikalardan nasıl etkilendikleri ikinci alt bölümde analiz edilmiştir. Üçüncü alt bölümde ise, uluslaştırma politikalarının Hatay'daki uygulamaları ve

2 Burada Türkleştirmeden kastedilen şey, özellikle eğitim ve kültür alanlarında Türkiye'de olduğu gibi Türk dilinin ve kültürünün hâkim kılınması, insanlara Türk oldukları bilincinin benimsetilmesidir. Şüphesiz, Türkleştirme farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Örneğin Ayhan Aktar Türkleştirme politikalarını "konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe, ticari hayattan devlet kadrolarında kimin istihdam edileceğine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğini ve bunu benimseyen insan unsurunun tavizsiz biçimde egemenliğini ve ağırlığını yerleştirme çabası" şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, s. 215.

3 Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", s. 261.

uzun geçmişe sahip olan elitler arası yerel siyasi çekişmelerin ortaya çıkan koşullar altında yeniden şekillenmesi, bu alanda meydana gelen değişim ve dönüşümler üzerinde durulmuştur.

Hatay Vilayeti'nin kuruluşu

Hatay İli'ne dair kanunlar ve atamalar

29 Haziran 1939'da HMM tarafından alınan kararla birlikte Hatay'da 10 aydan fazla bir süre devam eden "devlet" düzeni de sona ermiş oldu. Böylece tüm yetkiler Türkiye'ye geçti ve Hatay'ın, Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştürülmesi için hızlı adımlar atıldı. Zaten HMM'nin kendini feshetme kararını almasından önce Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına dair hukuki çalışmalar Türkiye'de başlatılmıştı. 29 Haziran sonrasında TBMM, Hatay ile ilgili yasal düzenlemeler konusunda yoğun bir mesai yaptı.

30 Haziran 1939'daki oturumda Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören anlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasının[4] ardından, Hatay ile ilgili daha önceden hazırlanmış olan kanun tasarıları meclisin gündemine getirildi.[5] TBMM'nin 7 Temmuz'daki oturumunda, Hatay ile ilgili bir dizi kanun kabul edildi. Şüphesiz bu kanunlardan en önemlisi, "Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun"dur. Bu kanunun 1. Maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında 23 Haziran 1939 tarihinde akdedilen anlaşmanın birinci maddesinde gösterilen hudud tashihi neticesinde Türkiye milli hududu dahiline giren Hatay arazisi Türkiye'ye ilhak edilmiştir" denmektedir. 2. Maddede ise, Antakya merkez olmak üzere Hatay vilayeti kurulduğu belirtilmekte, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye ve Yayladağı'nın kaza merkezleri olacağı belirtilmektedir. Kanunun 3. Maddesinde ise Seyhan vilayetine bağlı olan Dörtyol kazasının

4 TBMM'de anlaşmanın görüşülmesindeki ayrıntılar için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 3, inikat 33, celse 2, 30 Haziran 1939, s. 430-437.

5 "Hatay Vilayeti", *Yenigün*, 6 Temmuz 1939, s. 2; "Hatayda Af", *Hatay*, 7 Temmuz 1939, s. 2.

Hatay'a bağlanacağı, Islahiye kazasına bağlı olan Hassa nahiyesinin de bir kazaya dönüştürülerek Hatay'a bağlanacağı belirtilmektedir.[6] Hatay'la ilgili daha pek çok düzenlemenin getirildiği bu kanunda, Dörtyol ve Hassa'nın da Hatay vilayetine dahil edilmesi dikkat çekicidir. Bu karara gerekçe olarak Dörtyol'un ekonomik olarak İskenderun ile bağının giderek gelişmesi ve Hassa'nın bazı köylerinin önceki dönemlerde Hatay sınırları içinde kalmış olması gösterilmiştir.[7] Hem Dörtyol hem de Hassa'nın Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgeler olması, Hatay genelindeki nüfusun gruplar arasındaki dağılımı dikkate alındığında, bu iki kazanın sınırlara dahil edilme sebebinin, Hatay'daki nüfus dengeleri olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.

TBMM tarafından 7 Temmuz 1939'da kabul edilen bir diğer önemli kanun "Hatay Halkının Askerlik İşleri Hakkında Kanun"dur. Kabul edilen kanuna göre Hatay'da yaşayan 1916 ve daha öncesi doğumlu olan kişiler yedeğe geçirilirken 1917, 1918 ve 1919 doğumlu olan kişilerin askerlik yoklamaları ile birlikte diğer askerlik muamelelerine 1 Ocak 1940'ta başlanılacaktı.[8] Yani, 23 yaş ve üstü olanlar yedeğe alınırken, 20, 21, ve 22 yaşındaki erkeklerin askere alınması öngörülüyordu.[9] Hatay'da yaşayan tüm erkeklerin zorunlu askerlik görevine tabi tutulması, bölge halkının yabancısı olduğu bir uygulamadır.[10] Önceki dönemlerde, bölgede yaşayan insanlardan isteyenler güvenlik kuvvetlerine katılıyor ve bunun karşılığında da kendilerine maaş veriliyordu.

Hatay ile ilgili kanunların TBMM tarafından hızla kabul edilmesinin ardından, yeni oluşturulan vilayete atamalar yapılma-

---

6 Kanunun ayrıntıları için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 4, inikat 37, celse 1, 7 Temmuz 1939, s. 190-196.

7 "Hatay'da Vilayet Kurulmasına Dair Kanun Layihası: Esbabı Mucibe", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 4, inikat 37, celse 1, 7 Temmuz 1939.

8 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 4, inikat 37, celse 1, 7 Temmuz 1939, s. 196-197.

9 "Şerefli vazifemizi nasıl yapacağız", *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s. 2.

10 Köylerden askere alınacak kişilerin toplanması sırasında cebri yöntemlere de başvurulmuştur. Mertcan, *a.g.e.*, s. 328-329.

ya başlandı. Hatay'a yapılan atamalar için seçilen kişiler bu bölgeye Türkiye'nin verdiği önemi gösterir niteliktedir. Ankara'da belirlenen politikaların hayata geçirilmesinde son derece aktif görevlerde bulunan, Hatay'ı oldukça iyi tanıyan[11] ve aynı zamanda dönemin Emniyet Genel Müdürü olan Şükrü Sökmensüer, 11 Temmuz 1939 tarihli kararname ile Hatay Valiliğine atandı.[12] Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, göreve başlamasından önce Sökmensüer ile görüşüp yeni görevinin önemi konusunda kendisine telkinde bulundu. Bu görüşmede İnönü, Sökmensüer'e "Şükrü Bey! Avrupa'da bir yanlış zihniyet vardır. Türk bayrağı çıktığı yere tekrar dönmez. Şimdi biz bunun aksini ispat edeceğiz. Bu ağır vazife sana düşmüştür. [...] Türk bayrağının tekrar geriye dönmesinin mümkün olduğunu ispat edeceksiniz"[13] talimatını vermiştir.

Sökmensüer'in Hatay Valiliğine atanacağına dair haberler, Fransa-Türkiye Anlaşması'nın imzalanmasından ve HMM'nin kendini feshetme kararı almasından önce gazetelerde yer aldı.[14] 14 Temmuz'da *Yenigün*'de yayınlanan bir yazıda, Sökmensüer'in Hatay davasının başından beri azimle çalışan biri olduğu vurgulandıktan sonra kendisi "[a]hlak, seciye ve fazilet gibi meziyetleri şahsında cemetmiş mütekamil bir insan" olarak tanımlanmış ve "[b]ilgisi, otoritesi, derin zekası ve nüfuzu nazarı ile tam bir idare amiri" olduğu belirtilmiştir. Hatay'ın Sökmensüer gibi bir valiye sahip olmaktan son derece memnun olduğu belirtilen yazıda, bu atamanın hükümetin Hatay'a verdiği önemin bir göstergesi olduğu vurgulanmıştır.[15] Benzer biçimde, Sökmensüer'in Hatay'a geldiği gün yayınlanan yazıda da kendisinin Hatay'ı çok iyi tanıdığı ve atamanın son derece isabetli olduğu vur-

---

11 Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 252.

12 B.C.A. (030.18.1.2.87.68.6).

13 Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 118-119.

14 "Hatay Valiliği", *Hatay*, 18 Haziran 1939, s. 1; "B. Şükrü Sökmensüer Hatay Valiliğine tayin ediliyor", *Yenigün*, 19 Haziran 1939, s. 1.

15 Yazının tam metni için bkz. "Şükrü Sökmensüer", *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s. 1.

gulanarak "Hatay'da olan biten her hareketi, her işi, her hadiseyi büyük bir dikkat, alaka ve itina ile kovalamış ve tedbirini düşünenler arasında" olduğu belirtilmiştir.[16] Hatay'da Sökmensüer için karşılama töreni hazırlıkları yapıldı,[17] valinin gelmesinden bir gün önce gazeteler ilk sayfalarında haberi okuyucularına duyurdu.[18] 18 Temmuz'da Hatay'a giden[19] Sökmensüer, on binlerce kişinin katıldığı törenlerle karşılandı.[20] Aynı gün, Başbakanlığa telgraf gönderen Sökmensüer, Beylan'daki şehitler abidesi önünde halkı selamlayarak göreve başladığını ve halkın kendisine büyük sevgi gösterisinde bulunduğunu bildirdi.[21] Şehitler abidesinde yaptığı konuşmada Sökmensüer şunları söyledi:

> "[...] Sayın ve kahraman Hataylılar; bu güzel esere ve Hataylılara Cumhuriyetin ilk Valisi olarak seçilmiş olmak bahtiyarlık hislerile aziz Milli Şefimize ve Sayın Saydam hükümetine şükran hislerimi huzurunuzda arzetmekle vazifeme ve Cumhuriyet kanunlarını Hatayda tatbika başlıyorum. [...]
>
> Herşeyden evvel size Türk Cumhuriyetinin adaletini ve Türk inkılabının esas kaynağı olan Cumhuriyet Halk Partisinin altı umdesini getiriyorum. Bütün vatandaşlar her türlü endişe düşünce ve propagandalardan azade olarak müsterih ve Cumhuriyet havasını emerek işlerine, güçlerine devam edeceklerdir. [...]
>
> İleri bir saadet ve refaha namzet Hataylı vatandaşları hangi sahada olursa olsun iztıraba sevketmek istiyenlerin akıbeti hüsrandır. Bütün Hataylı vatandaşlar bilmelidirler ki; Cumhu-

16 Şükrü Balcıoğlu, "Cumhuriyet Valisini Selamlarken", *Yenigün*, 18 Temmuz 1939, s. 1.

17 "Valimizin istikbal programı", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s. 1; "Karşılama merasimi", *Hatay*, 18 Temmuz 1939, s. 1.

18 "İlk Valimiz Şükrü Sökmensüer Yarın Akşam Hatayda Olacak", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s. 1.

19 "Hatay, Cumhuriyet Hükümetini, Sayın Valisinin Güzide Şahsiyetinde Selamlamakla Mesud ve Bahtiyardır", *Yenigün*, 18 Temmuz 1939, s. 1; "Sayın Valimiz Bugün Geliyor", *Hatay*, 18 Temmuz 1939, s. 1.

20 "Hatay, 20 yıldan beri sonsuz bir hasret ve iştiyakla beklediği Cumhuriyetin ilk değerli Valisini dün bağrına bastı", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s. 1, 2; "Sayın Valimiz B. Şükrü Sökmensüer Evvelki gün Hatayı Şereflendirdiler", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s. 1, 3.

21 B.C.A. (030.10.225.515.23).

riyet kanunlarının icaplarına uymak demek hür ve mesut bir hayata uymak demektir. [...]

Hatay Vatandaşlarını, Cumhuriyet Kanunlarının bütün icaplarına kendilerini uydurmaya davet ederim.

Sözüme nihayet verirken Hatay Vilayetinin kurulduğunu ve Hatay Valisi olarak işe başladığımı ve mesaimi vatandaşların refah ve saadetine hasredeceğimi beyan ile kahraman Hatay halkını hürmetle selamlarım."[22]

Cumhurbaşkanı İnönü'nün direktifleri ve Dışişleri Bakanlığının görüşleri doğrultusunda hazırlanan Sökmensüer'in bu konuşması,[23] bir anlamda Türkiye'nin Hatay'a bakışını da yansıtmaktadır. Türkiye'de 1936'da yapılan değişiklikle CHP-devlet bütünleşmesi sağlanmış, CHP'nin 6 ilkesi de 1937'de anayasaya eklenen maddeyle devletin ilkeleri haline gelmişti.[24] Bu nedenle, bölgenin CHP ilkelerine göre yeniden şekillendirilmesi, Hatay'daki tüm vatandaşların bir an önce "Türkleşmesi" beklentisi söz konusuydu. Bu amaçla, Hatay'da oluşturulacak devlet teşkilatının gerektirdiği atamaların süratle gerçekleştirilmesi yoluna gidildi. Hatay'da görev yapacak kaymakamlar, emniyet personeli ve hâkimler kısa sürede atandı. Ayrıca, nüfus müdürlüğü, sağlık müdürlüğü, gümrük müdürlüğü ve daha pek çok devlet dairesine atamalar gerçekleştirildi.[25] Ayrıca, çeşitli alanlarda ince-

22 Konuşmanın tam metni için bkz. "Sayın Şükrü Sökmensüerin Beylandaki Şehitler abidesinde söylediği nutkun tam metni", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s. 1, 3 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır). Bu konuda ayrıca bkz. "Valimizin Nutku", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s. 1, 2.

23 Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 119.

24 Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 212-214

25 "Kaymakamlarımız", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s. 2; "Emniyet Müdürlüklerinde Değişiklikler oldu", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s. 2; "Ağır ceza reisi geldi", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s. 2; "Kaymakamlarımız Tayin edildiler", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s. 3; "Vilayetimizin Adliye kadrosu", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s. 2; "Yeni hâkimler geliyor", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s. 1; "Hatay teşkilat kadroları", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 2; "Sıhhiye müdürü bugün şehrimize geldi", *Yenigün*, 27 Temmuz 1939, s. 2; "Vilayetimiz umuru hukukiye müdürü", *Yenigün*, 27 Temmuz 1939, s. 2; "Vilayetimizde dahiliye teşkilatı", *Hatay*, 30 Temmuz 1939, s. 1.

lemelerde bulunmak üzere Hatay'a müfettişler gönderildi.[26] Türkiye'den gelen müfettişlerin incelemeleri çerçevesinde Hatay'daki memurlarla ilgili birtakım kararlar alındı. Örneğin, Adalet Bakanlığı müfettişinin Hatay'da yaptığı incelemelerde bazı zabıt kâtiplerinin Latin harflerine yeterince vakıf olmadıkları ve daktilo ile hızlı yazamadıkları tespit edildi. Bu durumdaki memurlara eksikliklerini gidermeleri için 3 ay süre verildi ve bu sürenin sonunda sınava tabi tutulacakları, başarısız olanların açığa çıkarılacağı duyuruldu.[27] Buradan da anlaşılacağı üzere, bölgenin yıllardan beri Türkiye sınırları dışında kaldığı gerçeği göz ardı edilerek her kademedeki memurun yeni düzene derhal ve eksiksiz uyması beklentisi vardır. Bu beklentileri karşılamayanların ise görevlerine son verilmesinde tereddüt edilmemiştir.

Hatay Devleti'nde görevleri sona eren yöneticilerin bir kısmı sonraki süreçte TBMM'ye milletvekili olarak girdi. HMM'nin kendini feshetmesinin ardından tüm yetkiler, vali atanana kadar Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın'a geçmiş oldu.[28] Sökmensüer'in Hatay'a gelmesiyle birlikte Açıkalın'ın da görevi sona erdi ve Açıkalın Hatay'dan ayrılarak Ankara'ya gitti.[29] Eski Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen ve Başbakan Abdurrahman Melek ise HMM'nin kendini fesih kararı almasının hemen ardından, 2 Temmuz'da Hatay'dan ayrılarak, TBMM'deki milletvekilliği görevlerini sürdürmek için Ankara'ya gittiler.[30] Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşen Sökmen, kendini fesheden Hatay Devleti'nin bayrağını İnönü'ye verdi.[31] Bundan

26 "Maarif müfettişi geldi ve tetkiklere başladı", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s. 2.

27 "Adliyemizde teftişat", *Hatay*, 30 Temmuz 1939, s. 1.

28 "Hükümet işlerini Fevkalade murahhas deruhde etti", *Hatay*, 30 Haziran 1939, s. 1.

29 "Fevkalade Murahhasımız", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s. 3; "B. Cevad Açıkalın gitti", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s. 1.

30 "Hatayın güzide evladı", *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s. 1, 2; "Gaziantep mebusu da gitti", *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s. 2; "Tayfur Sökmen evvelki gün Ankaraya döndü", *Hatay*, 4 Temmuz 1939, s. 1; "Tayfur Sökmen", *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s. 7.

31 "Sayın Halkımıza, Sabırsızlıkla Bekledikleri En Büyük Müjdeyi Veriyoruz", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s. 1; "Daimi Parti müfettişleri", *Hatay*, 11 Temmuz 1939, s. 1.

sonra Sökmen ve Melek, TBMM'de Antalya ve Gaziantep milletvekili olarak çalışmalarını sürdürdüler.

CHP ve Halkevleri'nin çalışmaları

Önceki bölümde belirtildiği üzere, Hatay Devleti döneminde CHP, Hatay geneline yayılan etkin bir örgütlenme oluşturmuştur. CHP'nin Hatay'ın vilayet haline dönüşmesinden önce bile bölgede yaygın bir teşkilatlanmaya gitmesi, Hatay'a Türkiye'nin verdiği önemin bir göstergesi olan bu süreçte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 12 vilayette CHP'nin hiçbir örgütlenmesi bulunmamaktaydı.[32] CHP'nin Türkiye'nin sınırları içinde olan 12 vilayette örgütünün bulunmadığı bir dönemde, Hatay'da yaygın bir örgütlenmeye gitmesi oldukça çarpıcıdır. CHP'nin bu örgüt yapısı devletin vilayete dönüştürülmesinde, özellikle de Hatay'da kapsayıcı bir Türklük anlayışının yerleştirilmesinde etkin rol üstlenmiştir. HMM'nin 29 Haziran'daki kararı öncesinde bir beyanname yayınlayan Hatay CHP teşkilatı, kararın alınacağı gün kutlamalar yapılacağını duyurarak kutlama programını halka bildirmiş ve çok sayıda insanın katılımını sağlamaya çalışmıştır.[33] CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda kabul edilen nizamname çerçevesinde Türkiye genelinde müfettişlik bölgelerine ayrılan CHP teşkilatında, TBMM'nin 7 Temmuz'da aldığı kararlarla Hatay Vilayeti, Adana Bölge Müfettişliği'ne bağlandı.[34] Kısa bir süre sonra Adana Bölge Müfettişliği'ne atanan Hasan Reşit Tankut, Hatay'ı ziyaret ederek Hatay'daki parti teşkilatı ile ilgili incelemelerde bulundu.[35] Sık sık

32 1927 yılı itibariyle CHP ülke genelinde 57 ilde örgütlenmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 6 ilde ise CHP örgütü kurulmamıştı. 1935 sonu itibariyle Türkiye genelinde CHP'nin örgütlü olmadığı il sayısı 12'ye yükselmiş ve tek parti dönemi boyunca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan bu illerde CHP teşkilatı kurulmamıştır. Bu konuda bkz. Demirel, *a.g.e.*, s. 215.

33 "Partimizin beyannamesi", *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s. 1.

34 "Hatay Vilayet Teşkilatı Kanunu Büyük Millet Meclisinde Dün Kabul Edildi", *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s. 1, 4.

35 "Parti Müfettişimiz geldi", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s. 3; "Parti müfettişimiz dün şehrimize geldi", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s. 1.

Hatay'ı ziyaret ederek CHP teşkilatının geliştirilmesine yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunan Tankut, çok sayıda konferans vermiştir.[36] Bu konferanslarda, Türklüğün kan bağına dayanmadığını, asıl belirleyici olanın "dil, dilek ve kültür birliği" olduğunu vurgulayan Tankut, bölgede yaşayan Alevilerin de Türk olduğunu ileri sürmüştür. Burada ortaya konulan ulus tanımı Ziya Gökalp tarafından ortaya konulan tanıma önemli ölçüde benzemektedir. Gökalp'e göre bir "ulus" oluşturulmasında sadece ırk, coğrafya ve siyasal birlik yeterli değildir; bu unsurlardan ziyade kültür birliği, yani ortak dil, din, ahlâk ve estetik unsurlarının bulunması gerekir ki, kültürün bu unsurları arasında ortak dine sahip olmak, en önemli unsurlardan biridir.[37] Tankut'un aşağıdaki sözleri de konu açısından oldukça çarpıcıdır:

> "[...] Asrımızın bu mütekamil varlığına 'Türk' adını veriyoruz. 'Ne mutlu Türküm diyene'. [...]
>
> Türk olmak hakikaten bir mefharettir. Türklüğün yer yüzünde yalnız şerefli bir varlık olmakla kalmadı; aynı zamanda her şeyi mutlaka yapan ve başaran bir kuvvet ve irade olarak tecelli etti. [...]
>
> Bizi iyiye, güzele ve doğruya götüren Cumhuriyet nizamının bu suretle birleştirip kaynaştırdığı içtimai heyete 'Türk' adı veriliyor.
>
> Bu bir milliyet ifade eder. 'Türk' kelimesinin mazideki lügat manası nasıl cesaret, azim irade ve kuvvet ifade etti ise, bugün de Türk adı medeniyete ve insaniyete doğru yürüyen temiz ve alicenap bir millet ifade ediyor. [...]
>
> Kanun nazarında Türk, Türk tabiiyetini haiz olan her ferttir. Fakat biz evvela Türklüğü seven sonra Türk gibi düşünen

36 "Parti Müfettişimiz", *Yenigün*, 4 Ağustos 1939, s. 1; "Parti Müfettişimizin tetkikleri", *Hatay*, 6 Ağustos 1939, s. 1; "Profesör Tankut Cumartesi şehrimizde bir konferans verecek", *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s. 1; "Profesör Tankut Seri konferanslarına devam ediyor", *Yenigün*, 26 Ağustos 1939, s. 1.

37 Bu konuda bkz. Özdoğan, *"Turan"dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, s. 73-77; Özkırımlı ve Sofos, *a.g.e.*, s. 35-36; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 45-47.

ve sonra Türkçe konuşan efradı Türk tanırız. Bu, dil, dilek ve kültür birliği şeklinde hülasa edilebilir. Bu bakımdan milliyet meselesinde bizim için 'kan' esas değildir.

Zaten Etnoloji ve Antropoloji bakımından tamamile Türk asıllı olduğu için Ortodoks dinli, alevi tarikatli ve hatta tamamile Arap dilli fertlerin hepsi ilim bakımından zaten benden başka kimseler değildirler. Bunu ilim tamamile ispat ediyor. [...]

Eski rejime göre vazife almış, eski iktisadi sistemlere göre iş ve alış veriş yapmış, eski kültüre göre emek harcamış insanların şimdiki bilgilerine intibakı kolay olmakla beraber derhal tabi hale gelecektir diye iddia edilemez. [...]

Vilayetiniz kudretli ve liyakatli hamlelerle bu müddeti kısaltmak tedbirleri almış bulunuyor. Hükümetin de umumi kanunlar çerçevesi içinde bu mıntıka için hususi kararlar ittihaz edeceğinden emin olabilirsiniz. [...]

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak saadet ve bahtiyarlığından kendini mahrum etmek kadar zararlı ve hatalı bir hareket olamaz."[38]

Türklük, bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, sahip olunması ayrıcalık olan bir özellik olarak görülmektedir. Türklük bir ayrıcalık olarak görülmekle birlikte, tanımı oldukça geniş tutularak, bu ayrıcalığa sahip olmak için kanunen Türk vatandaşlığına sahip olmak yeterli görülmektedir. Ancak kan bağının Türklüğün belirlenmesinde esas olmadığı belirtilmesine rağmen, Hatay'da oldukça büyük nüfusa sahip olan Hıristiyan Ortodoksların ve Arap Alevilerin esasında Türk oldukları, bu duruma dair bilimsel delillerin olduğu ileri sürülmektedir. Hıristiyan Ortodoks Arapların da Türk olduğuna dair buradaki iddia, Türkiye'de 1930'larda benimsenen yaklaşımlarla çelişkili görünmektedir. Çünkü bu dönemde Anadolu'da yaşayan ve Türk olmayan Müslümanların asimile edilerek Türk olarak kabul edilmeleri söz konusuydu, ancak gayrimüslimleri Türk-

38 Konuşmanın tam metni için bkz. "Parti müfettişimiz Pr. Tankut Mühim ve şayanı dikkat bir konferans verdiler", *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s. 1, 2, 3 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

lüğün dışında tutma konusunda bir süreklilik görülmüştür.[39] Hatay'daki Hıristiyan Ortodoksların da Türkleştirilmeye çalışılması, Türkiye'de o dönemde benimsenen yaklaşımdan farklı olması önemlidir.[40]

Hatay özelinde Türkleştirme konusunda ileri sürülen tezlerin daha başka çelişkileri de vardır. Türklüğün belirlenmesine "dil, dilek ve kültür" birliğinin esas alındığı belirtilmesine rağmen, Hatay'da yaşayan ve Arapça konuşan, yani Türklerle dil birliğine sahip olmayan insanların esasında Türk olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, Hatay'da yerleştirilmeye çalışılan ulusçuluk anlayışında, Türkler dışındaki grupları da kapsayan bir Türklük tanımı geliştirilmeye çalışılmakta, bunu yaparken de ulusçuluğun çeşitli unsurları yerel özellikler dikkate alınarak yeniden yorumlanmaya uğraşılmaktadır. Bu anlayış, Hatay'da yaşayan farklı grupların kendi sosyal ve kültürel özelliklerini koruyup devam ettirmelerine izin veren bir anlayış olmaktan çok, farklılıkların ortadan kaldırılarak Türkleştirmenin sağlanmasını hedefleyen asimilasyonist bir yaklaşımdır. Hatay Devleti döneminden itibaren yerleştirilmeye başlanan bu yaklaşım tarzında farklılıkların kendilerini devam ettirebilecekleri pek bir alan bırakılmamaktadır. Özellikle de Türkiye'ye katılımın gerçekleşmesinin ardından, alt kültürlerin varlığına izin vermeyen ulus-devlet yaklaşımının etkisiyle, Hatay'da yaşamaya devam edip de bu politikalardan etkilenmemek imkânsız hale geldi.

Türkleştirme konusunda CHP'nin Hatay'da üstlendiği rol, sonraki yıllarda da devam etti. Bu faaliyetlerde CHP teşkilatının Hatay'ın her tarafını kapsayacak şekilde düzenlenmesi büyük önem taşımıştır. Ocak 1941'de Hatay'a giden CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi ve Balıkesir Milletvekili Fahrettin Tiri-

39 Soner Çağaptay, "Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 8, No. 2, Yaz, 2002, s. 75-77.

40 Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte oldukça benimsenen Türk tanımını, 1923'te Türk Ocakları başkanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) şu şekilde ortaya koymuştur: "Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türktür. Biz onda dil birliği, din birliği ve dilek birliği arıyoruz." Aktaran, Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, s. 102.

toğlu, vali Şükrü Sökmensüer ile birlikte tüm kazalara giderek, CHP'nin bölgedeki faaliyetleri konusunda hazırladığı 17 Ocak 1941 tarihli rapora göre, Hatay'da nüfusu 300 veya daha fazla olan, Türklerin yaşadığı veya Türklerin çoğunlukta olduğu mahalle ve köylerde, esas parti ocakları kuruldu. Bunların dışında kalan yerler ise semt ocaklarına bağlandı. Ocak merkezleri belirlenirken halkın çoğunluğunun Türkçe konuştuğu mahalle ve köyler tercih edildi. Tiritoğlu raporunda, CHP İdare Heyeti'nin bir "Alevi Türkün" de yer alacağı biçimde oluşturulduğunu, İskenderun'daki CHP Kaza İdare Heyeti'ne de bir Alevinin alındığını bildirmiştir.[41] Tiritoğlu'nun 12 Mayıs 1941'de CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği rapora göre, Dörtyol hariç, Antakya merkez ve beş kazada kurulan 115 esas parti ocağı ve 76 semt ocağı faaliyete geçmiştir.[42] Bu raporda Hatay'daki Arap Alevilerden de bazı kişilerin CHP'nin yerel teşkilat yönetimine dahil edildiğinin belirtilmesi, hem bölgedeki Arap Alevileri Türk olarak gören anlayışın devam ettiğini, hem de bu kişileri sistemle bütünleştirme yönündeki çabaların sürdürüldüğünü göstermektedir.

Hatay'da teşkilatlanma konusunda önem verilen bir diğer kurum Halkevleri olmuştur. Ocak 1940 itibariyle Hatay'da Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı, Dörtyol ve Belen'de birer Halkevi bulunuyordu. Halkevi olmayan kısımlarda da bunların açılması yönünde girişimlerde bulunuldu. CHP Seyhan Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut hazırladığı raporda, "tamamıyla Arapça konuşan Süveydiye ve Harbiye"de Halkevi bulunmadığını belirtmiş ve buralarda Halkodası açılmasını tavsiye etmiştir.[43] Halkevi Hatay'da çeşitli yayın faaliyetleri de gerçekleştirdi. Hatay'da "Türk kültürünün ve Halkevi fikrinin yayılması" amacıyla Ankara'dan gönderilen emir doğrultusunda Antakya Halkevi 1944'te *Hatay*

41 B.C.A. (490.01.271.1084.1)86-95.

42 B.C.A. (490.01.271.1084.1)65-76. Dörtyol'daki parti teşkilatı daha önce Seyhan vilayetine bağlı olduğu dönemde kurulduğu için bu rakamlara katılmamıştır.

43 B.C.A. (490.01.962.726.2)26-27.

dergisi çıkarmaya başladı ve dergi diğer Halkevlerine de dağıtılmaya başlandı.[44]

Hatay'da CHP ve Halkevlerinin örgütlenme faaliyetleri devam ettirilirken, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında emeği geçen kişiler de unutulmadı. Mücadele sırasında ölen ve Türkiye'ye yararlı hizmetler yapmış kişilerin ailelerine maaş bağlandı. Kimlere ne kadar maaş bağlanacağı konusunda Hasan Reşit Tankut, Kasım 1939'da bir rapor hazırladı ve buna göre CHP kimlere ne kadar yardımda bulunacağına karar verdi.[45] Sonraki dönemlerde de devam eden maddi yardımlar kapsamında Hatay mücadelesi sırasında sakat kalan kişiler, Halkevlerinin girişimleri neticesinde çeşitli biçimlerde ödüllendirildi, bu kişiler arasından talepte bulunanlara toprak verildi.[46]

Tabiiyet seçimi ve malların tasfiyesi sorunu

Fransa ile Türkiye arasında, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören anlaşmada, vatandaşlık konusu da düzenlenmiştir. Anlaşmanın 2. Maddesi ile Hatay'da yaşayan vatandaşların Türk vatandaşlığını kendiliğinden edinecekleri belirtilmektedir. Anlaşmanın 3. Maddesi'nde ise Hatay'da yaşayan vatandaşlara, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içerisinde Suriye veya Lübnan uyrukluğunu seçme hakkı verileceği, bu haktan yararlanmak isteyen kişilerin bildirimde bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. 4. Madde'de de uyrukluk seçme hakkını kullananların Hatay'da bulunan taşınmaz malvarlıklarını 18 ay içerisinde tasfiye edecekleri, taşınır mallarını ise yanlarında götürebilecekleri veya tasfiye edebilecekleri belirtilmiştir. Aynı maddede, taşınır ve taşınmaz malların satışından elde edilen paranın ancak Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun Şubesi'ne yatırılarak yurtdışına çıkarılabileceği bildirilmiştir.[47] Bu maddeler, bir anlamda Hatay'ın Türkiye'ye ka-

44 B.C.A. (490.01.845.345.1)12, 31-32.

45 Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", s. 423, 449.

46 B.C.A. (030.10.197.349.16)1-6.

47 Anlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 581-589.

tılımı sonrasında bölgede yaşayan tüm insanların Türkleştirme politikalarına maruz kalacağının habercisi niteliğindedir. Bu politikalara maruz kalmak istemeyenlere ise başka ülkelere göç etme hakkı tanınarak, sadece dönüştürülmeye istekli olanların ve başka yerlere gitme imkânı olmayanların Hatay'da kalması sağlanmış oldu. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden, hatta HMM'nin kendini fesih kararı almasından önce, Hatay'daki yerel gazetelerde yayınlanmaya başlayan ilanlarla, tabiiyet seçme hakkına dair düzenleme halka duyurulmuş ve bu ilanların yayınlanmasına günlerce devam edilmiştir. Yayınlanan ilanlarda, Türkiye ile Fransa arasındaki anlaşmanın en geç 22 Temmuz'da yürürlüğe gireceği, yürürlüğe girme ile birlikte Hatay'daki vatandaşların da Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetini kazanacakları, isteyenlerin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 6 ay içerisinde "hakkı hıyar", yani tabiiyet seçme haklarını kullanarak Suriye veya Lübnan tabiiyetini seçebilecekleri duyurulmuştur. Anlaşmada belirlendiği biçimde, "hakkı hıyar" tercihlerini Suriye veya Lübnan'dan yana kullananların Hatay'da sahip oldukları mallarını tasfiye ederken uymak zorunda oldukları kurallar da bu ilanlarda bildirilmiştir.[48]

"Hakkı hıyar" ve Hatay'daki malların tasfiyesi konusunda Türkiye'nin sonraki süreçte yapıcı bir politika izlediğini söylemek güçtür. Türkiye tarafından "hakkı hıyar" ile ilgili prosedürü takip etmeden Hatay'dan göç etmiş olan "gayrı Türk anasırdan" kişilere, Hatay'daki mallarını tasfiye edilebilmek amacıyla anlaşmada belirtilen sürenin dolmasından önce, sınırlı bir süre için vize verilmesi konusunda, 17 Temmuz 1940'ta bir kararname yayınlandı.[49] 17 Ağustos 1940'ta yayınlanan bir başka kararname ile de, 17 Temmuz'daki kararnamenin 23 Haziran 1939 tarihli anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce Hatay'dan ayrılmış olan kişilere de uygulanması kararlaştırılmıştır. Yani,

48 "Hatay vatandaşlarına ilan", *Yenigün*, 28 Haziran 1939, s. 1; "Türkiye Cumhuriyeti Hatay Fevkalade Murahhaslığından", *Hatay*, 29 Haziran 1939, s. 1; "Hatay vatandaşlarına ilan", *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s. 2; *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s. 8; *Yenigün*, 6 Temmuz 1939, s. 4; *Yenigün*, 7 Temmuz 1939, s. 4; *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s. 4; "Yurtdaşlara ilan", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s. 1.

49 B.C.A. (030.18.1.2.91.68.11).

anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce, Hatay'dan ayrılıp da mallarının tasfiyesi için, Hatay'a gitmek isteyenlere de vize başvurularında zorluklar çıkarılması yoluna gidilmiştir.[50]

Vize konusunda çıkarılan zorluklara ilave olarak hükümet, Hatay'dan ayrılanların mallarına yönelik birtakım tedbirler almıştır. 31 Mayıs 1940'ta çıkarılan bir kararname ile Hatay'dan ayrılarak "hakkı hıyar"ını Suriye ve Lübnan lehine kullanan kişilerin Hatay'da bıraktıkları gayrimenkullerinin "harap olmalarına ve binnetice milli servetin zıyaına mani olmak üzre" malların tasfiyesi için tanınan sürenin dolmasına kadar, buralara "evsafı haiz şahısların yerleştirilmesi" kararlaştırılmıştır.[51] Diğer bir deyişle, hükümet Hatay'dan ayrılanların bıraktıkları topraklara kendi belirlediği niteliklere uygun insanları yerleştirmek için 18 ay bile beklemeyi gereksiz görmüştür.

Fransa'nın Hatay'ı tamamen terk etmesi

Fransızların Hatay'da kalan son askerî birliklerinin çekileceği gün olan 23 Temmuz 1939'da devir teslim işlemi için bir tören düzenlendi. Hatay'da yirmi yıldan fazla bir süredir devam eden Fransız varlığını resmen sona erdirecek bu tören için hazırlıklara günler öncesinde başlandı. Ancak 23 Temmuz'la ilgili tören ve kutlamalar Hatay'la sınırlı kalmadı. HMM'nin kendisini ilga eden kararının ardından, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde başlayan kutlamalar 23 Temmuz'a kadar devam etti. Özellikle Halkevleri tarafından düzenlenen bu kutlamalar Rize, Urfa, Diyarbakır, Gaziantep, Kars gibi Türkiye'nin farklı noktalarında gerçekleştirildi.[52]

Kutlamalar kapsamında Antakya'da günler öncesinde her tarafa Türkiye bayrakları asıldı.[53] 23 Temmuz ile ilgili hazırlıklar konusunda Antakya'da bir komite kuruldu, hazırlıklar bu ko-

50 B.C.A. (030.18.1.2.92.81.18).

51 B.C.A. (030.18.1.2.91.53.9).

52 "Yurtda bayram", *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s. 2; "Rize Halkevinde Hatayın kurtuluşu münasebetile tezahürat", *Hatay*, 8 Temmuz 1939, s. 2; "Hatayın kurtuluşu münasebetile", *Yenigün*, 10 Temmuz 1939, s. 2.

53 "Büyük Bayram", *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s. 2.

mite tarafından koordine edildi.[54] Çeşitli vilayetlerin CHP ve vilayet meclisi üyelerinden oluşan bir heyet ile, TBMM'yi temsilen üç kişilik bir heyetin, tören için Hatay'a gitmesi kararlaştırıldı.[55] Ayrıca, tören kapsamında Hamidiye mektep gemisinin de İskenderun'a gitmesi için hazırlıklar yapıldı.[56] Hatay'daki törenlere katılacak yolcuları getiren vapur, törenden bir gün öncesinde İskenderun Limanı'na ulaştı.[57] İskenderun Halkevi, 23 Temmuz münasebeti ile 23, 24, 25 Temmuz tarihlerinde Türkiye ve Türkiye'deki devrimlerle ilgili sinemada halka ücretsiz filmler gösterileceğini duyurdu.[58] Ayrıca, 23 Temmuz nedeniyle çeşitli spor müsabakaları düzenlendi.[59]

23 Temmuz hazırlıkları kapsamında yapılan çalışmalar neticesinde tören ve kutlama programı tamamlandı.[60] Hazırlanan program 23 Temmuz öncesinde gazetelerde yayınlanarak halka duyuruldu.[61] Lausanne Antlaşması'nın 16. yıl dönümüne rastlayan törenin, Hatay'da tam bir zafer havası içinde kutlanması için büyük çaba harcandı.[62] Tören günü geldiğinde, 23 Haziran'daki anlaşmadan kısa bir süre sonra, Hatay'dan tahliye edilmeye başlanan Fransız askerlerinden[63] geriye çok az sayıda Fransız birliği kalmıştı.

---

54 "23 Temmuz için fevkalade hazırlıklar devam ediyor", *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s. 1; "Büyük bayram komitesi mesaisine hız verdi", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s. 2; "Bayram Komitesi", *Yenigün*, 12 Temmuz 1939, s. 2; "23 Temmuz", *Hatay*, 12 Temmuz 1939, s. 1.

55 "Büyük Bayramımızda Hataya gelecek heyetler tesbit edildi", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s. 1.

56 "Hamidiye Gemimiz Geliyor", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s. 3; "Hamidiye dün geldi", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 1.

57 "Etrüsk vapuru 500 yolcu ile geldi", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 1.

58 "Bayram günleri halka parasız sinema gösterilecek", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 3.

59 "Hatayın Kurtuluşu dolayısile", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 3.

60 "Bayram programı hazırlanıyor", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s. 2; "Büyük bayram hazırlığı", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s. 1.

61 "23 Temmuz Kurtuluş ve Anavatana Kavuşuş Bayramının Programı", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s. 3.

62 Selim Çelenk, "İki büyük bayram", *Yenigün*, 23 Temmuz 1939, s. 1, 7.

63 "Fransız kıtaatı Hatayı Tahliyeye başladı", *Hatay*, 1 Temmuz 1939, s. 1; "Fransız kıtaları", *Yenigün*, 6 Temmuz 1939, s. 2.

Türk ve Fransız yetkililerin hazır bulunduğu, Antakya'daki askerî kışlanın önünde yapılan devir-teslim töreni, geniş bir halk kitlesi tarafından da takip edilmiştir. Törende, önce Fransa ulusal marşı okunarak Fransız bayrağı indirildi ve 07.45 civarında İstiklal Marşı eşliğinde Türkiye bayrağı göndere çekildi. Bunun ardından, kışlanın önünde kurbanlar kesildi ve bayrak direğinin yanında Türkçe ezan okundu. Kısa bir süre içerisinde tamamlanan devir-teslim töreninin ardından, Antakya'da kalan son Fransız askerleri de kamyonlara binerek Halep'e doğru yola çıktılar. Törenin ardından toplanan halk da kışlaya girerek burayı gezmiştir. Fransız bayrağının indirilmesinin ardından Hatay, resmen Türkiye'nin bir parçası haline geldi. Hatay'daki kutlamalar 23 Temmuz'la sınırlı kalmayıp sonraki günlerde de devam etti.[64] Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde 23 Temmuz'daki törenle ilgili şunlar aktarılmıştır:

> "Fransızların Antakya'yı terk edişlerinin sabahı 2 bin ile 3 bin kişi kışlanın karşısındaki boş sahayı ki o zamanlar buraya 'lafut' denirdi, doldurmuşlardı. Kurmay Albay Şükrü Kanatlı, Hatay'ın ilk valisi Şükrü Sökmensüer, Fransız Albay Colonel Collet saat 7.40'ta kışlanın kapısının önündeydi. [...] Annem elimden tutarak beni kışlanın kapısının önüne getirmişti. Her iki devletin bandoları farklı yönlerden gelerek orta yerde buluştular. Önce Fransız milli marşı ile Fransız bayrağı direkten indirildi, sonra bizim milli marşımız çaldı ve göndere bizim bayrağımız çekildi. [...] Sonra Fransız askerleri trampetler çalarak kışladan ayrıldılar ve yine trampetler çalarak Kurtuluş Caddesi'nde gösteri yaptılar. Oradan askerî kamyonlarla Halep'e hareket ettiler. Böylece Hataylılar zalim bir düşmandan kurtuldu. 264 şehit ve binlerce yaralının ahım alarak gitti-

64 23 Temmuz'da yaşanan olaylar hakkında bkz. "Ecnebi Elinden Kurtulan Kırk Asırlık Türk Yurdu üç günden beri en kutsal bayramını hudutsuz ve çılgın bir sevinç içinde kutlayor", *Yenigün*, 25 Temmuz 1939, s. 1, 4; "Bayram dün de devam etti", *Yenigün*, 26 Temmuz 1939, s. 1, 2; "23 Temmuz sabahından beri Hatay ufuklarında yalnız Al bayrağımız dalgalanıyor", *Hatay*, 26 Temmuz 1939, s. 1, 2.

ler. Sonra hep beraber kadınlar, çocuklar, anneler kışlaya girdik. Onlarca kadın kışlayı, koğuşları temizlemek için adakları olduğunu Türk komutana anlattılar ve kışlanın içine girdiler, iyi bir temizlik yaptılar. Türk gençleri kışlanın bahçesinde barfikste gösteri yaptılar."[65]

"Korkunç bir kalabalık vardı. Hepimiz ağlıyorduk. O Fransız bayrağının indirilip Türk bayrağının çıkışı büyük bir olaydı. Herkes ağlıyordu, herkes alkışlıyordu, herkes askerin boyunlarına sarılıyordu. Sonra kışla gezildi, sonra askerlerimiz şehri teslim aldı, şehir içinde onlar dolaşıp gezmeye başladı. Fransızlar da ağlayarak, üzüntüyle çekip gittiler."[66]

Fransa'nın bölge ile ilişkilerini tamamen ortadan kaldırmak üzere, Fransız tüzel ve gerçek kişilerinin, Hatay'da elde ettikleri taşınmaz mallar Türkiye Hükümeti'ne devredildi. Bu mallar için Türkiye'nin Fransa'ya 35 milyon Fransız Frank'ı ödemesi konusunda uzlaşmaya varılmıştı.[67] Bu düzenleme sayesinde, Fransızların Hatay'da sahip oldukları bina, tesis ve benzeri taşınmaz malların tümü Türkiye'ye geçti.[68]

Yeni düzende yerel topluluklar

23 Temmuz 1939'dan itibaren, resmen Türkiye'nin bir parçası haline gelen Hatay'da, daha önceden başlatılan uluslaştırma

65 Ö. B. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya.

66 N. İ. ile yapılan görüşme, 4 Ağustos 2011, Antakya.

67 Bu protokole göre, 35 milyon Fransız Frank'ının 3 milyon Frank'ı anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde, yani en geç 22 Temmuz 1939'da, 25 milyon Frank'ı anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 30 gün içerisinde ödenecek, geriye kalan 7 milyon Frank ise 23 Ağustos 1939'da kliring hesabına geçirilecekti. Protokolün tam metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, s. 584-585. Kliring hesabına geçirilen para konusunda daha sonra Türkiye ile Fransa arasında görüşmeler yapılmıştır. Bkz. B.C.A. (030.18.1.2.91.59.18).

68 "Hatayda Fransızlara ait bütün menafi ve tesisat hükümetimize geçti", *Yenigün*, 1 Temmuz 1939, s. 1; "Elektrik Şirketi", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s. 2; "Telefon idaresi", *Yenigün*, 13 Temmuz 1939, s. 2; "Elektrik Şirketi yarın teslim alınıyor", *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s. 2. "Fransız müesseseleri tamamen teslim alındı", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s. 3. Bu konuda ayrıca bkz. Konuralp, *a.g.e.*, s. 217.

politikalarının bölgede yaşayan tüm insanları hedef alır biçimde yoğun olarak uygulandığı bir döneme girilmiştir. Bu politikalar, sadece Hatay'da değil, özellikle 1930'ların başlarından itibaren, Türkiye'de hayata geçirilmiş olan politikalardır. Devletin karar alıcılarının belirlediği "ideal" vatandaş tipinin her bireyde gerçeğe dönüşmesini hedefleyen bu politikaların başarılı olabilmesi, büyük oranda Türkiye'de yaşayan topluluklar arasındaki dilsel-kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmasına bağlıydı. Toplumsal çeşitliliğin binlerce yıldır devam ettiği Hatay gibi bir bölgede tek tipçi politikaların hayata geçirilmeye çalışılması, bölgenin "farklı" olan toplulukları üzerinde büyük etkiler doğurmuştur.

Hatay'dan göçler: Tercih veya zorunluluk?

Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sürecinde büyük göçler yaşanmış ve iki yıl içerisinde Hatay'dan 50 bine yakın insan göç etmiştir. Bunlar içerisinde en büyük grubu oluşturan Ermenilerden 22 bin kişi evini geride bırakmıştır. Ayrıca, 10 bin civarında Arap Alevi, yine 10 bin civarında Sünni Arap ve 5 bin civarında da Hıristiyan Arap göç etmiştir.[69] 1936 Fransız resmi rakamlarına göre, İskenderun Sancağı nüfusunun 220 bin civarında olduğu dikkate alındığında, Haziran 1938-Ocak 1940 arasındaki sürede bölgede yaşayan insanların % 20'den fazlasının, Suriye ve Lübnan başta olmak üzere, başka ülkelere göç ettiği anlaşılmaktadır.

Hatay'dan yaşanan göçlerde çok çeşitli sebepler rol oynamıştır. Türk yetkililer, Hatay Devleti'nin kurulmasından önce başlayan göçlerin Türkiye aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, göçleri durdurmak yö-

69 Bu rakamlar Hatay'dan gerçekleşen göçlere dair en fazla kullanılan rakamlardır. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 513; Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s. 121; Kasaba, "Antakya between Empire and Nation", s. 202. Serhan Ada ise kitabında göç edenler içinde 26.500 Ermeni, 11.500 Hıristiyan Ortodoks, 6.000 Sünni Arap ve 3.000 Alevi Arap olduğunu belirtmektedir. Ada da göç edenlerin toplam sayısının 48 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ada, *a.g.e.*, s. 223.

nünde çaba harcadılar.[70] Hatay'ın ilk valisi olarak atanan Şükrü Sökmensüer kitlesel göçleri önlemeye çalıştı.[71] Hatay'a gelir gelmez Sökmensüer, bölgede yaşayan tüm insanların kanun önünde eşit sayılacağını vurgulayarak, Beylan'da yaptığı ilk konuşmasında şunları dile getirmiştir: "Ferdi, ailevi ve zümrevi hiçbir imtiyaz tanımayan teşkilatı esasiye kanunumuzun tek safta topladığı bütün vatandaşların can ve mal emniyetleri Cumhuriyet kanunlarının zamanı altındadır."[72] Ancak alman bu tedbirlerin etkinliği ve samimiyeti tartışmalıdır. Çünkü kimilerine göre, özellikle Hıristiyan Arap ve Ermenilerin göç etmesi, Hatay'ın "temizlenmesini" sağlamak şeklinde olumlu sonuçlar doğurmuştur.[73]

Göç sebeplerine bakıldığı zaman güvenlik kaygılarının ön plana çıktığı görülmektedir. En fazla göçün Ermeniler tarafından gerçekleştirilmesinde, şüphesiz tarihsel korkular büyük rol oynamıştır.[74] İçişleri Bakanlığı'nın Ağustos 1939'da hazırladığı rapora göre, çeşitli Ermeni gruplarının Hatay'da yaşayan Ermenileri göç etme yönünde teşvik ve tehdit etmeleri, Suriye'deki yönetimine destek olmaları için Ermenilere ihtiyacı olan Fransa'nın göçü özendirmesi, Hatay Devleti döneminde yapılan bazı yanlış uygulamalar, ekonomik sebepler ve tarihten kaynaklanan korku ve düşmanlıklar, Ermeni göçünün başlıca sebepleri olarak sıralanmıştır.[75] 1936'da İskenderun Sancağı'nda 25

---

70 Abdurrahman Melek anılarında, Türk askerlerinin 5 Temmuz 1938'de İskenderun Sancağı'na girmesinden hemen önce Kırıkhan'da yaşayan Ermenilerin kitlesel biçimde göç hazırlığına giriştiğini, o dönemde Sancak Valisi olan kendisiyle birlikte Türkiye'nin Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan'ın Ermenileri göçten vazgeçirmek için Ermeni ileri gelenleriyle yoğun temaslar kurduklarını, hatta göç etmek isteyenlere karşı jandarmaların yollarda önleyici tedbirler almalarını sağladığını aktarmaktadır. Bkz. Melek, *a.g.e.*, s. 57.

71 Ada, *a.g.e.*, s. 222.

72 Konuşmanın tam metni için bkz. "Sayın Şükrü Sökmensüerin Beylandaki Şehitler abidesinde söylediği nutkun tam metni", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s. 1, 3 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

73 Öcal, *a.g.e.*, s. 151.

74 Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde özellikle Müslüman olmayan toplulukların Osmanlı'nın son dönemlerinde maruz kaldıkları kötü muamelelerden kaynaklanan korku nedeniyle göç etmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir. B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

75 B.C.A. (030.10.225.515.26).

bine yakın Ermeni yaşadığı dikkate alındığında, Ermenilerin çok büyük kısmının Hatay'dan ayrıldığı görülmektedir. Kırıkhan, Soğukoluk, Belen gibi Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları[76] yerlerde neredeyse hiç Ermeni kalmadı. Göç eden Ermeniler arasında HMM'de yer alan milletvekillerinin de yer alması, göçün boyutunu sergiler niteliktedir.[77]

Ermenilerin göçüne çok az yer veren yerel basın, göçün sebebi olarak yabancı devletlerin propaganda faaliyetlerini göstermiştir. Türkiye'deki ulusal basında çıkan yazıları aktaran yerel basın, azınlıklar için Türkiye'nin "dünyanın en mesut, sakin ve rahat bir yeri" olduğunu ileri süren yazılar yayınlamıştır. Türkiye'de azınlıklara çok iyi davranıldığının öne sürüldüğü bu yazılarda, Hatay'daki azınlıkların yabancı devletlerin kışkırtmaları nedeniyle göç ettikleri iddia edilmiştir.[78] Göçün sebepleri dışında, Hatay'daki yerel basında göç edenlerin Suriye'de çok kötü koşullarla karşı karşıya kaldıklarını belirten yazılara da yer verilmiştir.[79] Yerel basın, ayrıca Hatay'dan göç eden 400 civarında Ermeni ailenin, yeni oluşturulan ve sınır bölgesine yakın olan Keseb ile Bayır-Bucak arasındaki bölgelere yerleştirilmelerine karşı çıktı. Özellikle Bayır-Bucak'ta yaşayan Türkmenlere, Fransa'nın azınlık hakları tanındığı ileri sürülerek bunların yaşadıkları bölgelere Ermenilerin yerleştirilmemesi talep edilmiştir.[80]

---

76 Martin Stokes, "Imagining 'the South': hybridity, heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian border", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 274.

77 HMM'deki Ermeni vekillerden İsa Kazancıyan, Mihran Keşişyan, Agop Davityan ve Marsel Balit bahsedilen göçler sırasında Hatay'dan göç ettiler. Bkz. Duman, a.g.t., s. 155, 162. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, HMM'deki diğer Ermeni Milletvekili Haçadur Karabacakyan'ın ise Varlık Vergisi uygulamaları nedeniyle tüm mal varlığını kaybettiği, bir süre tanıdıklarının yanında misafir kaldıktan sonra da Halep'e göç ettiği aktarılmıştır. A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya. Bu konuda ayrıca bkz. Duman, a.g.t., s. 79.

78 *Yeni Sabah*'tan alınan yazı için bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, "Hatayda akalliyetler", *Yenigün*, 1 Ağustos 1939, s. 3, 4.

79 "Memleketlerini terk edenlerin acıklı hali", *Yenigün*, 1 Ağustos 1939, s. 2.

80 "Bayır-Bucak köylerine 400 Ermeni Ailesi Yerleştirilecekmiş!", *Hatay*, 16 Temmuz 1939, s. 1.

Haziran 1938'den başlayan ve Ocak 1940'a kadar dönem dönem hızlanan göçler sırasında, Hıristiyan Ortodokslardan da binlerce kişi göç etti. Neticede, bölgede yaşayan Hıristiyan nüfusunda çok büyük düşüş görülmüş, kimi kaynaklarda bu düşüşün % 80'lere ulaştığı belirtilmiştir.[81] Hatay'dan göç etmemeyi seçen Hıristiyan Ortodokslar ise çok sayıda akrabalarının göç ettiklerine tanıklık ettiler.[82] Kemalizmin inanç özgürlüklerini ellerinden alacağını düşünen binlerce Sünni de Suriye'ye göç etmeyi tercih etti. Kemalizmin İslâm dinine karşı olduğunu ve Kemalist rejim içinde dini inançlarının gereklerini yerine getirmelerinin engelleneceğini düşünen bu kitle, dini inançları çerçevesinde yaşayabilmek için göç etmenin tek çıkar yol olduğunu düşündü. Bu göçler neticesinde Hatay'da Sünnilerin yaşadıkları bazı köyler neredeyse tamamen boşaldı.[83] Bölgedeki nüfusun içinde ikinci büyük grubu oluşturan Arap Alevilerden göç edenlerin önemli bir kısmını, UEB taraftarı olan, eğitim düzeyi yüksek kişiler oluşturmaktaydı.

Tüm bu göçlere rağmen bölgenin etnik ve dinsel çeşitliliği, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrasında da devam etmiştir. Özellikle Arap Alevilerin büyük kısmının Suriye'ye göç etmemesi Hatay'daki çeşitliliğin korunmasında büyük rol oynamıştır.[84] Suriye konusunda önde gelen araştırmacılardan biri olan Philip Khoury'e göre, ekonomik koşullar bu tercihte önemli rol oynamıştır. Khoury, toprağa bağlı yaşayan köylülerin tüccar ve zanaatkârlardan farklı olarak, Suriye veya başka ülkelerde yeniden yerleşme imkânlarının çok düşük olduğunu ve bu nedenle de, özellikle Alevi ve Sünni köylülerin büyük oranda göç etmemeyi tercih ettiklerini belirtmektedir.[85] Zorunluluktan kaynak-

81 Shields'in aktardığına göre 1938-1940 yılları arasında yaşanan göçlerde Hıristiyanların % 80'i bölgeden göç etmiştir. Bkz. Shields, *a.g.e.*, s. 232, 235-236.

82 N. S. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü; P. K. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya; A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ; S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011, Antakya; B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

83 Sılay, *a.g.e.*, s. 198; Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtyol.

84 Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s. 212.

85 Khoury, *Syria and the French Mandate*, s. 513.

lanan bu tercih, Alevi ve Sünni Arapların çoğunluğunun kırsal kesimde yaşamaları ve genellikle emeğe dayalı işlerde çalışmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Göç oranının çok daha yüksek olduğu Hıristiyan Ortodoks ve Ermenilerde ise, nitelikli işgücü oranının çok daha yüksek olduğu görülebilir.

Toprağa bağlılığın getirmiş olduğu zorunluluk dışında, çalışma kapsamında yapılan görüşmeler, özellikle kırsal kesimlerde yaşayanlar arasında göç etmeme tercihinde başka faktörlerin de rol oynadığını ortaya koymuştur. Öncelikle şunu vurgulamak gerekir ki, çoğunluğu okur-yazar olmayan kişilerden oluşan köylülerin, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte uyrukluk seçme hakkı konusunda çok da bilgi sahibi olmadıkları düşünülebilir. Bu nedenle, kırsal kesimde yaşayanların göç konusunda bilinçli tercih yapmaktan ziyade, bölgelerinde bulunan önde gelen kişilerin telkinlerine göre hareket etmiş olma ihtimalleri kuvvetlidir. Bunun bir yansıması olarak, kırsal kesimde yaşayan Arap Alevilerden Suriye'ye göç edenlerin, genellikle bütün bir aile olarak göç ettikleri görülmüştür.[86] Ayrıca, şehirlerde yaşayan ve önemli bir kısmı göç etmeyi tercih eden Arap Aleviler incelendiğinde bunların, kırsal kesimde yaşayan ve çoğunlukla göç etmeyen Arap Alevilere göre, daha yüksek eğitim seviyelerine sahip oldukları ve siyasal olaylarda daha aktif rol oynamış kişiler oldukları görülebilir. Bu kişiler aynı zamanda Zeki Arsuzi'nin İskenderun Sancağı'nda yürüttüğü mücadelede kendisine en fazla desteği veren kitleyi de oluşturmuştur.[87] Bir diğer faktör de, İskenderun Sancağı'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan çok sayıda kişinin, Fransızların oluşturdukları yönetim-

86 N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

87 Zeki Arsuzi, 5 Temmuz 1938'de Türk askerlerinin Sancak'a girmesinden birkaç gün sonra taraftarlarıyla birlikte bölgeden ayrılıp Suriye'ye göç etmiştir. Bkz. Aoyama, *a.g.e.*, s. 12. Özellikle Antakya'daki okullarda öğrenim gören çok sayıda Arap Alevi öğrenci Fransızların bölgeden çekilmesi ile Suriye'ye gitmeyi tercih etmiştir. Bunlardan bazıları daha sonra Suriye'de bakanlık görevi üstlenecek kadar önemli mevkilere gelmiş, bu öğrencilerden biri olan Süleyman el-Isa ise oldukça tanınan bir şair olmuştur. Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtyol. Bu konuda ayrıca bkz. *Süleyman el-Isa (Taş)'ya Saygı*, yay. haz. Mehmet Karasu ve Esra Ünal, çev. Süha Kıyak, Asıf Bellur, Abdulbasit Yavuz, Ürün Yayınları, Ankara, 2010.

de çeşitli görevler almış ve Fransız ordusunda maaş karşılığı asker olarak çalışmasıdır. Bu görevlerde çalışmaları nedeniyle Fransız yönetimi ile bir bağ oluşturmuş çok sayıda kişi, kamu görevlerinin avantajlarını yitirmemek için Hatay'dan göç etmeyi tercih etmiştir.[88]

Türk Hükümeti, Hatay'dan göç edip başka ülkelere giden kişileri ayrı bir muameleye tabi tutmuştur. "Hakkı hıyar" tercihlerini başka devletler lehine kullanan kişilerin, Suriye veya Lübnan pasaportu ile Hatay'a gelmek için yapacakları vize başvurularının özel bir uygulamaya tabi tutulması kararlaştırılmıştır. Buna göre, Hatay'a ziyaret veya ticaret gibi amaçlarla gelmek isteyen bu kişilerin vize talepleri konusunda başvuruda bulunulan konsolosluğun, merkezden izin istemesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, vize verilecek kişilerin Türkiye'de en fazla üç ay kalmalarına izin verilmesi kararlaştırılmıştır.[89] Yaşanan göçler ve göç eden kişilere vize konusunda çıkarılan güçlükler neticesinde bölünen aileler, uzun yıllar boyunca bir araya gelemediler.[90] Türk Hükümeti'nin Hatay'dan göç eden kişilerin vize talepleri konusunda zorluk çıkarma politikası 1948 yılı ortalarına kadar devam etti.[91]

Türkleşmeyi hızlandırma çabaları: "Hataylı Türkçe konuş"

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla yoğunlaşan uluslaştırma politikaları, göçler sonrasında da devam eden çeşitliliği hedef

88 İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü.

89 B.C.A. (030.18.1.2.91.42.12).

90 Çalışma kapsamında görüşülen ve kendisi emekli öğretmen olan E. A.'nın iki ağabeyi Suriye'ye göç edip oraya yerleşmiştir. Bunların her ikisi de Suriye'de kamu sektöründe çalışmış, hatta bunlardan biri olan Faiz İsmail, Suriye'de bakanlık görevi dahil önemli görevlerde bulunmuştur. E. A. ve Türkiye'de yaşayan iki erkek kardeşi ise Türkiye'de kamu sektöründe çalışmıştır. İşte yaşanan göçler, bu çarpıcı örnekte olduğu gibi kardeşlerin farklı devletlerde kamu sektöründe çalışmaları gibi sonuçlar çıkarmıştır. E. A. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Bahçelievler, Antakya.

91 B.C.A. (030.18.1.2.117.53.15).

almıştır. Göç etmeyen Türkler dışındaki topluluklar, uluslaştırma politikalarının etkilerine oldukça açık bir durumdaydılar. Fransız yetkililer de Hatay'dan ayrılmadan önce, Türk olmayan toplulukları ziyaret ederek bu topluluklara, Türkiye'ye itaat etmeleri telkininde bulundular. Çalışma kapsamında görüşülen A. D. bu konuda şunları aktarmıştır:

> "Kumandan Collet gelecek diye bu kahveden ta kiliseye kadar köyün milleti toplanmış, 'Kumandan Collet, hey hey hey' [eliyle alkış işareti yaparak insanların nasıl alkışladığını gösteriyor]. Kumandan Collet 'Durun' dedi, 'şimdiye kadar' dedi, 'şimdiye kadar Fransızlar idi babanız, şimdiden sonra' dedi, 'Türklerdir, Atatürk'tür babanız' dedi, 'itaat edin, rahat yaşarsınız' dedi, bıraktı gitti."[92]

Uluslaştırma politikalarının bir parçası olarak, Hatay'ı ziyaret eden üst düzey yetkililer bölgenin tarihte de her zaman Türk olduğunu belirterek "sonsuza kadar" Türk olarak kalacağını vurgulamışlardır.[93] Bu beyanatlar dışında, Hatay'da arkeolojik açıdan da Türk medeniyetinin hâkim olduğuna dair yazılar gazetelerde yayınlanmış, Türklerin bölgede çok sayıda tarihi esere sahip oldukları öne sürülerek bunların korunmasının önemi vurgulanmıştır.[94]

CHP Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut, bölgenin Türklüğüne dair Hatay'da çok sayıda verdiği konferansların dışında, aralarında Konya milletvekili Naim Hazım Onat'ın da bulunduğu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Dil Kurumu'nda görevli Abdülkadir İnan, Şükrü Akkaya ve Agop Dilaçar'ın da konferanslar vermesini sağladı. Bu konferanslarda Naim Hazım Onat "Dilimizin Zenginliği ve Köklülüğü ve Semitik dillerle olan münasebeti", Abdülkadir İnan "Bugünkü Türk Irkını vücude getiren eski Türk etnik zümreleri ve Hatay yerlileri", Şükrü Akkaya "Eski Hatay tarihine bir bakış", Agop Dilaçar

92 A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

93 Kâzım Karabekir'in Hatay'ı ziyareti sırasındaki demeçleri hakkında bkz. Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay)", s. 385.

94 Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Hatay Arkeolojisi", *Yenigün*, 22 Ağustos 1939, s. 2.

ise "Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay halkı" başlıklı konuşmaları yaptılar. Bölge halkını "Eti Türkü" tezi konusunda ikna etmeyi amaçlayan ve Aralık 1939'da gerçekleştirilen bu konferanslar, Hatay'ın çeşitli bölgelerinde tekrarlandı.[95]

Hatay'da Türkleştirme konusundaki asıl faaliyetler sosyal ve kültürel alanlarda yürürlüğe konulan uygulamalardır. Önceki dönemlerde, Türkiye'de yoğun biçimde uygulanan azınlıkları hedef alan zorunlu Türkleştirme politikalarının en önemli unsurunu, Türkçenin anadil olarak yaygınlaştırılması çabaları oluşturmuştur.[96] Bu amaçla 1920'lerin sonlarından itibaren hayata geçirilen "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları,[97] 1939'dan itibaren Hatay'da da uygulamaya konulmuş ve bu yeni dönemde Türkçe öğrenilmesi konusunda önceki dönemlerde uygulanan cazip kılma ve ikna yöntemlerine, zorlama yöntemleri de eklenmiştir.[98] Bu kapsamda, anadili Arapça olan insanlar Türkçe konuşmadıkları için, bölgede görev yapan Savcı Aşur gibi kamu görevlilerinin talimatları doğrultusunda cezalandırılmıştır.[99] O dönemin tanıklarından Hasan Fehmi Akkaya, ilk dönemlerde Arapça konuşanların maruz kaldığı muameleyi şu şekilde anlatmıştır: "Yakalanıp, karakola götürülen çocuk falaka denilen sandalyeye oturtulur, güzel bir falaka çekerlerdi. Türkçe bilmeyen birçok kimse vardı o sıralarda. Bu çocuklar bir yere giderken birbirleriyle ister istemez Arapça konuşuyor, hemen yakalıyorlar." Bu uygulamadan duyulan rahatsızlık bir süre sonra Ankara'ya şikâyet edildi ve oradan gelen direktifler doğrultusunda Arapça konuşanların falakaya yatırılmasından vazgeçildi.[100] Ancak

95 B.C.A. (490.01.1013.911.2)30-39.

96 Yıldız, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene": Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, s. 272.

97 Bu kampanyanın Türkiye'deki uygulamaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. Bu konuda ayrıca bkz. M. Çağatay Okutan, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, 2. basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 181-195.

98 Matkap, a.g.t., s. 131.

99 Z. Ö. kendisiyle yapılan görüşmede "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının çok sıkı biçimde uygulandığını, Savcı Aşur'un Türkçe konuşmayanları cezalandırdığını anlattı. Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtyol.

100 "Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih", s. 245.

Arapça konuşulmasına dair yasak Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı ilk dönemle sınırlı kalmadı. Daha önce hiç veya çok az Türkçe bilen insanların, artık sadece devlet dairelerinde değil, kendi evlerinde, arkadaşlarıyla sohbetlerinde ve gündelik hayatın her alanında Türkçe konuşmaları isteniyordu. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde bu konuda şunlar aktarılmıştır:

> "Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında vatandaşın Türkçe konuşması istendi, bu yüzden ufak tefek baskılar da oldu. Herkes Türkçeyi, şükürler olsun, çok güzel konuşmaya başladı. [...] Bir cumhuriyet savcısı vardı Antakya'da. Aşur Bey diye bir adamcağız. Bu çok önemli bir yer edindi Antakya'da çünkü Antakya Doğumevi binasını yaptıran adam. Kendi sorumluluğunun dışına taşan bir hizmet verdi. Her gün gider kontrol ederdi doğumevini. Tabi doğumevine giderken bizim okulun önünden geçer, biz de top oynardık orada. Orada top oynarken herkes Arapça konuşuyor haliyle. Arapça konuşurken Aşur Bey dururdu orada, iki elini arkasına koyar, 'Arapça Konuşma!' diye bağırırdı. [...] Yani baskı da olmasın, 'Arapça konuşma', yahu konuşacak, adamın anadili."[101]

Dil alanındaki tüm Türkleştirme çabalarına karşın, Antakya Halkevi'nin CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği raporlardan, 1940'ların ortalarına gelindiğinde dahi Antakya'daki halkın büyük kısmının hâlâ Arapça konuşmaya devam ettiği ve Arap kültürünün etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Halkevlerinin en büyük görevinin bu insanları Türk kültürüne intibak ettirmek olduğu belirtilen bu raporlarda, bu görevin yerine getirilebilmesi için Ankara'dan maddi ve manevi yardım talebinde bulunulmuştur.[102]

---

101 E. A. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Bahçelievler, Antakya. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından Arapça konuşanlara baskı yapıldığı ve bu kişilerin çeşitli cezalara çarptırıldığı, bölgede yapılan başka alan çalışmalarında da teyit edilmiştir. Bu tür olayların örnekleri için bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 254-255, 333.

102 B.C.A. (490.01.845.345.1)31-32.

Hataylı'dan Türk'e: Eğitimde Türkleştirme

Herhangi bir bölgenin uluslaştırılabilmesi için sadece *Mekân*ların adlarının değiştirilmesi, heykeller, abideler dikilmesi gibi yöntemlerle bir ulusa aitmiş izleniminin yaratılması yeterli değildir. Uluslaştırmanın sağlam temellere dayanabilmesi için, o bölgede yaşayan insanların da uluslaştırılması gerekir. İnsanların uluslaştırılmasında eğitim kilit bir önem taşır. Özü itibariyle siyasal amaçları olan kitlesel eğitim, insanların aynılaştırılmasını sağlar.[103] Eğitim sayesinde insanlara bir yandan "ulusal" değerler aşılanırken, bir yandan da diğer uluslarla net farklılıkların olduğu benimsetilmeye çalışılır.

İnsanların uluslaştırması sürecinde "ulusal" olarak kabul edilen değerler, normlar ve algılama biçimleri, ulusun coğrafi alanı olarak kabul edilen bölgenin tamamında yaşayan insanlara aktarılır ve bunların her bir birey tarafından benimsenmesi yönünde çaba harcanır. Bu çabalar sırasında, Robert Kaiser'in de vurguladığı gibi, imgeler, mitler ve semboller aracılığıyla yerel düzeyde ulus olgusunun desteklenmesi suretiyle, yerel-ulusal bağlantısının gerçekleştirildiği durumlarda, uluslaştırma çok daha başarılı olabilmektedir.[104] Bu açıdan bakıldığında, ortaya sürülen Hataylı kimliğinin ve bunun Türklükle bağının kurulmasına dönük çabalar önem taşımaktadır.

Özellikle Türkiye'ye katılım kararı alınmasının ardından Hatay'daki eğitim faaliyetleri, bölgede yaşayan ve birbirlerinden önemli farklara sahip olan toplulukların uluslaştırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak bir kurgu olarak ortaya çıkan Hatay, eğitim yoluyla bölgedeki insanların kendilerini tanımlayabilecekleri bir unsur haline dönüştürüldü. Gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ile insanlara Hataylı oldukları, bunun da Türk ulusunun bir uzantısı olduğu benimsetilmeye çalışılmıştır.[105] Bunlar gerçekleştirilirken, diğer taraftan da Ha-

103 Smith, *Milli Kimlik*, s. 102, 109.

104 Kaiser, *a.g.e.*, s. 238-240.

105 Hatay örneği bu açıdan, Massimo d'Azeglio'nun "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" yaklaşımını çağrıştırmaktadır. Aktaran Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s. 62.

tay Devleti döneminin sembolleri unutturuldu. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim, Türkiye'de insanlara bulundukları bölgelerin çok-dinli, çok-etnili tarihini unutturmada bir araç olarak kullanılmaya başlandı.[106] 1939'dan itibaren aynı yaklaşım Hatay'daki eğitim faaliyetlerinde de takip edildi. Hatay'da gerçekleştirilen zorunlu eğitim faaliyetleri ile farklı etnik, mezhepsel ve dinsel özelliklere sahip insanların farklılıklarını unutarak birer Türk'e dönüştürülmesi hedeflendi.[107]

Hatay'da Türkleştirmenin en sistemli uygulandığı alanlardan biri eğitim olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte, bölgedeki eğitim kurumları Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na tabi oldular. Hatay'ın bir vilayete dönüşmesiyle birlikte, tüm eğitim kurumlarının derhal Türkleştirilmesi yoluna gidildi. Nitekim, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in, 7 Temmuz 1939'da TBMM'de yaptığı açıklamada "Diğer vilayetlerimiz gibi Hatay maarifini de idare edeceğiz. Hatay vilayetine hususi bir muamele bir idare tatbik edecek değiliz" demiştir.[108] Bu çerçevede, Hatay'da görev yapacak maarif kadrosu belirlenerek, yeni okullar açılması için hazırlıklar yapıldı,[109] Hatay'a eğitim müfettişleri gönderilerek incelemeler yapmaları sağlandı.[110] Bu çalışmaların tamamlanmasının ardından, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden çok sayıda öğretmen gönderildi.[111] Hatay'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların eğitime büyük rağbet gösterdiklerine ve okul olmayan yerlere okul açılması konusunda halkın talepte bulunduğuna dair yazılar, yerel basında yayınlandı.[112]

---

106 Ayşe Kadıoğlu, "Denationalization of Citizenship? The Turkish Experience", *Citizenship Studies*, Cilt 11, No. 3, Temmuz 2007, s. 289.

107 Hobsbawm, eğitimin rolünü vurgulayarak, insanların "köylüden Fransız'a" eğitim yoluyla dönüştürüldüklerini vurgulamıştır. Bkz. Hobsbawm, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", s. 307.

108 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre 6, cilt 4, inikat 37, celse 1, 7 Temmuz 1939, s. 195.

109 "Hatay'da", *Yenigün*, 13 Temmuz 1939, s. 1.

110 "Maarif müfettişi geldi ve tetkiklere başladı", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s. 2.

111 "Maarif kadrosu", *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s. 1; "38 Öğretmen geliyor", *Yenigün*, 16 Eylül 1939, s. 2; "Yeni Öğretmenlerimiz", *Yenigün*, 27 B.Teşrin 1939, s. 2.

112 Selim Çelenk, "Köylü mektep istiyor", *Yenigün*, 4 Ağustos 1939, s. 1.

Eğitim alanında yapılan faaliyetlerin temel hedefi, bölgedeki hiç Türkçe bilmeyen on binlerce kişinin, Türkiye'deki eğitimin aynısını almalarının sağlanmasıydı. Anadili Arapça olan ve daha önce hiç Türkçe eğitim almamış Hatay nüfusunun önemli bir kısmı, çeşitli eğitim programlarıyla yeniden kültürlenme sürecine tabi tutuldu. Yeni düzende, hayatın her alanında Arapça yerine Türkçe ve Arap harfleri yerine Latin harfleri kullanılması öngörüldüğünden, sadece okul çağındaki çocukların değil, okul çağını aşmış kişilerin de yeniden eğitilmesi gerekmekteydi. Okul çağını geçen ve Türkçe okuma-yazma bilmeyen vatandaşlar için, daha önce Türkiye'de uygulandığı biçimde, "Millet Mektepleri" adı verilen kurslar açıldı. 16 Kasım 1939-16 Mart 1940 tarihleri arasında düzenlenmesi kararlaştırılan bu kurslara, 16-45 yaş arasındaki vatandaşların devam etmeleri zorunlu kılındı. Türkçe okuma yazma bilmeyen vatandaşlar A dershanelerine alınırken, biraz okuma yazma bilenler B dershanelerine alındılar. Hangi bölgelerde kurs açılacağı ilan edilerek vatandaşların bu kurslara kayıt yaptırmaları ve düzenli olarak derslere devam etmeleri istendi.[113] Okul çağını geçmiş çok sayıda kişi Türkçeyle ilk defa bu kurslarda tanıştı.

> "Orada biraz Türkçe öğrendim. Bu okula ilk gittiğimden hiç Türkçe bilmiyordum. Hatta, okulun ilk açıldığı gün, masa vardı ve bize 'küme' deniyordu, 10 öğrenci vardı bunda. Öğretmenimiz Adanalı Rasim Dinç idi. Bize ilk olarak şunu yazdırdı: 'Hatay'ın Anavatana kavuşması 23 Temmuz'dur. Bugünü hiç unutmayacağız'. Ben bunu yazdım ama ne anlama geldiğini bilmiyordum. Vali o zamanlar bizim okula geldi ve ilk olarak bizim kümeye geldi. Kaderin cilvesi, vali ilk olarak benim yanıma geldi ve bana 'oku' dedi. Ben daha oku ne demek bilmiyordum. Bunun üzerine benimle Arapça konuştu ve Arapça oku ('ıkra') dedi. Ben de 'Hatay'ın Anavatana kavuşması 23 Temmuz'dur. Bugünü hiç unutmayacağız' diye okudum, bana

113 "Millet mektepleri 16 ikinci teşrinde açılıyor", *Yenigün*, 16 İkinciteşrin 1939, s. 2; "Okuma seferberliği başladı", *Yenigün*, 23 İkinciteşrin 1939, s. 1. Çalışma kapsamında görüşülen A. R. açılan bu kurslara katılmıştır. A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

'bunun manası nedir' diye sordu. Ben daha mananın anlamını bilmiyorum. Bunun üzerine bana Arapça 'manası nedir' diye sordu. Ben de ona Arapça, 'bilmiyorum' dedim. O da bana 'çok çalış' dedi. Hakikaten de ben çok çok çalıştım, okula girdiğimde daha oku ne anlama geliyor bilmiyordum, okulu ikincilikle tamamladım."[114]

"İnsanlara Arapça yasak denildi, Türkçe öğrenin telkininde bulunuldu. Gece okulları açıldı."[115]

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte, daha önce Arapça eğitim veren okulların faaliyetlerine son verildi. Kapatılan okullar arasında Arapça eğitim veren kilise okulları da yer almıştır.[116] Arapça eğitimin yasaklanmasına rağmen bunu devam ettirmek isteyen kişilere karşı sert tedbirler alındı.

"Adamın biri Arapça eğitim veriyordu. Bizi [ailelerimiz] Türkçe okula göndermediler, Arapça öğreten bu adamın yanına gönderdiler. [...] Türk okulu açılmıştı, Türk bayrağı da üzerimizde dalgalanıyordu ama gene de bizi hiçbir şey bilmeyen öğretmenin yanına gönderiyorlardı ve bizden aylık ücret alıyordu, orada [Türkçe eğitim veren okul] bedava eğitim veriyorlardı. Ondan sonra askerler gitti, öğretmeni yakalayıp dövdüler, bu dayak kendisinin sebebi oldu [Arapçada daha kötü bir şeye yol açan bir olay anlamında kullanılıyor], elimizde bulunan kitapları toplayıp karakolun önünde yaktılar ve bize dediler ki 'bundan sonra Türk okuluna gideceksiniz'."[117]

Arapça okulların kapanması, daha önce bu okullara devam eden öğrencilerin eğitimden mahrum kalmasına neden oldu.[118] Eğitim alanında ortaya çıkan okul eksikliğini gidermek

114 H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

115 S. B. ile yapılan görüşme, 9 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

116 S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011, Antakya.

117 B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

118 N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

amacıyla, 1939'dan itibaren Hatay'da çok sayıda okul açıldı.[119] Okulu olmayan yerlerde okul açılması için faaliyetler hızlandırıldı.[120] Hatay'ın çeşitli bölgelerine açılan bu okullarda,[121] sadece Arapça konuşabilen insanların çocuklarına Türkçe eğitim verildi. Anadili Arapça olan çocukların okullarda Arapça konuşmaları yasaklandı, Arapça konuşanlara çeşitli cezalar verildi ve bu uygulamalar uzun yıllar boyunca devam ettirildi.

> "Bizim çoğu öğrenciler Alevi olduğu için anadili olan Arapça dilini daha atmamış, yani Hatay ilhak olduktan sonra anadili Arapçayı atmamış, Türkçeyi bilemiyor. Onun için bir sıkıntı yaşanırdı okullarda. Hatta hiç unutmam, rahmetli oldu, bir hoca hanım, ismini vermeyelim ayıp olur, Arapça konuşan öğrencilerin diline topluiğne batırıyordu yani, o kadar ağır bir şart vardı. Onun için üzülürdük tabi. Bunun çocuğa etkisi ne olurdu Allah bilir."[122]

> "[B]eni sınıf mümessili yaptılar. Kim Arapça konuşursa yazacaksın. [...] Yasak, 2.5 lira adam başına. 5 sene boyunca yönettim, kimseye ceza yazdırmadım. Yahu fakir fukara, veremeyecek, gel artık arkasına düş. Okulda Arapça konuşmak yasak."[123]

Sonraki yıllarda yeni eğitim sisteminin Hatay'ın kırsal kesimlerine de yaygınlaştırılması konusunda çalışmalar yapıldı. Yapı-

119 Kıymat, a.g.t., s. 28-29.

120 "Harbiye ve Şehköy merkezlerinde", *Yenigün*, 27 B.Teşrin 1939, s. 2.

121 B.C.A. (490.01.1149.34.1)22; Büyükaşık, "Safta Sıra (Okulum)", s. 4-5.

122 E. A. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Bahçelievler, Antakya.

123 İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya. Yapılan görüşmelerde okullarda Arapça konuşmanın yasaklandığını farklı yaş grubundaki kişiler teyit etmiştir. S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Bu uygulama o kadar uzun süre devam etti ki, 1980'lerde ilkokula giden öğrencilerin bile öğretmenlerinden en sık duydukları uyarılardan biri "Arapça konuşma!" olmuştur. Okullardaki Arapça konuşma yasağı hakkında görüştüğü kişilerden biri Hakan Mertcan'a şu çarpıcı ifadelerde bulunmuştur: "Özellikle 1960'larda ilkokula gittiğimizde Türkçe bilmezdik. Öğretmenler sınıfta ve dışarıda anadilimizi konuştuğumuzda ağzımıza tükürüp, anamıza küfrederdi. Haftalık harçlığımız 25 kuruş olduğu halde Arapça konuşanlara günlük ceza olarak 25 kuruş verilirdi. Nasıl bu cezayı yedin diye evden de dayak yerdik." Mertcan, *a.g.e.*, s. 335.

lan çalışmalarda bölgede yaşayan Arap Alevilerin, bir yeniden kültürlenme sürecine tabi tutulmaya çalışıldıkları görülmektedir. 1942 başlarında Hatay'a giden CHP müfettişi tarafından hazırlanan raporlarda, "ırk ve asılları itibariyle Türk oldukları şüphesiz" olan Hatay'da yaşayan ve sayılarının 60 binden fazla olduğu belirtilen Arap Aleviler arasında "kısa bir zamanda dilimizi ve milli kültür duygularımızı yaymak ve kökleştirmek için yapılması zaruri olan çalışmalar içinde en mühimi olarak ele alınması iktiza eden ilk tahsil işinin [...] bir devlet meselesi" olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle, Arap Alevilerin yaşadıkları veya çoğunlukta oldukları köylere birer okul açılması için gerekli ödeneğin ayrılması gerektiği belirtilmiştir.[124]

Her alanda Türkleştirme çabaları

Yürürlüğe konulan zorunlu askerlik uygulaması Hatay'da yaşayan tüm gruplara mensup kişiler arasında Türkçenin yaygınlaştırılması açısından önemli bir işlev görmüştür. Daha önce yaşadıkları yerlerden hiç ayrılmamış, Türkçe ve Türk kültürünün diğer unsurları ile çok sınırlı etkileşimi olan binlerce kişi askerde Türkçe öğrendi, Sünnilik ve Türk kültürüne özgü örf-âdetlerle tanıştı. Bu açıdan bakıldığında, zorunlu askerlik uygulamasının, Türkçenin Hatay'ın her köşesinde ve tüm gruplar arasında hızlı biçimde yayılmasında önemli rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.[125] Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, askerde Arapça konuşanlara baskı yapıldığı ve bunların hakarete maruz kaldıkları aktarılmıştır.[126] Askerde Türkçe bilmeyenlerin maruz kaldıkları muameleler, Türk-

124 B.C.A. (490.01.510.2048.1)42-43.

125 İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü; N. K. ile yapılan görüşme, 31 Ağustos 2011, Aknehir Beldesi, Samandağ.

126 Komutanların askerde Arapça konuşanlara "Fransız tohumu" diye hakaret ettikleri durumlar yaşanmıştır. M. R. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya. Mertcan'ın yaptığı bazı görüşmelerde de Arap Alevilerin etnik-dini kimlikleri nedeniyle askerde olumsuz muameleye tabi tutuldukları teyit edilmiştir. Bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 326-327.

çe öğrenen kişi sayısının artmasında oldukça etkili olmuştur. Nitekim, bazı kişiler askere gitmeden önce, sırf askerlik sırasında kötü muameleye maruz kalmamak için Türkçe öğrenme konusunda oldukça çaba harcadılar. Görüşülen kişilerden biri bu konuda şunları söylemiştir: "Benim bu kadar Türkçeyi öğrenmeye istekli olmamın sebebi de bana askerde Türkçe bilmeyenlere dayak atıldığının söylenmesiydi, bu yüzden ben Türkçe öğrenmeye çok istekliydim."[127]

Şunu belirtmek gerekir ki, Arap Alevilerin askerlik görevleri sırasında Türkçe bilmemeleri nedeniyle birtakım kötü muamelelere maruz kalmaları sıkça görülen bir davranış olmakla birlikte, kendilerine gayrimüslimler gibi de davranılmamıştır. Resmi tezlerde Türk kabul edilen Arap Alevilere askerlik görevleri sırasında, bu tezlere paralel olarak, Türkler gibi muamele edilmiş, diğer askerler gibi silah ve giydikleri elbiselerin aynısı verilmiştir.[128] Hatay'daki gayrimüslimler ise askerlik sırasında, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki diğer gayrimüslimler gibi ayrımcı bir muameleye tabi tutuldular. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de gayrimüslimler "güvenilirlikleri şüpheli" olarak görülmüş ve kendilerine silah verilmemiştir.[129] Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından gayrimüslimler de zorunlu askerlik kapsamına alındı ve bu kişilere silah verilmedi. Daha çok amelelik işlerinde çalıştırılan ve ayrı renkte üniforma giydirilen gayrimüslimler için düzenlenen askerlik sevk belgelerinde de, dini farklılıklarını belirtmek amacıyla GM (gayrimüslim) ibaresine yer verilmiştir.[130] Uygulanan tüm ayrımcı mua-

127 H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

128 N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü.

129 Rıfat N. Bali, *Gayrimüslim Mehmetçikler: Hatıralar - Tanıklıklar*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 22-29.

130 Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı dönemde yürürlükte olan askerde gayrimüslimlere silah verilmemesi uygulaması çok partili yaşama geçişle birlikte sona ermiştir. A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya; P. K. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya; A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ; S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011, Antakya; B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

melelere karşın, bazı durumlarda komutanların onları Türk olduklarına ikna etmeye çalışması da söz konusu olmuştur.[131]

Hatay'da göçler sonrasında da önemli bir kitle oluşturmaya devam eden Arap Alevilere yönelik bazı politikalar izlenmeye çalışıldığı görülmüştür. Bölgede görev yapan yöneticiler, bu politikalarda önemli bir rol oynadı. Hatay'ın ilk valisi Şükrü Sökmensüer, Hars Komiteleri'nin Adana ve Mersin'deki politikalarını Hatay'da uygulamaya çalıştı. Hatay valisi olmadan önce Emniyet Genel Müdürlüğü yaptığı sırada, Adana ve Mersin'deki uygulamaları yakından takip eden Sökmensüer, Arap Alevilerden önde gelen kişilerle, özellikle önceki dönemlerde Türkiye yanlısı faaliyette bulunanlarla yakın ilişkiler kurdu, onların dini inançlarına doğrudan bir müdahalede bulunmama yoluna gitti. Kendisiyle yapılan bir söyleşide Sökmensüer bu yaklaşımını "Ben onların Aleviliğini esirgemedim; ama onları şuna alıştırdım: Alevi Türkler. Yani hem Aleviliğini hem de Türklüğünü kabul ettirdim" şeklinde açıklamıştır. Sökmensüer Arap Alevilere Türklüğü kabul ettirmek amacıyla, Türklerle Arap Aleviler arasındaki evlilikleri özendirmiştir. Bu evliliklerin, büyük çoğunluğu sadece Arapça konuşabilen Arap Alevi kadınların Türkleştirilmesinde önemli rol oynayacağını savundu.[132] Sökmensüer bu görüşünün hayata geçirilebilmesi için Hatay'da yaşayan Türklere çocuklarını Arap Alevi kızlarla evlendirmeleri telkininde bulundu.[133] Evlilik dışında Sökmensüer, Sünni-Alevi ayrımını azaltmaya yönelik başka tedbirlere de başvurdu. Hatay'da tarihsel olarak ayrışmış olan Sünni ve Alevi

131 A. D.'yle yapılan görüşmede aktardığı bir anısı bu açıdan oldukça çarpıcıdır: "'Kumandan' dedim, 'biz Hatay'dan geldik, biz Türkçe bilmiyoruz', 'Ulan it herif, sen Ermeni değilsin' dedi, 'Sizin anadiliniz Türkçedir. Ermeniler Türkçe bilmez' dedi." A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

132 Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 124-125.

133 Antakya'nın eski belediye başkanlarından Kemal Şehoğlu bir panelde yaptığı konuşmada, Şükrü Sökmensüer'in Hatay Valisi olduğu dönemde babasına, oğlunu bir Alevi kızla evlendirme telkininde bulunduğunu, valinin Sünni-Alevi kaynaşmasını sağlamaya çalıştığını söylemiştir. Bkz. "Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih", s. 251.

mezarlıklarının birleştirilmesini sağladı. Antakya'da ölen önde gelen bir Alevi Şeyhi'nin, Sünni mezarlığına gömülmesine halkı ikna ederek bu konuda önemli adım attı. Daha sonra da Antakya'da hastane civarında bulunan Alevi mezarlığının kaldırılmasını sağlayarak, Sünni-Alevi mezarlığının ortak olması uygulamasının sürekliliğini sağlamaya çalıştı.[134]

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte kılık-kıyafet konusunda da birtakım politikalar hayata geçirilmiştir. Bölgede yaşayan Türkiye yanlılarının, uzun süredir şapka giydiklerine ve bu sayının özellikle 1936 sonrasında arttığına daha önce değinilmişti. Şapkanın bir sembol olarak kullanımının özellikle şehirlerde yaygın hale gelmesine rağmen Hatay Türkiye'nin bir vilayeti haline geldiğinde, erkeklerin önemli bir kısmı halen sarık, takke gibi başlıkları kullanıyor, köylü erkekler Araplara özgü olan uzun entari şeklinde elbiseler giyiyor ve kadınların büyük çoğunluğu peçe kullanıyordu. Türkiye'de hayata geçirilen kılık-kıyafet kanunlarının bölgede uygulanması için vali Sökmensüer bu konuda zorlayıcı tedbirlere başvurdu. Antakya'nın farklı köşelerine yerleştirilen polisler, "Casus musunuz, anlamak istiyorum?" diyerek peçe takan kadınların peçelerini açtırdı, peçelerini açmayı reddeden kadınlar karakollara götürüldü.[135]

Kılık-kıyafet konusundaki uygulamalar hayata geçirilirken yerel basın konuya geniş yer ayırarak yayınladığı ilk haberlerde, Hatay'da yaşayan insanların, cumhuriyet kanunlarının gereği olarak kendiliklerinden kılık-kıyafetlerini değiştirmeye başladıkları, kadınların kendiliklerinden kara peçelerini yırtıp attıkları, sarık, cüppe ve benzeri elbiseler yerine "medeni elbiselerin" kullanılmaya başlandığı duyuruldu.[136] Daha sonraki günlerde yayınlanan haberlerde ise, Antakya'daki kadınların % 95'nin peçelerini çıkardıkları, peçe kullanmaya devam edenle-

134 Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 122-123.

135 Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 123.

136 "Peçe ve sarık", *Yenigün*, 1 Ağustos 1939, s. 2.

re ise hiçbir şekilde müsamaha gösterilmeyeceği, vilayetin bu konuda kısa süre içerisinde tedbirler alacağı, bu nedenle geç olmadan peçe kullanmaya devam edenlerin bu davranışlarını terk ederek "milli vazifelerini" yerine getirmelerinin kendi yararlarına olacağı, vatandaşların annelerini peçe kullanımından vazgeçirmelerinin de bir vazife olduğu bildirilerek, kılık kıyafet konusunda herkesin sorumlu davranması gerektiği vurgulanmıştır.[137] Sarık kullanmaya devam edenler, yapılan baskılar karşısında sarıklarından vazgeçmek zorunda kaldılar.[138] Kılık-kıyafet konusunda izlenen kararlı tutum neticesinde, kırsal kesimde de bir süre sonra bu konudaki kanunların uygulandığı görüldü. İlk başta inancı kaybetmenin simgesi olarak görülen şapka, bir süre sonra Arap Alevi din adamları tarafından da benimsenerek kullanılır hale geldi.[139]

Yerel toplulukların zorunlu uyumu

Yeni bir vilayet olan Hatay'da, *Mekân*ın uluslaştırılmasına yönelik çok sayıda ad değişiklikleri gerçekleştirilip, yeni anıtlar, heykeller, büstler yaptırılırken, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda uygulanan politikalarla, insanların Türkleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Eğitim sistemi ve kılık-kıyafet başta olmak üzere, Türkiye'deki inkılapların, Hatay'da eksiksiz uygulanması hedeflendi. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de muhafazakâr çevrelere karşı hiç müsamaha gösterilmeyeceği vurgulanmıştır. Kısaca, Hatay'da yaşayan insanlar ya Türk inkılaplarının tümüne uyacak ya da bölgeden ayrı-

137 "Peçe ile gezmek kati surette men edilecektir", *Yenigün*, 21 Ağustos 1939, s. 1.

138 "Yobazlara ihtar!", *Yenigün*, 31 Ağustos 1939, s. 2.

139 Arap Alevi şeyhi Nasrettin Eskiocak ile yaptığı görüşmeden aktaran Ender Özbay, "Ege'den Yöremize Derinlemesine Bir Bakış", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s. 23. Günümüzde şapka kullanımı sadece Hatay'da değil Türkiye genelinde çok azaldıysa da, ilginç bir biçimde Hatay'da Arap Alevi din adamları şapka kullanmaya devam etmektedirler. Mertcan da Arap Alevi din adamlarının şapkaya hızlı bir biçimde uyum sağladıklarını belirterek, günümüzde bile bu topluluktaki din adamlarının şapka takmayı sürdürmelerinin büyük oranda Kemalizme olan sempati ve bağlılığın bir simgesi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 149.

lacaklardı. Böylece, günümüz "ya sev ya terk et" yaklaşımının bir versiyonu Hatay'ın vilayet olduğu ilk yıllarda bölgede hayata geçirilmiş oldu. Bu yaklaşımı sergilemesi açısından o dönemde gazetede yer alan şu yazı oldukça çarpıcıdır:

> "Malum ola ki: biz inkılaplarımızla eğlenilmesini değil, böyle bir hareketin hissettirilmesini bile çok büyük bir küstahlık addeder ve böyle bir şeye asla tahammül gösteremeyiz.
>
> Bizden olanlar, bizimle bir arada yaşamak istiyenler bize uymak ve inkılaplarımıza bilakaydüşart samimiyetle hürmet ve riayet etmek mecburiyetindirler. Bunu yapmak içinden gelmiyenler, yapmak istemiyenler aramızdan defolup gitmek için ne yapmamızı bekliyorlar?!"[140]

Göç etmeyip Hatay'da kalan Türkler dışındaki topluluklar, getirilen düzenlemelere, ortaya konulan kurallara Türklerden daha fazla riayet etme ihtiyacı hissettiler. Süreç içerisinde, özellikle Hatay'da sayısal anlamda önemli bir topluluk olmaya devam eden Arap Aleviler, sistemle bütünleşmek adına büyük çaba içine girmişlerdir. Kimi yazarlara göre, 1939 sonrasında yaşanan bu süreçte devletin uyguladığı asimilasyonist politikaların yanı sıra, Hatay'daki Arap Alevileri temsil edebilecek bir liderin bulunmaması da bütünleşme yönündeki eğilimin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.[141] Sürece karşı çıkabilecek bir liderin bulunmamasında şüphesiz, liderlik vasıflarını taşıyabilecek eğitimli Arap Alevilerin neredeyse tamamının bölgeden göç etmeyi tercih etmesi rol oynamıştır. Göç etmeyip, bölgede kalmayı tercih eden lider olabilecek kişiler ise, zaten daha önceki dönemlerde de Türkiye'nin yanında yer almış kişilerdi ve yeni düzende de bu tutumlarını aynen devam ettirdiler. Genel olarak, eğitim düzeyi ve ekonomik zenginlik açısından geri kalmış olan Arap Aleviler, lidersiz bir ortamda devletin kendilerinden beklediği davranış kalıplarını aynen yerine getirmek dışında bir çıkar yol bulamadı.

140 Yazının tam metni için bkz. "Yobazlara ihtar!", *Yenigün*, 31 Ağustos 1939, s. 2. (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

141 Kais Firro, "Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 217.

Bölgedeki Arap Alevilerin devlete yönelik uzlaşmacı tavırları, yönetim kademelerinde bu topluluğa karşı olumlu bir algının zeminini hazırladı. Yönetim kademelerindeki bu olumlu algı, 1947 yılı başında kendini bariz biçimde göstermiştir. "Hakkı hıyar" tercihlerini Suriye'den yana kullanarak Hatay'dan göç eden Arap Alevilerden bin kadarı, refah seviyesinin Suriye'den yüksek olduğunu gördüklerinden, yeniden Hatay'a dönmek için çareler aramaya başladılar. Hatay'da yaşayan Arap Alevilerin bıraktığı olumlu izlenimin de etkisiyle, Hatay CHP İl İdare Kurulu'ndan CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen yazıda bu konudaki görüş şu şekilde bildirilmiştir:

> "Alevilerin siyasi maksatları olmadığı, süratle, severek ve isteyerek Türkleşmekte bulundukları, Partimize olan bağlılıklarının her intihapta isbat etmiş bulunmaları göz önünde tutularak avdetlerine bir çare bulunduğu takdirde Hatay Alevilerinin Hükümet ve Partimize olan bağlılıklarının bir kat daha artacağını saygılarımla arz ederim."[142]

Arap Aleviler dışında Hatay'da yaşamaya devam eden Türk olmayan diğer toplulukların, Hatay'da kalabilmek için uzlaşmacı bir tavır sergilemek dışında pek bir seçenekleri yoktu. Önemli kısmı göç eden Hıristiyan Ortodoksların okulları, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla kapatıldı. Etnik açıdan Arap olan, Arapça konuşan ve kilisedeki ibadetlerini de Arapça yapan bu topluluk, okullarının kapatılması nedeniyle dil konusunda sıkıntılar yaşamaya başladı. 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi[143] nedeniyle Türkiye'nin diğer yerlerinde yaşayan gayrimüslimler gibi ağır vergiler ödemek zorunda kalan Hatay'daki Hıristiyan Ortodokslar,[144] şehrin belirli bölgelerinde

142 B.C.A. (490.01.584.17.1)3.

143 Varlık Vergisi'nin Türkiye genelindeki uygulamaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, 11. basım İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

144 A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya; P. K. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya. Varlık Vergisi'nin Hatay'daki uygulamaları konusunda ayrıntı bilgilere ulaşılamamıştır. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişiler genellikle bu konuda konuşmamayı tercih ettiler. Türkiye'nin çe-

yaşamaya devam ettiler.[145] Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde yaşanan göçler dışında, sonraki dönemlerde bölgede yaşayan önemli sayıda Hıristiyan Ortodoks başka ülkelere, özellikle de Avrupa ülkelerine işçi olarak gidip orada yaşamaya başladı.[146]

Nüfus yapısı açısından Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte yaşanan en büyük değişiklik, 1936'da İskenderun Sancağı'nda nüfusun yüzde 11'inden fazlasını oluşturan Ermenilerden geriye, yaşayan çok az sayıda insan kalmasıdır. Hatay'da yaşamaya devam eden Ermenilerin önemli kısmı Musa Dağ'da yaşamlarını sürdürdüler. Göçler öncesinde Hıdırbey, Yoğunoluk, Kapısuyu, Hacıhabibli, Batıayaz ve Vakıflı adında Ermeni köylerinin bulunduğu Musa Dağ'da, göç etmeyen aileler Vakıflı Köyü'nde toplandı ve böylece bölgede tek bir Ermeni köyü kaldı. Hatay'dan ayrılan Ermeniler topraklarını satmadan göç etti ve bunların bıraktıkları topraklara başka bölgelerden getirilen Türkmenler zaman geçirilmeden yerleştirildi.[147] Ayrıca, özellikle daha önce Ermenilerin yaşadığı köylerde bulunan terk edilmiş toprakların açık arttırma yoluyla satışı konu-

---

şitli bölgelerinde bu verginin uygulamaları konusunda yukarıda da belirtildiği gibi çalışmalar bulunmakla birlikte Hatay özelinde bu çalışmaların eksikliği hissedilmektedir. Bu açıdan, Hatay'da Varlık Vergisi uygulamaları çalışma gerektiren konulardan birisidir.

145 Günümüzde Hatay'da Hıristiyan Ortodokslar yoğunluklu olarak Antakya, İskenderun, Altınözü ve Samandağ'da yaşamaktadırlar. Antakya Rum Ortodoks Kilisesi Papazı S. B. S. kendisiyle yapılan görüşmede, günümüzde Antakya'da 1.500 Hıristiyan Ortodoks olduğunu, Mersin, Tarsus ve Hatay'ı kapsayan bölgede toplam 9 bin Hıristiyan Ortodoks olduğunu bildirmiştir. S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011. Hatay ve çevresinde yaşayan Hıristiyan Ortodoks Arapların sayısının 9 bin civarında olduğu başka kaynaklarda da belirtilmiştir. Bu konuda bkz. Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992, s. 219-220. Altınözü'nün Sarılar Mahallesi'nde bulunan Kaddis Marcircos Kilisesi Papazı B. B. ile yapılan görüşmede günümüzde Altınözü'nün Sarılar Mahallesi ve Tokaçlı Köyü'nde 1.750 civarında Hıristiyan Ortodoks yaşadığı bildirilmiştir. B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

146 N. S. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü; B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

147 A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ. Göç edenlerin bıraktıkları topraklara yerleştirmeler konusunda bkz. B.C.A. (030.18.1.2.91.53.9).

sunda, yerel gazetelere ilan verildi.[148] Verilen ilanlarda bu satış işleminin 28 Ekim 1939'da yapılacağı bildirilmiştir. Halbuki, Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören anlaşmaya göre, "hakkı hıyar" tercihlerini başka ülkeler lehine öngören kişilerin mallarını tasfiye etmek için 18 ay süreleri olduğu belirtilmişti. Toprakların bir kısmının mülkiyetinin devri konusunda 18 aylık sürenin dolması beklenmemiştir. Bu tutum da, Ermenilerin terk ettikleri topraklara Türkmenlerin zaman geçirilmeden yerleştirilmesi uygulamasına paraleldir.

Kullandıkları Ermenice soyadları yerine Hatay'daki Ermenilere Türkçe soyadları verildi. Benzer biçimde, eğitim alanında daha önce sahip oldukları haklardan mahrum kalarak, Ermenice eğitim alabilmeleri için çocuklarını başka yerlere göndermek zorunda kaldılar. Ermenilere de askerlik görevleri sırasında silah verilmedi, ayrı renkte üniforma giydirildi ve askerlik görevlerini çeşitli işlerde çalışarak tamamladılar. Hatay'daki Hıristiyan Ortodokslarda olduğu gibi, çok sayıda Ermeni de Varlık Vergisi ödemek zorunda kaldı.[149] Bölgenin uluslaştırılması çerçevesinde çeşitli isim değişiklikleri yapılıp, Türklüğe dair anıt, heykel ve sembollerin kullanımı yaygınlaşırken, Ermenilere ait buna benzer yapıların hedef alınması söz konusu olmuştur. Bunun en bariz örneklerinden birisi Guichen adlı Fransız gemisinin anıtının, 1939 sonrasında tahrip edilmesi olmuştur. 1915'te Musa Dağ'da direnişe geçen Ermenileri kurtarıp, Mısır'da Port Said'e götüren gemilerden biri olan Guichen için, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yaşadıkları bölgeye dönen Ermeniler tarafından Damlacık Tepesi adı verilen yere bir anıt yaptırıldı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından bu anıt, bir yazarın deyimiyle "vatanperver Hataylı gençler ve köylülerce tahrip edilip yıkılmıştır."[150] Toprağın uluslaştırıl-

148 "İlan", *Yenigün*, 19 B.Teşrin 1939, s. 2; "İlan", *Yenigün*, 24 B.Teşrin 1939, s. 2.

149 A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

150 Saraç, *a.g.e.*, s. 14-15. A. D. yıkılmadan önce bu anıt etrafında bölgedeki Ermenilerin dini etkinlikler dahil çeşitli etkinlikler düzenlendiğini aktarmıştır. A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

masının önünde bir engel olarak görülen gemi anıtı da böylece harabeye dönüştürüldü.

Uluslaştırılan Hatay vilayeti ve yerel elitler

Uluslaştırılan Hatay'da yeni düzen

Uluslaştırma kapsamında uygulanan yöntemler, kullanılan araçlar, zaman ve *Mekâna* bağlı olarak değişiklik gösterir. Pragmatik esaslara göre ve uluslaştırmanın bir aşamasında oluşturulan kurgular, oldukça önemli işlevler görürken, sonraki aşamalarda bu kurgular misyonlarını tamamlayarak işlevsiz hale gelebilir. Uluslaştırma açısından bakıldığında Hatay'da bu durumun örneklerini görmek mümkündür. Hatay Devleti döneminin önemli kurguları arasında yer alan Hatay bayrağı, Türkiye'ye katılımla birlikte işlevsiz bir kurgu haline geldiğinden kullanılmaz hale geldi. Buna paralel olarak, insanlara belli bir bilinci aktarma, ulusal aidiyet duygularını yaygınlaştırma konusunda önemli işlevleri olan ve Hobsbawm'ın "siyasal geleneklerin icadı"[151] olarak tanımladığı sürecin, Hatay'da gerçekleştiği görülmüştür. Bu çerçevede, Hatay'ın bir vilayet haline dönüşmesiyle birlikte tören ve kutlamalar konusunda bazı değişikliklere gidildi. Hatay Devleti döneminde, Türkiye ile bağları güçlendirmek amacıyla, Türkiye'den askerlerin bölgeye geldiği güne atfen kutlanmaya başlanan 5 Temmuz "Kurtuluş Bayramı" ve HMM'nin açılış gününe atfen 2 Eylül "Kuruluş Bayramı", Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından işlevlerini yitirdi. Bunlar yerine, Hatay'ın resmen Türkiye'ye katıldığı 23 Temmuz gününde kutlamalar düzenlenmeye başlandı. Hatay'ın Türkiye'ye katılması öncesinde bölgede resmi törenlerle kutlanan Fransız ulusal bayramları[152] da yeni dönemde kutlanmaz hale geldi.[153] Öte yandan, uluslaştırmanın önemli bir par-

151 Hobsbawm, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", s. 306.

152 "Fransız Cümhuriyet Bayramı", *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s. 2.

153 Şunu belirtmek gerekir ki, 14 Temmuz Fransa Ulusal Bayramı 1939 sonrasında Hatay'da resmi törenlerle kutlanmamış, ancak halkın 14 Temmuz'da kut-

çası olarak, Türk ulusal bayramlarının Hatay'da coşkuyla kutlanmasına büyük önem verildi.[154] Ulusal bayramların coşkulu biçimde kutlanmasına verilen önem, Hatay'da sonraki yıllarda da devam ettirilmiştir.[155]

Hatay'da yürürlüğe sokulan eğitim politikası ile, bölgede önceki dönemlerde uygulanan eğitim sistemleri tamamen ortadan kaldırıldı. Önceki dönemlerde bölgede Türkçe, Arapça, Fransızca, Ermenice gibi farklı dillerde eğitim veren ve çok farklı eğitim sistemlerine sahip okullar varken, Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile birlikte, Türkçe dışındaki dillerde eğitim veren okulların faaliyetleri sona erdi. Tevhid-i Tedrisat çerçevesinde, Hatay'daki tüm okullarda aynı müfredat okutulup, sadece Türkçe eğitim verildi. Bu değişikliğin bölgenin Türk olmayan toplulukları üzerinde yarattığı etkilere daha önce değinilmişti. Bu etkiler bir yana, eğitim alanındaki bu değişikliğin bölgenin uluslaştırılması ve insanların Türkleştirilmesi yönünde büyük bir adım olduğu gerçeği yadsınamaz. Anadilleri ne olursa olsun, bu eğitim sisteminde Hatay'daki tüm çocuklar Türkçe eğitim alıp, tarih, coğrafya ve benzeri alanlarda Türkiye'ye dair konuları öğrenmeye başladılar. Eğitim yoluyla oluşturulan vatan kurgusu, Hataylı öğrenciler için de Türkiye haline geldi.

Herkese Türkçe soyadı

1934 yılında Türkiye'de Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, İskenderun Sancağı'nda çok sayıda Türkiye yanlısı kişi soyadı kullanmaya başlamıştı. Hatay Devleti döne-

---

lama yapması geleneği Hatay'ın bazı bölgelerinde günümüze kadar devam etmiştir.

154 "30 Ağustos Zafer bayramı programı", *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s. 1, 3; "Büyük zaferin kutsal yıldönümünü coşkun tezahüratla kutladık", *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s. 1, 2; "Bayram başladı", *Yenigün*, 28 B.Teşrin 1939, s. 1; "Türk milleti, başında Kahraman Milli Şef'i olduğu halde, bugün dünden güçlü, dimdik ayakta olarak Cümhuriyetin 16mcı yıldönümünü kutlayor", *Yenigün*, 29 B.Teşrin 1939, s. 1, 5, 6.

155 Cumhuriyetin 18. yıldönümü kutlamaları çerçevesinde 1941'de Hatay'da üç gün boyunca konferanslar verildi, köyler dahil Hatay'ın her tarafında kutlamalar yapıldı. Bkz. B.C.A. (490.01.1149.34.1)25.

minde ise, soyadı alanların sayısı daha da artmış, bu uygulamayı teşvik etmek amacıyla da soyadı alanların isimleri yerel gazetelerde yayınlanmıştır.[156] Ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte soyadı alınması isteğe bağlı olmaktan çıkıp yasal bir zorunluluk haline geldi ve kişilerin alacakları soyadlarının Türkçe olması zorunlu kılındı. Dolayısıyla, uygulama kapsamında Türkçe soyadı verilenler sadece Müslüman topluluklarla sınırlı kalmamış, Hıristiyan Ortodoks ve Ermeniler de aynı muameleden nasiplerini almıştır.[157]

Soyadlarının belirlenmesi çalışmaları, nüfus sayımları ile birlikte yürütüldü. Nüfus sayımı yapan memurlara ayrıca, soyadlarının tespiti görevi de verildi.[158] 20 Ekim 1939'da başlanan ve 25 gün devam edeceği duyurulan nüfus sayımlarında, soyadlarının tescil işleminin de gerçekleştirileceği ilan edildi.[159] Yerel bir gazetede bu konuda işlemlerin başlamasından bir gün önce verilen ilanda "Nüfusa yazılmayan adam, Türk vatandaşlığı şerefini ve bütün medeni haklarını kaybeder"[160] ibaresine yer verilerek, vatandaşların başlayacak işlemlere katılması teşvik edildi. Nüfus kayıt işlemlerinin başlamasının ardında da yerel gazetelerde vatandaşları bu işlemlere katılmaya özendirmek amacıyla ilanlar yayınlanmaya devam edildi.[161] İlanlar dışında, gazetelerde yayınlanan yazılarla nüfusa kayıt olmayan kişilerin kanuni haklardan mahrum kalacakları vurgulanarak, nüfusa yazılmanın hem kanuni bir zorunluluk hem de ulusal bir gö-

156 "Soy adı alanlar", *Yenigün*, 11 Mart 1939, s. 3.

157 Örnek olarak "Nahid" Arapça olduğu için bunun soyadı olarak kullanılmasına izin verilmemiş, yerine yakın anlamlı "Özkaya" soyadı verilmiştir. Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtyol. Arapça soyadlarının kullanımına izin verilmediğini görüşme yapılan başka kişiler de teyit etmiştir. S. B. ile yapılan görüşme, 9 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Benzer biçimde Ermenice soyadlarına da izin verilmemiş, örneğin "Demirciyan" olan soyadı Türkçeleştirilerek "Demirci" olarak belirlenmiştir. A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

158 "Soyadları Nasıl Tesbit Edilecek?", *Yenigün*, 28 Eylül 1939, s. 1.

159 "Nüfus yazımı ayın 20sinde başlıyor", *Yenigün*, 16 B.Teşrin 1939, s. 2.

160 "Yurtdaş", *Yenigün*, 19 B.Teşrin 1939, s. 2.

161 Yurtdaş", *Yenigün*, 20 B.Teşrin 1939, s. 2; "Yurtdaş! Nüfusa yazıl", *Yenigün*, 23 B.Teşrin 1939, s. 2; "Yurtdaş! Nüfusa yazıl", *Yenigün*, 24 B.Teşrin 1939, s. 2.

rev olduğu belirtilmiştir. Bu konuda gazetede yer alan bir yazıda, nüfusa yazılmanın kişilere "vatandaşlık şerefini ve bu şerefle iktisab olunabilen hakları" kazandıracağı belirtilerek bu işleme katılmanın "insani ve medeni bir vazife olduğu kadar milli ve vatani bir vecibe olduğu" vurgulanmıştır.[162]

Nüfus yazılımı işlemini gerçekleştiren memur, kendisine beyan edilen soyadların kayıt işlemlerini de gerçekleştirdi. Nüfus yazılımı yapılan kişinin soyadı beyan etmemesi durumunda, görevli memurlarda bulunan kitapçıkta yer alan soyadlarından birini seçmesi istenmiş, bu şekilde soyadları belirlenmiştir. Soyadı tespitinde bu kitapçıktaki soyadlarının kullanımının bir sonucu olarak, Hatay'da aynı soyadı birden fazla aile tarafından kullanılmıştır.[163] O dönemde nüfusun önemli bir kısmının Türkçe bilmediği Hatay'da, çoğu kişinin soyadı, işlemi yapan memurlar tarafından ellerindeki soyadı listesine başvurulmak suretiyle belirlenmiştir.[164]

Kadınlar sandık başına

Hatay'ın bir vilayet olarak Türkiye'ye resmen katılmasının ardından hem belediye meclisleri hem de Hatay'ı TBMM'de temsil edecek milletvekillerinin seçim çalışmalarına hız verildi. Temmuz ayı ortalarına doğru, bu seçimlere dair haberler yerel gazetelerde yayınlanmaya başlandı ve milletvekilliği seçimlerinin büyük ihtimalle Ağustos sonu veya Eylül başında gerçekleştirileceği okuyuculara duyuruldu.[165] CHP, Hatay'ın Türkiye'ye resmen katılmasını beklemeden TBMM'de Hatay'ı temsil edecek milletvekilleri için adaylık başvurularını kabul etmeye başladı.[166]

---

162 Ş. Balcıoğlu, "Nüfus Yazımı", *Yenigün*, 21 B.Teşrin 1939, s. 1.

163 M. T. ile yapılan görüşme, 18 Ağustos 2011, Antakya.

164 Görüşme yapılan kişilerden bazıları soyadlarının kendilerine "verildiğini" belirtmişlerdir. M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü; B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

165 "Hatay Vilayeti", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s. 1; "Hatay vilayeti büyüyor", *Hatay*, 13 Temmuz 1939, s. 1.

166 "Seçim ilk teşrinde", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s. 2.

Milletvekilli seçimleri konusunda çalışmalar devam ederken bir yandan da belediye meclis seçimleri çalışmalarına başlanıldı. Seçimler yapılana kadar daha önceki belediye idareleri görevlerini devam ettirdiler. Hatay'da belediye meclis seçimlerinin 1 Eylül'de yapılarak yeni belediye meclislerinin işbaşına geçeceği duyuruldu.[167] Ancak seçimle ilgili faaliyetler daha uzun süre aldığından, seçimler daha ileri bir tarihte tamamlanabildi.

Bu seçimler Hatay'daki kadınların ilk defa erkekler gibi oy kullanmaları ve belediye meclislerine seçilme hakkına sahip olmaları açısından oldukça önemlidir.[168] Hatay'da yaşayan kadınlar için bu durum, bir ilk teşkil etmiştir. Seçimler boyunca, yerel basın Hataylı vatandaşları seçim işlemleri konusunda bilgilendirme, oy kullanma konusunda teşvik etmede ve kadınların seçimlere katılmaları konusunda önemli bir rol oynamıştır. Kadınların oy kullanma konusundaki yazılarda "intihap etmek ve olunmak hakkı, biz Türklerin ezeli ve ebedi medeni haklarımızdandır. Haklarımızın en büyüğü, en üstünüdür" denilerek, kadınlar oy kullanmaya teşvik edildi.[169] Özellikle seçimlere sayılı günler kala, yerel gazetelerin ilk sayfalarında büyük harflerle yayınlanmaya başlanan ilanlarda, sürekli biçimde oy kullanmanın önemi vurgulanmış, seçimlere katılma oranının vatanseverliğin de bir ölçütü olduğu belirtilerek kadınların muhakkak surette oy kullanmaları istenmiştir.[170] CHP Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut da Hatay'da verdiği konferansta, düzenlenecek belediye meclis seçimlerinin önemine değinerek, vatandaşların seçimlerde oy kullanmasının önemini vurgulamıştır.[171]

---

167 "Hatay Vilayeti Mülki teşkilat işleri tamamlandı", *Yenigün*, 29 Ağustos 1939, s. 2.

168 "Belediye intihabatı", *Yenigün*, 1 Ağustos 1939, s. 2.

169 Ş. Balcıoğlu, "Kadınlarımız ve intihap hakları", ", *Yenigün*, 5 Ağustos 1939, s. 1.

170 "Hatay Kadınları", *Yenigün*, 10 Ağustos 1939, s. 3; "Belediye intihabı yaklaşıyor. Bayanlar, Baylar hazır olun!" *Yenigün*, 21 Ağustos 1939, s. 1; "Hatay, kadın ve erkeği ile, Belediye intihabatında da diğer vatan parçalarından geri kalmamalıdır." *Yenigün*, 22 Ağustos 1939, s. 1; "Belediye intihabatına iştirak nisbetimiz, vatanseverliğimizin medeni seviyemizin ilk ölçüsü olacaktır." *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s. 1; "İntihap hakkını kullanmak vatandaşlar için üstün bir vazifedir. Belediye intihabatına hazır olalım!" *Yenigün*, 24 Ağustos 1939, s. 1.

171 "Parti müfettişimiz Pr. Tankut Mühim ve şayanı dikkat bir konferans verdiler", *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s. 1, 2.

CHP tekelinde siyasetten dışlananlar

Hatay'da seçimlerinin yapılabilmesi için çalışmalar yapan seçim komisyonu, 16 Eylül'de seçim listelerinin askıya çıkarılarak, ayın 22'sine kadar askıda kalmasını kararlaştırdı.[172] Bunun ardından, belediye meclis üyeliği adayları konusunda çalışmalara ağırlık verildi. Yapılan çalışmalar neticesinde CHP'nin hazırladığı aday listeleri gazetelerde ilan edilerek halka duyuruldu. Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Beylan, Harbiye, Yayladağı, Reyhaniye, Süveydiye ve Hassa belediye meclisleri için hem asli hem de yedek üye adaylarının bulunduğu ve yüzlerce kişinin adının yer aldığı bu listelerin,[173] CHP tarafından sıkı bir elemeden geçirildiği anlaşılmaktadır. Listeler incelendiğinde, Hatay'ın önde gelen ve yerel siyasette uzun yıllardır etkin konumda bulunan Bereket, Adalı ve Kuseyri ailelerinden hiçbir kişinin asli ve yedek belediye meclis üyeliği için gösterilen adaylar arasında yer almaması oldukça çarpıcıdır. Bu durum da, bu ailelerle Türkiye arasında, Hatay Devleti kurulmadan önce kurulan ittifakın, bir anlamda sona erdiğinin bir göstergesidir. 1938'de İskenderun Sancağı'nda düzenlenen seçimler öncesinde çoğunluğu sağlamak için bu ailelerle ittifak kuran ve Suphi Bereket ile Mehmet Adalı'nm Türk Cemaati adına HMM'de yer almasını sağlayan Türkiye, Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde bu ailelerin desteğine artık ihtiyacı kalmadığını hissetmiş olmalı ki, bunlardan hiç kimseyi CHP listesine almamakta sakınca görmemiştir. Aynı yaklaşımın, birazdan üzerinde durulacak olan milletvekilliği seçimlerinde de devam ettirilmesi, bu ailelerin CHP'den iyice uzaklaşmalarına neden olmuştur.

Belediye meclis üyeliği seçimleri, planlanandan oldukça daha geç bir tarihte, Ekim ayı ortasında başladı. Seçimlerin her bir belediye için tek bir yerde gerçekleştirilmesi ve nüfus yoğunluğu nedeniyle, seçimler 23 Ekim'e kadar devam etti.[174] Se-

172 "Seçim Defterleri askıya alındı", *Yenigün*, 16 Eylül 1939, s. 1.

173 Listelerde yer alan kişilerin tam listesi için bkz. "Hatay Belediye Azalıkları için Cumhuriyet H. P. Namzet Listeleri", *Yenigün*, 13 B.Teşrin 1939, s. 2.

174 "Belediye seçimi", *Yenigün*, 23 B.Teşrin 1939, s. 2.

çimlerin başlamasıyla birlikte yerel gazeteler, İskenderun Sancağı döneminde düzenlenen seçimlerden çok farklı olarak vatandaşların büyük bir coşkuyla, adeta bayram havası içinde oy kullanmaya gittiklerini belirten yazılarda, vatandaşların CHP adayları etrafında kenetlendiğini vurgulamıştır.[175] Seçimler devam ederken de, oy kullanma oranının bölgede rekor seviyelere ulaştığına, kadın-erkek tüm vatandaşların büyük bir sevinç içinde oy kullandıklarına dair yazılar basında yer aldı. Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer de basına verdiği demeçte, seçimlere gösterilen ilgiden büyük övgüyle söz ederek seçimlerin sonuna kadar bu ilginin devam edeceğinden emin olduğunu bildirdi.[176] 17 Ekim'de *Yenigün*'de yayınlanan habere göre, belediye meclis üyeliği seçimlerinin tamamlandığı Yayladağı'nda seçimlere katılma oranı % 95, Süveydiye'de ise % 89 olarak gerçekleşmiştir. Aynı haberde, her iki yerde de CHP adaylarının "ittifakla" seçimleri kazandığı vurgulanmıştır.[177] Bu rakamların verilmesinde izlenen yöntem de yerel basının seçimleri büyük bir başarı olarak göstermeye çalışan tavrını açıkça sergiler niteliktedir. Nitekim, Yayladağı'nda kadın ve erkek toplam 700 seçmen olduğu ve bunlardan 319'u erkek, 319'u da kadın olmak üzere 638 seçmenin oy kullandığı belirtilmiştir. Ancak yanlış bir hesaplama yapıldığı için mi yoksa seçimlere katılımı yüksek gösterme kaygısıyla mıdır bilinmez, bu rakamlara göre % 91 olması gereken katılım oranı, % 95 olarak haberin başlığının altında duyurulmuştur. *Yenigün*'de yayınlanan bir başka haberde de, seçimlerin en son tamamlandığı Antakya'da, seçime katılma oranının diğer kaza ve nahiyelerden düşük olmayacağı duyurulmuştur. Seçimlerin son gününde, katılım oranının % 80'lerde olduğu sırada yayınlanan bu haberde, Antakya'da seçime katılma oranının son gün oy kullanacaklarla birlikte % 90'a ulaşacağı ve bu sonucun Antakya'nın "medeni seviyesi bakımından iftihar edilecek bir nisbet" olduğu bildirilmiştir.[178]

175 Ş. Balcıoğlu, "İki intihap", *Yenigün*, 15 B.Teşrin 1939, s. 1.

176 "Belediye seçim hakkında Valimizin ihtisasları", *Yenigün*, 16 B.Teşrin 1939, s. 1.

177 "Seçim Neticeleri", *Yenigün*, 17 B.Teşrin 1939, s. 1.

178 "Belediye seçimi", *Yenigün*, 23 B.Teşrin 1939, s. 2.

Belediye başkanları, belediye meclis üyeliği seçimlerinin tamamlanmasının ardından belirlendi. 6 Kasım'da yeni seçilen asli ve yedek belediye meclis üyeleri, adaylar arasından kimin belediye başkanı olacağına seçim yoluyla karar verdi.[179] Bu yönteme göre belediye meclisi üyelerinin kimler olacağına CHP karar verdiği için, CHP'nin onayından geçmeyen bir kişinin belediye başkanı olması mümkün görünmüyordu.

Belediye meclis seçimleri konusundaki çalışmalar devam ederken aynı süreçte milletvekilliği seçimleri ile ilgili faaliyetler de sürdürüldü. Hatay'daki milletvekilliği seçimi, Türkiye'de o dönemde uygulanan iki dereceli seçim usulüne göre gerçekleştirildi. Kayıtlı seçmenlerin tümünün katıldığı seçimle, milletvekillerini seçecek olan ikinci derece seçmenler belirlendi. Belediye meclis üyeliği seçimlerinin 23 Ekim'de tamamlanmasının ardından, 26 Ekim'de ikinci derece seçmenlerin belirlenmesine dönük seçimlerin başlayacağı duyuruldu. CHP kendi ikinci derece seçmen adaylarını belirleyerek bunları halka duyurdu. Belediye meclis üyeliği seçimlerinde olduğu gibi, bu seçimlerde de yerel basın oldukça aktif bir rol oynadı. İkinci derece seçimlerin yapılmasından bir gün önce birinci sayfadan yayınlanan aşağıdaki yazı basının seçimlerdeki rolünü sergilemesi açısından oldukça çarpıcıdır:

> "Hatayı, Cümhuriyet idaresine fiilen iştirak ettirecek olan bu şerefli imtihandan da Belediye seçiminde olduğu gibi parlak bir zaferle çıkacağımıza şüphe bile edilemez.
>
> Bu kutsal vazifemizi yaparken reylerimizi, memleketi kurtaran ve vatanı zaferden zafere koşturan Cümhuriyet Halk Partisi namzetlerine vermeyi unutmıyalım."[180]

26-27 Ekim tarihlerinde yapılan ikinci derece seçmen seçimlerine Hatay'da yüksek bir katılımın gerçekleştiği duyuruldu. Yayınlanan haberlere göre, bu seçimlere Hatay genelinde ka-

179 "Bugün Belediye Reisi, Pazar günü de Vilayet Meclisi azaları seçilecek", *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1939, s. 1.

180 "İkinci Müntehip Seçimi Yarın Başlıyor", *Yenigün*, 25 B.Teşrin 1939, s. 1 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

tılım oranı % 90'ın üzerinde gerçekleşti ve kadınların katılım oranı da en az erkekler kadar yüksek oldu. Bu seçimlerde ikinci derece seçmenlerin belirlenmesiyle birlikte, Hatay'ı TBMM'de temsil edecek 5 milletvekilini belirlemeye dönük seçimin, Kasım'ın ilk haftasında yapılacağı duyuruldu.[181]

TBMM'ye seçilecek 5 milletvekilli için CHP'ye yapılan başvurular neticesinde parti 12 aday belirledi ve seçimin 5 Kasım'da yapılacağı duyuruldu.[182] CHP'nin belirlediği 12 milletvekili adayı incelendiğinde, bunların neredeyse tamamının İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye katılması sürecinde oldukça aktif çalışmış ve sürekli olarak Türkiye yanlısı tutum sergilemiş kişilerden oluştuğu görülebilir.[183] 5 Kasım'da seçimler, CHP Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut ile Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer'in katıldığı Gündüz Sineması'ndaki bir toplantıda yapıldı. Diğer kazalardan seçim sonuçlarının da alınmasının ardından, Gündüz Sineması balkonundan sonuçlar ilan edildi.[184] Buna göre, Bekir Sıtkı Kunt, Abdullah Mursaloğlu, Hamdi Selçuk, Mehmet Tecirli ve Abdülgani Türkmen milletvekili seçildi.[185]

Bu seçimler, Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesine yönelik nihai adımlardan biridir. Ancak bu seçimler, önceki dönemlerde bölgede mevcut olan Türkiye taraftarlığı ve karşıtlığı şeklindeki bölünmüşlüğün siyasi alanda devam edeceğinin de bir göstergesi olmuştur. Nitekim, Hatay'da 1939'da yapılan belediye meclis üyeliği ve milletvekilleri seçimlerinde, daha önceden Türkiye'ye sadakatini ispatlamış kişilerin siyasal alanlardaki görevlere gelmeleri sağlandı. Bu açıdan, uzun süre Türkiye

181 "İkinci müntehip seçimi dün akşam sona erdi", *Yenigün*, 28 B.Teşrin 1939, s. 1.

182 "Mebus Seçimi Yarın Sabah Başlıyor", *Yenigün*, 4 İkinciteşrin 1939, s. 1.

183 Bu 12 adaydan biri, İskenderunlu Arap Alevilerden Ali Şelhum Devrim'dir. Uzun yıllardır Türkiye yanlısı çalışmalar yürüten Ali Şelhum, Türkiye yanlısı tutumunun bir parçası olarak 'Devrim' soyadını kullanmaya başlamıştır. 1943'te Hatay milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 396.

184 "Hatayın ilk mebusları dün seçildi", *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1939, s. 1.

185 "Hatayın ilk mebusları dün seçildi", *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1939, s. 1; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 328; Selçuk, *a.g.e.*, s. 80.

aleyhtarı olan, ancak 1938 Sancak seçimleri öncesinde Türkiye ile işbirliği yapmaya başlayan büyük toprak sahiplerinin, CHP tarafından belediye meclis üyelikleri ve milletvekillikleri için tercih edilmedikleri anlaşılmaktadır.

CHP'nin büyük toprak sahiplerine karşı tutumu sonraki dönemde de devam etmiştir. Nitekim, 1943 seçimlerinde Hatay'ı TBMM'de temsil etmek üzere seçilen altı milletvekili arasında, toprak sahibi elit ailelerden kimse yer almamıştır.[186] CHP'nin tutumu nedeniyle, bu elitler sonraki dönemlerde CHP'ye muhalif olarak ortaya çıkan Demokrat Parti'yi (DP) destekleyip, bu partinin bölgede güçlenmesini sağladılar.[187] Daha önce değinildiği gibi, aynı elit grubu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de, daha önce sahip oldukları siyasi gücü yeniden elde edebilmek amacıyla, İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklemişlerdi. 1950 sonrası dönemde bu ailelerin üyeleri önce DP içinde, daha sonraki dönemlerde de Adalet Partisi (AP) içinde politikada aktif rol oynadılar.

1939 seçimleriyle başlayıp, tek parti dönemi boyunca Hatay'da siyasetten dışlanan, sadece büyük toprak sahibi elitler değildi. Benzer biçimde, Hatay'ın hemen hemen her tarafında, İskenderun Sancağı döneminde Türkiye lehine çalışmış kişi ve aileler yerel siyasette temel belirleyici konumuna geldi. Köylerdeki muhtarlıklar bile, tek parti döneminin sonuna kadar, bu kişi ve ailelerin denetiminde kaldı. Bu dönemde muhtarlık çok önemli siyasi gücü beraberinde getirdiğinden, devlet kademelerinde her istediğini yaptırabilen kişi konumundaydı.[188] Öte yandan, daha önceki dönemlerde Türkiye aleyhtarı tutum takınmış, ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde göç etmemiş veya edememiş kişi ve aileler CHP'nin şekillendirdiği siyasetin içinde kendilerine yer bulamadılar. Bu neden-

186 1943'teki seçimlerde Ali Şelhum Devrim, Eyüp Durukan, Hasene Ilgaz, Bekir Sıtkı Kunt, Hamdi Selçuk ve Abdülgani Türkmen Hatay milletvekilleri olarak TBMM'ye girdi. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 396.

187 Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s. 211, dipnot 28.

188 S. B. ile yapılan görüşme, 9 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

le, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına muhalif olan kişi ve aileler, CHP'ye karşı ortaya çıkan ilk güçlü oluşum olan DP'yi destekleme yoluna gittiler. İslâmi ve milliyetçi söylemleri de kullanan DP[189] ile ideolojik açıdan hiçbir yakınlığı olmayan Hatay'daki önemli bir kitle, sırf CHP'ye muhalefet yaptığı için DP'yi destekledi. Hatay'da DP'yi destekleyenlerin önemli bir kısmı Arap Alevilerden oluşuyordu. CHP taraftarlığı ve karşıtlığı çerçevesinde şekillenen Hatay'daki yerel siyaset uzun yıllar devam etti. Siyasetin ortaya çıkan bu ikili yapısı sayesinde, önce DP sonra da AP Hatay'da Arap Alevilerin yaşadığı pek çok bölgede belediye başkanlıklarını uzun süre elinde tutmayı başardı.[190]

189 Yüksel Taşkın, *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 86.

190 A. B. ile yapılan görüşme, 29 Temmuz 2011, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Arap Alevilerin çok partili döneme geçişle birlikte takındıkları siyasi tavır hakkında bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 238-241, 257-258, 261.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SONUÇ YERİNE: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HATAY

Uzun yıllar devam eden çabalar sonucunda, 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması, dış politika alanında Cumhuriyet Dönemi'nin en büyük başarılarından birini oluşturmaktadır. Bu sürecin, özellikle siyasi-diplomatik açılardan incelenmesi pek çok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Ancak bu sürecin ulusçuluk/uluslaştırma perspektifinden incelenmesi büyük oranda ihmal edilmiş ve bu çalışma ile söz konusu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Hatay gibi farklı dilleri, dinleri, mezhepleri ve etnik yapıları asırlar boyunca bünyesinde barındıran bir bölgenin, Türkiye'ye katılım sürecinin ulusçuluk/uluslaştırma açısından analiz edilmesi, ulusçuluk alanındaki çalışmalara önemli bir katkı sağlayacaktır. Özellikle ulusçuluk/uluslaştırmanın belirli dar bir bölgede gelişiminin ve geçirdiği aşamaların ortaya konulması ve bu sürecin siyasal, ekonomik, kültürel alanlardaki gelişmelerle birlikte analiz edilmesi, çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Ulusçuluk açısından bu çalışmada benimsenen yaklaşım, ulusçuluğun kurgulanmış bir kavram olduğu, ancak kurgulanma sırasında tarihsel bazı unsurlardan faydalanıldığı şeklindedir. Ulusçuluk kurgusu her yerde aynı şekilde gerçekleşmemekle birlikte, süreçte kullanılan araçlar açısından benzerlikler

görülebilmektedir. Farklı toplumlarda gerçekleşen ulusçuluğun kurgulanması ve yaygınlaştırılması süreçlerinde tarihin yeniden yazıldığı, isim değişikliklerinin gerçekleştirildiği, haritalar, resimler, semboller, anıtlar, büstler gibi çeşitli unsurlardan faydalanıldığı, basının süreçte etkin biçimde kullanıldığı görülmüştür. Ulusçuluğa dair süreçte, ulusçuluk fikrinin ortaya çıkışı, yaygınlaştırılması ve kitlelerin belli hedefler çerçevesinde harekete geçirilmesinde elitler önemli rol oynarlar.

Belirli bir ulusçuluk anlayışının siyasal ve toplumsal alanda hâkimiyetinin sağlamlaştırılabilmesi, uluslaştırma alanında yapılan faaliyetlerle mümkün olabilmektedir. Uluslaştırma sadece belirli bir coğrafi bölgenin, belli ulusçuluk söylemlerine göre yeniden tanımlanarak sınırlar içine alınması değildir. Uluslaştırmanın en önemli unsuru, belirli ulusçuluk ideolojisinin hedef alınan bölgedeki insanlara aktarılması, öğretilmesi ve benimsetilmesidir. Diğer bir deyişle, uluslaştırma coğrafyanın yanı sıra o coğrafyada yaşayan toplumun/toplulukların da dönüştürülmesini gerektirir. Bu faaliyetler sırasında rıza yöntemlerine, özendirici tedbirlere başvurulabileceği gibi, bunların yetersiz veya etkisiz kaldığı yerlerde zorlayıcı tedbirlere de başvurulabilmektedir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de ulus-devlet kurgusunu sağlamaya dönük reformlar hayata geçirilirken, siyasi sınırların dışında kalan İskenderun Sancağı, Fransızların yönetimi altındaydı. Türkiye'de, bu süreçte "ulus" inşasını sağlamlaştırma çabaları çerçevesinde, toplumu modernleştirmeye dönük adımlar atıldı. Ülkenin siyasi rejiminden başlayarak, sosyal ve kültürel alanlarda devam ettirilen reformlarla, modern bir toplum yaratma hedefi benimsenmiştir. Türkiye'de devlet eliyle toplumun dönüştürülerek modernleştirilmesi yönünde tüm bu adımlar atılırken, doğal olarak Türkiye ile Fransız mandası olan İskenderun Sancağı arasında sosyal ve kültürel alanlarda farklılıkların iyice artması söz konusu oldu.

Türkiye, siyasal alanda bu konuda 1936'ya kadar aktif politikalar izlemese de, bölge ile sosyal ve kültürel bağları devam ettirmeye dönük önlemler aldı. Sancak'taki Türk varlığının de-

vam etmesini hedefleyen Türkiye, bölgede yaşayan Türklerle "anavatan" arasında bağların korunmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu konuda özellikle Sancak'ta oluşturulan Türkiye yanlısı oluşumların desteklenmesi yoluna gidildi. Sancak'ta kurulan Türkiye yanlısı örgütler desteklenirken, bir yandan da yerel düzeyde Türkiye yanlısı çıkarılan dergi ve gazeteler de desteklendi. Sancak'taki bu basın-yayın faaliyetleri, özellikle bölgede yaşayan Türklerin, Türkiye'de yapılan reformlardan haberdar olmalarını sağlamış, Türkiye ile bu topluluğun bağlarının devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Süreç içerisinde Sancak'ta çıkan gazetelerde, Türkiye'de yapılan reforma paralel olarak, Latin alfabesi kullanılmaya başlanmış ve bu alfabenin kullanıldığı yazıların oranı sürekli arttırılmıştır. Şapka gibi "modern, Batılılaşmış" Türkiye'nin sembolü haline gelen unsurların yaygınlaştırılmasında da önemli bir rol oynayan yerel basın, bölgenin Türkiye ile bağlarının sınırlı düzeyde de olsa devam ettirilmesini sağlamıştır.

Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında imzalanan ve İskenderun Sancağı'nın da Suriye sınırları içerisinde kalmasını öngören antlaşmanın ardından Türkiye, Sancak konusunda son derece aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Fransa ile Suriye arasındaki antlaşmanın hayata geçmesi için önemli adımlardan birini oluşturan Kasım 1936'daki Suriye Meclisi seçimlerine, Türkiye doğrudan müdahil olma yoluna gitti. Bu doğrultuda, Sancak'ta yaşayan Türklerin bu seçimleri boykot etmelerini sağlayarak seçimlerin meşruiyetini tartışmalı hale getirmeye çalıştı. Aynı dönemde Sancak konusunda diplomasi alanında da atağa geçen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası konjonktürü kendi lehine kullanmıştır. Avrupa'da savaş tehlikesinin giderek arttığı bir ortamda Türkiye'nin desteğini kazanmaya çalışan Fransa, bu amaçla Sancak konusunda Türkiye'yi desteklemiştir. Sancak konusunda, bölgede önce Suriye'den ayrı bir yönetim kurulmasını sağlayıp, daha sonra da bölgenin Türkiye ile bütünleşmesini sağlama yönünde bir strateji takip eden Türkiye açısından, Fransa'nın desteğini almak büyük önem taşıyordu. Türkiye'nin stratejisinin hayata geçiri-

lebilmesi için Sancak'ta en büyük topluluk olan, ancak tek başına çoğunluğu oluşturmayan Türk topluluğunun, oluşacak mecliste çoğunluğu ele geçirmesi gerekmekteydi. Fransa'nın Türkiye'ye desteği öyle bir seviyeye ulaştı ki, Sancak'ta "ayrı bir varlık" oluşturulmasına dönük yapılması planlanan seçmen yazılımı başlamadan, Fransız diplomatlar Türk topluluğunun çoğunluk sağlayacağı yönünde Türkiye'ye garanti verdi. Buna ilave olarak, seçmen yazılımı sırasında Türk topluluğunun çoğunluğunu sağlamaya dönük Türkiye'nin tüm talepleri, Fransa tarafından yerine getirildi. MC Seçim Komisyonu denetiminde yapılan seçmen yazılımlarının Fransa'nın Türkiye'ye taahhüt ettiği Türk çoğunluğu sağlamayacağı ortaya çıktığında, Türkiye ve Fransa yine birlikte hareket ederek, Komisyon'un Sancak'tan ayrılması için gerekli koşulları hazırladılar. Seçmen yazılımlarına ara verilen dönemde, Fransa bölgeye Türkiye'den 2.500 askerin girmesine izin verdi. Fransa'nın Türkiye'ye tavizleri sonraki dönemde de devam etti. Nitekim "ayrı bir varlık" olması tasarlanan Hatay Devleti'nin Türkiye'nin aldığı kararları uygulayan bir "Mekanizma" olmasına Fransa karşı çıkmadı. Bağımsız olması tasarlanan bu siyasi yapının en yetkili kişisi olarak belirlenen Tayfur Sökmen, bu göreve getirildiğinde TBMM'de Antalya milletvekiliydi ve devlet başkanı olduktan sonra da bu görevini devam ettirdi. Devlet başkanı dışında, Hatay Devleti'ndeki tüm üst düzey yetkililerin ve meclise girecek kişilerin, Türkiye tarafından belirlenmesine de karşı çıkmayan Fransa, Türkiye'nin desteğini kazanabilmek için Sancak meselesinin her aşamasında daha fazla taviz vermekten kaçınmadı.

1936 yılının sonlarına doğru, diplomasi alanında yürüttüğü faaliyetleri destekler mahiyette yurt içinde İskenderun Sancağı konusunda örgütlenmeye hız veren Türkiye, bir yandan da Sancak'ta Türkiye yanlısı örgütlenmeye ağırlık vermiştir. Sağlanan çeşitli imkânlar ve Ankara'dan aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket eden Türkiye içindeki ve Sancak'taki örgütler, sorunun Türkiye kamuoyuna bir "ulusal" mesele olarak sunulmasında ve bundan sonraki süreçte sorunun ulusçuluk perspektifinde ele alınmasında önemli rol oynamıştır. Sancak meselesi-

nin ön plana çıkmasının ardından hükümet, gazetelere talimat göndererek bölge hakkında sürekli yayın yapılmasını sağladı. Yayınlanan yazılara ilave olarak Türkiye'deki gazetelerde Sancak'ın Türklüğünü ispatlamaya dönük harita ve resimler de sık sık yayınlanmıştır. Ayrıca, Sancak'a destek amaçlı Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde geniş katılımlı mitinglerin düzenlenmesini sağlayan, yine hükümet olmuştur. Tüm bu faaliyetler ve Sancak hakkında hükümet desteğiyle yapılan yayınlar neticesinde Türkiye'deki kamuoyunda İskenderun Sancağı yerine kurgulanan Hatay imgesinin yerleşmesi sağlandı. Süreç içinde oluşturulan tek kurgu Hatay değildi. Tarihin de bir araç olarak kullanılması yoluna gidilerek yeniden tarih yazılmasına dönük çalışmalar hükümet tarafından desteklendi. Bölgenin eski bir Türk yurdu olduğu, bölgede yaşayan Arap Alevilerin de "Eti Türk"ü olduklarına dair tezler ortaya atılıp Türkler dışındaki bazı toplulukların da Türkiye'yi desteklemeleri amaçlandı. Bu tezin paralelinde, özellikle Sancak'ta yaşayan ve nüfus açısından Türklerden sonra ikinci büyük topluluğu oluşturan Arap Alevilerin desteğini kazanmaya dönük yoğun çabalar harcandı. Arap Alevilerden önde gelen kişilerle yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, bunları ikna etmeye dönük bir dizi faaliyette bulundu. Bir yandan Sancak'a temsilciler gönderilip ikna faaliyetleri gerçekleştirilmeye çalışılırken, bir yandan da Arap Alevilerden önde gelen kişilerin Türkiye'yi ziyaret etmeleri sağlanmaya çalışıldı. Ziyaretleri sırasında bu kişilere büyük önem verilmiş ve bu ziyaretlere dair haberlerin, hem Türkiye'deki hem de Sancak'taki gazetelerde yer alması sağlanmıştır. Türkiye'yi destekleyen kişiler sonraki süreçte farklı biçimlerde ödüllendirilmiş, belediye başkanlıkları, HMM üyeliği gibi görevlere bu tip kişilerin gelmesi sağlanmıştır. Seçmen yazılımı sürecinde, Arap Aleviler başta olmak üzere, Türk olmayan diğer toplulukların Türkiye'yi desteklemelerini sağlamak için kullanılan tek yöntem ikna olmamış, özellikle Sancak'ta seçmen yazılımı sürecinde zorlama ve tehdit yöntemlerine de sıkça başvurulmuştur.

İskenderun Sancağı'ndaki Türkiye yanlısı örgütlenmenin gerçekleştirilmesinde, Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihat ve

Terakki'nin bölgedeki öncülüğünü yapan ve sonrasında Türkiye ile bağlarını devam ettiren kişiler, bu süreçte de öncülük görevini üstlendiler. Ankara'nın sağladığı kaynak ve imkânlarla kısa sürede Sancak'taki en etkili hareketi oluşturmayı başaran bu grup, Türkiye karşıtlarının da hızlı bir biçimde örgütlenmesini tetiklemiştir. Türkiye yanlılarının, sorunu giderek Türk ulusçuluğu perspektifinden ele aldığı ortamda, buna muhalif olanlar da Arap ulusçuluğu perspektifini benimseme yoluna gitti. Sancak'ta Arap ulusçuluğunun liderliğini üstlenen Zeki Arsuzi liderliğindeki UEB, hem Fransa hem de Suriye'de hükümette bulunan Ulusal Blok ile sorunlu ilişkilere sahipti. Sancak'ta Arap ulusçuluğunu savunanlar, kaynak ve imkânlar açısından bakıldığında, Türkiye yanlıları karşısında son derece dezavantajlı durumdaydılar. Bunun yanı sıra, Sancak'ta yaşayan Araplar birlikte hareket edebilecek bir kitle oluşturmaktan oldukça uzaktaydılar. Bölgedeki Araplar Hıristiyan Ortodoksluk, Alevilik, Sünnilik gibi farklı din ve mezhepler arasında bölünmüş durumdaydı. Dini farklılıklara ilave olarak, özellikle Arap Aleviler arasında önemli bir kitle "Eti Türk"ü tezini benimseyerek Türkiye'yi destekledi. Sancak'ta ulusçuluklar mücadelesinin yaşandığı bu süreçte, Türk ve Arap ulusçuluk hareketleri benzer örgütlenmeler oluşturma yoluna gitti, şiddet olaylarının yükselişe geçtiği bir dönem yaşandı. Sancak'ta Türkiye'nin desteğiyle kurulan Halkevi'nin emniyet kolu, silahlı "Halk Polisleri" birimleri oluşturdu ve bunlar Türkiye'den gönderilen kişiler tarafından yönetildi. UEB, Halkevi'nin güvenlik birimlerinin benzerlerini oluşturmaya çalıştıysa da bunlar için gerekli olan kaynakları yaratamadı.

Fransa'nın desteğini arkasına alan Türkiye, dışişlerinde Suriye'ye bağımlı, içişlerinde ise bağımsız olması öngörülen Hatay Devleti'nin her geçen gün Suriye'den uzaklaşıp Türkiye'ye yakınlaşmasını sağladı. Öncelikle, Suriye ile Hatay Devleti arasında gümrüklerin kurulması yoluyla, iki bölgenin fiziksel olarak ayrılması sağlandı. Daha sonra da Hatay Devleti'nde Suriye'ye dair unsurların, Türkiye'ye dair unsurlarla değiştirilmesi yoluna gidildi. Bu çerçevede, Suriye parası yerine TL, posta iş-

lerinde yine Suriye yerine Türkiye'nin posta pulları kullanılmaya başlanmış ve en sonunda, Türkiye'deki kanunların bir bütün olarak Hatay Devleti'nde de geçerli olması yönünde, HMM tarafından kararlar alınmıştır. Bu süreçte, Türkiye ile Hatay Devleti arasındaki ticari mal alış-verişi ve kişilerin seyahatleri kademeli olarak önce kolaylaştırılmış, daha sonra da tamamen serbestleştirilmiştir. Buna karşılık, Suriye ile Hatay Devleti arasındaki ticari ilişkilere ve seyahat işlerine giderek daha fazla zorluk çıkarılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisi ilk günden itibaren bariz biçimde kendini göstermiştir. "Ayrı bir varlık" olması tasarlanan siyasi yapının adından başlayarak bu etki, bariz biçimde kendini göstermiştir. Oluşturulan bu siyasi yapıya "Hatay Devleti" adı verilmesi, MC'nin kabul ettiği Sancak Statü ve Anayasası'nda kullanılacak resmi dillerin Türkçe ve Arapça olduğu belirtilmesine rağmen, HMM'nin tüm görüşmelerinde yalnızca Türkçe kullanılması, bayrak olarak Türkiye bayrağının neredeyse aynısı bir bayrağın belirlenmesi, İstiklal Marşı'nın Hatay Devleti için de marş olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin Hatay Devleti'ne sürekli olarak personel desteği ve maddi yardımda bulunması gibi gelişmeler, Türkiye'nin Hatay Devleti'nde sahip olduğu etkiyi açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sancak'ta ulusçuluklar mücadelesine gidilen süreçte dış faktörlerin yanı sıra yerel elitler de önemli bir yere sahiptir. Sancak'ta en güçlü elit grubu oluşturan büyük toprak sahipleri kendi çıkarlarına uygun gördükleri mevcut düzenin devam etmesi yönünde uzun süre çaba gösterdiler. Ancak ulusçuluklar mücadelesinde kazanan tarafın kim olduğu konusunda tereddütleri kalmadığında, bu elit grubu pozisyonlarını değiştirerek Türkiye yanlısı bir tutum içine girdi. Yeni oluşacak düzende de önemli konumda olabilmek amacıyla bu grup, seçmen yazılımı sürecinde Türkiye yanlısı propaganda faaliyetleri yürütmüş ve bu faaliyetlerinin karşılığını yeni oluşan mecliste kendilerine yer bularak görmüştür. Hatay'ın vilayete dönüşmesi sürecinde ise, Türkiye açısından bu elit grubun işlevselliği bir anlamda sona erdiğinden, CHP'nin tekelinde bulunan siyasetin dışın-

da tutulmuşlardır. Bu dışlanmışlığa bir tepki olarak, söz konusu elitler çok partili hayata geçişle birlikte DP'nin saflarında etkin roller üstlenme yolunu seçtiler. Bu elitler dışında, ulusçuluk mücadelesinin yaşandığı dönemde Türkiye karşıtı tutum takman kişi ve aileler de, 1939'dan itibaren CHP tekelinde olan siyasetten tamamen dışlandılar. Bu nedenle, bu gruptakiler de kurulur kurulmaz DP'yi aktif biçimde desteklediler.

İskenderun Sancağı'nın son dönemlerinde başlayan ve özellikle Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı ilk dönemde hızlanan göç hareketleri neticesinde 50 bine yakın insan, başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, bölge nüfusunun % 20'sinden fazlası başka ülkelere göç etti. Ancak bu boyutlara ulaşan rakamlara rağmen, farklı etnik grupları bünyesinde barındıran bölge çok dinli, çok dilli yapısını önemli ölçüde devam ettirdi. Çünkü Türk olmayan toplulukların önemli bir bölümü, Hatay'dan göç etmeyip bölgede yaşamaya devam etti. Türkler dışındaki toplulukların önemli kısmının göç etmeme konusundaki tercihlerinin, büyük ölçüde, zorunluluktan kaynakladığı söylenebilir. Nitekim, eğitim seviyesi düşük ve toprağa bağlı yaşayan toplulukların göç etmeleri halinde, gidecekleri yerde geçimlerini sağlama konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaları söz konusu olabilecekti. Buna karşılık, eğitim seviyesi yüksek olan ve nitelikli işlerle geçimlerini sağlayan kişilerin göç etme kararı almaları ve bunu hayata geçirmeleri daha kolay olmuştur. Ekonomik koşullar dışında, kişilerin siyasi görüşleri de göç etme kararında etkili olmuştur. Ulusçuluk mücadelesinin yükseldiği süreçte Türkiye'ye muhalefetin öncülüğünü yapan kişilerin, Hatay'ın Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştüğü ortamda bölgede kalmaları oldukça güç duruma geldi. Neticede, muhalefet liderlerinin neredeyse tamamı, yeni kurulmakta olan düzen içerisinde barmamayacaklarına kanaat getirip göç etmeyi tercih ettiler. Bu kişilerin göç etmesi, Hatay'ın önde gelen muhaliflerden arındırılması sonucunu getirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye karşıtı kitlenin liderlerini kaybetmesine yol açmıştır. Göç etmeyen kişiler, yeni düzene uymayı göze alan kişilerdi. Zaten bu kişilerin, oluş-

turulan düzene uymak dışında başka bir çareleri de bulunmamaktaydı.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından önce bölgede örgütlenmeye başlayan CHP ve Halkevleri, 1939 sonrasında da önemli rol oynadılar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerde CHP teşkilatının bulunmadığı bir dönemde CHP, Hatay'da yaygın bir örgütlenmeye gitmiştir. Yaygınlaştırılan parti teşkilatı ve Halkevleri, uluslaştırma politikalarının bölgede uygulanmasında önemli katkı sağladı. Türkiye'deki rejimin ilkeleri, bu teşkilatlar tarafından halka aktarılmaya çalışıldı.

Hatay'da uluslaştırma ve dil üzerinden kimlik inşa faaliyetleri

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte bölgede ulus-devlet mantığı çerçevesinde alt kültürlerin ortadan kaldırılması/marjinal hale getirilmesi çabalarına ağırlık verilmiştir. Siyasal alanda Hatay bir vilayet olarak Türkiye'ye katılırken, hayata geçirilen kültürel ve sosyal politikalarla bölgenin uluslaştırılması, bunun bir parçası olarak da burada yaşayan insanların Türkleştirilmesi yönünde faaliyetler, çeşitli biçimlerde uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede, yeni "vatan" parçasında *Mekân* üzerinde Türkiye ve Türklüğe dair anıt, heykel, resim, isim ve bayrakların yaygınlaştırılması faaliyetlerine paralel olarak yörede bulunan Türk olmayan toplulukların, özellikle Alevi ve Sünni Arapların Türkleştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Hatay'da bulunan her bir bireyi ideal birer vatandaşa, birer "Türk"e dönüştürmeye dönük bu politikalar, hayatın her alanında etkin kılınmaya çalışılmıştır. İnsanları birer Türk'e dönüştürmenin ilk adımlarından biri olarak, Hatay'ın bir vilayet haline dönüşmesiyle birlikte, bölgede yaşamaya devam eden tüm bireylere Türkçe soyadı alma zorunluluğu getirilmiştir.

Ulus-devlet açısından hayati öneme sahip olan ortak dilin, Türkiye'nin bir vilayeti haline gelen Hatay'da hızla yaygınlaştırılması gerekiyordu. Bu çerçevede, Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı ilk yıllarda, bölgede yaşayan Türkler dışındaki toplu-

luklara yönelik politikalarda özellikle Türkçenin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. 1930'larda Türkiye'de yaşanan dil üzerinden asimilasyon politikalarının benzerleri 1939'dan itibaren Hatay'da da uygulanmıştır. Bu dönemde daha önce hiç Türkçe bilmeyen kişiler, Türkçe konuşmadıkları için baskı görmeye başladılar. Göç etmeyen kişiler için Türkçenin öğrenilmesi artık bir tercih olmaktan çıkıp, kamu gücü kullanılarak zorunlu hale gelen bir unsur olmuştur. Tevhid-i Tedrisat çerçevesinde Hatay'daki okullarda sadece Türkçe eğitim verilmiş, bölgede daha önce bulunan farklı dil ve müfredatlarda eğitim veren okullar kapatılmıştır.

Türkçe konuşmaları, kılık-kıyafet inkılabına uygun biçimde giyinmeleri, cumhuriyetin ortaya koyduğu ilkeleri benimsemiş modern insanlar olmaları beklenen Hataylılar, okullar dışında gece okullarında, askerlik görevleri sırasında da yeniden kültürlenme sürecine tabi tutuldular. Bu süreçte insanların özellikle Türkçe öğretilerek asimilasyonunun sağlanması, Türkçe öğrenerek kendilerini "Türk ulusunun" bir parçası olarak hissetmeleri sağlanmaya çalışıldı. Bu yapılırken, bölgedeki Türk olmayan grupların artık kendi anadillerini kullanmamaları beklentisi hâkimdi. Bir anlamda beklenti, anadillerini unutan insanların, geçmişlerinden kopmalarının ve böylelikle de "Türk ulusu" ile entegrasyonlarının sağlanacağı yönündeydi. Hiç şüphesiz, toplulukların anadil olarak kullandıkları bir dili unutarak, bunun yerine başka bir dili kullanmaya başlamaları, oldukça uzun bir zaman alır. Bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki, dil üzerinden uygulanan asimilasyon politikaları on yıllar boyunca uygulandıktan sonra, unutturulmak istenilen dil yeni nesillere aktarılmadığında başarılı olabilir. Ancak dildeki asimilasyon, insanların aidiyet açısından otomatik olarak başka bir kimliği benimsemeleri sonucunu doğurmayabilir. Hatay özelinde bakıldığında, bölge Türkiye'ye katıldığında tek kelime Türkçe bilmeyen insanların torunlarının önemli bir kısmı, günümüzde kendi ana dillerinden tamamen kopmuş, Türkçe dışında bir dil kullanamaz duruma gelmişlerdir. Buna karşın, Hatay'da Türkçe dışında Arapçayı da konuşabilen büyük bir kit-

le de halen varlığını devam ettirmektedir. Ancak bu kitle içerisinde yer alan kişilerin kullandıkları Arapça, günlük rutin işler konusunda anlaşmayı sağlayacak bir düzeydedir ve Türkçeden çok fazla kelime katılarak kullanılmaktadır. Dil açısından tamamen veya kısmen asimilasyonu sağlanan bu insanların tamamen Türkleştiklerini söylemek oldukça güçtür. Kültürün din, gelenek, görenek gibi unsurlarını koruma konusunda dilsel özelliklere göre daha korumacı bir tutum sergileyen topluluklar, tam olarak Türkleşmediler veya, daha doğru bir ifadeyle, Türkleştirilemediler. Asimilasyon dil alanında başarılı olsa bile, insanların aidiyet duygularının dönüştürülmesi başarılmadan asimilasyonun başarıldığını söylemek güçtür. Bir kişi Arapça konuşamasa, kendisini sadece Türkçe ifade ediyor olsa bile, eğer kendisini "Türk" olarak görmüyorsa, asimilasyonla hedeflenen sonuçlara ulaşıldığını söylemek güçtür.

Sadece Türkçe konuşabilen veya Türkçenin yanında anadili olan Arapçayı da belli bir düzeyde konuşabilen, ancak kendilerini Türk hissetmeyen insanlar kendilerini nasıl tanımlayacaklar? Bu yanıtlanması pek de kolay olmayan bir sorudur ve Hatay özelinde, üzerinde çalışmalar yapılması gereken bir konudur. Hatay'daki toplulukların kendilerini tanımlamaları konusundaki veri eksikliğine rağmen bu konuda bazı tespitler yapılabilir. Günümüzde Hatay'da yaşayan Türk olmayan toplulukların kendilerini tanımlamalarında dini unsurların ve bu topluluklara yönelik politikaların önemli rol oynadığı söylenebilir. Türkleştirme politikalarının özellikle Sünni ve Alevi Arapları hedef aldığı akılda tutularak, bu topluluklarda farklı sonuçların ortaya çıkması mezhepsel farklılıklar ve tarihsel yaşanmışlıklar nedeniyle beklenebilir. Hatay'da kendilerini tanımlama konusunda en sorunlu grubun Arap Aleviler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı döneminde bölgede yaşayan Arap Aleviler, bölgenin hâkim Sünni topluluğu tarafından pek çok haktan mahrum bırakılmış, "Müslüman millet" içinde ayrımcılığa maruz kalmıştır. Fransız manda rejimi sırasında haklar açısından diğer gruplarla eşit konuma gelen bu topluluk, ekonomik-kültürel unsurlar açısından bölgedeki diğer toplu-

luklardan daha geride kalmıştır. 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile başlayan dönemde, bölgedeki Arap Aleviler açısından bu kez, ikinci sınıf vatandaş konumuna düşme ihtimaliyle ilgili kaygılar yaşanmıştır. Ancak yeni dönemde, devletin dini inançları konusunda baskı yapmaması, bu topluluğun önemli kısmında Kemalizme olan sempatiyi arttırmıştır. Günümüzde, özellikle Kemalizmin ortaya koyduğu ilkelerin benimsenmesinin bir uzantısı olarak, Arap Alevilerin bir kısmı kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Ancak daha büyük bir kesim bunun yerine farklı tanımlamaları benimsemekte, daha doğrusu kendilerini tanımlama konusunda oldukça zorlanmaktadırlar. Bazı Arap Aleviler kendilerini etnik esaslı bir tanımlama üzerinden Arap veya etnik ve dini unsurları birleştirmek suretiyle Arap Alevi olarak tanımlarken, daha büyük bir kesim dini unsurları öne çıkaran Alevi tanımını kullanmaktadır. Türk dışındaki diğer tanımlamaların benimsenmesinde Türkiye'de hâkim olan Sünni İslâm'dan farklılığın vurgulanma ihtiyacının rol oynadığını söylemek mümkündür. Buna karşılık, Arapların büyük kısmının Sünni mezhebinden olması da, bölgedeki Arap Alevilerin kendilerini Arap diye tanımlamalarını güçleştirmektedir. Arap Alevilerdeki farklı tanımlamalara benzerlik gösterir biçimde, Hatay'daki Sünni Arapların, kendilerini nasıl tanımladıkları konusunda kesin yargılara varmak, bu konuda veri bulunmamasından dolayı pek mümkün değildir. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, Arap Alevilerde olduğu gibi, Hatay'daki Sünni Araplarda da Arapça kullanımı oldukça yaygındır. Bu açıdan, bu topluluk açısından dilsel asimilasyonun tam olarak sağlandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Mezhep unsuru dikkate alındığında, Sünni Araplar açısından, Türkiye'de devletin kurumsal örgütlenmesinde Sünni İslâm'a göre hareket etmesi, bu topluluğun, Arap Alevilerle kıyaslandığında Türkleşmeye farklı reaksiyonlar gösterip göstermediği sorusunu akla getirebilir. Ancak bu konuda herhangi bir yargıda bulunmak için çalışmaların yapılması gerektiği muhakkaktır. Bölgedeki Hıristiyan Araplar açısından bakıldığında, bu topluluk da dilsel asimilasyon politikalarına maruz kaldığı halde, gün-

lük konuşmalarda, ibadetlerde anadilini önemli ölçüde halen kullanabilmektedir. Hıristiyan Arapların, kendilerini Türk veya Arap gibi etnik esaslı tanımlamalardan uzak tutarak çoğunlukla vatandaşlık bağı üzerinden "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı" olarak tanımlamayı tercih ettikleri söylenebilir. Çalışma kapsamında bölgede yaşayan ve Müslüman olmayan toplulukların üyeleriyle yapılan görüşmelerde, bu kişilerin kendilerini Türkiye toplumunun geri kalan kısmıyla bütünleşmiş gibi hissetmedikleri ve uzun yıllar boyunca kendilerini hedef alan politikaların sonucu olarak "öteki" duygusunun bu topluluklarda halen yaygın olarak devam ettiği izlenimi oluşmuştur. Hatay'da yaşayan Alevi, Sünni ve Hıristiyan Araplar kendilerini tanımlama konusunda hangi tanımı benimserse benimsesinler, bu tanımlar siyasal açıdan Türkiye'den ayrılma gibi bir talebi beraberinde getirmemekte, sadece kültürel kimliklerin korunması konusunda hassasiyeti ortaya koymaktadırlar.

Günümüzde dini ve etnik açıdan çeşitliliğin halen devam ettiği Hatay'da, yükselen eğitim düzeyinin de etkisiyle olsa gerek, Türkçe dışındaki anadillerin yeni nesillere aktarılması ve bunun nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda insanlar bir arayış içine girmiş bulunmaktadır. Özellikle 1990'ların başından itibaren, tüm dünyada yerel kültürlere duyulan ilginin artmaya başlaması, bölgede de etkilerini göstermiştir. Bu süreçte insanların anadillerini yeni nesillere aktarma çabalarını yoğunlaştırdıkları, yerel kültürleri korumaya dönük çok sayıda sivil toplum örgütü kurdukları, bölgede Arapça tiyatro gösterisi düzenleyen grupların sayısının giderek arttığı, çocuklara yönelik Arapça şarkı söyleme yarışmalarının düzenlendiği, düğün ve çeşitli kutlamalarda Arapça müziğe giderek daha fazla rağbet ortaya çıktığı görülmüştür. Tüm bu gelişmeler, yukarıdan-aşağıya uygulanan uluslaştırma/Türkleştirme politikalarının sonuçlarını yeniden sorgulamayı gerektirmektedir. 1980'lerin başında ilkokula başladığında tek kelime Türkçe konuşamayan, ancak eğitimlerinin tamamını Türkçe alarak giderek anadillerinden tamamen kopma noktasına gelmiş insanlar, günümüzde çocuklarına anadillerini öğretmenin derdine düşmüşlerse,

uluslaştırma politikalarının kültürel açıdan aynılaşmış bir toplum yaratmada "başarılı" olduğunu ileri sürmek pek gerçekçi değildir. Burada bir "başarı" varsa, bu olsa olsa insanlara anadillerini kısmen unutturma konusunda sağlanan başarıdır.

İnsanlarda "öteki" hissi ortadan kaldırılmadan, uluslaştırma/Türkleştirme politikalarıyla sağlanmaya çalışılan, aynılaştırılmış toplum hedefine ulaşmak oldukça zor görünmektedir. "'Öteki" hissinin oluşması için belli bir kitleyi hedef alan yazılı kuralların, normların bulunması gerekmez. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar, uygulanan politikaların getirdiği dayatmalar, insanların kendilerini bütünden farklı hissetmelerine yol açan gelişmeler, bireylerde veya belli gruplarda "öteki" hissinin devamına yol açabilmektedir. Siyasal anlamda eşit vatandaşlık ilkesi olduğu halde, bu eşitliğin, sadece kültürel açıdan "makbul" vatandaş tanımına uyanlar için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda eşit vatandaşlık Türkçe eğitim alma hakkını getirmekte, Sünni İslâm'ın okullarda öğrencilere öğretilmesini öngörmekte, ancak Türkçe dışındaki dillerin, Sünnilik dışındaki mezheplerin öğretilmesini kapsamamaktadır. Devletin vatandaşları için kabul gördüğü dil ve mezhep dışındaki dillere ve dinlere/mezheplere çeşitli engellerin getirildiği böyle bir ortamda, "farklı" toplulukların kendilerini eşit görmeleri mümkün görünmemektedir. Günümüzde hâlâ insanlar konuştukları dil, sahip oldukları dinsel inançları nedeniyle sosyal hayatta farklı muamelelerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bunun dışında, ideal vatandaş tanımına uymayan bu kişilerin devlet ile olan ilişkileri sorunlu olmakta, zaman zaman bu ilişkilerde oldukça krizli dönemler yaşanabilmektedir. Sahip oldukları dilsel ve dinsel özellikler nedeniyle kişiler devlet nezdinde güvenilirlikleri sorgulanır vatandaşlar olarak algılanabilmektedir. Bu kişilerin faaliyetleri, konumları etnik/dini özellikleri nedeniyle sorgulanır hale gelebilmektedir.

Ulus-devlet mantığı çerçevesinde ulaşılmaya çalışılan aynılaştırılmış bireylerden oluşan toplum hedefi, farklılıkların ortadan kaldırılmasını gerektirir. Ülkelerin neredeyse tamamında, aynı sınırlar içerisinde yaşamakla birlikte sosyal, kültürel ve din-

sel anlamda birbirinden önemli farklılıklar gösteren topluluklar bulunmaktadır. Ulus-devlet mantığı ile hareket edildiğinde bu farklılıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak bu farklılıkların ortadan kaldırılması oldukça uzun yıllar alabilmekte ve tüm çabalara rağmen bazı farklılıklar var olmaya devam edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ulus-devletlerin alt kültürleri ortadan kaldırma kapasitesinin sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülke sınırları içerisinde uygulanan eğitim, kültür politikaları ile insanların tümü aynı dili konuşabilir, aynı alfabeyi kullanabilir hale getirilebilmekte, benzer şekilde giyinmeleri sağlanabilmekte, ancak bu alanlardaki benzeşmelere rağmen insanların aynı olmayan özellikleri de devam edebilmektedir. "Ulusal" dili konuşan bireylerin bir kısmı, bu dilin yanında başka dilleri konuşmaya devam edebilmekte, "ulusal" bayramlara katılıp kendi yöresel bayram ve kutlamaları devam ettirebilmektedirler. Alt-kültürlerin varlığını, ulus-devlet için bir tehdit olarak algılayıp, bunların ortadan kaldırılmaya çalışılması, ülke sınırları içerisinde yaşayan insanların kaynaşmasını sağlamayabilir. Tam tersine, alt-kültürlerini devam ettirmek isteyen insanlarda "öteki" hissinin güçlenmesine, ülke nüfusunun ayrışmasına yol açabilir. Belli özelliklerini kaybetmek istemeyen birey veya topluluklar, aynılaştırmaya dönük faaliyetlere büyük direnç gösterebilir. Bu nedenle, farklılıkları bir tehdit olarak görme alışkanlığından vazgeçilerek, alt-kültürlerin varlıklarını devam ettirebilecekleri koşulların sağlanması, birbirlerinin farklılıklarına saygı gösteren ve ortak paydalarda buluşan insan topluluğunun oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ortak paydaların oluşmasında, belli etnik-dinsel kimliklerin ülke sınırları içerisinde yaşayan herkese dayatılmaya çalışılmasının istenilen sonuçları getirmesi, pek mümkün değildir.

Farklılıklar diyarı Hatay: Risklerden arınmış hoşgörünün ender bir örneği mi?

Etnik, dinsel ve mezhepsel anlamda çok farklı grupların asırlar boyunca var olageldiği Antakya ve çevresi, farklılıkların yan ya-

na, birbiriyle çatışmadan yaşayabildiği bir bölge olması itibariyle üzerinde önemle durulmayı gerektirmektedir. Farklılıkların bölgedeki varlığı açısından günümüzde Hatay'daki nüfusun yapısına bakıldığında, bu özelliklerin önemli ölçüde halen devam ettiği görülebilmektedir. Özellikle 1930'larm sonlarında yaşanan gelişmeler bölge nüfusunda önemli değişikliklere neden olmuş, sonraki dönemlerde de bölge nüfusunun yapısını etkileyecek bazı olaylar gerçekleşmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki, günümüzde Hatay'da hangi topluluktan kaç kişinin yaşadığını tam olarak belirlemek pek mümkün görünmüyor.[1] Ancak İskenderun Sancağı döneminden Hatay Devleti'ne ve sonrasındaki gelişmelere bakıldığında, bölgedeki nüfusun yapısı hakkında bazı çıkarımlara ulaşmak mümkün görünmektedir.

Hatay'ın bir vilayet olarak Türkiye'ye katılması sürecinde, bölgede yaşayan nüfusun % 20'sinden fazlasının başka ülkelere göç etmesi, nüfus yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Göç edenlerin çok büyük çoğunluluğunun Türk olmayan topluluklardan olması, bu toplulukların Hatay'daki mevcudiyetini etkilemiştir. En yoğun biçimde 1938-1940 arasında gerçekleşen göçlerden en fazla bölgede yaşayan Ermeni ve Hıristiyan Arap nüfus etkilenmiştir. Bölgede yaşayan Ermenilerin tamamına yakını bu dönemde başka ülkelere göç etmiş, daha önce önemli sayıda Ermeni nüfusuna sahip yerlerin çoğunda hiç Ermeni kalmamıştır. Tüm bu olaylara rağmen günümüze gelindiğinde, Türkiye'deki tek Ermeni köyü Hatay'ın Samandağ ilçesinde yer almaktadır. Nüfusu şu anda 150'nin altına düşmüş olsa da Vakıflı Köyü, bölgedeki Ermeni nüfusunun devamı açısından simgesel öneme sahiptir. Ermenilerden sonra Hatay'da nüfusları en fazla azalan grup olan Hıristiyan Araplar, ilin farklı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Günümüzde özellikle Antakya, İskenderun, Altınözü ve Samandağ'ın belirli mahalle ve köylerinde bulunan Hıristiyan Arapların nüfusları,

1 Türkiye'de en son 1965'te yapılan nüfus sayımı ile birlikte anadil sayımı da gerçekleştirilmiş, bu tarihten sonra bu konuda sağlıklı verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak, aynı dili konuşan farklı dini inançlara sahip topluluklar olduğu dikkate alındığında, anadil sayımının bölgedeki toplulukların sayılarını tespit etmede tek başına yeterli olmayacağı açıktır.

1938-1940 arasındaki göçlerin ardından da düşmeye devam etmiş, Türkiye'nin farklı illerine ve Avrupa ülkelerine önemli ölçüde göçler yaşanmıştır. Neticede, günümüze gelindiğinde yakın çevrede bulunan illerle birlikte Hatay'daki toplam Hıristiyan Arap nüfusu tahminen 9 bin civarına gerilemiştir.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde, sayısal anlamda en fazla göç veren gruplardan biri olmasına rağmen, Arap Alevilerin çoğunluğu bölgeden ayrılmamıştır. Bu nedenle, İskenderun Sancağı döneminde olduğu gibi, günümüzde de Arap Alevilerin Hatay'da Türklerden sonra ikinci büyük grup olma özellikleri değişmemiştir. Şu anda Hatay'ın Samandağ, Defne, Arsuz gibi ilçelerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arap Aleviler, ilin farklı bölgelerinde de nüfus içinde önemli bir paya sahiptirler. Sünni Araplar da, Arap Aleviler gibi 1938-1940 arasında başka ülkelere önemli miktarda göç vermelerine rağmen, bu topluluğun çoğunluğu Hatay'da yaşamayı sürdürmüştür. Hatay'ın çeşitli yerlerine dağılmış durumda olan Sünni Arapların topluca yaşadıkları köyler de bulunmaktadır. Bunlar dışında Hatay'ın çeşitli ilçe merkezlerinde önemli sayıda Sünni Arap bulunmaktadır.

Günümüzde Hatay'daki nüfusun çeşitliliği, yüzyıllardır bölgede yaşayan toplulukların varlıklarını devam ettirmelerinin yanı sıra, bölgeye Türkiye'ye katılımın ardından gerçekleşen göçlerle daha da artmıştır. Hatay'ın İskenderun ilçesinde 1970'lerin ortalarında demir-çelik fabrikasının faaliyete geçmesiyle birlikte hem ilin diğer bölgelerinden hem de başka illerden İskenderun'a ekonomik sebepli göçler yaşanmıştır. Bunlar dışında, çeşitli dönemlerde Hatay'a devlet eliyle gerçekleştirilen göçlerle mevcut nüfus çeşitliliği daha da artmıştır. Bu kapsamdaki göçlerden biri 1960'ların ortalarında gerçekleşmiştir. Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı bazı köylerde yaşayanların evleri selden zarar görünce, bu insanlar Hatay'ın Kırıkhan İlçesi'ne yerleştirildi.[2] Devlet eliyle Hatay'a gerçekleştirilen göç-

2 Sel felaketi nedeniyle Çaykara'nın Zeno, Fotinos ve Şur köylerinde yaşananların başka yerlere taşınması gündeme geldi. 1960 yılında Kırıkhan'da bunlar için konut inşaatları başladı ve inşaatlar 1964'te tamamlandı. Ertesi yıl konut-

ler 1980'lerde de görülmüştür. 1982'de Sovyet işgalinden kaçarak Türkiye'ye sığınan Afgan vatandaşlarının yerleştirildikleri yerlerden biri de Hatay olmuştur. Amik Ovası'nda Ovakent olarak adlandırılacak olan bölgeye yerleştirilen ve etnik açıdan Özbek olan bu göçmenlere de devlet tarafından konut ve arsa tahsisi yapıldı. Başka illere göç verdiği halde, günümüzde Ovakent'in nüfusu 7 bini aşmıştır. Afganistan'dan gelenler dışında, 1980'lerde Hatay'a devlet eliyle başka göçler de gerçekleştirilmiştir. Samsun, Sinop, Adıyaman gibi Türkiye'nin değişik bölgelerinde, yaşadıkları yerler inşa edilen baraj suları altında kaldığı için göç etmek zorunda kalan insanların getirildikleri yerlerden biri yine Hatay olmuştur.[3] Tüm bu göçler neticesinde Hatay'ın nüfus çeşitliliği açısından zenginliği daha da artmıştır.

Farklı toplulukları bünyesinde barındırdığı için günümüzde "hoşgörü" şehri olarak da anılan Hatay, bir yanıyla hassas dengelerin sürekli gözetilmesi gereken bir şehir. Farklı din, dil, etnik unsurlara sahip irili-ufaklı çok sayıda grubun bulunduğu şehirde "hoşgörü" vurgusunu kente kurulan üniversiteden tutun da, yerel gazetelerin sloganlarına kadar şehirle ilgili çok sayıda resmi-gayriresmî platformda görmek mümkündür. Farklılıkların birlikteliği, özellikle şehre dışarıdan bakanlar açısından ön plana çıkan bir algı olsa da, aslında şehirdeki durumu birliktelikten çok, yan yanalık olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Hatay'da üç semavi dine mensup insanların yaşadığı, farklı dillerin giderek azalan oranda da olsa halen konuşulduğu, etnik açıdan çok farklı unsurların şehirde yaşamaya devam ettikleri yadsınamaz gerçeklerdir. Bu gerçeklerden birisi de bu grupların tamamen içe kapalı biçimde yaşamadıkları, birbirleriyle ekonomik alan başta olmak üzere, diğer alanlar-

lar Çaykara'dan gelenlere dağıtıldı ve her aileye arsa tahsisi de yapıldı. Arsa tahsisi yapılması yerel halkla göçmenler arasında ilk dönemde gerilime neden olmuştur. Bu konutların inşa edildiği yer, bölgeye yerleşen hane sayısına atfen 408 Evler Mahallesi olarak adlandırıldı. Daha fazla bilgi için bkz. Muhammet Emin, "Kırıkhan'daki Çaykaralıların Hikâyesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Çaykara İlçe Müftülüğü*, 29 Mart 2012, http://caykaramuftulugu.gov.tr/kirikhandaki-caykaralilarin-hikâyesi (Erişim tarihi: 2 Kasım 2014).

3 Bu şekilde göç edenlerin yerleştirildikleri yerlerden biri Amik Ovası'nda 1987'de kurulan Tayfur Sökmen Köyü olmuştur.

da da önemli ölçüde etkileşim içinde olduklarıdır. Ancak tüm bunlar, farklılıkların birlikteliğinden çok yan yanalığını oluşturuyor. Her grup kendi içinde tamamıyla olmasa bile, önemli ölçüde, grup kimliğini koruma kaygısıyla olsun, farklı kaygılardan dolayı olsun, bir oranda kendini "ötekilere" karşı koruyarak yaşıyor. Aslında grup kimliğini koruma kaygısının devamını mutlaka olumsuz bir olgu olarak görmemek gerekir, ancak bu olgu beraberinde sürekli gözetilmesi gereken dengeleri getiriyor.

Hatay'da farklılıkların yan yanalığını aşarak, bunları birliktelik haline dönüştürmeye yönelik önemli girişimler mevcuttur. Bunların en önemlilerinden biri, 2007'de kurulan ve 2008'den beri de dernek halinde faaliyetlerini devam ettiren Antakya Medeniyetler Korosu'dur. Bölgede yaşayan üç semavi dine mensup kişileri bir araya getirerek kurulan koro, bugüne kadar Türkiye'nin değişik illerinde ve ABD Kongresi, AB Parlamentosu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dahil olmak üzere, dünyanın farklı yerlerinde iki yüzden fazla konser verirken, faaliyetlerini de halen devam ettiriyor. 2012 yılında Nobel Barış Ödülü'ne aday olarak da gösterilen koro Türkçe, Arapça, Ermenice, Kürtçe ve İbranice dahil farklı dillerde şarkı, türkü ve ilahileri seslendiriyor.[4] Antakya'daki hoşgörü kültürünü tanıtma misyonunu üstlenmiş olan koro, önemli destek görmekte ve yetkili makamların sık sık övgüleriyle karşılaşmaktadır.[5]

Hatay'daki topluluklar arası ilişkilerin yapısını bilmeyip, Antakya Medeniyetler Korosu'nu dinleyen ve koronun üyelerinin dilsel, dinsel ve etnik özelliklerinin çeşitliliğini, bu üyelerin nasıl bir araya geldiklerini, savundukları yaklaşımları öğrenenler için Hatay, özellikle de Antakya, yeryüzünde ender bulunabilir bir şehir izlenimi bırakmaktadır. Ne yazık ki Hatay'da hoşgö-

4 Antakya Medeniyetleri Korosu hakkında daha fazla bilgi için bkz. http://www.medeniyetlerkorosu.com (Erişim tarihi: 24 Ekim 2014).

5 Koronun kültürel ve sanatsal unsurları ikinci planda tutarak özellikle resmi makamlarla yakın ilişkiler içinde olması zaman zaman eleştiri konusu olabilmektedir. Bu açıdan, koronun ulusal siyasetten uzak kalarak gerçek anlamda farklılıkların bir arada bulunabileceği temasına yoğunlaşması daha yararlı olacaktır.

rünün, idealize edildiği ölçüde var olduğunu söylemek mümkün değil. Aynı sokakta cami, kilise ve havranın bulunduğu Antakya'da son yıllarda yaşanan bazı olaylar hoşgörünün sınırlarının çok da geniş olmadığını teyit eder niteliktedir. Bu konudaki en çarpıcı olay, Antakya'nın "hoşgörü" şehri imajını pekiştirmek amacıyla yaptırılan heykelin akıbeti olmuştur. Şehrin işlek alanlarından birinde, Antakya Balıkçılar Çarşısı civarında 2012'de inşa edilen ve "Hoşgörü Heykeli" olarak adlandırılan heykel, çok geçmeden saldırıya maruz kaldı. İlk yapıldığında gökyüzüne doğru açılan iki el şeklinde yapılan heykelde, bir elin içinde dünyayı temsil eden bir küre, diğer elin içindeyse bölgede halen yaşayan üç semavi dini temsilen hilal, haç ve Davut Yıldızı bulunmaktaydı. Ancak kısa bir süre sonra, kimilerince "hoşgörü başkenti" olarak anılan Antakya'daki bu heykel saldırıya uğradı, heykeldeki bazı dini simgeler tahrip edildi. Bunun üzerine de belediye İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Museviliği temsil eden simgeleri heykelden çıkarttırıp, bunların bulunduğu elin içine zeytin dalı şeklinde bir figür yaptırma yoluna gitmiştir.[6] Bir heykelin küçük bir kısmını oluşturan dini simgelere bile tahammülün olmadığı bir yerde, gerçek anlamda içselleştirilmiş hoşgörüden söz edilmesi mümkün olabilir mi? Elbette ki heykele yapılan saldırıyı tüm halka mal etmemek gerekir ve kuvvetle muhtemeldir ki, bölgede yaşayan insanların büyük çoğunluğu, böyle bir saldırıyı tasvip etmemektedirler. Ancak bir yönüyle bu saldırı bölgede mevcut olan farklılıklara bakış açısının, en azından toplumun bir kesimi için, hiç de idealize edildiği biçimde, tamamıyla hoşgörü içinde olmadığını göstermektedir. Bu kesim, şu an Hatay'daki nüfusun çok küçük bir kısmını oluştursa bile, Hatay için esas risk bu kesimde hâ-

6 Heykelle ilgili haberler için bkz. "Antakya için 45 Aydır Çalışıyoruz", *Hatay Gündem*, 28 Aralık 2012, http://www.hataygundem.com/antakya/antakya-icin-45-aydir-calisiyoruz-h8033.html (Erişim tarihi: 26 Ekim 2014); "Heykele Atılan Her Taş Kardeşliğe Atılmış Bir Kurşundur", *Bizim Gazete*, 18 Şubat 2013, http://www.gazetebizim.com/Politika-HEYKELE-ATILAN-HER-TAS-KARDESLIGE-ATILMIS-BIR-KURSUNDUR--12715.html (Erişim Tarihi: 26 Ekim 2014); "Anıt, barışı mı korkuyu mu temsil ediyor?", *Antakya*, 23 Haziran 2014, http://www.antakyagazetesi.com/H3849-anit-barisi-mi-korkuyu-mu-temsil-ediyor.html (Erişim tarihi: 26 Ekim 2014).

kim olan görüş açısının özellikle krizli ortamlarda daha geniş kitleler tarafından benimsenme ihtimalidir. Bu ihtimalin varlığı bile çoğunluğu oluşturan grup dışındaki toplulukların, kendileri dışındaki topluluklara yakınlaşsalar dahi tamamen kaynaşmalarını engelleyici bir faktör olabilmektedir. Evet, bölgede farklı din, dil, ve etnik topluluklar halen yaşıyor, ancak bunlar kendilerine gösterilen "hoşgörü" sınırları içerisinde varlıklarını devam ettirebiliyorlar. Çeşitli özellikleriyle farklı olan bu topluluklar, kendilerine hâkim kültür tarafından, bir anlamda bahşedilen, sınırlar içerisinde yaşayabiliyorlar. Bu topluluklar aslında her faaliyetlerinde, sürekli mercek altında tutuldukları hissiyle, adı konulamayan bir tedirginlik içindeler. Farklı olan toplulukların normalleşip, içinde bulundukları tedirginlik halinden kurtulmaları, hiç de kolay olmamakta ve çok uzun süre alabilmektedir. Zaman zaman bölge dışında gerçekleşip, bölgeyi doğrudan etkileyen olaylar tedirginlik durumunu arttırıp, bu topluluklarda öteki hissinin yükselmesine yol açarken, özellikle güvenlik kaygıları bu toplulukların içe kapanmasını beraberinde getirebilmektedir.

Ulusal ve uluslararası yakın siyasi tarih, Hatay'daki toplulukları etkileyen pek çok olaya sahne olmuştur. Bunlardan en son gerçekleşen ve derin etkisi olan olay, Mart 2011'de Suriye'de başlayan olaylardır. Suriye'de rejime karşı mücadele veren grupların dini argümanlar çerçevesinde hareket ederek mezhepsel söylemleri ön plana çıkarması, Suriye ile sınırdaş olan ve çok sayıda din ve mezhebin temsilcilerinin bulunduğu Hatay'ı etkilemiştir. Suriye'de rejime karşı mücadele eden grupların Türkiye sınırlarının içerisinde de bulunduklarına ve sınırdan sık sık geçtiklerine dair yaygın bir kanaatin bulunması, bu grupların Hatay'daki bazı toplulukları da hedef alacağı endişesine yol açmıştır. Suriye'de devam eden çatışmaların yanı sıra, oradaki olaylardan kaçarak bölgeye sığınan Suriyelilerin dinsel-mezhepsel özellikleri de Hatay'daki topluluklar üzerinde farklı etkilere neden olmuştur. Ancak tüm topluluklarda ortak olan unsur, bölgenin çeşitliliğine dayalı vurguların artmasından kaynaklanan tedirginlik olmuştur. Bu süreçte, özellik-

le ulusal düzeyde Hatay'ın toplumsal açıdan çeşitliliğine yapılan vurguların artması, beraberinde yerel düzeydeki topluluklar arasında grup kimliğinin yeniden ön plana çıkarak "öteki/ler" algısının güçlenmesine neden olmuştur. Yerel dinamiklerle uzun yıllar boyunca devam eden dönüşüm sonucunda, bölgedeki topluluklar arasında karşılıklı hoşgörü çerçevesinde şekillenen ilişkilerin içine, karşılıklı şüpheden kaynaklanan kaygılar eklendi. Bu ortamda, özellikle Suriye'deki olayların giderek tırmanarak bir iç savaş ortamına dönüştüğü ilk dönemde, Hatay'daki toplulukların kendi güvenliklerine dayalı kaygıları da yükselişe geçti. Güvenlik konusunda artan kaygılar, toplulukların kendi içlerine daha fazla yönelmesini, grup aidiyetlerinin yeniden üretilerek ön plana çıkarılmasını beraberinde getirdi. Yaşanan bu süreç, topluluklar arasındaki yakınlaşmayı durdurup, aradaki mesafenin giderek açılması yönünden önemli riskler taşımaktaydı. Neyse ki toplulukların yan yana yaşamalarının getirdiği birbirlerini tanıma imkânı, bu süreçte güvenliğe yönelik tehdit unsuru olarak, bölgedeki diğer toplulukları görmeyi engellemiştir.

11 Mayıs 2013'te Hatay'ın Reyhanlı ilçe merkezinde gerçekleşen bombalı saldırı, Hatay'da hoşgörüye dayalı topluluklar arası ilişkileri alt üst edecek potansiyeli içerisinde barındırmaktaydı. Cumhuriyet Tarihi'nin en kanlı terör eyleminin yaşandığı saldırıda 52 kişi hayatını kaybederken, olayın hemen ardından başlatılan soruşturmada Suriye'deki rejim ve Hatay'daki işbirlikçileri suçlandı. Yürütülen soruşturma kapsamında saldırıyı planladıkları ve gerçekleştirdikleri iddiasıyla çok sayıda Hataylı gözaltına alındı. Gözaltına alınanların ortak özelliği, Arap Alevi olmalarıydı. Nüfusunun tamamına yakınını Sünni vatandaşların oluşturduğu Reyhanlı'da yapılan saldırıda rol oynadıkları iddiasıyla tutuklanan kişilerin Arap Alevi olması, bölgedeki topluluklar arası ilişkiler açısından son derece tehlikeli bir sürecin başlangıcını oluşturabilirdi. Neyse ki sağduyu hâkim oldu. Aynı bölgede çok uzun zamandır yan yana yaşayan topluluklar, bu olaydan dolayı bir diğer topluluğu tümden suçlama yoluna gitmediler. Saldırı sonrasında, ulusal düzeyde önde ge-

len bazı politikacıların bölgeye yönelik ayrıştırıcı söylemlerine rağmen,[7] saldırı nedeniyle Hatay'daki toplulukların ilişkilerinde büyük değişiklik görülmedi. Nitekim, olayın ardından Arap Aleviler dahil, Hatay'daki diğer topluluklar saldırıyı kınayıp, toplulukların önde gelen kişilerinden çok sayıda insan Reyhanlı'ya giderek taziye ziyaretlerinde bulundular.

Reyhanlı saldırısı sonrası Hatay'da farklı topluluklar arasında çatışmacı ortamın oluşmaması bölgede yaşayan tüm toplulukların yararınadır. Çatışma ortamından şüphesiz tüm topluluklar zarar görecektir. Ancak bu saldırının ardından Hatay'da çatışma ortamının oluşmaması, ileride böyle bir ortamın oluşmayacağı garantisini vermiyor. En azından devletin Hatay'a bakış açısında böyle bir ihtimalin olduğuna dair güçlü ibareler mevcuttur. Nitekim, 23 Kasım 2014'te Reyhanlı davasının Hatay'dan Ankara'ya nakli kararlaştırılırken, Hatay Valiliği'nin bu konuda verdiği görüş önemli dayanaklardan birini oluşturdu. Devletin bölgeye bakışını sergilemesi açısından Hatay Valiliği'nin görüşü önem arz etmektedir. Valiliğin bu konuda Yargıtay'a gönderdiği yazıda, Hatay'daki farklı etnik ve mezheplerin bulunmasının bir risk oluşturduğu ve dava sürecinde özellikle bu sebepten sokak eylemlerinin çıkabileceği belirtilerek, davanın Hatay'dan nakledilmesi yönünde görüş bildirmiştir.[8]

---

7 Önde gelen bazı politikacılar yaptıkları konuşmalarda Reyhanlı saldırısında hayatını kaybedenlerin mezhepsel özelliklerini vurgulamış ve Suriye'deki rejimi kötülemek amacıyla tüm Arap Alevileri hedef alan bir tutum içine girerek bu topluluğu tanımlamada özellikle "Nusayri" terimini kullanmışlardır.

8 Hatay Valiliğinin 22 Temmuz 2014 tarihli görüş yazısında özetle "farklı etnik köken ve mezhepteki insanların bir arada yaşaması nedeniyle basit protesto eylemlerinin bile kolaylıkla şiddet içerikli sokak olaylarına dönüşme riskinin olabileceği, bu hassasiyeti kullanabilecek olan ve aktif olarak faaliyet gösteren yasa dışı terör örgütleri ve müzahir yapılanmalarınca dava sürecinin yakından takip edilerek, sosyal fay hatları temelli kargaşa ortamının oluşturulmasına zemin hazırlanabileceği" denmekte ve "Mezhepsel çatışma ortamının oluşturulması hedefi doğrultusunda, farklı yapıdaki örgütlenmeler aracılığıyla provokatif eylemlerin gerçekleştirilebileceği" belirtilerek davanın Hatay'dan nakledilmesi görüşü benimsenmektedir. "Reyhanlı saldırısı davası Ankara'da görülecek", *Anadolu Ajansı*, 23 Kasım 2014, http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/424818--reyhanli-saldirisi-davasi-ankarada-gorulecek (Erişim tarihi: 26 Kasım 2014).

Reyhanlı saldırısı, bölgede yaşayan topluluklar arasında hoşgörü ortamını sona erdirip, bir anlamda, Hatay'ı Beyrutlaştırmak amacıyla yapıldıysa, bunun başarılı olmadığı açıktır. Olayların tüm Suriye'yi sardığı bir ortamda, Reyhanlı saldırısının da gerçekleştirilmesine rağmen, Hatay'daki topluluklar birbirlerine düşman kesilmediler. Ancak bu durum, her topluluğun güvenlik hassasiyetinin arttığı gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Şu anki ortamda topluluklar, yaşadıkları yerlerde gördükleri yabancıları daha dikkatli inceler duruma geldiler. Hatay'ın bazı bölgelerinde Arap plakalı araçların mahallelerinden geçmesi bile insanları tedirgin etmeye, bu konuda harekete geçirmeye yetebilmekte, bu nedenle olaylar çıkabilmektedir. Bunun dışında, hayatın olağan akışının parçası olan olaylar, daha önce olduğunda farklı algılanabilir hale gelmiştir. Düğünlerde kutlama amacıyla atılan havai fişekler her seferinde, bir yerde bir patlama mı oldu, diye insanları tedirgin edebilmekte, düşük kalite yakıt kullandığı için yanıp kül olan aracın, esasında bölgeye dönük bir saldırı olduğuna dair asılsız söylentiler kısa sürede yayılarak, geniş kitlelerin tedirginliği en üst seviyelere çıkabilmekte, taş ocağında patlayıcı kullanımı bir yerde saldırı oldu korkusunu insanlara yaşatabilmektedir.

Hatay'da yaşayan toplulukların güvenliklerini tehdit altında görmelerine karşın, topluluklar arası ilişkilerin gerilimli bir döneme girmemesinin en önemli sebebi, tehdit algısının bölge dışından kaynaklanmasıdır. Bölgede özellikle Türkler dışındaki toplulukların güvenlik kaygıları artarken, onlarca yıldır yan yana yaşanılan "öteki" gruplar bu kaygıların kaynağı olarak görülmemiştir. Buna rağmen süreç, toplulukların kendilerinden farklı olana daha ihtiyatlı yaklaşmalarını beraberinde getirmiştir. Hatay için günümüz ve yakın gelecek açısından en önemli risk, bölgede yaşayan topluluklar arasında kendi güvenliklerine yönelik tehdidin, asırlardır yan yana yaşadıkları diğer topluluklardan kaynaklandığına dair bir kanaatin yerleşmesidir. Şu an için bölgede böyle bir riskin yüksek olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Ancak bu durum, böyle bir riskin hiç olmadığı anlamına da gelmemektedir.

Hatay'da yaşayan toplulukların, bölgeyi etkileyen bazı olaylara karşı ortak tavır sergileyebilmeleri, farklılıkların yan yana yaşamaya devam etmesine yönelik iradenin de bir göstergesi niteliğindedir. Böyle bir ortak tavır, Hıristiyan Ortodoks rahiplerin kaçırılması üzerine geliştirilebilmiştir. Nisan 2013'te Hatay'da bir süre kaldıktan sonra Suriye'ye dönen iki rahibin kaçırılması üzerine, Hatay'da farklı inançları temsil eden dini liderler bir araya gelerek, kaçırılanların bir an önce serbest bırakılmasını talep eden bir bildiri yayınladılar.[9] Hatay'da bunun gibi ortak tavır sergilenebilen olaylar ne kadar artarsa, dışarıda meydana gelip de bölgeyi etkileyen olayların, farklılıkların yan yanalığım tehdit etmesi de o oranda önlenmiş olacaktır.

Hatay'da güvenlik kaygısı artan toplulukların esas derdi, kendi güvenliklerine yönelmesi muhtemel tehditlerdir. Bu toplulukların artan hassasiyetine başka ülkelerdeki aynı etnik-dinsel topluluklarla dayanışma duygusundan çok kendi güvenlik kaygıları neden olmaktadır. Her ne kadar, Suriye'deki olaylar çok yakından izlenip, Hatay'daki her topluluk tarafından hemen hemen her ortamda tartışılır hale gelse de, bu konuda herhangi bir somut girişimde bulunulmamıştır. Suriye'deki olayları protesto etmek amacıyla Hatay'da yapılan gösterilere çok düşük katılım gerçekleşmiş, Suriye'ye insani yardım gönderilmesine dair kampanyalar çok zayıf kalmıştır. Bu açıdan, Hatay'daki toplulukların Suriye'de yaşayan aynı etnik-dinsel özelliklere sahip topluluklarla dayanışması, söylemin ötesine pek geçmemiştir. Söylemin ötesinde denilebilecek girişimler de, Suriye'deki çatışmalardan kaçan kişilerin, Hatay'da misafir edilmesi gibi biçimlerde gerçekleşmiştir. Örneğin, Keseb'de çatışmaların artması ile bölgeden kaçan bir grup Ermeni, bir süre için Vakıflı Köyü'nde misafir edilmiştir.[10] Benzer biçimde, Arap Aleviler arasında Suriye'deki olayların başlamasından beridir, Suri-

9 "Din Adamlarının Serbest Bırakılması İstendi", *Hatay Press*, 1 Mayıs 2013, http://www.hataypress.net/din-adamlarinin-serbest-birakilmasi-istendi.html (Erişim tarihi: 30 Kasım 2014).

10 "Keseb'ten gelen Ermeni: Alevileri kestiler", *Radikal*, 11 Nisan 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/kesebten_gelen_ermeni_alevileri_kestiler-1186126 (Erişim tarihi: 30 Kasım 2014).

ye devlet başkanı Beşar Esad'ı ve yakınlarını öven şarkı, türküler daha popüler hale gelip düğünlerde çalınsa da, Hatay'daki bu topluluk üyelerinden Suriye'ye gidip rejimin yanında savaşmaya giden pek olmamıştır. Nitekim, Beşar Esad'ı öven şarkılar eşliğinde Hatay'da insanlar eğlenirken, Suriye'deki aynı etnik-dini özelliklere sahip topluluklar üç yıldan fazla süredir devam eden iç savaşta hayatta kalma mücadelesi veriyorlar. Tüm bunlar dikkate alındığında, Hatay'daki toplulukların esas kaygısının kendi güvenliklerine yönelecek tehditler olduğu, başka bir ülkedeki herhangi bir toplulukla veya rejimle dayanışma kaygısının çok da ön plana çıkmadığını söylemek mümkündür.

Suriye'deki olaylar dışında, idari alanda yapılan birtakım düzenlemeler de Hatay'daki topluluklar arası ilişkiler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Burada üzerinde önemle durulması gereken topluluk, nüfus açısından Hatay'da Türklerden sonra ikinci büyük grubu oluşturan Arap Alevilerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinden beri bölgeyi idare eden devletlerin özel bir önem atfettiği Hatay'daki Arap Aleviler, idari alandaki son düzenlemelerden doğrudan etkilenmiş görünmektedir. 2012-2013'te yapılan kanun değişiklikleri ile, Türkiye'de 13 ilde daha büyükşehir belediyesi kurulması kararlaştırıldı. Büyükşehir haline dönüştürülen illerden biri de Hatay olmuş ve bu kapsamda Hatay'da üç yeni ilçe kurulması kararlaştırılmıştır. Bunlardan Payas, daha önce Dörtyol'a bağlı bir belde iken, yeni yasa çerçevesinde ilçeye dönüştürülmüştür. Bunun dışında kurulan diğer iki ilçe, Defne ve Arsuz olmuştur. Bu iki ilçenin kurulması çok farklı açılardan değerlendirilebilir. Burada topluluklar arası ilişkiler açısından önemli olan, her iki ilçede de Arap Alevilerin yoğunluklu olmalarıdır. Büyükşehir yasası kapsamında, Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin Antakya ve İskenderun'dan ayrılarak yeni ilçe sınırları içine dahil edilmesinin, buralarda yaşayan insanlar tarafından bir tesadüf olarak görüldüğünü söylemek zordur. Nitekim, Antakya'nın hemen göbeğinde yer alan, şehrin bir parçası durumunda olan ve Arap Alevilerin yaşadığı Sümerler, Armutlu, Akdeniz gibi mahalleler, Antakya'dan ayrılarak

Defne İlçesi'ne bağlanmıştır. Bu şekilde Arap Alevilerin yoğunluklu olduğu yerlerin ayrı ilçelere ayrılması, Arap Aleviler arasında tüm bu düzenlemenin esasında kendilerini Hatay'ın geri kalan kısımlarından ayırmak için gerçekleştirildiği izlenimine neden olmuştur. Bu düzenleme neticesinde, Arap Alevi nüfusu, Hatay'ın üç ilçesinde büyük çoğunluğu oluşturdu. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Hatay'da Arap Alevi nüfusu bu üç ilçe ile sınırlı değildir ve bunlar dışındaki çeşitli bölgelerde de önemli miktarda Arap Alevi nüfusu bulunmaktadır.[11]

Arap Alevilerin nüfusun çok büyük kısmını oluşturdukları bölgelerin ayrı ilçelere ayrılması, Hatay'da siyasal açıdan ayrışmanın derinleşmesine yol açabilir. Böyle bir durum ise Hatay'daki siyasal riskleri arttırıcı bir etki ortaya çıkarabilir. 1990'lara kadar Arap Aleviler arasında Türkiye'deki farklı siyasi eğilimlere sahip partiler önemli destek bulabilmekteydi. Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı dönemde Arap Alevilerin bir kısmı CHP'yi desteklemiş ve bu tutumları sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Ancak Arap Alevilerin önemli bir kısmı da Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti'yi desteklemiş ve bu tutumlarını sonraki yıllarda da devam ettirmişlerdir. Bu durumun bir uzantısı olarak bölgede yaşayan Arap Alevilerin önemli bir kısmı, sonraki yıllarda Adalet Partisi, Doğru Yol Partisi gibi partileri desteklemiştir. Türkiye'de siyasetin yeniden şekillendiği 2000'li yıllara gelindiğinde, Hatay'da yaşayan Arap Aleviler arasında CHP dışındaki diğer partilere verilen desteğin giderek azaldığı, seçimlerde CHP'ye verilen desteğin ise Türkiye'de nadir görülecek seviyelere ulaştığı görülmüştür. Büyükşehir yasasına göre ilçe sınırlarının yeniden belirlenmesinin ardından Mart 2014'te yapılan yerel seçimlerde CHP'li adaylar, Arap Alevilerin çoğunluğu oluşturdukları bölgelerde çok büyük farkla seçimleri kazandılar.[12]

11 Yeni düzenlemede Antakya'nın doğu tarafında kalan ve coğrafi olarak Defne İlçesi'ne bağlanması mümkün olmayan Arap Alevilerin yaşadığı beldeler Antakya merkez ilçe sınırları içinde kalmıştır. Bunlar dışında Serinyol gibi Arap Alevilerin yaşadığı büyük belediyeler de Antakya sınırlarında bırakılmıştır.

12 Mart 2014 yerel seçimlerinde CHP'li adaylar Defne'de % 82.1, Samandağ'da % 81, Arsuz'da % 65.6 oy aldılar. İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin

Bu sonuçlar, en azından seçimlerdeki siyasi tercihler açısından, Hatay'daki toplulukların birbirlerinden oldukça ayrıştıklarını ortaya koyar niteliktedir. Çünkü CHP'nin Hatay'ın diğer bölgelerinde aldığı oy oranları bu rakamların oldukça uzağında kalmıştır.

Hatay'daki nüfus yapısı incelendiğinde dinsel, mezhepsel, etnik toplulukların büyük oranda belirli bölgelerde toplu biçimde yaşadığı görülmektedir. Şüphesiz bu durum sadece Hatay'a özgü değildir, benzer durumlara Türkiye'nin ve dünyanın çoğu yerinde rastlamak mümkündür. Hatay özelinde, son idari yapılanma, toplulukların kaynaşmasını engelleyici bir sonuç doğurabilir. Nitekim, Hatay'da Arap Alevilerin yaşadıkları yerlerin ayrı idari birimlere ayrılması, bu topluluğun diğer topluluklarla olan ilişkilerine olumlu katkı yapması beklenemez. Tam tersine, söz konusu düzenleme Hatay'da etnik-dinsel riskleri arttırıcı bir etki yaratma potansiyeline sahiptir.

Bazı siyasi eğilimlerin Hatay'da yaşayan bazı topluluklarda oldukça güçlü olmasının yanı sıra, toplumsal olaylara verilen tepkiler açısından da topluluklar arasında önemli farklar olduğu görülmektedir. Mayıs 2013 sonunda başlayan ve Türkiye'nin pek çok bölgesine yayılan Gezi Parkı protestolarına en fazla katılımın olduğu yerlerden biri de Hatay olmuştur. Bu protestolar sırasında, özellikle Hatay'daki Arap Alevilerin çok yoğun biçimde gösterilere katıldığı görülmüş, Antakya'da Arap Alevilerin yaşadığı Armutlu Mahallesi, haftalar süren gösterilerin merkezi haline gelmiştir. Esas itibariyle, Hatay'daki Arap Alevilerin, bölgedeki diğer topluluklara göre gösterilere daha fazla katılması çok da şaşırtıcı görülmemelidir. Nitekim Türkiye genelinde de Aleviler, Gezi Parkı protestolarına oldukça yoğun ilgi göstermiş ve bu nedenle bazı yorumcular bu olayları

adayları ise bu ilçelerde sırasıyla % 3.3, % 4.3 ve % 17.7 oy aldılar. Ağustos 2014'te yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde de, yerel seçimlerdeki sonuçlarla paralel biçimde, CHP'nin de desteklediği "Çatı Adayı" Ekmeleddin İhsanoğlu Defne'de % 91.9, Samandağ'da % 90.4, Arsuz'da % 75.5 oy almıştır. Recep Tayyip Erdoğan ise bu ilçelerde sırasıyla, % 4.3, % 6.2 ve % 21.8 oy almıştır. Seçim sonuçları için bkz. http://secim.haberler.com (Erişim tarihi: 3 Kasım 2014).

"bir Alevi ayaklanması" olarak tanımlamıştır.[13] Protestolar sırasında hayatlarını kaybedenlerin Türkiye genelinde Alevi olması gibi, bu gösteriler sırasında hayatını kaybeden Hatayli üç kişi de Arap Alevidir.[14] Şüphesiz ki, bu protestolara Hatay'da katılanların tümü Arap Alevi olmadığı gibi, Arap Alevilerin tümü de protestolara katılmamıştır. Ancak, Arap Alevilerin Hatay'daki gösterilere daha yoğun katılımının olması, eylemlerin çok büyük kısmının Arap Alevilerin yoğunluklu olduğu bölgelerde gerçekleşmesi, protesto amacıyla kurulan çadırların Antakya'nın Arap Alevi mahallelerinde yer alması, bölgedeki bu gösterileri bir anlamda Arap Alevi hareketine dönüştürdü. Buna karşın, Hatay'daki diğer topluluklardan gösterilere bu oranda katılımın olmaması, topluluklar arasında ayrışmaya müsait bir ortamın doğmasına neden oldu.

Toplulukların asırlar boyunca yan yana yaşamalarından kaynaklanan ilişkiler, süreç içinde çok farklı safhalardan geçerek, Hatay'da şu an mevcut olan durum oluşmuştur. Farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip toplulukların yan yana yaşayabilmeyi başardıkları bir ortamda kurulan dengeler, topluluklar tarafından benimsenmiş görünmektedir. Şüphesiz bu dengeler süreç içinde sabit kalmayıp, bir dönüşümden geçerek bugünkü durumlarına ulaşmıştır. Bu dengeleri ortadan kaldırmaya çalışmak, bölgede yaşayan toplulukları olumsuz biçimde etkileyecektir. Ancak şunu akılda tutmak gerekir ki, herhangi bir yerde bir dengeden bahsediliyorsa, dengenin kalıcı olacağına dair garanti vermek olanaksızlaşır. Dengenin devamı isteniyorsa, denge durumuna desteğin maksimum seviyeye çıkarılması, denge durumunun bozulmasından her kesimin zararlı çıkacağı algısının yerleştirilmesi gerekir.

Gayet doğaldır ki, etnik, dinsel, mezhepsel açılardan birbirinden farklı çok sayıda topluluğu barındıran Hatay, çeşit-

13 "Nagehan Alçı: Gezi Alevi Ayaklanmasıdır", *Aktif Haber*, 29 Kasım 2013, http://www.aktifhaber.com/nagehan-alci-gezi-alevi-ayaklanmasidir-893133h.htm (Erişim tarihi: 12 Kasım 2014).

14 Abdullah Cömert ve Ahmet Atakan Antakya'nın Armutlu Mahallesi'ndeki gösteriler sırasında hayatını kaybetmiş, Antakyalı olan Ali İsmail Korkmaz da Eskişehir'deki gösteriler sırasında dövülerek öldürülmüştür.

li risklerin bulunduğu bir bölgedir. Türk, Arap, Kürt, Ermeni, Laz, Çerkez gibi farklı etnik toplulukların var olduğu, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Sünni, Alevi, Ortodoks, Protestan, Katolik gibi farklı dini inançların halen yaşandığı bir bölgede risklerin olmadığını ileri sürmek, gerçekçi görünmemektedir. Her bir topluluğu diğerlerinden ayrıştırmaya yönelik politikaların benimsenmesi, ortak paydaların değil farklılıkların ön plana çıkarılmaya çalışılması, belli görüş açılarının, inançların Hatay'ın tümündeki topluluklara zorla benimsetilmeye çalışılması, farklılıkların ortadan kaldırılmasını değil, tam tersine bu farklılıkların daha da artmasına neden olacaktır. Bu açıdan, bir veya birden fazla topluluğu hedef alan her dayatma, bölgenin tamamını olumsuz biçimde etkileyecektir.

Hatay açısından esas riskler bölge dışından gelmektedir. Hatay'da yaşayan topluluklar, süreç içerisinde bir şekilde farklılıklarla yan yana yaşamayı, bu ortamda çalışmayı, okula gitmeyi, sosyal ortamlara girmeyi öğrenmiş durumdadırlar. Hatay'da yaşayan insanlar için farklılıklar hayatın doğal bir parçasıdır. Bu nedenle, bu durumu sona erdirmeye yönelik girişimlere karşı kolektif tavırlar sergilenebilmektedir. Ancak, Hatay dışından geliştirilen, Hatay'ı hedef alan politikaların uzun süre ve ısrarla devam ettirilmesi durumunda, bölgedeki dengelerin sarsılıp sarsılmayacağına dair bir öngörüde bulunmak oldukça zordur. Son yıllarda, Suriye'de gerçekleşen olaylar Hatay'daki toplulukların yan yanalığı konusunda önemli bir sınav teşkil etmiştir. Şu ana kadar Hatay'daki topluluklar bu sınavdan başarıyla geçmişlerdir. Gönül ister ki, Hatay bir daha böyle sınavlarla karşı karşıya kalmasın, kalacaksa da tüm sınavlarda, günümüzde yakalanan başarı yakalanabilsin.

EKLER

EK 1: Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi

No.	*Ad soyad*	*Cinsiyet*	*Doğum tarihi*	*Mensubiyet*	*Görüşme tarihi*	*Saat*	*Yer*
1	N. R.	Erkek	1924	Arap Alevi	23 Temmuz 2011	14.30	Samankaya Köyü, Antakya
2	İ. M.	Erkek	1926	Arap Alevi	24 Temmuz 2011	15.30	Yeşilpınar Beldesi, Antakya
3	M. R.	Erkek	1930	Arap Alevi	25 Temmuz 2011	11.30	Samankaya Köyü, Antakya
4	V. B.	Kadın	1920	Arap Alevi	25 Temmuz 2011	14.00	Harbiye, Antakya
5	Z. B.	Kadın	1925-26	Arap Alevi	25 Temmuz 2011	15.30	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
6	N. M.	Erkek	1921	Arap Alevi	26 Temmuz 2011	10.45	Yeşilpınar Beldesi, Antakya
7	A. H. Ç.	Erkek	1927	Hıristiyan Ortodoks	27 Temmuz 2011	10.15	Antakya
8	A. B.	Erkek	1947	Arap Alevi	29 Temmuz 2011	10.00	GÜmüşgöze Beldesi, Antakya
9	A. A.	Kadın	1920	Arap Alevi	30 Temmuz 2011	10.30	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
10	M. S.	Kadın	Yaşı 100 civarında	Arap Alevi	30 Temmuz 2011	11.30	Yeşilpınar Beldesi, Antakya
11	A. R.	Erkek	1928	Arap Alevi	30 Temmuz 2011	12.50	Samankaya Köyü, Antakya
12	H. E.	Erkek	1920	Arap Alevi	31 Temmuz 2011	12.00	Harbiye, Antakya
13	H. Ç.	Kadın	Yaşı 80 civarında	Hıristiyan Ortodoks	2 Ağustos 2011	11.15	Tokaçlı Köyü, Altınözü
14	N. S.	Kadın	1915	Hıristiyan Ortodoks	2 Ağustos 2011	13.45	Sarılar Mahallesi, Altınözü
15	M. U.	Erkek	1920 (resmi)	Arap Alevi	2 Ağustos 2011	15.00	Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü
16	B. B.	Erkek	1927	Hıristiyan Ortodoks	2 Ağustos 2011	16.30	Sarılar Mahallesi, Altınözü
17	J. N.	Erkek	1953	Hıristiyan Ortodoks	3 Ağustos 2011	17.30	Antakya
18	N. İ.	Erkek	1931	Sünni Türk	4 Ağustos 2011	11.15	Antakya
19	P. K.	Erkek	1925	Hıristiyan Ortodoks	5 Ağustos 2011	8.15	Antakya
20	Ö. B.	Erkek	1932	Sünni Türk	5 Ağustos 2011	16.00	Antakya
21	E. A.	Erkek	1940	Arap Alevi	15 Ağustos 2011	12.00	Bahçelievler, Antakya

EK 1: Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi (devamı)

No.	*Ad soyad*	*Cinsiyet*	*Doğum tarihi*	*Mensubiyet*	*Görüşme tarihi*	*Saat*	*Yer*
22	İ. R.	Erkek	1917	Arap Alevi	15 Ağustos 2011	18.30	Samankaya Köyü, Antakya
23	A. D.	Erkek	1914	Ermeni	17 Ağustos 2011	15.40	Vakıflı Köyü, Samandağ
24	M. T.	Erkek	1947	Sünni Türk	18 Ağustos 2011	13.30	Antakya
25	M. M.	Erkek	1960	Sünni Türk	21 Ağustos 2011	11.40	Soğukoluk Yaylası, Belen
26	Z. Ö.	Erkek	1924 (resmi)	Antakyalı Alevi	21 Ağustos 2011	16.15	Dörtyol
27	S. B. S.	Erkek	1931	Hıristiyan Ortodoks	22 Ağustos 2011	15.00	Antakya
28	B. Ç.	Erkek	1931	Hıristiyan Ortodoks	24 Ağustos 2011	15.00	Samandağ
29	N. K.	Erkek	1927	Arap Alevi	31 Ağustos 2011	11.40	Aknehir Beldesi, Samandağ
30	S. B.	Erkek	1930	Arap Alevi	9 Ağustos 2012	15.00	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
31	S. D.	Erkek	1939	Arap Alevi	10 Ağustos 2012	9.30	Harbiye, Antakya
32	S. G.	Erkek	1942	Arap Alevi	11 Ağustos 2012	13.45	Gümüşgöze Beldesi, Antakya

EK 2: Sancak/Hatay Meselesinde Önde Gelen Kişiler Hakkında Bilgi (soyadına göre sıralanmıştır)

MEHMET ADALI: Antakya'nın büyük toprak sahibi, varlıklı ailelerinden Adalı Ailesi'nin üyesi olan Mehmet Adalı, Birinci Dünya Savaşı sonunda Antakya'da Arap Hükümeti kurulmasında öncülük eden kişilerden birisidir. Bir süre Suriye'de Tarım ve Ticaret Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Özellikle, İskenderun Sancağı'nda olayların arttığı 1936 sonrasında bölgede yaşayan Türklerin hedef aldığı kişilerden birisi oldu. 21 Aralık 1936'da toplanan Suriye Meclisi'nde en yaşlı üye olması sebebiyle meclisin açılış toplantısının başkanlığını yapmıştır. Buna rağmen, Hatay Devleti'nin kurulması sürecinde Hatay Devleti Meclisi'ne milletvekili olarak girmeyi başardı ve bu meclisin de açılış oturumunda, en yaşlı üye sıfatıyla, ilk oturumu yöneten kişi oldu. Adalı Ailesi, Türkiye'de çok partili yaşama geçişle birlikte siyasette yeniden aktif olmaya başladı ve bu ailenin üyeleri birkaç defa TBMM'ye Hatay milletvekili olarak girdiler. Bkz. "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s. 1; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. cilt - 1950-1980, s. 860, 958, 1051; Shambrook, *a.g.e.*, s. 227; Shields, *a.g.e.*, s. 50.

ZEKİ ARSUZİ: 1900 yılında Lazkiye'de doğan Zeki Arsuzi'nin babası Necip Arsuzi, Osmanlı yönetimine muhalif bir avukattı ve Suriye'nin Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını amaçlayan "Nadül Arap" adlı Arap gizli cemiyetinin üyesiydi. 1904 yılında ailesiyle birlikte Antakya'ya taşınan Zeki Arsuzi, burada okula başladı. 1916'da Antakya'da başlayan olaylar üzerine Necip Arsuzi önce tutuklanıp hapse atıldı, sonra da ailesiyle birlikte Konya'ya

sürgüne yollandı. Daha sonra çıkan af üzerine tekrar Antakya'ya döndüler. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Beyrut'a gidip Fransızcasını geliştiren Zeki Arsuzi, 1920'de Antakya'da bir okula matematik öğretmeni olarak atandı. Bundan sonra Sancak idaresinin çeşitli birimlerinde memur olarak çalıştı ve manda yönetimi tarafından 1927'de burslu olarak Paris'e gönderildi, Sorbonne Üniversitesi'nde 4 yıl felsefe alanında lisans eğitimi aldı. Mezun olduktan sonra Antakya'ya dönerek öğretmenliğe yeniden başladı. Fransız yönetimi karşıtı faaliyetlerinden dolayı 1933'te önce Halep'e, daha sonra da Der el-Zor'a öğretmen olarak tayin edildi ve en sonunda 1934'te öğretmenlikten atıldı. Bunun üzerine Antakya'ya döndü ve Arapları örgütleme faaliyetlerine hız verdi. Haziran 1938'e kadarki süreçte, İskenderun Sancağı'nda Arap milliyetçi hareketine liderlik ettikten sonra bölgeden ailesi ve bazı taraftarlarıyla birlikte ayrıldı. Bundan sonraki süreçte Baas Partisi'nin fikir babası konumuna gelecek olan Arsuzi 1968'de vefat etti. Arsuzi'nin hayatı hakkında bkz. Hiroyuki Aoyama, "Spritual Father of the Ba'th - The Ideological and Political Significance of Zaki al-Arsuzi in Arab Nationalist Movements", *Middle East Studies Series*, No. 49, Mart, 2000, s. 1-35. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi: 15 Mart 2011). Bu konuda ayrıca bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 915-933; Watenpaugh, *a.g.e.*; Shields, *a.g.e.*, s. 89-91; Mertcan, *a.g.e.*, s. 164-169.

SUPHİ BEREKET: 1882 yılında Antakya'da doğan Suphi Bereket, Antakyalı ünlü Bereketzade Rıfat Ağa'nın oğludur. Lübnan ve İstanbul'da öğrenim gören Suphi Bereket, bir dönem Dahiliye Nezareti'nde memur olarak çalıştı. Antakya yöresinde çok geniş arazilere sahip olan Rıfat Ağa vefat edince, Suphi Bereket ailede ön plana çıktı. Kısa sürede siyasete de atıldı ve Antakya'da etkileri giderek artan İttihatçılara karşı, İtilafçıları destekledi. 1918'de Faysalcılarla birlikte hareket edip Antakya'da Arap Hükümeti kurulmasına ön ayak oldu. Fransızlara karşı savaşan çeteleri destekledi, bu konuda Suriye'de mücadele eden kişilerle birlikte hareket etti. 2 Temmuz 1919'da toplanan Suriye Genel Kongresi'ne Antakya temsilcisi olarak katıldı. Suriye'nin tamamen Fransız kontrolü altına girmesinin ardından da Fransızlarla uzlaştı ve Suriye siyasetinde aktif roller üstlendi. Fransızlar tarafından 1922'de "Suriye Federal Konseyi"nin başkanlığına atandı ve bu görevi 1925'e kadar sürdürdükten sonra, Suriye Meclis Başkanlığı görevini üstlendi. 1930'larda Suriye siyasetinde etkisi azalan Suphi Bereket, 1938'de kurulan Hatay Devleti Meclisi'ne milletvekili olarak girdi. Bkz.

Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 908-912; Mehmet Tekin, *Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 128; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 404-407; "Yakın tarihimizden önemli bir ayrıntı", *Antakya*, 25 Ocak 2012, http://www.antakyagazetesi.com/haber-Yakin-tarihimizden-onemli-bir-ayrinti-2501/ (Erişim tarihi: 26 Eylül2012). Suphi Bereket'in Suriye siyasetindeki rolü konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Ithaca Press, Lübnan, 1998, s. 71, 85-92, 99 vd.

MARUF CİLLİ: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Süveydiye'de büyük bir nüfuza sahip olan Şeyh Maruf Cilli, Osmanlı Hükümeti tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru sahili korumakla görevlendirildi ve bunun için kendisine hükümetten silah verildi. İskenderun Sancağı döneminde de nüfuzlu konumunu sürdüren Şeyh Maruf, Türkiye'ye katılım sürecinde Arap Alevilerin bir kısmının kendilerini "Türk Cemaati"ne yazdırmalarını sağlayarak, Türkiye'nin tezlerine önemli katkı sağlamıştır. "Eti Türkü" tezinin Arap Aleviler arasında taraftar bulmasında büyük rol oynayan Şeyh Maruf'un oğullarından birisi olan Zeynel Abidin Cilli, Hatay Devleti Meclisi'ne milletvekili olarak seçilmiştir. Cilli ailesinin siyasetteki aktif konumu Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından da devam etmiş, Şeyh Maruf'un oğulları İzzettin Cilli, Zeynel Abidin Cilli ve Abdullah Cilli uzun yıllar boyunca Samandağ Belediye Başkanlığı'nı yürüttüler. Bunun dışında, TBMM'de de uzun yıllar boyunca yer almayı başardılar. Abdullah Cilli, 7 Dönem boyunca (8. Dönem ile 15. Dönem arasında yalnızca 11. Dönem'de TBMM'ye girmedi) Hatay Milletvekilliği yaptı. Abdullah Cilli'nin TBMM'ye girmediği 11. Dönem'de de, Şeyh Maruf'un bir diğer oğlu, İzzettin Cilli Hatay Milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. Bkz. Mertcan, *a.g.e.*, s. 243-254; Konuralp, *a.g.e.*, s. 76; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 918; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 470; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. cilt - 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 564, 637, 718, 796, 860, 924, 988; *Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı*, Ekim 2011, http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

SELİM ÇELENK: Resmi kayıtlara göre 1902'de (gerçek doğum tarihinin 1896 veya 1897 olması muhtemel) Antakya'da doğan Selim Çelenk, Şükrü Balcı'nın çıkarmakta olduğu *Yenigün* gazetesinde çalışmaya başladı. Sonraki süreçte bazen bu gazetenin imtiyaz sahipliğini, bazen de yazı işleri müdürlüğü üstlendi. Bir dönem Halep'te yayınlanan *Vahdet* gazetesinde çalıştı ve 1938 yılında Fransızların *Yenigün*'ü kapatmaları üzerine arkadaşlarıyla birlikte *Atayolu* gazetesini çıkardı. Daha sonra bu gazetenin sahibi oldu ve burada yazılarına devam etti. 1946 yılında Antakya Belediye Başkanı olan Çelenk, 1950'ye kadar bu görevini sürdürdü. Hatay'daki CHP teşkilatında aktif görevler üstlendi. 1973 yılında vefat etti. Çelenk'in özgeçmişi ile ilgili daha fazla bilgi, kitabının internet ortamında yayınlanan versiyonunda bulunabilir. Bkz. Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, http://selimcelenk.blogspot.com/2008/10/zgemi_11.html (Erişim tarihi: 30 Eylül 2012).

İBRAHİM HENANO: İstanbul'da öğrenim gören İbrahim Henano, 1918'de Antakya'da, Arap Hükümeti kurulmasında en aktif rol oynayan kişidir. Bölgede Fransızlara karşı verilen mücadelede Faysal'a bağlı olarak uğraş verdi, Faysal kuvvetlerinin yenilmesinin ardından da savaşımını devam ettirdi. Bu dönemde Maraş'taki 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Paşa ile işbirliği yapmaya başladı ve Anadolu'dan kendisine yardım yapıldı. Kuzey Suriye'de Fransızlara karşı büyük mücadele veren Henano, hareketinin başarısız olmasının ardından 1921'de Filistin'e kaçtı. Yakalanıp Fransızlar tarafından idam cezasına çarptırılan Henano, Ankara Hükümeti'nin girişimleri sonucu affedilip serbest bırakıldı. Henano ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 929, 1012-1071; Sökmen, *a.g.e.*, s. 41, 57; Konuralp, *a.g.e.*; Akyol, *a.g.e.*, s. 67-68; Fieldhouse, *a.g.e.*, s. 283; Umar, *a.g.e.*, s. 472-475. 21 Kasım 1935'te, 66 yaşındayken Halep'te ölen Henano için görkemli bir cenaze töreni düzenlendi ve Suriye genelinde çarşılar üç gün boyunca kapalı kaldı. Bkz. Shambrook, *a.g.e.*, s. 185. Suriye dışındaki Arap dünyasında da Henano'nun ölümü üzüntüyle karşılanmıştır. Bkz. "Henanonun ölümü etrafında", *Yenigün*, 26 Kasım 1935, s. 1.

ABDURRAHMAN MELEK: 1896 yılında Antakya'da doğan Abdurrahman Melek, Şam'da başladığı tıp eğitimini İstanbul'da tamamladı. Manda döneminde Antakya-İskenderun ile ilgili kurulan teşkilatlarda etkin roller üstlendi. Haziran 1938'de Sancak Valiliği görevini üstlendi, Hatay Devleti kurulunca da Başbakan olarak görev yaptı. Hatay Devleti Başbakanlık görevi devam ederken 6. Dö-

nem'de Gaziantep milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 7. ve 8. Dönemlerde de Gaziantep milletvekilliğini üstlendi, 9. Dönemde ise Hatay milletvekili olarak meclise girdi. 1978 yılında vefat etti. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 326, 339, 468; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. cilt - 1950-1980, s. 564; Melek, *a.g.e.*; Tekin, *Hatay*, s. 381.

HAMDİ SELÇUK: 1906 yılında İskenderun'da doğan Hamdi Selçuk, 1921'e kadar orada yaşadı. Daha sonra ailesiyle birlikte Adana'ya göç etti. 1928'de Hukuk Mektebi'nden mezun olan Selçuk, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde savcılık görevlerini yaptıktan sonra 1934 yılında Temyiz Mahkemesi Başsavcı Yardımcılığı'na getirildi. 1937 yılı sonunda, Türkiye Hükümeti tarafından, Hatay doğumlu diğer memurlarla birlikte "Hatay" davasında görev almak üzere İskenderun Sancağı'na gönderildi. Hatay Halk Partisi İdare Heyeti üyeliği ve İskenderun'daki parti teşkilatı başkanlığı, daha sonra da CHP İskenderun teşkilatı başkanlığı ve İskenderun Halkevi Başkanlığı görevlerini üstlenen Selçuk, İskenderun Kazası'ndan HMM'ye seçildi. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından 6. Dönem (Ara Seçim) ve 7. Dönem Hatay Milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı Selçuk, 1980'de vefat etmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 328, 396; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s. 231-260.

TAYFUR SÖKMEN: 1891 doğumlu olan Tayfur Sökmen, Reyhanlı Aşireti'ne mensuptur. 1921 Ankara Anlaşması öncesinde Antakya yöresinde Fransızlara karşı verilen mücadelede Kuvayı Milliye Komutanlığı yaptı. Antakya ve çevresinin kurtuluşunu amaçlayan teşkilatlarda yöneticilik görevlerini üstlendi ve 1935'te bağımsız Antalya milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Bu görevi devam ederken, 1938'de kurulan Hatay Devleti'nde cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi, 6, 7 ve 8. Dönemlerde de Antalya milletvekilliğini sürdürdü, 9. Dönemde ise Hatay milletvekili olarak meclise girdi. 1980 yılında vefat eden Tayfur Sökmen'in adı, Hatay'da üniversite kampüsü dahil çeşitli yerlere verilmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 242, 309, 377, 451; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. cilt - 1950-1980, s. 564; Sökmen, *a.g.e.*

ABDÜLGANİ TÜRKMEN: 1882 yılında Antakya'da doğan Abdülgani Türkmen, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Halep mebusu olarak yer alan, Antakya Belediye Başkanlığı ve İttihat ve Terakki Partisi'nin Antakya Şube Başkanlığı'nı yapan Türkmenzade Ahmet Ağa'nın kardeşidir. Abdülgani Türkmen, Halep Meclis-i Umumi Üyeliği, İttihat ve Terakki Fırkası Antakya Şubesi İdare Heyeti Üyeliği, Hatay

Halk Partisi Başkanlığı görevlerini üstlenmiş ve Hatay Devleti'nin kurulmasının ardından da Hatay Devleti Meclis Başkanlığı'nı yapmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından 6. (Ara Seçimle), 7. ve 8. Dönemlerde TBMM'de Hatay Milletvekili olarak yer aldı ve 1958'de vefat etti. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. cilt - 1920-1950, s. 328, 396, 471; Mehmet Tekin ve M. Mehtap Tekin, *Hatay Devleti Millet Meclisi Reisi Abdülgani Türkmen*, Color Ofset, Antakya, 2011.

KAYNAKÇA

Belgeler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Hatay Devleti Resmi Gazetesi

Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları, haz. Mehmet Tekin, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920), yay. haz. Ali Sinan Bilgili, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut ve Naim Ürkmez, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

TBMM Albümü (1920-2010), 1. cilt - 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

TBMM Albümü (1920-2010), 2. cilt - 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Anılar

Ardıç, Nureddin, *Antakya-İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Esasları*, İstanbul, 1937.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2008.

Bilgili, Mesud Fani, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, İktisat Basımevi, Antakya, 1939.

Çelenk, Selim, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, yay. haz. Günay Çelenk, Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Antakya, 1997.

Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, cilt 1, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Fani, Ali İlmi, *Bir 150'liğin Mektupları: Ali İlmi Fani'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*, haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci, Kitabevi, İstanbul, 1998.

Konuralp, Nuri Aydın, *Hatay Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi Tarihi*, yay. haz. Abdurrahman Konuralp, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun, 1970.

Melek, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

Selçuk, Hamdi, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri*, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1972.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Gazete ve Dergiler

Açık Söz

Akşam

Aktif Haber

Antakya

Ayın Tarihi

Bizim Gazete

Cumhuriyet

Güneyde Kültür

Hatay

Hatay Gündem

Hatay Güney Rüzgarı

Hatay Press

Karagöz

Radikal

Son Posta

Tan

Taraf

Ulus

Vakit

Yenigün

Yeni Mecmua

Yeni Sabah

Yayınlanmamış Tezler

Altuğ, Seda, "Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002.

Canbolat, Atilla, "Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin iskânı (18. ve 19. Yüzyıllar)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2006.

Ceylan, Pınar, "Türk Basınında Hatay Devleti'nin Kurulması Meselesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010.

Doğan, Meltem, "II. Abdülhamid Dönemi Arap Milliyetçiliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006.

Duman, Çiğdem, "Hatay Millet Meclisi (2 Eylül 1938-29 Haziran 1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2008.

Kılınçkaya, Mehmet Derviş, "Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele'de Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992.

Kıymat, Zeynep, "Hatay'ın Anavatana Katılmasından Sonra İskenderun İlçesinde Eğitim Alanında Gelişmeler (1939-2000)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007.

Koraş, Fatih "Suriye'de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi, 1860-2000", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009.

Matkap, Sıtkıye, "Reconsidering the Annexation of the Sanjak of the Alexandretta through Local Narratives", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2009.

Payaslı, Volkan, "Atatürk Dönemi Eğitim-Kültür Politikalarının Hatay'a Yansımaları (1921-1938)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.

Savcı, Nergis, "Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Tüzün, Süleyman, "İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1989.

Yavuz, Resul, "Hatay Sorunu ve Basın", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004.

Makale ve Kitaplar

Açıkel, Fethi, "Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 117-139.

Ada, Serhan, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Adadağ, Özgür, "Haritanın Gör(me) Dediği", *Tarabya Çalışmaları: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü 20. Yıl Armağan Kitabı*, ed. Ali Vahit Turhan vd., Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7-30.

Akbulut, Uğur, "Osmanlı Arşive Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 111-126.

Aksoy, Erdal, "Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 199-212.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, 11. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

—, "Conversion of a 'Country' into a 'Fatherland': The Case of Turkification Examined, 1923-1934", *Nationalism in the Troubled Triangle: Cyprus, Greece and Turkey*, der. Ayhan Aktar, Niyazi Kızılyürek ve Umut Özkırımlı, Palgrave Macmillan, Londra, 2010, s. 21-35.

Akyol, Esra Demirci, *Sınırdaki Kimlikler: Türkiye'ye İlhak Sürecinde Hatay*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Alkan, Necmettin, "Alman Kaynaklarına göre Osmanlı Nusayrileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 135-148.

Altuğ, Seda, "Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939)", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 39, Ekim, 2008, s. 71-94.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 5. basım, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

Andrews, Peter Alford, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.

Antonius, George, "Syria and the French Mandate", *International Affairs*, Cilt 13, No. 4, Temmuz-Ağustos 1934, s. 523-539.

Aoyama, Hiroyuki, "Spritual Father of the Ba'th - The Ideological and Political Significance of Zaki al-Arsuzi in Arab Nationalist Movements", *Middle East Studies Series*, No. 49, Mart, 2000, s. 1-35. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi: 15 Mart 2011).

Arai, Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 3. baskı, çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Ardıç, Nureddin, *Antakya-İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları*, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937.

Arıkan, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, cilt 6, sayı 23, Mayıs 1999, s. 261-281.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt I: 1914-1980)*, 10. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

—, "Tarihi Perspektif içinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası - Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 61-70.

Arslan, Ali, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı" *Güneyde Kültür*, Yıl 7, Sayı 75, Mayıs 1995, s. 15-23.

Aswad, Barbara C., "Visiting Patterns among Women of the Elite in a small Turkish City", *Anthropological Quarterly*, Cilt 47, No. 1, Ocak 1974, s. 9-27.

Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Bali, Rıfat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 7. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

—, *Gayrimüslim Mehmetçikler: Hatıralar - Tanıklıklar*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Batuman, Bülent, "The shape of the nation: Visual production of nationalism through maps in Turkey", *Political Geography*, Cilt 29, Sayı 4, Mayıs 2010, s. 220-234.

Beşe, Ahmet, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 159-182.

Biggs, Michael, "Putting the State on the Map: Cartography, Territory, and European State Formation", *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 41, No. 2, Nisan 1999, s. 374-405.

Bilgili, Ali Sinan, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 49-78.

Bottomore, T.B., *Elites and Society*, Penguin Books, Middlesex, 1974.

Büyükaşık, Aziz, "Kayıp Bir Dönemin Hikâyesi", *Yakto*, Yıl 1, Sayı 3, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s. 12-14.

—, "Safta Sıra (Okulum)", *Yakto*, Yıl 3, Sayı 9, Mart-Nisan-Mayıs 2007, s. 4-9.

—, "Neden Nusayri?" *Yakto*, Yıl 4, Sayı 12, Mayıs-Haziran-Temmuz 2008, s. 25-27.

—, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", *Yakto*, Yıl 5, Sayı 14, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, s. 19-25.

—, "Hatay'ın O Yılları (Fransa ve Doğu Sorunu)", *Yakto*, Yıl 6, Sayı 15, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s. 27-28.

—, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s. 37-39.

—, "Yakto'da iz Bırakanlar: Mühr'ü Şeyh İsmail", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s. 35.

—, "Yakto'da iz Bırakanlar: Nebi İdris", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s. 28-29.

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

Copeaux, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

—, "Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler", çev. Görkem Doğan, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 44-52.

Çağaptay, Soner, "Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 8, No. 2, Yaz, 2002, s. 67-82.

—, "Citizenship policies in interwar Turkey", *Nations and Nationalism*, Cilt 9, No. 4, Ekim 2003, s. 601-619.

—, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk*, Routledge, Londra, 2006.

—, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 245-262.

Çirkin, Hüseyin, *Amik Ovasında Aşiretler*, Doğuş Ofset, Matbaacılık, Antakya, 2011.

Demir, Yaşar, "Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)", *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 47-72.

Demir, Yaşar ve Kenan Şen, "Doğuş Dönemi itibariyle Türk-Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya", *Akademik Ortadoğu*, cilt 5, sayı 2, 2011, s. 109-126.

Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Devlin, John F., "The Baath Party: Rise and Metamorphosis", *The American Historical Review*, Cilt 96, No. 5, Aralık 1991, s. 1396-1407.

Doğruel, Fulya, *"İnsaniyetleri Benzer..." Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*, 2.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Doğruel, Fulya ve Johan Leman, "'Conduct' and 'Counter-conduct' on the Southern Border of Turkey: Multicultural Antakya", *Middle Eastern Studies*, Cilt 45, No. 4, Temmuz 2009, s. 593-610.

Duran, Yusuf, *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010.

Durgun, Sezgi, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Edgar, Bill, "Founding Churches in Ottoman Empire Territory: RP Foreign Missions, 1856-1974", *Broomall Reformed Presbyterian Church*, 13 Haziran, 1998, s. 1-27.

Er, Abdullah, "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 149-158.

Eriksen, Thomas Hylland, "Formal and informal nationalism", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 16, No. 1, Ocak 1993, s. 1-25.

Ersanlı, Büşra, "Bir Aidiyet Fermam: "Türk Tarih Tezi"", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 800-810.

Et-Tavil, Muhammed Emin Galip, *Arap Alevileri Tarihi*, çev. İsmail Özdemir, Karahan Kitapevi, Adana, 2010.

Fieldhouse, D. K., *Western Imperialism in the Middle East, 1914-1958*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

Firro, Kais, "Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 209-217.

Flick, Uwe, *An Introduction to Qualitative Research*, Sage Publications, Londra, 1999.

Gellner, Ernest, "Introduction", *Notions of Nationalism*, ed. Sukumar Periwal, Central European University Press, Budapest, 1995, s. 1-7.

—, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 2. basım, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, İstanbul, 2008.

Gençosman, Zeki Kemal, "Tarihimize Bir Altın Yaprak Daha: Hatay Ana Vatana Kavuştu!", *Yeni Mecmua*, 7 Temmuz 1939, Sene 1, No. 10, s. 6-7.

Göçek, Fatma Müge, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 63-76.

Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Gönlübol, Mehmet vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, 9. baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Guibernau, Montserrat, *The Identity of Nations*, Polity Press, Londra, 2007.

Güçlü, Yücel, *The Question of the Sanjak of Alexandretta: A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Hale, William, *Türk Dış Politikası, 1774-2000*, çev. Petek Demir, Mozaik, İstanbul, 2003.

Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 2. basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, 2. baskı, 39'uncu Mekanize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu Yayınları, İskenderun, 2010.

Hatipoğlu, Süleyman, "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 41-67.

Haymes, Thomas, "What is nationalism really? Understanding the limitations of rigid theories in dealing with the problems of nationalism and ethnonationalism", *Nations and Nationalism*, Cilt 3, No. 4, 1997, s. 541-557.

Hitti, Philip K., *Syria: A Short History*, The MacMillan Company, New York, 1959.

Hobsbawm, Eric J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, 3. basım, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

—, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, der. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 1-18.

—, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", *Geleneğin İcadı*, der. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 305-356.

Hourani, Albert, *The Emergence of the Modern Middle East*, University of California Press, Berkeley, 1981.

—, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, 9. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Hroch, Miroslav, *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Hutchinson, John ve Anthony D. Smith, "Introduction", *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford, 1994, s. 3-13.

İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 4. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

İnan, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

İskenderon-Antakya Meselesi 1, Ankara, 1936.

Jongerden, Joost, "Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey", *European Journal of Turkish Studies* [Online], No. 10, 2009.

Kabadayı, Müslüm, "Yer Adlarının Değiştirilmesi ve Hatay Örneği", *1. Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, 17-19 Mayıs 2013.

Kadıoğlu, Ayşe, "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları," *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, der. Artun Ünsal, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 201-211.

—, "Denationalization of Citizenship? The Turkish Experience", *Citizenship Studies*, Cilt 11, No. 3, Temmuz 2007, s. 283-299.

Kaegi, Walter E., *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Kaiser, Robert J., "Homeland making and the territorialization of national identity", *Ethnonationalism in the Comtemporary World: Walker Connor and the Study of Natinalism*, ed. Daniele Conversi, Routledge, Londra, 2004, s. 229-247.

Kara, Adem, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri: Antakya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Karpat, Kemal H., "Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 9, No. 3, Ekim 1978, s. 237-274.

—, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

Kasaba, Reşat, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 199-213.

—, "Antakya between Empire and Nation", *Spatial Conceptions of the Nation: Mondernizing Geographies in Greece and Turkey*, ed. P. Nikiforos Diamandouros, Thalia Dragonas ve Çağlar Keyder, I.B. Tauris Publishers, Londra, 2010, s. 193-203.

Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918)*, 2. basım, çev. Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Khansa, Wafiq, "Zaki al-Arsuzi between the Philosophy of the Arab Tongue and the Philosophy of Arab Nationalism", *Middle East Studies Series*, No. 49, Mart 2000, s. 37-90. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi, 15 Mart 2011)

Khadduri, Majid, "Alexandretta Dispute", *The American Journal of International Law*, Cilt 39, No. 3, Temmuz 1945, s. 406-425.

Khoury, Philip S., "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13, No. 4, Kasım 1981, s. 441-469.

—, "The Tribal Shaykh, French Tribal Policy, and the Nationalist Movement in Syria between two World Wars", *Middle Eastern Studies*, Cilt 18, No. 2, Nisan, 1982, s. 180-193.

—, *Urban notables and Arab nationalism: The politics of Damascus 1860-1920*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

—, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, I. B. Tauris, Londra, 1987.

—, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", *The American Historical Review*, Cilt 96, No. 5, Aralık 1991, s. 1374-1395.

Kırk Asırlık Türk Yurdu Esir Kalamaz: Hatay'ın Kurtuluşu, Halkevleri, Ankara, 1939.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Kosonen, Katariina, "Maps, newspapers and nationalism: The Finnish historical experience", *GeoJournal*, Cilt 48, Sayı 2, Haziran 1999, s. 91-100.

—, "Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942", *National Identities*, Cilt 10, No.1, Mart 2008, s. 21-47.

Krishna, Sankaran, "Cartographic Anxiety: Mapping the Body Politic in India", *Alternatives*, Cilt 19, No. 4, Güz 1994, s. 507-521.

Kunt, Bekir Sıtkı, "Hatay Devlet Reisi ile Bir Saat", *Yeni Mecmua*, 2 Haziran 1939, Sene 1, No. 5, s. 15-17, 33.

—, "Hatay'da Kahraman Askerlerimiz", *Yeni Mecmua*, 21 Haziran 1939, Sene 1, No. 8, s. 8-9.

Kushner, David, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, Frank Cass, Londra, 1977.

Lecours, Andre, "Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 6, No. 1, Bahar 2000, s. 103-124.

Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, 3. baskı, Oxford University Press, New York, 2002.

McGarry, John, "Explaining ethnonationalism: The Flaws in Western Thinking", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt 1, No. 4, Kış 1995, s. 121-142.

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, 41. basım, yay. haz. Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Mertcan, Hakan, *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler (Tarih Kimlik Siyaset)*, Karahan Kitabevi, Adana, 2013.

Muradoğlu, Abdullah, "Atatürk'ten Arapça Radyo Gazetesi", *Türkiye ve Dünyada Yarın*, http://yarinlist.tripod.com/mayis/34.htm (Erişim tarihi: 26 Mart 2012).

Mursaloğlu, Mehmet, *10 Ay, 16 Gün, 8 Saat: Hatay Devleti*, 2. baskı, Antakya Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Antakya, 2010.

Nur, Güney, "Milli Mücadele'de Güney Cephesi ve Suriye ile İlişkiler", *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Mehmet Tekin, Kültür Basımevi, Antakya, 2004, s. 227-239.

—, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı*, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği, Antakya, 2008.

Okutan, M. Çağatay, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, 2. basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Ortaylı, İlber, "Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 35-46.

Öcal, Hulki, *Hatay Savaşı*, Desen Matbaası, Ankara, 1953.

Öktem, Kerem, "Creating the Turk's Homeland: Modernization, Nationalism and Geography in Southeast Turkey in the late 19th and 20th Centuries", *The City: Urban Culture, Architecture and Society*, Socrates Kokkalis Graduate Workshop, 2003, s. 1-20.

—, "The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey", *European Journal of Turkish Studies*, [Online], No. 7, 2008.

Özbay, Ender, "Ege'den Yöremize Derinlemesine Bir Bakış", *Yakto*, Yıl 7, Sayı 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s. 17-23.

Özdoğan, Günay Göksu, *"Turan"dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, 3. basım, çev. İsmail Kaplan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

—, "Dünyada ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 388-405.

Özkırımlı, Umut, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Palgrave, New York, 2000.

—, "Türkiye'de Gayriresmi ve Popüler Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 706-717.

Özkırımlı, Umut ve Sypros A. Sofos, *Tormented By History: Nationalism in Greece and Turkey*, Hurst & Company, Londra, 2008.

Palabıyık, M. Hanefi, "Dini İnançlar ve Özellikleri Bakımından Nusayrilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 19-48.

Payaslı, Volkan, "Halkevlerinin Hatay'daki Faaliyetleri ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, Cilt 3, No. 1, 2011, s. 217-235.

—, "Fransız Mandası ve Hatay'ın/Sancak'ın Türkiye'ye İltihak Sürecine Kadar Olan Döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu Uygulamaları (1924-1939)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, sayı 22, Yaz 2012, s. 346-366.

Peckham, Robert Shannan, "Map mania: nationalism and the politics of place in Greece, 1870-1922", *Political Geography*, Cilt 19, Sayı 1, Ocak 2000, s. 77-95.

Pehlivanlı, Hamit, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 40, Mart 1998, s. 159-205.

—, "Eski Çağdan Günümüze Antakya ve İskenderun Bölgesinin Jeopolitik Önemi", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 69-96.

Pehlivanlı, Hamit, Yusuf Sarınay, Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1938)*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

Pipes, Daniel, *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York, 1990.

Provence, Michael, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin, 2005.

Rabinovich, Itamar, "The Compact Minorities and the Syrian State, 1918-45", *Journal of Contemporary History*, Cilt 14, No. 4, Ekim 1979, s. 693-712.

Rogan, Eugene, *The Arabs: A History*, Basic Books, New York, 2009.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 4. basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

—, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 5. basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Sanjian, Avedis K., "The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1956)", *Middle East Journal*, Cilt 10, No. 4, Güz 1956, s. 379-394.

—, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.

Saraç, Serdar Yılmaz, *Hatay Tarihi Üzerine Makaleler*, Yiğitoğlu Ofset-Dijital Matbaası, Kahramanmaraş, 2008.

Sarı, Zafer, "Ayşe Fitnat ve Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi", *Güneyde Kültür*, Yıl 2, Sayı 17, Temmuz 1990, s. 28-29.

Sarınay, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, sayı 34, Mart 1996, s. 3-65.

—, "Atatürk'ün Hatay Politikası - II (1938-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, sayı 35, Temmuz 1996, s. 407-454.

—, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 23-39.

Satloff, Robert B., "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta, 1920-1936", *Middle Eastern Studies*, Cilt 22, No. 2, Nisan 1986, s. 147-180.

Shambrook, Peter A., *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Ithaca Press, Lebanon, 1998.

Shaw, Stanford J., "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 9, No. 3, Ekim 1978, s. 325-338.

Shields, Sarah D., *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*, Oxford University Press, Oxford, 2011.

Sılay, Mehmet, *Seyyah-ı Beyaban Mehmet Akif: Mehmet Akif'in Seyahatları*, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009.

Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, 5. baskı, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Sofuoğlu, Adnan ve Adil Dağıstan, *İşgalden Katılıma Hatay*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

—, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Stokes, Martin, "Imagining 'the South': hybridity, heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian border", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 263-288.

Süleyman el-İsa (Taş)'ya Saygı, yay. haz. Mehmet Karasu ve Esra Ünal, çev.Süha Kıyak, Asıf Bellur, Abdulbasit Yavuz, Ürün Yayınları, Ankara, 2010.

Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Talhamy, Yvette, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)", *Middle Eastern Studies*, Cilt 44, No. 6, Kasım 2008, s. 895-908.

—, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Cilt 47, No. 2, Mart 2011, s. 215-236.

Tankut, Hasan Reşit, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ulus Basımevi, Ankara, 1938.

"Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih", *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 225-267.

Taşkın, Yüksel, *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Tekin, Mehmet, *Hatay Basın Tarihi*, Kültür Basımevi, Antakya, 1985.

—, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, Kültür Basımevi, Antakya, 1988.

—, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - I: Selamet-i Belde, Elektrik Şirketi, Hilal-ı Ahmer", *Güneyde Kültür*, Yıl 1, Sayı 5, Temmuz 1989, s. 2-5.

—, "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti veya Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti", *Güneyde Kültür*, Yıl 1, Sayı 6, Ağustos 1989, s. 3-6.

—, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - 3: Gençspor Kulübü", *Güneyde Kültür*, Yıl 2, Sayı 16, Haziran 1990, s. 15-21.

—, "Hatay Basın Tarihinden Bir Yaprak", *Güneyde Kültür*, Yıl 4, Sayı 42, Ağustos 1992, s. 2-5.

—, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey*, Kültür Ofset Basımevi, Antakya, 1993.

—, "Devlet Kuran Cemiyet: Antakya İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Yahut "Hatay Erkinlik Cemiyeti"", *Güneyde Kültür*, Yıl 6, Sayı 67, Eylül 1994, s. 2-11.

—, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri - 6: İskenderun Sancağı'nda Siyasi Kuruluşlar ve Türkler Dışındaki Cemaatlerin Kurduğu Cemiyetler", *Güneyde Kültür*, Yıl 6, Sayı 70, Aralık 1994, s. 5-9

—, "Hatay Basın Tarihinin Altın Sayfalarından Biri: Yeni Mecmua", *Güneyde Kültür*, Yıl 10, Sayı 111, Mayıs 1998, s. 1-28.

—, "Osmanlı Devleti'nde Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Doğuşu ve I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Faaliyet Gösteren Arap Cemiyetleri", *Güneyde Kültür*, Yıl 10, Sayı 115-116, Eylül-Ekim 1998, s. 1-15.

—, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

—, *Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

—, "Ankara İtilafnamesi'nin 90. Yılını Hatırlama: 20 Ekim 1921-20.10.2011", *Güneyde Kültür*, Cilt 20, Sayı 182, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s. 12-13.

Tekin, Mehmet ve M. Mehtap Tekin, *Hatay Devleti Millet Meclisi Reisi Abdülgani Türkmen*, Color Ofset, Antakya, 2011.

Tozlu, Selahattin, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrile-

ri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 79-110.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918, Genişletilmiş Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Tunçay, Mete, "Hatay Sorunu ve TBMM", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, Ankara, 1976, s. 249-282.

Tunçel, Harun, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, sayı 2, 2000, s. 23-34.

Tünay, Bekir, "Atatürk ve Hatay", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Mart 1986, s. 449-461.

Türkmen, A. Faik, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937.

—, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, Reklam Basımevi, İstanbul, 1937.

—, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, Tan Matbaası, İstanbul, 1939.

Uluçay, Ömer, *Nusayrilik: Beyanname*, Gözde Yayınevi, Adana, 2011.

Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

Ünüvar, Kerem, "Ziya Gökalp", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, cilt 4, 4. basım, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 28-35.

Ürkmez, Naim ve Aydın Efe, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s. 127-134.

Üstel, Füsun, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 4. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

—, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, 3. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Watenpaugh, Keith D., ""Creating Phantoms": Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 28, No. 3, Ağustos 1996, s. 363-389.

Werfel, Franz, *Musa Dağ'da Kırk Gün*, 2. baskı, çev. Saliha Nazlı Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.

Wilson, Thomas M. ve Hastings Donnan, "Nation, state and identity at international borders", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 1-30.

Wright, Quincy, "The Bombardment of Damascus", *The American Journal of International Law*, Cilt 20, No. 2, Nisan 1926, s. 263-280.

Yavuz, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 209-246.

Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 6. baskı, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Yıldırım, Hüsamettin, "Vahdet Gazetesi'nin Harf İnkılabını Hatay Türkleri'ne Yansıtması", Misak-ı Milli'nin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli, yay. hzl. N. Birgül Gündüz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 57-76.

Yıldız, Ahmet, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene": Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, 3. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Yorulmaz, Şerife, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Atatürk Yolu Dergisi*, cilt 6, sayı 21, Mayıs 1998, s. 231-259.

Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl - Dünü, Bugünü, Yarını, 5. cilt, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

Yümlü, Murat, "Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme", *History Studies*, Cilt 2, No. 3, 2010, s. 333-347.

Zürcher, Erik J., *Turkey: A Modern History*, 3. basım, I. B. Tauris, Londra, 2007.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı, "Reyhanlı saldırısı davası Ankara'da görülecek", 23 Kasım 2014, http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/424818--reyhanli-saldirisi-davasi-ankarada-gorulecek (Erişim Tarihi 26 Kasım 2014).

Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı, http://gazeteler.ankara.edu.tr/ (Erişim Tarihi Ocak 2011-Haziran 2012).

Antakya Medeniyetleri Korosu http://www.medeniyetlerkorosu.com (Erişim Tarihi 24 Ekim 2014).

Emin, Muhammet, "Kırıkhan'daki Çaykaralıların Hikâyesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Çaykara İlçe Müftülüğü*, 29 Mart 2012, http://caykaramuftulugu.gov.tr/kirikhandaki-caykaralilarin-hikayesi (Erişim Tarihi 2 Kasım 2014).

Haberler.com, http://secim.haberler.com (Erişim Tarihi 3 Kasım 2014).

Nişanyan, Sevan, *Index-Anatolicus: Türkiye yerleşim birimleri envanteri*, http://www.nisanyanmap.com (Erişim Tarihi 25 Eylül 2013).

Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı, Ekim 2011 http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf (Erişim Tarihi 25 Kasım 2013).

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim Tarihi 9 Nisan 2012)

DİZİN

Açıkalın, Cevat 95, 274, 275, 279, 280, 287, 300, 317n, 325n, 342, 343, 352
ad değişikliği 306, 307
Adalet Partisi (ayrıca bkz. AP) 396, 397, 425
Adalı, Mehmet 106, 203, 206-208, 252, 253, 280, 283, 287, 392, 433
Akdur, Faik Zihni 244, 314, 315
al-Uruba 180, 181, 212-214, 246, 251, 267, 269
anadil 175, 299, 371, 372, 375, 377, 380n, 388, 408, 409, 411, 412, 414n
anavatan 19, 23n, 44n, 97n, 139n, 148, 149, 153n, 154, 233, 302, 303n, 304n, 322, 324n, 330-332, 341n, 342, 361n, 375, 401
Ankara Anlaşması 37, 69, 76-78, 84, 100, 117, 121, 134, 136, 144, 146, 147, 149, 151, 152, 155, 157, 183, 187, 188, 437
Antakya Lisesi 132, 135, 136, 138n, 152, 162n, 166, 193n, 204, 322, 323, 324
Arap Alevi 28, 38, 40, 42n, 44, 49, 50-58, 71, 90n, 104, 105, 114-117, 119, 120, 124, 125n, 127, 129, 130, 136-141, 159, 177, 180, 184, 193-195, 199, 202, 203, 205, 206, 212, 214, 215, 222, 228-239, 243, 249n, 250, 251, 254, 257n, 259, 262, 263, 266, 268-270, 273, 288, 301, 311, 333, 335, 337-340, 355, 357, 364, 367, 368, 378-380, 382-384, 385n, 397, 403, 404, 409, 410, 415, 420, 421, 423, 424, 427, 431, 432, 435
Arap ulusçuluğu 28, 168, 172-177, 179, 212, 250, 404
Arapça 28, 29, 53, 69, 74, 88, 110, 120, 123, 132-136, 173, 175, 180, 195, 199, 212, 217, 220, 221, 230, 231, 242, 246, 249, 261, 289, 295, 308, 322, 323, 336, 356, 357, 371, 372, 375, 376-378, 380, 384, 388, 389n, 405, 408-411, 417
Arapçılık Kulübü 179-181, 212, 241
Aras, Tevfik Rüştü 78, 82, 85, 86, 87n, 91, 155, 199, 222, 266, 301
Arsuzi, Zeki 177-181, 206, 210-214, 217, 241, 244, 267, 269n, 270, 274n, 368, 404, 433, 434
Asım Bey 57, 107, 108, 110, 111, 116n
asimilasyon 34, 36, 39, 40, 132, 339, 346, 356, 383, 408-410
askerlik 133n, 134n, 167, 242, 331, 348, 378, 379, 386, 408
Ataşi, Haşim 186, 188, 206
Atayolu 26, 29, 245, 246, 436
ayrı bir varlık 40, 88, 219, 222, 251, 284, 285, 289n, 292, 340, 402, 405

Balcı, Şükrü 158, 160, 161, 170n, 204, 243, 436
Bayar, Celal 237, 317
bayrak 67, 91, 110, 191, 200, 217, 274, 292, 293, 313, 343n, 360, 362, 405, 407
Bazantay, Pierre 127, 135, 138, 159n, 193n, 249n, 324
Bekir Sami 74, 75, 147
Bereket, Suphi 102, 106, 108, 109, 111, 120n, 126n, 149, 233, 252, 253, 280n, 283, 290, 392, 434, 435
Bereketzade Rıfat Ağa 102, 103, 434
Birinci Derece Seçim 258, 277, 278, 281
Birinci Derece Seçmen 272, 277

Birinci Dünya Savaşı 19, 21, 39, 41-43, 58, 60, 61, 63, 65, 67, 99, 100, 103-105, 115, 116n, 118, 131, 134, 136, 144, 173-175, 386, 433-435
Blum, Leon 186
Boykot 37, 130, 202-204, 206, 224-226, 401
Briand, Aristide 74
Büst 313, 345, 382, 400
Büyük Millet Meclisi (ayrıca bkz. BMM) 26, 69, 74, 75, 83, 96, 126n, 138n, 145n, 147-149, 155, 197-199, 204, 222,229, 235,266, 284, 287, 290, 293, 297n, 301-303, 329, 341, 347, 348, 352, 353, 361, 374, 390, 395, 396, 402, 433, 435, 437, 438

Cemal Paşa 174
Cilli, Abdullah 337, 435
Cilli, Maruf 58, 126, 235, 243, 333n, 337, 435
Cilli, Zeynel Abidin 283, 333, 337, 435
coğrafya 30, 132, 148n, 175, 178, 196, 197, 287, 306, 345, 354, 388, 400
Collet, Philibert 93, 268n
cumhurbaşkanı 26, 47n, 222, 279, 303, 326, 328, 349, 351, 352
Cumhuriyet Halk Partisi (ayrıca bkz. CHP) 36, 39, 163, 223, 228-230, 299, 300, 302n, 312, 313, 338, 342, 350, 351, 353, 354, 356-358, 361, 370, 372, 378, 384, 390-397, 405-407, 425, 426, 436, 437

Çakmak, Fevzi 86, 303
Çelenk, Selim 26n, 162, 163, 169n-171n, 202, 204, 222, 243, 266n, 436
çeteler 72, 99, 107-112, 114-116, 146, 189n, 434

Davaz, Suad 82, 84, 85n
de Caix, Robert 73, 88n, 118
de Martel 92, 185, 204, 225, 266, 268, 271
Delbos, Yvon 83, 84, 85n
Delege Durieux 125, 204, 207
Delege Garreau 93, 257, 261, 266n, 268
Demokrat Parti (ayrıca bkz. DP) 396, 397, 406, 425
Denli, Fethi 245n, 279
Dilaçar, Agop 370
diplomasi 87, 184, 208, 345, 401, 402

el-Said, Nuri 81
Emir Faysal 65, 66, 72
Ermeni 28, 44, 56n, 59, 60, 72, 121, 124, 125n, 126, 127n, 128-131, 135, 137, 138, 151, 165, 168, 193n, 203, 205, 206, 217, 225, 249n, 250, 257, 265n, 268, 269n, 273, 277, 278, 281, 283, 334, 336, 364-366, 168, 380n, 385, 386, 389, 414, 417, 423, 428, 432
Eti Türkü 38, 42n, 194, 214, 222, 228, 230, 234, 259n, 338, 371, 435

Faysalcılar 103, 106, 107, 110, 117, 434
fes 168, 205
Fırka-ı İslahiye 48
film 205, 310, 361
Franklin-Bouillon, Henry 75, 76, 147
Fransa-Suriye Antlaşması 81, 82, 187, 219, 220n, 227, 320n
Fransız Hükümeti 73, 81-83, 89, 91, 152, 186, 193, 239, 244, 266, 268, 320n, 327
Fransızca 74, 120, 132-136, 227, 246, 268, 322, 324, 336, 388, 434

gayrimüslimler 51, 129, 131, 355, 379, 384
Geçici Komite 91, 255, 256, 258n, 264
Genç, Nuri 163, 169
Gençspor 158-160, 181
Gouraud 66, 73, 120n
göç 19, 39, 59n, 60, 116n, 121, 144, 146, 151, 153, 156, 164n, 174, 193, 257, 260, 274, 334, 335, 340, 346, 359, 364-370, 380, 383-386, 396, 406, 408, 414-416, 437
Gözlemci Heyeti 86, 88, 210, 211, 214-219, 225, 249n
gümrük 291, 292, 298, 314-318, 325, 327, 351, 404
Gündüz, Asım 94, 310
Güzel Sanatlar Kulübü 179, 180

hakkı hıyar 152, 359, 360, 369, 384, 386
Halkevleri 39, 230, 240, 244, 261, 299-301, 312, 323, 357, 358, 360, 372, 407
harita 80n, 127n, 189-191, 194, 197, 307n, 400, 403
Hars Komiteleri 230-232, 338, 380
Hatay Anayasası 291, 297, 314, 332
Hatay Bayrağı 200, 292, 293, 316, 343, 387
Hatay Devleti 19, 21, 24, 26, 28, 40, 42n, 47n, 60, 96, 97, 106, 109, 111, 143, 184, 195, 200, 218n, 235, 246, 284, 289-295, 297-306, 310n, 311-320, 324-325, 327-338, 340, 343, 345, 346, 352, 353, 356, 364, 365, 387, 388, 392, 402, 404, 405, 414, 433-438
Hatay Devleti Resmi Gazete 26, 298
Hatay Erginlik Cemiyeti 84, 201, 211, 214, 224, 236, 240
Hatay Gazetesi 27, 163
Hatay Halk Partisi 240, 252, 259n, 280, 281, 299, 437
Hatay Millet Meclisi (ayrıca bkz. HMM) 253, 285, 286, 293n, 329n, 341-343
Henano, İbrahim 106, 110, 112-114, 117, 171n, 436
heykel 150, 313, 345, 346, 373, 382, 386, 407, 418
Hıristiyan Ortodoks 28, 52, 116n, 129-132, 135, 168, 206, 269n, 355, 356, 364n, 367, 368, 384-386, 389, 404, 423, 431, 432

Hoşgörü Heykeli 418
Hürriyet ve İtilaf 103, 396

icat 32, 38, 167, 189, 191, 194, 196, 309
İkinci Derece Seçim 394
İkinci Derece Seçmen 277, 281, 282
İkinci Dünya Savaşı 41, 184, 331, 379, 401
iltihak 42, 163n, 303, 341n
İngiltere 52, 61-67, 70, 87, 88n, 90, 92n, 94, 96, 106, 111n, 255, 258n, 317n
İnönü, İsmet 81, 86, 87n, 302, 303, 337n, 342, 349
İskenderun Sancağı 19, 22, 24, 25, 29, 36, 37, 38, 40, 41n, 42n, 49, 70-74, 76-84, 86, 99-101, 104, 110-112, 114, 116, 119-126, 128, 131-135, 137-139, 140n, 144-160, 163-167, 170-172, 177-180, 183-187, 189, 192, 194, 195, 197-200, 204-206, 211, 212, 216, 219, 224, 226, 227, 247, 248, 249n, 253, 258, 284-287, 289, 290, 294, 300, 303, 309, 311n, 312, 319, 322, 334, 335, 337, 364, 365, 368, 385, 388, 392, 393, 395, 396, 400-403, 406, 414, 415, 433-435, 437
İstiklal Marşı 287, 293, 343, 362, 405
İttihad-ı Vatani 212, 251, 252
İttihat ve Terakki 37, 63n, 103-105, 109, 143-145, 170, 173, 174, 249n, 306, 396, 437
İyidoğan, Akif 171

Kanatlı, Şükrü 296, 311, 342, 362
Karagöz 295, 337
Karasapan, Tevfik 245n, 262, 265, 267-270, 365n
Kaya, Şükrü 86, 87n, 200, 223, 229, 230, 239, 243
Kemalizm 170, 248, 249, 291, 330, 367, 382n, 410
Kesim, Firuz 245
kılık-kıyafet 39, 167, 381, 382, 408
Kuseyri, Mustafa 203, 206-208, 252, 253
Kürtler 72, 127n, 128, 249n, 267, 273, 276
konsolosluk 244, 245, 326

Laissez-Passer 325-327
Latin alfabesi 161, 190, 401
Lausanne Antlaşması 77, 84, 149-152, 183, 361

MAH 221, 222, 334
manda rejimi 21, 28, 29, 64, 65, 77, 81, 96, 118, 119, 121, 122, 125, 126n, 176, 177, 183, 308, 409
Manda Yasası 65, 83
Mardam, Cemil 186n, 206, 207, 219, 220, 224, 320n
Massigli, Rene 96
Medeniyetler Korosu 417
Mekân 24, 150, 231, 306, 307, 308n, 309-313, 345, 373, 382, 387, 407
MC Konseyi 82, 85, 87-89, 91, 93, 199, 208-210, 218, 222, 224-227, 237, 254, 255, 258, 271
McMahon Uzlaşısı 63, 65
Melek, Abdurrahman 26, 93, 126n, 143, 169n, 170n, 200, 202, 204, 269, 275n, 279, 280, 290, 302, 315, 322, 328n, 343, 352, 365n, 436
Menemencioğlu, Numan 87n, 88n, 91, 92n, 245, 255, 262
mezhep 19, 44, 50, 71, 90, 114, 116n, 128, 178, 212, 229, 248, 249, 250, 297, 339, 374, 399, 404, 409, 410, 412, 413, 419, 421, 426, 427
Millet Mektepleri 375
Milletler Cemiyeti (ayrıca bkz. MC) 41, 64, 65, 79, 85, 94n, 209, 225n, 258, 264n
Milletvekili 126n, 196, 197n, 199, 203, 206, 207, 218n, 235, 257, 272, 279, 280, 281n, 282, 284, 288, 289, 299, 301, 302, 337, 342, 352, 353, 356, 366, 370, 395, 396, 402, 433-435, 437, 438
Misak-ı Milli 21, 68, 69, 74n, 75, 146, 148, 157, 163n
misyonerlik 52-57, 57, 58, 159
Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi 65, 67-69, 106
Montreux Boğazlar Sözleşmesi 79
Mustafa Kemal (ayrıca bkz. Atatürk) 57, 67-70, 73, 74n, 75, 80, 83, 84, 86, 87, 92, 93, 117n, 138n, 146-148, 150, 151, 153, 154, 163, 169, 194, 197, 199, 200, 204, 205, 208, 209, 218, 222-224, 228, 229, 236, 262, 263n, 265, 266, 279, 284n, 287, 288, 290-292, 302, 313, 330, 334, 338n, 339, 342, 370

nüfus 42n, 44, 46, 47, 49-52, 57, 59, 89, 95, 121-124, 126-128, 137, 138, 144, 148, 152, 153, 155, 176, 177, 180, 193, 202, 211, 228, 245, 249, 259, 272, 278, 311n, 348, 351, 355, 357, 364, 367, 375, 385, 389, 390, 392, 403, 406, 413, 414-416, 418, 420, 424-426

Osmanlı Devleti 19, 20, 26, 30n, 39, 41-44, 47, 48, 50-52, 54, 59-63, 65, 104, 106, 109, 143, 173, 176, 250, 338, 396, 433, 435

Özdemir Bey 111, 112, 117

pasaport 167, 238, 268n, 325, 326, 369
Picot, Georges 73
Ponsot, Henri 95
posta 160, 327-329, 404, 405
propaganda 37, 103, 110, 152, 161, 163, 166, 168, 170, 203, 215, 216n, 222, 234, 236, 240-242, 245, 246, 252, 253, 261,

262n, 267, 269n, 270, 271, 295, 300, 310, 350, 364, 366, 405

Reyhanlı Aşireti 47, 48, 109, 126n, 437

Sancak Statü ve Anayasası 88-90, 212, 225, 226, 228, 237, 244, 248, 253, 254, 256, 289, 291, 405
Sandler, Rickard J. 85, 87
sarık 141, 165n, 381, 382
Sarraut, Albert 78
Saydam, Refik 96
Seçim Komisyonu 90-95, 246, 247, 253-258, 261, 262, 264, 265-267, 270-279, 281, 282, 392, 402
seçmen yazılımı 40, 93, 95, 184, 245, 247, 253-259, 262n, 263, 266, 267, 270, 272, 276n, 278, 281, 402, 403, 405
Selahattin Adil Bey 111-114, 117
Selçuk, Hamdi 140n, 194, 283, 292, 303, 304, 331, 338, 395, 437
sembol 31, 37, 101, 127n, 132, 159, 164, 167-170, 180, 190, 191, 215, 308n, 313, 316, 373, 374, 381, 386, 400, 401
seyahat 87, 93, 208, 236, 304, 325-327, 405
sidara 168, 180, 241
soyadı 233, 237, 311, 388, 389, 390, 395n, 407
Sökmen, Tayfur 26, 47n, 57, 84, 154, 199, 200, 202, 226, 236, 243, 279, 280, -284, 287n, 288, 290, 297, 301, 323n, 324, 337, 338, 342, 352, 402, 416n, 437
Sökmensüer, Şükrü 200, 279, 280, 349-352, 357, 362, 365, 380, 381, 393, 395
Suriye Heyeti 80, 81, 186, 187, 189, 192
Suriye Lirası 204, 292, 319-321
Sünni Araplar 127, 128, 137-139, 177, 206, 249-251, 273, 276, 368, 407, 410, 415
Sykes-Picot Anlaşması 62, 63, 65

şapka 167, 168, 170, 171, 180, 190, 215, 216, 249, 313, 381, 382, 401
Şerif Hüseyin 63, 65, 110, 174
Şeyh Abdülhamit 237n
Şeyh Mahmut 233, 234, 337
Şeyh Salih 117

Tankut, Hasan Reşit 198, 232, 353, 357, 358, 370, 391, 395
Toprak Kanunu 45, 46
toprak mülkiyeti 102
Türk Lirası (ayrıca bkz. TL) 292, 321
Türk Ocakları 143, 356
Türk Tarih Tezi 38, 149, 184, 193, 195, 198, 289
Türkçe 29, 36, 39, 68n, 74, 88, 110, 120, 126, 133-136, 152, 158, 160, 161, 163, 173, 221, 225, 20, 231, 246, 249, 261, 289, 295, 299, 301, 308, 310-312, 322-324, 336, 338, 346, 355, 256n, 357, 362, 371, 372, 375-380, 386, 388-390, 405, 407-409, 411, 412, 417
Türkçülük 20, 143, 144
Türkleştirme 39, 40, 173, 308, 323, 346, 356, 359, 371-374, 409, 411, 412
Türkmen, Abdülgani 169n, 170, 203, 214, 235, 240, 243, 249, 253, 275n, 280, 283, 287, 288, 311n, 338, 341, 342, 395, 437
Türkmen Beyleri 48, 49, 104, 109
Türkmenzade Ahmet Ağa 103, 109, 110, 143, 145, 249n, 311n, 437

Ulusal Blok 180, 186, 206, 211, 212, 219, 224, 225, 250, 252n, 320n, 404
Ulusal Eylem Birliği (ayrıca bkz. UEB) 179
Uluslararası Gözlemci Heyeti 86, 88
Uzmanlar Komitesi 88

Vahdet 29, 163, 164, 169, 244, 245, 436
Vakıflı 60, 385, 414, 423, 432
Varlık Vergisi 366, 384, 385n, 386
vatandaşlık 297, 299, 335, 336, 358, 390, 411, 412
Vienot, Pierre 82, 83, 85, 186, 193n
vilayet 19, 69, 195, 223, 230, 312, 313, 340, 345-348, 351, 353, 355, 361, 374, 381, 382, 383, 387, 390, 405-407, 414
vize 305, 306, 325, 326, 359, 360ü, 369

Yeni Mecmua 160, 161, 163, 164, 169
Yenigün 26, 29, 159, 161-166, 204, 222, 234, 244-246, 295, 349, 393, 433, 436
yerel elitler 28, 38, 280, 405
yerel gazeteler 16, 26, 29, 169, 189, 245, 321, 329, 336, 359, 386, 389-391, 393, 416
Yüksek Komiser 73, 78, 92, 93, 111n, 119, 120n, 121, 122, 124, 125, 185, 204, 225, 266, 268, 271, 287, 320n
Yüzellilikler 138, 164

"Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında vatandaşın Türkçe konuşması istendi, bu yüzden ufak tefek baskılar da oldu. Herkes Türkçe'yi, şükürler olsun, çok güzel konuşmaya başladı. [...] Bir cumhuriyet savcısı vardı Antakya'da. Aşur Bey diye bir adamcağız. [...] Doğumevine giderken bizim okulun önünden geçer, biz de top oynardık orada. Top oynarken herkes Arapça konuşuyor haliyle. Arapça konuşurken Aşur Bey dururdu orada, iki elini arkasına koyar, 'Arapça konuşma!' diye bağırırdı. [...] Yani baskı da olmasın, 'Arapça konuşma', yahu konuşacak, adamın anadili."

Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı, şimdiye kadar daha çok uluslararası ilişkiler ve diplomasi tarihi bağlamında incelendi. Levent Duman, ayrıntılı incelemesinde, bu olayın "iç politik" işlevini aydınlatıyor. Kitapta Hatay'ın ilhakı, Türk milliyetçiliğinin inşa süreci bağlamında ele alınıyor. Bu ilhakın, Türk etno-merkezciliğinin ve Türk dil-tarih tezlerinin geliştirilmesindeki rolünü, örnekleriyle, bütün canlılığıyla görüyoruz. Arap Alevilerinin aslında "Eti Türkleri" olduğu tezi, bunun çıplak bir örneği...

Bu deneyim aynı zamanda, bir somut *vatanın*, bir beşeri coğrafyanın kendine özgü yapısının, bağlandığı *anavatana* uydurulmasının hikâyesidir. Hazin bir homojenleştirme hikâyesi...

Levent Duman, kitabın sonunda, bu tarihsel deneyimi bugünün Hatay'ına bakarak da sorguluyor. Hatay'ın farklılıklar ve çoğulculuk mirasından geriye, "risklerden arınmış" yapay bir "hoşgörünün" mü kaldığını sorarak... ■

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1873-7